

Pali Text Society

SAMMOHA-VINODANĪ
ABHIDHAMMA-PĪTAKE
VIBHANGATTHAKATHA

EDITED BY

A. P. BUDDHADATTA THERO

EDITOR OF "BUDDHADATTA'S MANUALS," "VĪSUDDHĪ MAGGA" (CEYLON) ETC.

London

PUBLISHED FOR THE PALI TEXT SOCIETY

BY

THE OXFORD UNIVERSITY PRESS, AMEN CORNER, E.C.

AND AT

NEW YORK, TORONTO, MELBOURNE, AND BOMBAY

1923

PRINTED IN GREAT BRITAIN

FOREWORD

THE present volume is the Commentary on the Vibhanga, the second book of the Abhidhamma Piṭaka. Some years ago Mrs Rhys Davids sent me a transcript of this volume, made from the Pyi Gyī Burmese edition (Mundyne Piṭaka Press), asking me to collate it with some manuscripts of the same work in Ceylon and to be the editor of it.

This Commentary was published in Burma several times, but in Ceylon only a portion—about a half—of the book has been printed. It was published by Mr Robert Batuwantudawe in 1910. The other part is not yet published by him or any other publisher. The printed part consists of 240 pages, Demy 8vo. On page 269 of the present volume is the place where this Sinhalese edition ends. On page 210 of this same edition some passages, amounting to about 20 lines, are missing. The same passages are missing in the Pyi Gyī Mundyne Press edition, published in 1902. I guess that the S edition missed the same simply because it was reproduced from that Burmese edition.

I received two ola manuscripts for collating: one from the famous library of Sāḷabimbārāma, Dodanduwa, and the other from the library of Mahāmangala-Samudrārāma, Randobe, Ambalangoda, by the kind permission of the incumbent Mahatheras of the two Vihāras, namely Ven C A Sri Silaskandha, the Chief High Priest of the Kalyāṇivaṇṣa, Sect—a division of the Burmese Sect in Ceylon—of which I am a member, and Ven Sri Sudarsana, a High Priest of the Saddhammavaṇṣika Sect. These two MSS seem to have been copied from one original MS., as they differ only in a few places.

I got also a Burmese edition, printed at the Hanthawaddy Press, Rangoon, from a *thera* of *Saṅgābhārāma*. But I could collate with it only to the end of the *Satipatthāna-Vibhanga*, as the other portion of the transcript was not in my hand at that time. I intended to collate the other part when the proofs were read; but, unfortunately, I could not get back the same book, and, even so, I had then not enough time to spare for that purpose.

In which places the *Visuddhimagga* and this book comment on the same subjects, such places I collated with *Visuddhimagga*. The *Vism* I referred to here is the Sinhalese edition of the text, edited by myself. When I did the work the P T S edition of the *Vism* was not published. Though it was published in 1920-21, I received a copy only a few months ago. However, as the P T S edition was collated with my edition, there is no harm done in my reference.

The MSS I used are thus indicated in footnotes —

- S. Ola leaf MSS from the library of *Saṅgābhārāma*, *Dodanduwa*, near *Galle*.
- R. Ola leaf MSS from *Mahāmaṅgala-Samudrārāma*, *Randobe*, near *Ambalangoda*.
- P. Printed part in Sinhalese characters, 240 pp., Demy 8vo. *Lankābhāṇava-Visrūṭa* Press, *Colombo*. To the end of *Cittānupassanā*, *Satipatthāna* V.
- H. Burmese Hanthawaddy edition.
- B. Burmese Mundyne edition, from which the transcript was made.
- Mt. *Mūlatikā*.

It was a difficult task for me to trace the origin of the Canonical passages quoted here, as I had no complete set of the *Pitakas*. At first I traced some of them in ola manuscripts obtained from *Saṅgābhārāma*, but when the proofs were read, I fortunately met with a complete Burmese edition of the *Pitakas* at *Gotamī Vihāra*, *Colombo*, where I stayed for a long time. I have traced the origin of many quotations, though I could not trace that of some.

Mrs. Rhys Davids helped me in tracing many of the quota-

tions, revising the proofs and referring the book to the page numbers of the Vibhanga text. The index is entirely provided by her. So I am very grateful to her for the help given to me, and for the pains that she is taking for the Buddhist cause.

Here I express my deep regret for the loss of the world-honoured professor, Dr T W Rhys Davids, the founder of the Pali Text Society, which has done so great a service for the literary and the religious world during the last forty years, and I wish that his learned wife and the other members of the society will continue the noble work he began.

A P BUDDHADATTA

AGGĀRĀMA,

AMBALANGODA

March 30, 1928

CONTENTS

	PAGE
KHANDHAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	1
ĀYATANAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	45
DHĀTUVIBHANGA VANNANĀ - - - -	55
SACCAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	83
INDRIYAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	125
PACCAYĀKĀRAVIBHANGA VANNANĀ (<i>sive</i> PATICCASAMUP- PĀDAVIBHANGA VANNANĀ) - - - -	130
SATIPATTHĀNAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	214
SAMMAPPADHĀNAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	289
IDDHIPĀDAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	303
BOJJHANGAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	310
MAGGAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	319
JHĀNAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	323
APPAMAÑÑAVIBHANGA VANNANĀ (<i>sive</i> BRAHMAVIHĀRA VIBHANGA VANNANĀ) - - - -	377
SIKKHĀPADAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	381
PATISAMBHIDĀVIBHANGA VANNANĀ - - - -	386
ÑĀNAVIBHANGA VANNANĀ - - - -	396
KHUDDAKAVATTHUVIBHANGA VANNANĀ - - - -	465
DHAMMAHADAYA VIBHANGA VANNANĀ - - - -	517.
INDEX - - - -	525
CORRIGENDA - - - -	551

SAMMOHA-VINODANĪ VIBHANGAṬṬHAKATHĀ.

NAMO TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA

- 1 Catusaccadaso nātho, catudhā Dhammasanganīṇ
pakāsayitvā Sambuddho, tass' eva samanantaraṇ
- 2 upeto Buddhadhammehi, atthārasaḥi nāyako
atthārasannaṇ khandhādi-vibhangānaṇ vasena yaṇ
- 3 Vibhangaṇ desayī Satthā, tassa saṇvannanākkamo
idāni yasmā sampatto, tasmā tass' atthavannanaṇ
- 4 karissāmi vigāhetvā¹ porānatthakathānayaṇ,
Saddhamme gāraṇaṇ katvā taṇ sunātha samāhitā ti

[KHANDHAVIBHANGAVANNANĀ

Suttantabhājanīya]

Pañcakkhandhā rūpakkkhandho pe . viññānakkhandho ti idaṇ Vibhanga-pakaranassa ādibhūte Khandha-vibhange suttantabhājanīyaṇ nāma

Tattha *pañcā* ti ganana-paricchedo, tena na tato hetthā na uddhan ti dassito

Khandhā ti paricchinna-dhammanidassanaṇ. Tatrāyaṇ khandhasaddo sambahulesu thānesu dissati — rāsimhi, guṇe, pannattiyaṇ, rūlhiyaṇ ti *Seyyathā pi, bhikkhave, mahāsamudde na sukaṇaṇ udakassa pamānaṇ gahetvaṇ ettakāni udakālhakānīti vā, ettakāni udakālhakasatānīti vā, ettakāni udakālhakasahassānīti vā, ettakāni udakālhakasatasahassānīti vā, atha kho asankheyyo appameyyo mahā-udakakkhandho t' eva*

R S. °hitvā

sankhaṇ gacchatī ti* ādisu hī rāsito khandho nāma Na hī parittakaṇ¹ udakaṇ udakakkhandho ti vuccatī, bahukam eva vuccatī Tathā na parittako rajo rajakkhandho, na appamattakā² gāvo gavakkhandho, na appamattakaṇ balaṇ balakkhandho, na appamattakaṇ puññaṇ puññakkhandho ti vuccatī Bahukam eva hī rajaṇ³ rajakkhandho, bahukā va⁴ gavādayo gavakkhandho, balakkhandho, puññakkhandho ti vuccanti⁵

Sīlakkhandho samādhikkhandho ti ādisu pana *gunato* khandho nāma

Addasa kho Bhagavā mahantaṇ dārukkhandhaṇ Gangāya nadiyā soteṇa vuyhamānaṇ ti† ettha *pannattito* khandho nāma

Yaṇ cittaṇ mano mānasaṇ pe *viññānaṇ viññānakkhandho* ti‡ ādisu *rūlhto* khandho nāma

Svāyam idha rāsito adhippeto Ayaṇ hī khandhattho⁶ nāma pindattho⁶ pūgattho⁶ ghatattho⁶ rāsattho⁶ tasmā rāsīlakkhanā khandhā ti veditabbā⁷ Kotthāsatho⁶ ti pī vattuṇ vattatī Lokasmiṇ hī inaṇ gahetvā codiyamānā⁸ dvīhi khandhehi dassāma, tīhi khandhehi dassāmā ti vadanti Iti kotthāsīlakkhanā khandhā ti pī vattuṇ vattatī Evam ettha *rūpakkkhandho* ti rūparāsi rūpakotthāso *Vedanākkhandho* ti vedanārāsi vedanākotthāso ti iminā nayena saññākkhandhādīnaṇ attho veditabbo

Ettāvatā Sammāsambuddho yvāyaṇ *cattāro ca mahābhūtā catunnaṇ ca mahābhūtānaṇ upādāyarūpan* ti§ atītānāgata-paccuppannādisu ekādasasu okāsesu vibhatto pañca-vīsati rūpakotthāsā ti ca channavutī rūpakotthāsā ti ca evaṇ pabhedo rūparāsi, taṇ sabbaṇ, paṇipindetvā rūpakkkhandho nāmā ti dassesi.

Yo panāyaṇ⁹ *sukkhā vedanā dukkhā vedanā adukkhamasukkhā vedanā* ti|| tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catu-bhū-

* *Saṃyutta-N* v, 400 (Sotāpatti S Abhisanda 42), A n, 55

† *S S* iv, 179 (Salāyatana-S Dārukkhandho, 200)

‡ *Dh S*, § 63

§ *Ibd*, § 584

|| *S* n, 53

¹ SR parittaṇ

² SR °mattikā

³ PR rajo

⁴ P om, SR ca

⁵ PSR vuccatī

⁶ S °ttho

⁷ R °tabbaṇ

⁸ SR codaya

⁹ SR pana

mikavedanārāsī,¹ taṇ sabbaṇ paṇipindetvā vedanākkhandho nāmāti dassesi

Yo paṇāyaṇ² *cakkhusamphassaṇā saññā* . . pe . . *mano-samphassaṇā saññā* ti* tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikasaññārāsī,³ taṇ sabbaṇ paṇipindetvā saññākkhandho nāmā ti dassesi

Yo paṇāyaṇ² *cakkhusamphassaṇā cetanā* pe *mano-samphassaṇā cetanā* ti† tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmikace-tanārāsī,³ taṇ sabbaṇ paṇipindetvā sankhārakkhandho nāmā ti dassesi

Yo paṇāyaṇ² *cakkhuvīññānaṇ, sota⁴ ghāna⁴ ṇvā⁴ kāya-vīññānaṇ, mano-dhātu, mano-vīññānadhātū* ti‡ tesu yeva ekādasasu okāsesu vibhatto catubhūmika⁵-cittārāsī, taṇ sabbaṇ paṇipindetvā vīññānakkhandho nāmāti dassesi.

Api c' ettha sabbam pi catusamutthānikaṇ rūpaṇ rūpak-khandho Kāmāvacara-attha-kusalacittādīhi ekūnanavutī-citteh⁶ saha-jātā vedanā vedanākkhandho Saññā saññākkhandho Phassādayo dhammā sankhārakkhandho Ekūnanavutī cittāni vīññānakkhandho ti evam pi⁷ pañcasu khandhesu dhammaparicchedo veditabbo

[Rūpak-khandhamiddesa]

Idāni te rūpak-khandhādayo vibhajitvā dassetuṇ *tattha katamo rūpak-khandho* ti§ ādim āha Tattha *tatthā* ti tesu pañcasu khandhesu *Katamo* ti kathetu-kamyatā pucchā *Rūpak-khandho* ti pucchitabba-dhamma-nidassanaṇ

Idāni taṇ⁸ vibhajanto *yaṇ kiñci rūpaṇ* ti ādim āha. Tattha *yaṇ kiñci* ti anavasesa-pariyādānaṇ *Rūpaṇ* ti atippasanganīyamaṇaṇ Evaṇ padadvayenāpi rūpassa anavasesaparigaho kato hoti

Tattha ken' atthena rūpaṇ ti? Rūppanatthena rūpaṇ⁷, vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā —*kiñ ca bhikkhave rūpaṇ vadetha* ?||.

* *Vbh*, 28 † *Ibid*, 40 ‡ *Ibid*, 54 § *Ibid*, 1 || *S* III, 86

¹ P S R °bhūmako°

³ P S R °bhūmaka°.

⁵ P S R °maka

⁷ R om

² S R pāyaṇ.

⁴ P S R add °vīññānaṇ

⁶ S R °navutiyā°.

⁸ P S R naṇ

Ruppatī kho bhikkhave, tasmā rūpan ti vuccatī Kena ruppatī ?
Sītena pi ruppatī, unhena pi ruppatī, iḡhacchāya pi ruppatī
piṇḍāsaṇḍa pi ruppatī, daṇḍa-makasa-vātātapasiraṇḍapa-sam-
phassenā pi ruppatī Ruppatī ti kho bhikkhave tasmā rūpan
ti vuccatī ti

Tattha kin ti kāranaṇḍucchā¹ Kena kāranaṇḍa rūpaṇ
 vadetha; kena kāranaṇḍa taṇ rūpaṇ nāmā ti attho *Ruppatī*
 ti ettha *ti* ti kāranaṇḍeso Yasmā ruppatī, tasmā rūpan ti
 vuccatī ti¹ attho *Ruppatī* ti kuppatī ghattiyatī pīliyati
 bhijjatitī attho Evaṇ iṇḍinā ettakena thānena¹ ruppanatthena
 rūpaṇ vuttaṇ

Ruppanalakḡhanena rūpan ti pi vattuṇ vattatī Ruppana-
 lakḡhanaṇ h' etaṇ²

Sītena pi ruppatī ti ādisu pana sītena tāva ruppanaṇ lokan-
 tarikaṇḍiraye pākataṇ Tinnāṇ tinnāṇ hī cakkavālānaṇ
 antare ekeko lokantarikaṇḍirayo nāma hotī, attha-yojana-
 saḡassappaṇāno Yassa n' eva hetthā pathavī atthī, na
 uparī candima-suriya³-dīpa-maṇi-āloko, niccandhakāro Tat-
 tha nibbatta-sattānaṇ tiḡāvuto attabhāvo hotī Te vagguliyo
 viya pabbatapāde dīghaputhulehī nakhehī laggitvā avaṇsirā
 olambantī Yadā saṇsappantā aññamaññassa hatthapāsa⁴-
 gatā hontī, atha bhakkho no laddho ti maññamānā tattha
 vyāvata⁵ viparivattitvā lokasandhārake⁶ uḡake patantī
 Sītavāte paharante pi pakkamadhukaphalānī viya chijjitvā
 uḡake patantī, patitamattā va accantakhārena sītodakena
 chinna-camma-nhāru-maṇsa-atthīhī bhijjamānehi tattatele
 patitapitthapindī⁷ viya patapatāyamānā vilīyanti Evaṇ
 sītena ruppanaṇ lokantarikaṇḍiraye pākataṇ Maḡṇsakarathā-
 thādisu pi himapātasītalesu padesesu etaṇ pākataṇ eva
 Tattha hī⁸ sattā sītena bhinnachinna-sarīrā⁹ jīvitakkhayam
 pi pāpunanti

Unhena ruppanaṇ avicimahāṇiraye pākataṇ Tattha hī
 tattāya lohapathaviyā nīpajjāpetvā paṇcavidhabandhanā-
 dīkaranakāle¹⁰ sattā mahādukkhaṇ anubhavanti

Iḡhacchāya ruppanaṇ pettavisaye c' eva dubbhikkhakāle

¹ P om

² P SR hī etaṇ

³ B °sūriya always

⁴ P SR °pāsaṇ

⁵ B vāvata

⁶ P SR °raka

⁷ P SR °pindaṇ

⁸ H adds nibbattā

P chinnaḡbhinna°, SR bhinnasārīrā, ° ¹⁰ P °vidha vadhaban°

ca pākataṇ Pettivisayasmiṇ hī sattā dve tīni Buddhantarāni kiñcid' eva āmisaṇ haṭṭhena gahetvā mukhe-pakkhīpantā nāma na honti Anto-udaraṇ āditta-susīrarūkkho viya hoti¹ Dubbhikkhe kañjikamattam pi alabhītvā maranapattānaṇ pamānaṇ natthi.

Pipāsāya ruppanaṇ kālakañjikādīsu² pākataṇ Tattha hī sattā dve tīni Buddhantarāni hadayatemanamattaṇ vā³ jivhā-temanamattaṇ vā udaka-binduṇ laddhuṇ na sakkonti, pāniyaṇ pivissāmā tī nadigatānam pi³ nadi vālikātalaṇ sampajjati Mahāsamuddaṇ pakkhandānam⁴ pi mahāsamuddo pitthipāsāno hoti Te sussantā balavadukkhapīlītā vicaranti Eko kira kālakañjika-asuro pipāsaṇ adhivāsetuṇ asakkonto yojana-gambhīravatthāraṇ mahāgangaṇ otari Tassa gata-gatatthāne udakaṇ chiyyati, dhūmo uggacchati, tatte pitthipāsāne cankamanakālo viya hoti Tassa udakasaddaṇ sutvā ito c' ito ca vicarantass' eva ratti vibhāyi⁵ Atha naṇ pāto va bhikkhācāraṇ gacchantā tiṇsamattā pinda-cārikabhikkhū⁶ disvā Ko nāma tvaṇ sappurisa tī pucchisū Peto 'ham asmi⁷ bhante tī Kiṇ pariyesasi tī² Pāniyaṇ bhante tī Ayaṇ Gangā paripunnā, kiṇ tvaṇ na passasi tī² Na upakappati bhante tī Tena hī Gangāpitthe⁸ nīpajja, mukhe te pāniyaṇ āsiñcissāmā tī So vālikāpulīne uttāno nīpajji Bhikkhū tiṇsamatte patte nīharitvā udakaṇ āharitvā tassa mukhe āsiñcīsū Tesaṇ tathā karontānaṇ yeva velā upakatthā jātā, tato bhikkhācāra-kālo amhākaṇ sappurisa, kacci⁹ te assāsamattā laddhā¹⁰ tī āhaṇsū Peto sace me bhante tiṇsamattānaṇ ayyānaṇ tiṇsamatteti pattehi āsitta-udakato addhapasatamattam pi paragalagataṇ, petattabhāvato¹¹ makkho mā hotū tī āha Evaṇ pipāsāya ruppanaṇ pettivisaye pākataṇ

Daṇṣādīhi ruppanaṇ daṇsamakkhikādi-bahulesu¹² padasesu pākataṇ Ettha ca daṇṣā tī pingalamakkhikā.

Makasā tī makasā va

Vātā tī kucchivāta-pitthivātādi-vasena vedītabbā. Sarī-

¹ B ahosi ² B °kañjika° always, P S R °kañja° ³ S R om

⁴ P R °dantānaṇ ⁵ S R vihāyi ⁶ P. °rikā°

⁷ P S R peto'smi ⁸ P S R °pitthiyaṇ ⁹ P S R kiñci

¹⁰ P S R aladdhā ¹¹ P petabhāvato. ¹² B °sambahu°

rasmīñ hī vātarogo uppajjivā hatthapādapitthi-ādīni bhīn-
dati, kānañ karoti, khujjañ karoti, pīthasappañ karoti

Ātapo ti suriyātapo. Tena ruppanaṃ marukantārādisu
pākataṃ Ekā kira itthi marukantāre rattuñ satthato ohinā
divā suriye uggacchante vālikāya tapamānāya¹ pāde thapetuṃ
asakkonti sisato pacchiṃ otāretvā akkamī Kamena pacchiyā
unhābhittattāya thātuṃ asakkonti tassā upari sātakaṃ tha-
petvā akkamī Tasmim pi santatte ankena gahitaṃ puttakaṃ
adhomukhaṃ nupajjāpetvā kandantaṃ² akkamitvā saddhiṃ
tena tasmiṃ yeva thāne unhābhittattā kālam akāsi

*Svīṇsapā*³ ti ye keci dīghajātikā sarantā gacchanti Tesaṃ
samphassena ruppanaṃ āsīvisadatthādīnaṃ⁴ vasena vedita-
baṃ.

Idāni yaṃ *kvīci rūpaṃ* ti padena sangahitaṃ pañca-vīsati-
kotthāsa-channavuti-kotthāsappabhedāṃ sabbam pi rūpaṃ
atītādi-kotthāsesu pakkhīpivā dassetuṃ *atītānāgatapaccup-
pannaṃ* ti āha Tato paraṃ tad'eva ajjhataḍḍakādisu cattisu
dukesu pakkhīpivā dassetuṃ *ajjhataṇṇaṃ vā bahiddhā vā* ti
ādi vuttuṃ

Tato paraṃ sabbam p' etaṃ ekādasasu padesesu pariyā-
diyivā dassitaṃ rūpaṃ ekato⁵ pindaṃ katvā dassetuṃ *tade-
kaṇṇhaṃ* ti ādi vuttaṃ Tattha *tadekaṇṇhaṃ* ti taṃ ekaṇṇhaṃ
Abhisanyūhitaṃ ti abhisanyāharitvā *Abhisankhīpitaṃ* ti
sankhepaṃ katvā Idaṃ vuttaṃ hoti sabbam p' etaṃ vuttappa-
kāraṃ rūpaṃ ruppanalakkhanasankhāte ekavīdha-bhāve pañ-
nāya rāsiṃ katvā rūpakkhando nāma ti⁶ vuccatīti Etena
sabbam pi rūpaṃ ruppanalakkhane rāsibhāvūpagamana⁷
rūpakkhando ti dassitaṃ hoti . Na hi rūpato añño rūpa-
khandho nāma atthi Yathā ca rūpaṃ, evaṃ vedanādayo pi
vedayita-lakkhanādisu rāsibhāvūpagamanena Na hi ve-
danādīhi aññe vedanākkhandhādayo nāma atthi

Idāni ekekasmiṃ okāse pakkhītaṃ⁸ rūpaṃ viṣuṃ viṣuṃ
bhājetvā dassento *tattha katamaṃ rūpaṃ atītaṃ* ti ādim āha
Tattha *tatthā* ti ekādasasu okāsesu pakkhīpivā thapita-
mātikāya bhummaṃ Idaṃ vuttaṃ hoti Atītānāgata-

¹ P S R. tappa°

² P R. kandantaṃ kandantaṃ

³ B sarisapā always

⁴ P S R. °datthakādīnaṃ

⁵ S eka

⁶ P S R. nāma

⁷ P S R. °gamaneṇa

⁸ P S R. °khitta

paccuppannaṃ tī ādinā nayena thapitāya mātikāya yaṃ atītaṃ rūpaṃ tī vuttaṃ, taṃ kataman tī iminā upāyena sabbapucchāsu attho veditaḥbo

Atītaṃ niruddhaṃ tī ādinī padāni nikkhepakāṇḍassa atī-tattika-bhājanīya¹-vannaṇāyaṃ vuttān' eva *Cattāro ca ma-hābhūtā* tī idaṃ atītaṃ tī vutta-rūpassa sabbhāvadassanaṃ ² Yathā c' ettha, evaṃ sabbattha attho³ veditaḥbo • Iminā idaṃ dasseti atīta-rūpaṃ⁴ pi bhūtāni c' eva bhūtāni upādāya nibbatta-rūpaṃ ca Anāgatam pi pe dura-santi-kam pi Na hi bhūtehi c' eva bhūtāni upādāya pavatta-rūpato ca aññaṃ rūpaṃ nāma atthī tī Aparo nayo, atītaṃ, sena sangahitaṃ tī atīta-kotthāsen' eva sangahitaṃ, etth'⁵ eva gananaṃ gataṃ Kin tī ² *Cattāro ca mahābhūtā* catun-naṃ ca mahābhūtānaṃ upādāyarūpaṃ tī Evaṃ sabbattha attho veditaḥbo Anāgatapaccuppanna-middesapadāni pi hetthā vuttatthān' eva ⁵

Idaṃ pana atītānāgatapaccuppannaṃ nāma Suttantaparī-yāyato Abhidhammaniddesato tī duvidhaṃ Taṃ suttanta-parīyāye bhavena paricchinnaṃ Patīsandhito hi patthāya atīta-bhavesu nibbattaṃ⁶ rūpaṃ anantara-bhave vā nibbattaṃ⁷ hotu, kappakotisatasahassa-matthake vā, sabbaṃ atītam eva nāma Cutito patthāya anāgatabhavesu nibbattanaka-rūpaṃ anantara-bhave vā nibbattaṃ hotu, kappakotisatasahassa-matthake vā,⁸ sabbaṃ anāgatam eva nāma Cuti-patīsandhi-antare pavatta-rūpaṃ⁹ paccuppannaṃ nāma

Abhidhamma-niddese pana khanena paricchinnaṃ Tayo hi rūpassa khanā uppādo, thiti, bhango tī Ime tayo khane patvā niruddhaṃ rūpaṃ samanantarāniruddhaṃ vā hotu, atīte kappakotisatasahassamatthake vā, sabbaṃ atītam eva nāma Tayo khane asampattaṃ rūpaṃ eka-cittakkhanamat-tena vā asampattaṃ hotu, anāgate kappakotisatasahassa-matthake vā, sabbaṃ anāgatam eva nāma Ime tayo khane sampattaṃ¹⁰ rūpaṃ pana paccuppannaṃ nāma

Tattha kiñcāpi idaṃ Suttanta-bhājanīyaṃ, evaṃ sante pi abhidhamma-niddesen' eva atītānāgatapaccuppannarūpaṃ

¹ S °jana ² PSR °nidassanaṃ ³ PR om. ⁴ SR atītaṃ°

⁵ PSR vuttān' eva ⁶ P °batta ⁷ PR S °tarūpaṃ

⁸ S pi ⁹ PSR yaṃ taṃ rūpaṃ. ¹⁰ SR °patta.

nidditthan tī vedītabbaṃ Aparo nayo idaṃ hī rūpaṃ
addhā¹-santati-samaya-khana-vasena catudhā atītaṃ nāma
hoti Tathā anāgata-paccuppannaṃ * Addhā¹-vasena tāva
ekassa ekasmiṃ bhava paṭisandhito pubbe atītaṃ, cutito
uddhaṃ anāgataṃ, ubhinnaṃ antare paccuppannaṃ

Santati-vasena sabhāga-ekautu-samutthānaṃ ekāhārasa-
mutthānaṃ ca pubbāpariyavasena pavattamānaṃ² pi pac-
cuppannaṃ, tato pubbe visabhāga-utu-āhārasamutthānaṃ
atītaṃ, pacchā anāgataṃ Cittaṃ eka-vīthi-eka-javana-eka-
samāpatti-samutthānaṃ paccuppannaṃ, tato pubbe atītaṃ,
pacchā anāgataṃ Kammasamutthānaṃ pāṭiyekkaṃ san-
tati-vasena atītādibhedo n' atthi Tesaṃ eva pana utu-āhā-
ra-citta-samutthānaṃ upatthambhaka-vasena tassa atītā-
dibhāvo vedītabbo

Samaya-vasena ekamuhuttapubbanha-sāyanha-rattindivā-
dīsu³ samayesu santānavasena pavattamānaṃ taṃ taṃ samayaṃ
paccuppannaṃ nāma, tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ

Khana-vasena uppādādikhanattaya-pariyāpannaṃ paccup-
pannaṃ nāma,⁴ tato pubbe anāgataṃ,⁵ pacchā atītaṃ⁶ Api
ca atikkanta-hetupaccaya-kiccaṃ⁷ atītaṃ Nīttita-hetu-
kiccaṃ⁸ anīttita-paccaya-kiccaṃ paccuppannaṃ Ubhaya-
kiccā asampattaṃ anāgataṃ Sakīccakkhane vā paccup-
pannaṃ, tato pubbe atītaṃ pacchā anāgataṃ

Ettha ca khanādīkathā va⁹ nīppariyāyā, sesā sapariyāyā
Tāsu nīppariyāyakathā idha adhippetā Ajjhataḍḍakassā pi
nīddesapadāni hetthā ajjhataṭṭika-nīddese¹⁰ vuttatthān' eva
Olārikādīni Rūpakandavannanāyaṃ¹¹ vuttatthān' eva

Hīnaduka-nīddese¹² tesā tesā sattānaṃ tī bahūsu sattesu
sāmi-vacanaṃ Aparassāpi aparassāpīti hī vuccamāne diva-
sam pi kappasatasahassam pi vadanto ettakam eva vadeyya
Iti Satthā dvīh' eva padehi anavasena satte pariyādiyanto
tesā tesā sattānaṃ tī āha Ettakena¹³ hī sabbam pi

* See Vism, p 472

¹ P addhāna

² P vatta°.

³ P °divāsu

⁴ P SR. om

⁵ P SR atītaṃ.

⁶ P SR anāgataṃ.

⁷ P °kiccā

⁸ SR °kiccā

⁹ P ca

¹⁰ P ajjhataṭṭika°.

¹¹ P °ya

¹² Text 2

¹³ P ettaken' eva

apara-dīpanaṃ siddhaṃ hoti *Uññātan* ti avamataṃ *Avañ-
ñātan* ti vambhetvā ñātaṃ, rūpaṃ ti pi na viditaṃ *Hīlātan*
ti agahetabbatthena khittaṃ chadditaṃ Jigucchitaṃ ti
pi vadanti. *Paribhūtan* ti kim etenā ti vācāya pari-
bhavitaṃ *Acittikatan*, ti na garukataṃ *Hīnan* ti lāmaṃ,
Hīnamatan ti hīnaṃ ti mataṃ, lāmaṃ katvā ñātaṃ *Hīna-
sammatan* ti hīnaṃ ti loke sammataṃ, hīnehi vā sammataṃ
gūtha-bhakkhehi gūtho viya *Anutthan* ti appiyaṃ, pati-
lābhatthāya vā aparīyesitaṃ Sace pi naṃ koci parīyeseyya,
parīyesatu, etassa pana ārammanassa 'etad' eva nāmaṃ
Akantan ti akāmaṃ,¹ nissirikaṃ vā *Amanāpan* ti manas-
miṃ na appitaṃ² Tādisaṃhi ārammanaṃ manasmiṃ na
appiyati Athavā manaṃ appāyati vaddhetīti manāpaṃ
Na manāpaṃ amanāpaṃ. Aparo nayo anutthaṃ sampatti-
virahato Taṃ ekantena kamma-samutthānesu akusala-
kamma-samutthānaṃ Akantaṃ sukhassa ahetu-bhāvato
Amanāpaṃ dukkhassa hetu-bhāvato *Rūpā saddā* ti idam
assa sabhāva-dīpanaṃ Imasmiṃ hi pade akusala-kammaja-
vasena anitthā pañca-kāmagunā vibhattā Kusala-kamma-
jaṃ³ pana anitthaṃ⁴ nāma natthi, sabbāṃ ittham⁵ eva

Panīta-padaniddeso vuttapatipakkhanayena⁶ vedītabbo
Imasmiṃ hi⁷ pana pade kusala-kammaja⁸-vasena itthā pañca-
kāmagunā vibhattā Kusala-kammajaṃ hi anitthaṃ nāma
natthi, sabbāṃ ittham eva Yathā ca kammajesu, evaṃ
utu-samutthānādisu pi itthānitthatā atthi evāti⁹ imasmiṃ
duke itthānitthārammanaṃ pativibhattaṃ ti vedītabbaṃ

Ayaṃ tava ācariyānaṃ samānatthakathā

Vitanda -vādi pan' āha •Itthānitthaṃ nāma patīyekaṃ¹⁰
n' atthi, tesāṃ tesāṃ¹¹ ruci-vasena kathitaṃ Yath' āha
*Manāpapariyantaṃ khvāhaṃ mahārāja pañcasu kāmagunesu
vadāmi T'eva mahārāja rūpā ekaccassa manāpā honti ekac-
cassa amanāpā•honti T'eva mahārāja saddā, gandhā, rasā,
phoṭṭhabbā ekaccassa manāpā honti, ekaccassa amanāpā honti*

¹ P S °mitaṃ

² P S appiyaṃ

³ P akusala°.

⁴ P itthaṃ

⁵ P anittham

⁶ S °yen' eva

⁷ P SR om

⁸ S R °kamma

⁹ P yeva itī, S R eva itī

¹⁰ P adda pativibhattaṃ

¹¹ S R parassa

tī * Evaṃ yasmā te ye va rūpādayo eko assādeti abhinandati, tattha lobhaṇ uppādeti, eko kuṇḍhatī patihāññati, tattha dosaṇ uppādeti. Ekaccassa¹ itthā honti kantā manāpā, ekaccassa¹ anitthā akantā amanāpā Eko c' ete itthā kantā manāpā tī dakkhinato gāhātī, eko anitthā akantā amanāpā tī vāmato, tasmā itthānitthāṇ nāma pāṭiyekkaṇ pativibhattaṇ nāma² n' atthi Paccanta-vāsinaṇ hī ganduppādā pī itthā honti kantā manāpā, Majjhimadesavāsinaṇ atijegucchā Tesāṇ ca moramaṇṣādini itthāni honti Itaresaṇ tāni atijegucchāni tī So vattabbo kiṇ pana tvaṇ itthānitthārammanaṇ pāṭiyekkaṇ pativibhattaṇ nāma n' atthi tī vadesi tī³ Āma, n' atthi tī vadāmi tī³ Puna tath' eva⁴ yāvataṭṭhiyaṇ patitthāpetvā pañho pucchutabbo nibbānaṇ nāma itthaṇ udāhu anitthan tī² Jānamāno itthan tī vakkhati Sace pī na vadeyya, mā vadatu, nibbānaṇ pana ekanta-ittham eva Nanu eko nibbānassa vanne kathiyamāne kuṇḍhitvā tvaṇ nibbānassa vannaṇ kathesi kiṇ tattha anna-pāna⁴-mālā-gandha-vilepana⁴-savanacchādana⁴-samiddhā pañcakāmagunā atthi tī vatvā n' atthi tī vutte alaṇ tava nibbānenā tī nibbānassa vanne kathiyamāne kuṇḍhitvā⁵ ubho kanne thaketi tī Atth' etaṇ⁶, etassa pana vasena tava vāde nibbānaṇ anitthaṇ nāma hotu,⁷ na pan' etaṇ evaṇ gahetabbaṇ Eso hī viparitasāññāya katheti Saññā-vipallāseṇa ca tad' eva⁸ ārammanaṇ ekassa itthaṇ hoti, ekassa anitthaṇ Itthānitthārammanaṇ pana pāṭiyekkaṇ vibhattaṇ⁹ atthi tī Kassa vasena vibhattan tī² Majjhimaka-sattassa Idaṇ hī na atī-issarānaṇ Mahā-sammata-Mahāsudassana-Dhammāsokādīnaṇ vasena vibhattaṇ Tesāṇ hī dībbakappam pī ārammanaṇ amanāpaṇ upatthātī Na¹⁰ atiduggatānaṇ dubbāhannapānānaṇ vasena¹¹ vibhattaṇ Tesāṇ hī kanājaka-bhatta-sitthāni pī pūṭimaṇṣasraso pī atimadhuro amata-sadisso ca hoti Majjhimakānaṇ¹²

* S 1, 80, slightly varied

¹ S R ekassa

² om all MSS

³ S tatth' eva

⁴ P °naṇ

⁵ S R om

⁶ Bm itth' etaṇ

⁷ P hoti

⁸ P °ev'

⁹ P pativi°.

¹⁰ P S R om.

¹¹ P S R add na

¹² S R. °mānaṇ

pana ganaka-mahāmatta¹-setthi-kutumbika-vāṇijādinaṇ kālena itthaṇ kālena anitthaṇ labhamāna²-vasena vibhattaṇ Evarūpā hī itthānitthaṇ paricchindituṇ sakkonti tī

Tipitaka-Cūlābhayaṭṭhero³ pan' āha itthānitthaṇ nāma vipākavasen' eva pariṇchimaṇ, na javana-vasena Javanaṇ pana saññāvipallāsa-vasena itthasmiṇ yeva rajjati, itthasmiṇ yeva dussasi Anitthasmiṇ yeva rajjati, anitthasmiṇ yeva dussati tī Vipāka-vasen' eva pan' etaṇ⁴ ekantato paricchijjati, na hī sakkā vipāka-cittaṇ vañcetuṇ Sace ārammanaṇ itthaṇ hoti, kusala-vipākaṇ uppajjati, sace anitthaṇ akusala-vipākaṇ uppajjati tī Kiñcā pi hī micchā-ditthikā Buddhaṇ vā⁵ saṅghaṇ vā mahācetiyyādini vā ulārāni⁶ ārammanāni disvā akkhini pidahanti, domanassaṇ āpajjanti, dhammasaddaṇ sutvā kanne thakenti Cakkhuvīññāna-sotaviññānādini⁷ pana nesaṇ kusala-vipākān' eva honti Kiñcā pi gūtha-sūkarādayo gūthagandhaṇ ghāyitvā khādituṇ labhissāmā tī somanassajātā honti, gūthadassane pana tesā⁸ cakkhuvīññānaṇ, tassa gandha-ghāyane ghānaviññānaṇ, rasasāyane jivhā-viññānaṇ ca akusala-vipākam eva hoti. Bandhitvā varasayane sayāpita-sūkaro ca kiñcāpi viravati, saññā-vipallāsena pan' assa javanasmiṇ yeva domanassaṇ uppajjati, kāya-viññānaṇ kusala-vipākam eva Kasmā⁹ ? Ārammanassa itthatāya.

Api ca dvāra-vasena pi itthānitthatā veditabbā. Sukhasamphassaṇ hī gūtha-kalalaṇ cakkhudvāra-ghānadvāresu anitthaṇ, kāyadvāre itthaṇ hoti Cakkavattino maniratanena poṭṭhiyamānassa suvannasūle uttāsītassa⁹ ca maniratanasuvannasūlāni cakkhudvāre itthāni honti, kāyadvāre anitthāni Kasmā⁹ ? mahādukkhassa uppādanato Evaṇ itthānitthaṇ ekantato vipāken' eva paricchijjati tī veditabbaṇ

Taṇ taṇ vā panā tī ettha na hetthimanayo oloketabbo Na hī Bhagavā sammuti-manāpaṇ bhindati, puggala-manāpaṇ pana¹⁰ bhindati, tasmā taṇ taṇ vā pana vasen' eva upādāy' upādāya hīnapanūtātā veditabbā Nerayikānaṇ hī

¹ P °macca

² P S R °mānānaṇ

³ P °Cūlanāgato

⁴ S R taṇ, om pana

⁵ P adds dhammaṇ vā.

⁶ P adds vā

⁷ P S R °ñānāni

⁸ P S pan' esaṇ

⁹ S R uttāpi°

¹⁰ S R om

rūpaṇ kotippattaṇ hīnaṇ nāma Taṇ upādāya tīracchānesu
 nāgasupannānaṇ paṇitaṇ nāma Tesāṇ rūpaṇ hīnaṇ, taṇ
 upādāya peṭānaṇ rūpaṇ¹ paṇitaṇ nāma Tesam pi hīnaṇ,
 taṇ upādāya jānapadānaṇ rūpaṇ paṇitaṇ nāma Tesam pi
 hīnaṇ, taṇ upādāya gāmahōjakānaṇ rūpaṇ paṇitaṇ nāma
 Tesam pi hīnaṇ, taṇ upādāya janapadasāmīkānaṇ rūpaṇ
 paṇitaṇ nāma Tesam pi rūpaṇ² hīnaṇ, taṇ upādāya pade-
 sarājūnaṇ rūpaṇ paṇitaṇ nāma Tesam pi hīnaṇ, taṇ upā-
 dāya cakkavattirañño rūpaṇ paṇitaṇ nāma Tassā pi
 hīnaṇ, taṇ upādāya bhummadevānaṇ rūpaṇ paṇitaṇ nāma
 Tesam pi hīnaṇ, taṇ upādāya cātummahārājīkānaṇ³ devānaṇ
 rūpaṇ paṇitaṇ nāma Tesam pi hīnaṇ, taṇ upādāya tāva-
 tiṇsānaṇ devānaṇ rūpaṇ paṇitaṇ nāma pe akanittha-
 devānaṇ⁴ pana rūpaṇ matthakappattaṇ paṇitaṇ nāma

Dūra-dukaniddese itthindriyādini hetthā vibhattān' eva
 Imasmiṇ pana duke duppariggahatthena lakkhanaduppati-
 vijjhatāya sukhuma-rūpaṇ⁵ dūre ti kathitaṇ Sukhaparigga-
 hatthena⁶ lakkhanasuppativijjhatāya olārīka-rūpaṇ *santike*
 ti Kabalīnīkārahāra-pariyosāne ca niyyātanatthāne pi idaṇ
 vuccati rūpaṇ dūre ti na niyyātitaṇ Kasmā⁷ Duvi-
 dhañ hi dūre nāma lakkhanato okāsato cā⁸ ti Tattha lak-
 kanato dūre ti na kathitaṇ, taṇ⁹ okāsato kathetabbaṇ,
 tasmā dūre ti akathitaṇ olārīka-rūpaṇ okāsato dūre ti das-
 setuṇ aniyyātetvā va yaṇ vā paṇ' aññam pi ti ādīm āha

Santika-pada-niddese pi es' eva nayo Tattha *anasānne*
 ti na āsanne *Anupakatthe* ti nissate Dūre ti dūramhi
A-santike ti na santike *Idaṇ vuccati rūpaṇ dūre* ti idaṇ
 pannarasavidhaṇ sukhuma⁹-rūpaṇ lakkhanato dūre Da-
 savidhaṇ pana olārīka¹⁰-rūpaṇ yevāpanaka-vasena okāsato
 dūre ti vuccati

Santika-padaniddeso¹¹ uttānattho yeva *Idaṇ vuccati rūpaṇ*
santike ti idaṇ dasavidhaṇ olārīka¹⁰-rūpaṇ lakkhanato san-
 tīke Pañca-dasavidhaṇ pana sukhuma-rūpaṇ *yevāpanaka-*
*vasena*¹² okāsato santike ti vuccati

¹ S R om² P S R om³ R °jika.⁴ S °devatānaṇ⁵ P sukhumaṇ°⁶ S R Supariṇ°⁷ S R om cā⁸ P om, R S add na⁹ S R °maṇ¹⁰ S R °kaṇ. .¹¹ Text 3¹² Dhs § 9

Kittakato patthāya pana rūpaṇ okāsa-vasena santike nāma, kittakato patthāya dūre nāmā ti? Pakatī-kathāya kathentānaṇ dvādasahattho savanūpacāro nāma hoti Tassa orato rūpaṇ santike, parato dūre Tattha sukhuma-rūpaṇ dūre hontaṇ lakkhanato pi okāsato pi dūre hoti Santike hontaṇ pana okāsato va santike hoti, na lakkhanato Olārīka-rūpaṇ santike hontaṇ lakkhanato pi okāsato pi santike hoti Dūre hontaṇ okāsato va dūre¹ hoti, na lakkhanato

Taṇ taṇ vā panā ti ettha na¹ hetthima-nayo² oloketabbo. Hetthā hi bhindamāno gato Idha pana na lakkhanato dūraṇ³ bhindati Okāsato dūram eva bhindati Upādāy' upādāya dūrasantikaṇ⁴ hi⁵ ettha dassitaṇ Attano hi rūpaṇ santike nāma Anto-kucchiḡatassā pi parassa dūre Anto-kucchiḡatassa santike Bahi thitassa dūre Eka-mañce⁶ sayitassa⁷ santike Bahi pamukhe⁸ thitassa⁹ dūre Anto-parivene rūpaṇ santike Bahi-parivene dūre Anto-saṅghārāme rūpaṇ santike Bahi-saṅghārāme dūre Anto-sīmāya rūpaṇ santike Bahi-sīmāya dūre Anto-gāmakhette¹⁰ rūpaṇ¹ santike Bahi-gāmakhette¹⁰ dūre Anto-jaṇapade rūpaṇ santike Bahi-jaṇapade dūre Anto-rajjasīmāya rūpaṇ santike Bahi-rajjasīmāya dūre Anto-samudde rūpaṇ santike Bahi-samudde rūpaṇ dūre Anto cakkavāle rūpaṇ santike Bahi-cakkavāle dūre ti.

Ayaṇ rūpakkhandaṇḍdeso

[Vedanākkhandhaṇḍdesa]

Vedanākkhandhaṇḍdesadisu hetthā vuttasadisāṇ pahāya apubbam eva vannayissāma Yā kāci vedanā ti catubhūmi-kavedanaṇ¹¹ pariyaḍiyati. Sukkhā vedanā ti ādini atitādivasena niddittha-vedanaṇ sabhāvato dassetuṇ vuttāni. Tattha sukhā vedanā atthi kāyikā, atthi cetasikā Tathā dukkhā vedanā, Adukkhamasukkhā pana cakkhādayo pasādakāye sandhāya pariyaḍeyena atthi kāyikā, atthi cetasikā. Tattha sabbā pi kāyikā kāmāvacarā Tathā cetasikā dukkhā

¹ S R. om

² S R add na

³ P dūre rūpaṇ, S R rūpaṇ.

⁴ B.R dūre°

⁵ P pi

⁶ P S R mañcake

⁷ S R sayantassa

⁸ S R sammukhe

⁹ P sayitassa

¹⁰ F S R °makk°

¹¹ S R °bhūmaka°

vedanā Cetasikā sukhā¹ pana tebhūmikā Adukkhamasukhā catubhūmikā.

Tassā saḥbappakārāya pi santatī-vasena khanādi-vasena ca atītādibhāvo vedītabbo Tattha santatī-vasena eka-vithi-eka-javana-eka-samāpatti-pariyāpannā eka-vidhavisaya-samāyogappavattā² ca pācuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā Khanādi-vasena khanattayapariyāpannā pubbantāparanta-majjhagatā sakiccaṇ ca kurumānā vedanā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā Tattha khanādibhāvena³ atītādi-bhāvaṇ sandhāya ayaṇ niddeso kato ti vedītabbo

Olārika-sukhuma-niddese akusalā vedanā ti ādīni jātito olārika-sukhuma-bhāvaṇ dassetuṇ vuttāni Dukkhaveḍanā⁴ olārikā ti ādīni sabhāvato Asamāpannassa vedanā ti ādīni puggalato Sāsavā ti ādīni lokiyalokuttarato olārikasukhuma-bhāvaṇ dassetuṇ vuttāni Tattha akusalā tāva sadarathatthena dukkha-vipākatthena ca olārikā Kusalā niddarathatthena sukhavipākatthena ca sukhumā Abyākatā nīrussāhatthena avipākatthena ca sukhumā Kusalākusalā sannasāhatthena sa-vipākatthena ca olārikā Avyākatā vuttanayen' eva sukhumā. Dukkhā asātatthena dukkhatthena ca olārikā Sukhā sātatthena sukkhatthena ca sukhumā Adukkhamasukhā sant-atthena panītatthena ca sukhumā Sukhadukkhā khobhanatthena pharanatthena ca olārikā Sukha⁵-vedanā pi hi khobhetī pharati Tathā⁶ dukkha⁷-vedanā pi Sukhaṇ hi uppajjamānaṇ sakalasārīraṇ khobhentaṇ ālulentaṇ abhisandayamānaṇ madayamānaṇ chādayamānaṇ sītodakaghatena āsīṇcayamānaṇ⁸ viya uppajjati Dukkhaṇ uppajjamānaṇ tatta-phālaṇ⁹ anto pavesantaṇ viya tinukkāya bahi jhāpayamānaṇ viya uppajjati Adukkhamasukhā pana vutta-nayen' eva sukhumā

Asamāpannassa vedanā nānārammane vikkhittabhāvato olārikā Samāpannassa vedanā ekatta-nīmitte yeva caratī ti sukhumā Sāsavā āsavuppatti-hetuto olārikā Āsava-

¹ P *addā* vedanā

² P SR °vasena

³ P SR Sukhā

⁴ S R °camānaṇ

⁵ P °pattā

⁶ P SR Vbh Dukkha°

⁷ R S om

⁸ P °thālaṇ, S °kapālaṇ.

⁹ P SR dukkhā

cāro nāma ekanta-olāriko Anāsavā vuttavip-ariyāyena sukhumā

Tattha eko n' eva kusalattike kovido hoti, na vedanattike So kusalattikaṇ rakkhāmī ti vedanattikaṇ bhindati Vedanā-tikaṇ rakkhāmī ti kuṣalattikaṇ bhindati Eko tikaṇ rak-khāmī ti bhūmantaraṇ bhindati, eko na bhindati Kasmā ?

Sukha-dukkhā vedanā olārikā Adukkhamasukhā ve-danā sukhumā ti hi vedanāttike vuttaṇ Taṇ eko patik-khipati, na sabbā adukkhāmasukhā sukhumā, sā hi kusalā pi atthi¹ akusalā pi avyākatā pi. Tattha kusalākusalā olārikā, avyākatā sukhumā Kasmā ? Kusalattike pāhyaṇ āgatattā ti Evaṇ kusalattiko rakkhito hoti, vedanāttiko pana bhinno.

Kusalākusalā vedanā olārikā, avyākatā vedanā su-khumā ti yaṇ¹ pana kusalattike vuttaṇ, taṇ eko patikkhipati, na sabbā abyākatā sukhumā, sā hi sukhā pi atthi dukkhā pi adukkhāmasukhā pi Tattha sukhadukkhā olārikā, adukkhāmasukhā sukhumā Kasmā ? Vedanattike pāhyaṇ āgatattā ti Evaṇ vedanāttiko rakkhito hoti, kusulattiko bhinno.

Kusalattikassa pana āgatattāne vedanāttikaṇ anolo-ketvā vedanāttikassa āgatattāne kusalattikaṇ anoloketvā kusulādinaṇ kusalattika-lakkhanena sukhādinaṇ vedanā-tika-lakkhanena olārika-sukhumataṇ kathento na bhindati nāma

Yam pi kusalākusalā vedanā olārikā. Avyākatā vedanā sukhumā ti kusalattike vuttaṇ, tatth' eko² kusalā lokut-tara-vedanā pi samānā olārikā nāma, vipākā antamaso dvi-paṇca-viññānasahajātā pi samānā sukhumā nāma hoti ti vadati So evarūpaṇ santaṇ paṇitaṇ lokuttara-vedanaṇ olārikaṇ nāma karonto dve³-paṇcaviññāna-sampayuttaṇ ahe-tukaṇ hīnaṇ jalaṇ vedanaṇ sukhumaṇ nāma karonto tikaṇ rakkhissāmī ti bhūmantaraṇ bhindati nāma Tattha tattha bhūmiyaṇ kusaṇaṇ pana taṇ-taṇ-bhūmi-vipāken' eva sad-dhūṇ yojetvā kathento na bhindati nāma Tatrāyaṇ nayo — kāmāvacarakusalā hi olārikā Kāmāvacara-vipākā su-

¹ S R om² P tatr' eko³ P dvī, S R om

khumā Rūpāvacarārūpāvacara¹-lokuttara-kusalā olārikā Rūpāvacarārūpāvacara²-lokuttara-vipākā sukhumā tī iminā nihārena kathento na bhīdatī nāma.

Tipitaka-Cūlanāgattthero pan' āha Akusale olārika-sukhumatā nāma na uddharitabbā' Taṇ hī ekantaṇ olārikam eva Lokuttare pi olārika-sukhumatā na uddharitabbā Taṇ hī ekantaṇ sukhuman tī Imaṇ kathaṇ āharitvā Tipitaka-Cūlābhayatttherassa kathayīṇsu, evaṇ therena kathitā tī Tipitaka-Cūlābhayattthero āha. Sammāsambuddhena Abhidhammaṇ patvā ekapadassa pi dvinnam pi padānaṇ āgatattthāne nayaṇ dātuṇ yuttattthāne nayo adinno nāma natthi, nayaṇ kātuṇ yuttattthāne nayo akato nāma natthi Idha pan' ekacco ācariyo asmī³ tī vicaranto akusale olārika-sukhumataṇ uddharamāno kukkuccāyatī, Sammāsambuddhena pana lokuttare pi olārika-sukhumatā uddharitā tī Evañ ca pana vatvā idaṇ suttaṇ āharī tatra bhante yā 'yaṇ patipadā dukkhā dandhābhīṇṇā, ayaṇ bhante patipadā ubhayen' eva hīnā akkhāyatī dukkhattā ca dandhattā cā tī Ettha hī catasso patipadā lokiya-lokuttara-missakā kathitā

Taṇ taṇ vā panā tī⁴ ettha na hetthima-nayo oloketabbo, taṇ taṇ vā pana vasen' eva kathetabbaṇ Duvidhā hī akusalā lobhasahagatā dosasahagatā ca Tattha dosasahagatā olārikā, lobhasahagatā sukhumā Dosasahagatā pi duvidhā niyatā aniyatā ca Tattha niyatā olārikā, aniyatā sukhumā Niyatā pi kappatthitikā⁵ olārikā, no-kappatthitikā⁵ sukhumā Kappatthitika⁵ pi asankhārikā olārikā, sasankhārikā, sukhumā Lobhasahagatā pi dvidhā ditthi-sampayuttā ca⁶ ditthivippayuttā ca Tattha ditthi-sampayuttā olārikā, ditthi-vippayuttā sukhumā Ditthi-sampayuttā pi niyatā olārikā, aniyatā sukhumā Sā pi asankhārikā olārikā sasankhārikā sukhumā Sankhepato akusalaṇ patvā yā vipākaṇ bahuṇ detī, sā olārikā, yā appaṇ sā sukhumā Kusalaṇ patvā pana appa-vipākā olārikā, bahu-vipākā sukhumā Catubbiddhe kusale kāmāvacara-kusalā olārikā, rūpāvacara-kusalā sukhumā Sā pi olārikā, arūpāvacara-kusalā su-

¹ S R °cara-arūpā°

⁴ Vibh. 3. .

² S R om

⁵ °thikā all MS

³ S R 'smī

⁶ P S R om

khumā Sā pi olārikā, lokuttara-kusalā sukhumā Ayaṇ
tāva bhūmisu abhedato naṇo

Bhedato pana kāmāvacarā dāna-sīla-bhāvanāmaya-vasena
tividhā Tattha dānamayā olārikā Sīlamayā sukhumā
Sā pi¹ olārikā, bhāvanāmayā sukhumā Sā pi duhetukā
tīhetukā ti duvidhā Tattha duhetukā olārikā, ti-hetukā
sukhumā Tīhetukā pi sasankhārika-asankhārikā² abhedato
duvidhā Tattha sasankhārikā olārikā asankhārikā su-
khumā Rūpāvacare pathamajjhāna-kusaḷa³-vedanā olārikā
Dutiyajjhāna pe . catutthajjhāna - kusala - vedanā
sukhumā Sā pi olārikā, ākāśānañcāyatana-kusalā-
vedanā sukhumā Ākāśānañcāyatana-kusalavedanā olā-
rikā pe . nevasaññānāsaññāyatana-kusalavedanā
sukhumā Sā pi olārikā, vipassanā-sahajātā sukhū-
mā Sā pi olārikā, sotāpattimagga-sahajātā sukhumā
Sā pi olārikā pe arahattamagga-sahajātā su-
khumā

Catubbidhe vipāke kāmāvacara-vipāka-vedanā olārikā
Rūpāvacara-vipāka-vedanā sukhumā Sā pi olārikā pe
. lokuttaravipāka-vedanā sukhumā Evaṇ tāva abhedato
Bhedato pana kāmāvacara-vipākā atthi ahetukā, atthi
sahetukā Sahetukā pi atthi duhetukā, atthi tīhetukā
Tattha ahetukā olārikā, sahetukā sukhumā Sā pi duhetukā
olārikā, tīhetukā sukhumā Tatthā pi sasankhārikā olārikā,
asankhārikā sukhumā Pathamajjhāna-vipākā olārikā Du-
tīya⁴. pe . catutthajjhāna-vipākā sukhumā. Sā pi
olārikā, ākāśānañcāyatana-vipākā sukhumā Sā pi olārikā
. pe nevasaññānāsaññāyatana-vipākā sukhumā.
Sā pi olārikā, sotāpattiphala-vedanā sukhumā Sā pi
olārikā, sakadāgāmi . pe arahattaphalavedanā su-
khumā

Tīsu kiriyāsu⁵ kāmāvacarakiriyā⁵-vedanā olārikā Rūpā-
vacara-kiriyā⁵-vedanā sukhumā Sā pi olārikā, arūpāvacara-
kiriyā⁵-vedanā sukhumā Evaṇ tāva abhedato. Bhedato
pana ahetukādivasena bhinnāya kāmāvacara-kiriyāya ahe-

¹ S R sīlamayā

² S R sankhārabhedato.

³ P °lā

⁴ P °yajjhāna

⁵ P kiriyā *always*

tuka¹-kiriya-vedanā olārikā, sahetuka-kiriya² sukhumā Sā pi duhetukā olārikā, tihetukā sukhumā Tatthā pi sasan-khārikā olārikā, asankhārikā sukhumā Pathamajjhāne kiriya-vedanā olārikā, duttiyajjhāne³ sukhumā. Sā pi⁴ olārikā, tatiye⁵ pe , catutthe sukhumā Sā pi olārikā, ākāsānañcāyatana-kiriya-vedanā sukhumā Sā pi olārikā, 'viññānañcā⁶ pe⁷ nevasaññānāsaññāyatana-kiriya-vedanā sukhumā Yā olārikā, sā hīnā Yā sukhumā, sā panitā

Dūra-duka-niddese akusala-vedanā visabhāgatthena viṣaṇ-satthattthena⁸ ca kusalāvyākātāhi dūre Iminā nayena sabba-padesu dūrātā vedittabbā Sace pi hi akusalādivedanā-samangino dukkhādivedanā-samangino ca tayo tayo⁷ janā eka-mañce nisinnā honti, tesam pi tā vedanā visabhāgatthena viṣaṇsatthattthena⁸ ca dūre yeva nāma Samāpanna-vedanā-disamangisu pi es' eva nayo Akusalā pana akusalāya sabhāgatthena sarikkhatthena ca santike nāma Iminā nayena sabba-padesu santikatā vedittabbā. Sace pi hi akusalādivedanā-samangisu tisu janesu eko kāmabhave, eko rūpabhave, eko arūpabhave, tesam pi tā vedanā sabhāgatthena sarikkhatthena ca santike yeva nāma. Kusalādivedanā-samangisu pi es' eva nayo.

Taṇ taṇ vā panā ti⁹ ettha hetthima-nayaṇ anoloketvā taṇ taṇ vā pana vasen' eva kathetabbaṇ Kathentena ca na¹⁰ dūrato santikaṇ uddharitabbaṇ, santikato pana dūraṇ ud-dharitabbaṇ Duvidhā hi akusalā lobhasahagatā dosa-sahagatā ca. Tattha lobhasahagatā lobhasahagatāya santike nāma, dosasahagatāya dūre nāma Dosasahagatā dosasahagatāya santike nāma, lobhasahagatāya dūre nāma Dosa-sahagatā pi niyatā niyatāya santike nāma ti¹¹ Evaṇ anyatā

Kappatthitika¹²-asankhārikasasankhārika-bhedaṇ lobhasahagatādisu ca dīttusampayuttādibhedaṇ sabbaṇ olārika-dukkaniddese vitthārita-vasena anugantvā ekeka-kotthāsa-

¹ S R °kā ² P S R sahetukā ³ S R duttiye ⁴ S R Duttiye.

⁵ S R. add sukhumā ⁶ P S R °cāyatana-ākāsaññāyatana.

⁷ P S R om ⁸ °satthena al MSS ⁹ Vibh 5.

¹⁰ P om ¹¹ S R nāma ¹² P add's nokappatthika.

vedanā taṇ taṇ kotthāsa-vedanāya¹ eva santike, itarā itarāya dūre ti veditaḅbo ti

Ayaṇ vedanākkhandha-niddeso

[*Saññākkhandhaniddesa*]

Saññākkhandha-niddese *yā kāci saññā* ti² catuḅhūmika-saññaṇ³ pariyādiyati *Cakkhusamphassaṇā saññā* ti ādini atitādivasena niddittha-saññaṇ sabhāvato dassetuṇ vuttāni Tattha cakkhusamphassato, cakkhusamphassasmiṇ vā jātā cakkhusamphassaṇā nāma Sesesu pi es' eva nayo Ettha ca purimā pañca cakkhuppasādādivatthukā va Manosamphassaṇā hadaya-vatthukā pi avatthukā pi Sabbā catuḅhūmika-saññā⁴

Olārika-niddese *patighasamphassaṇā* ti sappatighe cakkhupasādādayo vatthuṇ katvā sappatighe rūpādayo ārabbhā uppanno phasso patighasamphasso nāma Tato,⁵ tasmiṇ vā jātā patighasamphassaṇā nāma. *Cakkhusamphassaṇā saññā* pe . *kāyasamphassaṇā saññā* ti pi tassā yeva vatthuto nāmaṇ *Rūpasaññā* . . . pe *photthabbasaññā* ti pi⁶ tassā yeva ārammanato nāmaṇ. Idaṇ pana vatthārammanato nāmaṇ, Sappatighāni hi vatthūni nissāya sappatighāni ca ārammanāni ārabbhā uppattito esā patighasamphassaṇā saññā ti vuttā

Manosamphassaṇā ti pi pariyāyena etissā nāmaṇ hoti yeva Cakkhuvīññānaṇ hi mano nāma Tena saha jāto phasso manosamphasso nāma Tasmiṇ manosamphasse, tasmā vā manosamphassā jātā ti manosamphassaṇā Tathā sotaḅhāna-jivhā-kāyaviññānaṇ mano nāma. Tena saha jāto phasso manosamphasso nāma Tasmiṇ manosamphasse, tasmā vā manosamphassā jātā ti manosamphassaṇā

Adhivacana-samphassaṇā saññā ti⁷ pi pariyāyena etissā nāmaṇ hoti yeva Tayo hi arūpino khandhā sayāṇ pitthivattakā hutvā attanā saha jātāya saññāya adhivacana-samphassaṇā saññā ti pi nāmaṇ karonti.

Nippariyāyena pana patighasamphassaṇā saññā nāma

¹ P °nāy'.

² Vibh 5.

³ S R. °maka°

⁴ S R °bhūmakā°, P #bhūmaka°.

⁵ P. adds jātā.

⁶ R om

⁷ Text 6

pañca-dvārikasaññā, adhvācāna-samphassajā saññā nāma manodvārikasaññā

Tattha pañcadvārika-saññā oloketvā pi jānitun sakkā ti olārikā Rajjivā upaniṇṇāyantaṇ hi rajjivā upaniṇṇāyati ti, kujjhivā upaniṇṇāyantaṇ kujjhivā upaniṇṇāyati ti oloketvā va jānanti Tatr' idañ vatthu —dve kira itthiyo nisiditvā suttaṇ kantanti ¹ Dvīsu daharesugāme carantesu eko purato gacchanto ekaṇ itthiṇ olokesi Itarā taṇ pucchi kasmā nu kho taṇ eso olokesi ti? Na eso bhikkhu maṇ visabhāgacittena olokesi, kanittha-bhagini-saññāya pana olokesi ti Tesu pi gāme caritvā ² āsanāsālāya nisīnesu itaro bhikkhu taṇ bhikkhuṇ pucchi tayā sā itthi olokita ti? Āma olokita ti Kimatthāyā ti? Mayhaṇ bhagini-sarikkhattā taṇ olokesi ti āha. Evaṇ pañcadvārika-saññā oloketvā pi jānitun sakkā ti veditabbā Sā pan' esā pasāda-vatthukā eva Keci pana javanappavattā ti dipenti

Manodvārika-saññā pana ekamañce vā ekapiṭhe vā nisiditvā pi aññaṇ cintentaṇ vitakkentañ ca kiṇ cintesi, kiṇ vitakkesi ti pucchitvā tassa vacana-vasen' eva jānitabato sukhumā Sesaṇ vedanākkhandhesadīsam evāti

Ayaṇ saññākkhandha-niddeso

[*Sankhārakkhandhaniddesa*]

Sankhārakkhandhaniddese ye keci sankhārā ti³ catubhūmakasankhāre pariyādiyaṇ Cakkhusamphassajā cetanā ti ādini atitādivasena middittha-sankhāre sabhāvato dassetuṇ vuttāni Cakkhusamphassajā ti ādini vuttatthān' eva Cetanā ti hetthima-kotiyā padhānasankhāra-vasena⁴ vuttaṇ Hetthima-kotiyā hi antamaso cakkhuvīññānena saddhuṇ pāhyaṇ āgatā cattāro sankhārā uppajjanti Tesu cetanā padhānā, āyūhanatthena pakatattā, tasmā ayam eva gahitā Taṇ-sampayuttā sankhārā pana tāya gahitāya gahitā va honti Idhā pi purimā pañca cakkhupasādādivatthukā va Manosamphassajā hadayavatthukā pi avatthukā pi Sabbā catubhūmikacetanā ⁵ Sesaṇ vedanākkhandha-sadīsam evāti Ayaṇ sankhārakkhandha-niddeso

¹ P °tenti

² P adds āgantvā

³ Vibh 7

⁴ B patthāna° always

⁵ S R °maka°

[Viññānakkhandhaniddesa]

Viññānakkhandha-niddese *yaṃ kiñci viññānan* ti¹ catu-
bhūmakaviññānaṃ pariyādiyati . *Cakkhuvīññānan* ti ādini
atitādivasena niddittha-viññānaṃ sabbhāvato dassetuṃ vū-
tāni . Tattha cakkhuvīññānādini pañca cakkhupasādādi-
vatthukān' eva Manovīññānaṃ hadayavatthukam pi avat-
thukam pi Sabbaṃ catubhūmaka-viññānaṃ Sesaṃ veda-
nākkhandha-sadisam evāti

Ayaṃ viññānakkhandhaniddeso

Idāni pañcasu pi khandhesu samuggamato, pubbāparato,
addhāna-paricchedato, ekuppādanānānirodhato, nānuppāda-
ekanirodhato, ekuppāda-ekanirodhato, nānuppāda-nānāni-
rodhato, atitānāgata-paccuppannato, ajjhattika-bāhīrato, olā-
rikasukhumato, hīna-panītato, dūra-santīkato, paccayato,
samutthānato, parimipphanato, sankhatato ti solasah' ākāre-
hi pakinnakaṃ veditaḥhaṃ

Tattha duvidho samuggamo gabbhaseyyaka-samuggamo,
opapātika-samuggamo ti Tattha gabbhaseyyaka-samuggamo
evaṃ veditaḥhaṃ Gabbhaseyyakasattānaṃ hi patisaṇḍhik-
khane pañcakkhandhā apacchā apure ekato pātubhavantī
Tasmīṃ khane pātubhūtā kalāsaṅkhātā rūpasantati parittā
hoti, khuddaka-makkhikāya ekavāyāmena pātabba-mattā
ti vatvā, puna atibahuṃ etaṃ, sanha-sūciyā tele pakkhipitvā
ukkhittāya paggharitvā agge thitabindu-mattan ti vuttaṃ
Tam pi² patikkhipitvā ekakese telato uddharitvā gahite tassa
paggharitvā agge thitabindumattan ti vuttaṃ

Tam pi patikkhipitvā imasmīṃ janapade manussānaṃ kese
atthadhā phālīte tato ekakotthāsappamāno Uttarakurukānaṃ
keso Tassa pasanna-tīlatelato uddhatassa agge thitabindu-
mattan ti³

Tam pi patikkhipitvā etaṃ bahuṃ, jātiunnā nāma su-
khumā, tassā ekaṃsuno pasanna-tīlatele pakkhipitvā uddha-
tassa paggharitvā agge thitabindu-mattan ti vuttaṃ Taṃ
pan' etaṃ acchaṃ hoti vipprasannaṃ anāvīlaṃ parisuddhaṃ

¹ Vibh. 9

² R om

³ P. adds vuttaṃ

pasanna - tilatelabindu - samāna - vannaṃ Vuttam pi c'
etaṃ —

Tilatelassa yathā bindu, sappimando anāvilo,

*evaṃ vannapatibhāgaṃ kalalaṃ sampavuccatī*¹ ti *

Evaṃ parittāya rūpasantatiyā tīni santati-sīsāni honti
vatthudasakaṃ, kāyadasakaṃ, itthiyā itthindriya-vasena,
purisassa purisindriya-vasena bhāvadasakaṃ ti Tattha
vatthurūpaṃ, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni, taṃ-
nissitā vannagandharasoja, jīvitāni² ti idaṃ vatthudasakaṃ
nāma Kāyapasādo, tassa nissayāni cattāri mahābhūtāni,
taṃ-nissitā vannagandharasoja, jīvitāni ti idaṃ kāyadasakaṃ
nāma. Itthiyā itthibhāvo, purisassa purisabhāvo, tassa nis-
sayāni cattāri mahābhūtāni, taṃ-nissitā vannagandharasoja,
jīvitāni ti idaṃ bhāvadasakaṃ nāma

Evaṃ gabbhaseyyakānaṃ² patisandhiyaṃ ukkatthapari-
chedena samatiṃsa kammajarūpāni rūpakkhando nāma
hoti Patisandhicittena pana saha-jātā vedanā vedanā-
khandho, saññā saññākkhandho, sankhārā sankhāra-
khandho Patisandhicittaṃ viññānakkhandho ti evaṃ gab-
bhaseyyakānaṃ patisandhikkhane pañcakkhandhā pari-
punnā honti

Sace pana, napaṇṣaka-patisandhi hoti, bhāvadasakaṃ
hāyati Dvinnāṃ dasakānaṃ vasena samavīsati kammaja-
rūpāni rūpakkhando nāma hoti Vedanākkhandhādayo
vuttappakārā evā³ ti Evam pi gabbhaseyyakānaṃ patisan-
dhikkhane pañcakkhandhā paripunnā honti

Imasmiṃ thāne tisamutthānīkappavenī kathetabbā bha-
veyya Taṃ pana akathetvā opapātikasamuggamo nāma
dassito Opapātikānaṃ hi paripunnāyatanānaṃ patisandhi-
khane hetthā vuttāni tīni, cakkhu-sota-ghāna-jivhā-dasa-
kāni cāti satta rūpasantatisīsāni pātubhavanti Tattha
cakkhu-dasakādini kāya-dasaka-sadisāni² eva³ Napaṇṣakassa
pana bhāvadasakaṃ natthi

Evaṃ paripunnāyatanānaṃ opapātikānaṃ sama-sattati

* *Saṃyuttattakathā*, Yakkha S, Sutta 1 (S 1, 206.)

¹ P S R. ti pavuccatī ti

² P S R. °aka

³ P yevā.

c' eva sama-satthu ca kammaja-rūpāni rūpakkhando nāma. Vedanākkhandhādayo vuttappakārā evā ti, evaṇ opapātīkānaṇ patisandhikkhane pañcakkhandhā paripunnā honti Ayaṇ opapātīka-samuggamo nāma Evaṇ tāva pañcakkhandhā samuggamato veditabbā

Pubbāparato ti evaṇ pana gabbhaseyyakānaṇ apacchā apure uppannesu pañcasu khandhesu kiṇ rūpaṇ pathamaṇ rūpaṇ samutthāpeti, udāhu arūpan ti² Rūpaṇ rūpaṃ' eva samutthāpeti, na arūpaṇ Kasmā² Patīsandhicittassa na-rūpajanakattā. Sabba-sattānaṇ hi patīsandhicittaṇ, khīnā-savassa cuticittaṇ, dvi-pañcaviññānāni, cattāri arūpa-vipā² kānīti solasa cittaṇi rūpaṇ na samutthāpentī

Tattha patīsandhicittaṇ tāva vatthuno dubbalatāya appatitthitatāya paccayavekallatāya āgantukatāya ca rūpaṇ na samutthāpeti Tattha hi saha-jātaṇ vatthu¹ uppādakkhane dubbalaṇ hotī ti vatthuno dubbalatāya na samutthāpeti Yathā ca papāte patanto² puriso aññassa nissayo bhavituṇ na sakkoti, evaṇ etam pi kammavegakkhittattā³ papāte pata-mānaṇ viya appatitthitaṇ Iti kammavegakkhittattā³ appatitthitatāya pi rūpaṇ na samutthāpeti. Patīsandhicittaṇ ca vatthunā saddhiṇ apacchā apure uppannaṇ, Tassa vatthu purejātaṇ hutvā paccayo bhavituṇ na sakkoti Sace sak-kuneyya, rūpaṇ samutthāpeyya

Yatrā pi vatthu purejātaṇ hutvā paccayo bhavituṇ sakkoti, pavenī ghatiyati, tatrā pi cittaṇ angato aparīhīnaṇ yeva rūpaṇ samutthāpeti Yadi hi cittaṇ thānakkhane vā bhaṇ-gakkhane vā rūpaṇ samutthāpeyya, patīsandhicittam pi rūpaṇ⁴ samutthāpeyya Na' pana cittaṇ tasmiṇ khanadvaye rūpaṇ samutthāpeti Yathā pana ahicchattakamakulaṇ⁵ pathavito utthahantaṇ paṇsucunnaṇ gahetvā va utthahati, evaṇ cittaṇ purejātaṇ vatthuṇ nissāya uppādakkhane attha rūpāni gahetvā va utthahati Patīsandhikkhane ca vatthu purejātaṇ hutvā paccayo bhavituṇ na sakkoti ti paccaya-vekallatāya pi patīsandhicittaṇ rūpaṇ na samutthāpeti.

Yathā ca āgantuka-puriso anāgatapubbaṇ⁶ padesaṇ gato

¹ P vatthuṇ

² P. papatanto

³ R S om. vega

⁴ S R om

⁵ S R °tamakulaṇ

⁶ P S R agatā°

aññesaṃ etha bho¹ antogāme vo¹ anna-pāna-gandha-mālādini dassāmi ti vattuṃ na sakkoti, attano avisaṃyātāya appahutātāya,² evam eva patisaṃdhicittaṃ āgantukan ti attano āgantukatāya pi rūpaṃ na samutthāpeti

Api ca samatiṃsa kammaja-rūpāni citta-samutthāna-rūpānaṃ thānaṃ gahetvā thitānīti pi¹ patisaṃdhicittaṃ rūpaṃ na samutthāpeti

Khināsavassa pana cuticittaṃ vatta-mūlassa vūpasantattā na samutthāpeti • Tassa hi sabba-ḥhaveṣu vattamūlaṃ vūpasantaṃ abhabbūpapattikaṃ,³ punabbhava-pavenī nāma natthi. Sotāpannassa pana satta bhava thapetvā atthame va⁴ vattamūlaṃ vūpasantaṃ, tasmā tassa cuticittaṃ sattasu bhavesu rūpaṃ samutthāpeti, sakadāgāmīno dvīsu, anāgāmīno ekasmiṃ Khināsavassa sabbabhavesu vattamūlassa vūpasantattā n' eva samutthāpeti

Dvipaṇcaviññānesu pana jhānaṃ natthi, maggaṃ natthi, hetu natthi ti cittaṃ dubbaḷaṃ hoti ti cittaṃ dubbalatāya tāni¹ rūpaṃ na samutthāpentī

Cattāri arūpa-vipākāni⁵ tasmīṃ bhava rūpassa natthitāya rūpaṃ¹ na samutthāpentī Na kevalaṃ ca tān' eva, yaṃ aññāni pi tasmīṃ bhava attha kāmāvacarakusalāni, dasa akusalāni, nava kīriya-cittāni, cattāri āruppakusalāni, cattāro āruppakīriyā, tīni maggacittāni, cattāri phalacittānīti dve-cattālīsa⁶ cittāni uppajjanti, tāni pi tattha rūpassa natthitāya eva rūpaṃ na samutthāpentī

Evam patisaṃdhicittaṃ rūpaṃ na samutthāpeti. Utu pana pathamaṃ rūpaṃ samutthāpeti, ko esautu nāma ti² Patisaṃdhikkhane uppannānaṃ samatiṃsa-kammaja-rūpānaṃ abhantaṃ tejo dhātu Sā thānaṃ patvā attha rūpāni samutthāpeti Utu nāma c' esa dandha-nirodho Cittaṃ khīpanirodhaṃ Tasmīṃ dharante yeva solasa cittāni uppajjivā nrujjhanti Tesu patisaṃdhi-anantaṃ pathama-bhavaṃ cittaṃ⁷ uppādakkhane yeva attha rūpāni samutthāpeti Yadā pana saddassa uppattikālo bhavissati, tadā utu-cittāni sadda-navaṃ nāma samutthāpessanti. Kabalikārāhāro⁸ pi thānaṃ

¹ S R om

² So all MSS

³ B P °uppattikaṃ

⁴ S om va

⁵ S R arūpāvacara°

⁶ S R dvā°

⁷ S paṭhamaṃ°

⁸ B kabalikā° always

patvā attha rūpāni samutthāpeti Kuto pan' assa kabalīkārāhāro ti ? Mātito. Vuttam pi c' etaṃ —

*Yaṃ c' assa bhūṇṇaṃ mātā, annaṃ pānañ ca bhōjanaṃ,
Tena so tattha yāpeti, mātu-kucchigato naro ti **

Evaṃ kucchigato dārako mātaraṃ ajjhohata-annapāna-ojāya yāpeti Sā va¹ thānappattā attha rūpāni samutthāpeti Nanu ca sā oḷā kharā, vatthu sukhuman, kathaṃ tattha patitthāti ti ? Pathamaṃ tāva na patitthāti, Ekassa vā dvynnaṃ vā sattāhānaṃ gata-kāle patitthāti Tato pana pure vā patitthātu, pacchā vā, yadā mātaraṃ ajjhohata-annapānaojā² dārakassa sarīre patitthāti, tadā attha rūpāni samutthāpeti

Opaṭṭikassa pi pakatī-patīyattānaṃ khādaniya-bhōjanīyānaṃ atthitthāne nibbattassa tāni gaheṭvā ajjhocharato thānappattā oḷā rūpaṃ samutthāpeti Eko annapāna-rahite araṇṇe nibbattati, mahāchātako³ hoti, attano va jivhāya khelaṃ parivattetvā gilati, tatrā pi 'ssa thānappattā oḷā rūpaṃ samutthāpeti

Evaṃ pañca-vīsatiyā kotthāsesu dve va rūpāni rūpaṃ samutthāpentī, tejo dhātu ca kabalīkārāhāro ca Arūpe pi dve yeva dhammā rūpaṃ samutthāpentī cittaṃ c' eva kamma-cetanā ca Tattha rūpaṃ uppādakkhane ca bhāṅgakkhane ca dubbalaṃ, thānakkhane balavan ti thānakkhane rūpaṃ samutthāpeti Cittaṃ thānakkhane ca bhāṅgakkhane ca dubbalaṃ, uppādakkhane yeva³ balavan ti uppādakkhane yeva rūpaṃ samutthāpeti Kamma-cetanā niruddhā va paccayo hoti Atīte kappakotisatasahassa-matthake pi hi āyūhitaṃ kammaṃ etarahi paccayo hoti Etarahi āyūhitaṃ anāgate kappakoti-satasahassa-pariyosāne pi paccayo hoti ti evaṃ pubbāparato veditabbā

Addhānaparicchedato ti rūpaṃ kittakaṃ addhānaṃ titthati, arūpaṃ kittakan ti ? Rūpaṃ garuparināmaṃ dandhanīrodhaṃ, arūpaṃ lahu-parināmaṃ khīppa-nīrodhaṃ Rūpe dharante yeva solasa cittaṃ uppajjtvā nirujjhanti.

* S A Yakkha S Sutta I

¹ S R om 1a

² P mahācchā

³ S R om

Taṇṇa pana sattarasamena cittaena saddhiṇṇa nirujjhati Yathā hi puriso phalaṇṇa pāṭessāmi tṛ muggarena rukkhāsākhāṇṇa pahareyya, phalāni ca pattāni ca ekakkhane yeva vantato mucceyyuṇṇa Tattha phalāni attano bhārikatāya pathamatarāṇṇa pathaviyaṇṇa patanti, pattāni lahukatāya pacchā Evam eva muggarappahārena pattānaṇṇa ca phalānaṇṇa ca ekakkhane vāntato muttakālo viya patisandhikkhane rūpārūpadhammānaṇṇa ekakkhane¹ pātubhāvo Phalānaṇṇa bhārikatāya pathamatarāṇṇa pathaviyaṇṇa patanaṇṇa viya rūpe dharante yeva solasannaṇṇa cittānaṇṇa uppajjitvā nirujjhanaṇṇa Pattānaṇṇa lahukatāya pacchā pathaviyaṇṇa patanaṇṇa viya rūpassa sattarasamena cittaena saha nirujjhanaṇṇa Tattha kiñcāpi rūpaṇṇa dandhamirodhaṇṇa, garu-parināmaṇṇa, cittaṇṇa khuppa-nirodhaṇṇa, lahu-parināmaṇṇa, rūpaṇṇa pana arūpaṇṇa, arūpaṇṇa vā rūpaṇṇa ohāya pavattituṇṇa na sakkonti Dvinnam pi ekappamānā vā pavatti

Tatrāyaṇṇa upamā —eko puriso lakuntakapādo, eko dīghapādo Tesu ekato maggaṇṇa gacchantesu yāva dīghapādo ekapadavāraṇṇa akkamati, tāva itaro pade padaṇṇa akkamitvā solasa-padavārena² gacchati Dīghapādo lakuntakapādassa solasa-padavāre attano padaṇṇa añchitvā ākaddhitvā ekam' eva padavāraṇṇa karoti Iti eko pi ekaṇṇa atikkamituṇṇa na sakkoti Dvinnam pi gamaṇṇa ekappamānam' eva hoti, evaṇṇa sampadam' idaṇṇa datthabbaṇṇa³ Lakuntaka-pāda-puriso viya hi arūpaṇṇa Dīghapāda-puriso viya rūpaṇṇa Dīghapādassa ekaṇṇa padavāraṇṇa akkamana-kāle itarassa solasa-padavāra-akkamaṇṇa viya rūpe dharante yeva arūpadhammesu⁴ solasannaṇṇa cittānaṇṇa uppajjitvā nirujjhanaṇṇa Dvinnāṇṇa purisānaṇṇa lakuntaka-pāda-purissassa solasa-padavāre itarassa attano padaṇṇa añchitvā ākaddhitvā eka-padavāra-karanaṇṇa viya rūpassa sattarasamena cittaena saddhiṇṇa nirujjhanaṇṇa Dvinnāṇṇa purisānaṇṇa aññamaññaṇṇa anohāya ekappamānen' eva gamaṇṇa viya arūpassa rūpaṇṇa rūpassa arūpaṇṇa anohāya ekappamānen' eva pavattanaṇṇa. Evaṇṇa addhāna-paricchedato veditabbā⁵

Ekuppāda-nānānirodhato ti idaṇṇa pacchima-kammaṇṇa thapetvā dīpetabbaṇṇa Pathamaṇṇa hi patisandhicittaṇṇa,

¹ P adds va

⁴ R °dhamme

² SR °vāre.

⁵ SR °bbo

€ ³ P veditabbaṇṇa.

dutiyaṃ bhavaṅgaṃ, tatiyaṃ bhavaṅgaṃ¹ . . pe . . solasamaṃ bhavaṅgaṃ Tesu ekekassa uppāda-thitī-bhāṅgasena tayo tayo khanā Tattha ekekassa cīttassa tisu tisu khaṇesu samatiṇṣa samatiṇṣa kammaja-rūpāni uppajjanti. Tesu patisandhicīttassa uppādakkhaṇe samutthitaṃ kammaja-rūpaṃ sattarasamassa bhavāṅgacīttassa uppādakkhaṇe yeva nirujjhati Thitikkhaṇe samutthitaṃ thitikkhaṇe yeva, bhāṅgakkhaṇe samutthitaṃ bhāṅgakkhaṇe yeva nirujjhati Evaṃ dutiya-bhāṅga-cīttaṃ ādiṃ katvā attano attano sattarasamena cītena saddhiṃ yojetvā nayo netabbo Iti solasa tikā atthacattālīsa honti Ayaṃ atthacattālīsa-kammajarūpapavenī nāma Sā paṇ'esā rattiṃ ca divā ca khādantānam pi bhuñjantānam pi suttānam pi pamattānam pi naḍisoto viya ekantaṃ pavattati yevāti Evaṃ ekuppādanānānirodhatā vedītabbā

Nānuppād' ekaṇirodhatā pacchima-kammajena dīpetabbā Tattha āyusāṅkhāra-pariyosāṇe solasannaṃ cīttānaṃ vāre satī hetthā solasakaṃ uparī solasakaṃ tī dve ekato yojetabbāni Hetthā solasakasmīṃ hi pathama-cīttassa uppādakkhaṇe samutthitaṃ samatiṇṣa-kammajarūpaṃ uparī solasakasmīṃ pathama-cīttassa uppādakkhaṇe yeva nirujjhati Thitikkhaṇe samutthitaṃ tassa thitikkhaṇe yeva, bhāṅgakkhaṇe samutthitaṃ tassa bhāṅgakkhaṇe yeva nirujjhati Hetthima-solasakasmīṃ pana dutiya-cīttassa pe . . . solasama-cīttassa uppādakkhaṇe samutthitaṃ samatiṇṣa-kammajarūpaṃ cuticīttassa uppādakkhaṇe yeva nirujjhati Tassa thitikkhaṇe samutthitaṃ cuticīttassa thitikkhaṇe yeva; bhāṅgakkhaṇe samutthitaṃ cuticīttassa bhāṅgakkhaṇe yeva nirujjhati Tato patthāya kammajarūpa-pavenī na pavattati² Yadi pavatteyya, sattā akkhayā avayā³ ajarā amarā⁴ nāma bhavēyyuṃ

Ettha pana yad' etaṃ sattarasamassa bhavāṅgacīttassa uppādakkhaṇe yeva nirujjhati tī ādinā nayena ekassa cīttassa uppādakkhaṇe uppannaṃ rūpaṃ aññassa uppādakkhaṇe⁵ nirujjhati tī atthakathāyaṃ āgatattā vuttaṃ, taṃ

¹ S R om² P pavatti³ P avyayā.⁴ R ajarāmarā⁵ P S R add pi thitikkhaṇe pi.

yassa kāyasankhāro nirujjhati, tassa cittasankhāro nirujjhati ti? *Āmantā** ti imāya pēhiyā vñrujjhati Kathaṇ? Kāya-sankhāro hi citta-samutthāno assāsapassāsavāto. Citta-samutthāna-rūpañ ca cittassa uppādakkhane uppajjivā yāva aññāni solasa cittāni uppajjanti tāva tittḥati. Tesañ solasan nañ sabba-pacchimena saddhiñ nirujjhati Iti yena cittena saddhiñ uppajjati, tato patthāya sattarasamena saddhiñ nirujjhati, na kassaci cittassa uppādakkhane vā thitikkhane vā nirujjhati, nāpr thikkhane vā bhāṅgakkhane vā uppajjati Esā cittasamutthāna-rūpassa dhammatā ti niyamato citta-sankhārena saddhiñ ekakkhane nirujjhanato *āmantā* ti vuttaṇ Yo cāyañ cittasamutthānassa khana-niyamo vutto, kammādisamutthānassāpi ayam eva khana-niyamo, tasmā patisandhicittena sahuppannañ kammajarūpañ tato patthāya sattarasamena saddhiñ nirujjhati Patissandhicittassa thitikkhane uppannañ atthārasamassa uppādakkhane nirujjhati Patissandhicittassa bhāṅgakkhane uppannañ atthārasamassa thānakkhane nirujjhati ti iminā nāyena' ettha yojanā kātābbā.

Tato parañ pana utu-samutthānikapaveni yeva tittḥati, nīharitvā jhāpethāti vattabbañ hoti Evañ nānuppād' ekanirodhatā vedittābbā

Ekuppādekanirodhatō¹ ti rūpañ pana rūpena saha ekuppādañ ekanirodhañ, arūpañ arūpena saha ekuppādañ ekanirodhañ Evañ ekuppādekanirodhatā vedittābbā

Nānuppāda-nānānirodhatā pana catu-santatirūpena dīpetābbā Imassa hi uddhañ pādatalā adho kesa-matthakā taca-pariyantassa sarīrassa tattha tattha catusantatirūpañ ghana-puñjabhāvena vattati Evañ vattamānassāpi 'ssa² na ekuppādādītā sallakkhetābbā Yathā pana upacikārājī vā kīṇṇika-rājī vā olokīyamānā ekābaddhā viya hoti, na pana ekābaddhā, aññissā hi sīsantike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi, aññissā udarasantike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi, aññissā pāda-santike aññissā sīsam pi udaram pi pādā pi honti, evam eva catu-santatirūpānam pi aññassa

* Yamaka 1, 247

¹ S R Ekuppāda eka°

² S R pi

uppādakkhane aññassa uppādo pi hoti,¹ thitū pi, bhango pi
Aññassa thitikkhane aññassa uppādo pi hoti, thitū pi, bhango
pi Aññassa bhangaikkhane aññassa uppādo pi hoti, thitū
pi, bhango pi Evam ettha nānuppāda-nānānirodhatā vedī-
tabbā

Atitādini pana dūra-duka-pariyosānāni pāliyaṇ āgatān' eva.
Paccaya-samutthānāni pi *kammaṇaṇ kammappaccayaṇ' kamma-*
*paccaya*² *utrusamutthānaṇ* ti* ādinā nayena hetthā kathitāni
yeva

Pañcāpi pana khandhā parinipphannā va honti, no aparī-
nipphannā Sankhatā va, no asankhatā Api ca nipphannā
pi honti yeva Sabhāvadhammesu hi nibbānam ev' ekaṇ
aparinipphannaṇ anipphannañ ca Nirodhasamāpatti pana
nāmapaññatti ca kathan ti? Nirodhasamāpatti lokiya-
lokuttarā ti vā sankhatā, sankhatā ti vā parinipphannā, pari-
nipphannā ti vā na vattabbā Nipphannā pana hoti, samā-
pajjantena samāpajjitabbato Tathā nāmapaññatti Sā pi
hi lokiyādibhedan na labhati Nipphannā pana hoti, no
anipphannā Nāmagahanaṇ hi³ ganhanto va ganhāti ti
Evaṇ pakinnakato khandhe viditvā puna etesu yeva,

Khandhesu ñāna-bhedatthaṇ, kamato 'tha⁴ visesato,
anūnādhikato c' eva, upamāto tath' eva ca,
Datthabbato dvidhā evaṇ, passantass' attā-siddhito,
Vinicchaya-nayo sammā, viññātabbo vibhāvinā †

Tattha kamato ti idha uppattikkamo, pahānakkamo,
patipattikkamo, bhūmikkamo, desanākkamo ti bahuvīdho
kamo Tattha *pathamaṇ kalalaṇ hoti, kalalā hoti abbudān*
ti‡ evamādi uppattikkamo *Dassanena pahātabbā dhammā,*
bhāvanāya pahātabbā dhammā§ ti evam ādi pahānakkamo.
Sīla-visuddhi, citta-visuddhi|| ti evamādi patipattikkamo.

* *Atthasālinī*, 342

† See *Vism* 476

‡ *S* 1, 206 (*Yakkha S Sutta* 1)

§ *Dhammasaṅgārī Mātikā Dhs* 1

|| Cf *M* 1, 148

¹ *S om*

² *B P. om kamma, R S om kammappaccaya*

³ *S R pi*

⁴ *S R °to ca*

Kāmāvacarā rūpāvacarā ti evaṃ ādi bhūmikkamo *Cattāro satipattihānā, cattāro sammappadhānā* ti vā *dāna-kathaṃ sīla-kathaṃ* ti yā¹ evamādi desanākkamo Tesu idha uppattikkamo tāva na yujjati, kalalādīnaṃ viya khandhānaṃ pubbāpariya-vavatthānena annuppattito Na pahānakkamo, kusālabhākatānaṃ appahātabbato Na patipattikkamo, akusālaṇaṃ appatipajjanīyato Na bhūmikkamo, vedanādīnaṃ catubhūmika-pariyāpannattā

Desanākkamo pana yujjati Abhedena hi yaṇ² pañcasu khandhesu attagāhapatitaṃ veneyya-janaṃ samūha-ghana-vinibbhoga-dassanena attagāhato mocetukāmo Bhagavā hīta-kāmo tassa janassa sukhagahanatthaṃ cakkhuādīnaṃ pi visayabhūtaṃ olārīkaṃ pathamaṃ rūpakkhandhaṃ desesi³ Tato itthānītha-rūpaṇveditaṃ⁴ vedanaṃ Yaṇ vedayati,⁵ taṇ sañjānāti ti evaṃ vedanā-visayassa ākāragāhikaṃ saññāṇaṃ Saññā-vasena abhisankhārake sankhāre Tesāṃ vedanādīnaṃ nissayaṇ adhipatibhūtaṃ ca⁶ viññānaṃ ti evaṃ tāva kamato vinicchayanayo viññātabbo

Visesato ti khandhānaṃ ca upādānakkhandhānaṃ ca viśesato Ko pana tesāṃ viśeso⁷ Khandhā tāva avisesato vuttā, upādānakkhandhā sāsava-upādāniya-bhāvena viśesetvā Yath' āha *pañc' ime' bhikkhave khandhe desessāmi pañcupādānakkhandhe*,⁸ taṇ sunātha Katame ca bhikkhave pañcakkhandhā⁹ Yaṇ kiñci bhikkhave rūpaṇ atītānāgata-paccuppannaṇ . . pe . . santike vā, ayaṇ vuccati bhikkhave rūpakkhandho Yā kāci vedanā pe yā kāci saññā . . pe . . ye keci sankhārā pe . . yaṇ kiñci viññānaṇ pe santike vā, ayaṇ vuccati bhikkhave viññānakkhandho Ime vuccanti bhikkhave pañcakkhandhā Katame ca bhikkhave pañcupādānakkhandhā¹⁰ Yaṇ kiñci bhikkhave rūpaṇ . . pe . . . santike vā sāsavaṇ upādāniyaṇ, ayaṇ vuccati rūpupādānakkhandho Yā kāci vedanā . . pe yaṇ kiñci viññānaṇ pe santike vā sāsavaṇ upādāniyaṇ,

* S. III, 47 f

¹ S R om

² VM om yaṇ

³ B deseti.

⁴ VM °vedanikaṇ.

⁵ S R vediyati

⁶ VM adds nesaṇ

⁷ VM. pañca.ca om ime.

⁸ VM pañca c' upā°

ayaṇ vuccatī viññānupādānakkhandho Ime vuccanti bhikkhave pañcupādānakkhandhā ti . Ettha ca yathā vedanādayo anāsavā pi¹ sāsavā pi atthi,² na evaṇ rūpaṇ Yathā³ pañ' assa rāsattthena khandhabhāvo yujjati, tasmā khandhesu vuttaṇ Yasmā rāsattthena⁴ sāsavatthena ca upādānakkhandhabhāvo yujjati, tasmā upādānakkhandhesu vuttaṇ Vedanādayo pana anāsavā va khandhesu vuttā, sāsavā upādānakkhandhesu. Upādānakkhandhā ti ettha upādānagocarā khandhā upādānakkhandhā ti evam attho datthabbo . Idha pana sabbe p' ete⁵ ekajjhaṇ katvā khāndhā ti adhippetā

Anūnādhikato ti kasmā pana Bhagavatā pañc' eva . khandhā vuttā anūnā anadhikā ti ? Sabba-sankhata-sabhāgekasangahato, attattaniya-gāhavatthussa etaparamato,⁶ aññesaṇ ca tad avarodhato Anekappabhedesu hi sankhata-dhammesu sabhāga-vasena sangayhamānesu rūpaṇ rūpasabhāga-sangaha-vasena⁷ eko khandho hoti. Vedanā vedanā-sabhāga-sangaha-vasena⁸ eko khandho hoti . Esa nayo saññādīsu Tasmā sabbasankhatasabhāga-sangahato⁹ pañc' eva vuttā . Etaparamañ c' etaṇ attattaniyagāhavatthu¹⁰ yad idaṇ rūpādayo pañca Vuttaṇ h' etaṇ rūpe kho bhikkhave satī rūpaṇ upādāya rūpaṇ abhinivissa evaṇ dīthi uppaṇati etaṇ mama, eso 'ham asmi, eso me attā ti Vedanāya, sannāya, sankhāresu, viññāne satī viññānaṇ upādāya viññānaṇ abhinivissa evaṇ dīthi uppaṇati etaṇ mama, eso 'ham asmi, eso me attā ti * Tasmā attattaniya-gāhavatthussā etaparamato pi pañc' eva vuttā

Ye pi c' aññe silādayo pañca dhammakkhāndhā vuttā, te pi sankhārakkhandha-pariyāpannattā etth' eva avarodhaṇ gacchanti, tasmā aññesaṇ tad avarodhato pi pañc' eva vuttā ti evaṇ anūnādhikato vinicchaya-nayo viññātabbo

Upamāto ti ettha hi¹¹ gilāna-sālūpamo rūpupādānak-

* S III, 183 f

¹ S R VM add atthi

² S R VM om

³ P S yasmā

⁴ S R add ca

⁵ VM pi te.

⁶ B etappa°

⁷ S R VM °sabhāgekasana°.

⁸ P om vedanā S R VM °sabhāgekasana°.

⁹ S R VM °sabhāgeka°. ¹⁰ S R °nyasangaha°. ¹¹ VM om hi

khandho, gilānūpamassa viññānūpādānakkhandhassa vatthu-dvārārammana-vasena nivāsanatthānato Gelaññūpamo vedanūpādānakkhandho, ābādhakattā Gelaññasamutthānūpamo saññūpādānakkhandho, kāma-saññādi-vasena rāgādisampayutta-vedanā-sambhavā¹ Asappāyasevanūpamo sankhārūpādānakkhandho, vedanāgelaññassa nidānattā *Vedanāṇ vedanattāya abhisankharontī* ti* hī vuttaṇ Tathā *akusalassa kammassa katattā upacitattā vipākaṇ kāyaviññānaṇ uppannaṇ hoti dukkha-sahagataṇ* ti † Gilānūpamo viññānūpādānakkhandho, vedanā-gelaññenā aparimuttattā

Apī ca cāraka-kārana-aparādha-kāranakāraka-aparādhikūpamā ete, bhājana-bhojana-vyañjana²-parivesaka-bhuñjakūpamā cāti evaṇ upamāto vimicchayanayo viññātabbo

Datthabbato dvidhā ti sankhepato vitthārato cāti evaṇ dvidhā datthabbato p' ettha vimicchayanayo viññātabbo Sankhepato hī pañcupādānakkhandhā Āsivisūpame vutta-nayena ukkhittāsika-paccatthikato, ‡ Bhārasutta-vasena bhārato, § Khajjanīyapariyāya-vasena khādakato, § Yamakasutta-vasena || aniccadukkhānatta-sankhāta-vadhakato³ datthabbā

Vitthārato pan' ettha phenapīndo viya rūpaṇ datthabbaṇ Udaka-bubbulo⁴ viya vedanā Marīcīkā viya saññā Kadaḷikkhandho viya sankhārā Māyā viya viññānaṇ Vuttaṇ h' etaṇ —

Phenapīndūpamaṇ rūpaṇ, vedanā bubbulūpamā,

Marīcīkūpamā saññā, sankhārā kadalūpamā,

Māyūpamañ ca viññānaṇ, desitādīccabandhunā ti ¶

Tattha rūpādīnaṇ phenapīndā⁵ti evaṇ sadisatā veditabbā. Yathā hī phena-pīndo nissāro va, evaṇ rūpam pī niccāsāradhuvasāra-attasāravirahena nissāram eva Yathā ca⁶ so iminā pattaṇ vā thālakaṇ vā karissāmā ti gahetuṇ na sakkā, gahito pī tam atthaṇ na sādheti, bhujjat' eva⁶, evaṇ

* S III, 87

§ Ib III, 25, 87

† Dhs § 556

|| Ib III, 114

‡ S IV, 174

¶ S III, 142

¹ B sabbhāvā always

³ °sankhata° all MSS

⁵ S, hī, R om

² S R bhuñjana

⁴ B °pupphulo always

⁶ S R bhujjati

rūpam pi¹ niccan ti vā dhuvaṇ ti vā ahaṇ ti vā mamaṇ
ti vā gahetuṇ na sakkā², gahitaṇ pi na tathā tithati,
aniccaṇ dukkhaṇ anattā asubhaṇ yeva hoti ti evaṇ phenapinda-sadisam eva hoti

Yathā vā pana phenapindo chiddāvaccchiddo anekasandhi-
ghatito bahūnaṇ² udakasappādinaṇ pānānaṇ āvāso, evaṇ
rūpam pi chiddāvaccchiddaṇ anekasandhi-ghatitaṇ Kula-
vasena c' ettha asīti-kimikulāni vasaṇti Tad eva tesāṇ
sūtigharam pi vaccaṇṇaṇ pi gilānasālā pi sūsānaṇ pi Na te
aññattha gantvā gabbha-vutthānādini karonti evam pi
phenapinda-sadisāṇ

Yathā ca phenapindo ādito va badarapakkaṇṇaṇ hutvā
anupubbena pabbatakūtaṇṇaṇ pi hoti, evaṇ rūpam pi
ādito kalalamattaṇ hutvā anupubbena vyāmamaṇṇaṇ pi,
go-mahisa³-hatthi-ādinaṇ vasena pabbatakūtaṇṇaṇ⁴ pi
hoti Macchakacchapādinaṇ vasena anekayojana-satappa-
mānaṇ pi evam pi phenapinda-sadisāṇ

Yathā ca phenapindo utthitaṇṇaṇ pi bhijjati, thokaṇ
gantvā pi, samuddaṇ patvā pana avassam eva bhijjati,
evam eva rūpam pi kalalabhāve pi⁵ bhijjati, abbudādibhāve
pi Antarā pana abhijjamānaṇ⁶ pi vassasatāyukānaṇ vas-
sasataṇ patvā avassam eva bhijjati, maraṇamukhe cunna-
vicunnaṇ hoti evam pi phenapinda-sadisāṇ

Yathā pana bubbulo⁷ asāro,⁸ evaṇ vedanā pi Yathā ca
so⁹ aphalo¹⁰ agayhūpago, na sakkā taṇ gahetvā phalakaṇ vā
āsaṇaṇ vā kātuṇ, gahitaṇṇaṇ pi bhijjat' eva, evaṇ vedanā
pi abalā¹¹ agayhūpagā, na sakkā niccā ti vā dhuvaṇ ti vā ga-
hetuṇ, gahitā pi na tathā tithati, evaṇ agayhūpagatāya pi
vedanā¹² bubbulasadisā Yathā pana tasmiṇ tasmiṇ udaka-
bindumhi bubbulo uppajjati c' eva nirujjhati ca, na ciraṭthitiko
hoti, evaṇ vedanā pi uppajjati c' eva nirujjhati ca na cira-
tthitikaṇ hoti Eka-*charakkhane*¹³ kotisatasahassa-sankhya¹⁴
uppajjitvā nirujjhati Yathā ca bubbulo udakataṇaṇ, uda-

¹ R om² P bahunnaṇ³ B °mahisa *always*⁴ S R °kūtādi°⁵ P S om⁶ P abhejja°⁷ B pupphulo *always*⁸ B assāro⁹ S R *add* bubbulo¹⁰ P abalo, S R *add* abalo¹¹ B R aphalā¹² S R om¹³ P °charāk°¹⁴ P S R °sankhā

kaḇanduṇ, udakajallakaṇ,¹ sankaddhitvā putuṇ katvā ga-
hana-vātaṇ cāti cattāri kārānāṃ paticca uppajjati, evaṇ
vedanā pi vātthuṇ, ārammanaṇ, kilesajālaṇ,¹ phassasanghat-
tanaṇ cāti cattāri kārānāṇi paticca uppajjati. Evam pi
vedanā bubbulasadisā

Saññā pi asāraḁatthena² marīcisadisā³ Tathā agayhū-
pagatthena Na hi sakkā taṇ gaḁetvā pivituṇ vā nhāyituṇ⁴
vā bhājanaṇ vā pūretuṇ Api ca yathā marīci vipphan-
dati, saṇjātūmiveḡo⁵ viya khāyati, evaṇ nīla-saññādi-bhedā
saññā pi nīlādi-anubhavanatthāya⁶ phandati, vipphan-
dati Yathā ca marīci mahājanaṇ vippalambheti, paripunna-vāpi⁷
viya paripunnanadi viya dissatīti vadāpeti, evaṇ saññā pi
vippalambheti, idaṇ nīlakaṇ, subhaṇ, sukhaṇ, nīccaṇ ti
vadāpeti. Pīṭakādisu pi es' eva nayo. Evaṇ vippalambha-
nenā pi marīcisadisā

Sankhārā pi asāraḁatthena² kadalikkhandha-sadisā Tathā
agayhūpagatthena Yath' eva hi kadalikkhandhato kiñci
gaḁetvā na sakkā gopānāsi-ādīnaṃ atthāya upanetuṇ, upaṇi-
taṃ pi na tathā hoti, evaṇ sankhārā pi na sakkā nīccādi-
vasena gaḁetuṇ, gaḁitā pi na tathā honti Yathā ca kadalik-
khandho bahuvatti-samodhāno hoti, evaṇ sankhārakkhandho
pi bahudhamma-samodhāno Yathā ca kadalikkhandho
nānālakkhaṇo, añño yeva hi bāhūrāya pattavattiyā⁸ vanno,
añño tato abbhantarabbhantarānaṇ, evam eva sankhārak-
khandho pi, aññad eva phassassa lakkhanaṇ, aññaṇ cetanā-
dīnaṇ, samodhānetvā pana sankhārakkhandho tv' eva vuc-
catī ti evam pi sankhārakkhandho kadalikkhandha-sadiṣo

Viññānaṃ pi asāraḁatthena⁹ māyāsadiṣaṇ Tathā agayhū-
pagatthena Yathā ca māyā ittarā lahuṇaccupatthānā, evaṇ
viññānaṇ Taṇ hi tato pi ittarataraṇ c' eva lahuṇaccupat-
thānatarāṇ ca Ten' eva hi cittaṇa puriṣo āgato viya, gato
viya, thito viya, nīsinno viya hoti Añña¹⁰ eva ca āgamaṇa-
kāle¹⁰ cittaṇ, aññaṇ gammanakālādisu Evam pi viññānaṇ
māyāsadiṣaṇ Māyā ca mahājanaṇ vañceti, yaṇ kiñcid eva
idaṇ suvaṇṇaṇ rajataṇ muttā ti pi gāhāpeti Viññānaṃ

¹ S R °jallaṇ² B assāra°³ P marīcukā°, S R marīcuka°⁴ P S R nahā°⁵ S, R °vegā⁶ S R om nīlādi⁷ S R om pari⁸ R papatiyā⁹ B assā°¹⁰ P c' āgamaṇa°

pi mahājanaṇ vañceti, ten' eva cittaṇa āgacchantāṇ viya, gacchantāṇ¹ viya, thitaṇ viya, nisinnaṇ viya katvā gāhāpeti Aññad eva ca āgamane cittaṇ, aññaṇ gamanādisu Evam pi viññānaṇ māyāsadisaṇ

Visesato ca subhārammanam² pi olārikam pi² ajjhattikarūpaṇ asubhan ti datthabbaṇ Vedanā tīhi dukkhatāhi avinimuttato³ dukkhā ti Saññā-sankārā avidheyyato anattā ti Viññānaṇ udayabbaya-dhammato aniccaṇ ti datthabbaṇ Evaṇ passantass' atthasiddhi hoti⁴ Evañ ca sankhepavithāravasena dvidhā passato yā atthasiddhi hoti, tato pi vinicchayanayo viññātabbo Seyyathidaṇ⁵

Sankhepato tāva pañcupādānakkhandhesu ukkhittāsikapaccatthikādi-bhāvena passanto khandhehi na vihaññati Vitthārato pana rūpādini phenapindādi-sadisabhāvena passanto na asāresu⁵ sāradaṇṇi hoti Visesato ca ajjhattikarūpaṇ asubhato passanto kabalikārāhāraṇ pariṇānāti, asubhe subhan ti vipallāsaṇ pajahati, kāmoghaṇ uttarati, kāmāyogena viṣaṇyujjati, kāmāsavena anāsavo hoti, abhiy-jhākāyaganthaṇ bhindati, kāmupādānaṇ na upādiyati

Vedanāṇ dukkhato passanto phassāhāraṇ pariṇānāti, dukkhe sukhan ti vipallāsaṇ pajahati, bhavoghaṇ uttarati, bhavāyogena viṣaṇyujjati, bhavāsavena anāsavo hoti, byā-pādakāyaganthaṇ bhindati, silabbatupādānaṇ na upādiyati

Saññaṇ sankhāre ca anattato passanto manosañcetanāhāraṇ pariṇānāti, anattani attā ti vipallāsaṇ pajahati, ditthoghaṇ uttarati, ditthiyogena viṣaṇyujjati, ditthāsavena anāsavo hoti, idaṇsaccābhiniṇvesakāyaganthaṇ bhindati, attavādupādānaṇ na upādiyati

Viññānaṇ aniccato passanto viññānāhāraṇ pariṇānāti, anicce niccaṇ ti vipallāsaṇ jahati,⁶ avijjoghaṇ uttarati, avijjāyogena viṣaṇyujjati, avijjāsavena anāsavo hoti, silabbataparāmāsakāyaganthaṇ bhindati, ditthupādānaṇ na upādiyati

Evaṇ mahānisaṇsaṇ, vadhakādivasena dassanaṇ yasmā, Tasmā khandhe dhiro, vadhakādivasena passeyyā ti

Suttanta-bhājanīya-vannanā.

¹ B gamanaṇ

² S R om

³ P avinimmut^o

⁴ P S R °siddhito ti

⁵ B assā° always

⁶ P S R pajahati

[*Abhidhammabhāṇya*]

Idāni Abhidhamma-bhājanīyaṃ hoti Tattha rūpakkhandhaniddeso hetthā Rūpakandē vitthārita-nayen' eva vedītabbo.¹ Vedanākkhandhaniddese *ekavidhenā* ti¹ ekakotthāsena

Phassasampayutto ti² phassena sampayutto Sabbā pi catubbhūmika-vedanā Sahetuka-duke sahetukā catubbhūmika-vedanā Ahetukā kāmāvacarā va Iminā upāyena kusala-padādīhi vuttā³ vedanā jānitabbā⁴

. Apī cāyaṃ vedanākkhandho ekavidhena phassasampayuttato dassito Duvidhena sahetukāhetukato Tividhena jātito. Catubbudhena bhūmantarato⁵ Pañcavidhena indriyato Tattha sukhindriya-dukkhindriyāni kāyappasāda-vatthukāni kāmāvacarān' eva Somanassindriyaṃ chatthavatthukaṃ vā avatthukaṃ vā, tebhūmakaṃ Domanassindriyaṃ chatthavatthukaṃ kāmāvacaraṃ Upekkhindriyaṃ cakkhādi-catuppasādavatthukaṃ chatthavatthukaṃ⁶ avatthukaṃ ca, catubbhūmakaṃ

Chabbidhena vatthuto dassito Tattha purimā pañca vedanā pañcapasāda-vatthukā kāmāvacarā va Chatthā avatthukā vā savatthukā⁷ vā catubbhūmika⁸ Sattavidhena, tattha manosamphassajābhedato⁹ dassito Atthavidhena, tattha kāyasamphassajābhedato Navavidhena, sattavidhabhede manoviññānadhātusamphassajābhedato Dasavidhena, atthavidhabhede manoviññānadhātusamphassajābhedato

Etesu hi sattavidhabhede manosamphassajā manodhātusamphassajā, manoviññānadhātusamphassajā ti dvividhā bhinnā Atthavidhabhede tāya saddhiṃ kāyasamphassajā pi sukhā dukkhā ti¹⁰ dvividhā bhinnā Navavidhabhede sattavidhe vuttā manoviññānadhātusamphassajā kusalādivasena tiddhā bhinnā Dasavidhabhede atthavidhe vuttā manoviññānadhātusamphassajā kusalādivasen' eva tiddhā bhinnā Kusallattiko c' ettha kevalaṃ pūranattham eva vutto Sattavidha-atthavidha-navavidhabhedesu pana nayaṃ dātuṃ yuttat-

¹ Above, p 3 f

² Vbh 12

³ S R. vutta

⁴ S.R. vibhajitabbā

⁵ P bhumman°

⁶ S R add ca

⁷ S R savatthukā avatthukā

⁸ P S R °bhūma°

⁹ S manoviññānaja°

¹⁰ P R add pi

thāne nayo dinno Abhidhammaṇ hi patvā Tathāgatena nayaṇ dātuṇ yuttattthāne nayo adinno nāma n' atthi Ayaṇ tāva dukamūlake eko vāro .

Satthā hi imasmiṇ Abhidhammabhājanīye vedanākkhandhaṇ bhājento tike gaḥetvā dukesu pakkhipi Duke gaḥetvā tikesu pakkhipi. Tike ca duke ca ubhato vaddhaka¹-nīhārena āhari Sattavidhena catuvisatividhena tiṇsavidhena bahuvīdhenā ti sabbathā pi bahuvīdhenā vedanākkhandhaṇ dassesi ² Kasmā ² Puggalajjhāsayena c'eva desanāvīlāsena ca Dhammaṇ sotuṇ nisinna-devaparisāya hi ye devaputtā tike ādāya dukesu pakkhipitvā kathīyamānaṇ pativijjhītuṇ sakkonti, tesāṇ sappāya-vasena tathā katvā desesi Ye itarehi ākārehi kathīyamānaṇ pativijjhītuṇ sakkonti, tesāṇ teh' ākārehi desesi ti, ayam ettha puggalajjhāsayo

Sammāsambuddho pana attano mahāvisayatāya tike vā dukesu pakkhipitvā duke vā tikesu,³ ubhato vaddhanena vā sattavidhādīnayaena vā yathā yathā icchatī, tathā tathā desetuṇ sakkoti, tasmā pi imeh' ākārehi desesi ti ayam assa desanāvīlāso

Tattha tike ādāya dukesu pakkhipitvā desitavāro dukamūlako nāma Duke ādāya tikesu pakkhipitvā desitavāro tikamūlako nāma Tike ca duke ca ubhato vaddhetvā desitavāro ubhato vaddhitakavāro⁴ nāma Avasāne sattavidhena ti ādivāro bahuvīdhavāro nāmā ti ime tāva cattāro mahāvārā

Tattha dukamūlake⁵ dukesu⁶ labbhamānena ekekena dukena saddhiṇ tikesu alabbhamāne vedanāttika-pīṭṭika-saṇidassanattike apantvā sese labbhamānake ekūnavasatī tike yojetvā dutiyaduka-pathamatikayojanavārādīni navavārasatāni paññāsaṇ ca vārā honti Te sabbe pi pāhyaṇ sankhipitvā tattha tattha dassetabbayuttakaṇ dassetvā vuttā Asammuyhantena pana vitthārato veditabbā

Tikamūlake pi tikesu labbhamānena ekekena tikena saddhiṇ dukesu alabbhamāne pathamadukādayo duke apantvā sese labbhamānake sahetuka-dukādayo paññāsa duke yojetvā pathamatika-dutiyadukayojanavārādīni navavārasatāni

¹ P. °dhana

² B R S dasseti

³ S R add pakkhipitvā

⁴ P S R vaddhitako

⁵ S R. °kesu

⁶ S R om

paññāsaṅ ca vārā honti Te pi sabbe pāhyaṅ sankhupitvā tattha tattha dassetabbayuttakaṅ dassetvā vuttā Asam-muyhantena pana vitthārato veditabbā

Ubhato vaddhitake¹ duvidhabhede dutiyadukaṅ tivī-dhabhede ca pathama-tikaṅ-ādiṅ katvā labbhamānehi ekū-navīsatiyā dukehi labbhamāne ekūnavīsati tike yojetvā, dutiya-duka-pathama-tika-yoṇavārādayo ekūnavīsati vārā vuttā Esa duka-tikānaṅ² vasena ubhato vaddhitattā ubhato vaddhitako nāma tatīyo mahāvāro

Bahuvidhavārassa sattavidha-niddese ādito patthāya lab-bhamānesu ekūnavīsatiyā tikesu ekekena saddhiṅ catasso bhūmiyo yojetvā ekūnavīsati sattavidhavārā vuttā Catu-vīsatividhaniddese pi tesāṅ³ yeva tikānaṅ vasena ekūnavi-sativārā vuttā Tathā bahuvidhavāre cāti⁴ Tīṇsavidha-vāro eko yevāti sabbe pi atthapaññāsa vāra honti Ayaṅ tāv' ettha vāra-paricchedavasena pāhivannanā

Idāni atthavannanā hoti Tattha sattavidhaniddeso tāva uttānattho yeva Catuvīsatividhaniddese *cakkhusamphassa-paccayā vedanākkhandho atthi kusalo* ti⁵ kāmāvacara-attha-kusala-cittavasena veditabbo. *Atthi akusalo* ti dvādasa-aku-sala-citta-vasena veditabbo *Atthi avyākato* ti tisso mano-dhātuyo, tisso ahetuka⁶-manoviññānadhātuyo, attha mahā-vipākā, dasa•kāmāvacarakiriyā ti catuvīsatiyā cittānaṅ vasena veditabbo

Tattha attha kusalāni dvādasa akusalāni javana-vasena labbhanti Kiriyā-manodhātu āvajjana-vasena labbhatī Dve vipākamanodhātuyo sampaticchana-vasena Tisso vi-pākamanoviññānadhātuyo santīrana-tadārammana-vasena Kiriyāhetuka-manoviññānadhātu votthapana⁷-vasena Attha mahāvipākacittāni tadārammana-vasena Nava kiriyā-cittāni⁸ javana-vasena labbhanti

* Sota-ghāna-jivhā-kāya-dvāresu pi es' eva nayo Mano-dvāre pana *atthi kusalo* ti catubbūmaka-kusalavasena ka-thitaṅ *Atthi akusalo* ti dvādasa-akusala-vasena *Atthi avyākato* ti ekādasannaṅ kāmāvacara-vipākānaṅ, dasannaṅ

¹ Vbh 31 ff.

² P tikadukānaṅ

³ R etesaṅ

⁴ R pi; S ti.

⁵ Vbh 61

⁶ SR om

⁷ B. votthābbana *always*

kiriyaṇaṇ,¹ navannaṇ rūpāvacarārūpāvacarakiriyaṇaṇ, cātun-
naṇ sāmāññaphalānaṇ tī catuttīṇsa-cittuppadā-vasena ka-
thitaṇ Tattha catubbūmaka-kusalaṇ c' eva akusalaṇ ca
javana-vasena labbhati Kiriyaṇ ahetuka-manoviññāna-
dhātu āvajjana-vasena Ekādaśa vipāka-cittāni tadāram-
mana-vasena Tebhūmika² kiriya c' eva sāmāññaphalāni ca
javana-vasen' eva labhanti Tāni sattavidhādisu yattha
katthaci thatvā kathetuṇ vattanti Tiṇsavidhe pana³ tha-
tvā dīpayamānāni⁴ sukhadīpanāni hontī ti tiṇsavidhasmiṇ
yeva thatvā dīpayiṇsu

Etāni hi sabbāni pi cittāni cakkhudvāre upanissaya-kotiyaṇ,
samatikkama-vasena, bhāvanā-vasenā ti tih' ākārehi lab-
bhanti Tathā sotadvāra-manodvāresu⁵ Ghāna-jivhā-kā-
yadvāresu pana samatikkama-vasena, bhāvanā-vasenā ti
dvih' ākārehi⁶ labbhanti ti veditabbāni Kathaṇ⁷ Idha
bhikkhu vihāracārikaṇ caramāno kasinamandalaṇ disvā
kiṇ nām' etan ti pucchitvā kasinamandalaṇ ti vutte
puna kiṇ iminā karontī ti pucchati Ath' assa ācikkhanti
evaṇ⁷ bhāvetvā jhānāni uppādetvā samāpattipadattānaṇ
vipassanaṇ vaddhetvā arahattaṇ pāpunantī ti Ajjhāsaya-
sampanno kulaputto bhāriyaṇ etan ti asallakkhetvā
mayā pi esa guno nibbattetuṇ vattatī ti, na kho pana
sakkā esa nīpajjivtvā niddāyantaṇ nibbattetuṇ, ādito va
viriyaṇ kātuṇ silaṇ sodhetuṇ vattatī ti cintetvā silaṇ
sodheti Tato sīle patitthāya dasa palibodhe⁸ upacchinditvā
ticivara-paramena santosena santuttho ācariyupajjhāyānaṇ
vatta-pativattaṇ katvā kammattānaṇ uggahitvā kasina-
parikkammaṇ katvā samāpattiyo uppādetvā samāpatti-pada-
ttānaṇ vipassanaṇ vaddhetvā arahattaṇ pāpunāti Tattha
sabbā pi parikkamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-
vedanā rūpāvacarārūpāvacarā Maggaphala-vedanā lokut-
tarā ti evaṇ cakkhuvīññānaṇ catubbūmika-vedanā nibbat-
tiyā balavappaccayo hotī ti catubbūmika-vedanā cakkhu-
samphassapaccayā nāma jātā Evaṇ tāva upanissaya vasena
labbhanti

¹ P SR kirī° always³ SR °vidhena, om pana⁶ P dvih' ev' ākārehi⁴ B P dīpiya°.⁷ H etaṇ² P Tebhūmaka⁵ P adds pi⁸ Viism 90 f

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate itthe me¹ ārammane rāgo uppanno, anitthe patigho, asamapekkhanāya moho Vinibandhaṣṣa pana me māno uppanno, parāmatthassa dīṭṭhi, vikkhepagatassa uddhaccaṇ, asanmitthāgatassa vicikicchā, thānāgatassa anusayo uppanno ti pariggahe thito kula-putto attano kilesuppatṭiṇ ñātvā ime me kilesā vaddhamānā anāyavyasanāya saṇvattissanti, handa ne² nigghanhāmī ti cintetvā na kho pana sakkā nīpajjivā niddāyantena kilese nigghanhutuṇ, ādito va vīriyaṇ kātuṇ vattati, sīlaṇ sodhetuṇ ti hetthā vuttanayen' eva³ patīpajjivā arahattaṇ pāpunāti Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā. Magga-phalavedanā lokuttarā ti, evaṇ rūpārammane uppannaṇ kilesaṇ samatikkamivā gatā ti catubhūmika³-vedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā Evaṇ samatikkama-vasena labbhanti

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate eko evaṇ pariggahaṇ patthapeti —idaṇ rūpaṇ kiṇ nissitan ti Tato naṇ bhūtanissitan ti ñātvā cattāri mahābhūtāni upādārūpaṇ ca rūpaṇ ti parigghanhāti, tadārammane dhamme arūpaṇ ti parigghanhāti, tato sappaccayaṇ nāma-rūpaṇ parigghanhivā tīni lakkhanāni āropetvā vipassanāpatīpātīyā sankhāre sammasivā arahattaṇ pāpunāti Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā Magga-phalavedanā lokuttarā ti evaṇ rūpārammanaṇ sammasivā nibbattitā ti ayaṇ vedanā cakkhusamphassapaccayā nāma jātā Evaṇ bhāvanā vasena labbhanti

Aparo bhikkhu sunāti —kaṣinaparikammaṇ kira katvā samāpattiyo uppādetvā samāpattipadattānaṇ vipassanaṇ vaddhetvā arahattaṇ pāpunanti ti, ajjhāsaya-sampanno kulaputto bhāriyaṇ etan ti asallakkhetvā mayā pi esaguno nibbattetuṇ vattati ti purīmanayen' eva patīpajjivā arahattaṇ pāpunāti. Tattha sabbā pi parikamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā Maggaphala-vedanā lokuttarā ti evaṇ sotaviññānaṇ

¹ S R om,² P te³ S °bhūmaka

catubhūmika-vedanānibbattiya balava-paccayo hoti ti catubhūmika-vedanā sotasaṃphassapaccaya nāma jātā Evaṃ tava upanissaya-vasena labbhanti

Sotadvāre pana sadde āpāthagate ti sabbaṃ cakkhudvāre vutta-nayen' eva veditabbaṃ Evaṃ saddārammane uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā sotasaṃphassapaccaya nāma jātā Evaṃ samatikkama-vasena labbhanti

Sotadvāre pana sadde āpāthagate ekō evaṃ pariggahaṇaṃ patthapeti ayaṃ saddo kiṃ nissito ti sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaṃ Evaṃ saddārammanaṃ sammāsītva nibbattitā ti ayaṃ vedanā sotasaṃphassapaccaya nāma jātā Evaṃ bhāvanā-vasena labbhanti

Ghāna-jivhā-kāyadvāresu pana gandhārammanādisu āpāthagatesu itthe me ārammane rāgo uppanno ti sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaṃ Evaṃ gandhārammanādisu uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā ghāna-jivhā-kāyasamphassapaccaya nāma jātā Evaṃ tisu dvāresu samatikkamana-vasena labbhanti

Ghānavārādisu pana gandhādisu āpāthagatesu eko evaṃ pariggahaṇaṃ patthapeti ayaṃ gandho, ayaṃ raso, idaṃ photthabbaṃ kiṃ nissitan ti, sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaṃ Evaṃ gandhārammanādisu sammāsītva nibbattitā ti ayaṃ vedanā ghāna-jivhā-kāyasamphassapaccaya nāma jātā Evaṃ bhāvanā-vasena labbhanti

Manodvāre pana tīhi pi ākārehi labbhanti Ekacco hi jātiṃ bhayato passati, jaraṃ vyādhīṃ, maraṇaṃ, bhayato passati Bhayato disvā jāti-jarā-vyādhī-maranehi muccituṃ¹ vattati, na kho pana sakkā nīpajjitvā niddāyantena jātiādihi muccituṃ,² ādito va viriyaṃ kātuṃ, silaṃ sohetuṃ vattati ti cintetvā cakkhudvāre vuttanayen' eva patipajjitvā arahattaṃ pāpunāti Tattha sabbā pi parikkamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarārūpāvacarā Magga-phala-vedanā lokuttarā ti evaṃ jāti-jarā-vyādhimaranaṃ catubhūmika-vedanā-nibbattiya balavapaccayo

¹ P S muccituṃ

² S muccetuṃ

hotī ti catubhūmika-vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā Evaṃ tāva upanissaya-vasera labbhanti

Manodvāre pana dhammārammane āpāthagate ti sabbaṃ cakkhudvāre vuttanayen' eva veditabbaṃ Evaṃ dhammārammane uppannaṃ kilesaṃ samatikkamitvā gatā ti catubhūmika-vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā Evaṃ samatikkāma-vasena labbhanti

Manodvāre pana dhammārammane āpāthagate eko evaṃ pariggahaṃ patthāpeti etaṃ dhammārammanaṃ kiṇ-nissitan ti² Vatthu-nissitan¹ ti Vatthu¹ kiṇ-nissitan ti² Mahābhūtanissitan² ti So cattāri mahābhūtāni upādārūpaṇi ca rūpaṇi ti parigganhāti, tadārammane dhamme arūpaṇi ti parigganhāti, tato sappaccayaṃ nāma-rūpaṃ parigganhitvā tīni lakkaṇāni āropetvā vipassanāpatipātiyā sankhāre sammāsītva arahattaṃ pāpunāti Tattha sabbā pi parikkamma-vedanā kāmāvacarā Attha-samāpatti-vedanā rūpāvacarā-rūpāvacarā Magga-phala-vedanā lokuttarā ti, evaṃ dhammārammanaṃ sammāsītva nibbattitā ti ayaṃ vedanā manosamphassapaccayā nāma jātā Evaṃ bhāvanā-vasena labbhanti

Yā paṇ' etā sabbesaṃ pi catuvisatividhādīnaṃ vārānaṃ pariyosānesu *cakkhusamphassaṃ vedanā* *pe* *manosamphassaṃ vedanā* ti³ cha cha vedanā vuttā, tā sampayutta-paccaya-vasena vuttā ti

Ayaṃ vedanākkhandhaniddeso

Saññākkhandhādayo pi immā upāyena veditabbā Kevaṃ hi saññākkhandha-niddese tikesu vedanāttika-pītittikā pi labbhanti Dukesu ca sukhāsaḥagata⁴-dukādayo pi

Sankhārakkhandha-niddese phassasā pi sankhārakkhandha-pariyāpannattā phassasampayutto ti avatvā *citta-sampayutto* ti vuttaṃ⁵ Dukesu c' ettha hetudukādayo pi labbhanti Tikā saññākkhandha-sadisā eva

Viññānakkhandha-niddese cakkhusamphassaṃ jādibhāvaṃ avatvā *cakkhuvīññānaṃ* ti ādi vuttaṃ⁶ Na hi sakkā viññānaṃ manosamphassaṃ ti niddisituṃ Sesam ettha saññākkhandhe vutta-sadisam eva Imesaṃ pana tinnam pi khandhānaṃ

¹ B Vatthuṃ°

² B °bhūtāni °nis°

³ Vbh 26

⁴ P °gatā.

⁵ Vbh 40

⁶ Vbh 54

niddese yeva vedanākkhandha-niddesato atireka-tika-dukā-laddhā Tesañ vasena vārapabbhedo veditabbo ti

Abhidhammabhājanīyaṃ.

[Pañhapucchaka]

Idāni pañhapucchakaṇ¹ hoti Tattha pañhapucchane pañcannaṃ khandhānaṃ kaṭṭhi kusalā² Kaṭṭhi akusalā² kaṭṭhi avyākata² ti ādinā nayena yaṃ labbhati, yaṃ ca na labbhati, taṃ sabbaṃ pucchitvā vissajjane rūpakhandho avyākato ti ādinā nayena yaṃ labbhati tad eva uddhatan ti veditabbaṃ Yattha yattha ca eko khandho ti vā dve khandhā ti vā paricchedaṇ akatvā sīyā uppannā, sīyā anuppannā ti ādinā nayena tanti thapitā, tattha tattha pañcannam pi khandhānaṃ gahanaṃ veditabbaṃ Seso tesañ tesañ dhammānaṃ² kusalādivibhāgo hetthā Dhammasangahatthakathāyaṃ vutto yeva

Ārammanattikesu pana³ cattāro khandhā pañcapannāsa kāmāvacaradhamme ārabba rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa sammasantassa paccavekkhantassa ca parittārammanā honti Sattavīsati⁴ rūpārūpāvacaradhamme ārabba rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa pariggahaṇ patthapentassa mahaggatārammanā Magga-phala-nibbānāni paccavekkhantassa appamānārammanā Paññattiṃ⁵ paccavekkhanakāle na-vattabbārammanā ti Te yeva sekhāsekhānaṃ maggapaccavekkhanakāle maggārammanā honti Maggakāle saha-jātahetunā magga-hetukā Maggaṇ garuṇ katvā paccavekkhanakāle ārammanādhipatīnā maggādhipatino Viriya-jetthakaṇ vā vīmaṇsā-jetthakaṇ⁶ vā maggaṇ bhāventassa saha-jātādhipatīnā maggādhipatino Chanda-jetthakaṇ pana citta-jetthakaṇ vā bhāventassa na-vattabbārammanā⁷ nāma honti

Atītāni pana khandha-dhātu-āyatanāni ārabba rajjantassa dussantassa muyhantassa saṃvarantassa pariggahaṇ patthapentassa atītārammanā honti. Anāgatāni ārabba

¹ Vbh 61

³ S R om

⁶ B P vīmaṇsa°

⁴ S R °vīsa

² S R khandhānaṃ

⁵ S R °ñatti

⁷ S R na-vattabbā

anāgatārammanā honti Paccuppannāni ārabha paccuppannārammanā honti Paññattīṇi vā nibbānaṇi vā paccavekkhantassa na-vattabbārammanā honti Tathā attano khandha-dhātu-āyatanāni ārabha rajjantassa dussantassa muyhantassa saṇvarantassa pariggahaṇaṇi patthapentassa ajjhattārammanā honti Paresaṇi khandha-dhātu-āyatanāni¹ ārabha evaṇi pavattentassa² bahiddhārammanā Pannatti-nibbāna-paccavekkhanakāle pi bahiddhārammanā yeva Kālena ajjhantaṇi, kālena bahiddhā dhammesu evaṇi pavattentassa² ajjhanta-bahiddhārammanā Ākiñcaññāyatana-kāle na-vattabbārammanā ti vedittabbā

Iti Bhagavā imaṇi Khandhavibhangaṇi Suttanta-bhājanīyādivasena tayo parivatte nīharitvā bhājento dassesi Tisu pi hi¹ parivattesu eko va paricchedo Rūpakkhando hi sabbattha kāmāvacaro yeva Cattāro khandhā catubhūmikā loka-ya-lokuttaramissakā kathitā ti

Sammohavinodanīyā Vibhaṅgattakathāya Khandhavibhanga-middeso pathamo

¹ S R om

² S R °tantassa

[ĀYATANAVIBHANGA

Suttantabhājanīya]

Idāni tad anantare Āyatana-niddese¹ Suttanta-bhājanīyaṇ
tāva dassento *dvādasāyatanāni cakkhāyatanaṇ rūpāyatanan*
ti² ādīm āha

Tattha pālimuttakena tāva nayena —

Attha-lakkhana-tāvatva-kamasankhepa-vitthārā,
tathā datthabbato c' eva, viññātabbo vmicchayo

Tattha viśesato tāva cakkhatīti cakkhu² Rūpaṇ assādeti,
vibhāveti cāti *attho* Rūpayatīti rūpaṇ Vannaṇvīkāraṇ
āpaṇṇamānaṇ hadayaṇgatabbhāvaṇ pakāsetīti attho Sunātīti
sotaṇ Sappatīti saddo, udāhariyatīti attho Ghāyatīti
ghānaṇ Gandhayatīti³ gandho, attano vatthuṇ sūca-
yatīti attho Jīvitaṇ⁴ avhāyatīti jīvā Rasanti taṇ
sattā ti raso, assādentī ti attho Kucchitānaṇ sāsava-
dhammānaṇ āyo ti kāyo Āyo ti uppattideso Phusiya-
tīti phoṭṭhabbaṇ Manayatīti⁵ mano Attano lakkhanaṇ
dhārayantīti dhammā

Aviśesato pana āyatanato, āyānaṇ tananato, āyatassa ca
nayanato, *āyatanan* ti⁶ vedītabbaṇ Cakkhurūpādīsu hi taṇ
taṇ dvārārammanā citta-cetasikā dhammā sena sena anu-
bhavanādīnā kiccena āyatanā utthahanti ghatenti vāya-
manti ti vuttaṇ hoti Te ca pana āyabhūte dhamme etāni
tanonti vitthārentīti vuttaṇ hoti Idañ ca⁷ anamatagge
saṇsāre pavattaṇ atīta-āyataṇ⁸ saṇsāradukkhaṇ yāva na
nivattatī, tāva nayanat' eva, pavattayanti ti vuttaṇ hoti
Iti sabbe p' ime dhammā āyatanato, āyānaṇ tananato, āya-
tassa ca nayanato āyatanā, āyatanan ti vuccanti.

Api ca nivāsathānatthena,⁹ ākaratthena, samosaranat-

¹ P S R āyatanavibhanga° ² Vbh 70

⁴ S R °tam.

⁵ S R Munaya°

⁷ S R add pana.

⁸ S R atīva°.

³ S R gandhetīti

⁶ Vism 481

⁹ P B nivāsana°

thānatthēna, sañjātidesatthēna, kāranatthēna ca āyatanāṇ
 veditabbaṇ Tathā hi loke issa¹ āyatanāṇ, Vāsudevāyata-
 nan ti¹ ādisu nivāsathānaṇ² āyatanan ti vuccati Su-
 vannāyatanāṇ, rajatāyatanan³ ti ādisu ākaro Sāsane
 pana manorame āyatane sevanti naṇ vihangamā ti* ādisu
 samosaranatthānaṇ Dakkhināpatho gunnaṇ āyatanan
 ti ādisu sañjātideso Tatra tatr' eva sakkhābhābbaṇ pāpu-
 nāti, satī satī āyatane† ti ādisu kāranaṇ Cakkhu-ādisu cāpi
 te te cittacetasikā dhammā nivasanti tad-āyatta-vuttitāyā
 ti cakkhādayo nesaṇ nivāsathānaṇ² Cakkhādisu ca te ākin-
 nā taṇ-nissitattā tad ārammanattā cāti cakkhādayo nesaṇ
 ākaro Cakkhādayo ca nesaṇ samosaranatthānaṇ, tattha
 tattha vatthudvārārammana-vasena samosaranato Cak-
 khādayo ca nesaṇ sañjātideso, taṇ-nissayārammanabhāvena
 tatth' eva uppattito Cakkhādayo ca nesaṇ kāranaṇ, tesāṇ
 abhāve abhāvato ti Iti nivāsathānatthēna² ākaratthēna
 samosaranatthānatthēna sañjātidesatthēna kāranatthēnā ti
 imehi kāraṇehi ete dhammā āyatanāṇ⁴ āyatanan ti vuccan-
 ti. Tasmā yathā-vutten' atthēna cakkhu ca taṇ āyatanañ
 cāti cakkhāyatanāṇ pe dhammā ca te āyatanañ
 cāti dhammāyatanan ti evaṇ tāv' ettha atthato viññātabbo
 vīnicchayo

Lakkhanato ti cakkhādīnaṇ lakkhanato p' ettha viññātabbo
 vīnicchayo Tāni ca pana nesaṇ lakkhanāni hetthā rūpa-
 kanda⁵-niddese vuttanayen' eva veditabbāni

Tāvātato ti tāvabhāvato Idaṇ vuttaṇ hoti, cakkhādayo
 pi hi dhammā eva, evaṇ satī dhammāyatanam icc' eva avatvā
 kasmā dvādasāyatanāni vuttānīti ce? Cha-viññānakāyup-
 pattidvārārammana-vavatthānato Idha hi⁶ channaṇ viñ-
 ñānakāyānaṇ dvārābhāvena ārammanabhāvena ca⁷ vavat-
 thānato ayam eva tesāṇ bhedo hoti ti dvādasā vuttāni
 Cakkhuvīññāna-vīthi-pariyāpannassa hi viññānakāyassa cak-
 khāyatanan' eva uppattidvāraṇ Rūpāyatanam' eva c' āram-

* A iii, 43

† Ib 17

¹ So Asl 141² B nivāsana°, not traced³ P ratanāya°⁴ S R om⁵ P rūpakhandā°⁶ P R pana⁷ R om bhāvena ca

manañ Tathā itarāni itaresañ Chatthassa pana bhava-
ngamana-sankhāto manāyatane-kadeso va uppattidvāraṇ
Asādhāraṇañ ca dhammāyatanaṇ ārammanan ti . Iti channaṇ
viññānakāyaṇañ uppattidvārārammana - vavatthānato dvā-
dasa vuttānīti evam ettha tāvatvato viññātabbo vinicchayo

Kamato ti idhāpi¹ pubbe vuttesu uppattikkamādisu desa-
nākkamo va yujjati . Ajjhattikesu hi āyatanesu sanidassana-
sappatigha-visayattā cakkhāyatanaṇ pākatan ti pathamaṇ
desitaṇ Tato anidassana-sappatigha-visayāni sotāyatanādīni
Atha vā dassanānuttariya-savanānuttariya-hetubhāvena ba-
hūpākārattā² ajjhattikesu cakkhāyatanasotāyatanāni patha-
maṇ desitāni Tato ghānāyatanādīni tīni Pañcannam pi
gocara-visayattā ante manāyatanaṇ Cakkhādīnaṇ pana
gocarattā tassa tassa anantarāni bāhiresu rūpāyatanādīni
Api ca viññānuppattikārana-vavatthānato pi ayam eva
tesañ kamo veditabbo Vuttaṇ h' etaṇ cakkhuñ ca paticca
rūpe ca uppaṇati cakkhuvīññānaṇ pe manañ ca
paticca dhamme ca uppaṇati manovīññānan ti Evaṇ kamato
p' ettha viññātabbo vinicchayo

Sankhepa-vitthārā ti sankhepato hi manāyatanaassa c' eva
dhammāyatane-kadesassa ca nāmena, tad avasesānañ ca āya-
tanānaṇ rūpena sangahitattā dvādasā pi āyatanāni nāma-
rūpamattam eva honti Vitthārato pana ajjhattikesu tāva
cakkhāyatanaṇ jātivaseṇa cakkhuppasādamattam eva Pac-
caya-gatī-nikāya-puggalabhedato pana anantappabhedan
Tathā sotāyatanādīni cattāri Manāyatanaṇ tebhūmaka-
kusalākusala-vipākakiriya-viññānabhedena ekāsītippabhe-
dan Vatthu-patipadā-bhedaṇo pana anantappabhedan Rū-
pagandharasāyatanāni samutthāna-bhedato catuppabhedāni
Saddāyatanaṇ dvippabhedan Sabhāga-visabhāgabhedato
pana sabbāni pi anantappabhedāni Photthabbāyatanaṇ
pathavidhātu-tejodhātuvāyodhātu-vasena tippabhedan, sam-
utthānato catuppabhedan, sabhāga-visabhāgato anekka-
pabhedan Dhammāyatanaṇ tebhūmakadhammārammana-
vasena anekappabhedan ti evaṇ sankhepa-vitthārā viññā-
tabbo vinicchayo

¹ S etthāpi.

² S R. °kāra

Datthabbato ti ettha pana sabbān' ev' etāni āyatanāni anā-gamanato aniggamanato ca datthabbāni Na hi tāni pubbe udayā kutoci āgacchanti, nāpi uddhaṇ vayā kuhiñci gacchan-ti, atha kho pubbe udayā appatiladdha-sabhāvāni, uddhaṇ vayā paribhinnasabhāvāni, pubbantāparantavemajjhe pac-cayāyattavuttitāya avasāni pavattanti Tasmā anāgama-nato aniggamanato ca datthabbāni Tathā nirīhato avyā-pārato ca Na hi¹ cakkhurūpādinaṇ evaṇ hoti aho vata amhākaṇ sāmaggīyaṇ viññānaṇ nāma uppajjeyyā ti,² na ca tāni viññānuppādanatthaṇ dvārābhāvena vatthubhāvena ārammanabhāvena vā ihanti, na vyāpāram āpajjanti, atha kho dhammatā v' esā yaṇ cakkhu-rūpādinaṇ³ sāmaggīyaṇ cakkhuvīññanādini sambhavanti, tasmā nirīhato⁴ avyāpārato ca datthabbāni

Api ca ajjhattikāni suññagāmo viya datthabbāni, dhuva-subhasukhattabhāvavirahitattā Bāhirāni gāmaghātaka-cora viya, ajjhattikānaṇ abhigghātakattā Vuttaṇ h' etaṇ, *cak-khuṇ bhikkhave haññati manāpāmanāpehi rūpehi* ti vitthāro Api ca ajjhattikāni cha pānakā viya datthabbāni Bāhirāni tesāṇ gocarā viyā ti evam p' ettha⁵ datthabbato viññātabbo vinicchayo ti

Idāni tesāṇ vipassitabbākāraṇ dassetuṇ *cakkhuṇ aniccan* ti ādi āradhaṇ Tattha cakkhu tāva hutvā abhāvatthena aniccan ti veditabbaṇ Aparehi pi catūhi kāranehi aniccaṇ uppādayavavantato, viparināmato, tāva-kālikato, nīccapa-tikkhepato ti Tad' eva patipīlanatthena⁶ dukkhaṇ Yas-mā vā evaṇ uppannaṇ thitīṇ pāpunāti, thitīyaṇ jarāya kīla-matī, jaraṇ patvā avassaṇ bhijjati, tasmā abhinhasampatipī-lanato,⁷ dukkhamato, dukkhavatthuto, sukhapatikkhepato ti imehi⁸ catūhi kāranehi dukkhaṇ Avasavattakattthena⁹ pana¹⁰ anattā Yasmā vā etaṇ uppannaṇ thitīṇ mā pāpunātu, thānappattaṇ mā jīratu, jarappattaṇ mā bhijjatū ti imesu tīsu thānesu kassaci vasavattibhāvo n' atthi, suññaṇ tena vasavattanākārena, tasmā suññato, assāmīkato, akāmākāri-yato, attapatikkhepato ti imehi catūhi kāranehi anattā

¹ P ca ² om ti all MSS ³ SR °rūpādī ⁴ R adds ca

⁵ SR ettha ⁶ PSR pati°, H sampati ⁷ SR abhinhaṇ°

⁸ SR add pi ⁹ P °tanat°, SR °vaṭṭanakat° ¹⁰ SR om

Vibhavagatikato¹ pubbāpara-vasena² bhavasankantigamanato pakatibhāva-vijahanato ca vāparināmadhammaṃ Idaṃ anic-cavevacanam' eva *Rūpā aniccā* ti ādisu pi es' eva, nayo

Api c' ettha thapetvā cakkhuṃ tebhūmaka-dhammā aniccā, no cakkhu, cakkhu pana cakkhu c' eva aniccañ ca Tathā sesadhammā dukkhā, no³ cakkhu Cakkhu pana cakkhu c' eva dukkhañ ca Sesadhammā anattā, no cakkhu 'Cakkhu pana cakkhu c' eva anattā cāti Rūpādisu pi es' eva nayo

Imasmīṃ pana Suttantabhājanīye Tathāgataena kiṃ dassitan ti ? Dvādasannaṃ āyatanānaṃ anattalakkhanaṃ Sammā-sambuddho hi anattalakkhanaṃ dassento aniccena vā dasseti, dukkhena vā, aniccadukkhehi vā Tattha cakkhuṃ bhikkhave attā ti yo vadēyya, taṃ na uppaṇati Cakkhussa uppādo pi vayo pi paññāyati Yassa kho pana uppādo pi vayo pi paññāyati, attā me uppaṇati ca⁴ veti⁴ cāti icc' assa evaṃ āgataṃ hoti, tasmā taṃ na uppaṇati Iti cakkhu anattā ti* imasmīṃ sutte aniccena anattalakkhanaṃ dassesi Rūpaṃ bhikkhave anattā, rūpañ ca h' idaṃ bhikkhave attā abhavissa, na-y-idaṃ rūpaṃ ābādhāya saṃvatteyya, labbhettha ca rūpe 'evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣi ti Yasmā ca kho bhikkhave rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati rūpe evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣi ti† imasmīṃ sutte dukkhena anattalakkhanaṃ dassesi Rūpaṃ bhikkhave aniccaṃ Yad aniccaṃ taṃ dukkhaṃ Yaṃ dukkhaṃ tad anattā Yad anattā taṃ n' etaṃ mama, n' eso ham asmi, na m' eso attā ti‡ ādisu anicca-dukkhehi anattalakkhanaṃ dassesīti⁵ Kasmā ? Anicca-dukkhānaṃ pakatattā, hatthato hi tattake vā sarake vā kammaññid eva vā pativā bhinne aho aniccaṃ ti vadanti Evaṃ aniccaṃ pakataṃ nāma Attabhāvasmīṃ pana gandapilakadisū vā utthitāsū khānukantakādīhi vā viddhāsū⁶ aho dukkhaṃ ti vadanti Evaṃ dukkhaṃ pakataṃ, nāma Anattalakkhanaṃ apākataṃ an-dhakāraṃ avibhūtaṃ duppativijhaṃ duddīpanaṃ duppañ-

* M iii, 282

† S iii, 66

‡ Ibid 44

¹ S R °gatito

² S R °pariya°

³ P adds ca

⁴ P cavati, om ca

⁵ R °esi

⁶ S R, viddhesu

ñāpanaṃ Anicca-dukkhalakkhaṇāni uppādā vā Tathāgātānaṃ anuppādā vā paññāyati Anattalakkhaṇaṃ vinā Buddhuppādā na paññāyati, Buddhuppāde yeva paññāyati Mahiddhikā hi mahānubhāvā tāpasaparibbājakā Sarabhanga-satthārādayo¹ pi aniccaṃ dukkhaṃ ti vattuṃ sakkonti, anattā ti vattuṃ na sakkonti Sace hi te sampattaparisāya anattā ti vattuṃ sakkhuneyyūṃ, sampattaparisāya magga-phala-pativedho bhavēyya Anattalakkhaṇa-paññāpanaṃ hi aññassa kassaci avisayo, Sabbaññu-Buddhānam eva visayo Evam etaṃ anattalakkhaṇaṃ apākataṃ Tasmā Satthā anattalakkhaṇaṃ dassento aniccena vā dassesi, dukkhena vā, anicca-dukkhehi vā Idha pana taṃ anicca-dukkhehi dassesi ti vedītabbaṃ

Imāni pana lakkhaṇāni kissa amanasikārā appativedhā, kena paticchannattā na upatthahanti? Aniccalakkhaṇaṃ tāva udayabbayaṇaṃ amanasikārā appativedhā, santatiyā paticchannattā na upatthāti Dukkhalakkhaṇaṃ abhinhasampatipīlanassa amanasikārā appativedhā, iriyāpathehi paticchannattā na upatthāti Anattalakkhaṇaṃ nānādhātuvimibbhogassa amanasikārā appativedhā, ghanena² paticchannattā na upatthāti Udayabbayaṃ pana pariggahetvā santatiyā vikopitāya aniccalakkhaṇaṃ yathāvasarasato³ upatthāti Abhinhasampatipīlanaṃ manasikatvā iriyāpathe ugghātite dukkhalakkhaṇaṃ yathāvasarasato upatthāti Nānādhātuyo vimibbhuyitvā ghanavimibbhoge kate anattalakkhaṇaṃ yathāvasarasato upatthāti

Ettha ca aniccaṃ, aniccalakkhaṇaṃ, dukkhaṃ, dukkhalakkhaṇaṃ, anattā, anattalakkhaṇaṃ ti ayaṃ vibhāgo vedītabbo. Tattha *aniccaṃ* ti khandhapañcaṇaṃ Kasmā? Uppādavayaññathattabhāvā, hutvā abhāvato vā Uppādavayaññathattaṃ aniccalakkhaṇaṃ, hutvā abhāva-sankhāto ākāra-vikāro vā *Yad aniccaṃ taṃ dukkhaṃ* ti* vacanato pana tad eva khandhapañcaṇaṃ dukkhaṃ Kasmā? Abhinhasampatipīlanato Abhinhasampatipīlanākāro dukkhalakkhaṇaṃ

* S III, 22 *passim*

¹ S Sarabhanga-Sunettādayo, R °satthādayo

² S R santatighanena ³ P yāthā° *always*

Yaṇ dukkhaṇ tad anattā* tī pana vacanato tad eva khandha-
pañcaṇ anattā Kasmā² Avasavattanato Avasavat-
tanākāraṇ anattalakkhanaṇ Iti aññad eva aniccaṇ dukkhaṇ
anattā Aññāni anicca-dukkhānattalakkhanaṇi Pañcak-
khandhā dvādasāyatanāni atthārasadhātuyo tī idaṇ hi sab-
bam pi aniccaṇ dukkaṇ anattā nāma Uttappakārākāra-
vikārā anicca-dukkhānattalakkhanaṇi Suttantabhājanī-
yaṇ¹

Sankhepato pan' ettha dasāyatanāni kāmāvacarāni Dve
tebhūmakāni Sabbesu pi sammasanavāro² kathito tī
veditabbo

[Abhidhammabhājanīya]

Abhidhammabhājanīye yathā hetthā vipassakānaṇ upa-
kāratthāya cakkhāyatanāṇ rūpāyatanan tī yugalato āya-
tanāni vuttāni, tathā avatvā ajjhattika-bāhiraṇaṇ ab-
bokārato³ sabhāva-dassanatthaṇ cakkhāyatanāṇ sotāya-
tanān tī evaṇ ajjhattikabāhiraṇavavattāna-nayena⁴ vuttāni
Tesaṇ niddesavāre tattha katamaṇ cakkhāyatanān tī⁵ ādini
hetthā⁶ vuttanayen' eva veditabbāni Yaṇ pan' etaṇ dham-
māyatana-niddese tattha katamā asankhatadhātu⁷ Rāgakkhayo,
dosakkhayo, mohakkhayo tī vuttaṇ,⁸ tatrāyam attho asan-
khatadhātūti asankhatasabhāvaṇ nibbānaṇ Yasmā pan'
etaṇ āgamma rāgādayo khīyanti, tasmā rāgakkhayo, do-
sakkhayo, mohakkhayo tī vuttaṇ Ayam ettha ācariyā-
naṇ samānatthakathā Vitandavādī pan' āha pāṭiyekkaṇ
nibbānaṇ nāma n' atthi, kilesakkhayo va nibbānaṇ tī
Suttaṇ āharā tī ca vutte Nibbānaṇ nibbānaṇ tī āvuso
Sāriputta vuccati, katamaṇ nu kho āvuso nibbānaṇ tī? Yo
kho āvuso rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, idaṇ vuccati
nibbānaṇ tī etaṇ Jambukhādaka-suttaṇ† āharitvā iminā
Suttena veditabbaṇ pāṭiyekkaṇ nibbānaṇ nāma n' atthi,
kilesakkhayo va nibbānaṇ tī āha So vattabbo kiṇ pana
yathā c' etaṇ suttaṇ, tathā attho tī? Addhā vakkhati

* Ibid

† S 1v, 251

¹ S R add nāma

² B H °cāro

³ B P S R abbho°

⁴ S R ajjhattike°

⁵ Text 70

⁶ S om

⁷ P °khatā°

⁸ Vbh° 72

āma, n' atthi suddato muñcivā attho ti Tato vattabbo idañ tāva te suddatā ābhatañ¹ anantarasuddatā āharā ti Anantarasuddatā nāma Arahattā arahattan ti āvuso Sāriputta vuccati, katamañ nu kho āvuso arahattan ti² Yo kho āvuso rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, idañ vuccati arahattan ti¹ Idañ tass' evānantarañ ābhata²-suddatā Imasmīṇa pana nañ³ ābhate āhaṇsu nibbānañ nāma dhammāyatana-pariyāpanno dhammo Arahattā cattāro khandhā Nibbānañ sacchikātvā viharanto Dhammasenāpati nibbānañ pucchito pi arahattā pucchito pi kilesakkhayaṃ eva āha Kiṇa pana nibbānañ ca arahattañ ca ekañ udāhu nāna ti² Ekañ vā hotu, nānañ vā, ko ettha tayā atibahuñ cunnikarānañ karontena attho, na tvañ ekañ nānañ jānāsī ti Nanu nāte sādhu hotī ti, evaṇ punappunañ pucchito vañcetuñ asakkonto āha rāgādīnañ khīnante⁴ uppannattā arahattā rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccati ti Tato nañ āhaṇsu mahākammañ te katañ, lañchañ datvā pi tañ vadāpento etad eva vadāpeyya Yath' eva ca te etañ vibhajtvā kathitañ evaṇ idam pi sallakkhehi nibbānañ hi āgama rāgādayo khīnā ti nibbānañ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuttañ, tīni pi hi etāni nibbānass' eva adhivacanāni ti

Sace evaṇ vutte saññattī⁵ gacchati, icc' etañ kusalañ No ce, bahunibbānatāya kāretabbo Kathaṇ² Idañ⁶ tāva pucchitabbo Rāgakkhayo nāma rāgass' eva khayō, udāhu dosa-mohānaṃ pi, dosakkhayo nāma dosass' eva khayō, udāhu rāga-mohānaṃ pi, mohakkhayo nāma mohass' eva khayō, udāhu rāga-dosānaṃ pi ti² Addhā vakkhati Rāgakkhayo nāma rāgass' eva khayō, dosakkhayo nāma dosass' eva khayō, mohakkhayo nāma mohass' eva khayō ti Tato vattabbo Tava vāde rāgakkhayo ekañ nibbānañ hoti, dosakkhayo ekañ, mohakkhayo ekañ, tīnañ akusalamūlānañ khaye tīni nibbānāni honti Catunnañ upādānañ khaye cattāri, pañcannañ nīvaraṇānañ khaye pañca, channañ tanhākāyānañ khaye cha, sattannañ anusayānañ khaye satta, atthannañ micchattānañ khaye attha, navannañ tanhāmūlaka-

¹ *Idā*² S R āgatañ³ *So all MSS*⁴ P khīnante⁵ B H pañ^o⁶ P S evaṇ

dhammānaṃ khaye nava, dasannaṃ saṃyojanānaṃ khaye dasa, diyaddha-kilesa-sahasassa khaye pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nibbānaṃ ti bahūni nibbānāni honti Natthi pana te nibbānānaṃ pamānaṃ ti Evaṃ pana agahetvā nibbānaṃ āgama rāgādayo khinā ti ekam eva nibbānaṃ rāgakkhaya, dosakkhaya, mohakkhaya ti vuccatī Tīni pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti ganha

Sace pana evaṃ vutte pi na sallakkhetī, olārikatāya kāretabbo Kathaṃ² Andhabālā hi accha-dīpi-miga-makkatādayo pi kilesapariyutthitā vatthuṃ patisevanti, atha nesaṃ patisevana-pariyante kilesa vūpasammattī Tava vāde accha-dīpi-miga-makkatādayo nibbānappattā nāma honti. Olārikaṃ vata te nibbānaṃ, thūlaṃ, kannehi¹ pilandhituṃ na sakkoti² Evaṃ pana agahetvā nibbānaṃ āgama rāgādayo khinā ti ekam eva nibbānaṃ rāgakkhaya, dosakkhaya, mohakkhaya ti vuccatī Tīni pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti ganha

Sace pana evaṃ vutte pi na sallakkhetī, gotrabhunā pi³ kāretabbo Kathaṃ² Evaṃ tāva pucchitabbo tvaṃ gotrabhū nāma atthī ti vadesī ti² Āma vadāmī ti. Gotrabhukkane kilesā khinā, khīyanti, khīyissantī ti² Na khinā, na khīyanti, api ca kho khīyissantī ti Gotrabhū pana kiṃ ārammanaṃ karotī ti² . Nibbānaṃ Tava gotrabhukkane kilesā na khinā, na khīyanti, atha kho khīyissantī, tvaṃ akhīnesu yeva kilesesu kilesakkhayaṃ nibbānaṃ paññāpesi,⁴ appahīnesu anusayesu anusayapahānaṃ nibbānaṃ paññāpesi Taṃ te na sameti Evaṃ pana agahetvā nibbānaṃ āgama rāgādayo khinā ti ekam eva nibbānaṃ rāgakkhaya, dosakkhaya, mohakkhaya ti vuccatī Tīni pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti ganha

Sace pana evaṃ vutte pi na sallakkhetī, maggena kāretabbo Kathaṃ² Evaṃ tāva pucchitabbo tvaṃ maggaṃ nāma vadesī ti² Āma vadāmī ti⁵ Maggakkhane kilesā khinā, khīyanti, khīyissantī ti² Jānamāno vakkhati khinā ti vā khīyissantī ti vā vattuṃ na vattatī, khīyanti ti

¹ R kanne pi

² S R sakkā ti

³ P om

⁴ P paññā°

⁵ vadāmīti (?)

vuttuṇ vattatī ti Yadi evaṇ, maggassa kilesakkhayaṇ nibbānaṇ katamaṇ² Maggena³ khiyanaka-kilesā katame² Maggo katamaṇ kilesakkhayaṇ nibbānaṇ ārammanaṇ katvā katame kilese khepeti² Tasmā mā evaṇ ganha, nibbānaṇ pana āgama rāgādayo khinā ti ekam eva nibbānaṇ rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo ti vuccatī Tīni pi h' etāni nibbānass' eva adhivacanānīti

Evaṇ vutte evam āha tvaṇ āgama āgammā ti vadesī, āgama nāmāti idaṇ te kuto laddhan ti² Suttato laddhan ti Āhara suttan ti Evaṇ aviṇṇā ca tanhā ca taṇ āgama tamhā khīnaṇ, tamhā bhaggaṇ, na ca kiñci kadāci ti Evaṇ vutte paravādī tunhībhāvaṇ āpanno ti

Abhidhammabhājanīyaṇ.

[Pañhapucchaka]

Idhāpi dasāyatanāni kāmāvacarāni Dve pana catubhūmakāni loka-ya-lokuttara-missakāni veditabbānīti¹

Idhā pi pañhapucchake yaṇ labbhatī, yañ ca na labbhatī, taṇ sabbaṇ pucchitvā labbhamānavasen' eva vissajjanaṇ vuttaṇ Na kevalaṇ ca idha, sabbesu pi pañhapucchakesu es' eva nayo Idha pana dasannaṇ āyatanānaṇ rūpabhāvena avyākatatā veditabbā Dvinnāṇ āyatanānaṇ khandhavihange catuṇṇaṇ khandhānaṇ viya kusalādhībhāvo veditabbo Kevalaṇ hi cattāro khandhā sappaccayā va sankhatā va, dhammāyatanāṇ pana suyā appaccayaṇ suyā asankhatan ti² āgataṇ Ārammanattikesu ca anārammanaṇ sukhumarūpasankhātāṇ dhammāyatanāṇ na-vattabba-kotthāsaṇ bhajati Tañ ca kho anārammanattā, na paritādhībhāvena na-vattabbadhammārammanattā ti Ayam ettha viseso Sesaṇ tādīsam³ eva Idhā pi hi cattāro khandhā viya dvādasāyatanā⁴ pañcapannāsa-kāmāvacaradhamme ārabha rajjantassa dussantassa mūhyantassa saṇvarantassa sammasantassa paccavekkhantassa ca paritārammanā ti sabbaṇ khandhesu vutta-sadīsam evāti

Āyatanavibhanga-middeso dutiyo.

¹ Vbh 75

³ SR sadīsam

² PSR om ti.

⁴ SR āyatanāni

[DHĀTUVIBHANGA

Suttantabhājanīya]

Idāni tad' anantare Dhātu-vibhange sabbā¹ dhātuyo chahi chahi dhātūhi saṅkhipitvā tīhi chakkehi suttanta-bhājanīyaṇ dassento *cha dhātuyo* ti² ādim āha Tattha *chāti* ganana-paricchedo *Dhātuyo* ti paricchinna-dhammanidassanaṇ *Pathavīdhātūti* ādisu dhātvattho³ nāma sabhāvattho,⁴ sabhāvattho⁴ nāma suññatatto,⁴ suññatatto⁴ nāma nissattatto⁴ ti evaṇ sabhāva-suññata-nissattattathena pathavī yeva dhātu pathavīdhātu Āpodhātu-ādisu pi es' eva nayo

Evam ettha padasamāsaṇ veditvā evam attho vedītabbo *Pathavīdhātūti* patitthānadhātu *Āpodhātūti* ābandhana-dhātu *Tejodhātūti* paripācanadhātu *Vāyodhātūti* vitthambhanadhātu *Ākāśadhātūti* asamphutthadhātu *Vīññānadhātūti* vijānanadhātu

Pathavīdhātuvāyaṇ ti pathavīdhātu dve ayaṇ, ayaṇ pathavīdhātu nāma na ekā eva,⁵ ajjhattika-bāhira-bhedena pana dve dhātuyo evā ti attho Ten' ev' āha *atthi ajjhattikā*, *atthi bāhīrā* ti Tattha *ajjhattikā* ti⁶ sattasantāna-pariyāpannā niyakajjhata⁷ *Bāhīrā* ti sankhārasantāna-pariyāpannā anindriyabaddhā *Ajjhattaṇ paccattaṇ* ti ubhayam p' etaṇ niyakajjhataḍhivacanam⁷ eva Idāni taṇ sabhāvā-kārato dassetaṇ *kakkhalan* ti ādi vuttaṇ Tattha kakkhalan ti thaddhaṇ *Kharigatan* ti pharusaṇ Kakkhalassa bhāvo *kakkhalattaṇ* *Kakkhalabhāvo* ti kakkhalasabhāvo

Ajjhattaṇ upādinnan ti niyakajjhattasankhātāṇ⁷ upādinnaṇ Upādinnaṇ nāma sarīratthakaṇ Sarīratthakaṇ hi kamma-samutthānaṇ vā hotu mā vā, taṇ sandhāya upādinnam pi atthi anupādinnam pi Ādinna-gahita-parāmatthavasena

¹ R sabba

² Vbh 82

³ P SR °attho

⁴ S R °attho

⁵ P ya.

⁶ S om ti

⁷ P niyataj°

pana sabbam etaṇ¹ upādinnam evāti dassetuṇ aṇṇhattaṇ upādinnan ti āha.

Idāni tam eva pathaviḍhātuṇ vatthu-vasena dassetuṇ *seyyathādan kesā lomā* ti ādi vuttaṇ Tattha *seyyathādan* ti nupāto Tass' attho yā sā aṇṇhattikā pathaviḍhātu, sā katamā² yaṇ vā aṇṇhattaṇ paccattaṇ kakkhalaṇ nāma taṇ kataman ti³ *Kesā lomā* ti ādi tassā aṇṇhattikāya pathaviḍhātuyā vatthu-vasena pabheda-dassanaṇ Idaṇ vuttaṇ hoti kesā nāma aṇṇhattā upādinnā sarirattakā kakkhalattalakhanā, imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kottthāso, lomā nāma pe karisaṇ nāma Idha pana avuttam pi Patissambhūdamagge pāli-ārūlhaṇ matthalungaṇ āharitvā matthalungaṇ nāma aṇṇhattaṇ upādinnaṇ sarirattakaṇ kakkhalattalakkhanaṇ, imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kottthāso Parato āpodhātu-ādinaṇ mīdese pītādīsu pi es' eva nayo

Iminā kiṇ dassitaṇ hoti⁴ Dhātu-manasikāro Imasmiṇ pana dhātumanasikāre kammaṇ katvā vipassanaṇ patthapetvā uttamatthaṇ arahattaṇ pāpunitukāmena kiṇ kattabbaṇ⁵ Catupārisuddhisīlaṇ sodhetabbaṇ Silavato hi kammatthāna-bhāvanā ijjhati Tassa sodhana-vidhānaṇ Visuddhimagge vuttanayen' eva vedittabbaṇ Visuddhasīlena pana sīle patitthāya dasa pubbaṇalibodhā⁶ chinditabbā Tesam pi³ chindana-vidhānaṇ Visuddhimagge vuttanayen' eva vedittabbaṇ Chinnapalibodhena² dhātumanasikāra-kammatthānaṇ ugganhitabbaṇ Ācariyenāpi kammatthānaṇ ugganhitapentena sattaviḍhaṇ uggahakosallaṇ dasaviḍhaṇ ca mana sikkhākosallaṇ ācikkhitabbaṇ Antevāsikenāpi ācariyassa santike bahu-vāre sajjhāyaṇ katvā nījattaṇ pagunaṇ kammatthānaṇ kātābbaṇ⁴ Vuttaṇ h' etaṇ Atthakathāyaṇ Adikammikena bhikkhunā jarāmaranā mucchitukāmena⁵ sattaḥ' ākārehi uggahakosallaṇ icchitabbaṇ, dasaḥ' ākārehi manasikāra-kosallaṇ icchitabban ti⁶

Tattha vacasā, manasā, vannato, santhānato, disato, okāsato, paricchato ti imehi sattaḥ' ākārehi imasmiṇ dhātumanasikārakammatthāne uggahakosallaṇ icchitabbaṇ Anupubbato, nātisīghato, nātisanikato, vikkhepapatibāha-

¹ S R. p' etaṇ

² P °pālī, H °dasapālī

³ S R om pi

⁴ S R. kattabbaṇ

⁵ P. muñcitu°

⁶ R om ti

nato, pannattisamatikkamato, anupubbamuñcanato, lak-
khanato, tayo ca suttantā¹ imehi dasah' ākārehi manasi-
kārakosallaṇ icchitabbaṇ Tad ubhayam pi¹ parato Satipat-
thānavibhange āvibhavissati Evaṇ uggahitakammatthā-
nena pana Visuddhimagge vutte², atthārasa senāsanadose
vajjetvā pañcangasamannāgate senāsane vasantena attanā
pi pañcahi padhāniyangehi samannāgatena pacchābhattaṇ
pindapātapatikkantena vivittokāsagatena kammatthānaṇ
manasikātabbaṇ Manasikarontena ca vanna-santhāna-diso-
kāsapariccheda-vasena³ kesādisu ekekakotthāsaṇ manasikari-
tvā avasāne evaṇ manasikāro pavattetabbo ime kesā nāma
sisakatāhapalivethana-camme jātā Tattha yathā vammī-
kamattthake jātesu kunthatinesu⁴ na vammīkamattthako jā-
nāti mayi kunthatināni⁴ jātāni ti Nāpi⁵ kunthatināni⁴
jānanti mayaṇ vammīkamattthake jātāni ti Evam eva⁶
na sisakatāhapalivethana-cammaṇ jānāti mayi kesā jātā
ti Nāpi⁵ kesā jānanti mayaṇ sisakatāhapalivethana-
camme jātā ti Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanara-
hitā ete dhammā Iti kesā nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko
kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavi-
dhātūti

Lomā sarīravethanacamme jātā Tattha yathā suñña-
gāmatthāne jātesu dabbatinesu na suññagāmatthānaṇ jānāti
mayi dabbatināni jātāni ti Nāpi dabbatināni jānanti
mayaṇ suññagāmatthāne jātāni ti, evam eva na sarīra-
vethana cammaṇ jānāti mayi lomā jātā ti Nāpi lomā
jānanti mayaṇ sarīravethanacamme jātā ti Aññamañ-
ñaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti lomā
nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato
suñño nissatto thaddho pathavidhātūti

Nakhā angulīnaṇ aggesu jātā Tattha yathā kumārakesu
dandakehi madhukatthike vijjhutvā kilantesu na dandakā
jānanti amhesu madhukatthikā thapitā⁷ ti Nāpi madhu-
katthikā jānanti mayaṇ dandakesu thapitā ti, evam eva
na anguliyo jānanti amhākaṇ aggesu nakhā jātā ti Nāpi
nakhā jānanti mayaṇ angulīnaṇ aggesu jātā ti Añña-

¹ S R hi ² *Vism* 118 ³ R *add* ca ⁴ P S R kunthā°

⁵ S R na pi always Cf *Vism* 353 ⁶ S R evaṇ ⁷ P pātā

maññaṇaṇ ābhogapaccavekkhanarahita ete dhammā Iti nakhā nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Dantā hanukatthikesu jātā Tattha yathā vaddhakīhi pāsāna-udukkhalesu kenacid eva silesajātena bandhītvā thapitatthamabhesu na udukkhalāni jānanti amhesu tham-bhā thitā tī, nāpi tham-bhā jānanti mayaṇ udukkhalesu thitā tī, evam eva na hanukatthikā jānanti amhesu dantā jātā tī, nāpi dantā jānanti mayaṇ hanukatthikesu jātā tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti dantā nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Taco sakalasarīraṇ pariyonandhītvā thito Tattha yathā alla-gocamma-pariyanaddhāya mahāvīnāya na mahāvīnā jānāti ahaṇ allagocammena pariyanaddhā tī, nāpi allagocammaṇ jānāti mayā mahāvīnā pariyanaddhā tī, evam eva na sarīraṇ jānāti ahaṇ tacena pariyanaddhan tī, nāpi taco jānāti mayā sarīraṇ pariyanaddhan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti taco nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Maṇsaṇ atthisanghātaṇ anulimpetvā thitaṇ Tattha yathā mahāmattikāya littāya bhittiyā na bhitti jānāti ahaṇ mahāmattikāya littā tī, nāpi mahāmattikā jānāti mayā mahābhitti littā tī, evam eva na atthisanghāto jānāti ahaṇ navamaṇsapesisatappabhedena maṇsena litto tī, nāpi maṇsaṇ jānāti mayā atthisanghāto litto tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti maṇsaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

*Nahāru*¹ sarirabbhantare atthīni ābandhamānā thitā Tattha yathā vallīhi vinaddhesu kuddadārūsu na kuddadārūni jānanti mayaṇ vallīhi vinaddhā tī, nāpi vallīho jānaṇ-ti amhehi kuddadārūni vinaddhāni tī, evam eva na atthīni jānanti mayaṇ nhārūhi ābandhāni² tī, nāpi nhārū jānanti amhehi atthīni ābandhāni² tī Aññamaññaṇ

¹ Bm̐ Nhāru *always*

² P S R ābad°.

ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti nahāru nāma imasmīṇ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Atthīsu panhikatthi gopphakaṭṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ Gopphakatthi janghatthiṇ ukkhipivā thitaṇ Janghatthi ūrutthi¹ ukkhipivā thitaṇ Ūrutthi¹ katitthiṇ ukkhipivā thitaṇ Katitthi pitthikantakaṇ ukkhipivā thitaṇ Pitthikantako gīvatthiṇ ukkhipivā thito Gīvatthi sīsattṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ Sīsattṭhi gīvatthike patitthitaṇ Gīvatthi pitthikantake patitthitaṇ Pitthikantako katitthimhi patitthito Katitthi ūrutthike¹ patitthitaṇ Ūrutthi¹ janghatthike patitthitaṇ Janghatthi gopphakatthike patitthitaṇ Gopphakatthi panhikatthike patitthitaṇ Tattha yathā² itthakadāru-gomayādisu³ sañcayesu na hetthumā hetthimā jānanti mayaṇ uparime uparime ukkhipivā thitā ti, nāpi uparimā uparimā jānanti mayaṇ hetthimesu hetthimesu patitthitā ti, evam eva⁴ na panhikatthi jānāti ahaṇ gopphakatthiṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na gopphakatthi jānāti ahaṇ janghatthiṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na janghatthi jānāti ahaṇ ūrutthi¹ ukkhipivā thitaṇ ti Na ūrutthi¹ jānāti ahaṇ katitthiṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na katitthi jānāti ahaṇ pitthikantakaṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na pitthikantako jānāti ahaṇ gīvatthiṇ ukkhipivā thito ti Na gīvatthi jānāti ahaṇ sīsattṭhiṇ ukkhipivā thitaṇ ti Na sīsattṭhi jānāti ahaṇ gīvatthimhi patitthitaṇ ti Na gīvatthi jānāti ahaṇ pitthikantake patitthitaṇ ti Na pitthikantako jānāti ahaṇ katitthimhi patitthito ti Na katitthi jānāti ahaṇ ūrutthimhi¹ patitthitaṇ ti Na ūrutthi jānāti ahaṇ janghatthimhi patitthitaṇ ti Na janghatthi jānāti ahaṇ gopphakatthimhi patitthitaṇ ti Na gopphakatthi jānāti ahaṇ panhikatthimhi patitthitaṇ ti Aññaṇaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti atthi nāma imasmīṇ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Atthimāṇaṇ tesāṇ tesāṇ atthinaṇ abbhantare thitaṇ Tattha yathā velupabbādinaṇ anto pakkhittesu sinnavettga-

¹ P ūrat°² B tā³ P itthakā°⁴ S R evaṇ

gādīsu¹ na velupabbādīni jānanti amhesu vettaggādīni pakkhittāni tī, nāpi vettaggādīni jānanti mayaṇ velupabbādīsu thitāni tī,² evam eva³ na atthīni jānanti amhākaṇ anto miṇṇaṇ thītan tī, nāpi miṇṇaṇ jānāti ahaṇ atthīnaṇ anto thītan ti Aññamaññaṇ ābhogapaccavekhananarahitā ete dhammā Iti atthimiṇṇaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūti

Vakkaṇ galāvātakato nikkhantena ekamūlena thokaṇ gantvā dvīdhā bhinnena thūlanahārunā⁴ vinibaddhaṇ hutvā hadayaṃsaṇ parikkhipitvā thītaṇ Tattha yathā vantūpanibandhe ambaphaladvaye na vantaṇ jānāti mayā ambaphaladvayaṇ upanibandhan⁵ tī, nāpi ambaphaladvayaṇ jānāti ahaṇ vantaṇ upanibandhan⁵ tī, evam eva na thūlanahāru⁴ jānāti mayā vakkaṇ upanibandhan⁵ tī, nāpi vakkaṇ jānāti ahaṇ thūlanahārunā⁴ upanibandhan⁵ tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkanarahitā ete dhammā Iti vakkaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūti

Hadayaṇ sarīrabbhantare uratthipaṇjaramajjaṇ nissāya thītaṇ Tattha yathā jinnasandamānikapaṇjaraṇ⁶ nissāya thapitāya maṇsapesiyā na sandamānikapaṇjarabbhantaraṇ jānāti maṇ nissāya maṇsapesi thapitā tī, nāpi maṇsapesi jānāti ahaṇ jinnasandamānikapaṇjarabbhantaraṇ nissāya thitā tī, evam eva⁷ na uratthipaṇjarabbhantaraṇ jānāti maṇ nissāya hadayaṇ thītan tī, nāpi hadayaṇ jānāti ahaṇ uratthipaṇjarabbhantaraṇ nissāya thītan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkanarahitā ete dhammā Iti hadayaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūti

Yakanaṇ anto-sarīre dvīnaṇ thanānaṇ abbhantare dakkhīnapassaṇ nissāya thītaṇ Tattha yathā ukkhalikapālapassamhi lagge yamakamaṇsapinde na ukkhalikapālapassaṇ⁸ jānāti mayi yamakamaṇsapindo laggo tī, nāpi yama-

¹ SR chīna° ² P khittānīti

⁵ P SR °baddhan

⁷ SR evaṇ always

³ R evaṇ ⁴ P SR °nahā°

⁶ P SR °paṇjarabbhantaraṇ

⁸ SR °kapālaṇ

kamaṇṣapīṇdo jānāti ahaṇ ukkhalikapālapasse laggo tī, evaṃ eva na thanānaṇ abbhantare dakkhiṇapassaṇ jānāti maṇ nissāya yakaṇaṇ thītan tī, nāpī yakaṇaṇ jānāti ahaṇ thanānaṇ abbhantare dakkhiṇapassaṇ nissāya thītan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti yakaṇaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Kilomakesu paticchannakīlomakaṇ hadayaṇ ca vakkaṇ ca parivāretvā thītaṇ Apaticchannakīlomakaṇ sakalasarīre cammassa hetthato maṇsaṇ pariyoṇandhitvā thītaṇ Tattha yathā pilotikapaḷivethite maṇse na maṇsaṇ jānāti ahaṇ pilotikāya paḷivethītan tī, nāpī pilotikā jānāti mayā maṇsaṇ paḷivethītan tī, evaṃ eva na vakka-hadayānī sakalasarīre maṇsaṇ ca jānāti ahaṇ kilomakena paticchannan tī, nāpī kilomakaṇ jānāti mayā vakka-hadayānī sakalasarīre maṇsaṇ ca paticchannan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti kilomakaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Pihakaṇ hadayassa vāmapasse udarapatalassa matthakapassaṇ nissāya thītaṇ Tattha yathā kotthakamatthakapassaṇ nissāya thītāya gomayapīṇdiyā na kottakamatthakapassaṇ jānāti gomayapīṇdi maṇ nissāya thītā tī, nāpī gomayapīṇdi jānāti ahaṇ kottakamatthakapassaṇ nissāya thītā tī, evaṃ eva na udarapatalassa matthakapassaṇ jānāti pihakaṇ maṇ nissāya thītan tī, nāpī pihakaṇ jānāti ahaṇ udarapatalassa matthakapassaṇ nissāya thītan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti pihakaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Papphāsaṇ sarīrabbhantare dvīnaṇ thanānaṇ abbhantare hadayaṇ ca yakaṇaṇ ca paticchādetvā olambantaṇ thītaṇ Tattha yathā junnakotthabbhantare olambamāne sakunakulāvake na jūna¹-kotthabbhantaraṇ² jānāti mayī sakunakulāvako olambamāno thīto tī, nāpī sakunakulāvako jānāti ahaṇ junnakotthabbhantare³ olambamāno thīto

¹ B jūnaṇ² P S R °taro³ P °taraṇ.

tī, evam eva na sarīrabbhantaraṇ jānāti mayī papphāsaṇ olambamānaṇ thītan tī, nāpī papphāsaṇ jānāti ahaṇ evarūpe sarīrabbhantare olambamānaṇ thītan tī Añña-maññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti papphāsaṇ nāma imasmiṇ, sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Antaṇ galavātakato karīsamaggapariyante sarīrabbhantare thītaṇ Tattha yathā lohītaḍḍikāya¹ obhujitvā thāpīte chinnaśīsadhamaṇīkalevara² na lohītaḍḍikā jānāti mayī dhamanīkalevaraṇ³ thītan tī, nāpī dhamanīkalevaraṇ³ jānāti ahaṇ lohītaḍḍikāya thītan tī evam eva na sarīrabbhantaraṇ jānāti mayī antaṇ thītan tī, nāpī antaṇ jānāti ahaṇ sarīrabbhantare thītan tī Añña-maññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti antaṇ nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Antaṇaṇ antantare ekavīsati-antabhoge bandhitvā thītaṇ Tattha yathā pādapuñchanaraḍḍumandalakaṇ sībbetvā⁴ thītesu⁴ raḍḍikesu na pādapuñchanaraḍḍumandalakaṇ jānāti raḍḍukā maṇ sībbetvā⁵ thītā tī, nāpī raḍḍukā jānanti mayāṇ pādapuñchanaraḍḍumandalakaṇ sībbetvā⁵ thītā tī Evam eva na antaṇ jānāti antaṇaṇ maṇ ābandhitvā thītan tī, nāpī antaṇaṇ jānāti ahaṇ antaṇ bandhitvā⁶ thītan tī Añña-maññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti antaṇaṇ nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

Udāriyaṇ udare thītaṇ asīṭa-pīṭa-khāyīta-sāyītaṇ Tattha yathā suvāṇaḍḍoniyaṇ⁷ thīte suvāṇavamaṭṭhumhī⁷ na suvāṇaḍḍoni⁷ jānāti mayī suvāṇavamaṭṭhu⁷ thīto tī, nāpī suvāṇavamaṭṭhu⁷ jānāti ahaṇ suvāṇaḍḍoniyaṇ⁷ thīto tī, evam eva na udāraṇ jānāti mayī udāriyaṇ thītan tī, nāpī udāriyaṇ jānāti ahaṇ udare thītan tī Añña-maññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti udāriyaṇ nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

¹ S R °ḍḍoniyā² P S R °bare³ P S R °baraṇ⁴ S thāpīta⁵ S sībbitvā⁶ H. āban°⁷ S R supāna°

Karisaṇ pakkāsaya-sankhāte atthangulavelupabbasadise antapariyosāne thitaṇ Tattha yathā velupabbe omadditvā pakkhittāya sanhapandumattikāya na velupabbaṇ jānāti mayi pandumattikā thitā tī, nāpi pandumattikā jānāti ahaṇ velupabbe thitā tī, evam eva na pakkāsayo jānāti mayi karisaṇ thitan tī, nāpi karisaṇ jānāti ahaṇ pakkāsaye thitan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti karisaṇ nāma imasmiṇ sarire pātiyekko kothhāso acetano avyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti

*Matthalunga*¹ sīsakatāhabbhantare thitaṇ Tattha yathā purānalābukatāhe pakkhittāya pitthapindiyā na lābukatāhaṇ jānāti mayi pitthapindi thitā tī, nāpi pitthapindi jānāti ahaṇ lābukatāhe thitā tī, evam eva na sīsakatāhabbhantaraṇ jānāti mayi matthalungaṇ thitan tī, nāpi matthalungaṇ jānāti ahaṇ sīsakatāhabbhantare thitan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti matthalungaṇ nāma imasmiṇ sarire pātiyekko kothhāso acetano avyākato suñño missato thaddho pathaviḍhātūti

Yaṇ vā paṇ' aññaṃ pīti iminā āpokothhāsādisu tisu anugataṇ pathaviḍhātuṇ lakkhanavasena yevāpanakaṇ pathaviṇ katvā dassesi ²

Bāhiraṇpathaviḍhātuniddese ayo tī kālaloṇaṇ

Lohan tī jātiloṇaṇ, vijātiloṇaṇ, kittimaloṇaṇ, pisācaloṇaṇ³ tī catubbidhaṇ Tattha ayo, sajjhaṇ,⁴ suvaṇṇaṇ, tipu, sīsaṇ, tambaloṇaṇ, vekantakaloṇaṇ tī imāni satta jātilohāni nāma. Nāganāsikalohaṇ⁵ vijātiloṇaṇ nāma Kaṇsa-loṇaṇ, vattaloṇaṇ, ārakūtan tī tīni kittimalohāni nāma Morakkhakaṇ, puthukaṇ, malnakaṇ, capalakaṇ,⁶ selakaṇ, ātakaṇ, bhalla-kaṇ,⁷ dūsiloṇaṇ tī attha pisācalohāni nāma Tesu pañca jātilohāni pāliyaṇ visuṇ vuttān' eva Tambaloṇaṇ vekanta-kan tī imehi pana dvīhi jātilohēhi saddhiṇ sesaṇ sabbam pi idha lohaṇ tī veditabbaṇ

Tipū tī setatipu

Sīsan tī kālātipu

¹ Omitted in text

² S R dasseti

³ R vipāsada°

⁴ S R sajjhu

⁵ S R °nāsikā°

⁶ S R pacala°

⁷ S R ,salla°.

*Sajjhān*¹ tī rajatan
Muttā tī sāmuddikamuttā
Manī tī thapetvā pālī-āgate² veluriyādayo seso jotirasā-
 dibhedo sabbo pi manī
Veluriyo tī vaṇsavannāmanī
Sankho tī sāmuddikasankho
Silā tī kālāsīlā, pandusīlā, setasīlā tī ādībhedā sabbā pi sīlā
*Pavālaṇ*³ pavālam eva
Rajatan tī kehāpano
Jātarūpan tī suvanṇaṇ
Lohitanko tī rattamanī
Masāragallan tī kabaramanī
 Tīnādisu bahīsārā antamaso nālīkerādayo pi *tināṇ* nāma
 Antosāraṇ antamaso dārukhandam pi katthaṇ nāma
Sakkharā tī muggamattato yāva mutthippamānā marumbā⁴
 sakkharā nāma Muggamattato pana hetthā vālikā tī vuccatī
Kathalan tī yaṇ kiñci kapālaṇ
Bhūmī tī pathavī
Pāsāno tī antomutthiyaṇ asanthahanato⁵ patthāya hatthip-
 pamānaṇ asampatto pāsāno nāma Hatthippamānato⁶ pat-
 thāya⁷ uparī pabbato nāma
Yaṇ vā panāti iminā tālatthī - nālīkeraphalādi - bhedaṇ
 sesapathayaṇ⁸ ganhātī
Yā ca aṇṇhattikā pathavīdhātu yā ca bāhīrā tī iminā dve pi
 pathavīdhātuyo kakkhalatthēna lakkhanato ekā⁹ pathavī-
 dhātu evāti dasseti
 Āpodhātuniddesādisu hetthā vuttanayen' eva vedītabbaṇ
Āpo āpogatan tī¹⁰ ādisu ābandhanavasena āpo Tad eva
 āposabhāvaṇ gatattā āpogataṇ nāma
 Snehasasena¹¹ *sneho* So yeva snehabhāvaṇ gatattā *sne-*
hagataṇ nāma
Bandhanattā rūpassā tī avinibbhogarūpassa bandhana-
 bhāvo
Pittāṇ semhan tī ādīni pi vanna-santhāna-dīsokāsa-paricche-

¹ S R Sajjhun² R °gata³ P adds tī⁴ B H marumpā⁵ H °napāsānato⁶ H adds pana⁷ S adds pana⁸ H pathavīdhātun⁹ S R om¹⁰ Vbh 83¹¹ P S Snehana°

davasena pariggahetvā dhātu-vasen' eva¹ manasikātabbāni. Tatrāyaṇ nayo, pittesu hi abaddhapittaṇ jīvitindriyapaṭibaddhaṇ sakalasariṇaṇ vyāpetvā ṭhitaṇ. Baddhapittaṇ pitta-kosake ṭhitaṇ.² Tattha yathā pūvaṇ vyāpetvā³ ṭhite tele na pūvaṇ jānāti telaṇ maṇ vyāpetvā ṭhitaṇ ti, nāpi⁴ telaṇ jānāti ahaṇ pūvaṇ vyāpetvā ṭhitaṇ ti, evam eva na sarīraṇ jānāti abaddhapittaṇ maṇ vyāpetvā ṭhitaṇ ti, nāpi abaddhapittaṇ jānāti ahaṇ sarīraṇ vyāpetvā ṭhitaṇ ti. Yathā ca vassodakena punne kosātakikosake na kosātakikosako jānāti mayi vassodakaṇ ṭhitaṇ ti, nāpi vassodakaṇ jānāti ahaṇ kosātakikosake ṭhitaṇ ti, evam eva⁵ na pittakosako jānāti mayi baddhapittaṇ ṭhitaṇ ti, nāpi baddhapittaṇ jānāti ahaṇ pittakosake ṭhitaṇ ti. Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti pittaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.⁶

Semhaṇ ekapatthapūrappamāṇaṇ⁷ udarapaṭale ṭhitaṇ. Tattha yathā upari sañjātaṭṭhenaṇapaṭalāya candanikāya na candanikā jānāti mayi pheṇapaṭalaṇ ṭhitaṇ ti, nāpi pheṇapaṭalaṇ jānāti ahaṇ candanikāya ṭhitaṇ ti, evam eva na udarapaṭalaṇ jānāti mayi semhaṇ ṭhitaṇ ti, nāpi semhaṇ jānāti ahaṇ udarapaṭale ṭhitaṇ ti. Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā. Iti semhaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti.

Pubbo anibaddhokāso yattha yatth' eva khānu-kaṇṭakapaharaṇa-aggiyālādihi abhihate⁸ sarīrappadese lohitaṇ saṇṭha-hitvā paccati, gaṇḍapilakādayo vā uppajjanti, tattha tattha tiṭṭhati. Tattha yathā pharasupphahārādivasena paggharitanīyyāse rukkhhe na rukkhassa pharasupphahārādippadesa⁹ jānanti amhesu niyyāso ṭhito ti, nāpi niyyāso jānāti ahaṇ rukkhassa pharasupphahārādippadesesu⁹ ṭhito ti, evam eva na sarīrassa khānu-kaṇṭakādihi abhihatappadesa¹⁰

¹ R. °visesen' eva.

² S.R. om.

³ P. byā°.

⁴ S.R. na pi always.

⁵ P.S.R. evaṇ.

⁶ S.R. add evaṇ manasikaroti.

⁷ S. °patta°.

⁸ P.B. °haṭe.

⁹ S.R. om. pharasup.

¹⁰ B.P. °haṭap°.

jānanti amhesu pubbo thito tī, nāpī pubbo jānāti ahaṇ tesu¹ padessesu thito tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti pubbo nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Lohitaṇ saṅsaranalohitaṇ abaddhapittaṇ viya sakalasarīraṇ vyāpetvā thitaṇ Sannicitlohitaṇ yakanatthānassa hetthābhāgaṇ pūretvā ekapatthapūranappamānaṇ² vakka-hadaya-yakana-papphāsāni tementaṇ thitaṇ Tattha saṅsaranalohite abaddhapittasadiṣo va vinicchaṇ Itaraṇ pana yathā jajjarakapālattihe udaye hetthā leddukhandāni temayamāne³ na leddukhandāni jānanti mayaṇ udakena temiyamānā thitā tī,⁴ nāpī udakaṇ jānāti ahaṇ leddukhandāni tememī tī, evaṃ eva na yakanassa hetthābhāgatthānaṇ vakkādini vā jānanti mayaṇ lohitaṇ thitaṇ, amhe vā⁵ temayamānaṇ thitaṇ tī, nāpī lohitaṇ jānāti ahaṇ yakanassa hetthābhāgaṇ pūretvā vakkādini temayamānaṇ thitaṇ tī. Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti lohitaṇ nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano dvyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Sedo aggisantāpādikālesu kesa-lomakūpavivaraṇi pūretvā titthati c'eva paggharati ca Tattha yathā udakā abbūlhamattesu bhisa-mulāla-kumudanālakalāpesu na bhisādi-kalāpavivaraṇi jānanti amhehi⁶ udakaṇ paggharati tī, nāpī bhisādi-kalāpavivarehi⁷ paggharantaṇ udakaṇ jānāti ahaṇ bhisādi-kalāpavivarehi paggharāmi tī, evaṃ eva na kesa-lomakūpavivaraṇi jānanti amhehi sedo paggharati tī, nāpī sedo jānāti ahaṇ kesa-lomakūpavivarehi paggharāmi tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti sedo nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Medo thūlassa sakalasarīraṇ pharitvā⁸ kīssaṇa jaṅghamaṇ-

¹ S R khānu-kantakādīhi abhihatesu.

² S °patta, S R °pūramattaṇ

³ (S R temi°)

⁴ B tema°, S R temiyāmāti

⁵ B H va

⁶ S R amhesu

⁷ S R °kalāpehi

⁸ S R add thitaṇ

sādīmi nissāya thito patthinnasneho¹ Tattha yathā haliddi-pilotikapaticchanne maṇsapuñje na maṇsapuñjo² jānāti maṇ nissāya haliddipilotikā thitā tī, nāpi haliddipilotikā jānāti ahaṇ maṇsapuñjaṇ nissāya thitā tī, evam eva na sakalasariṇe janghādisu vā maṇsaṇ jānāti maṇ nissāya medo thito tī, nāpi medo jānāti ahaṇ sakalasariṇe janghādisu vā maṇsaṇ nissāya thito tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti medo nāma imasmiṇ sarire pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto patthinnasneho³ patthinnayūsabhūto⁴ ābandhanākāro āpo-dhātūti

Assu yadā sañjāyati, tadā akkhikūpake pūretvā tittḥati vā paggharati vā Tattha yathā udakapunnese tarunatā-latthikūpakesu na tarunatālatthikūpakā jānanti amhesu udakaṇ thitan tī, nāpi udakaṇ jānāti ahaṇ tarunatā-latthikūpakesu thitan tī, evam eva na akkhikūpakā jānanti amhesu assu thitan tī, nāpi assu jānāti ahaṇ akkhikūpakesu thitan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti assu nāma imasmiṇ sarire pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Vasā aggisantāpādīkāle hatthatala-hatthapitthi-pādatala-pādapitthi-nāsāputa-nalāta-aṇsakūtesu thita-vīlinasneho Tattha yathā pakkhittatele ācāme na ācāmo jānāti maṇ telaṇ ajjhottharivā thitan tī, nāpi telaṇ jānāti ahaṇ ācāmaṇ ajjhottharivā thitan tī, evam eva na hatthatalā-dippadeso jānāti maṇ vasā ajjhottharivā thitā tī, nāpi vasā jānāti ahaṇ hatthatalā-dippadeso ajjhottharivā thitā tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti vasā nāma imasmiṇ sarire pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpo-dhātūti

Kheḷo tathārūpe kheluppatti-paccaye satī ubbohi kapo-lapassehi orohitvā jivhāya tittḥati Tattha yathā abbocchin-na-udakanissande nadītīrakūpake na kūpatalaṇ jānāti mayī udakaṇ santittḥati tī, nāpi udakaṇ jānāti ahaṇ kūpatale

¹ P SR pattinna°

² R °jaṇ

³ P pattinna°, SR om

⁴ P pattinna°, SR om patthinna

santitthāmi tī, evam eva na jivhātalaṇ jānāti mayī ubhohi kapolapassehi orohitvā khelo thito tī, nāpi khelo jānāti ahaṇ ubhohi kapolapassehi orohitvā jivhātale thito tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti khelo nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti¹

Singhānikā yadā sañjāyati tadā nāsāpute pūretvā titthati vā paggharati vā Tattha yathā pūtidadhibharitāya sippikāya na sippikā jānāti mayī pūtidadhi thitan tī, nāpi pūtidadhi jānāti ahaṇ sippikāya thitan tī, evam eva na nāsāputā jānanti amhesu singhānikā thitā tī, nāpi singhānikā jānāti ahaṇ nāsāputesu thitā tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti singhānikā nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Lasikā atthikasandhīnaṇ abbhañjanakiccaṇ sādhayamānā asītisatasandhīsu thitā Tattha yathā telabbhañjite akkhe na akkho jānāti maṇ telaṇ abbhañjtvā thitan tī, nāpi telaṇ jānāti ahaṇ akkhaṇ abbhañjtvā thitan tī, evam eva na asītisatasandhayo jānanti lasikā amhe abbhañjtvā thitā tī, nāpi lasikā jānāti ahaṇ asītisatasandhayo abbhañjtvā thitā tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti lasikā nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Muttaṇ vatthissa abbhantare thitaṇ Tattha yathā candanikāya pakkhitte adhomukhe ravanaghate¹ na ravanaghato jānāti mayī candanikāraso thito tī, nāpi candanikāraso jānāti ahaṇ ravanaghate thito tī, evam eva na vatthi jānāti mayī muttaṇ thitan tī, nāpi muttaṇ jānāti ahaṇ vatthimhi thitan tī Aññamaññaṇ ābhogapaccavekkhanarahitā ete dhammā Iti muttaṇ nāma imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto yūsabhūto ābandhanākāro āpodhātūti

Yaṇ vā panāti avasesesu tīsu kotthāsesu² āpodhatuṇ³ san-

¹ yavanaghate (?).

² H adds aṇugataṇ

Vbh 83

dhāya vuttaṇ Bāhira-āpodhātu-niddese mūlaṇ paticca nib-
batto raso mūlaraso nāma¹ Khandharasādisu pi es' eva
nayo Khirādini pakātān' eva .

Yathā pana bhesajjasikkhāpade, evam idha niyamo natthi,
yaṇ kiñci khiraṇ¹ khīram eva Sesesu pi es' eva nayo

Bhummanīti āvātādisu thītaudakāni

Antalikkhānīti pathavi-appattāni vassodakāni

Yaṇ vā panāti himodaka-kappavināsaka-udaka-pathavi-
sandhāraka-udakādini idha yevāpanakatthānaṇ pavitthāni

Tejodhātu-niddese tejanavasena *tejo*

Tejo va tejobhāvaṇ gatattā *tejogataṇ*

Usmā ti unhākāro *Usmā* va usmābhāvaṇ gatattā *usmā-*
gataṇ

Usuman ti canda-usumaṇ

Tad eva usumabhāvaṇ gatattā *usumagataṇ*

Yena cāti yena tejogatena kupitena ²

Santappatīti ayaṇ kāyo santappati Ekāhikajarādi-bhā-
vena usumajāto hoti

*Yena ca jīriyatīti*³ yena ayaṇ kāyo jīriyati³ Indriya-
vekallataṇ balaparikkhayaṇ valipalitādi-bhāvaṇ ca pāpunāti

Yena ca paridayhatīti yena kupitena² ayaṇ kāyo dayhati.
So ca puggalo dayhāmi dayhāmi ti kandanto satadhota-
sappi-gosita-candanādilepanaṇ⁴ c' eva tālavantavātaṇ ca
paccāsiṇṣati

Yena ca asitapītakhāyitasāyitaṇ sammā parināmaṇ gacchatī-
ti yen' etaṇ asitaṇ vā odanādi, pītaṇ vā pānakādi, khāyitaṇ
vā pitthakhaṇjakādi, sāyitaṇ vā ambapakkamadhuphāntādi
sammā paripākaṇ gacchatī, rāsādi-bhāvena vivekaṇ gaccha-
tīti attho Ettha ca purimā tayo tejodhātū catusamutthānā
Pacchimo kamma-samutthāno va Ayaṇ tāv' ettha padasaṇ-
vannanā

Idaṇ pana manasikāravidhānaṇ idha bhikkhu yena santap-
pati, ayaṇ imasmiṇ sarīre pātiyekko kotthāso acetano avyā-
kato suñño nissatto paripācanākāro tejodhātūti manasikaroti
Yena jīriyati,⁵ yena paridayhati, yena asita-pīta-khāyita-
sāyitaṇ sammā parināmaṇ gacchatī, ayaṇ imasmiṇ sarīre

¹ B. om

² BH kuppi°

³ BH. jīra°; Vbh jīrate.

⁴ BH °gosita°, P °lepaṇ.

⁵ BH jīra°. .

pātiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto pari-
pācanākāro tejodhātūti manasikāroti

Yaṇ vā panāti imasmīṇ sarīre pākātiko eko¹ utu atthi,
so yevāpanakatthānaṇ pavittho

Bāhīratejodhātu-niddese katthaṇ paticca pajjalito katthu-
pādāno aggi katthaggi nāma

Sakalīkaggi-ādisu pi es' eva nayo

Sankāraggi ti kacavarāṇ sankaddhitvā jālāpito kacavaraggi

Indaggi ti asaṇi-aggi

Aggsantiāpo ti jālāya vā vitaccikangārānaṇ² vā santāpo

Surūya-santāpo³ ti ātapo.

Katthasannicaya-santāpo ti kattharāsithāne santāpo Se-
sesu pi es' eva nayo

Yaṇ vā panāti petaggi-kappavināsaggi-nīrayaggi-ādayo
idha yevāpanakatthānaṇ pavitthā

Vāyodhātu-niddese vāyanavasena vāyo⁴

Vāyo va vāyobhāvaṇ gatattā vāyogataṇ

Thambhitattaṇ rūpassā ti avinibbhoga-rūpassa thambhi-
tabhāvo

Uddhaṅgamā vātā ti uggāra-hikkārādi-pavattakā⁵ uddhaṇ
ārohanavātā

Adhogamā vātā ti uccāra-passāvādi-nīharanakā adho oro-
hanavātā.

Kucchisayā vātā ti antānaṇ bahi vātā

Kotthasayā vātā ti antānaṇ⁶ anto vātā

Angamāṅgānusārīno vātā ti dhamanījālānusārena⁷ saka-
lasarīre angamāṅgāni anusatā⁸* sammīṇjana-pasāranādi-nib-
battakā⁹ vātā

Satthakavātā ti sandhibandhanāni kattariyā chindantā
viya pavattavātā

Khurakavātā ti khurena viya hadayaṇ phālanavātā

Uppalakavātā ti hadayamaṇsam eva uppātanakavātā

* Imamhā thānā yāva vāyodhātuniddesapariyosānā S R pottha-
kesu ūnaṇ

¹ P om

² B H °tangā°

³ B H Sūriya° always

⁴ Vbh 84

⁵ P S R °hikkādi°

⁶ B om

⁷ P S R dhamani°

⁸ S R anusāranavātā

⁹ B samañchara° always, H samīṇjana

Assāso ti anto pavisananāsikāvāto

Passāso ti bahi nikkhamananāsikāvāto Ettha ca purimā sabbe catusamutthānā. Assāsapassāsā cittasamutthānā va Ayam ettha padavannanā.

Idaṇ pana manasikāravīdhānaṇ idha bhikkhu uddhangamādibhede vāte uddhangamādivasena pariggahetvā uddhangamā vātā nāma imasmiṇ sarīre pāṭiyekko kotthāso acetano avyākato suñño nissatto vitthambhanākāro vāyodhātūti manasikaroti

Sesesu pi es' eva nayo

Yaṇ vā panāti sese vāyokotthāse anugatā vātā idha yevāpanakatthānaṇ pavitthā

Bāhīravāyodhātu-niddese *puratthmā vātā* ti puratthimadisato āgatā vātā. Pacchimuttaradakkhinesu pi es' eva nayo.

Saha rajena *sarajā*

Rajavirahitā suddhā *arajā* nāma

Sītā ti sītautu-samutthānā, sītavalāhakantare samutthitā

Unhā ti unhautu-samutthānā, unhavalāhakantare samutthitā

Paruttā ti mandā tanukavātā

Adhmattā ti balavavātā

Kālā ti kālavalāhakantare samutthitā Yehr abbhāhato chavivanno kālako hoti, tesāṇ etaṇ adhivacanan ti pi eke

*Verambhavātā*¹ ti yojanato upari-vāyana-vātā

Pakkhavātā ti antamaso makkhikāya pi pakkhāyūhanasamutthitā vātā

Supannavātā ti garulavātā *Kāmañ ca ime pi pakkhavātā va, ussadvasena pana visuṇ gahitā

Tālavantavātā ti tālapannehi vā aññena vā kenaci mandalasanthānena samutthāpitā vātā

*Vidhūpanavātā*² ti vījanapattakena² samutthāpitā vātā Imāni ca tālavanta-vidhūpanāni anuppannam pi vātaṇ up-pādentī, uppannam pi parivattenti

Yaṇ vā panāti idha pālī-āgate thapetvā sesavātā yevāpanakatthānaṇ pavitthā

Ākāsadhātuniddese appatighattanatthena na kassatīti akāso,¹ so² va² ākāso³

Ākāso⁴, va⁴ ākāsabhāvaṇ gatattā ākāsaḡataṇ

Aghattanīyatāya aghaṇ

Agham eva aghabhāvaṇ gatattā aghaḡataṇ

Vvāro ti antaraṇ

Tad ēva⁵ vivarabhāvaṇ gatattā vivaraḡataṇ

Asamphutthaṇ maṇsalohitehīti maṇsalohitehī nissataṇ

Kannacchiddān ti ādi pana tass' eva pabheda-dassanaṇ

Tattha kannacchiddān ti kannasmiṇ⁶ chiddaṇ⁶ vivaraṇ⁷ maṇsalohitehī asamphutthokāso Sesesu pi es' eva nayo

Yenāti yena vivarena etaṇ asitādibhedaṇ ajjhoharaṇīyaṇ,⁶ ajjhoharaṇi anto paveseti

Yatthā ti yasmiṇ antoudarapatalasankhāte okāse etad eva catubbidhaṇ ajjhoharaṇīyaṇ tittathaṇ

Yenāti yena vivarena sabbam p' etaṇ vipakkaṇ kasatabhāvaṇ āpannaṇ nikkhamati, taṇ udarapatalato yāva kari-samaggā vidatthi-caturangulamattaṇ chiddaṇ maṇsalohitehī asamphutthaṇ nissataṇ ākāsadhātūti vedītabbaṇ

Yaṇ vā paṇāti ettha cammantaraṇ maṇsantaraṇ nhārun-taraṇ⁸ atthantaraṇ⁹ lomantaraṇ ti idaṇ sabbaṇ yevāpana-katthānaṇ pavitthaṇ

Bāhira-ākāsadhātuniddese asamphutthaṇ catūhi mahābhūtehīti catūhi mahābhūtehī nissataṇ bhūticchidda-kavāta-chiddādikaṇ vedītabbaṇ Iminā yasmiṇ ākāse parīkammaṇ karontassa catukka-pañcakaṇ jhānāni uppajjanti, taṇ kathitaṇ

Viññānadhātuniddese¹⁰ cakkhuviññānasankhātādhātu cak-khuviññānadhātu Sesāsu pi es' eva nayo Iti imāsu chasu dhātūsu pariggahitāsu atthārasa dhātuyo pariggahitā va honti Kathaṇ? Pathavī-tejo-vāyodhātuggahanena tāva photthabbadhātu gahitā va hoti Āpodhātuākāsadhātugga-hanena dhammadhātu Viññānadhātuggahanena tassā pure-cārika-pacchācārikattā manodhātu gahitā va hoti Cakkhu-viññānadhātu-ādayo sutte āgatā eva. Sesā nava āharitvā

¹ B R H ākāso ² B R S H om ³ B S R H om ⁴ P om

⁵ S om , R vivaram eva ⁶ S R om ⁷ S R kannavivaraṇ

⁸ P S R. nahā° ⁹ B S R H atthim° , ¹⁰ Vññ 85

dassetabbā Cakkhuviññānadhātuggahanena hī tassā nissayabhūtā cakkhudhātu, ārammanabhūtā rūpadhātu ca gahitā va honti Evaṃ sotaviññānadhātu-ādigghanena sotadhātu-ādayo ti¹ atthārasā pi gahitā va honti

Tāsu dasaḥi dhātūhi rūpapariggaho² hoti. Sattaḥi arūpapariggaho Dhammadhātuyā³ siyā rūpapariggaho, siyā arūpapariggaho Iti addhekādasahi dhātūhi rūpapariggaho, addhattha-dhātūhi⁴ arūpapariggaho ti rūpārūpapariggaho kathito hoti Rūpārūpaṇ, pañcakkhandhā : taṇ hoti dukkhasaccaṇ Taṇ samutthāpikā purimatanhā samudayasaccaṇ Ubhinnaṇ appavatti nirodhasaccaṇ Taṇ pajānana maggo maggasaccanti idaṇ catusaccakammatthānaṇ atthārasadhātuvasena abhinivittassa bhikkhuno yāva arahattā matthakaṇ pāpetvā nigamanāṇ kathitaṇ ti vedītabbaṇ

Idāni dutiyachakkaṇ dassento *aparā pi cha dhātuyo* ti ādīm āha Tattha *sukhadhātu dukkhadhātūti* kāyappasāda-vatthukāni sukhadukkhāni sappatipakkhavasena⁵ yugalakato dassitāni Sukhaṇ hī dukkhassa patipakkho, dukkhaṇ sukhasassa Yattakaṇ sukhena pharitatthānaṇ, tattakaṇ dukkhaṇ pharati Yattakaṇ dukkhena pharitatthānaṇ, tattakaṇ sukhāṇ pharati

Somanassadhātu, domanassadhātūti idam pi tath' eva yugalakaṇ kataṇ Somanassaṇ hī domanassassa patipakkho, Domanassaṇ somanassassa Yattakaṇ somanassena pharitatthānaṇ, tattakaṇ domanassaṇ pharati Yattakaṇ domanassena pharitatthānaṇ, tattakaṇ somanassaṇ pharati

Upekkhādhātu avijjādhātūti idaṇ pana⁶ dvayaṇ sarikkhakavasena yugalakaṇ kataṇ Ubhayaṇ pi h' etaṇ avibhūtattā sarikkhakaṇ hoti

Tattha sukhadukkhadhātuggahanena taṇ-sampayuttā kāyaviññānadhātu, vatthubhūtā kāyadhātu, ārammanabhūtā phothhabbadhātu ca gahitā honti Somanassa-domanassadhātuggahanena taṇ-sampayuttā manoviññānadhātu gahitā hoti Avijjādhātuggahanena dhammadhātu gahitā Upekkhādhātuggahanena cakkhu-sota-ghāna-jivhāviññānadhātu⁷-

¹ S R om ti

² P S R add kathito

³ S R Atthadhātuyā

⁴ S R °thamāhi, om dhātūhi

⁵ S R om sappati

⁶ S R pada

⁷ (P °jivhā-kāya°)

manodhātuyo, tāsañ yeva vatth' ārammanabhūtā cakkhu-dhātu-rūpadhātu-ādayo ca gahitā ti evañ atthārasa pi dhātuyo gahitā va honti.

Idāni tāsū dasa¹ dhātūhi rūpapariggaho ti ādi sabbañ hetthā vuttanayen' eva² vedītabbañ Evam pi ekassa bhikkhuno yāva arahattā matthakañ pāpetvā nigamanañ kathi-taṇ hotīti vedītabbañ *Tattha katamā sukkhadhātu² yaṇ lāyikaṇ sātā* ti ādīni hetthā vuttanayān' eva

Tatiya-chakke kāmō¹ ti dve kāmā vatthukāmō ca kilesa-kāmō ca

Tattha kilesakāmañ sandhāya kāmāpatisaṇyuttā dhātu *kāmadhātu*, kāmavītakass' etaṇ nāmañ Vatthukāmañ sandhāya kāmō yeva dhātu *kāmadhātu*, kāmāvacara-dhammanam etaṇ nāmañ

Vyāpādapatisaṇyuttā dhātu *vyāpādadhātu* Vyāpādivī-takass' etaṇ nāmañ Vyāpādo va dhātu *vyāpādadhātu* Dasa-āghātavattukassa patighass' etaṇ nāmañ

Vihīṇsāpatisaṇyuttā dhātu *vihiṇsādhātu* Vihīṇsāvīta-kass' etaṇ nāmañ Vihīṇsā yeva dhātu *vihiṇsādhātu* Para-satta-vihesanass' etaṇ² nāmañ Ayaṇ pana hetthā anāga-tattā evañ atthādivibhāgato vedītabbo vihiṇsanti etāya satte,³ vihiṇsanaṇ vā etaṇ sattānaṇ ti vihiṇsā Sā vihettha-nalakkhaṇā, karuṇā-patīpakkkhalakkhaṇā vā, parasantāne ubbega-jananarasā, sakasantāne karuṇāvīddhaṇsanarasā vā, dukkhāyatana-paccupatthānā, patighapadatthānā ti vedī-tabbā

Nekkhammaṇ vuccati lobhā nikkhantattā alobho Nīva-ranehi nikkhantattā pathāmajjhānaṇ Sabbākusaleti nikkhantattā sabbakusalaṇ⁴

Nekkhammapatisaṇyuttā dhātu *nekkhammadhātu*, nek-khammavītakass' etaṇ nāmañ Nekkhammam eva dhātu *nekkhammadhātu*, sabbassā pi kusalass' etaṇ nāmañ

Avyāpādapatisaṇyuttā dhātu *avyāpādadhātu*, avyāpādivī-takass' etaṇ nāmañ Avyāpādo va dhātu *avyāpādadhātu*, mettāy' etaṇ nāmañ

Avihīṇsāpatisaṇyuttā dhātu *avihiṇsādhātu*, avihīṇsāvīta-

¹ S R kāmā, *Vbh* 86

² R °vihettha°.

³ S R parasatte.

⁴ S sabbaṇ°.

kass' etaṇ nāmaṇ Avhiṇsā va dhātu avhiṇsādhātu , ka-
runāy' etaṇ nāmaṇ

Idāmi tam ev' atthaṇ dassetuṇ tattha katamā kāmādhātū ti
padabhājanāṇ āradhāṇ Tattha paṭisaṇṇyutto ti sampayoga-
vasena paṭisaṇṇyutto Takko vtaṅko ti ādini vutt' atthān'
eva

Vihethetīti bādheti dukkhāpeti

Hethanā ti pānippahārādīhi bādhanā dukkhuppādanā.
Balavahethanā vihethanā

Hiṇsanti etāyāti hiṇsanā. Balavahiṇsanā vihiṇsanā

Rosanā ti ghattanā

Virosanā ti balavaghattanā Sabbattha vā upasaggena
padaṇ vaddhitaṇ

Upahananti etenāti upaghāto

Paresaṇ upaghāto parūpaghāto

Mettāyanti etāyā ti metti

Mettāyanākāro mettāyanā.

Mettāya ayitassa mettā-samangino¹ bhāvo mettāyittatṭaṇ

Vyāpādena vimuttassa cetaso vimutti cetovimutti Ettha
ca purimehi tīhi upacārappattā pi appanāpattā pi mettā
kathitā Pacchimena appanāpattā va

Karunāyanti etāyā ti karunā

Karunāyanākāro karunāyanā

Karunāya ayitassa karunā-samangino bhāvo karunāyi-
tattatṭaṇ

Vhiṇsāya vimuttassa cetaso vimutti cetovimutti Idhā
pi purimanayen' eva upacārappanā-bhedo veditabbo Ubha-
yatthā pi ca pariyoṣānapade mettā karunā ti cetovimutti-
visesanatthaṇ vuttaṇ

Ettha ca kāmavitakko sattesu pi uppajjati sankhāresu pi.
Ubhayattha uppanno pi kammaopathabhedo va Vyāpādo
pana sattesu uppanno yeva kammaopathaṇ bhindati, na itaro
Vhiṇsāya pi es' eva nayo Ettha ca duvidhā kathā sabba-
sangāhikā c' eva asambhinnā ca Kāmādhātuggahanena hi
vyāpāda-vhiṇsādhātuyo pi gahitā Kāmādhātuyā yeva pana
nīharitvā nīharitvā dve pi etā dassitā ti Ayaṇ tāv' ettha

sabbasangāhikakathā Thapetvā pana vyāpāda-viññādhātuyo sesā sabbā pi kāmādhātū evāti ayaṇ asambhinnakathā nāma ¹. Nekkhammadhātuggahanenā pi avyāpāda-viññādhātuyo gahitā yeva Nekkhammadhātuto pana nīharitvā nīharitvā tad' ubhayaṇ pi dassitan ti ayam etthāpi sabbasangāhikakathā.² Thapetvā avyāpāda-viññādhātuyo avasesā nēkkhammadhātūti ayaṇ asambhinnakathā nāma. Imāhi ca¹ chahi dhātūhi pariggahitāhi atthārassa dhātuyo pariggahitā va hoṇti Sabbā pi hi tā kāmādhātuto va nīharitvā nīharitvā labbhāpetabbā³ atthārasadhātuyo va hoṇti, tinaṇ chakkānaṇ vasena atthārassa hoṇti Evaṇ pana agahetvā ekekaṃ chakke vuttanayena atthārassa atthārassa katvā sabbāni tāni atthārasakāni ekajjhaṇ abhisankhīpītvā⁴ atthāras' eva hoṇti veditabbā

Iti imasmiṇ Suttantabhājanīye solasa dhātuyo kāmāvacarā, dve tebhūmakā ti evam ettha sammasanacāro⁵ va kathito ti veditabbo

Suttantabhājanīyaṇ.

[Abhidhammabhājanīya]

Abhidhammabhājanīye sarūpen' eva sabbā pi dhātuyo dassento⁶ atthārassa dhātuyo, cakkhudhātu, rūpadhātu ti⁶ ādāma āha

Tattha uddesavāre tāva

Atthato lakkhanāditto, kama-tāvatva-sankhyato ⁷

Paccayā atha atthabbā, veditabbo vinicchayo

Tattha atthato ti cakkhatīti cakkhu Rūpayatīti rūpaṇ Cakkhussa viññānaṇ cakkhuvīññānaṇ ti evam ādinā tāva nayena cakkhādīnaṇ viśesatthato veditabbo vinicchayo Avisesena pana vīdahatī, dhīyate, vīdhānaṇ, vīdhīyate etāya, ettha vā dhīyatīti dhātu Lokiyā hi dhātuyo kāraṇabhāvena vavattitā hutvā suvannarajātādhātuyo viya suvannarajātādiṇ anekappakāraṇ⁸ saṅsāradukkhaṇ vīda-

¹ S R om

³ P S bhāvetabbā, R labhā^o

⁶ Vbh 87

² S R add nāma

⁴ S om abhi

⁷ P S R. sankhato

⁵ P °vāro

⁸ S °pakāra

hanti Bhārahārehi¹ ca² bhāro³viya sattehi dhīyante 'dhāri-
yantīti⁴ attho Dukkhavidhānamattam eva c' etā avasavat-
tanato Etāhi ca karanabhūtāhi saṅsāradukkhaṇ⁵ sattehi
anuvidhīyati, tathā vihitāñ c' etaṇ saṅsāradukkhaṇ⁶ etāsv'
eva dhīyati thapīyatīti attho Iti cakkhādisu ekeko dhammo
yathā-sambhavaṇ vidahati dhīyate ti ādi-attha-vasena dhā-
tūti vuccati Apī ca yathā tittthiyānaṇ attā nāma sabhāvato
n' atthi, na evam etā, etā pana attano sabhavaṇ dhārentīti
dhātuyo Yathā ca loke vicittā haritālamano silādayo silā-
vayavā dhātuyo ti vuccanti, evam etā pi dhātuyo viya dhā-
tuyo Vicittā h' ete⁷ nānañeyyāvayavā ti Yathā vā sarī-
rasankhātassa samudāyassa avayavabhūtesu rasasonitādisu
aññamaññaṇ visabhāgalakkhanaparicchinnesu dhātu-samañ-
ñā, evam etesu pi pañcakkhandhasankhātassa attabhāvassa
avayavesu dhātu-samaññā veditabbā Aññamaññāvisabhā-
galakkhanaparicchinñā h' ete cakkhādayo ti Apī ca dhātū
ti nijjīvamattass' etaṇ adhivacanaṇ Tathā hi Bhagavā
chadhātuko⁸ ayaṇ bhikkhu puriso ti* ādisu jīvasaññāsamūhana-
natthaṇ dhātu-desanaṇ akāsīti Tasmā yathāvutten' atthena
cakkhu ca taṇ dhātu cāti⁹ cakkhudhātu pe mano-
viññānañ ca taṇ dhātu cāti⁹ manoviññānadhātūti evaṇ
tāv' ettha¹⁰ atthato viññātabbo vinicchayo

Lakkhanādito ti cakkhādīnaṇ lakkhanādito p' ettha vedi-
tabbo vinicchayo Tāni ca pana nesaṇ lakkhanādīni hetthā
vuttanayen' eva veditabbāni

Kamato ti idhāpi pubbe vuttesu uppattikkamādisu desanāk-
kamo va yujjati So pan' āyaṇ hetu-phalānupubbavavat-
thānavasena vutto Cakkhudhātu rūpadhātūti idaṇ hi
dvayaṇ hetu Cakkhuvīññānadhātūti phalaṇ Evaṇ sab-
battha kamato veditabbo vinicchayo

Tāvavato ti tāvabhāvato Idaṇ vuttaṇ hoti, tesu tesu hi
suttābhiddhammapadesesu ābhādhātu, subhādhātu, ākāśa-
nañcāyatanadhātu, viññānañcāyatanadhātu, ākāśaññāya-

* M iii 239

¹ S R. Āhārehi

² P om

³ S R. kāyo

⁴ P S R. 'yante ti

⁵ P S R. add vidahati

⁶ B H om

⁷ P h' etā

⁸ B S R. 'turo

⁹ S R. ca.

¹⁰ S. evam ettha

akusalā dhammadhātu-manoviññānadhātuyo hinadhātu ¹ Lokiyā kusalāvyaṅkatā ubho pi cakkhuhadhātu-ādayo ca majjhima-dhātu ² Lokuttarā pana dhammadhātu-manoviññānadhātuyo panītadhātu ³

Pathavī-tejo-vāyodhātū⁴ photthabbadhātu yeva Āpodhātu ākāsadhātu⁵ ca dhammadhātu yeva Viññānadhātu cakkhuviññānādi-satta-viññānadhātu-sankhepo yeva Sattarasa dhātuyo dhammadhātu-ekadeso ca sankhatadhātu Asankhatadhātu pana⁶ dhammadhātu-ekadeso va Anekadhātunānādhātuloko pana atthāraṣa-dhātupphabhedamattam evāti. Iti sabhāvato vijjamānānaṃ sabbadhātūnaṃ tad' antoga-dhattā atthāras' eva vuttā ti

Api ca vijānanasabhāve viññāne jīvasaṇṇīnaṃ saṇṇīsamūhananattam pi atthāras' eva vuttā Sanī hi sattā vijānanasabhāve viññāne jīvasaṇṇīno Tesaṃ cakkhu-sota-ghāna-jivhā-kāyaviññāna⁷-manoviññānadhātu-bhedena tassā anekattaṃ, cakkhu-rūpādipaccayāyattavuttitāya aniccatā ca pakāsetvā dīgharattānusayitaṃ jīvasaṇṇāṃ samūhanitukāmena Bhagavatā atthārasa dhātuyo pakāsitā Kiṇca bhīyyo, tathā veneyyajjhāsaya-vasena ⁸ Ye ca imāya nāti-sankhepavittārāya desanāya veneyyā sattā, tad' ajjhāsaya-vasena ca atthāras' eva pakāsitā.

Sankhepa-vittāranayena tathā tathā hi
dhammaṃ pakāsayati esa yathā yathā 'ssa
saddhammatejavīhataṃ vilayaṃ khanena
veneyya-sattahadāyesu tamo payātīti

Evam ettha tāvatvato vedītabbo vinicchayo

*Sankhyato*⁹ ti cakkhuhadhātu tāva jātito eko dhammo tveva sankhaṇ¹⁰ gacchati cakkhuppasādasena Tathā sota-ghāna-jivhā-kāya-rūpa-sadda-gandha-rasadhātuyo sotappasādādivasena Photthabbadhātu pana pathavī-tejo-vāyo-vasena tayo dhammā ti sankhaṇ¹⁰ gacchati Cakkhuviññānadhātu kusalākusalavipākavasena dve dhammā ti sankhaṇ¹⁰ gacchati

¹ P R hīnā°

² S R majjhimā°

³ R panītā°

⁴ S °dhātuyo

⁵ S (adds ādayo)

⁶ S R om

⁷ S om viññāna, S R add manodhātu

⁸ S R H add ca

⁹ P R sankhāto

¹⁰ R sankhyaṃ always

Tathā sota-ghāna-juvāhā-kāyaviññānadhātuyo Manodhātu pana pañcadvārāvajjana-kusalākusalavipāka-sampaticchana-vasena tayo dhammā ti sankhaṇ¹ gacchatī Dhammadhātu tinnāṇ arūpakkhandhānaṇ solasannaṇ sukhumarūpānaṇ asaṇ-khatāya ca dhātuyā vāsena vīsati dhammā ti sankhaṇ gacchatī Manoviññānadhātu² sesakusalākusalāvyākata viññāna-vāsena chasattati-dhammā ti sankhaṇ gacchatīti, evam ettha sankhyato vedītabbo vinicchayo

Paccayā ti cakkhudhātu-ādīnaṇ cakkhuviññānadhātu-ādīsu paccayato³ vedītabbo vinicchayo So pan' etesaṇ paccaya-bhāvo niddesavāre āvibhavissati

Datthabbā ti datthabbato p' ettha vinicchayo vedītabbo ti attho Sabbā eva hī sankhatā dhātuyo pubbantāparantavivittato dhuva-subha-sukattabhāva-suññato paccayāyattavuttito ca datthabbā Visesato pan' ettha bherītaṇ viya cakkhudhātu datthabbā, dando viya rūpadhātu, saddo viya cakkhuviññānadhātu Tathā ādāsataṇ viya cakkhudhātu, mukhaṇ viya rūpadhātu, mukhanimittaṇ viya cakkhuviññānadhātu Atha vā ucchu-tīlāni viya cakkhudhātu, yantacakkayatthi viya rūpadhātu, ucchurasatēlāni viya cakkhuviññānadhātu Tathā adharāraṇi viya cakkhudhātu, attarāraṇi viya rūpadhātu, aggi viya cakkhuviññānadhātu Esa nayo sotadhātu-ādīsu

Manodhātu pana³ yathāsambhavato cakkhuviññānadhātu-ādīnaṇ⁴ purecarānucarā viya datthabbā Dhammadhātuyā vedanākkhandho sallam iva sūlam iva ca datthabbo Saññā-sankhārakkhandhā vedanā-sallasūlayogā āturā⁵ viya Puṭhujjanānaṇ vā saññā āsāda-kkhaḥajanānato rittamutthi viya Ayathābhuccanimittaggāhakato vanamigo viya Sankhārā patisandhiyaṇ pakkippanato angārakāsuyaṇ khippanapuri-so viya. Jātidukkhānubandhato rājapurisānubandha-corā⁶ viya Sabbānatthāvahassa khandhasantāpānassa hetuto visarukkhābhijāni viya Rūpaṇ nānāvidh' upaddavanimittato khuracakkaṇ viya datthabbaṇ Asankhatā pana dhātu amatato santato khemato ca datthabbā Kasmā² Sabbā-nattha-patipakkhabhūtattā Manoviññānadhātu gahītāram-

¹ B sankhyaṇ *ahvays* ² S R *add* pana ³ H paccayabhāvato

⁴ S R °viññānādīnaṇ ⁵ P °yogātura ⁶ °baddha° (?)

manaṃ muñcitvā pi aññaṃ gahetvā va pavattanato vānamakato¹ viya duddamanato² aśsakhalunko viya yatthakāmani-pātito vehāsaṃ khittadando viya lobhadosādi-nānappakū-rakilesa-yogato rangano viya datthabbā ti.

Niddesavāre cakkhuñ ca paticca rūpe cāti³ idaṃ ca dvaṃ paṭicca aññañ ca kīriyamanodhātuñ c' eva sampayutta-khandhattayañ cāti attho Cakkhuviññānadhātuyā hi cakkhu nissayapaccayo hoti, rūpaṃ ārammanapaccayo, kīriyamanodhātu vigatapaccayo, tayo arūpakkhāndhā saha-jātapaccayo Tasmā esā cakkhuviññānadhātu ime cattāro paticca uppajjati nāma

Sotañ ca paticcāti ādisu pi es' eva nayo

Niruddhasamanantarā ti niruddhāya samanantarā

Taṃ manodhātū ti tasmīṃ ārammane jātā kusalākusalavi-pākato duvidhā manodhātu, sampaticchanakiccā

Sabbadhammesu vā pana pathamasamannāhāro ti etesu cakkhuviññānādisu sabbadhammesu uppajjamānesu pathamasamannāhāro Cakkhuviññānadhātu-ādinaṃ vā ārammanasankhātesu sabbadhammesu pathamasamannāhāro ti ayam ettha attho veditabbo⁴ Etena pañcadvārāvajjanakiccā kīriyamanodhātu gahitā ti veditabbā

Manodhātuyā pi uppajjivā niruddhasamanantarā ti ettha pi-kāro sampindanatto, tasmā manodhātuyā pi manoviññānadhātuyā pīti ayam ettha attho veditabbo Tena yā ca vipākamanodhātuyā uppajjivā niruddhāya samanantarā uppajjati santīranakiccā vipākamanoviññānadhātu, yā ca tassā uppajjivā niruddhāya samanantarā uppajjati votthapanakiccā⁵ kīriya-manoviññānadhātu, yā ca tassā uppajjivā niruddhāya samanantarā uppajjati javanakiccā manoviññānadhātu, sā sabbā pi kathitā hotīti veditabbā

Manañ ca paticcā ti bhavangamanaṃ

Dhamme cāti catubhūmikadhammārammanaṃ⁶

Uppajjati manoviññānan ti sahāvajjanakaṃ javanaṃ nibbattati Imasmiṃ pana thāne hatthe gahitapañhaṃ nāma ganhiṃsu Mahā-Dhammarakkhitatthero kira nāma Dīghabhānakābhayaṭṭheraṃ hatthe gahetvā āha paticcāti nāma

¹ SR mahāvāna°

² P °damato

³ Vbh 87

⁴ SR om

⁵ BH votthabbana° always

⁶ SR °bhūma°.

[SACCAVIBHANGA

Suttantabhāṇanya]

Idāni tad anantare Saccavibhange cattārī ti¹ ganapanapari-
chedo

Ariyasaccānī ti paricchinnaḍḍhammanidassanaṇ
Dukkhaṇ ariyasaccan ti ādimhi pana uddesavāre,

Vibhāgato nibbacana-lakkhanādippabhedato,
atth' atthuddhārato c' eva, anūnādhikato tathā,
kamato ariyasaccesu, yaṇ ñānaṇ tassa² kiccato,
antogadhānaṇ pabhedā, upamāto catukkato,
suññatekaviḍhādīhi, sabhāga-viṣabhāgato,
vinicchayo veditabbo, viññunā sāsanakkame

Tattha vibhāgato ti dukkhādīnaṇ hi cattāro cattāro atthā
vibhattā tathā avitathā anaññathā, ye dukkhādīni abhisamen-
tehi abhisametabbā Yath' āha *Dukkhassa pīlanattho, san-*
khatattho, santāpattho, viparīnāmattho, ime cattāro dukkhassa
dukkhatthā tathā avitathā anaññathā Samudayassa āyūha-
nattho, nidānattho, saṇyogattho, palibodhattho pe
nirodhassa nissaranattho, vivekattho, asankhatattho, amatattho
pe *maggassa maggānattho, hetvattho,*³ *dassanattho,*
adhipateyyattho, ime cattāro maggassa maggatthā tathā avi-
*tathā anaññathā** ti Tathā *dukkhassa pīlanattho, sankhatattho,*
santāpattho, viparīnāmattho abhisamayattho† ti evaṃ ādi
Iti evaṇ vibhattānaṇ catunnaṇ catunnaṇ atthānaṇ vasena
dukkhādīni veditabbānīti Ayaṇ tāv' ettha vibhāgato vin-
nicchayo veditabbo⁴

* P's II, p 104

† Ibid. p 107.

¹ Vbh 99

² Vm jāti-ādināṇ nicchayā ñāna

³ P S R hetattho, H Vm hetuttho

⁴ S R, Vm om

Nibbacanalakkhanādiṭṭhappabhedato ti ettha pana nibbacanato tāva idha du iti ayaṇ saddo kucchite dissati Kucchitaṇ hi puttaṇ duputto ti vadanti Khaṇ-saddo pana tucche Tucchaṇ hi ākāsaṇ khaṇ ti vuccati Idañ ca pathā-masaccaṇ kucchitaṇ ānekaupaddavādhittānato, tucchaṇ bālaṇaparikkappa - dhuva - subha - sukhattabhāva - virahitato, tasmā kucchitattā tucchattā ca *dukkhaṇ* ti vuccati Saṇ iti ca¹ ayaṇ saddo samāgamo, sametan ti ādisu saṇyogaṇ dīpeti U iti ayaṇ saddo uppannaṇ, uditan ti ādisu uppattiṇ Aya-saddo pana² kāraṇaṇ dīpeti Idañ cāpi dutiyasaccaṇ avasesa-paccaya-samāyoge satī dukkhassup-pattikāraṇaṇ Iti dukkhassa saṇyoge uppattikāraṇattā *dukkhasamudayaṇ* ti vuccati Tatiyasaccaṇ pana yasmā nī-saddo abhāvaṇ, rodha-saddo ca cāraṇaṇ dīpeti, tasmā abhāvo ettha saṇsāracāraṇasankhātassa dukkharodhassa sabbagatī-suññattā, samadhiḡate vā tasmīṇ saṇsāracāraṇasankhātassa dukkharodhassa abhāvo hotī tappatipakkhattā ti pi *dukkhaṇirodhaṇ* ti vuccati Dukkhaṇ vā anuppādanīrodha-paccayattā dukkhaṇirodhaṇ ti³ Catutthasaccaṇ pana yasmā etaṇ⁴ dukkhaṇirodhaṇ gacchati, ārammanavasena tad abhi-mukhabhūtatā⁵, patipadā ca hotī dukkhaṇirodhappattiya⁶, tasmā *dukkhaṇirodhagāminī patipadā* ti vuccati

Yasmā pan' etāni Buddhādayo ariyā pativijjhanti, tasmā *ariyasaccāni* ti vuccanti Yath' āha *Cattār' imāni bhikkhave ariyasaccāni Katamāni pe Imāni kho bhikkhave cattāri ariyasaccāni* ? Ariyā imāni pativijjhanti, tasmā *ariyasaccāni* ti vuccanti ti * Api ca ariyassa saccāni ti pi ariyasaccāni Yath' āha, *sadēvake bhikkhave loke pe manussāya Tathāgato ariyo, tasmā ariyasaccāni ti vuccanti ti* † Atha vā etesaṇ abhisambuddhattā ariyabhāvasiddhito pi ariyasaccāni Yath' āha *Imesaṇ kho bhikkhave catunnaṇ ariyasaccānaṇ yathābhūtaṇ abhisambuddhattā Tathāgato arahāṇ sammāsambuddho ariyo ti vuccati* ti * Api ca kho pana ari-

* S v, 433, but not the last sentence

† Ibid 435

¹ S R.H om

² Vm om

³ S R add vuccati

⁴ S R eṇaṇ

⁵ P S R °mukhī°

⁶ S °nirodhup°.

yāni saccāni ti pi ariyasaccāni Ariyāni ti tathāni¹ avitathāni avisaṇvādakāni ti attho Yath' āha *Imāni kho bhikkhave cattāri ariyasaccāni tathāni avitathāni anaññathāni, tasmā ariyasaccāni ti vuccanti* ti*² evam ettha nibbānato vinicchayo veditabbo

Kathaṇ *lakkhanādippabhedato* ? Ettha hi bādhanalak-khāṇaṇ dukkhasaccaṇ, santāpana-rasaṇ, pavatti-paccupat-thānaṇ Pabhavalakkhāṇaṇ samudayasaccaṇ, anupaccheda-karana-rasaṇ, palibodhapaccupatthānaṇ Santi-lakkhāṇaṇ nirodhasaccaṇ, accutirasaṇ, animittapaccupatthānaṇ Niyyā-nalakkhāṇaṇ maggasaccaṇ, kilesappahānakaranarasaṇ, vut-thānapaccupatthānaṇ Api ca pavatti-pavattaka²-nivatti-nivattaka²-lakkhāṇāni patipātiyā Tathā sankhata-tanhā-asankhata-dassana-lakkhāṇāni cāti evam ettha lakkhānā-dippabhedato vinicchayo veditabbo

Atthattuddhārato c' evā ti ettha pana atthato tāva ko saccattho ti ce ? Yo paññācakkhunā upaparikkhamānānaṇ māyā va viparīto, marīci va viṣaṇvādako, tittthiyānaṇ attā va anupalabbhasabhāvo ca na hoti, atha kho bādhana-pabha-va-santi-niyyānappakārena³ tacchāviparītābhūtabhāvena ari-yañānassa gocaro hoti yeva, esa aggilakkhāṇaṇ viya loka-pakatī viya ca tacchāviparītābhūtabhāvo saccattho ti veditabbo Yath' āha *idaṇ dukkhaṇ ti bhikkhave tātham etaṇ avitatham etaṇ anaññatham etaṇ* ti*⁴ vitthāro Api ca

Nābādhakaṇ yato dukkhaṇ, dukkhā aññaṇ na bādhakaṇ, bādhakattaniyāmena, tato saccam idaṇ mataṇ taṇ vinā nāññato dukkhaṇ, na hoti na ca taṇ tato, dukkhaḥetu-niyāmena iti saccāṇ viṣattikā nāññā nibbānato santi, santaṇ na ca na taṇ yato, santābhāvanīyāmena, tato saccam idaṇ mataṇ maggā aññaṇ na niyyānaṇ, anīyyāno⁴ na cāpi so, tacchanīyyānābhāvattā,⁴ iti so saccasammato iti tacchāvipallāsa-bhūtabhāvaṇ catūsu⁵ pi, dukkhādisv' avisesena saccatthaṇ āhu paṇditā ti

* S. v, 431

¹ S R om.

² Vm °tana

³ P S R °niyyānap°

⁴ Vm °niyā°.

⁵ S R Vm catus-v' api

Evaṃ *atthato* vinicchayo vedītabbo

Kathaṃ *atthuddhārato* ² Idhāyaṃ saccasaddo anekesu atthesu dīssatī, seyyathidāṃ ² *Saccaṃ bhane na kuṇṇheyyā* tī ādisu vācāsacce *Sacce thitā samanabrāhmaṇā* tī¹ ādisu viratisacce *Kasmā nū saccāni vadanti nānā, pavādivyāse kusalā vadānā* tī ādisu ditthisacce *Ekaṃ*² *hi saccaṃ na duttiyam atthi*³ tī ādisu paramatthasacce, nibbāne c' eva magge ca *Catunnaṃ saccānaṃ katvā kusalā*⁴ tī ādisu ariyasacce Svāyam idhā pi ariyasacce vattatīti evam ettha atthuddhārato pi vinicchayo vedītabbo

Anūnādhikato tī kasmā pana cattār' eva ariyasaccāni vuttāni anūnāni anadhikāni tī ce ² Aññassāsambhavato, aññatarassa ca anapaneyyabhāvato ⁵ Na hi etehi aññaṃ adhiṇaṃ vā, etesaṃ vā ekam pi apañetabbaṃ sambhoti Ya-th' āha *Idha bhikkhave āgaccheyya samano vā brāhmaṇo vā n' etaṃ*⁶ *dukkhaṃ ariyasaccaṃ, aññaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ, yaṃ samanena Gotamena desitaṃ*⁷, *aham etaṃ*⁸ *dukkhaṃ ariyasaccaṃ thapetvā aññaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ paññāpessāmi ti n' etaṃ thānaṃ vijatīti** ādi Yathā c' āha *Yo hi koci bhikkhave samano vā brāhmaṇo vā evaṃ vadēyya n' etaṃ*⁶ *dukkhaṃ pathamaṃ ariyasaccaṃ yaṃ samanena Gotamena desitaṃ, aham etaṃ dukkhaṃ pathamaṃ ariyasaccaṃ paccakkhāya aññaṃ dukkhaṃ pathamaṃ ariyasaccaṃ paññāpessāmi ti n' etaṃ thānaṃ vijatīti** ādi.

Api ca pavattim ācikkhanto Bhagavā sahetukaṃ ācikkhi, nivattīti ca sa-upāyaṃ Iti pavattī-nivattī-tad' ubhayahetūnaṃ etaparamato⁹ cattār' eva vuttāni Tathā pariññeyya-pahātabba - sacchikātabba - bhāvētabbānaṃ, tanhāvatthu-tanhā-tanhānirodha-tanhānirodhupāyānaṃ, ālayālayarāmatā-ālaya-samugghāta-ālaya-samugghātupāyānaṃ ca vasenāpi cattār' eva vuttāni tī evam ettha anūnādhikato vinicchayo vedītabbo

Kamato tī ayam pi desanākkamo va Ettha ca olārikattā sabbasattasādhāranattā ca suviññeyyan tī dukkhasaccaṃ

* S v, 428 (bhikkhu for bhikkhave)

¹ S R Vm cāti

² P Ekam

³ Vm om atthi

⁴ S R. add Katvā akusalā ?

⁵ Vm apañeyyābhāvato

⁶ S R. n' eḍaṃ

⁷ Vm om

⁸ S R idāṃ

⁹ B H etappa°.

pathamaṇ vuttaṇ Tass' eva hetudassanattthaṇ tad anantaraṇ samudayasaccaṇ Hetunirodhā phalanirodho ti nāpanattthaṇ tato nirodhasaccaṇ Tad adhigamupāyadassanattthaṇ ante maggasaccaṇ Bhavasukhassādagadhītāṇ¹ vā sattānaṇ saṇvegajananattthaṇ pathamaṇ² dukkham āha Taṇ n' eva akataṇ āgacchati, na issaranimmānādito hoti, iṭo pana hoti ti nāpanattthaṇ tad anantaraṇ samudayaṇ Tato³ sahetukena dukkhena abhībhūtattā saṇviggamānasānaṇ⁴ dukkhanissarana-gavesīnaṇ nissaranaḍassanena assāsajanaṇattthaṇ⁵ nirodhaṇ Tato nirodhādhigamatthaṇ nirodhasampāpakaṇ maggan ti evam ettha kamato⁶ vinicchayo veditabbo

Arūyasaccesu yaṇ nānaṇ tassa kiccato ti saccañānakiccato⁶ pi⁷ vinicchayo veditabbo ti attho Duvidhaṇ hi saccañānaṇ anubodhañānaṇ ca⁸ pativedhañānaṇ ca Tattha anubodhañānaṇ lokiyaṇ, anussavādi-vasena nirodhe magge ca pavattati Pativedhañānaṇ lokuttaraṇ, nirodham ārammanaṇ katvā kiccato cattāri pi saccaṇi pativijjhati Yath' āha *yo bhikkhave dukkhaṇ passati, dukkhasamudayaṇ pi so passati, dukkhanirodham pi passati, dukkhanirodhaḍāmīnī-patipadam pi passati* ti* sabbaṇ vattabbaṇ⁹ Yaṇ pan' etaṇ lokiyaṇ, tattha dukkhañānaṇ pariyutthānābhībhavavasena¹⁰ pavattamānaṇ sakkāyaditthaṇ nivatteti, samudayañānaṇ ucchedaditthaṇ, nirodhañānaṇ sassataditthaṇ, maggañānaṇ akiriyaḍitthaṇ Dukkhañānaṇ vā dhuva-subha-sukhattabhāvarahītesu khandesu dhuva-subha-sukhattabhāvasaññā-sankhātāṇ¹¹ phale vipatipattīṇ, samudayañānaṇ issara-padhāna-¹² kāla-sabhāvēdīhi¹³ loko pavattatīti akārane kāraṇābhīmānapavattaṇ hetumhi vipatipattīṇ, nirodhañānaṇ arūpaloka¹⁴ lokathūpikādisu¹⁵ apavaggagāhabhūtaṇ¹⁶ nirodhe vipatipattīṇ, maggañānaṇ kāmasukhallika-attakīlamathānuyogappa-

* S v, 437

¹ P S R °gathi°; H °gedhikānaṇ

² R tathā

³ S R add sattānaṇ ⁴ S R assāda°

⁵ S R H add pi

⁶ S R H °ñanassa°. ⁷ P om

⁸ Vm om ca.

⁹ P S R vitthāretabbaṇ

¹⁰ S R °bhavana°

¹¹ Vm om saññā ¹² B H °patthāna

¹³ S kāla-bhāvēdīhi.

¹⁴ P °loke

¹⁵ B °thūvika°

¹⁶ P gābahetubbhūtaṇ.

bhede avisuddhimagge visuddhimaggagāhavasena pavattaṇ
upāye vippatipattiṇ nivatteṭi Ten' etaṇ vuccati

Loke lokappabhava lokatthagame sive ca tad' upāye,
sammuyhati tāva naro, na vijānāti yāva saccāni ti

Evam ettha ñānakiccato pi¹ vinicchayo vedītabbo

Antogadhānaṇ pabhedā ti dukkhasaccasmīṇ hi² thapetvā
tanhañ c' eva anāsavadhamme ca sesā sabbadhammā auto-
gadhā³ Samūdayasacce chattiṇsa tanhāvicarītāni Niro-
dhasaccaṇ asammiṣsaṇ Maggasacce sammāditthi-mukhena
vīmaṇsiddhipāda-paññindriya-paññābala-dhammavicayasam-
bojjhangāni, sammāsankappāpadesena tayo nekkham-
mavitakkādayo, sammāvācāpadesena cattāri vacīsucarītāni,
sammākammantāpadesena tīni kāyasucarītāni, sammā-ājīva-
mukhena⁴ appicchatā santutthitā ca, sabbesaṇ yeva vā etesaṇ
sammāvācā-kammantājīvānaṇ ariyakantasīlattā sīlassa⁵ ca
saddhā-hatthena patiggahetabbattā tesā atthitāya ca⁶ atthi-
bhāvato saddhindriya-saddhābala-chandiddhipādā, sammā-
vāyāmāpadesena catubbidhasammappadhāna - vīriyindriya-
vīriyabala-vīriyasambojjhangāni⁷, sammāsati-apadesena ca-
tubbidhasatipatthāna - satindriya - satibala - satisambojjhan-
gāni⁸, sammāsamādhī-apadesena savitakkasavicārādayo tayo
tayo⁹ samādhī cittasamādhī-samādhindriya-samādhībala-pīti-
passaddhī-samādhī-upekkhāsambojjhangāni antogadhānīti¹⁰
evam ettha antogadhānaṇ¹⁰ pabhedā pi vinicchayo vedī-
tabbo

Upamāto ti bhāro viya hi dukkhasaccaṇ datthabbaṇ
Bhārādānam iva samudayasaccaṇ Bhāranikkhepanam iva
nirodhasaccaṇ Bhāranikkhepanupāyo viya maggasaccaṇ
Rogo viya ca dukkhasaccaṇ Roganidānam iva samudaya-
saccaṇ Rogūpasamo¹¹ viya nirodhasaccaṇ Bhesajjam iva
maggasaccaṇ Dubbhikkham iva vā dukkhasaccaṇ Dub-
butthi viya samudayasaccaṇ Subhikkham iva nirodhasac-

¹ S R. om

² P °saccamhi

³ S R °gatā, Vm °gadhā va

⁴ S R Vm sammājīva°

⁵ Vm ariyakantasīlassa

⁶ S R. Vm. H om

⁷ B H vīriya° always

⁸ H. °dhassatipatthānassatindriyassatibalassatisam°

⁹ R Vm qm

¹⁰ S R °gatā°.

¹¹ H. Vm Rogavupa°

caṇ Suvutthi viya maggasaccaṇ Api ca¹ verī-veramūla-verasamugghāta-verasamugghātūpāyehi², vīsarukkhā-ruk-khamūla-mūlupaccheda-tadupacchedupāyehi³, bhaya-bhaya-mūla-nibbhaya-tad' adhigamupāyehi, orimatira-mahogha-pārimatira-taṇsappāpakavāyāmehi⁴ ca yojetvā p' etāni upamāto veditabbānīti evam ettha upamāto vinicchayo veditabbo

Catukkato ti atthi c' ettha dukkhaṇ na ariyasaccaṇ, atthi ariyasaccaṇ na dukkhaṇ, atthi dukkhañ c' eva ariyasaccañ ca, atthi n' eva dukkhaṇ na ariyasaccaṇ Esa nayo samudayādisu Tattha maggasampayuttā dhammā sāmāññaphalāni ca *yad aniccaṇ taṇ dukkhaṇ* ti vacanato sankhāradukkhātāya dukkhaṇ, na ariyasaccaṇ Nirodho ariyasaccaṇ, na dukkhaṇ Itaraṇ pana ariyasaccadvayaṇ sīyā dukkhaṇ aniccato, na pana yassa pariññāya Bhagavatī brahmacariyaṇ vussatī, tathatthena⁴ Sabbākārena pana upādānakkhandhapañcakaṇ⁵ dukkhañ c' eva ariyasaccañ ca, aññatara tanhāya Maggasampayuttā dhammā sāmāññaphalāni ca yassa pariññatthaṇ Bhagavatī brahmacariyaṇ vussatī tathatthena⁶ n' eva dukkhaṇ na ariyasaccaṇ Evaṇ samudayādisu pi yathāyogaṇ yojetvā catukkato p' ettha vinicchayo veditabbo

Suññatekavindhādhī ti ettha suññato tāva paramatthena hi sabbān' eva saccāni vedaka-kāraka-nibbuta-gamakābhāvato suññānīti veditabbāmi Ten' etaṇ vuccatī

Dukkham eva hi na koci dukkhitto
kāra⁷ko na kiriyā va⁸ vijjati
atthi nibbuti, na nibbuto pumā
maggam atthi, gamako na vijjatīti

Atha vā

Dhuva-subha-sukhatta-suññaṇ
purimadvayam, attasuññaṇ amatapadaṇ,
dhuva-sukha-atta-virahito⁹
maggo itī suññatā tesu

¹ H adds loke ² S R om from verī-

⁴ S R tathatthena; Vm tathatthena

⁶ P S R tathatthena, Vm tathatthena

⁸ P. Vm. ca

³ H °chedanupā°

⁵ S R upādanna°

⁷ S R add ca

⁹ P °attarahito

4 H °gādīgama°.

*paññākkhandhe sangahitā** tī. Ettha hī sammā-vācādayo tayo silam eva, tasmā te sajjātito¹ silakkhandhena sangahitā Kiñcāpi hī pāliyaṇ silakkhandhe tī bhummena niddeso kato, attho pana karanavasen' eva veditabbo Sammā-vāyāmādisu pana² tisu² samādhī attāno dhammatāya ārammane ekaggabhāvena appetuṇ na sakkoti, viriye³ pana paggahakiccaṇ sādhe⁴te satiyā ca apilāpanakiccaṇ sādhe⁴ntiyā laddhupakāro hutvā sakkoti

Tatrāyaṇ upamā yathā hī nakkhattaṇ⁵ kilissāmā tī uyyānaṇ pavitthesu tisu sahāyesu eko supupphitaṇ campakarukkhaṇ disvā hatthaṇ ukkhipitvā pī gahetuṇ na sakkuneyya, ath' assa dutiyo onamitvā pitthiṇ dadeyya, so tassa, pitthiyaṇ thatvā pī kampamāno gahetuṇ na sakkuneyya, ath' assa itaro aṇsakūtaṇ upanāmeyya, so ekassa pitthiyaṇ thatvā ekassa aṇsakūtaṇ olubbha yathā-ruci⁵ pupphāni ocitvā pilandhitvā nakkhattaṇ kileyya, evaṇ sampadam idaṇ datthabbaṇ Ekato uyyānaṇ pavitthā tayo sahāyā viya hī ekato jātā sammāvāyāmādayo tayo dhammā Supupphitacampakarukkho⁶ viya ārammanaṇ Hatthaṇ ukkhipitvā pī gahetuṇ asakkonto viya attano dhammatāya ārammane ekkaggabhāvena appetuṇ asakkonto samādhī Pitthiṇ datvā onatasahāyo viya vāyāmo Aṇsakūtaṇ datvā thitasahāyo viya satī Yathā tesu ekassa pitthiyaṇ thatvā ekassa aṇsakūtaṇ olubbha itaro yathā-ruci pupphaṇ gahetuṇ sakkoti, evam eva⁷ viriye⁸ paggahakiccaṇ sādhe⁴te satiyā ca apilāpanakiccaṇ sādhe⁴ntiyā laddhupakāro⁹ samādhī sakkoti ārammane ekaggabhāvena appetuṇ, tasmā samādhī yev' ettha sajjātito samādhikkhandheṇa sangahito, vāyāmasatiyo pana kiriyato sangahitā honti

Sammāditthi-sammāsankappesu pī paññā attano dhammatāya aniccaṇ dukkhaṇ anattā tī ārammanaṇ nicchetuṇ na sakkoti, vitakke pana ākotetvā ākotetvā dente sakkoti Kathaṇ² Yathā hī heraññiko kahāpanaṇ hatthe thapetvā

* M p 293

¹ P S R sajjātito

² S R om

³ P viriyena

⁴ B P °tena

⁵ S R Vm °ruciṇ

⁶ S R Vm °campako

⁷ S R evaṇ

⁸ P S R viri° always

⁹ H adds hutvā

sabbabhāgesu oloketukāmo samāno na cakkhu talen' eva parivattetuṇ sakkoti, angulipabbheḥi pana parivattetvā parivattetvā ito c' ito ca oloketuṇ sakkoti, evam eva na paññā attano dhammatāya aniccādivasena ārammanañ nicchetuṇ sakkoti, abhiniropana-īakkhanena pana āhananapariyāhananarasena vitakkena ākotentena viya parivattentena viya ca ādāya ādāya¹ dinnam eva nicchetuṇ sakkoti, tasmā idhā pi² sammāditthi ye va sajetito paññākkhandhena sangahitā, sammā-sankappa pana kiriyato sangahito³ hoti

Iti imehi tīhi khandhehi maggo sangahaṇ gacchatī, tena vuttaṇ tividho khandhattaya-bhedato tī

Catubbidho sotāpatti-maggādivasena⁴

Api ca sabbān' eva saccāni ekavidhāni avitathattā, abhiññeyyattā vā Duvidhāni lokiya-lokuttarato, sankhatā-sankhatato ca⁵ Tividhāni dassanabhāvanāhi pahātābato, appahātābato, neva pahātābba-nāpahātābato⁶ ca Catubbidhāni pariññeyyādi-bhedato tī evam ettha ekavidhādīhi vimicchayo veditabbo

Sabbhāgavissabhāgato tī sabbān' eva ca³ saccāni aññamaññāṇ⁷ sabbhāgāni, avitathato attasuññato dukkarapativedhato ca Yath' āha *Taṇ kiṇ maññasi Ānanda? Katamaṇ nu kho dukkaratarāṇ vā durabhīsamabhavatarāṇ vā, yo vā dūrato va sukkhūmena tālacchaggalena asanaṇ atipāteyya ponkhānūponkhaṇ avirādhitāṇ, yo vā satadhā⁸ bhinnassa vālassa kotiyā kotiyā pativijjheyā tī? Etad eva bhante dukkaratarāṇ c' eva durabhīsamabhavatarāṇ ca, yo satadhā⁸ bhinnassa vālassa kotiyā kotiyā pativijjheyātī Tato kho te Ānanda duppativijjhatarāṇ pativijjhantī, ye idāṇ dukkhaṇ tī yathābhūtarāṇ pativijjhantī . . pe ayaṇ dukkhamirodhagāmanī patipadā tī yathābhūtarāṇ pativijjhantī tī* Visabhāgāni salakkhaṇavavattānato Purimāni ca dve sabbhāgāni duravagāhattenā⁹ gambhīrattā lokiyattā sāsavattā ca, visabhāgāni*

* S v, 454

¹ S om, Vm H ādāyādāya ² S R idha, om pi ³ S R om

⁴ R sotāpattādimaggavasena, S H sotāpannādimaggavasena

⁵ Vm vā

⁶ Vm om

⁷ S R Vm °mañña

⁸ S R sattadhā

⁹ B P S R °hatthena

phalahetu-bhedato, pariññeyya-pahātabbato ca Pacchimā-
ni pi dve sabhāgāni gambhīrattena¹ duravagāhata lokut-
taratā anāsavattā ca Visabhāgāni visaya-visayibhedato
sacchikātabba-bhāvetabbato ca Pathama-tatīyāni cāpi sa-
bhāgāni phalāpadesato, visabhāgāni sankhatāsankhatato
Dutiya-catutthāni cāpi sabhāgāni hetu-apadesato, visabhā-
gāni ekantakusalākusalato Pathama-catutthāni cāpi sa-
bhāgāni sankhatato, visabhāgāni lokyalokuttarato Dutī-
yatatīyāni cāpi sabhāgāni, neva-sekkha-nāsekkhabhāvato,²
visabhāgāni sarammanānārammanato

Iti evaṇ pakārehi, nayehi ca vicakkhano
vijaññā ariyasaccānaṇ, sabhāgavisabhāgatan ti

Idāni sankhepato udditthāni dukkhādīni vibhajitvā das-
setuṇ ayaṇ Tattha katamaṇ dukkhaṇ ariyasaccaṇ³ Jāti pi
dukkhā ti³ niddesavāro āradhho Tattha jāti veditabbā,
jātiyā dukkhattho veditabbo Jarāmaranaṇ, soko, paridevo,
dukkhaṇ domanassaṇ, upāyāso, appiyya-sampayogo, piya-
vippayogo veditabbo Piyavippayogassa dukkhattho vedit-
tabbo. Icchā veditabbā, icchāya dukkhattho veditabbo
Khandhā veditabbā, khandhānaṇ dukkhattho veditabbo

Tattha dukkhassa ariyasaccassa kathanatthāya ayaṇ mā-
tikā idaṇ hi dukkhaṇ nāma aneṇaṇ nānappakāraṇ, Seyya-
thidaṇ⁴ Dukkhadukkhaṇ, viparināmadukkhaṇ, sankhāra-
dukkhaṇ, paticchannadukkhaṇ, appaticchannadukkhaṇ, pari-
yāyadukkhaṇ, nippariyāyadukkhaṇ ti

Tattha kāyīkacetasikā⁴ dukkhā vedanā sabhāvato ca nā-
mato ca dukkhattā dukkhadukkhaṇ nāma⁵ Sukhavedanā⁶
viparināmena dukkhupatti-hetuto viparināmadukkhaṇ
nāma⁷ Upekkhā-vedanā c' eva avasesā ca tebhūmakā
sankhārā udayabbaya-pīlittatā sankhāradukkhaṇ nāma⁷
Tathā pīlanaṇ paṇa maggaphalānam pi atthi, tasmā ete
dhammā dukkhasaccapariyāpannatthena⁸ sankhāraduk-
khaṇ nāmāti veditabbā Kannasūla-dantasūla-rāgaṇapa-
rilāha-dosaṇaparilāhādī kāyika-cetasiko ābādho pucchitvā

¹ S R °ratthēna

² B P nevasekkhā°

³ Vbh 99

⁴ B P H °sika

⁵ Vm ti vuccati

⁶ Vm sukhā°.

⁷ Vm. om

⁸ P H °pannattēna, S R °pannatthēna

jānitabbato upakkamassa ca apākatabhāvato paticchanna-
dukkhaṇ nāma, apākataḍukkhaṇ tī pi vuccatī Dvattiṇ-
sa-kammakāraṇādi-samutthāno ābhādo apucchitvā¹ jānitab-
bato upakkamassa ca pākatabhāvato apaticchannaduk-
khaṇ² nāma, pākataḍukkhaṇ tī pi vuccatī Thapetvā
dukkhadukkhaṇ sesaṇ dukkhasaccavibhange āgataṇ jāti-ādi
sabbhaṃ pi tassa tassa dukkhassa vatthubhāvato pariya-
dukkhaṇ nāma Dukkhadukkhaṇ nippariyāyadukkhaṇ
nāma

Tattha pariyaḍadukkhaṇ, nippariyāyadukkhaṇ tī imas-
miṇ padadvaye thatvā dukkhaṇ ariyasaccaṇ kathetabbaṇ
Ariyasaccaṇ ca nāma' etaṇ³ pāliyaṇ sankhepato pi āgacchati
vitthārato pi Sankhepato āgatattāhāne sankhepena pi vit-
thārena pi kathetuṇ vattatī Vitthārato āgatattāhāne pana
vitthārena' eva kathetuṇ vattatī, na sankhepena Taṇ idaṇ
imasmīṇ thāne vitthārena⁴ āgataṇ tī vitthārena' eva kathetab-
baṇ Tasmā yaṇ taṇ niddesavāre⁵ *Tattha katamaṇ dukkhaṇ*
ariyasaccaṇ ² *Jāti pi dukkhā* tī ādini padāni⁶ gahetvā jāti
veditabbā, jātiyā dukkhattho veditabbo tī ādi vuttaṇ

Tattha jāti-ādini tāva *Tattha katamā jāti* ² *Yā tesāṇ tesāṇ*
sattānaṇ tamhi tamhi sattanikāye jāti saṇṇātī tī imassa pana
padabhājanīyassa vasena veditabbāni Tatrāyaṇ atthavan-
nanā *tesāṇ tesāṇ sattānan* tī ayaṇ sankhepato anekesaṇ
sattānaṇ sādharānaniddeso Yā Devadattassa jāti, yā
Somadattassa jāti⁷ tī evaṇ hi divasam pi kathiyamāne
n' eva sattā pariyaḍānaṇ gacchantī, na sabbhaṇ aparattadī-
panaṇ sījhatī, imehi pana dvīhi padehi na koci satto aparī-
yādinno hoti, na kiñci aparattadīpanaṇ na sījhatī Tena
vuttaṇ *yā tesāṇ tesāṇ sattānan* tī *Tamhi tamhi* tī ayaṇ gati-
jāti-vasena⁷ anekesaṇ sattanikāyānaṇ sādharānaniddeso
Sattanikāye tī sattānaṇ nikāye, satta-ghatāyaṇ satta-samūhe
tī attho *Jātī* tī ayaṇ jāti-saddo anekattho, tathā h' esa
*ekam pi jātiṇ dve pi jāti yo** tī ettha bhava āgato *Atthi Vi-*

* D 1, 81, e'c, etc

¹ Vm adds va

² P.BH appatic°

³ S R nāma, om etaṇ

⁴ S R °ren' eva

⁵ S R ud°

⁶ S R om

⁷ S R om jāti

sākhē niganthā nāma samana^{jātī} ti* ettha nikāye Tirī¹ nāma tina^{jātī} nābhīyā uggantvā nabhāṇā āhacca thitā aho^{sī} ti† ettha paññattiyaṇ Jāti dvīhi khandhehi sangahitā ti ettha sankha-talakkhane Yaṇ mātu-kucchinmhi² pathamaṇ cittaṇ uppan-naṇ, pathamaṇ viññānaṇ pātubhūtaṇ, tad upādāya sā v' assa jātī ti ettha patisandhiyaṇ Sampati^{jāto} Ānanda Bodhisatto ti ettha pasūtiyaṇ Anupakuttho jātivādenā ti‡ ettha kule Yato 'haṇ bhagīni ariyāya jātīyā jāto³ ti ettha ariya-sile Idha panāyaṇ savikāresu⁴ pathamābhiniṃbattakkhandhesu⁵ vattati Tasmā jāyamānakavasena⁶ jātī ti idam ettha sa-bhāvapaccattaṇ Sañjāyana-vasena sañjātī ti upasaggena padaṇ vaddhitaṇ Okkamanavasena okkanti Jāyanatthena vā jāti, sā aparipunnāyatanavasena vuttā⁷ Sañjāyanatthe-na sañjāti, sā paripunnāyatanavasena vuttā⁷ Okkamanat-thena okkanti, sā andaja-jalābujavasena vuttā⁷ Te hi andakosaṇ ca vatthikosaṇ ca okkamanti, okkamantā pi⁸ pavisantā viya patisandhiṇ gahanti Abhinibbattanatthena abhinibbatti Sā saṇsedaja-opapātīkavasena vuttā⁸ Te hi pākātā eva hutvā nibbattanti Ayaṇ tāva sammuti-kathā

Idāni paramatthakathā hoti Khandhā eva⁹ hi paramat-thato pātubhavanti, na sattā¹⁰ Tattha ca khandhānaṇ ti eka-vokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṇ, pañcavo-kārabhave pañcannaṇ¹¹ gahanaṇ veditabbaṇ Pātubhāvo ti uppatti Āyatanānaṇ ti ettha³ tatra tatra uppajjamānā-yatanavasena sangaho veditabbo Patilābho ti santatiyaṇ pātubhāvo yeva Pātubhavantān' eva hi tāni patiladdhāni nāma honti Ayaṇ vuccati jātī ti ayaṇ jāti nāma kathiyati

Sā pan' esā tattha tattha bhāve pathamābhiniṃbatti-lak-khanā, niyyātanarasā, atītabhavato idha ummuḍḍanapaccu-patthānā,¹² phalavasena dukkhavacittatā-paccupatthānā vā

Idāni jātīyā dukkhattho veditabbo ti ayaṇ hi jāti sayāṇ na dukkhā, dukkhuppattiyā pana vatthu-bhāvena

* A 1, 206.

† A 111, 240 (tiriyā)

‡ Ibid 152

¹ SR Tiriyā, H Tiriyaṇ

² R °chismin

³ SR om

⁴ SR saha vikāresu

⁵ SR pathamanib°

⁶ SR jāyanaka°.

⁷ BH yuttā

⁸ BP yuttā

⁹ P yeva

¹⁰ SR. satto.

¹¹ SR. add pi

¹² P uppajana°, SR uppajana°.

dukkhā ti vuttā Kataradukkhassa panāyaṇ vatthūti? Yaṇ taṇ Bālapanditasuttādisu* Bhagavatā pi upamāvasena pakāsitaṇ āpāyikadukkhāṇ,¹ yaṇ ca sugatīyaṇ manussaloke gabbhokkanti-mūlakādi-bhedaṇ dukkhāṇ uppajjati, tassa sabbassā pi esā vatthu "

Tatr' idaṇ gabbhokkanti-mūlakādi-bhedaṇ dukkhāṇ ayaṇ hi satto mātukucchimhi nibbattamāno na uppala-paduma-pundarikādisu nibbattati, atha kho hetthā āmāsayassa upari pakkāsayassa, udarapatala-piṭṭhikantakānaṇ vemajjhe, paramasambādhe, tibbandhakāre, nānākunapagandha-paribhāvite, asuci paramaduggandha-pavana-vicarite,² adhimattajegucche kucchippadese pūtimaccha-pūtikummāsa-candanikādisu kimi viya nibbattati. So tattha nibbatto dasamāse mātukucchi-sambhavana usmanā³ putapākaṇ viya paccamāno, pitthapindi⁴ viya sediyamāno, sammūḍjana⁵-pasāranādirahito adhimattāṇ⁶ dukkhāṇ paccanubhoti idaṇ tāva gabbhokkanti-mūlakaṇ dukkhāṇ

Yaṇ pana so⁷ mātu sahasā upakkhalana⁸-gamana-nisīdana vutthāna⁹-parivattanādisu surādhutta-hatthagato elako viya ahitundika-hatthagato¹⁰ sappapotako viya ca ākaddhana-parikaddhana-odhunana-niddhunanādinā upakkamena adhimattāṇ dukkham anubhavati, yaṇ ca mātu sītūdakapānakāle sītanarakūpapanno viya, unha-yāgubhattādi¹¹-ajjho-haranakāle angāravutthi-samparikkno viya, lonambilādi-ajjho-haranakāle khārāpaticchakādi¹²-kammakaranappatto¹³ viya tibbaṇ dukkham anubhoti, idaṇ gabbha-pariharanamūlakaṇ dukkhāṇ

Yaṇ pan' assa mūlhagabbbhāya mātuyā mittāmacca-suhaj-jādihi pi adassanārahe dukkhuppattitthāne chedanaphālanādihi dukkhāṇ uppajjati, idaṇ gabbhavipatti-mūlakaṇ dukkhāṇ

Yaṇ¹⁴ vijāyamānāya mātuyā kammajehi vātehi parivattetvā narakapāpātaṇ viya atibhayānakaṇ yonimaggāṇ patipātiya-

* M 11, 163, S 11, 23

¹ S R āpāyikaṇ°

⁴ S R °pindaṇ

⁶ S R °matta

⁹ P utthāna

¹² S R Vm khārāpaticchakādi

² S R cm asuci

⁵ B samañchana always

⁷ H pan' eso

¹⁰ P S R °gunthika°

¹³ B H °kāranap°

³ B H usmānā

⁸ S R pak°

¹¹ P dīni

¹⁴ R om

mānassa,¹ paramasambādhenā yonimukhena tālacchiggalena viya nikkaddhiyamānassa mahānāgassa,² narakasattassa viya ca sanghātapabbatehi vicunniyamānassa dukkhaṇ uppaṇṇati, idaṇ vijāyanamūlakaṇ dukkhaṇ

Yaṇ pana jātassa taruna-vana-sadisassa sukumārasarirassa hatthagahana-nahāpana³ - dhovana - colaparimajjanādi - kāle⁴ sūcimukha-khuradhārā-vijjhana-phālana-sadisaṇ⁵ dukkhaṇ uppaṇṇati, idaṇ mātukucchito bahi nikkhamanamūlakaṇ⁶ dukkhaṇ

Yaṇ tato paraṇ pavattiyaṇ attanā va attānaṇ vadhentassa,⁷ acelakavatādivasena ātāpanaparitāpanānuyogam anuyut-tassa, kodhavasena abhuñjantassa ubbandhantassa⁸ ca dukkhaṇ hoti, idaṇ attūpakkamamūlakaṇ dukkhaṇ

Yaṇ pana parato vadhabandhanādini anubhavantassa uppaṇṇati, idaṇ parūpakkamamūlakaṇ dukkhaṇ ti Iti imassa sabbassā pi dukkhassa ayaṇ jāti vatthum eva hotīti⁹ Ten' etaṇ vuccati —

Jāyetha no ce narakesu satto,
tatt'h' aggidāhādikam appasayaṇ,
labhetha dukkhaṇ nu kuhiṇ patitthaṇ,
icc' āha dukkhā ti munidha jātiṇ¹⁰

Dukkhaṇ tīracchesu kasā-patoda-
dandābhigghātādi-bhavaṇ¹¹ anekaṇ,
yaṇ taṇ kathaṇ tattha bhavēyya jātiṇ,
vinā tahiṇ jāti tato pi dukkhā

Petesu dukkhaṇ pana khuppipāsā
vātātāpādippabhavaṇ vicittaṇ,
yasmā ajātassa na tattha atthi,
tasmā pi dukkhaṇ muni jātim āha

Tibbandhakāre ca asayhasīte,
lokantare yaṇ asuresu dukkhaṇ,
na taṇ bhava tattha na cassa jāti,
yato ayaṇ jāti tato pi dukkhā

¹ S R Vm patipādiya°

² S R mahānāgassa nikkaddhiyamānassa

³ B. nhā°.

⁴ B majjānā°

⁵ S R °dhārāhi viya viṇ°, H Vm °dhārāhi°.

⁶ S R. °mamūlakaṇ

⁷ B H vadhan°

⁸ S R om

⁹ S R Vm hoti

¹⁰ S R jāti

¹¹ P. bhayaṇ.

Yaṇ cāpi gūthanarake viya mātu-gabbhe,
satto vasaṇ cīram, ato baḥi nikkhamañ¹ ca,
pappotī dukkham atighoram, idam pi natthi
jātiṇ vīnā, itī pi jāti-r-ayaṇ² hi dukkhā

Kiṇ bhāsītena bahunā³ nanu yaṇ kuhiñci,
atthi 'dha kiñci⁴ api⁵ dukkham idaṇ kadāci
n' ev' atthi jāti-virahe yad ato Mahesi
dukkhā tī sabbapathamaṇ imam āha jātīn tī

Jarāniddese jarā tī sabhāvapaccattaṇ

Jīranatā tī ākāraniddeso

Khandiccan tī ādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā Pac-
chimā dve pakatiniddesā Ayaṇ hi jarā tī iminā padena
sabhāvato dīpitā Ten' assā idaṇ sabhāvapaccattaṇ

Jīranatā tī iminā ākārato Ten' assāyaṇ ākāraniddeso

Khandiccan tī iminā kālātikkame danta-nakhānaṇ khandi-
tabbhāvakaranakiccato⁴

Pālīccan tī iminā kesalomānaṇ palitabhāvakaranakiccato

Valittacatā tī iminā maṇsaṇ milāpetvā tace valittabhāva-
karanakiccato⁵ dīpitā Ten' assā ime khandiccan tī ādayo
tayo kālātikkame kiccaniddesā Te hi imesaṇ vikārānaṇ
dassanavasena pākātībhūtā tī pākatajarā dassitā Yath' eva
hi udākaṣṣa vā vātassa vā aggino vā tinarukkhādīnaṇ⁶ saṇ-
bhaggapalībhaggaṭṭāya⁷ vā jhāmatāya vā gatamaggo pākato
hotī Na ca so gatamaggo, tān' eva udakādīni Evam eva
jarāya dantādīsu khandiccādivasena gatamaggo pākato,
cakkhuṇ ummīletvā pi gayhatī Na ca khandiccādīn' eva
jarā, na hi jarā cakkhuvīññeyyā hotī

Āyuno saṇhāni, indriyānaṇ paripāko tī imehi pana padehi
kālātikkame yeva abhivattāya⁸ āyukkhaṇa-cakkhādīn-
driyaparipāka-sankhātāya pakatīya⁹ dīpitā (?) Ten' ass' ime
pacchimā dve pakatiniddesā tī veditabbā Tattha yasmā
jaraṇ pattassa āyu hāyatī, tasmā jarā āyuno saṇhānī phalū-
pacārena vuttā Yasmā¹⁰ daharakāle suppasannāni sukhumam

¹ B nikkhamanañ ² S R H Vm jāti ayaṇ ³ B H kiñci-r-api.

⁴ P °karanā° ⁵ S H valībhāva°

⁶ S R tinakattāhādīnaṇ ⁷ (P saṇsag°)

⁸ P anībhattāya, B atīb° ⁹ S R pavattiyā ¹⁰ S R add ca

pi attano visayaṇ sukhen' eva gāhāna-samatthāni cakkhā-
dīni indriyāni jaraṇ pattaṣa paripakkāni ālulitāni avisaḍāni
olārikam pi attano visayaṇ gahetuṇ asamatthāni honṭi, tasmā
indriyānaṇ paripāko ti phalūpacāren' eva¹ vuttā

Sā pan' esā evaṇ nidditthā sabbā pi jarā pākātā paticchannā
ti duvidhā hoti Tattha dantādisu khandādibhāva-dassanato²
rūpadhammesu jarā pākata-jarā nāma Arūpadhammesu
pana jarā tādissassa vikārassa adassanato paticchannajarā³
nāma Tattha yvāyaṇ khandādibhāvo dissati, so tādissānaṇ
dantādiṇaṇ suviññeyyattā⁴ vanna yeva Taṇ cakkhunā disvā
manodvārena cintetvā ime dantā⁵ jarāya pahatā ti jaraṇ
jānāti, udakatthāne baddhāni gosīgādīni oloketvā hetthā
udakassa atthi-bhāvaṇ⁶ jānanaṇ viya

Puna avīci-savīcīti evam pi ayaṇ jarā⁷ duvidhā hoti Tattha
maṇi-kanaka-rajata-pavāla-canda-suriyādīnaṇ⁸ mandadasa-
kādisu pānīnaṇ viya ca⁹ pupphaphalapallavādisu apānīnaṇ
viya ca antarantarā vanna visesādīnaṇ dubbhiññeyyattā¹⁰ jarā
avīci-jarā nāma, nīrantarajarā ti attho Tato aññesu pana
yathāvuttesu antarantarā vanna visesādīnaṇ suviññeyyattā
jarā savīci-jarā nāma Tattha savīci-jarā upādinnānupādīn-
naka-vasena¹¹ evaṇ dīpetabbā¹² daharakumārakānaṇ hi
pathamam eva khīradantā nāma utthahanti, na te thirā
Tesu pana patitesu puna dantā utthahanti, te pathamam
eva setā honti, jarāvātena pana pahatakāle kālakā honti
Kesā pana⁹ pathamam eva tambā pi honti kālakā pi setā pi
Chavi pana salohitikā¹³ hoti, vaddhantānaṇ vaddhantānaṇ¹⁴
odātānaṇ odātabhāvo kālakānaṇ kālakabhāvo paññāyati,
jarāvātena pana pahatakāle vaṇiṇ gāhāti Sabbam pi sassaṇ
vāpītakāle setaṇ hoti, pacchā nilaṇ; jarāvātena pana
pahatakāle pandukaṇ hoti Ambankurenāpi dīpetuṇ vat-
tati eva

Ayaṇ vuccati jarā 'ti ayaṇ jarā nāma kathiyati Sā pan'

¹ S R °rena, om eva

² B H khandhādi°

³ S R °channā, om jarā

⁴ S R dubbhī°

⁵ S R khandhā

⁶ P °bhāva

⁷ Vism 449

⁸ H add's viya

⁹ S R om

¹⁰ S R duvīh°

¹¹ S R upādinnakavasena, H °nakānupādīn°

¹² S R veditabbā

¹³ P S R °hitakā, H -maṇsā °hitikā

¹⁴ R om

esā khandhaparipākālakḥhanā, maranūpanayanarasā,¹ yobbanavināsapaccupatthānā

Jarāyā dukkhattho veditabbo ti ettha pana ayam pi² sayañ na dukkhā, dukkhassa pana vatthu-bhāvena dukkhā ti vuttā Katarassa dukkhassa³ Kāyadukkhassa c' eva domanassadukkhassa ca Jinnassa hi attabhāvo jarasakatañ viya dubbalo hoti, thātuñ vā gantuñ vā nisīdituñ vā vāyamantassa balañ⁴ kāyadukkhā⁵ uppajjati Puttadāre yathāpure asallakḥhente domanassañ uppajjati Iti imesañ dvīnam pi⁶ dukkhānañ vatthu-bhāvena dukkhā ti veditabbā Apī ca

Angānañ sīṭṭhul-bhāvā, indriyānañ vikārato,
yobbanassa vināsena, balassa upaghātato,

vippavāsā satādīnañ, puttadārehi attano
appasādanīyato⁷ ca,⁸ bhīyyo bālattapattiyā,

pappoti dukkhañ yañ macco, kāyikañ mānasañ tathā,
sabbam etañ jarā-hetu, yasmā, tasmā jarā dukkhā⁹ ti

Marananiddese cavanakavasena¹⁰ cuti Eka-catu-pañcak-khandhāya cutiyā sāmāññavacanam etañ

Cavanatā ti bhāvavacanena lakḥhananidassanañ

Bhedo ti cuti-khandhānañ banguppattiparidīpana¹¹

Antaradhānañ ti ghatassa viya bhinnassa bhinnānañ cuti-khandhānañ yena kenaci pariyāyena thānābhāvaparidīpana¹²

Maccu maranañ ti maccu-sankhātāñ maranañ

Kālo nāma antako, tassa kriyā¹³ kālakriyā¹⁴ Ettāvatā sammutiyā maranañ dīpitañ hoti

Idāni paramatthena dīpetuñ khandhānañ bhedo ti ādim āha Paramatthena hi khandhā yeva bhijjanti, na satto nāma koci marati Khandhesu pana bhijjamānesu satto marati, bhinnesu mato ti vohāro hoti Ettha ca catupañcavokārasena khandhānañ bhedo. Ekavokāravasena kalebarassa¹⁵ nikkhepo Catuvokāravasena vā khandhānañ bhedo Sesa-

¹ S.R. maranopa°

² S.R. add jarā

³ S.R. balava

⁴ S. kāyika°.

⁵ S.R. om

⁶ S.R. Vm °niyato

⁷ S.R. Vm c' eva

⁸ B.S.R.H. dukkhā

⁹ P.S.R. cavanavasena

¹⁰ S.R. angup°

¹¹ R. add's ti.

¹² H. kālan° ~

¹³ B.H. kalevara° always

dvayavasena kalebarassa¹ nikkhepo veditabbo Kasmā² Bhavadvaye pi rūpakāya-sankhātassa kalebarassa¹ sambhavato.² Yasmā vā Cātummahārāṇikādisu khandhā.bhujant' eva, na kiñci nikkhipatī, tasmā tesañ vasena khandhānaṇ bhedo Manussādisu kalebarassa¹ nikkhepo

Ettha ca kalebarassa nikkhepakaranato maranaṇ kalebarassa nikkhepo ti vuttaṇ

Jīvitindriyassa upacchedo ti iminā indriyabaddhass' eva maranaṇ nāma hoti, anindriyabaddhassa māraṇaṇ nāma n' atthī ti dasseti Sassaṇ mataṇ, rukkho mato ti idaṇ pana vohāramattam eva Atthato pana evarūpāni vacanāni sassādinaṇ khayavayabhāvam eva dīpenti

Idaṇ vuccati maranaṇ ti idaṇ sabbam pi maranaṇ nāma kathiyati

Api c' ettha khanikamaranaṇ, sammutimaranaṇ, samucchadamaranaṇ ti ayam pi bhedo veditabbo Tattha khanikamaranaṇ nāma pavatte rūpārūpadhammānaṇ bhedo. Tisso mato, Phasso mato ti idaṇ sammuti-maranaṇ nāma Khināsavassa appatīsandhikā kālakriyā samucchadamaranaṇ nāma Imasmiṇ pan' atthe³ sammuti-maranaṇ adhippetāṇ Jātikhayamaranaṇ, upakkamamaranaṇ, sarasamaranaṇ āyukhayamaranaṇ, puññakkhayamaranaṇ ti pi tass' eva nāmaṇ. Tay' idaṇ cuti-lakkhanaṇ, viyoga-rasaṇ, vipavāsa-paccupatthānaṇ

Maranassa dukkhattho veditabbo ti ettha pana idam pi sayāṇ na dukkhaṇ, dukkhassa pana vatthubhāvena dukkhaṇ ti vuttaṇ Māraṇantikā hī⁴ sārīrikā vedanā pativāte gahitā āditta-tinukkā viya sarīṇaṇ nidahanti⁵ Naraka-nimittādinaṇ upatthahanakāle⁶ balavadomanassaṇ uppajjati Iti imesaṇ dvinnam pi⁷ dukkhānaṇ vatthu bhāvena dukkhaṇ ti veditabbaṇ Api ca

Pāpassa pāpakammādi-nimittam anupassato,

• bhaddassāpasahantassa,⁸ viyogaṇ piyavattthukaṇ⁹

¹ B H kalevara° always

² B H sabbhāvato

³ B S R pan' ettha

⁴ B P Maranaṇ ti kāyikā

⁵ nidda° (?)

⁶ P upatthāna°

⁷ S R om pi

⁸ B P H °sopa°, S R bhaddassa-m-asahantassa

⁹ Vm °vatthuto.

mīyamānassa yaṇ dukkhaṇ, mānasaṇ¹ avisesato,
sabbesaṇ cā pi yaṇ sandhi-bandhanacchedanādikaṇ

vitujjamāna-mammānaṇ,² hotidukkhaṇ sarīrajaṇ,
asayham appatikāraṇ,³ dukkhass' etass' idaṇ yato,
maranaṇ vatthu, ten' etaṇ dukkham icc' eva bhāsitaṇ ti

Api ca imāni jāti-jarā-maranāni nāma imesaṇ sattānaṇ vadha-
kapaccēmittā⁴ viya otāraṇ gavesantāni vicaranti Yathā hi
purisassa tīsu paccāmittesu otānāpekkhesu vicarantesu eko
vadeyya Ahaṇ asuka-araññaṇ nāma vannaṇ kathetvā etaṇ
ādāya tattha gamissāmi, ettha mayhaṇ dukkaraṇ n' atthi
ti, dutiyo vadeyya Ahaṇ tava etaṇ gahetvā gatakāle pothe-
tvā dubbalaṇ karissāmi, ettha mayhaṇ dukkaraṇ n' atthi
ti, tatiyo vadeyya Tayā etasmīṇ pothetvā dubbale kate
tinhena asinā sisacchedanaṇ nāma mayhaṇ bhāro hotū ti—
te evaṇ⁵ vatvā⁶ tathā kareyyuṇ Tattha pathamapaccāmit-
tassa araññaṇ⁷ vannaṇ kathetvā taṇ ādāya tattha gatakālo
viya suhajja ñāti-mandalato nikkaddhitvā yattha kathaci
nibbattāpanaṇ nāma jātiyā kiccaṇ, dutiyassa pothetvā dub-
balakaraṇaṇ viya nibbattakkhandhesu nīpatitvā parādhīna-
mañcaparāyanabhāvakaranaṇ jarāya kiccaṇ, tatiyassa tin-
hena asinā sisacchedanaṇ viya jīvitakkhaya-pāpanaṇ mara-
nassa kiccaṇ ti veditaḥhaṇ

Api c' ettha jātidukkhaṇ sādīnava-mahākantārappaveso
viya datthabbaṇ Jarādukkhaṇ tattha annapānarahitassa
dubbalaṇ viya datthabbaṇ Maranadukkhaṇ dubbalassa iriyā-
pathavattane⁸ vihataparakkamassa vālādīhi anayavyasanā-
pādanaṇ⁹ viya datthabbaṇ ti¹⁰

Sokañiddese vyasatīti¹¹ vyasanaṇ¹², hitasukhaṇ khīpati vid-
dhaṇsetīti attho

Ñātinaṇ vyasanaṇ¹² ñāti-vyasanaṇ Cora-roga-bhayādīhi
ñātikkhaya ñātivināso ti attho Tena ñāti-vyasanaṇa

¹ S R mānusaṇ

² °dhammānaṇ *all MSS*

³ S R °appatikāraṇ

⁴ S °mittāni

⁵ S R ekato

⁶ S R hutvā

⁷ S R H arañña

⁸ H °pathappavat°

⁹ S R °sanapāpanaṇ

¹⁰ P om ti

¹¹ S R vyassatīti, H. vyasa°

¹² B P H. bya° *always*

Phutthassāti ajjhotthaṭṭassa abhiḥhūtassa samannāgatassāti attho.

Sesesu pi es' eva nayo.

Ayaṇ pana viseso: bhogānaṇ vyasanaṇ¹ *bhogavyasanaṇ*; rājacorādi-vasena bhogakkhayaṇ bhogaṇvinaṇso ti attho. Rogo yeva vyasanaṇ *rogavyasanaṇ*. Rogo hi ārogyaṇ vyasati² vināsetīti vyasanaṇ. Silassa vyasanaṇ *silavyasanaṇ*. Dus-silyass' etaṇ nāmaṇ. Sammādiṭṭhiṇ vināsayamānā³ uppan-nā diṭṭhi eva vyasanaṇ *diṭṭhi-vyasanaṇ*. Etthā ca purimāni dve anipphannani. Pacchimāni tīpi nipphannāni tilakkha-ṇabbhāhatāni. Purimāni⁴ ca tīpi neva kusalāni, na akusa-lāni. Siladiṭṭhi-vyasanadvayaṇ akusalaṇ.

Aññataraññatarena ti⁴ gahitesu vā yena kenaci, agahitesu vā mittāmaccavyasanādisu yena kenaci.

Samannāgatassāti samanubandhanassa⁵ aparimuccamā-nassa.

Aññataraññatarena dukkhadhammena ti yena kenaci soka-dukkhassa uppattihetunā.

Soko ti socanakavasena soko. Idaṇ tehi⁶ kāraṇehi uppaj-janakasokassa sabhāvapaccattaṇ.

Socanā ti socanākāro.

Socitattan ti socitabhāvo.

Anto soko ti abbhantare⁷ soko. Dutiyapadaṇ upasagga-vasena⁸ vaddhitaṇ. So hi abbhantare⁹ sukkhāpento viya parisukkhāpento upajjatīti 'anto soko, anto parisoko' ti vuccati.

Cetaso pariṇijhāyanā ti cittassa jhāyanākāro.¹⁰ Soko hi uppajjamāno aggi viya cittaṇ jhāpeti paridahati,¹¹ cittaṇ me jhāmaṇ, na me kiñci paṭibhāti ti vadāpeti. Dukkhitō mano dummano. Tassa bhāvo *domanassaṇ*.¹²

Anupavittḥatṭhena soko va sallaṇ ti *sokasallaṇ*.

Ayaṇ vuccati soko ti ayaṇ soko nāma kathīyati.

So paṇāyaṇ kiñcāpi atthato domanassavedanā va hoti;

¹ B.P.H. bya *always*.

² S.R. viyassati; H. viyasati.

³ S.R. viddhaṇsaya°.

⁴ *Vbh.* 100.

⁵ S.R. °bandhassa; H. °bandhantassa.

⁶ S.R.H. etehi.

⁷ S.R. °tara.

⁸ S.R. °saggena.

⁹ S.R.H. °taraṇ.

¹⁰ P. jhānā°.

¹¹ S.R. dahati, paridahati (?).

¹² *Text* 100.

evaṃ sante pi anto nijjhānalakkhano, cetaso parinijjhāya-naraso, anusocanapaccupatthāno¹ Sokassa dukkhattho veditabbo ti ettha pana ayaṃ sabbhāva-dukkhattā ceva dukkhassa ca vatthu-bhāvena dukkho ti vutto. Kataradukkhassāti² Kāyikadukkhassa³ cevā javanakkhane ca domanassa-dukkhassa Sokavegena hi hadaye mahāgando⁴ utthahitvā paripaṇṇetvā bhijjati, mukhato vā kālaloḥitaṃ nikkhamati, balavaṇ⁵ kāyadukkhaṃ uppajjati, ettakā me ñātayo khayaṃ gatā, ettakā me bhogā ti cintentassa ca balavaṇ domanassaṃ uppajjati Iti imesaṃ dvinnāṃ dukkhānaṃ vatthu-bhāvena p' esa dukkho ti veditabbo Api ca

Sattānaṃ hadayaṃ soko, sallaṃ viya vittujjati,
aggitatto va nārāco, bhusaṇi ca dahate⁶ puna
samāvahati ca vyādhijarāmaranabhedanāṃ,
dukkham pi vividhaṃ yasmā, tasmā dukkho⁷ ti

vuccatīti.

Paridevaniddese mayhaṃ dhītā, mayhaṃ putto ti evaṃ ādissa ādissa⁸ devanti rodanti etenāti ādevo Taṃ taṃ vannaṃ parikkittetvā parikkittetvā devanti etenāti paridevo Tato parāṇi dve dve padāni purimadvayass' eva ākārabhāvanīdesavasena vuttāni

Vācā ti vacanaṃ

Palāpo ti tucchaṃ nīratthakavacanaṃ

Upaddhabhanīta-aññabhanītādivasena virūpo palāpo⁹ vip-palāpo

Lālappo ti punappunaṃ lapanāṃ

Lālappanākāro lālappanā

Lālappitassa bhāvo lālappitattaṃ

Ayaṃ vuccati paridevo ti ayaṃ paridevo nāma kathiyati So lālappanalakkhano, gunadosaparikkittanaraso, sambhama-paccupatthāno Paridevassa dukkhattho veditabbo ti ettha pana ayam pi sayaṃ na dukkho, kāyadukkhā-domanassa-dukkhānaṃ pana vatthu-bhāvena dukkho ti vutto Paridevanto hi attano khandhaṃ mutthīhi potheti, ubbohi hatthehi uraṃ

¹ S R socana°

⁴ S R add vā

⁷ H dukkhan

² R S om ti

⁵ S balava

⁸ S R om

³ S R kāyaduk°

⁶ P dahate

⁹ S R add ti

paharatı piṇṣatı,¹ sīsena bhittiyā saddhiṇ yujjhatı, ten' assa balavaṇ kāyadukkhaṇ uppajjati Ettakā me ñātayo khayaṇ vayaṇ abbhaththaṇ gatā tı ādini cinteti,² ten' assa balavaṇ domanassaṇ uppajjati Iti imesaṇ dvinnam pi dukkhānaṇ vatthu-bhāvena dukkho tı veditabbo Apı ca

Yaṇ sokasallavīhato paridevamāno
kanthottha-tālu-tala³-sosajam appasayhaṇ,
bhıyyo 'dhumattam adhigacchati yeva dukkhaṇ,
dukkho tı tena Bhāgavā paridevam āhā tı.

Dukkha-domanassaniddesā hetthā Dhammasangahattha-kathāyaṇ vannitattā pākatā eva⁴ Lakkhanādini pana tesā tattha⁵ vuttān' eva Dukkhasa dukkattho veditabbo, domanassassa dukkhattho veditabbo tı ettha pana ubhayam p' etaṇ sayaṇ ca dukkhattā kāyıkacetasıkadukkhānaṇ ca vatthu-bhāvena dukkhaṇ tı vuttaṇ Hatthapādānaṇ hı kannanāsikānaṇ ca chedanadukkheṇa dukkhitassa, anāthasā-lāyaṇ ucchittha-kapālaṇ purato katvā nıpannassa, vanamukhehi pulavakesu⁶ nikkhamantesu balavaṇ kāyadukkhaṇ uppajjati Nānārangaratta-vattha⁷-manuññālankāraṇ nakhattaṇ kilantaṇ mahājanaṇ disvā balavadomanassaṇ uppajjati Evaṇ tāva dukkhasa dvinnam pi dukkhānaṇ vatthu-bhāvo veditabbo. Apı ca

Pīleti kāyıkam idaṇ, dukkhaṇ dukkhaṇ ca mānaṇ bhıyyo janayati yasmā tasmā, dukkhaṇ tı visesato vuttaṇ tı

Ceto-dukkhasamappitā pana kese pakıriya urāni patipıj-senti,⁸ āvattanti vivattanti, chinṇapapātaṇ papatanti, satthaṇ āharanti, viṣaṇ khādanti, rajjuyā ubbandhanti, aggiṇ pavı-santi, taṇ taṇ viparītaṇ vatthuṇ tathā tathā vipattisārıno⁹ paridayhamānacittā cintenti Evaṇ domanassassa ubhin-nam pi dukkhānaṇ vatthu-bhāvo veditabbo Apı ca

Pīleti yato cittaṇ, kāyassa ca pīlanaṇ samāvahati,
dukkhaṇ tı domanassaṇ, vidomanassā¹⁰ tato āhūti¹¹

¹ BH piṇṣati² BH °tesı³ SR Vm °gala⁴ Asl 41, 256⁵ SR om⁶ S pulavesu⁷ SR nānārāgavattha⁸ BH °piṇṣanti, R °piṇṣanti⁹ H. °tissārıno¹⁰ H pı domanassaṇ¹¹ BH °ahūti

Upāyāsāniddese āyāsanatthena āyāso Saṅsīdana-visīdanākārappavattassa cīttakīlamathass' etaṇ nāmaṇ

Balavaṇ¹ āyāso upāyāso

Āyāsītabhāvo² āyāsītattaṇ

Upāyāsītabhāvo³ upāyāsītattaṇ

Ayaṇ vuccati upāyāso ti ayaṇ upāyāso nāma kathīyati So pan' esa vyāsattīlakkhano, nīttahunanaraso, visādapaccupattihāno Upāyāsassa dukkhattho vedītabbo ti ettha pana ayam pi sayaṇ na dukkho, ubhinnam pi⁴ dukkhānaṇ⁵ vatthu-bhāvena dukkho ti vutto Kupitena hi raññā issariyaṇ acchindītvā hataputta-bhātīkānaṇ ānattavadhānaṇ⁶ bhayena ataviṇ pavīsītvā nīlīnānaṇ mahāvisādappattānaṇ dukkhatthānena dukkhaseyyāya dukkhanīsaṇṇāya balavaṇ kāyadukkhāṇ uppajjati Ettakā no nītakā, ettakā bhogā natthā ti cintitānaṇ balavadomanassaṇ uppajjati Iti imesaṇ dvīnam pi dukkhānaṇ vatthu-bhāvena dukkho ti vedītabbo ti Api ca

Cīttassa⁷ parīdahanā,⁸ kāyassa visādanā ca adhimattaṇ, yaṇ dukkham upāyāso, janeti dukkho tato vutto

Ettha ca mandaggīnā anto bhājane yeva telādīnaṇ pāko viya soko Tikkhaggīnā paccamānassa bhājanato bahi nikkhamanaṇ viya paridevo Bahi nikkhantāvasesassa nikkhamitum pi appahontassa anto bhājane yeva yāva parikkhayā pāko viya upāyāso datthabbo

Appīyasampayogaṇiddese yassā ti ye assa

Anīttā ti aparīyesitā Parīyesitā vā hontu, aparīyesitā vā, nāmam' ev' etaṇ amanāpārammanānaṇ

Manasmiṇ na kamanti na pavīsantīti akantā Manasmiṇ na appīyanti, na vā manaṇ vaddhēntīti amanāpā

Rūpā ti ādī tesāṇ sabhāvaṇīdassanaṇ

Anatthaṇ kāmentī icchantīti anāttakāṇā

Ahītaṇ kāmentī icchantīti ahītakāmā

Aphāsukaṇ⁹ dukkhavīhāraṇ kāmentī icchantīti aphāsukakāmā¹⁰

¹ S R balava

² S R Āyāsītassa bhāvo

³ S R 'sītassa bhāvo

⁴ S R H add pana

⁵ S R om

⁶ H. ānatpī

⁷ H Vm add ca

⁸ S R dayhanā

⁹ S R Aphāsu

¹⁰ S R aphāsukāmā

Catūhi yogehi khemaṇ nibbhayaṇ vivattaṇ na icchanti, sabhayaṇ vattam eva nesaṇ kāmentī icchantitī *ayogakkhemakāmā*.

Api ca saddhādīnaṇ vuddhi-sankhātassa atthassa akāmanato, tesañ yeva hāni sankhātassa anathassa ca kāmanato *anathakāmā*

Saddhādīnaṇ yeva upāyabhūtassa hitassa akāmanato saddhā-hāni-ādīnaṇ upāyabhūtassa ahitassa ca kāmanato *ahitakāmā*

Phāsukavihārassa¹ akāmanato, aphāsukavihārassa² ca kāmanato *aphāsukakāmā*³

Yassa kassaci nibbhayassa akāmanato, bhayassa ca kāmanato *ayogakkhemakāmā* ti evam p' ettha⁴ attho datthabbo *Sangati* ti gantvā saṇyogo

Samāgamo ti āgatehi saṇyogo

Samodhānan ti thānanisajjādīsu sahabhāvo

Missibhāvo ti sabbakiccānaṇ sahakaraṇaṇ Ayaṇ satta-vasena yojanā Sankhāravasena pana yaṇ labbhati, taṇ gahetabbaṇ

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ appiyasampayogo nāma kathiyatī So anitthasamodhānalakkhano, cittavighātakaranaraso, anathabhāvapaccupatthāno So atthato eko dhammo nāma natthī Kevalaṇ appiyasampayuttānaṇ duvidhassāpi dukkhassa-vatthu-bhāvato dukkho ti vutto Anitthāni hi vatthūni samodhānagatāni vijjhana-chedana-phālanādīhi kāyīkam pi⁵ dukkhaṇ uppādentī, ubbegajananato⁶ mānasam pi Ten' etaṇ vuccatī

Disvā va appiye dukkhaṇ, pathamaṇ hoti cetasi,

tadupakkama sambhūtam atha kāye yato idha,

tato dukkhadvayassāpi, vatthuto so Mahesinā

dukkho vutto⁷ ti viññeyyo, appiyehi samāgamo ti

Piyavippayoganiddeso vutta-patipakkhanayena vedītabbo

Mātā vā ti ādi pan' ettha atthakāme sarūpena dassetuṇ vuttaṇ Tattha mamāyatitī *mātā*

¹ S R Phāsuvi°

² S R aphāsuvi°

³ S R aphāsukāmā

⁴ P S R evam ettha

⁵ S R om pi.

⁶ B H °janayato, P °gaṇ janayato, S R ubbejanīyato

⁷ B vatto

Piyāyatitī *pītā*

Bhajatitī *bhātā* Tathā *bhaginī*

Mettāyantitī *mittā* Minantitī vā *mittā*¹, sabbaguyhesu
anto pakkhipantitī² attho

Kiccakaraniyesu sahabbhāvatthena amā hontitī *amaccā*

Ayaṇ amhākaṇ ajjhattiko tī evaṇ jānantī, ñāyantitī vā
nātī

Lohitena sambandhā tī *sālohitā* Evam etānī padānī
atthato veditabbānī

Ayaṇ vuccatī tī ayaṇ piyehi vippayogo nāma kathiyatī
So itthavatthuvīyogalakkhano, sokuppādanaraso, vyasana-
paccupatthāno So atthato eko dhammo nāma n' atthi
Kevalaṇ piyavippayuttānaṇ duvidhassāpi dukkhassa vatthu-
bhāvato dukkho tī vutto Itthānī hī vatthūnī viyujjamānānī
sarīrassa sosana-milāpanādi-bhāvena kāyikam pi dukkhaṇ
uppadenti, yam pi no ahosi, tam pi no n' atthi tī anu-
socāpanato mānasam pi Ten' etaṇ vuccatī

Ñāti-dhanādi-vīyogā, sokasarasamappitā vitujjanti

bālā yato tato 'yaṇ, dukkho tī mato piyavīyogo³ tī

Ichhānidde⁴ *jātidhammānaṇ* tī jāti-sabbhāvanāṇ jāti-
pakatīkānaṇ

Ichhā uppajjati tanhā uppajjati

Aho vatā tī patthanā

Na kho paṇ' etaṇ icchāya pattabban tī yaṇ etaṇ aho vata
mayaṇ na jāti-dhammā assāma, na ca vata no jāti āgaccheyyā
tī evaṇ pahīnasamudayesu sādhusu vijjamānaṇ ajātidham-
mattaṇ, parinibbutesu ca vijjamānaṇ jātiyā anāgamaṇ
icchitaṇ, taṇ icchantassāpi maggabhāvanāya vinā apattab-
bato anicchantassa⁵ ca bhāvanāya pattabbato na icchāya
pattabbaṇ nāma hotī

Idam pī tī etam pi Parisesānī⁶ upādāya pi-kāro

Yaṇ p' icchan tī yena pi dhammena alabbhaneyyaṇ vat-
thuṇ icchanto na labhati, taṇ alabbhaneyya-vatthu⁷-iccha-
naṇ dukkhan tī veditabbaṇ

¹ S R om tī vā mittā

³ Vm °vippayogo

⁶ P B H Upaṇi sesānī

² B P H °pentitī

⁴ Vbh 101

⁵ S R °tassāpi

⁷ H S R °vatthumhī

Jarā-dhammānaṃ ti ādisu pi¹ es' eva nayo Evam ettha alabbhaneyya-vatthūsu icchā va yaṇ p' icchaṇ na labbhati, tam pi dukkhaṃ ti vuttā Sā alabbhaneyya-vatthu-icchanalakkhanā, tappariyesanarasā, teṣaṇ appattipaccupatthānā² Dvinnāṇ pana dukkhānaṇ vatthu-bhāvato dukkhā ti vuttā

Ekacco hi rājā bhavissatī ti sambhāvito hoti, so chinna-bhinnaganena parivārito pabbatavisamaṇ vā vanagahanaṇ vā pavisati Atha rājā taṇ pavattiṇ űatvā balakāyaṇ peseti³ So rājapurisehi nihataparivāro sayam pi laddhappahāro palāyamāno rukkhantaraṇ vā pāsānantaraṇ vā pavisati Tasmiṇ samaye mahāmegho utthahati, tibbandhakārā kālavaddalikā hoti Atha naṇ samantato kālakupīlikādayo pānā parivāretvā ganhanti, ten' assa balavakāyadukkhāṇ uppaṇjati Man ekaṇ⁴ nissāya ettakā űātī ca⁵ bhogā ca vinatthā ti cintentassa balavadomanassaṇ uppaṇjati Iti ayaṇ icchā imesaṇ dvinnam pi dukkhānaṇ vatthubhāvena dukkhā ti veditabbā Api ca

Taṇ taṇ patthayamānānaṇ, tassa tassa alābhato yaṇ vighātamayaṇ dukkhāṇ, sattānaṇ ida jāyati, alabbhaneyya-vatthūnaṇ, patthanā tassa kāraṇaṇ yasmā tasmā Jino dukkhāṇ, icchitālābham abravī⁶ ti.

Upādānakkhandhaniddese *sankhattenā* ti desanaṇ sandhā ya vuttaṇ Dukkhaṇ hi ettakāni dukkhasatāni ti vā ettakāni dukkhasahassāni ti vā ettakāni dukkhasatasahassāni ti vā sankhipituṇ na sakkā, desanā⁷ pana sakkā, tasmā dukkhāṇ nāma aññaṇ kiñci n' atthi,⁸ *sankhātena pañcupādānakkhandhā dukkhā* ti desanaṇ sankhipanto⁹ evam āha

Seyyathīdaṃ ti nipāto Tassa te katame ti ce ti¹⁰ attho

Rūpupādānakkhandho ti ādīnaṇ attho khandhavibhange vannito yeva Khandhānaṇ dukkhattho veditabbo ti ettha pana

¹ S R om pi

² H apatti°

³ B H S R pesesi

⁴ S R ekakaṇ

⁵ S. om

⁶ P abruvī

⁷ S R desanaṇ

⁸ S R na aññaṇ kiñci, om natthi.

⁹ B P H °pento

¹⁰ P om ce ti, S R iti ce ti

Jātippabbutikaṇ dukkhaṇ, yaṇ vuttaṇ idha Tādinā,
avuttaṇ yañ ca taṇ sabbaṇ, vinā ete na vijjati
yasmā tasmā upādānakkhandhā sankhepato ime,¹
dukkhā ti vuttā dukkhanta-desakena Mahesinā

Tathā hi indhanam² iva pāvako, lakkham iva paharanāni,
gorūpam iva danṣa-makasādayo, khetam iva lāyakā, gāmaṇ
viya gāmaghātakā, upādānakkhandhapañcakam eva jāti-
ādayo nānappakārehi bādhayamānā³ tinalatādini viya bhū-
miyaṇ, puppha-phala-pallavādini⁴ viya rukkhesu, upādānak-
khandhesu yeva nibbattanti Upādānakkhandhānañ ca ādi-
dukkhaṇ jāti Majjhe-dukkhaṇ jarā Pariyosāna-dukkhaṇ
maranaṇ Māranantīkadukkhābhīghātena⁵ paridayhamā-
nadukkhāṇ⁶ soko Tad asahanato lāpappanadukkhāṇ⁷ pa-
ridevo Tato dhātukkubhasankhātā-anīttaphotthabba⁸-
samāyogato kāyassa ābādhanaadukkhāṇ dukkhāṇ Tena
bādhīyamānānaṇ⁹ puthujjanānaṇ tattha paṭighuppattito
ceto-bādhanaadukkhāṇ¹⁰ domanassaṇ Sokādi-vuddhiyā ja-
nitavisādānaṇ anutthunanaadukkhāṇ upāyāso Manoratha-
vighātappattānaṇ icchā-vighātadukkhāṇ icchitālābho ti evaṇ
nānappakāratato upaparikkhiyamānā upādānakkhandhā va
dukkhā ti Yad etaṇ ekam ekaṇ dassetvā vuccamānaṇ¹¹
anekehi kappehi na sakkā asesato vattuṇ, taṇ sabbam pi
dukkhaṇ ekajalabindumhi sakalasamuddajalārasaṇ viya yesu
kesuci pañcasu upādānakkhandhesu sankhīpitvā dassetuṇ
sankhītena pañcupādānakkhandhā dukkhā ti Bhagavā avocāti

*Dukkhasaccamiddesakathā nitthitā*¹²

[*Samudayasaccamiddesa*]

Samudayasaccamiddese yā 'yaṇ tanhā ti¹³ yā ayaṇ tanhā
*Ponobbhavikā*¹⁴ ti punabbhavaakaranaṇ punobbhavo¹⁵,
Punobbhavo¹⁵ silam assāti ponobbhavikā¹⁴ Apī ca punab-

¹ P idha ² BS mdanam ³ SR bādhayanti nāma

⁴ SR °vāni

⁵ H adds bādhayamānānaṇ

⁶ P °dayha° SR °dayhanaduk°

⁷ H °kho

⁸ P °potthabba

⁹ R bādhaya°, H bādhīya°

¹⁰ SR om ceto

¹¹ P ucca°

¹² PSR om nitthitā

¹³ Text 101

¹⁴ PSR Ponobha°

¹⁵ SR punobbhavo

bhavaṇ¹ deti, punabbhavāya¹ saṇvattatī, punappunaṇ bhave nibbattetitī ponobbhavikā ² Sā pan' esā punabbhavassa¹ dāyikā pī atthī, adāyikā pī Punabbhavāya¹ saṇvattanikā pī atthī³ asaṇvattanikā pī, dinnāya patisaṇḍhiyā upadhivepakka-mattā⁴ pī Sā punabbhavaṇ¹ dadamānā pī adadamānā pī⁵ Punabbhavāya¹ saṇvattamānā pī asaṇvattanikā⁶ pī dinnāya patisaṇḍhiyā upadhivepakkamattā⁴ pī ponobbhavikā evāti nāmaṇ labhatī

Abhinandanasankhātena nandirāgena sahaḡatā tī nandi-rāgasahaḡatā Nandirāgena saddhiṇ atthato ekattam eva ḡatā tī vuttaṇ hotī

Tatra tatrābhinandinī tī yatra yatra attabhāvo⁷ tatra tatrābhinandinī Rūpādisu vā ārammanesu tatra tatrābhinandinī Rūpābhinandinī, sadda - gandha-rasa - phoṭṭhabba-dhammābhinandinī tī attho

Seyyathīdan tī nīpāto Tassa sā katamā tī ce tī attho

Kāmatanhā tī kāme tanhā kāmatanhā Pañcakāmaguṇi-kaṛāgass' etaṇ adhivacanaṇ ⁸

Bhave tanhā bhavatanhā. Bhavapatthanā-vasena up-pannassa⁹ sassataditthī-sahaḡatassa rūpārūpabhavarāgassa ca jhānaṇikantiyā c' etaṇ adhivacanaṇ

Vibhave tanhā vibhavatanhā Ucchedaditthī-sahaḡatassa rāgass' etaṇ adhivacanaṇ

Idāni tassā tanhāya vatthuṇ vitthārato dassetuṇ sā llo pan' esā tī ādīm āha

Tattha uppaṇṇatī tī jāyatī

Nivisaṭī tī punappunaṇ¹⁰ pavattī-vasena patitthahatī

Yaṇ loke piyaṛūpaṇ sātārūpaṇ tī yaṇ lokasmiṇ piyasabhāvaṇ c' eva madhurasabhāvaṇ ca

Cakkhuṇ¹¹ loke tī ādisu lokasmiṇ hī cakkhādisu mamattena abhinivittā sattā sampattiyaṇ patitthitā attano cakkhuṇ ādāsādisu nimittaḡgahanānusārena vipasanna-pañcapasādaṇ¹² suvannavimāṇe ugghātita-maṇi-sihapañjaraṇ viya maññanti Sotaṇ rajatapanāhkaṇ viya pāmangasuttakaṇ viya

¹ B H punob°

² P S R. ponobha°

³ R om

⁴ S R °vepakkā

⁵ S R om

⁶ P S R °tamānā

⁷ H °bhāve

⁸ P S R nāmaṇ

⁹ H add's rāgassa

¹⁰ S R. °puna

¹¹ H. °khu

¹² H °sannaṇ°

ca maññanti Tunganāsā tī laddhavohāraṇ gḥānaṇ vattetvā
 thapita-haritālavattiṇ viya maññanti Jivhaṇ-rattakamba-
 lapatalaṇ viya mudu-siniddha-madhura-rasadaṇ maññanti
 Kāyaṇ sālalatthi viya suvannatoranaṇ viya ca maññanti
 Manaṇ aññesaṇ manena asadisāṇ ulāraṇ maññanti Rūpaṇ
 suvannakanikārapupphādivannaṇ viya Saddaṇ matta-
 karavika-kokila-mandadhamita-manivaṇsa-nighosaṇ¹ viya
 Attanā patiladdhāni catusamutthānika-gandhārammanā-
 dīni kassa aññassa evarūpāni atthī tī maññanti Tesaṇ
 evaṇ maññamānānaṇ tāni cakkhādīni piya rūpāni ceva honti²
 sātārūpāni ca³ Atha nesaṇ tattha anuppannā ceva tanhā
 uppajjati, uppannā ca punappunaṇ pavattivasena⁴ nīvisati,
 tasmā Bhagavā cakkhuṇ⁵ loke piya rūpaṇ sātārūpaṇ etth' esū
 tanhā uppajjamānā uppajjati tī ādim āha

Tattha uppajjamānā tī yadi⁶ uppajjati, tadā ettha uppa-
 jatīti attho Esa nayo sabbatthāpīti.⁷

*Samudayasaccaniddesa-kathā*⁸

[Nirodhasaccaniddesa]

Nirodhasaccaniddese yo tassā yeva tanhāyā tī⁹ ettha yo
 tass' eva dukkhassā tī vattabbe yasmā samudayanīrodhen'
 eva¹⁰ dukkhaṇ nirujjhati, no aññathā, yath' āha

*Yathā pi¹¹ mūle anupaddave dalhe,¹²
 chinno pi rukkho puna-d eva¹³ rūhati,
 evam pi tanhānusaye anūhate,
 nibbattate¹⁴ dukkham idaṇ punappunā tī **

Tasmā taṇ dukkhanīrodhaṇ dassento samudayanīrodhena
 dassetuṇ evam āha Sihasamānavuttino hī Tathāgatā Te
 dukkhaṇ nirodhentā¹⁵ dukkhanīrodhaṇ ca dassentā¹⁵ hetumhī
 patipajjanti, na¹⁶ phale Suvānavuttino pana aññatitthiyā
 Te dukkhaṇ nirodhentā¹⁵ dukkhanīrodhaṇ ca dassentā¹⁵ atta-

* Dhṣ 338

¹ P °manivaṇṇasaṇig° ² R om ³ R adds honti.

⁴ B pavatta° ⁵ H °khu ⁶ S R H yadā ⁷ S R °thāti.

⁸ H adds nīṭṭhitā ⁹ Vbh 103 ¹⁰ S R °dhena, om eva

¹¹ S R. hī ¹² B dale, H dale ¹³ P S R puna-r' eva

¹⁴ P S R Vm °tatī ¹⁵ H °ento * ¹⁶ S R po

kīlamathānuyogena ceva tass' eva ca desanāya phale patipajjanti, na hetumhīti sihasamānavuttitāya Satthā hetumhī patipajjanto yo tassā yevā ti ādim āha

Tattha tassā yevā ti yā sā uppatti-nivesa-vasena hetthā pakāsītā, tassā yeva

Asesavirāgaṇirodho¹ ti ādīni sabbāni nibbāna-vevacanān' eva Nibbānaṇ hi āgama tanhā asesā virajjati² nirujjhati, tasmā taṇ tassā yeva tanhāya asesavirāgaṇirodho ti vuccati Nibbānaṇ ca āgama tanhā cajiṇiyati, patinissajjīyati, muccati, na allīyati, tasmā nibbānaṇ cāgo, patinissaggo, mutti, anālayo ti vuccati

Ekam eva hi nibbānaṇ Nāmāni pan' assa sabbasankhatānaṇ nāma-patipakkhavasena anekāni³ nibbāna-vevacanān' eva honti Seyyathīdaṇ⁴ Asesavirāgaṇirodho, cāgo, patinissaggo, mutti, anālayo, rāgakkhayo, dosakkhayo, mohakkhayo, tanhākkhayo, anuppādo, appavattaṇ, animittaṇ, appanīhitaṇ, anāyūhanaṇ, appatisandhi,⁵ anupavatti,⁶ agatī, ajātaṇ, ajaraṇ, avyādhi, amataṇ, asokaṇ, aparidevaṇ, anupāyāsaṇ, asankilittan ti ādīni

Idāni maggena chinnāya, nibbānaṇ āgama appavattīpattāya pi ca tanhāya yesu vatthūsu tassā uppatti dassitā, tatth' eva abhāvaṇ dassetuṇ sā kho pan' esā ti ādim āha

Tattha yathā puriso khetto jātaṇ titta⁶-alābuvallīṇ disvā aggato patthāya mūlaṇ pariyesitvā chindeyya, sā anupubbena milāyitvā appavattīṇ⁷ gaccheyya, tato tasmīṇ khetto titta-alābu niruddhā pahīnā ti vucceyya Evam eva khetto titta-alābu viya⁸ cakkhādisu tanhā Sā ariyamaggena mūlacchinā nibbānaṇ āgama appavattīṇ⁹ gaccheyya⁹ Evaṇ gatā pana tesu vatthūsu khetto⁴ titta-alābu viya na paññāyati Yathā ca atavito core ānetvā nagarassa dakkhinadvāre ghāteyyuṇ, tato ataviyaṇ corā matā ti vā māritā ti vā vucceyyuṇ; evam eva¹⁰ ataviyaṇ corā viya yā cakkhādisu tanhā, sā dakkhinadvāre corā viya nibbānaṇ āgama niruddhattā nibbāne niruddhā Evaṇ niruddhā pana tesu vatthūsu ata-

¹ B. °nīrodhā.

⁴ S R om

⁶ P tittaka

⁹ H gacchati

² S virajjhati

⁵ S R appavatti; H anupapatti

⁷ S R H apaññattīṇ

¹⁰ S R evaṇ

³ H adds sabbāni

⁸ H adds yā

viyaṇ corā viya na paññāyati Ten' assā tatth' eva nirodhaṇ¹
dassento cakkhuṇ² loke piyaṇūpaṇ sātaraṇ, etth' esū tanhā
pahiyamānā pahiyati, nruṇḍhamānā nruṇḍhatī ti ādīm āha

Sesam ettha uttānattham evāti

Nirodhasaccaniddesakathā

[Maggasaccaniddesa]

Maggasaccaniddese ayam evā ti³ aññamagga-patikkhepan-
atthaṇ niyamanāṇ Ariyo ti taṇ-taṇ-maggavaṇḍhehi kilesehi
ārakattā, ariyabhāvakarattā, ariyaphalapatilābhakarattā ca
ariyo Attha angāni⁴ assā ti atthangiko Svāyaṇ caturangikā
viya senā, pañcangikaṇ viya turīyaṇ angamattam eva hoti,
angavinimmutto⁵ natthi

Nibbānatthikehi maggiyati, nibbānaṇ vā maggati, kilese
vā mārento gacchatīti maggo

Seyyathīdan ti so katamo ti ce⁶

Idāni angamattam eva maggo hoti, angavinimmutto⁵
natthīti dassento sammāditthi pe sammāsamādhī
ti āha

Tattha sammādassanalakkhanā sammāditthi

Sammā abhinropanalakkhano sammāsankappo

Sammāpariggahalakkhanā sammāvācā

Sammāsamutthāpana-lakkhano sammākammanto

Sammāvodāpana-lakkhano⁷ sammā-āḍḍo

Sammā paggahalakkhano sammāvāyāmo

Sammā upatthānalakkhanā sammāsati.

Sammā samādhānalakkhano sammāsamādhī

Tesu ca⁸ ekekassa tīni tīni kiccāni honti Seyyathīdaṇ⁹
Sammāditthi tāva aññehi pi⁹ attano paccanīkakilēsehi sad-
dhiṇ micchādītthiṇ pajahati, nirodhaṇ ārammanaṇ karoti,
sampayuttadhamme ca⁸ passati, tappaticchādaka-mohavi-
dhamanavasena asammohato. Sammāsankappādayo pi tath'
eva micchāsankappādīni ca⁸ pajahanti, nirodhaṇ ca āramma-
naṇ karonti. Visesato pan' ettha sammāsankappo sahaḍā-

¹ B P H nirodhaṇ

² H. °khu

³ Vbh 104

⁴ B.P.H. atth' angāni

⁵ B °vimmutto, S R add maggo

⁶ S R. add ti attho

⁷ P. °vodānalak°.

⁸ S R. ori ca.

⁹ S R. om

tadhamme abhinuopeti Sammāvācā sammā pariggaṇhāti Sammākammanto sammā samutthāpeti. Sammā-ājīvo sammā vodāpeti Sammāvāyāmo sammā paggaṇhāti Sammāsati sammā upatthāti¹ Sammāsamādhi sammā padahati²

Api c' esā sammāditthi nāma pubbabhāge nānākkhanā nānārammanā hoti, maggakāle ekakkhanā ekārammanā; kiccato pana dukkhe ñānan ti ādini cattāri nāmāni labhati Sammāsankappādayo pi pubbabhāge nānākkhanā nānārammanā honti, maggakāle ekakkhanā ekārammanā Tesu sammāsankappo kiccato nekkhammasankappo ti ādini tīni nāmāni labhati Sammāvācādayo tayo³ pubbabhāge nānākkhanā nānārammanā viratiyo pi honti cetanāyo pi, maggakkhane pana viratiyo va Sammāvāyāmo sammāsati ti idam pi dvayaṇ kiccato sammappadhāna-satipatthāna-vasena cattāri nāmāni labhati Sammāsamādhi pana pubbabhāge pi maggakkhane pi sammāsamādhi yeva

Iti imesu atthasu dhammesu Bhagavatā nibbānādhigamāya patipannassa yogino bahūpakārattā pathamaṇ sammāditthi desitā Ayaṇ hi⁴ paññā-pajjoto, paññā-satthan ti ca vuttā, tasmā⁵ etāya pubbabhāge vipassanā-ñānasankhātāya sammāditthiyā avijjandhakāraṇ viddhaṇsetvā⁶ kilesacore ghātento khemena yogāvacaro nibbānaṇ pāpunāti Tena vuttaṇ nibbānādhigamāya patipannassa yogino bahūpakārattā pathamaṇ sammāditthi desitā ti Sammāsankappo pana tassā⁷ bahūpakāro, tasmā tad anantaraṇ vutto Yathā hi heraññiko hatthena parivattetvā parivattetvā⁸ cakkhunā kahāpanaṇ olokento ayaṇ kūto, ayaṇ cheko ti jānāti, evaṇ yogāvacaro⁸ pubbabhāge vitakkena vitakketvā vitakketvā vipassanā-paññāya olokayamāno ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarādayo ti jānāti Yathā vā³ pana purisena kotiyaṇ gahetvā parivattetvā parivattetvā³ dinnaṇ mahārukkhaṇ tacchako vāsiyā tacchetvā kamme upaneti, evaṇ vitakkena vitakketvā vitakketvā dinna-dhamme yogāvacaro paññāya ime dhammā kāmāvacarā, ime dhammā rūpāvacarā ti ādinā nayena paricchinditvā kamme upaneti

¹ S R. upatthāpeti

² P S H samādahati, R sammādahati

³ S R om

⁴ P Ayam pi

⁵ S R kasmā

⁶ vidhametvā

⁷ S R tassa

⁸ S R add pi

Tena vuttaṇ sammāsankappo pana tassā¹ bahūpakāro, tasmā tadanantaraṇ vutto ti Svāyaṇ yathā sammā-ditthiyā, 'evaṇ sammāvācāya pi upakārako Yath' āha *Pubbe kho gahapati vitakketvā vicāretvā pacchā vācaṇ bhinda-ti* ti * Tasmā tad anantaraṇ sammāvācā vuttā Yasmā pana idaṇ c' idaṇ ca karissāmā ti pathamaṇ vācāya saṇḍida-hitvā loke kammante payojenti, tasmā vācā² kāyakammassa upakārikā ti sammāvācāya anantaraṇ sammākammanto vutto Catubbidhaṇ pana vacīduccaritaṇ tividhaṇ kāyaduc-caritaṇ pahāya ubhayaṇ³ sucaritaṇ pūrentass' eva yasmā ājīvatthamakasiṇaṇ pūratī, na itarassa, tasmā tad ubhayā-nantaraṇ sammā-ājīvo vutto Evaṇ suddhājīvena pari-suddho me ājīvo ti ettāvatā paritosaṇ akatvā suttapamattena viharituṇ na yuttaṇ, atha kho sabba-iriyāpathesu idaṇ viri-yam ārabhitabban ti dassetuṇ tad anantaraṇ sammāvāyāmo vutto Tato āraddhaviriyeṇāpi kāyādisu catūsu vatthūsu satī suppatitthitā⁴ kātabbā ti dassanattaṇ tadanantaraṇ sammāsati desitā Yasmā pana evaṇ suppatitthitā satī samādhissa upakārānupakārāṇaṇ dhammāṇaṇ gatiyo saman-vesitvā pahoti ekattārammane cittaṇ samādhātuṇ,⁵ tasmā sammāsati-anantaraṇ sammāsamādhī desito ti veditabbo

Sammāditthiṇiddese *dukkhe ñānaṇ* ti⁶ ādinā catusacca-kammattāṇaṇ dassitaṇ Tattha purimāni dve saccāni vattaṇ Pacchimāni vivattaṇ Tesu bhikkhuno vatte kammattā-nābhīniveso hoti, vivatte natthi abhīniveso Purimāni hi² dve saccāni pañcakkhandhā dukkhaṇ, tanhā samudayo ti evaṇ sankhepena ca katame pañcakkhandhā⁷ ti ādinā nayena vitthārena ca ācariyassa sātike uggaṇhitvā vācāya punap-punaṇ parivattento yogāvacaro kammaṇ karoti Itaresu pana dvīsu saccesu nirodhasaccaṇ itthaṇ kantaṇ manāpaṇ, maggasaccaṇ itthaṇ kantaṇ manāpan ti evaṇ savanen' eva kammaṇ karoti So evaṇ kammaṇ karoṇto cattāri saccāni ekena pativedhena pativijjhati, ekābhisaṁmayena abhisaṁmeti

* S IV, 293, cf M. I, 301

¹ S R tassa

² S R om

³ S R ubhaya

⁴ S R sūpatthitā

⁵ B H sammā°

⁶ Vbh 104

⁷ S R add-rūpakkhando

Dukkhaṇ pariññā-pativedhena pativijjhatī¹ Samudayaṇ pa-
hānapativedhena², nirodhaṇ sacchikīriyapativedhena; mag-
gaṇ bhāvanāpativedhena pativijjhatī Dukkhaṇ pariññābhi-
samayena pe maggaṇ bhāvanābhisamayena abhi-
sametī. Evam assa pubbabhāge dvīsu saccesu uggaha-pari-
pucchā-savana-dhārana-sammasana-pativedho hotī Dvīsu
savanapativedho yeva

Aparabhāge tīsu kiccato pativedho¹ hotī Nirodhe āram-
manapativedho Tattha sabbam pi pativedhañānaṇ lokut-
taraṇ Savana-dhārana-sammasanañānaṇ lokiyaṇ kāmāva-
caraṇ Paccavekkhanā pana pattasaccassa hotī, ayañ ca
ādikammiko, tasmā sā idha na vuttā Imassa ca bhikkhuno
pubbe pariggahato dukkhaṇ pariñānāmi, samudayaṇ pa-
jahāmi, nirodhaṇ sacchikaromi, maggaṇ bhāvemī ti ābhoga-
samannāhāra-manasikāra-paccavekkhanā natthī, pariggahato
patthāya hotī Aparabhāge pana dukkhaṇ pariññātam eva
hotī pe maggo³ bhāvito va hotī

Tattha dve saccāni duddasattā gambhīrāni Dve gam-
bhīrattā duddasāni Dukkhasaccaṇ hi uppatitto pākataṇ,
khānu-kantakappahārādisu aho dukkhaṇ ti vattabbatam pi
āpajjati Samudayam pi khādītukāmatā-bhuñjitukāmatā-
di-vasena uppatitto pākataṇ. Lakkhanapativedhato pana
ubhayam pi gambhīraṇ Iti tāni duddasattā gambhīrāni
Itaresaṇ pana dvinnāṇ dassanattāya payogo bhavagga-
gahanatthaṇ hatthappasāraṇaṇ viya, avīci-phusanatthaṇ
pādappasāraṇaṇ viya, satadhā bhinnavālassa kotiyā kotī⁴
patipādanaṇ viya ca hotī. Iti tāni gambhīrattā duddasāni
Evaṇ duddasattā gambhīresu gambhīrattā ca duddasesu
catūsū⁵ saccesu uggahādi-vasena pubbabhāgañānupattiṇ
sandhāya idaṇ *dukkhe ñānaṇ* ti ādi vuttaṇ Pativedhakkhane
pana ekam eva ñānaṇ hotī

Sammāsankappaniddese kāmato nissato ti *nekkhamma-
sankappo*

Vyāpādato nissato ti *avyāpādasankappo*

Vihīṇsāya⁶ nissato ti *avīhīṇsā-sankappo* Tattha nek-
khammavītakko kāmavītakassa padaghātaṇ padacchedaṇ

¹ S R om

⁴ S R koti.

² H. °nappatī°

⁵ P. catu.

³ P om

⁶ S R: Vihīṇsato.

karonto¹ uppajjati Avyāpādavittakko vyāpādavittakkassa, avihīṇsā-vittakko vihiṇsā-vittakkassa. Nekkhammavittakko ca kāmavittakkassa paccaniko hutvā uppajjati, avyāpāda-avihiṇsā-vittakkā vyāpāda-vihīṇsā-vittakkānaṃ Tattha yogāvacaro kāmavittakkassa padaghātanatthaṃ kāmavittakkaṃ vā sammāsati, aññaṃ vā² kiñci sankhāraṃ Ath' assa vipassanākkhane vipassanā-sampayutto sankappo tadangavasena kāmavittakkassa padaghātaṃ³ padacchedaṃ karonto uppajjati Vipassanaṃ ussukkāpetvā maggaṃ pāpeti Ath' assa maggakkhane maggasampayutto⁴ sankappo samucchedavasena kāmavittakkassa padaghātaṃ padacchedaṃ karonto uppajjati Vyāpādavittakkassāpi padaghātanatthaṃ vyāpādavittakkaṃ vā aññaṃ vā sankhāraṃ⁵, vihiṇsā-vittakkassa padaghātanatthaṃ vihiṇsā-vittakkaṃ vā aññaṃ vā sankhāraṃ sammāsati Ath' assa vipassanākkhane ti sabbaṃ purīmanayen' eva yojetabbaṃ

Kāmavittakkādīnaṃ pana tīnaṃ⁶ pāliyaṃ vibhassetu attha-tiṇṣārammanesu ekakammattānaṃ pi apaccanikaṃ nāma natthi Ekantato pana kāmavittakkassa tāva asubhesu pathamajjhānaṃ eva paccanikaṃ; vyāpādavittakkassa mettāya tikacatukkajjhānaṃ, vihiṇsā-vittakkassa karunāya tikacatukkajjhānaṃ Tasmā asubhe⁷ parikkammaṃ katvā jhānaṃ samāpānassa samāpattikkhane jhānasampayutto sankappo vikkhambhanavasena kāmavittakkassa paccaniko hutvā uppajjati Jhānapādaṃ⁸ katvā vipassanaṃ patthapentassa⁹ vipassanākkhane vipassanā-sampayutto sankappo tadangavasena kāmavittakkassa paccaniko hutvā uppajjati Vipassanaṃ ussukkāpetvā maggaṃ pāpentassa maggakkhane maggasampayutto sankappo samucchedavasena kāmavittakkassa paccaniko hutvā uppajjati Evaṃ uppanno nekkhammasankappo ti vuccatīti vedītabbo Mettāya pana parikkammaṃ katvā, karunāya parikkammaṃ katvā jhānaṃ samāpajjatīti sabbaṃ purīmanayen' eva yojetabbaṃ Evaṃ uppanno avyāpādasankappo ti vuccati, avihīṇsā-sankappo ti vuc-

¹ P *adds* pana

² P °sammuppayutto

³ P S R tīnaṃ pi

⁴ H Jhānaṃ°

⁵ P S R °ghātanaṃ

⁶ P S R *add* sammāsati

⁷ S R asubha; H. °bhesu

⁸ H pattha°

catīti veditabbo Evam ete nekkhammasankappādayo vi-
passanā-jhānavasena uppattīnaṃ nānattā pubbabhāge nānā
Maggakkhane¹ pana imesu tīsu thānesu uppannessa akusala-
sankappassa padacchedato anuppatti-sādhana-vasena mag-
gangaṃ pūrayamāno eko va kusalasankappo uppajjati. Ayaṃ
sammāsankappo nāma.

Sammāvācāniddese pi² yasmā aññen' eva cittaṇa mūsāvādā
viramati, aññena³ pīsunāvācādīhi, tasmā catasso p' etā vera-
maniyo pubbabhāge nānā . Maggakkhane pana micchāvācā-
sankhātāya catubbidhāya akusala-dussilyacetanāya padacche-
dato anuppatti-sādhana-vasena maggangaṃ pūrayamānā ekā
va sammāvācāsankhātā kusalaveramanī uppajjati, ayaṃ
sammāvācā nāma

Sammākammantaniddese pi yasmā aññen' eva cittaṇa pā-
nātipātā viramati, aññena adinnādānā, aññena micchācārā,
tasmā tisso p' etā veramaniyo pubbabhāge nānā Maggak-
khane pana⁴ micchā-kammantasankhātāya⁵ tividhāya akusa-
ladussilyacetanāya padacchedato anuppatti-sādhana-vasena
maggangaṃ pūrayamānā ekā va sammā-kammantasankhātā
kusalaveramanī uppajjati, ayaṃ sammākammanto nāma

Sammā-ājīvaniddese idhā ti mmasmiṃ sāsane

Ariyasāvako ti ariyassa Buddhassa sāvako

Micchā-ājīvaṃ pahāyā ti pāpakaṃ⁶ ājīvaṃ pajahitvā

Sammā-ājīvenā ti Buddhapasatthena kusala-ājīvena

Jīvitāṃ⁷ lappeti ti jīvitappavattinṃ pavatteti Idhā pi
yasmā aññen' eva cittaṇa kāyadvāravīttikkamā viramati,
aññena vacīdvāravīttikkamā, tasmā pubbabhāge nānakka-
nesu⁸ uppajjati Maggakkhane pana dvīsu dvāresu sattā-
naṃ kammāpathānaṃ vasena uppannāya micchā-ājīvadussi-
lyacetanāya padacchedato anuppatti-sādhana-vasena maggan-
gaṃ pūrayamānā ekā va sammā-ājīvasankhātā kusalavera-
manī uppajjati, ayaṃ sammā-ājīvo nāma

Sammāvāyāmaniddeso Sammappadhānavibhange anupa-
davannanāvasena vibhavissati Ayaṃ⁹ pana pubbabhāge
nānā-cittesu labbhati Aññen' eva hi cittaṇa anuppannānaṃ

¹ R. °nesu

² Vbh. 105

³ S R aññen' aññena

⁴ S R om

⁵ P °sankhāya

⁶ S R micchā

⁷ P. Jīvikaṃ

⁸ P S R. H. nānāk°

⁹ S R add pi.

pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya vāyāmaṃ karoti, aññena uppannānaṃ pahānāya, aññen' eva ca anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ uppādāya, aññena uppannānaṃ thitīyā Maggakkhane pana eka-citte yeva labbhati Ekam eva hi maggasāmpayuttaṃ viriyaṃ catukicca-sādhanaṃtthena cattārī nāmāni labbhati.

Sammasatimiddeso pi Satipatthānavibhange anupadavanna-nāvasena āvibhavissati Ayam pi ca pubbabhāge nānā-cittesu labbhati¹ Aññen' eva hi cītena kāyaṃ parigganhāti, aññena aññena¹ vedanādini Maggakkhane² eka-citte yeva labbhati. Ekā yeva hi maggasāmpayuttā satī catu-kicca-sādhanaṃtthena³ cattārī nāmāni labbhati

Sammasamādhimiddese cattārī jhānāni pubbabhāge pi nānā, maggakkhane pi Pubbabhāge samāpatti-vasena nānā, maggakkhane nānāmaggavasena Ekassa hi pathama-maggo pathamajjhāniko hoti Dutiyamaggādayo pi pathamajjhānikā,⁴ dutiyādisu aññatarajjhānikā vā Ekassa pathama-maggo dutiyādināṃ aññatarajjhāniko hoti Dutiyādayo pi dutiyādināṃ aññatarajjhānikā vā pathamajjhānikā vā Evaṃ cattāro pi maggā jhānavasena sadisā vā asadisā vā ekaccasadisā vā honti Ayaṃ pan' assa viśeso pādakajjhānaniyāmena hoti. Pādakajjhānaniyāmena tāva pathamajjhānalābhino pathamajjhānā vutthāya vipassantassa uppannamaggo pathamajjhāniko hoti Magganga-bojjhāngāni pan' ettha paripunnān' eva honti Dutiyajjhānato vutthāya⁵ vipassantassa uppanno dutiyajjhāniko hoti Maggāngāni pan' ettha satta honti Tatiyajjhānato vutthāya⁵ vipassantassa uppanno tatiyajjhāniko Maggāngāni pan' ettha satta, bojjhāngāni cha honti

Esa⁶ nayo catutthajjhānato patthāya yāva nevasaññānāsaññāyatanaṃ Ārūpe catukkapañcakajjhānaṃ uppajjati, Tañ ca kho lokuttaraṃ, no lokiyanti vuttaṃ Ettha kathaṃ tī² Etthāpi pathamajjhānādisu yato vutthāya sotāpatti-maggaṃ patilabhitvā arūpasamāpattiṃ bhāvetvā so ārūpe uppanno, taṃ-jhānikā va tassa tattha tayo maggā uppajjanti.

¹ S.R.H om² P adds pana³ P. sādhatthēna.⁴ S R add yā⁵ P utthāya⁶ S Es' eva

Evaṇ pādakaṃjhānam eva niyametī¹ Keci pana Therā vi-
passanāya ārammanabhūtā khandhā niyamentī ti¹ vadanti
Keci puggalaṃjhāsāyo niyametī ti¹ vadanti Keci vut-
thānagāminī vipassanā niyametī ti¹ vadanti Yesaṇ vā-
davimicchayo hetthā Cittuppadakande lokuttarapadabhāja-
niya-vannanāyaṇ vutta-nayen' eva veditabbo

Ayaṇ vuccatī sammāsamādhī ti yā imesu catusu jhānesu ekag-
gatā, ayaṇ pubbabhāge lokiyo, aparabhāge lokuttaro sammā-
samādhī nāma vuccatīti Evaṇ lokiya lokuttaravasena Bha-
gavā maggasaccaṇ desesī² Tattha lokiya magge sabbān' eva
maggangāni yathānūrūpaṇ chasu ārammanesu aññatarā-
rammanāni honti Lokuttaramagge pana catusaccapative-
dhāya pavattassa ariyassa³ nibbānārammanaṇ avijjānusaya-
samugghātakaṇ⁴ paññā-cakkhu sammāditthī Tathā sampan-
naditthissa⁵ taṇ-sampayuttaṇ tividha-micchāsankappasamug-
ghātakaṇ⁴ cetaso nibbānapadābhiniropanaṇ sammāsankappo
Tathā passantassa vitakkentassa ca taṇ-sampayuttā va
catubbidha-vacīduccarita-samugghātikā⁶ micchāvācāya viratī
sammāvācā Tathā vīramantassa taṇ-sampayuttā va micchā-
kammanta-samucchedikā tividha-kāya duccarita viratī sam-
mākammanto Tesā yev' assa vācā-kammantānaṇ vodāna-
bhūtā taṇ-sampayuttā va kuhanādi-samucchedikā micchā-
ājīva viratī sammā-ājīvo Imissā sammāvācā-kammantājīva-
sankhātāya silabbhūmiyaṇ⁷ patitthamānassa tad anurūpo taṇ-
sampayutto va kosajjasamucchedako anuppannānaṇ uppan-
nānaṇ⁸ akusala-kusalānaṇ⁹ anuppāda-pahānuppādatthitī-sā-
dhako ca¹⁰ viriyārambho sammāvāyāmo Evaṇ vāyamantassa
taṇ-sampayutto va micchā-sativiniddhunako kāyādisu kā-
yānupassanādi-sādhako ca cetaso asammoso satī Iti anut-
tarāya satiyā suvihita-cittārakkhassa¹¹ taṇ-sampayuttā va
micchā-samādhī-samugghātikā cittekkaggatā sammāsama-
dhī ti

¹ B P H niyā° Asl 230 ² S dassesī ³ S R H ariyasāvakassa.

⁴ B °ṭakaṇ ⁵ B P °ditthassa

⁶ S R °ghātakā, B °ghātikā ⁷ S R °yā

⁸ P S R H anuppannuppannānaṇ

⁹ P S R H kusalākusalānaṇ

¹⁰ S R om

¹¹ S R suvihitārak°

Esa lokuttaro ariyo atthangiko maggo, yo saha lokiyeṇa maggena dukkhanirodhagāminī patipadā tī sankhaṇ¹ gato So kho 'paṇ' esa maggo sammāditthi-sankappānaṇ² vijjāya, sesadhammānaṇ caraṇeṇa sangahitattā vijjā ceva caranaṇ ca Tathā tesā dvīnaṇ vipassanāyāneṇa, itaresāṇ samathayāneṇa sangahitattā samatho ceva vipassanā ca Tesāṇ vā dvīnaṇ paññākkhandhena, tadanantarānaṇ tīnaṇ silakkhandhena, avasesānaṇ samādhikkhandhena, adhipaññā-adhisīla-adhicittasikkhāhi ca sangahittattā khandhattayaṇ ceva sikkhāttayaṇ³ ca hotī Yena samannāgato ariyasāvako dassanasamatthehi cakkhūhi gamanasamatthehi ca pādehi samannāgato addhuko viya vijjācaranasampanno hutvā vipassanāyāneṇa kāmasukhallikānuyogaṇ, samathayāneṇa attakīlamathānuyogaṇ tī antadvayaṇ parivajjetvā majjhimaṇ patipadaṇ patipanno paññākkhandhena mohakkhandhaṇ, silakkhandhena dosakkhandhaṇ, samādhikkhandhena ca lobhakkhandhaṇ padāleṇto adhipaññāsikkhāya paññāsampadaṇ, adhisīlasikkhāya sīlasampadaṇ, adhicitasikkhāya samādhisampadaṇ tī tisso sampattiyo patvā amataṇ nibbānaṇ sacchikarotī Ādī-majjha-pariyosāna-kalyānaṇ sattatīyasa-bodhipakkhiyadhammaratana - vicittaṇ sammattanīyāmasankhātāṇ⁴ ariyabhūmiṇ ca okkanto hotīti

Suttantabhājanīyavannanā.

[*Abhidhammabhājanīya*]

Idāni Abhidhammabhājanīyaṇ hotī Tattha ariyasaccānī tī avatvā nippadesāto paccayasankhātāṇ samudayaṇ dassetuṇ cattārī saccānī tī vuttaṇ *Ariyasaccānī* tī⁵ hī⁶ vutte avasesā ca kilesā, avasesā ca akusalā dhammā, tīni ca kusalamūlāni sāsavāni, avasesā ca sāsavā kusaladhammā na sangayhanti Na ca kevaṇaṇ tanhā vā dukkhaṇ samudānetī, ime pi avasesā ca kilesādayo paccayā samudānenti feva Itī ime pi paccayā dukkhaṇ samudānenti yevatī nippadesato paccayasankhātāṇ samudayaṇ dassetuṇ ariyasaccānī tī avatvā cattārī saccānī tī vuttaṇ

¹ B H sankhyaṇ

⁴ B P sampatta°

² P °sammāsaṇ°

⁵ Vbh. 106.

³ B P H sikkhat°

⁶ P. om

Niddesavāre ca nesaṇ pathamaṇ dukkhaṇ aniddisitvā tass' eva dukkhasa sukhāniddesaṇ dukkhasamudayo niddittho Tasmiṇ hi nidditthe avasesā ca kilesā ti ādinā nayena dukkhasaccaṇ sukhāniddesaṇ hoti Nirodhasaccam p' ettha tanhāya pahānaṇ, tanhāya ca avasesānaṇ ca kilesānaṇ pahānaṇ ti evaṇ yathā-vuttassa samudayassa pahānavasena pañcah' ākārehi nidditthaṇ Maggasaccaṇ pan' ettha patha-majjhānika - sotāpattimaggavasena Dhammasanganiyaṇ vi-bhattassa desanā-nayassa mukhamattam eva dessentena nidditthaṇ Tattha nayabhedo veditabbo, taṇ upari pakāsa-yissāma Yasmā pana na kevalaṇ atthangiko maggo va patipadā, *Pubbe va kho pan' assa kāyakammaṇ vacīkammaṇ ājīvo supariśuddho hoti* ti* vacanato pana puggalajjhāsaya-vasena pañcangiko pi maggo patipadā evāti desito, tasmā taṇ nayaṇ dassetuṇ pañcangikavāro pi niddittho Yasmā ca na kevalaṇ atthangika-pañcangikamaggā va patipadā, sampayuttakā pana atirekapaññāsa-dhammā pi patipadā eva, tasmā taṇ nayaṇ dassetuṇ tatiyo sabbasangāhikavāro pi niddittho Tattha avasesā¹ dhammā dukkhanirodhagāmi-niṇyā patipadāya sampayuttā ti idaṇ pariḥāyati Sesaṇ sab-battha sadisam eva

Tattha atthangikavārassa *tanhāya*² ca avasesānaṇ ca kilesānaṇ pahānaṇ ti ādisu pañcasu kotthāsesu pathamakotthāse tāva sotāpattimagge jhānābhinivese suddhikapatipadā, sud-dhikasūññatā, suññātapatipadā, suddhika-appanīhitaṇ,³ ap-panīhitapatipadā ti imesu pañcasu vāresu⁴ dvinnaṇ catukka-pañcakanayānaṇ vasena dasa nayā honti Evaṇ sesesu pi ti visatiyā abhinivesesu dve nayasatāni Tāni catūhi adhipatīhi catugunitāni attha-satāni⁵ Iti suddhikāni dve, sādhipatī atthā ti sabbam pi nayasahassaṇ hoti Yathā ca sotāpattimagge, evaṇ sesamaggesu pi ti cattāri nayasahassāni honti Yathā ca pathamakotthāse cattāri, evaṇ sesesu pi ti atthan-gikavāre pañcasu kotthāsesu visati-nayasahassāni honti Tathā pañcangikavāre sabbasangāhikavāre cāti sabbāni pi

Cf A iii, 124 f

¹ S R avasesa

² S R H add pahānaṇ, tanhāya

³ H °hitā ⁴ S R ṭhānesu, Cf Asl 221 ⁵ B H om satāni

satthi-nayasahassāni Satthārā vibhattāni Pāli pana sankhepena āgatā Evam idaṃ tividhamahāvāraṃ pañcadasakotthāsaṃ satthi-nayasahassa-paṭimanditaṃ¹ abhidhammabhājanīyaṃ nāma niddiṭṭhaṃ ti veditaḥḥaṃ

Abhidhāmmabhājanīyavannaṇā.

[*Pañhāpucchaka*]

Pañhāpucchake² catunnam pi saccānaṃ Khandhavibhange vuttanayānusāren' eva kusalādi-bhāvo veditaḥḥo Āramanattikesu pana samudayasaccaṃ kāmāvacaradhamme assādentassa parittārammanaṃ hoti, mahaggatadhamme assādentassa mahaggatārammanaṃ, paññattiṃ assādentassa navattabbārammanaṃ Dukkhasaccaṃ kāmāvacara-dhamme ārabbhā uppannaṃ parittārammanaṃ, rūpārūpāvacara-dhamme ārabbh' uppatikāle mahaggatārammanaṃ Nava lokuttaradhamme paccavekkhanakāle appamānārammanaṃ, pannattiṃ³ paccavekkhanakāle navattabbārammanaṃ Maggasaccaṃ saha-jāta-hetuvaseṇa sabbadā pi magga-hetukaṃ, viriyaṃ vā vimaṇsaṃ vā jettakaṃ katvā maggabhāvanā-kāle maggādhīpati, chandacittesu aññatarādhīpatikāle navattabbāṃ nāma hoti Dukkhasaccaṃ ariyānaṃ magga-paccavekkhanakāle maggārammanaṃ; tesāṃ yeva maggaṃ⁴ garuṃ katvā paccavekkhanakāle maggādhīpati; sesadhamma-paccavekkhanakāle navattabbāṃ hoti *Dve saccāni* ti⁵ dukkha-samudayasaccāni. Etāni hi atitādi-bhede dhamme ārabbh' uppatikāle atitādi-ārammanāni honti Samudayasaccaṃ ajjhātādi-bhede dhamme assādentassa ajjhātādi-ārammanaṃ hoti Dukkhasaccaṃ ākiñcaññāyatanakāle navattabbārammanam pi ti veditaḥḥaṃ Iti imasmiṃ pañhāpucchake⁶ dve saccāni lokiyāni honti, dve lokuttarāni Yathā ca imasmiṃ, evaṃ purimesu pi dvīsu Sammasambuddhena hi tīsu pi suttantabhājanīyādisu lokiyalokuttarāni' eva saccāni kathitāni Evam ayaṃ Saccavibhango pi teparī⁷ attan⁷ niharitvā va bhājetvā dassito ti

Saccavibhangamuddeso.

¹ B H °pati°

³ P Paññattiṃ, S R °ñatti

⁵ Vbh 112.

⁶ P S R pañha°

² P S R Pañha°

⁴ P dhammaṃ

⁷ P tīpari°

INDRIYA-VIBHANGA-ÑIDDESΟ

[*Abhidhammabhājanīya*]

Idāni tad anantare Indriyavibhange *bāvisatīti*¹ ganapanap-
ricchedo *Indriyānīti* paricchinna-dhammanidassanaṃ

Idāni tāni sarūpato dassento cakkhundriyan ti ādim
āha Tattha cakkhudvāre indatthaṃ kāretīti² *cakkhundriyaṃ*
Sota-ghāna-ṇivhā-kāyadvāre indatthaṃ kāretīti² *kāyindriyaṃ*
Vijānanalakkhane³ indatthaṃ kāretīti² *manindriyaṃ* Itthi-
bhāve indatthaṃ kāretīti² *itthindriyaṃ* Purisabhāve indat-
thaṃ kāretīti² *purisindriyaṃ* Anupālanalakkhane indatthaṃ
kāretīti² *jīvitindriyaṃ* Sukhalakkhane indatthaṃ kāretīti²
sukhindriyaṃ Dukkha-somanassa-domanassa-upekkhālak-
khane indatthaṃ kāretīti² *upekkhindriyaṃ* Adhimokkha-
lakkhane indatthaṃ kāretīti² *saddhindriyaṃ* Paggahalak-
khane indatthaṃ kāretīti² *viriyindriyaṃ* Upatthānalakkhane
indatthaṃ kāretīti² *satindriyaṃ* Avikkhepalakkhane in-
datthaṃ kāretīti² *samādhindriyaṃ* Dassanalakkhane indat-
thaṃ kāretīti² *paññindriyaṃ* Anaññātāñ ñassāmīti pavatte
jānanalakkhane indatthaṃ kāretīti² *anaññātāññassāmītin-*
driyaṃ Nātānaṃ yeva dhammānaṃ puna⁴ ājānane indatthaṃ
kāretīti² *aññindriyaṃ* Aññātāvibhāve indatthaṃ kāretīti²
aññātāvindriyaṃ

Idha suttantabhājanīyaṃ nāma na gahitaṃ Kasmā⁵
Suttante imāya patipāṭiyā bāvisatīyā⁶ indriyānaṃ anāgatattā
Suttantasmiṃ hi katthaci dve indriyāni kathitāni, katthaci
tīni, katthaci pañca Evaṃ pana nīrantaraṃ dvāvisatī āga-
tāni⁶ nāma natthi Ayaṃ tāv' ettha atthakathā-nayo Ayaṃ
pana āparo nayo Etesu⁷ hi,

Atthato lakkhanādīhi, kamato ca vijānīyā
bhedābhedā tathā kiccā, bhūmito ca vimicchayaṃ

¹ *Vbh.* 122

² S R karotīti

³ S janana°

⁴ P om

⁵ S R bāvisatī

⁶ P āgatā

⁷ R. Etesaṃ

Tattha cakkhādīnaṃ tāva cakkhatīti cakkhūti ādinā nayena attho pakāsīto Pacchimesu pana tīsu pathamaṃ pubbabhāge anaññātaṃ amataṃ padaṃ, catusaccadhammaṃ vā jānissāmī ti evaṃ patipannassa uppajjanato indriyattha-sambhavato¹ ca anaññātaññassāmitindriyaṃ ti vuttaṃ Duttiyaṃ ājānanato ca indriyatthasambhavato¹ ca aññindriyaṃ Tatiyaṃ aññātāvīno catusu saccesu nitthitaññanakiccassa khīnāsavass' eva² uppajjanato indriyatthasambhavato ca aññātāvindriyaṃ

Ko pan' esa indriyattho³ nāmāti? Indalingattho indriyattho³ Indadesitattho indriyattho³ Indaditthattho indriyattho³ Indasitthattho indriyattho³ Indajutthattho indriyattho³ So sabbo pi idha yathāyogaṃ yujjati Bhagavā hi Sammāsambuddho paramissariyabhāvato Indo, kusalākusalañ ca kammaṃ, kammesu kassaci issariyābhāvato. Ten' ev' ettha kammasañjanītāni indriyāni kusalākusalakammaṃ⁴ ullingenti,⁵ tena ca sitthānīti indalingatthena indasitthatthena ca indriyāni Sabbān' eva pan' etāni Bhagavatā yathābhūtato⁶ pakāsītāni ca⁷ abhisambuddhāni cāti indadesitatthena indaditthatthena ca indriyāni Ten' eva Bhagavatā Munindena kānaci gocarāsevanāya, kānaci bhāvanāsevanāya sevītānīti indajutthatthena pi indriyāni Api ca ādhipaccasankhātēna⁸ issariyatthenāpi etāni indriyāni Cakkhu-viññānādippavattiyaṃ hi cakkhādīnaṃ siddham ādhipaccaṃ. Tasmiṃ hi tikkhe tikkhattā, mande ca mandattā ti ayaṃ tāv' ettha atthato vīnicchayo

Lakkhanādīhī ti lakkhana-rasa-paccupatthāna-padatthānehi pi cakkhādīnaṃ vīnicchayaṃ vijānīyā ti attho Tāni⁹ nesaṃ lakkhanādīni hetthā vuttān' eva¹⁰ Paññindriyādīni hi cattāri atthato amoho yeva Sesāni tattha sarūpen' ev' āgatāni.

Kamato ti ayam pi desanākkamo va Tattha ajjhata-dhammaṃ pariññāya ariyabhūmipatilābho hotīti attabhāva-pariyāpannāni cakkhundriyādīni pathamaṃ desitān So pan' attabhāvo yaṃ dhammaṃ upādāya itthi ti vā puriso

¹ S R. °yattha°.

³ S R. °yattho always

⁵ S R °ganti

⁸ P °paccaya°

² S R °savassa, om eva.

⁴ S R °ladhammaṃ

⁷ H om

¹⁰ P vuttanayen' eva

⁶ S R °bhūtaṃ

⁹ H adda ca

tī vā sankhaṇ¹ gacchatī, ayaṇ so tī nidassanattaṇ tato itthindriyaṇ purisindriyaṇ ca So duvidho pi jīvitindriyapaṭibaddhavuttī tī nāpanatthaṇ tato jīvitindriyaṇ Yāva tassa pavattī, tāva etesaṇ vedayitānaṇ aniyattī yaṇ ca² kiñci vedayaṇ, sabbaṇ taṇ sukhadukkhaṇ tī nāpanatthaṇ tato sukhindriyādīni Taṇ-nirodhatthaṇ pana ete dhammā bhāvetabbā tī patipattī-dassanattaṇ tato saddhādīni Imāya patipattiyā esa dhammo pathamaṇ attanī pātubhavatīti patipattiyā amoghabbhāvaḍḍsanattaṇ tato anaññātāññās-sāmitindriyaṇ Tass' eva phalattā tato anantaṇ bhāvetabbattā ca tato aññindriyaṇ Ito³ paraṇ bhāvanāya imassa adhigamo, adhigate ca pan' imasmiṇ natthī kiñci uttarī karaṇīyaṇ tī nāpanatthaṇ ante paramassāsabhūtaṇ aññātāvindriyaṇ desitaṇ tī ayam ettha kamo.

Bhedābhedā tī jīvitindriyass' eva c' ettha bhedo Taṇ hi rūpajīvitindriyaṇ arūpajīvitindriyaṇ tī duvidhaṇ hotī Se-sānaṇ abhedo tī evam ettha bhedābhedato vinicchayaṇ vijānīyā.

Kiccā tī kiṇ⁴ indriyānaṇ kiccaṇ tī ce⁵ Cakkhundriyassa tāva *Cakkhāyatanaṇ*⁵ *cakkhuvīññānadhātuyā taṇ-sampayuttakānaṇ ca dhammānaṇ indriyapaccayaṇa paccayo** tī vacanato yaṇ taṇ indriyapaccayabhāvena sādhetabbaṇ attano tikkhamandādī-bhāvena cakkhuvīññānādī-dhammānaṇ tikkhamandādī-sankhātāṇ attākārānuvattāpanaṇ, idaṇ kiccaṇ. Evaṇ sota-ghāna-jīvā-kāyānaṇ Manindriyassa pana saha-jātadhammānaṇ attano vasavattāpanaṇ Jīvitindriyassa saha-jātadhammānupālaṇaṇ Itthindriya-purisindriyānaṇ itthipurisaṇimitta - kuttākappākārānuvādhānaṇ Sukha - dukkha-somanassa-domanassindriyānaṇ saha-jātadhamme abhībhavitvā yathā-sakaṇ olārīkākārānupāpanaṇ Upekkhindriyassa santa-panīta-majjhattākārānupāpanaṇ⁶ Saddhādīnaṇ patipakkhābhībhavanaṇ sampayuttadhammānaṇ ca pasanākārādī - bhāva - sampāpanaṇ Anaññātāññās-sāmitindriyassa saṇyojanattayappahānaṇ c' eva sampayuttakānaṇ

* *Tīkapatthāna*, 1, 5 f

¹ BH sankhyaṇ

² PSR om ca

³ S Tato

⁴ S.R. km.

⁵ T -P. text *Cakkhundriyaṇ*

⁶ S.R. °pādanaṇ

ca tappahānābhimukhabhāvakaranāṇ Aññindriyassa kāmarāga-vyāpādādi-tanukaranappahānañ¹ c' eva saha-jātānañ ca attano vasānuvattāpanaṇ Aññātāvindriyassa sabbakiccesu ussukkappahānañ c' eva amatābhimukhabhāvapaccayatā ca sampayuttānaṇ tī evāṃ ettha kiccato vinicchayaṇ vijāṇiyā

Bhūmuto tī cakkhu-sota-ghāna-jīvhā-kāya-itthi-purisa-sukha-dukkha-domanassindriyāṇi c' ettha kāmāvacarāṇ' eva Maṇindriya-jīvitindriya-upekkhindriyāṇi saddhā-vīriya-satisamādhī-paññindriyāṇi ca catubhūmapariyāpannāṇi Somanassindriyaṇ kāmāvacara-rūpāvacara-lokuttaravasena bhūmittayapariyāpannaṇ Avasāne tīni lokuttarāṇ' evāti evaṇ bhūmuto pi vinicchayaṇ vijāṇiyā Evaṇ hī vijānanto

Saṇvegabahu bhikkhu, thito indriyasaṇvare
indriyāṇi pariññāya, dukkhass' antaṇ nigacchatīti

Niddesavāre yaṇ cakkhu catunnaṇ mahābhūtānaṇ tī ādi sabbaṇ Dhammasaṇṇiyanāṇ padabhājane vuttanayen' eva vedītabaṇ Vīriyindriya-samādhindriyaniddesādisu ca sammāvāyāmo, micchā-vāyāmo, sammāsamādhī, micchā-samādhī tī ādīni na vuttāni Kasmā² Sabbasaṇṇāhakattā² Sabbasaṇṇāhakāni² hī idha indriyāṇi kathitāni Evaṇ sante p' ettha dasa indriyāṇi lokiyāṇi kāmāvacarāṇ' eva Tīni lokuttarāṇi Nava lokiya-lokuttaramissakāṇīti

Abhidhammabhāṇiyaṇ

[Pañhapucchaka]

Pañhapucchake sabbesaṃ pi indriyānaṇ kusalādi-vibhāgo pālī-nayānusāren' eva vedītabbo Ārammanattikesu pana *satt' indriyāṇi anārammanā* tī³ cakkhu-sota-ghāna-jīvhā-kāya-itthi-purisa-indriyāṇi sandhāya vuttaṇ Jīvitindriyaṇ pana arūpamiṇṇakattā idha anāhataṇ⁴

*Dvīndriyā*⁵ tī dve indriyā Sukha-dukkhadvayaṇ sandhāy' etaṇ vuttaṇ Tañ hī ekantaparittārammaṇaṇ

Domanassindriyaṇ syā parittārammaṇaṇ syā mahagga-

¹ H °pādādīnaṇ, S °pahānāni, R °pahāni

² S R °gāhi°

³ Vbh. 127

⁴ B H P anābhatthaṇ

⁵ S R °yāni

tārammanan tī kāmāvacaradhamme ārabba pavattikāle parittārammanañ hotī, rūpāvacarārūpāvacare pana ārabba pavattikāle mahaggatārammanañ, pannatti¹-ārammanakāle² na-vattabbārammanañ

Navindriyā sūyā parittārammanā tī mānindriya-jīvitindriya-somanassindriya-upekkhindriyāni c' eva saddhādi-pañcakaṇ ca sandhāya idaṇ vuttaṇ. Jīvitindriyaṇ hī rūpaṇ missakattā anārammanesu rūpadhammesu³ sangahitam pī arūpakotthāsenā sūyā pakkhe sangahitaṇ

Cattāri indriyānīti sukha-dukkha-domanassa-aññātāvindriyāni Tāni hī maggārammanattike⁴ na bhajanti

Maggahetukan tī saha-jāta-hetuṇ sandhāya vuttaṇ Viriya-vīmaṇsa-jetthakakāle⁵ sūyā maggādhipatī Chandacittajetthakakāle sūyā na-vattabbā

Das' indriyā sūyā uppannā sūyā uppādino tī satta rūpindriyāni tīni vipākindriyāni sandhāy' etaṇ vuttaṇ Das' indriyāni⁶ domanassena saddhiṇ hetthā vuttān' eva

Tattha⁷ domanassindriyaṇ pannattiṇ ārabba pavattikāle na-vattabbārammanañ, sesāni nibbānapaccavekkhanakāle pī.

Tin' indriyāni bahiddhārammanānīti tīni lokuttarindriyāni.

Cattārīti sukha-dukkha-somanassa-domanassāni Tāni hī ajjhatta-dhamme pī bahiddhā-dhamme⁸ pī ārabba pavattanti⁹

Attā' indriyā tī mānindriya-jīvitindriya-upekkhindriyāni c' eva saddhādi-pañcakaṇ ca

Tattha ākiñcaññāyatana-kāle na-vattabbārammanatā vedītabbā Iti imasmim pī pañhapucchake das' indriyāni kāmāvacarāni, tīni lokuttarāni Nava, lokiyalokuttaramissakān' eva kathitānīti ayam pī Abhidhammabhājanīyena saddhiṇ ekaparicchedo va hotī Ayaṇ pana Indriyavibhango dve-parivattaṇ niharitvā bhājetvā dassito tī

Indriyavibhangavannanā.

¹ B H R S °tiṇ

⁴ H S R °tikaṇ.

⁷ P Tassa

² S R ārabba pavattanakāle

⁵ S H °maṇsā°.

⁸ P °mehī

³ S R om

⁶ S R °yānīti

⁹ S vat°

PACCAYĀKĀRAVIBHANGA

Idāni tad-anantare Paticcasaṃupphāḍavibhange yā ayaṃ
avijjāpaccayā.sankhārā tī¹ adinā nayena taṇṇi nikkhittā, tassā
 atthasaṃvannanaṃ karontena² Vibhajjavādi-maṇḍalaṃ otaṇṇitvā
 ācariye anabbhācikkhantena sakasaṃayaṃ avokkamaṇṇena
 parasamaṃayaṃ anārūhantena Suttaṃ appatibhāhantena Vinayaṃ
 anulomentena³ mahāpadese olokaṇṇena dhammaṃ dipentena
 atthaṃ sangahaṇṇena⁴ tam ev' atthaṃ puna āvattetvā⁵ aparehi
 pi pariāyehi⁶ niddisaṇṇena ca yasmā atthasaṃvannanā kā-
 tabbā hoti Pakatīyā pi ca dukkarā va Paticcasaṃupphāḍassa
 atthasaṃvannanā Yath' āhu Porāṇā

Saccaṃ satto patisaṇṇhi, paccayākāraṃ eva ca,
 duddasā caturo dhammā, desetuṇ ca sudukkarā tī

Tasmā aññatra āgamādhigamaṃ appattehi na sukarā Paticca-
 saṃupphāḍassa atthavannanā⁷ tī paritulaṇṇitvā

Vattukāmo ahaṃ aṇṇaṃ aṇṇaṃ, paccayākāraṃ vannaṃ
 patitthaṃ nādhigacchāmi, aṇṇagāḥo va sāgaraṃ
 sāsaṇaṃ paṇ' idaṃ nāṇa-desanānaya-maṇḍitaṃ,
 pubbācariyaṃ maggaṃ ca, abbocchinno pavattati
 yasmā tasmā tadubhayaṃ, sannissāy' atthavannaṃ
 ārabhissāmi etassa, taṇṇi sunātha saṃāhitaṃ

Vuttaṃ h' etaṃ pubbācariyehi

Yo ko' imaṃ atthikaṇṇitvā⁸ suneyya,
 labhetha pubbāpariyaṃ viśesaṃ,
 laddhāna pubbāpariyaṃ viśesaṃ
 adassaṇaṃ maccurāṇassa gacche tī

¹ *Vbh* 135

² P °mantena

³ S R Vm r-āvat°

⁴ H °saṃvannanā

⁵ S R add mahāpadasesa

⁶ S R sangā°, Vm gāhaṇ°

⁷ Vm pariāyāntarehi

⁸ B atthiṇ°.

Avijjā-paccayā sankhārā ti ādisu hi¹ ādito yeva tāva

Desanā-bhedato attha-lakkhanekavidhādito,

Angānañ ca vavatthānā, viññātabbo vinicchayo

Tattha* *desanā-bhedato* ti Bhagavāto hi vallihārakānañ catunañ purisānañ valliggahanañ viya ādito vā majjhato vā patthāya yāva pariyośānañ, tathā pariyośānato vā majjhato vā patthāya yāva āditi catubbidhā paticcasamuppādadesanā Yathā hi vallihārakesu catusu purisesu eko vallyā mūlam eva pathamañ passati, so tañ mūle chetvā sabbañ ākaddhivā ādāya kamme upaneti, evaṇ Bhagavā *Iti kho bhikkhave avijjā-paccayā sankhārā* pe . *jāti-paccayā jarāmaranañ*† ti ādito patthāya yāva pariyośānā pi paticcasamuppādañ deseti.²

Yathā pana tesu purisesu eko vallyā majjhañ pathamañ passati, so majjhe chinditvā uparibhāgañ yeva ākaddhivā ādāya kamme upaneti, evaṇ Bhagavā *Tassa tañ vedanañ abhinandato abhivadato ajjhosāya tittatho uppaṇṇati nandī Yā vedanāsu nandī, tad upādānañ Tass' upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jātī* ti‡ majjhato patthāya yāva pariyośānā pi deseti

Yathā ca tesu purisesu eko vallyā aggañ pathamañ passati, so agge gahetvā aggānusārena yāva mūlā sabbañ ādāya kamme³ upaneti, evaṇ Bhagavā *Jāti-paccayā jarāmaranañ ti iti kho pan' etañ vuttañ Jāti-paccayā nu kho bhikkhave jarāmaranañ, no vā, kathañ vā⁴ ettha hotīti?* *Jātipaccayā bhante jarāmaranañ, evaṇ no etiha hoti jātipaccayā jarāmaranañ ti Bhavapaccayā jāti* pe . *avijjāpaccayā sankhārā ti iti kho pan' etañ vuttañ* . *Avijjā-paccayā nu kho bhikkhave⁵ sankhārā, no vā, kathañ vā⁴ ettha hotīti?* *Avijjā-paccayā bhante sankhārā, evaṇ no etiha hoti avijjā-paccayā sankhārā ti†* pariyośānato patthāya yāva ādito pi paticcasamuppādañ deseti .

Yathā pana tesu⁶ purisesu eko vallyā majjham eva pathamañ passati, so majjhe chinditvā⁷ hetthā otaranto yāva

* Vsm. 523 f

† M 1, 261.

‡ S III, 14.

¹ Vm. om hi.

² R dasseti

³ P kammante

⁴ Vm vo.

⁵ Vm om

⁶ Vm pan' etesu

⁷ S R chetvā

mūlā ādāya kamme upaneti, evaṇ Bhagavā Ime ca¹ bhikkhave cattāro āhārā kṇṇ-nidānā, kṇṇsamudayā, kṇṇ-jātikā kṇṇ-pabbhavā² Ime cattāro āhārā tanhā-nidānā tanhā-samudayā tanhā-jātikā tanhā-pabbhavā Tanhā kṇṇ-nidānā³ Vedanā, phasso, salāyatanaṇ, nāmarūpaṇ, viññānaṇ, saṅkhārā kṇṇ-nidānā⁴ Saṅkhārā avijjānidānā avijjā-pabbhavā* tī majjhato patthāya yāva ādito desetī

Kasmā pan' evaṇ desetīti⁵ Patīccasamuppādasassa samantabhadakkattā, sayaṇ ca desanā-vilāsapattattā Samantabhadakkako hi patīccasamuppādo, tato tato nīyappativedhāya saṇvattati yeva Desanāvilāsapatto ca Bhagavā catuvesāraja-patisambhīdāyogena catubbhāgambhīrabhāvappattiyā ca So desanāvilāsapattattā nānāyeh' eva⁶ dhammaṇ desetī

Visesato pan' assa yā ādito patthāya anulomadesanā, sā pavatti-kāranavibhāga-sammūhaṇ⁷ veneyyajānaṇ samanupassato yathāsakehi kāraṇehi pavatti-sandassanatthaṇ uppatikkama-sandassanatthaṇ ca pavattitā⁸ tī nītabbā Yā pariyośānato patthāya patilomadesanā, sā kicchaṇ vatāyaṇ loko āpanno, jāyati ca jīyati ca mīyati⁹ cā tī ādinā nayena kicchāpannaṇ lokam anuvilokayato pubbhāgapativedhānusārena tassa tassa jarāmaranādīkassa dukkhassa attanā 'dhiḡgatakāraṇasandassanatthaṇ. Yā pana¹⁰ majjhato patthāya yāva ādi,¹¹ sā āhāranidāna-vavatthāpanānusārena yāva atitaṇ addhānaṇ atiharitvā puna atitaddhato pabhutī hetu-phala-paṭipātisandassanatthaṇ Yā pana majjhato patthāya yāva pariyośānā¹² pavattā, sā paccuppanne addhāne anāgataddha-hetu-samutthānato pabhutī anāgataddha-sandassanatthaṇ Tāsu yā sā pavattikāraṇa-sammūhassa veneyyajānaṇassa yathāsakehi kāraṇehi pavatti-sandassanatthaṇ uppatikkama-sandassanatthaṇ ca ādito patthāya anulomadesanā vuttā, sā idha nikkhittā tī vedītabbā

Kasmā pan' ettha avijjā ādito vuttā¹³ Kṇṇ pakatīvādīnaṇ

* *M* loc cit

† *D* II, 30, *S* II, 104

¹ *Vm* om ca

² *S R* °nāyehi, om eva

³ *R* °mūlha

⁴ *Vm*. pavattā

⁵ *Vm* adds ca cavatī uppaṇṇatī

⁶ *S Vm* om

⁷ *Vm*. adds payattā

⁸ *Vm* °sānaṇ

pakatī viya avijjā pi akāraṇaṇ¹ mūlakāraṇaṇ² lokassatī³ ? Na akāraṇaṇ *Asavasamudayā avijjā-samudayo ti** hi avijjāya kāraṇaṇ vuttaṇ Atthi pana pariyāyo yena mūlakāraṇaṇ siyā Ko pana so² ti² Vattakathāya sīsabhāvo Bhagavā hi vattakathaṇ kathento dve dhamme sīsaṇ katvā kathesi avijjaṇ vā, bhavatanhaṇ vā, yathāha *Purimā bhikkhave koti na paññāyati avijjāya³ ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavi⁴ ti Evañ c' etaṇ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati idappaccayā avijjā⁵ ti* Bhavatanhaṇ vā, yath' āha *Purimā bhikkhave koti na paññāyati bhavatanhāya ito pubbe bhavatanhā nāhosi, atha pacchā samabhavi ti Evañ c' etaṇ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati idappaccayā bhavatanhā ti †*

Kasmā pana Bhagavā vattakathaṇ kathento ime dve va⁵ dhamme sīsaṇ katvā kathesitī⁶ Sugati-duggati-gāmino kammassa visesahetubhūtattā Duggati-gāmino hi kammassa visesahetu avijjā Kasmā⁷ Yasmā avijjābhūto puthujjano aggisantāpa-lagulābhūghāta-parissamābhūbhūtāya⁷ vaj-jhagāviyā⁸ tāya parissamāturatāya nirassādam⁹ pi attano anattāhāham pi ca unhodakapānaṇ viya kilesasantāpato nirassādam pi duggati-vinipātato¹⁰ ca attano anattāhāham pi pānātipātādīm anekappakāraṇ duggati-gāmikammaṇ ārabhati Sugati-gāmino pana kammassa visesahetu bhavatanhā Kasma⁷ Yasmā bhavatanhābhūto puthujjano yathā-vuttappakārayā¹¹ gāviyā¹² sītūdakatanhāya sa-assādaṇ¹³ attano parissamavinodanaṇ¹⁴ ca sītūdakapānaṇ viya kilesasantāpavirahato sa-assādaṇ, sugati-sampāpanena attano duggati-dukkhaparissamavinodanaṇ ca pānātipātā veramaṇī-ādīm anekappakāraṇ sugati-gāmī-kammaṇ ārabhati

Etesu pana vattakathāya sīsabhūtesu dhammesu katthaci

* M 1, 55 . † Not traced Cf S II, 178, III, 149

¹ SR °rakaṇ

² Vm pan' eso

³ Vm om

⁴ P sambha°

⁵ S Vm H om va, P yeva

⁶ SR Vm °tīti

⁷ BHSR Vm °bhūtā

⁸ BHSR Vm. °gāvi

⁹ SR paritassādam

¹⁰ SR.H °tanato

¹¹ BHSR °kāra, Vm sā vuttappakārā

¹² BHSR gāvi

¹³ P samas°

¹⁴ Vm parissaya°

Bhagavā ekadhammamūlikāṇ desanaṇ deseti Seyyathidaṇ ' *Iti kho bhikkhave avijjūpanisā sankhārā, sankhārūpanisaṇ viññānan* '†* ādi Tathā *upādāmyesu bhikkhave dhammesu assādānupassino viharato tanhā pavaddhati, tanhāpaccayā upādānan* †‡ ādi Katthaci ubhayamūlikam pi Seyyathidaṇ ? *Avijjānīvaranassa bhikkhave bālassa tanhāya sampayuttassa evam ayaṇ kāyo samudāgato, iti ayaṇ c' eva kāyo, bahiddhā ca nāmarūpaṇ, itth' etaṇ dvayaṇ, Dvayaṇ paticca phasso, saḷ' ev' āyatanānaṃ,*¹ *yehi phuttho bālo sukkhadukkhaṇ patisaṇvedeti* † tī ādi ‡ Tāsu tāsu² desanāsu *avijjā-paccayā sankhārā* † tī ayam idha avijjā. vasena ekadhammamūlikā desanā tī vedittabbā Evaṇ tāv' ettha desanābhedato viññātabbo vinicchayo

Atthato † tī avijjādīnaṇ padānaṇ atthato Seyyathidaṇ ? Pūreṭuṇ ayuttatthena kāyaduccarītādi avindiyaṇ nāma, aladdhabban † tī attho Taṇ avindiyaṇ vindaṭitī *avijjā* Tabbiparītato kāyasucarītādi vindiyaṇ nāma Taṇ vindiyaṇ na vindaṭitī *avijjā* Khandhānaṇ rāsatthaṇ, āyatanānaṇ āyatanatthaṇ, dhātūnaṇ suññatthaṇ,³ saccānaṇ tathatthaṇ, indriyānaṇ adhipateyyatthaṇ⁴ aviditaṇ karotīti *avijjā* Dukkhādīnaṇ pīlanādi-vasena vuttaṇ catubbidhaṇ catubbidhaṇ⁵ atthaṇ aviditaṇ karotīti pi *avijjā* Antavirahite saṇsāre sabbayoni-gati-bhava-viññānatthitī-sattāvāsesu satte javāpetitī *avijjā* Paramatthato avijjamānesu itthi-purisaḍisu javatī, vijjamānesu pi khandhāḍisu na javatīti *avijjā* Apī ca cakkhuvīññānādīnaṇ vatthārammanapaticcasamuppāda-paticcasamuppannānaṇ dhammānaṇ chādanato pi *avijjā*

Yaṇ paticca phalam eti so paccayo. Paticcā † tī na vinā tena, taṇ⁶ apaccakkhitvā⁷ † tī attho Etī tī uppajjati c' eva pavattati cāti attho Apī ca upakārakattho paccayattho Avijjā ca sā paccayo cāti avijjā-paccayo, tasmā *avijjāpaccayā*

Sankhatam abhisankharontīti *sankhārā* Apī ca avijjā-paccayā sankhārā, sankhārasaddena āgatasankhārā cāti duvidhā sankhārā Tattha puññapuññāneñjābhisankhārā⁸ tayo, kāya-vaci-cittasankhārā tayo tī ime cha avijjāpaccayā

* S II, 31

† Ibid 84

‡ Ibid 23 f

¹ Vm adds ca² Vm om, H tisu³ P suññatatthaṇ⁴ SR Vm adhipatīyat°⁵ S Vm om⁶ Vm om⁷ B appac°.⁸ P R °nañjā°.

sankhārā Te sabbe pi lokiyakusalakusalacetanā-mattam eva honti Sankhatasankhāro,¹ abhisankhatasankhāro,¹ abhisankharanakasankhāro, payogābhisankhāro ti ime pana cat-tāro sankhārasaddena āgata-sankhārā. Tattha *amuccā vata sankhārā* ti ādisu vuttā sabbe pi sappaccayā dhammā san-khata-sankhārā nāma Kammanibbattā tebhūmakā² rūpā-rūpadhammā abhisankhatasankhārā ti atthakathāsu vuttā Te pi *amuccā vata sankhārā** ti etth' eva sangahaṇ gacchanti Visuṇ pana nesaṇ³ āgatattānaṇ na paññāyati Tebhūmaka-kusalākusalacetanā pana abhisankharanakasankhāro⁴ ti vuc-cati Tassa *Avijjāgato ayaṇ bhikkhave purisapuggalo puñ-ñāñ ce*⁵ *abhisankhāraṇ*⁶ *abhisankharoti* ti ādisu āgatattānaṇ paññāyati Kāyīkacetasikaṇ pana vīriyaṇ payogābhisankhāro to vuccati So *Yāvatikā abhisankhārassa gati, tāvatikaṇ gantvā akkhāhataṇ maññe atthāsī* ti ādisu āgato. Na kevalāñ ca ete yeva, aññe pi: *Saññā-vedayatanirodhaṇ samāpajjantassa kho āvuso Visākha bhikkhuno pathamaṇ nrujḥhatī vacīsan-khāro, tato kāyasankhāro, tato cittasankhāro* § ti ādinā nayena sankhārasaddena āgatā anekasankhārā⁷ Tesu natthi so sankhāro, yo sankhatasankhāre⁸ sangahaṇ na gaccheyya.

Ito paraṇ *sankhārapaccayā viññānaṇ* ti ādisu vuttaṇ vutta-nayen' eva veditabbaṇ

Avutte pana vijānātīti *viññānaṇ*

Namatīti *nāmaṇ*. Ruppātīti *rūpaṇ*

Āye tanoti,⁹ āyatañ ca nayatīti *āyatanaṇ*

Phusatīti *phasso*

Vedayatīti *vedanā*

Paritassatīti *tanhā*

Upādiyatīti *upādānaṇ*

Bhavati, bhāvayati cāti *bhavo*

Jananaṇ *jāti*

Jāranaṇ *jarā*

* D. ii, 157, S i, 158, etc

† A i, 112

† S ii, 82

§ M i, 302

¹ Vm °khārā

² S °mikā

³ S R pan' es. g.

⁴ P °kharanāsaṇ

⁵ S R Vm qd. vya

⁶ S R Vm sankhāraṇ

⁷ Vm aneke

⁸ Vm °khārehi.

⁹ P tanotīti

Marānti etenāti¹ māraṇaṇ

Socanaṇ soko

Paridēvanaṇ paridevo

Dukkhatitī³ dukkhaṇ Uppādatthitivasena vā dvedhā²
khanatitī³ dukkhaṇ

Dummanassa⁴ bhāvo domanassaṇ

Bhuso⁵ āyāso upāyāso

Sambhavantī⁶ ti nibbattanti⁶ Na kevalañca sokādīh' eva,
atha kho sabbapadehi sambhavanti⁷-saddassa yojanā kātabbā

Itarathā hi avijjā-paccayā sankhārā ti vutte kiṇ karonti ti ti
na paññāyeyyū,⁸ sambhavanti⁶ ti pana yojanāya satī avijjā
ca sā paccayo cāti avijjāpaccayo, tasmā avijjā-paccayā
sankhārā sambhavanti⁶ ti paccaya-paccayuppanna-vavatthā-
naṇ kataṇ hoti Esa nayo sabbattha

Eva ti nidditthanayanidassanaṇ Tena avijjādīh' eva
kāraṇehi, na Issaranimmānādīhīti dasseti

Etassā ti yathāvuttassa

Kevalassā ti asammissassa, sakalassa vā

Dukkhaḥkhandhassā⁹ ti dukkhasamūhassa, na sattassa, na
sukhasubhādīnaṇ

Samudayo ti nibbatti

Hoti ti sambhavati Evam ettha atthato viññātabbo
vinicchayo

Lakkhanādīto ti avijjādīnaṇ lakkhanādīto Seyyathīdaṇ ?
Aññānalakkhanā avijjā, sammohanarasā, chādanapaccu-
patthānā, āsavapadatthānā Abhisankharanalakkhanā san-
khārā, āyūhanarasā, cetaṇā-paccupatthānā, avijjā-padatthā-
nā Vijānalakkhanaṇ viññānaṇ, pubbangamarasaṇ, pati-
sandhi-paccupatthānaṇ, sankhārapadatthānaṇ, vatthāram-
manapadatthānaṇ vā Namanalakkhanaṇ nāmaṇ, sampayo-
garasaṇ, avinibbhogapaccupatthānaṇ, viññānapadatthānaṇ
Ruppanalakkhanaṇ rūpaṇ, vikranarasāṇ, avyākatapaccu-
patthānaṇ, viññānapadatthānaṇ Āyatanalakkhanaṇ¹⁰ salā-
yatanaṇ, dassanādirassaṇ, vatthu¹⁰-dvārabhāva-paccupatthā-

¹ S R tenāti

² Vm dvidhā

³ S R add pi

⁴ Vm Dummana

⁵ P bhūyo

⁶ Vm abhinib^o

⁷ P °vantitī

⁸ Vm °yeyya

⁹ P dukkhandhassāti

¹⁰ S R. add bhāva

naṇ, nāmarūpapadatthānaṇ Phusanaḷakkhano phasso, san-
ghattanaraso, sangati-paccupatthano, salāyatanapadatthāno
Anubhavanalakkhanā vedanā, viśayarasa-sambhogarāsā,¹ su-
khaḍukkhapaccupatthānā, phassapadatthānā Hetulakkhanā
tanhā, abhinandanarasā, atittibhāvapaccupatthānā,² vedanā-
padatthānā Gahanalakkhanaṇ upādānaṇ, amuñcanarasaṇ,
tanhādalhatta - ditthi - paccupatthānaṇ, tanhāpadatthānaṇ
Kamma-kammaphala-lakkhano bhavo, bhāvana-bhavanara-
so, kusalākusalāvyākata-paccupatthāno, upādānapadatthāno
Jāti-ādīnaṇ lakkhanādīni Saccavibhange vuttanayen' eva
veditabbāni

Evam ettha lakkhanādito pi viññātabbo vinicchayo

Ekavidhādito ti ettha aviṇṇā aññānādassana³-mohādī
bhāvato ekavidhā. Appatipatti-micchāpatipattito duvidhā
Tathā sasankhārāsankhārato Vedanāttaya - sampayogato
tividhā Catusaccāppativedhato⁴ catubbidhā Gati-pañca-
kādinavacchādanato⁵ pañcavidhā Dvārārammanato⁶ pana
sabbesu pi arūpadhammesu chabbidhatā veditabbā San-
khārā sāsava-vipākadhammadhammādī-bhāvato ekavidhā
Kusalākusalato duvidhā Tathā paritta-mahaggata-hīna-
majjhima - micchattaniyatāniyatato⁷ Tividhā puññābhisān-
khārādī-bhāvato Catubbidhā catuyonisaṇvattanato Pañ-
cavidhā pañca-gati-gāmito Viññānaṇ lokiya-vipākādī-
bhavāto ekavidhaṇ Sahetukāhetukādito duvidhaṇ Bha-
vattaya - pariyāpannato vedanāttayasampayogato, ahetuka-
duhetuka-tihetukato ca tividhaṇ Yoni-gati-vasena catub-
bidhaṇ pañcavidhaṇ ca Nāmarūpaṇ viññānasannissayato
kammappaccayato ca ekavidhaṇ Sārammanānārammanato⁸
duvidhaṇ Atitādito tividhaṇ Yoni-gati-vasena catub-
bidhaṇ pañcavidhaṇ ca Salāyatanaṇ sañjāti-samosaranat-
thānato ekavidhaṇ Bhūtapasādavīññānādito duvidhaṇ
Sampattāsampatta-nobhayagocarato tividhaṇ Yoni-gati-
pariyāpannato catubbidhaṇ pañcavidhaṇ cāti Iminā nayena
phassādinam pi ekavidhādī-bhāvo veditabbo ti Evam ettha
ekavidhādito pi viññātabbo vinicchayo

¹ S R viśayasamb°

² S R Vm atittha°

³ S R aññāna-adas°

⁴ B P °cāpaṭi°

⁵ R dīnaṇ chā°

⁶ S °rāḷambanato

⁷ P °chatta-sammatta°

⁸ P °maṇāram°

Angūnañ ca vavatthānā ti sokādayo c' ettha bhavacakkassa avicchedadassanatthaṇ vuttā Jarā-maranabbhāhatassa hi bālassa 'te sambhavanti Yath' āha *Assutavā bhikkhave puthrīṇaṇo kāyā-kāya dukkhāya vedanāya phuttho samāno socati, kīlamanī, paridevati, urattālīṇaṇ kandanī, sammoham āpaṇṇatī* ti * Yāva ca tesañ pavatti, tāva avijjāyā ti puna pi avijjā-paccayā sankhārā ti sambandham eva hoti bhavacakkaṇ Tasmā tesam pi jarā-maranen' eva ekasankhepaṇ katvā dvādas' eva paticcasamuppādaṇṇānī¹ veditabbāni Evam ettha an-gāṇaṇ vavatthānato pi viññātabbo vinicchayo Ayaṇ tāv' ettha uddesavārasena sankhepakathā

[*Avijjāpāda*]

Idāni niddesavārasena vitthārakathā hoti *Avijjā-paccayā sankhārā* ti² hi vuttaṇ

Tattha avijjā-paccayesu sankhāresu dassetabbesu yasmā putte kathetabbe pathamaṇ pitā kathiyati, evaṇ hi satī Mittassa putto, Dattassa putto ti putto³ su-kathito hoti, tasmā desanākusalo Satthā sankhārāṇaṇ janakattena⁴ pi ti-sadisaṇ⁵ avijjaṇ tāva dassetuṇ *Tattha katamā avijjā* ? *Dukkhe aññānaṇ* ti ādīm āha

Tattha yasmā ayaṇ avijjā dukkhasaccassa yāthāvasarasa-lakkhaṇaṇ⁶ jānituṇ passituṇ pativijjhituṇ na deti, chādetvā pariyaṇandhitvā ganthetvā⁷ titthati, tasmā dukkhe aññānaṇ ti vuccati Tathā yasmā dukkhasamudayassa, dukkha-nirodhassa, dukkhanirodhagāminiyā patipadāya yāthāvasarasa-lakkhaṇaṇ⁸ jānituṇ passituṇ pativijjhituṇ na deti, chādetvā pariyaṇandhitvā ganthetvā⁷ titthati, tasmā dukkhanirodhagāminiyā patipadāya aññānaṇ ti vuccati. Imesu catūsu thānesu Suttantikapariyāyena aññānaṇ avijjā ti kathitaṇ

Nikkhepakande pana Abhidhammapariyāyena pubbante aññānaṇ ti aparesu pi catūsu thānesu aññānaṇ gahitaṇ⁹

* Not traced Cf M 1, 86, A 111, 54, 11, 188

¹ P °gāni

² Text 135.

³ P vutto

⁴ P jananaatthena, S R °katthena

⁵ P R pitu°.

⁶ P yā tāva

⁷ S R ganhitvā

⁸ P yātāva°.

Tattha *pubbanto*¹ ti atīto addhā, atītāni khandha-dhātu-
āyatanāni

*Aparanto*¹ ti anāgato addhā, anāgatāni khandha-dhātu-
āyatanāni

*Pubbantāparanto*¹ ti tad ubhayaṃ

Idappaccayatā ti sankhārādīnaṃ kārānāni avijjādīni angāni

Patīccasamuppannadhammā ti avijjādīhi nibbattā sankhā-
rādayo dhammā

Tatrāyaṃ avijjā yasmā atītānaṃ khandhādīnaṃ yāthā-
vasarasalakkhanaṃ² jānituṃ passituṃ pativijjhituṃ na deti,
chādetvā pariyanandhitvā ganthetvā³ titthati, tasmā pubbante
aññānaṃ ti vuccati Tathā yasmā anāgatānaṃ khandhā-
dīnaṃ atītānāgatānaṃ khandhādīnaṃ idappaccayatāya c' eva
patīccasamuppannadhammānaṃ ca yāthāvasarasalakkhanaṃ⁴
jānituṃ passituṃ pativijjhituṃ na deti, chādetvā pariyanan-
dhitvā ganthetvā³ titthati, tasmā 'idappaccayatā-patīcca-
samuppannesu dhammesu aññānaṃ' ti vuccati Imesu attha-
su thānesu Abhidhammapariyāyena aññānaṃ avijjā ti kathī-
taṃ Evaṃ kiṃ kathitaṃ hoti² Kiccato c' eva jātito ca avijjā
kathitā nāma hoti Kathaṃ² Ayaṃ hi avijjā imāni attha-
thānāni jānituṃ passituṃ pativijjhituṃ na detīti kiccato ka-
thitā Uppajjamānā pi⁵ imesu atthasu⁶ thānesu uppajjatīti
jātito pi kathitā

Evaṃ kathetvā puna yaṃ *evarūpaṃ aññānaṃ adassanaṃ* ti
ādini pañcavīsati padāni avijjāya lakkhanaṃ dassetun gahī-
tāni Tattha yasmā ayaṃ avijjā imehi atthahi padehi kathitā
pi puna pañcavīsatiyā padehi lakkhane akathite sukathitā
nāma na hoti, lakkhane pana kathite yeva sukathitā nāma
hoti Yathā puriso natthaṃ gonaṃ pariyesamāno manusse
puccheyya Apī ayye setaṃ gonaṃ passatha, rattaṃ gonaṃ
passathā ti Te evaṃ vadeyyuṃ imasmīṃ ratthe setarat-
tānaṃ gonānaṃ anto natthi, kiṃ te gonassa lakkhanaṃ ti.
Atha tena sanghātī⁷ vā nangalaṃ vā ti vutte gono suka-
thito nāma bhaveyya, evam eva yasmā ayaṃ avijjā atthahi
padehi kathitā pi puna pañcavīsatiyā padehi lakkhane akathite

¹ P H. °ante

² P S R yathāva°

³ S R ganhitvā

⁴ P yātāva°

⁵ S R add ca

⁶ S R om

⁷ P sankhānaṃ, S R sanghāṭi.

sukathitā nāma na hoti, lakkhane pana kathite yeva sukathitā nāma hoti, tasmā yān' assā¹ lakkhanadassanatthaṇ pañcavīsati-padāni kathitāni, tesam pi vasena veditabbā

Seyyathidaṇ² Nānaṇ nāma paññā Sā atthānatthaṇ³ kārānakāranaṇ⁴ catusaccadhammaṇ viditaṇ pākataṇ karoti Ayaṇ pana avijjā uppajjivā taṇ viditaṇ pākataṇ kātuṇ na detitī nānapaccanikato aññānaṇ Dassanaṇ tī pi paññā Sā pi taṇ ākāraṇ passaṇ Avijjā pana uppajjivā taṇ passitūṇ na detī tī adassanaṇ Abhisamayo tī pi paññā Sā taṇ ākāraṇ abhisameti Avijjā pana uppajjivā taṇ abhisametūṇ na detitī anabhisamayo Anubodho, sambodho, pativedho⁴ tī pi paññā Sā taṇ ākāraṇ anubujjhatī, sambujjhatī, pativijjhatī Avijjā pana uppajjivā taṇ anubujjhutūṇ sambujjhutūṇ pativijjhutūṇ na detitī ananubodho, asambodho, appatvedho Sangāhanā tī pi paññā Sā taṇ ākāraṇ gahetvā ghaṇsitvā gahatī Avijjā pana uppajjivā taṇ gahetvā ghaṇsitvā gahitūṇ na detitī asangāhanā Pariyogāhanā tī pi paññā Sā taṇ ākāraṇ ogāhetvā anupavāsitvā gahatī Avijjā pana uppajjivā taṇ ogāhetvā⁵ anupavāsitvā gahitūṇ na detitī aparivyogāhanā Samapekkhanā tī pi paññā Sā taṇ ākāraṇ samaṇ sammā ca pekkhatī Avijjā pana uppajjivā taṇ samaṇ sammā ca pekkhitūṇ na detitī asamapekkhanā Paccavekkhanā tī pi paññā Sā taṇ ākāraṇ paccavekkhatī Avijjā pana uppajjivā taṇ paccavekkhitūṇ na detitī apaccavekkhanā Nāssā kiñci kammaṇ paccakkhaṇ atthī, sayāṇ ca apaccavekkhitvā kataṇ kammaṇ tī apaccakkhakammaṇ Dummedhabhāvatāya dummejjaṇ Bālabhāvatāya bālyaṇ⁶ Sampajāññaṇ tī pi paññā Sā atthānatthaṇ⁶ kārānakāranaṇ catusaccadhammaṇ sammā pajānāti Avijjā pana uppajjivā taṇ ākāraṇ pajānitūṇ na detitī asampajāññaṇ. Mohanavasena moho Pamohanavasena pamoho Sammohanavasena sammoho Avindiyaṇ vindaṇtī ādivasena⁷ avijjā Vattasmiṇ ohanatī osāpetitī avijjogho Vattasmiṇ yojetitī avijjāyogo Appahīnava-

¹ P yā tassā, SR pun' assā; H. yāni 'ssā

² BH atthatthaṇ, P attatthaṇ

⁴ P paṭibodho

⁶ BH atthatthaṇ; P. attatthaṇ .

³ B kārānakāranaṇ always

⁵ BP ogāhitvā

⁷ P. ādinā vasena

sena¹ punappunaṇ uppajjanato ca *avijjānusayo*. Magge-pariyutthitacorā addhike viya kusalacittaṇ pariyutthātī gaṇhātī vilumpatīti² *avijjāpariyutthānaṇ*. Yathā nagaradvāre palighasankhātāya langiyā patitāya anto-nagare manussānaṇ bahinagaragamanam³ pi bahinagare manussānaṇ anto-nagarappavesanam pi pacchijjati; evam eva yassa sakkāyanagare ayaṇ patitā, tassa nibbāna-sampāpakaṇ ñānagamanāṇ pacchijjati⁴ *avijjā-langī* nāma hoti. Akusalañ ca taṇ mūlañ ca, akusalanāṇ vā mūlan ti akusalamūlaṇ. Taṇ pana na aññaṇ, idhādiḥpeto moho ti *moho akusalamūlaṇ*. *Ayaṇ vuccati avijjā* ti ayaṇ evaṇ lakkhaṇā avijjā nāmāti vuccati. Evaṇ pañcaviṣati-padavasena avijjāya lakkhaṇaṇ veditabbaṇ.

Evaṇ lakkhaṇā panāyaṇ avijjā 'dukkhādisu aññānaṇ' ti vuttā pi dukkhasaccassa ekadeso hoti, saha-jātā hoti, taṇ ārammaṇaṇ karoti, chādeti. Samudayasaccassa na ekadeso hoti, saha-jātā hoti, taṇ ārammaṇaṇ karoti, chādeti. Nirodhasaccassa neva ekadeso hoti, na saha-jātā, na taṇ ārammaṇaṇ karoti, kevalaṇ chādeti. Maggasaccassāpi na ekadeso, na saha-jātā, na taṇ ārammaṇaṇ karoti, kevalaṇ chādeti. Dukkhārammaṇatā avijjā uppajjati, tañ ca chādeti. Samudayārammaṇatā avijjā uppajjati, tañ ca chādeti. Nirodhārammaṇatā avijjā nuppajjati, tañ ca chādeti. Maggārammaṇatā avijjā nuppajjati, tañ ca chādeti.

Dve saccā duddasattā gambhīrā. Dve saccā gambhīratā duddasā. Api ca kho pana dukkhanirodhaṇ ariyasaccaṇ gambhīrañ c' eva duddasañ ca. Tattha dukkhaṇ nāma pākataṇ; lakkhaṇassa pana duddasattā gambhīraṇ namā jātaṇ. Samudaye pi es' eva nayo. Yathā pana mahāsamudhaṇ manthetvā ojāya nīharaṇaṇ nāma bhāro, sinerupādato vālikāya uddharaṇaṇ nāma bhāro, pabbataṇ pīletvā rasassa nīharaṇaṇ nāma bhāro, evam eva dve saccāni gambhīratāya eva duddasāni. Nirodhasaccaṇ pana atigambhīrañ ca atiduddasañ cāti evaṇ duddasattā gambhīraṇaṇ, gambhīratā ca duddasānaṇ catunnaṇ ariyasaccānaṇ paṭicchādakaṇ mohan-dhakāraṇ, ayaṇ vuccati *avijjā* ti.

Avijjāpadaṇ.

¹ S.R.H. °natthena c' eva.

² S.R. °ranikkhamanam.

³ B.H. viluppa°.

⁴ P. °chinda°.

[Sankhārapada]

Sankhārapade hetthā vutta-sankhāresu sankhārasaddena āgata-sankhāre anāmasitvā avijjāpaccayā sankhāre yeva dassento *Tattha kātame avijjā-paccayā sankhārā*² *Puññā-bhisankhāro* ti ādim āha Tattha punāti attano kārakaṇ, pūreṭi c' assa ajjhāsayaṇ, pujaṇ¹ ca bhavaṇ nibbattetitī puñño Abhisankharoti² vipākaṇ katattā-rūpaṇ cāti abhisankhāro Puñño va abhisankhāro *puññābhisankhāro* Puññāpatipakkhato³ apuñño. Apuñño va abhisankhāro⁴ *apuññābhisankhāro* Na iñjatitī āneṇjaṇ⁵ Āneṇjam⁵ eva abhisankhāro āneṇjaṇ⁵ ca bhavaṇ abhisankharotitī *āneṇjābhisankhāro* Kāyena pavattito, kāyato vā pavatto, kāyassa vā sankhāro ti *kāyasankhāro* Vacī-sankhāra-citta-sankhāresu pi es' eva nayo Tattha pathamattiko Parivīmaṇsana-suttavasena gahito Tattha hi *puññāṇ ce sankhāraṇ abhisankharoti, puññūpagaṇ hoti viññānaṇ* *Apuññānaṇ ce sankhāraṇ abhisankharoti,*² *apuññūpagaṇ hoti viññānaṇ, āneṇjaṇ*⁶ *ce sankhāraṇ abhisankharoti āneṇjūpagaṇ*⁶ *hoti viññānaṇ* ti* vuttaṇ

Dutiyattiko tad anantarassa Vibhangasuttassa vasena gahito Sammāditthi-suttapariyāyena⁷ gahito ti pi vattuṇ vattati yeva Tattha hi *Tayo'me bhikkhave sankhārā Ka tame tayo*² *Kāyasankhāro, vacīsankhāro, cittasankhāro* ti† vuttaṇ Kasmā pan' etesaṇ suttānaṇ vasena te gahitā ti² Ayaṇ Abhidhammo nāma na adhunā kato, nāpi bāhira-kiṇṇi vā sāvakehi vā devatāhi vā bhāsito, Sabbāññu-jina-bhāsito pana ayaṇ Abhidhamme pi hi Sutte pi ekasadisā va tanti nidditthā ti imass' atthassa dīpanatthaṇ

Idāni⁸ te sankhāre pabhedato dassetuṇ *tattha*⁹ *katamo puññābhisankhāro* ti ādim āha Tattha *kusalā cetanā* ti aniyamato catubbhūmikacetanā¹⁰ pi vattā Kāmāvacarā rūpāvacarā ti niyamitattā pana attha kāmāvacarakusala, cetanā pañca rūpāvacarakusalacetanā ti terasa cetanā puññā-

* Cf. S 11, 82

† Ibid 4, 39 f, 14, 293

¹ P puñcaṇ² P °khāroti³ S R °pakkhatā⁴ S R add ti⁵ S anñ°⁶ S R anañj°⁷ S R °suttanta°⁸ P. Imāni⁹ S R om¹⁰ H. catubbhū°, P °maka°

bhisankhāro nāma *Dānamayā* ti ādīhi tāsāṇ yeva cetānānaṇ puññakriyavatthuvasena¹ pavattī dassitā Tattha attha kāmāvacarā va dāna-sīlamayā hontī Bhāvanāmayā pana terasa pi Yathā hi pagunaṇ dhammaṇ sajjhāyamāno ekaṇ dve anusandhi-gate² pi na jānāti, paccchā āvajjanto jānāti, evam eva kasinaparīkammaṇ karontassa pagunaṇjānaṇ paccavekkhantassa pagunakammatthānaṇ ca manasikarontassa nānavippayuttā bhāvanā hotī Tena vuttaṇ bhāvanāmayā pana terasa pītī Tattha dānamayādisu *Dānaṇ ārabba dānam adhiṅgaṇ yā uppaṇṇatī cetanā sañcetanā cetayitattāṇ, ayaṇ vuccatī dānamayo puññābhisankhāro ti Sīlaṇ ārabba bhāvanam adhiṅgaṇ yā uppaṇṇatī cetanā sañcetanā cetayitattāṇ, ayaṇ vuccatī bhāvanāmayo puññābhisankhāro ti Ayaṇ sankhepadesanā*

Cīvarādisu pana catusu paccayesu, rūpādisu vā chasu ārammanesu, annādisu vā dasasu dānavatthūsu taṇ taṇ dentassa tesāṇ uppādanato patthāya pubbabhāge, pariccāgakāle, paccchā somanassacittena anussarane cātī tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayā nāma Sīlaṇ paripūranatthāya³ pana pabbajissāmīti vihāraṇ gacchantassa, pabbajantassa, manorathaṇ matthakaṇ pāpetvā pabbajito vata 'mhi,⁴ sādhu, sutthūtī āvajjantassa, pātimokkhaṇ saṇvarantassa, cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa, āpāthagatesu rūpādisu cakkhudvārādīni saṇvarantassa ājīvaṇ sodhentassa ca pavattā cetanā sīlamayā nāma Patīsammbhidāyaṇ vuttēna vipassanā-maggena *Cakkhuṇ amccato dukkhato anattato bhāventassa rūpe pe dhamme pe Cakkhuvvñānaṇ . pe manovvñānaṇ Cakkhusamphassaṇ manosamphassaṇ Cakkhusamphassaṇ vedaṇaṇ pe manosamphassaṇ vedaṇaṇ . pe Rūpasāññaṇ . pe . jarāmāraṇaṇ amccato dukkhato anattato bhāventassa pavattā cetanā bhāvanāmayā nāmā ti ayaṇ vitthārakathā **

Apuññābhisankhāraniddese *akusalā cetanā* ti dvādasa-akusalacitta-sampayuttā cetanā *Kāmāvacarā* ti kiñcāpi

* Pīṭṭhā ?

¹ H. °kriyā°.

² S R °dhiyo gate

³ S om. pari.

⁴ P. °jite ca taṇ hi

tattha thapetvā dve domanassasahagatacetanā sesā rūpā-rūpabhavē¹ uppajjanti, tattha pana patisandhiṃ na ākad-dhanti, kāmāvacare yeva patisandhi-vasena vipākaṃ avacā-rentīti kāmāvacarā ty' eva vuttā

Āneñjābhisankhāramiddese² kusalā cetanā arūpāvacarā ti catasso arūpāvacarakusalacetanā Etā hi catasso anīja-nattīhena anījanassa ca abhisankharanatthēna³ āneñjābhi-sankhāro ti vuccanti Rūpāvacaracatutthajjhānato⁴ hi tisso kusalāvipākakriyacetanā, dvādasa arūpāvacara-cetanā ti pañcadasa dhammā niccalatthēna⁵ aphanadanatthēna āneñjā⁶ nāma Tattha rūpāvacarā kusalā cetanā anījā samānā pi attanā sarikkhakam pi⁷ sa-īñjanam pi anījanam pi rūpā-rūpaṃ janetīti āneñjābhisankhāro nāma⁸ hoti Vipākakri-yacetanā pana avipākāttā vipākaṃ na abhisankharonti, tathā arūpāvacarā vipākakriyacetanā ti ekādasā pi etā ce-tanā āneñjā va, na⁹ abhisankhārā Catubbīdhā pana arūpā-vacarakusalacetanā yathā hatthi-assādināṃ sadisā va chāyā honti, evaṃ attanā sadisaṃ niccalaṃ arūpam eva janetīti āneñjābhisankhāro ti vuccatīti

Evaṃ puññābhisankhāravasena terasa, apuññābhisankhā-ravasena dvādasa, āneñjābhisankhāravasena catasso ti sabbā p' etā paripinditā ekūnatīṃsa cetanā honti Iti Bhagavā aparimānesu¹⁰ cakkavālesu aparimānānaṃ¹¹ sattānaṃ uppaj-janaka-kusalākusalacetanā¹² mahātulāya dhārayamāno¹² nā-liyaṃ pakkhipitvā minamāno viya ca sabbapuññatānēna paric-chinditvā ekūnatīṃsam eva dassesi

Idāni aparimānesu¹⁰ cakkavālesu aparimānā¹⁰ sattā kusalā-kusalakammaṃ āyūhamānā yehi dvārehi āyūhanti, tāni tīni kammadvārāni dassento *Tattha katamo kāyasaṅkhāro* ² *Kā-yasañcetanā* ti ādim āha Tattha *kāyasañcetanā* ti kāyaviñ-ñattiṃ samutthāpetvā kāyadvārato pavattā aṭṭha kāmāva-carakusalacetanā, dvādasa akusalacetanā ti samavīsati ce-tanā Kāyadvāre ādāna-gaḥaṇa-copanaṃ pāpayamānā up-pannā vīsati kusalākusalacetanā ti pi vattuṃ vattati Vacī-

¹ S R H add pi

² S R Ānañ°

³ P °khāra°

⁴ P °catujjhānato

⁵ P B aniccala°

⁶ S R ānañ°

⁷ S R H add asarikkhakam pi.

⁸ S R add na

⁹ B P pana.

¹⁰ B H appari°

¹¹ P R °kusalā cetanā

¹² S R H add viya

sañcetanā ti vacīviññattij samutthāpetvā vacīdvārato¹ pavattā tā yeva vīsati cetanā Vacīdvāre hanusañcopanaṇ vākyabhedaṇ pāpayamānā uppannā vīsati cetanā ti pīvattun vattati Abhiññācetanā pan' ettha parato viññānassa paccayo na hotīti na gahitā Yathā ca abhiññācetanā, evaṇ uddhaccacetanā pī na hoti Tasmā sā pī viññānassa paccayaḅhāve apanetabbā Avijjāpaccayā pana sabbā p' etā honti *Mano-sañcetanā* ti ubho pī viññattijyo asamutthāpetvā, manodvāre uppannā sabbā pī ekūnatijssa cetanā Iti Bhagavā aparimānesu cakkavālesu aparimānā sattā kusalākusalakammaṇ āyūhamānā imehi tīhi dvārehi āyūhantīti āyūhanakamma-dvāraṇ dassetīti

Imesaṇ pana dvinnam pī tikānaṇ aññamaññaṇ sampayogo vedītabbo Kathaṇ² Puññābhīsanikhāro hī kāyaduccarītā viramantassa siyā kāyasankhāro, vacīduccarītā viramantassa siyā vacīsanikhāro Evaṇ attha kusalacetanā kāmāvacarā puññābhīsanikhāro ca hoti, kāyasankhāro ca, vacīsanikhāro ca Manodvāre uppannā pana terasa cetanā puññābhīsanikhāro ca hoti cittasanikhāro ca Apuññābhīsanikhāro pī³ kāyaduccaritavasena pavattijyaṇ siyā kāyasankhāro, vacīduccaritavasena pavattijyaṇ siyā vacīsanikhāro, dvēdvārāni muñcītvā manodvāre pavattijyaṇ siyā cittasanikhāro ti evaṇ apuññābhīsanikhāro kāyasankhāro pī hoti vacīsanikhāro pī cittasanikhāro pī Kāyasankhāro pana siyā puññābhīsanikhāro, siyā apuññābhīsanikhāro, na āneñjābhīsanikhāro Tathā vacīsanikhāro Cittasanikhāro pana siyā puññābhīsanikhāro, siyā apuññābhīsanikhāro, siyā āneñjābhīsanikhāro ti ime avijjāpaccayā sankhārā nāma

Kathaṇ pan' etaṇ jānitabbaṇ ime sankhārā avijjā-paccayā hontī ti² Avijjā-bhāve bhāvato Yassa hī dukkhādisu avijjāsankhātāṇ aññānaṇ appahīnaṇ hoti, so dukkhe tāva pubbantādisu ca aññānena saṇsāradukkhaṇ sukhasaññāya gahetvā tassa hetubhūte tividhe pī³ sankhāre ārabhatī Samudaye aññānena dukkhahetubhūte pī tanhā-parikkhāre sankhāre sukhahetuto maññamāno ārabhatī Nirodhe pana magge ca aññānena dukkhassa anirodhabhūte pī gati-vise

¹ S R. °dvāre² S, R. add ca.³ S R. om

dukkhanīrodhasaññī hutvā nirodhassa ca amaggaabhūtesu pi yañña-amaratapādisu¹ nirodhamaggasaññī² hutvā dukkhanīrodhaṇ patthayamāno yaññāmaratapādīmukhena ti-vidhe pi sankhāre ārabhati. Apī ca so tāya catusu saccesu appahīnāvijjatāya viśesato jāti-jarā-roga-maranādi-anekā-dīnaya-vokinnā³ puññaphalasankhātāṇ dukkhaṇ dukkhato a jānanto tassa adhigamāya kāyavacīcittasankhārābhedaṇ puññābhīsaṅkhāraṇ ārabhati, devaccharākāma⁴ viya maru-papātāṇ⁵ Sukha-sammatassāpi ca tassa puññaphalassa ante mahāparilāhajanakaṇ viparīnāmadukkhataṇ appassādatañ ca apassanto pi tappaccayaṇ vuttappakāram eva puññābhīsaṅkhāraṇ ārabhati, salabho viya dīpasikhābhīnipātāṇ, madhubindugiddho viya ca madhulitta-satthadhārālehanaṇ Kāmūpasevanādisu ca savipākesu ādīnavaṇ apassanto sukhasaññāya c' eva kilesābhībhūtātāya ca dvārattayappavattam pi apuññābhīsaṅkhāraṇ ārabhati, bālo viya gūthagilanaṇ,⁶ maritukāmo viya ca viśakhādānaṇ Āruppavipākesu cāpi saṅkhāraviparīnāmadukkhataṇ anavabujjhamāno sassatādivipallāsena cittasankhārābhūtaṇ āneñjābhīsaṅkhāraṇ ārabhati, disāmūlho viya piśāca-nagarābhīmukha-maggagamaṇaṇ

Evāṇ yasmā avijjā-bhāvato va saṅkhārābhāvo, na abhāvato, tasmā jānitabbam etaṇ ime saṅkhārā avijjāpaccayā hotī ti. Vuttam pi c' etaṇ *Avi dvā bhikkhave avijjā-gato puññābhīsaṅkhāram pi abhīsaṅkharoti, apuññābhīsaṅkhāram pi abhīsaṅkharoti, āneñjābhīsaṅkhāram pi abhīsaṅkharoti, yato kho bhikkhave bhikkhuṇo avijjā pahīnā, vijjā uppannā, so avijjāviraḡā vijjuppadā neva puññābhīsaṅkhāraṇ abhīsaṅkharoti ti ** Etth' āha gaṇhāma tāva etaṇ avijjā saṅkhārānaṇ paccayo ti, idaṇ pana vattabbaṇ katamesaṇ saṅkhārānaṇ kathaṇ paccayo hotīti ?

Tatr' idaṇ vuccati

Paccayo hoti puññānaṇ, duvidhā 'nekadhā pana,

Paresaṇ, pacchimānaṇ sā, ekadhā paccayo matā

* Cf S II, 82

¹ P yañ ca°, Vm H yaññāmarā°

² P nirodhadhammasaññī

³ R Vm add pi.

⁴ B °chāra°

⁵ H maruppapātāṇ

⁶ S R Vm °kilanaṇ

Tattha puññānaṃ duvidhā ti āraṃmanapaccayena ca upanissayapaccayena cā ti dvedhā paccayo hoti. Sā hi avijjaṃ khayato vayato sammasanākalē kāmāvacārānaṃ puññābhisaṅkhārānaṃ āraṃmanapaccayena paccayo hoti. Abhiññācittena samoha-cittajānanākalē rūpāvacārānaṃ Avijjāsamatikkamanatthāya pana dānādini ceva kāmāvacarapuññakriyavatthūni pūrentassa, rūpāvacarajjhānāni ca uppādentassa dvinnam pi tesāṃ upanissayapaccayena paccayo hoti. Tathā avijjāsammūlhattā kāmabhava-rūpabhavasam-pattiyo patthetvā tān' eva puññāni karontassa

Anekadhā pana paresan ti apuññābhisaṅkhārānaṃ anekadhā paccayo hoti. Kathaṃ? Esā hi avijjaṃ ārabhha rāgādīnaṃ uppajjanakāle āraṃmanapaccayena, garuṇa-katvā assādanakāle āraṃmanādhīpatī - āraṃmanūpanissayehi, avijjāsammūlhasa anādinavadassāvino pānātipātādini karontassa upanissayapaccayena, dutiyajavanādīnaṃ anantarasamanantarānantarūpanissayāsevāna-natthi-vigatapaccayehi, yaṃ kiñci akusalaṃ karontassa hetu-sahajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avigatapaccayehi anekadhā paccayo hoti.

Pacchimānaṃ sā ekadhā paccayo matā ti āneñjābhisaṅkhārānaṃ upanissayapaccayen' eva¹ ekadhā paccayo matā. So pan' assā² upanissayabhāvo puññābhisaṅkhāre vuttanayen' eva veditabbo ti. Etth' āha kiṃ panāyam ekā va avijjāsaṅkhārānaṃ paccayo, udāhu aññe pi paccayā hontī ti? Kiñc' ettha³ yadi tāva ekā va, ekakāraṇavādo āpajjati, atha aññe pi santi, avijjāpaccayā saṅkhārā ti ekakāraṇaniddeso nuppajjati? Na nuppajjati. Kasmā? Yasmā

Ekaṃ na ekato idha, nānekam, anekato pi no ekaṃ,

Phalam atthi, atthi pana eka-hetuphala-dīpanen' attho

Ekato hi kāraṇato na idha kiñci ekaṃ phalam atthi, na anekaṃ. Nāpi anekehi kāraṇehi ekaṃ. Anekehi pana kāraṇehi anekam eva hoti. Tathā hi anekehi utu-pathavī-bīja-salila-saṅkhātehi kāraṇehi⁴ anekam eva rūpa-gandha-rasādi ankurasaṅkhātaṃ phalam uppajjamānaṃ dissati. Yaṃ pan' etaṃ avijjā-

¹ P. °yena, om eva

² Vm. 542. Kim pan' ettha

³ H °assa

⁴ S adds anekehi

paccayā sankhārā, sankhārāpaccaya viññānaṃ ti ekekahetuphala-dīpanaṃ katanṃ, tattha attho atthi, payojanaṃ vijjati Bhagavā hī katthaci padhānattā¹ katthaci pākātattā, katthaci asādhāranattā, desanāvīlāsassa ca veneyyānaṃ ca anurūpato ekam eva hetuṃ vā phalaṃ vā dīpeti Phassapaccayā vedanā ti hī ekam eva hetuṃ phalaṃ c' āha Phasso hī vedanāya padhānāhetu,¹ yathā-phassaṃ vedanā-vavatthānato, Vedanā ca phassassa padhānaphalaṃ,¹ yathā-vedanaṃ phassavavatthānato Semhasamutthānā ābādhā ti pākātattā ekaṃ hetum āha Pākato h' ettha semho, na kammādayo *Ye keci bhikkhave akusalā dhammā, sabbe te ayoniso-manasikāra-mūlakā* ti* asādhāranattā ekaṃ hetum āha Asādhāraṇo hī ayoniso-manasikāro akusalānaṃ, sādharānaṃ vatthārammanādīnīti Tasmā ayam idha avijjā vijjamānesu pi aññesu vatthārammana-sahajātadhammādisu sankhārakāraṇesu *Assādanupassino tanhā pavaddhatī* ti† ca *Avijjā-samudayā āsavasamudayo* ti‡ ca vacanato aññesam pi tanhādīnaṃ sankhārahetaṇaṃ hetūti padhānattā, *Aviḍvā bhikkhave avijjāgato puññābhisaṅkhāram pi abhisankharoti* ti§ pākātattā, asādhāranattā ca sankhāraṇaṃ hetubhāvena dīpitā ti veditabbā Eten' eva ca ekekahetuphala-dīpanaparihāravacanena sabbattha ekekahetuphaladīpane payojanaṃ veditabbān ti

Etth' āha evaṃ sante pi ekantānīttaphalāya sāvaṃjāya avijjāya kathaṃ puññāneñjābhisaṅkhāra-paccayattaṃ yujjati? Na hī nimbabījato uccu uppajjati? Kathaṃ na yujjissati? Lokasmiṃ hī

Viruddho cāvīruddho ca, sadisāsādiso tathā

Dhammānaṃ paccayo siddho, vipākā eva te ca na

Dhammānaṃ hī thāna²-sabhāva-kiccādi-viruddho ca avīruddho ca paccayo loke siddho Purimacittaṃ hī aparacittassa thānavīruddho paccayo, purimasippādi-sikkhā ca pacchā pavattamānaṇaṃ sippādikīriyānaṃ Kammaṇaṃ rūpassa sabhāva-viruddho paccayo, khīrādīni ca dadhī-ādīnaṃ Āloka'cakkhuvīññānaṃ kiccavīruddho, gulādayo ca āsavādīnaṃ Cakkhurūpādayo pana cakkhuvīññānādīnaṃ thānavīruddhā pac-

* S v, 91 (converse) † S ii, 84 ‡ M i, 55 § S ii, 82

¹ B P H. patthāna° always.

² P. ñāna-.

cayā Purimajavanādayo pacchimajavanādīnaṃ sabhāvā-
viruddhā kiccāviruddhā ca Yathā ca viruddhāviruddhā
paccayā siddhā, evaṃ sadisāsadisā pi Sadisam eva hi utu-
āhāra-sankhātāṃ rūpaṃ rūpassa paccayo hoti, sālībhijādīni
ca sālīphalādīnaṃ Asadisam pi rūpaṃ arūpassa, arūpaṃ ca
rūpassa paccayo hoti, golomājaloma¹-visāna-dadhī-tīlapit-
thādīni ca dabba-bhūtanakādīnaṃ² Yesaṃ ca dhammānaṃ
te viruddhāviruddhā sadisāsadisā paccayā, na te dhammā
tesaṃ dhammānaṃ vipākā yeva³

Iti ayaṃ avijjā vipākavasena ekantānīttaphalasabhāva-
vasena⁴ ca sāvajjā pi samānā sabbesam pi etesaṃ puññābhi-
sankhārādīnaṃ yathānurūpaṃ thāna-kicca-sabhāva-viruddhā-
viruddhapaccaya-vasena sadisāsadisapaccayavasena ca pac-
cayo hotīti veditabbā⁵ So c' assā paccayabhāvo Yassa hi
dukkhādisu avijjāsankhātāṃ aññānaṃ appahīnaṃ hoti, so
dukkhe tāva pubbantādisu ca aññānena saṃsāradukkhāṃ su-
khasaññāya gahetvā tassa hetubhūte tividhe pi sankhāre āra-
bhatī ti ādinā nayena vutto eva Api ca ayaṃ añño pi pari-
yāyo

Cutūpapāte saṃsāre, sankhārānaṃ ca lakkhane,
Yo paticcasamuppanna-dhammesu ca vimuyhati,
Abhisankharoti so ete, sankhāre tividhe yato,
Avijjā paccayo tesaṃ tividhānam p' ayaṃ⁶ tato ti

Kathaṃ pana yo etesu vimuyhati,⁷ so tividhe p' ete sankhāre
karotīti⁸ ce² Cutiyā tāva vimūlho sabbattha khandhānaṃ
bhedo maraṇaṃ ti cutiṃ aganhanto satto marati, sattassa
desantara-sankamaṇaṃ ti ādinī vīkappeti Upapāte vimūlho
sabbattha khandhānaṃ pātubhāvo jāti ti upapātaṃ aganhanto
satto upapajjati, sattassa nava-sarīrapātubhāvo ti ādinī
vīkappeti Saṃsāre vimūlho yo esa

Khandhānaṃ ca pātipātī, dhātūāyatanāna ca,
Abhoccinnā⁹ vattamānā, saṃsāro ti pavuccatīti,

¹ °māviloma aU MSS

² P °bhūtanakhādīnaṃ, Vm dubbā°, B °bhūtanakādīnaṃ

³ Vm eva

⁴ Vm °phalā°

⁵ H °bbo

⁶ BH. pi yaṃ, R ayaṃ, om pi

⁷ P pi muyhati

⁸ Vm abhisān°

⁹ P S R Vm °chinnaṃ

Evaṇ vannaṇa saṅsāro, taṇ evaṇ aganhanto ayaṇ satto asmā lokā paraṇ lokaṇ gacchatī, parasmā lokā imaṇ lokaṇ āgacchatī tī ādīni vīkappeti Sankhārānaṇ lakkhane vimūlho sankhārānaṇ sabhāvalakkhanaṇ sāmāññalakkhanaṇ ca aganhanto sankhāre attato attaniyato dhuvato subhato sukhato ca vīkappeti Patīccasamuppannadhammesu vimūlho avijjādīhi sankhārādīnaṇ pavattiṇ aganhanto attā jānāti vā na jānāti vā, so eva karoti ca kāreti ca, so¹ patīsandhiyaṇ upapajjati², tassa anu-Issarādayo kalalādi-bhāvena sarīraṇ santhapetvā³ indriyāni sampādentī, so indriyasampanno phusati, vedayati, tanhīyati upādiyati, ghatīyati, so puna bhavantare bhavati tī vā, sabbe sattā niyati-sangati-bhava-parinatā tī vā vīkappeti So evaṇ⁴ avijjāya andhīkato evaṇ vīkappento yathā nāma andho pathaviyaṇ vīcaranto⁴ maggam pi amaggam pi thalam pi ninnam pi samam pi vīsamam pi patipajjati, evaṇ puññaṇ pi apuññaṇ pi āneñjam pi sankhāraṇ abhīsaṅkharotīti Ten' etaṇ vuccati

Yathā pi nāma jaccandho, naro aparināyako
 Ekadā yāti maggena, umaggenāpi⁵ ekadā,
 Saṅsāre saṅsaraṇ bālo, tathā aparināyako
 Karoti ekadā puññaṇ, apuññaṇ api⁶ ekadā
 Yadā ñatvā ca⁷ so dhammaṇ, saccāni abhīsaṁessati,
 Tadā avijjūpasamā, upasanto carīssati

Ayaṇ avijjāpaccayā sankhārā ti padasmiṇ vitthā akathā

[Viññānapada]

Sankhārapaccayā viññānapadaniddese cakkhuvīññānaṇ ti ādisu cakkhuvīññānaṇ kusala vipākāṇ akusala vipākāṇ ti duvidhaṇ hotī, tathā sota-ghāna-jīvhā-kāyaviññānāni Manoviññānaṇ pana kusalākusala vipākā dve manodhātuyo, tisso ahetukamanoviññānadhātuyo, attha sahetukāni kāmāvacara vipākacittāni, pañca rūpāvacarāni, cattāri arūpāvacarāni

¹ Vm om

² Vm adds ca

³ Vm °pentā, H santha°.

⁴ Vm caranto

⁵ Vm kummag°, P S R H ummag°

⁶ P S R: pi ca

⁷ Vm ca ñatvā

bāvīsatividhaṇ hoti Iti imehi chahi viññānehi sabbāni paṭṭattiṇsa¹ lokiyavipākaviññānāni sangahitāni honti Lokutarāni pana vattakathāyaṇ na yujjantīti na gahitāni .

Tattha siyā kathaṇ pan' etaṇ jānitabbaṇ idaṇ vuttappa-kāraṇ viññānaṇ sankhārapaccayā hotīti² Upacitakammābhāve vipākābhāvato Vipākaṇ h' etaṇ, vipākāṇ ca na upacitakammābhāve uppajjati Yadi uppajjeyya, sadbesaṇ sabbavipākāni uppajjeyyūṇ, na ca uppajjantīti jānitabbam etaṇ sankhārapaccayā idaṇ viññānaṇ hotīti Katarasankhārapaccayā katara-viññānaṇ ti ce³ Kāmāvacarapuññābhī-sankhārapaccayā tāva kusalavipākāni pañca cakkhuvīññānādīni, manovīññāne ekā manodhātu, dve manovīññānadhātuyo, attha kāmāvacara-mahāvīpākānīti solasa Yath' āha . kāmāvacarassa kusalassa kammassa katattā² upacitattā vipākaṇ cakkhuvīññānaṇ uppannaṇ hoti . pe . . sota-ghāna-vīññāna-kāyavīññānaṇ . pe vipākā manodhātu uppannā hoti, manovīññānadhātu uppannā hoti somanassa-sahagatā; manovīññānadhātu uppannā hoti upekkhāsahagatā, manovīññānadhātu uppannā hoti somanassasahagatā nānasampayuttā, somanassasahagatā nānasampayuttā sasankhārena, somanassasahagatā nānavippayuttā, somanassasahagatā nānavippayuttā sasankhārena, upekkhā-sahagatā nānasampayuttā; upekkhā-sahagatā nānasampayuttā sasankhārena, upekkhā-sahagatā nānavippayuttā, upekkhā-sahagatā nānavippayuttā sasankhārenā ti * Rūpāvacarapuññābhī-sankhārapaccayā para pañca rūpāvacaravipākāni. Yath' āha tass' eva rūpāvacarassa kusalassa kammassa katattā² upacitattā vipākaṇ viviceva kāmehi pe pathamaṇ³ jhānaṇ pe pañcamaṇ³ jhānaṇ upasampajja viharatī ti † Evaṇ puññābhī-sankhārapaccayā ekavīsati-vidhaṇ viññānaṇ hoti

Apuññābhī-sankhārapaccayā pana akusalavipākāni pañca⁴ cakkhuvīññānādīni, ekā manodhātu, ekā manovīññānadhātūti evaṇ sattividhaṇ viññānaṇ hoti Yath' āha Akusalassa kammassa katattā² upacitattā vipākaṇ cakkhuvīññānaṇ hoti⁵,

* Dhś §§ 431-497

† Ib § 499

¹ B H. battiṇsa

² B H. katattā

³ P °ma

⁴ S R om.

⁵ S R add pe

lavipākā Idañ ca pana dvayaṇ aniyatadvārārammanaṇ, niyatavattthūthānaṇ, niyatakiccaṇ ca hoti Somanassasahagatā pana ahetuka-manoviññānadhātu kusalavipākamanodhātuyā anantaraṇ tassā eva¹ ārammanaṇ ārabbhā, hadaya-vatthuṇ nissāya, santīranakiccaṇ sādhayamānā ca² chasu dvāresu balavārammane kāmāvacarasattānaṇ yebhuyyena lobhasampayuttajavanāvasāne bhavangavīthiṇ pacchūṇḍitvā javanena gahītārammane tadārammanavasena³ sakīṇ vā dvikkhattuṇ vā pavattati. Cittapavatti-gaṇāṇāyaṇ pana sabbadvāresu⁴ tadārammane dve eva cittavārā āgatā Idaṇ pana cittaṇ tadārammanan ti ca pitthibhavangan ti cāti dve nāmāni labhati. aniyatadvārārammanaṇ, niyatavattthukaṇ, aniyatattthānakiccaṇ ca hotīti Evaṇ tāva terasa pañcavokā-rabhava pavattiyāñi⁵ eva⁵ pavattantīti vedītabbāni

Sesesu ekūnavīsatiyā cittesu⁶ na kiñci attano anurūpāya patīsandhiyā na pavattati Pavattiyaṇ pana kusalākusalavipākā tāva dve ahetukamanoviññānadhātuyo pañcadvāre kusalākusalavipākamanodhātūnaṇ anantaraṇ santīranakiccaṇ, chasu dvāresu pubbe vuttanayen' eva tadārammanakiccaṇ, attanā dinnapatisandhito uddhaṇ asati bhavangupacchedake⁷ cittuppāde bhavangakiccaṇ ante cutikiccaṇ⁸ cāti cattāri kiccāni sādhayamānā⁹ niyatavattthukā⁹ aniyatārammanattthāna-kiccā⁹ hutvā pavattanti Attha kāmāvacaraśahetukacittāni pavattiyaṇ⁶ vuttanayen' eva chasu dvāresu tadārammanakiccaṇ, attanā dinnapatisandhito uddhaṇ asati bhavangupacchedake cittuppāde bhavangakiccaṇ, ante cuti-kiccaṇ cāti tīni kiccāni sādhayamānāni niyatavattthukāni aniyatārammanattthāna-kiccāni¹⁰ hutvā pavattanti Pañca rūpāvacarāni cattāri ca arūpāvacarāni¹¹ attanā dinnapatisandhito uddhaṇ asati bhavangupacchedake cittuppāde bhavangakiccaṇ, ante cutikiccaṇ cāti kiccadvayaṇ sādhayamānāni pavattanti Tesu rūpāvacarāni niyatavattthārammanāni aniyatattthānakiccaṇ Itarāni avattthukāni¹² niyatārammanāni

¹ P yeva² S R. va³ S Vm H add ca⁴ So all MSS⁵ P °yañ c' eva , Vm °yaṇ yeva⁶ Vm om⁷ R °daka⁸ P kiñ⁹ S R °āni¹⁰ Vm °tadvārāram°¹¹ Vm āruppāni.¹² Vm niyatavatt°

anīyatatthānakiccāni hutvā pavattantīti evaṇ tāva battiṇsa¹-
vidham pi viññānaṇ pavattiyaṇ² sankhārapaccayā pavattati
Tatr' āssa te te sankhārā kammaṇapaccayena ca upanissaya-
paccayena ca paccayā honti

Tattha yān' etāni ekādasa tadārammanacittāni vuttāni,
tesu ekam pi rūpārūpabhava tadārammanaṇ hutvā na pavat-
tati 'Kasmā' Bījābhāvā Tattha hi kāmāvacaravipāka-
sankhātāṇ paṭisandhi-bijaṇ n' atthi, yaṇ rūpādisu ārammane-
su³ pavattiyaṇ tassa janakaṇ bhaviyya Cakkhuvīññānā-
dīnam pi rūpabhava abhāvo āpajjatīti ce' Na, indriyap-
pavatti-ānubhāvato, dvāravīthibhede cittaṇiyamato ca Ya-
thā c' etaṇ tadārammanaṇ ekantena rūpārūpabhava nappa-
vattati, tathā sabbe pi akāmāvacare dhamme nānubandhati
Kasmā' Ajanakattā ceva janakassa ca asadisattā Taṇ hi
yathā nāma gehā⁴ nikkhamitvā bahi gantukāmo tarunadārako
attano janakaṇ pītaṇ vā aññaṇ vā pītu-saḍisaṇ hitakāmaṇ
ñātiṇ⁵ anguliyaṇ gahetvā anubandhati, na aññaṇ rājapuri-
sādiṇ, tathā etaṇ pi bhavangārammanato bahi nikkhamitu-
kāmaṇ sabhāgatāya attano janakaṇ pītaṇ vā pītu-saḍisaṇ⁶
vā kāmāvacarajavanam eva anubandhati, na aññaṇ mahag-
gataṇ anuttaraṇ vā Yathā c' etaṇ mahaggatalokuttare
dhamme nānubandhati, tathā yadā ete kāmāvacaradhammā
pi mahaggatārammanā hutvā pavattanti, tadā te pi nānu-
bandhati Kasmā' Aparicītaḍesattā, accantaparittāram-
manattā ca Taṇ hi yathā pītaṇ vā pītu-saḍisaṇ⁶ vā ñātiṇ
anubandhanto pi tarunadārako gharadvāra-antaravīthi-catuk-
kādimhi paricīte yeva dese anubandhati, na araññaṇ⁷ vā
yuddhabhūmiṇ vā gacchantaṇ, evaṇ kāmāvacaradhamme
anubandhantaṇ pi amahaggatādimhi paricīte yeva dese pavat-
tamāne dhamme anubandhati, na mahaggata-lokuttara-
dhamme ārabha pavattamāne ti Yasmā c' assa *Sabbo kāmāvacaravipāko*,⁸
kīriyamanodhātu, *kīriyāhetukamanovīññā-
nadhātu*⁹ *somanassasahagatā*, *ime dhammā parittārammanā* ti*
evaṇ accantaparittam eva ārammanaṇ vuttaṇ, tasmā p' etaṇ

* Dhs § 1406

¹ B H bātṭiṇsa

² P °tiyā

³ H adds pavattaṇ.

⁴ S gehato

⁵ S R add vā

⁶ B H S R pīti°

⁷ P aññaṇ

⁸ S R H °vacarassa°

⁹ B kriya-ahe°

mahaggatalokuttarārammane kāmāvataraadhamme pi nānu-bandhatīti veditabbaṃ

Kiṃ vā imāya yutti-kathāya ? Atthakathāyaṃ hi ēkanten' eva vuttaṃ Ekādasa tadārammanacittāni nāma-gottaṃ ārabha javane javite tadārammanaṃ na gāhanti Pannat-tiṃ ārabha javane javite tadārammanaṃ na labbhati Tīlak-khanārammanuka-vipassanāya tadārammanaṃ na labbhati Vutthānagāminiyā balavavipassanāya tadārammanaṃ na labbhati Rūpārūpadhamme¹ ārabha javane javite tadārammanaṃ na² labbhati Micchattaniyatadhammesu tadārammanaṃ na labbhati Sammattaniyatadhammesu tadārammanaṃ na labbhati Lokuttaradhamme ārabha javane javite tadārammanaṃ na labbhati Abhiññāñānaṃ ārabha javane javite tadārammanaṃ na labbhati Patīsambhīdāñānaṃ ārabha javane javite tadārammanaṃ na labbhati Kāmāvacare dubbalārammane tadārammanaṃ na labbhati Chasu dvāresu balavārammane āpāthagate yeva labbhati Labbhamānaṃ ca kāmāvacare yeva labbhati Rūpārūpa-bhave tadārammanaṃ nāma n' atthi ti

Yaṃ pana vuttaṃ Sesesu ekūnavāsatiyā cittesu na kiñci attano anurūpāya patīsandhiyā na pavattatīti, taṃ atisankhittattā dubbijānaṃ, ten' assa vitthāranaya-dassanattāṃ vuccati Katī patīsandhiyo ? Katī patīsandhicittāni ? Kena kattha patīsandhi hoti ? Kiṃ patīsandhiyā ārammanan ti ? Asaññāpatīsandhiyā³ saddhiṃ vīsati patīsandhiyo Vuttap-pakārāṇi' eva⁴ ekūnavāsati patīsandhicittāni Tattha akusalavipākāya ahetukamanoviññanadhātuyā apāyesu patīsandhi hoti Kusavipākāya manussaloke jaccandha-jātibadhira-jātiummattaka-elamūga-napuṇsakādīnaṃ Atthaḥ sahetukamāhāvipākehi⁵ kāmāvacaradevesu ceva manussesu ca puññāvantānaṃ patīsandhi hoti Pañcaḥ rūpāvacaravipākehi rūpi Brahmaloce Catūhi arūpāvacaravipākehi arūpaloke ti Yenā ca yattha patīsandhi hoti, sā eva tassa anurūpapatīsandhi⁶ nāma

Sankhepato⁷ patīsandhiyā tīni ārammanāni honti kammaṃ,

¹ S R rūpāvacarārūpāvacara°

⁴ P °kāren' eva

⁶ Vm °rūpā°

² B om ³ Vm °ñāsattapa°

⁵ Vm °tukakāmāvacaravipā°

⁷ S R Vm add pana

kammanimittañ, gatinimittan tī Tattha kammañ nāma āyūhitā kusalākusalacetanā Kammanimittañ nāma yañ vatthun¹ ārammañ katvā kammañ āyūhatī Tattha atīte kappakotisatasahassamatthakasmim pi kamme kate tasmīñ khane kammañ vā kammanimittañ vā āgantvā upatthātī. Tatr' idañ kammanimittassa upatthāne vatthu Gopakasīvalī kira nāma Tālapitthikavihāre cetiyañ kāresi Tassa marana-mañce nīpanpassa cetiyañ upatthāsī So tad' eva nimittañ ganhitvā kālañ-katvā devaloke nibbatti

Aññā sammūlhakālakīriyā nāma hotī Parammukhañ gacchantassa hī pacchato tikhinena asinā sīsañ chindantī, nīpajjtvā niddāyantassāpi tikhinena asinā sīsañ chindantī, udake osidāpetvā mārentī, evarūpe pi kāle aññatarañ kammañ vā kammanimittañ vā upatthātī Aññañ lahukamarañ nāma atthī, nikhādanadandakamatthakasmī¹ hī nīlinamakkhikañ² muggarena paharītvā piṇṣanti,³ evarūpe pi kāle kammañ vā kammanimittañ vā upatthātī Evañ piṇṣiyamānāya⁴ pana makkhikāya pathamañ kāyadvārāvajjanañ bhavangañ nāvatteti, manodvārāvajjanam eva āvatteti Atha javanañ javītvā bhavangañ otarati Dutiyavāre kāyadvārāvajjanañ bhavangañ āvatteti Tato kāyaviññāñ sampaticchanañ santiranañ votthapanan⁵ tī vīthiccittāni pavattanti Javanañ javītvā bhavangañ otarati Tatiyavāre manodvārāvajjanañ bhavangañ⁶ otarati Etasmīñ thāne kālakīriyañ⁷ karoti Idañ kīmatthañ ābhatañ⁸ Arūpadhammañ vīsayo nāma evañ lahuko tī dīpanatthañ

Gatinimittañ nāma nibbattanaka-okāse eko vanna upatthātī Tattha nīraye upatthāhante lohakumbhī-sadisō hutvā upatthātī Manussaloke upatthāhante⁸ mātukucchi kambalayāna-sadisā⁹ hutvā upatthātī Devaloke upatthāhante kapparukha-vimāna-sayanādīni upatthāhanti Evañ kammañ kammanimittañ gatinimittan tī sankhēpato patīsandhiyā tīni ārammanāni hontī

Aparo nayo —patīsandhiyā tīni ārammanāni hontī atītañ,

¹ H nikkhā°

² S R nīlinañ°

³ B H piṇṣanti

⁴ B H piṇṣi°

⁵ B H votthabbanāñ *always*

⁶ S R H *add* āvatteti, atha javanañ javītvā bhavangañ

⁷ B H kālañ kriyañ

⁸ S R °thite

⁹ S R kambalasadisā

paccuppannaṃ, navattabbañ ca Asaññi-patisandhi anārammanā ti ¹ Tattha viññānañcāyatana-nevasaññānāsaññāyatana-patisandhinaṃ atītaṃ eva ārammanaṃ Dasannaṃ kāmāvacarānaṃ atītaṃ vā paccuppannaṃ vā Sesānaṃ navattabbaṃ Evaṃ tisu ārammanesu pavattamānā pana² patisandhi yasmā atītārammanassa vā navattabbārammanassa vā cuticittassa anantaram eva hoti,³ paccuppannārammanaṃ pana cuticittaṃ nāma n' atthi, tasmā dvīsu ārammanesu aññatarārammanāya cutiyā anantaraṃ tisu ārammanesu aññatarārammanāya patisandhiyā sugati-duggati-vasena pavattanākaro veditabbo Seyyathidaṃ⁴ Kāmāvacarasugatiyaṃ tāva thitassa pāpakammīno puggalassa *Tān c' assa⁵ tasmīṃ samaye olambanti* ti ādi-vacanato maranamañce nīpannassa yathūpacitaṃ pāpakammaṃ vā kammanimittaṃ vā manodvāre āpātham āgacchati, taṃ ārabha uppannāya tadārammanapariyosānāya suddhāya vā⁶ javanavīthiyā anantaraṃ bhavangavisaṃsāraṃ ārammanaṃ katvā cuticittaṃ uppajjati Tasmīṃ niruddhe tad' eva āpāthagataṃ kammaṃ vā kammanimittaṃ vā ārabha anupacchinna-kilesabala-vināmitaṃ⁷ duggati-pariyāpannaṃ patisandhicittaṃ uppajjati Ayaṃ atītārammanāya cutiyā anantarā atītārammanā patisandhi

Aparassa maranasamaye vuttappakāra-kammavasena⁸ narakādisu aggijālavanādikaṃ duggati-nimittaṃ manodvāre āpātham āgacchati Tassa⁹ dvikkhattuṃ bhavange⁹ uppajjtvā niruddhe taṃ ārammanaṃ ārabha ekaṃ āvajjanaṃ, maranassa āsannabhāvena mandibhūta-vegattā pañca javanāni, dve tadārammanānīti tīni vīthiccittāni uppajjanti Tato bhavangavisaṃsāraṃ ārammanaṃ katvā ekaṃ cuticittaṃ Ettāvatā ekādasā cittakkhanā atītā honti Ath' āvesesa¹⁰-pañca-cittakkhanāyuke tasmīṃ yeva ārammane patisandhicittaṃ uppajjati Ayaṃ atītārammanāya cutiyā anantarā paccuppannārammanā patisandhi

Aparassa maranasamaye pañcannaṃ dvārānaṃ aññatarasmiṃ

¹ S R om ti

² S R om

³ S R pavattati

⁴ S R. Vm tāni 'ssa

⁵ S R Vm om

⁶ B P H °balava-vinā°

⁷ S R °pakārārammana-va°

⁸ Vm tasmā

⁹ P H °vangaṃ

¹⁰ Vm Ath' assa ava°

dvāre¹ rāgādi-hetubhūtaṃ hīnārammanāṃ āpātham āgacchatī
Tassa yathākkamena uppanna-votthapanāvasāne maranassa
āsannabhāvena mandībhūta-vegattā pañca javanāni dve
tadārammanāni ca uppajjanti Tato bhavangavisayam āram-
manāṃ katvā ekaṃ cuticittāṃ Ettāvata² dve bhavangāni,
āvajjanaṃ, dassanaṃ, sampaticchanaṃ, santīraṇaṃ, vottha-
panaṃ, pañca javanāni, dve tadārammanāni ekaṃ cuticittanti
pañcadasa cūttakkhanā atītā honti Athāvasesa-ekacūttak-
khanāyuke tasmīṃ yeva³ ārammane patisandhicittāṃ uppaj-
jati Ayam pi atītārammanāya cutiyā anantarā paccuppan-
nārammanā patisandhi Esā tāva atītārammanāya sugati-
cutiyā anantarā atītapaccuppannārammanāya duggati-pati-
sandhiyā pavattanākāro

Duggatiyaṃ thitassa pana upacitānavajjakammassa vutta-
nāyena⁴ eva⁴ taṃ anavajjakammaṃ vā kammanimittaṃ vā mano-
dvāre āpātham āgacchatīti kanhapakkhe sukkapakkhaṃ tha-
petvā sabbaṃ purīmanāyena⁴ eva vedītabbaṃ Ayaṃ atītāram-
manāya duggati-cutiyā anantarā atītapaccuppannārammanā-
ya sugatipatisandhiyā pavattanākāro.

Sugatiyaṃ thitassa pana upacitānavajjakammassa *Tāni
c' assa⁵ tasmīṃ samaye olambanti* ti ādivacanato maranamañce
nīpannassa yathūpacitaṃ anavajjakammaṃ vā kammanimitta-
ṃ vā manodvāre āpātham āgacchatī Tañ ca kho upacita-
kāmaṇāvacarānavajjakammassa⁶ eva Upacitamahaggatakam-
massa pana kammanimittam eva āpātham āgacchatī Taṃ
ārabbha uppannāya tadārammanapariyosānāya suddhāya
vā javanavīthiyā anantaraṃ bhavangavisayaṃ ārammanāṃ
katvā cuticittam uppajjati Tasmīṃ niruddhe tad eva āpātha-
gataṃ kammaṃ vā kammanimittaṃ vā ārabba anupacchinna-
kīlesabala-vinamitaṃ⁶ sugati-pariyāpannaṃ patisandhicittam
uppajjati. Ayaṃ atītārammanāya cutiyā anantarā atītāram-
manā na-vattabbārammanā vā patisandhi.

Aparassa maranasamaye kāmaṇāvacarānavajjakammavasena
manussaloke mātukucchi-vanna-sankhātāṃ vā devaloke uy-
yānakapparukkhādivannasankhātāṃ⁷ vā sugatinimittaṃ⁸ ma-

¹ Vm om² Vm adds ca³ P eva⁴ P utta^o⁵ S R Vm tāni'ssa⁶ B P H °balavavinā^o⁷ Vm °yāna-vimānakappa^o⁸ S R add vā duggatinimittaṃ vā

nodvāre āpātham āgacchatī Tassa duggatīnimitte dassitā-nukkamen' eva cuticittānantaraṇ patisandhicittaṇ uppajjati Ayaṇ atitārammanāya cutiyā anantarā paccuppannārammanā patisandhi

Aparassa maranasamaye ñātakā Ayaṇ tāta tav' atthāya Buddhapūjā kariyati, cittaṇ pasādehi'' tī¹ vatvā pupphadāma-dhaja-patākādi-vasena² rūpārammanaṇ vā, dhammasa-vana-tuiyapūjādi-vasena saddārammanaṇ vā dhūma-vāsa-gandhādi-vasena gandhārammanaṇ vā, Idaṇ tāta³ sāyassu, tav' atthāya dātabbaṇ⁴ deyyadhamman tī vatvā madhuphānitādivasena rasārammanaṇ vā, Idaṇ tāta³ phusassu tav' atthāya dātabbaṇ⁴ deyyadhamman tī vatvā Cīnapata-Somarapatādi-vasena⁵ phothhabbārammanaṇ vā pañcadvāre upasaṇharanti Tassa tasmīṇ āpāthagate rūpādi-ārammane yathākkamena uppannavotthapanāvasāne⁶ maranassa āsannabhāvena mandībhūtavegattā pañca javanāni dve tadārammanāni ca uppajjanti Tato bhavangavisayaṇ ārammanaṇ katvā ekaṇ cuticittaṇ, tadavasāne⁷ tasmīṇ yeva ekacittak-khanatthitike ārammane patisandhi-cittaṇ uppajjati Ayam pi atitārammanāya cutiyā anantarā paccuppannārammanā patisandhi

Aparassa pana pathavikaṣṇajjhānādi-vasena patiladdha-mahaggatassa⁸ sugatiyaṇ thitassa maranasamaye kāmāvacarakusalakamma - kāmānimitta - gatīnimittānaṇ⁹ aññatarāṇ, pathavikaṣṇādikaṇ vā nimittaṇ, mahaggatacittaṇ vā manodvāre āpātham āgacchatī, cakkhusotānaṇ vā aññataras-mīṇ kusaluppatti-hetubhūtaṇ panītam ārammanaṇ āpātham āgacchatī Tassa yathākkamena uppannavotthapanāvasāne maranassa āsannabhāvena mandībhūtavegattā pañca javanāni uppajjanti Mahaggatagatīkānaṇ pana tadārammanaṇ n' atthī, tasmā javanānantaraṇ yeva¹⁰ bhavangavisayaṇ ārammanaṇ katvā ekaṇ cuticittaṇ uppajjati Tass' āvasāne kāmāvacara - mahaggata - sugatīnaṇ aññatarasugati - pariyāpannaṇ yathūpatthitesu¹¹ ārammanesu aññatarārammanaṇ

¹ P. °detīti.

² P. °patākā°.

³ S R tāva

⁴ S R Vm °bba

⁵ Vm °patta° pattādi°

⁶ P °phothhabba°

⁷ S R tassāvasāne

⁸ S R °mahagga

⁹ S R Vm add vā

¹⁰ P eva.

¹¹ Vm yathopat°

patīsandhicittañ uppajjati Ayañ na-vattabbārammanāya sugati-cutiyā¹ anantarā atīta-paccuppanna-na-vattabbānañ² aññatafārammanā patīsandhi Eten' ānusārena āruppacutiya pi anantarā patīsandhi vedītabbā Ayañ atīta-na-vattabbārammanāya sugati-cutiyā anantarā atīta-na-vattabbapaccuppannārammanāya patīsandhiyā pavattanākāro

Duggatīyañ thitassa pana pāpakammīno vuttanayen' eva tañ³ kammañ kammanimittañ gatinimittañ vā manodvāre, pañcadvāre⁴ pana akusaluppatthetubhūtañ ārammanañ āpātham āgacchati Ath' assa yathākkamena cuticittāvasāne duggatipariyāpannañ tesu ārammanesu aññatarārammanañ patīsandhi-cittañ uppajjati Ayañ atītārammanāya duggatī-cutiyā anantarā atītapaccuppannārammanāya⁵ patīsandhiyā pavattanākāro ti

Ettāvatā ekūnavīsati-vidhassāpi viññānassa patīsandhi-vasena pavatī dīpitā hotī Tay' idañ sabbam pi evaṇ

Pavattamānañ sandhimhi, dvidhā⁶ kammena vattatī,
Missādīhi ca bhedehi, bhed' assa duvidhādiko

Idaṇ hi ekūnavīsati-vidham pi vipākaviññānañ patīsandhimhi pavattamānañ dvidhā⁶ kammena vattatī Yathāsakañ hi etassa janakañ⁷ kammañ nānākkhanika-kamma-paccayena ceva upanissaya-paccayena ca paccayo hotī Vuttañ h' etañ, *Kusalākusalañ kammañ vipākassa⁸ upanissaya-paccayena paccayo* ti * Evañ vattamānassa pan' assa missādīhi bhedehi duvidhādiko pi bhedo vedītabbo Seyyathidaṇ⁹ Idaṇ hi patīsandhi-vasena ekadhā vattamānam⁹ pi rūpena saha missāmissabhedato duvidhañ Kāmarūpārūpabhavabhedato tividhañ Andaja-jalābuja-saṇseda-ja-opapātika-yoni-vasena¹⁰ catubbidhañ Gati-vasena pañcavidhañ Viññānatthitī-vasena sattavidhañ Sattāvāsa-vasena atthavidhañ hotī Tattha.

Missañ dvidhā bhāvabhedā, sa-bhāvañ tattha ca dvidhā,
Dve vā tayo vā dasakā, omato ādinā saha

* *Tikāpatthānaṇ* 11, 167, 168

¹ S R om sugati. ² Vm °tabbārammanānañ ³ P om
⁴ Vm adds vā ⁵ R om atīta ⁶ R Vm dvedhā ⁷ R Vm janaka
⁸ H adds nānākkhanika-kamma-paccayena.
⁹ Vm pavatī ¹⁰ R om yoni.

Missañ dvidhā bhāvabhedā ti yaṇ h' etam ettha aññatra arūpabhavā rūpamissañ patisandhiviññānaṇ uppajjati, taṇ rūpabhavē itthindriyapurisindriya-sankhātena bhāvena vinā uppattito, kāmabhavē aññatra jātipandaḥka-patisandhiyā bhāvena saha uppattito sa-bhāvaṇ a-bhāvaṇ ti duvidhaṇ¹ hoti Sabhāvaṇ tattha ca dvidhā ti tatthāpi ca yaṇ sa-bhāvaṇ, taṇ itthi-purisabhāvānaṇ aññatarena saha uppattito duvidham eva hoti Dve vā tayo vā dasakā omato ādinā sahā ti yaṇ h' etam ettha missañ anissan ti dvaye ādibhūtaṇ rūpamissañ patisandhi-viññānaṇ, tena saha vatthu-kāyadasakavasena dve vā, vatthu-kāyabhāvasakavasena tayo vā dasakā omato uppajjanti, n' atthi ito paraṇ rūpaparihānīti

Taṇ pan' etaṇ² evaṇ omakaparimānaṇ uppajjamānaṇ andaja-jalābujanāmikāsu dvīsu yonīsu jāti-unnāya ekena aṇṇsunā uddhata³-tela-sappimandappamānaṇ kalalan ti laddhasankhaṇ⁴ hutvā uppajjati Tattha yonīnaṇ gati-vasena sambhāvabhedo veditabbo Etāsu hi

Nīraye bhummaṇṇesu, devesu ca na yonīyo
tisso purimikā honti, catasso pi gatittaye

Tattha devesu cā ti ca-saddena yathā nīraye ca bhummaṇṇesu ca devesu, evaṇ nījjhāmatanhi kapetesu ca purimikā tisso yonīyo na santīti veditabbā Opapātikā eva hi te honti Sese pana tiracchānapettivīsaya-manussa-sankhāte gatittaye, pubbe vajjitabhummadevesu⁵ catasso⁶ yonīyo honti Tattha

Tiṇṣa nava ceva rūpīsu, sattatī ukkaṇṣato va⁷ rūpāni,
saṇṣedajopapātīsu.⁸ atha vā avakaṇṣato tiṇṣa.

Rūpibrahmesu tāva opapātikayonikesu cakkhu-sota-vatthudasakānaṇ jīvitanaṇvakaṇṣa cāti catunnaṇ kalāpānaṇ vasena tiṇṣa ca nava ca patisandhiviññānena saha rūpāni uppajjanti. Rūpibrahme pana thāpetvā aññesu saṇṣedaja-opapātikesu⁹ ukkaṇṣato cakkhu-sota-ghāna-jivhā-kāya-bhāva-vatthu-dasa-

¹ P dvividhaṇ

² P paṇītaṇ

³ PH uddhata

⁴ BH °khaṇ

⁵ B vajjata°, H S R Vm add ca.

⁶ Vm add pi

⁷ S R ca, Vm 'tha

⁸ S R °pātika yonīsu, Vm saṇṣedupapāta yonīsu

⁹ Vm °pātikayonikesu

kānaṃ vasena sattatī Tāni ca niccaṃ devesu Tattha vanno,
gandho, raso, oṣā, catasso cāpi dhātuyo, cakkhupasādo, jī-
vitindriyaṃ¹ ti ayaṃ dasarūpaparimāno rūpapuñño cakkhuda-
sako nāma Evaṃ² sesā veditabbā Avakaṃsato pana jac-
candha-badhira-aghānaka-napuṇsakassa jivhā-kāya-vatthu-
dasakānaṃ vasena tiṃsa rūpāni uppajjanti Ukkaṃsāvakaṃ-
sānaṃ pana antare anurūpato vikappo veditabbo Evaṃ
viditvā puna

Khandhārammana-gatī-hetū-vedanā-pīti-vitakka-vicārehi,
bhedābbhedaviseso, cuti-sandhīnaṃ parimāṇeyyo

Yā h' esā missāmissato duvidhā patisandhi, yā c' assā² atītā-
nantarā cuti, tāsāṃ imehi khandhādihi bhedābbhedaviseso
ñātabbo ti attho Kathaṃ² Kadāci³ catukkhandhāya arū-
pacutiya⁴ anantarā catukkhandhā va ārammanato pi abhinna
patisandhi hoti Kadāci amahaggata-bahiddhārammanāya
mahaggata-ajjhātārammanā Ayaṃ tāva arūpabhūmisu ye-
va⁵ nayo Kadāci pana catukkhandhāya āruppacutiya⁶
anantarā pañcakkhandhā kāmāvacarapatisandhi Kadāci
pañcakkhandhāya kāmāvacaracutiya rūpāvacaracutiya vā
anantarā catukkhandhā āruppapatisandhi Evaṃ atītāram-
manacutiya⁷ atīta-navattabba-paccuppannārammanā⁸ pati-
sandhi Ekacca - sugaticutiya ekacca - duggatipatisandhi
Ahetukacutiya sahetukapatisandhi, duhetukacutiya tihetu-
kapatisandhi, upekkhāsahagatacutiya somanassasahagata-
patisandhi, appītikacutiya sappītikapatisandhi, avitakkacu-
tiya savitakkapatisandhi, avicāracutiya savicārapatisandhi
avitakka-avicāracutiya savitakka-savicārapatisandhi tassa
tassa viparītato ca yathāyogaṃ yojetabbaṃ

Laddhappaccayam iti, dhammamattam etaṃ bhavanta-
ram upeti

nāssa tato sankanti, na tato hetuṃ vinā hoti

¹ Vm jīvitān

² S R tassā

³ Vm adds pana

⁴ H āruppa°

⁵ Vm eva

⁶ S R Vm arūpa°

⁷ R S Vm H °manāya cutiya

⁸ Vm om atītanavattabba, S R paccuppannā atīta navattab-
bārammanā

Iti h' etaṇ laddhapaccayaṇ rūpārūpadhammamattaṇ uppaj-
jamānaṇ bhavantaṇ upetiṭi vuccati, na satto, na jīvo
Tassa nāpi atītabbhavato idha sankanti atthi, nāpi tato hetuṇ
vinā idha pātubhāvo Tay' idaṇ pakātena manussa-cuti-
patīsandhikkamena pakāsayissāma

Atītabbhavasmīṇ hi sarasena upakkamena vā samāsaṇna-
maranassa¹ asayhānaṇ sabbanga-paccangasandhi-bandhanac-
chedakānaṇ² māranantika-vedanāsattānaṇ³ sanmpātaṇ asa-
hantassa ātape pakkhitta⁴-haritatālapannam iva kamena
upasussamāne⁵ sarīre niruddhesu cakkhādisu indriyesu ha-
dayavatthumatte patitthitesu kāyindriya-manindriya-jīvita-
indriyesu tankhanāvasesa-hadayavatthusannissitaṇ⁶ viññānaṇ
garu-samāsevitāsanna-pubbakatānaṇ⁷ aññataṇ laddhāvase-
sa-paccayasankhārasankhātāṇ⁸ kammaṇ vā tadupatthāpitaṇ
vā kammanimitta-gatanimitta-sankhātāṇ vīsayam ārabha
pavattati

Tad evaṇ pavattamānaṇ tanhā-avijjānaṇ appahinattā avij-
jāpaticchādītādīnave tasmīṇ vīsaye tanhā nāmeti,⁹ saha-jāta-
sankhārā khīpanti Taṇ santativasena tanhāya nāmiya-
mānaṇ¹⁰ sankhārehi khīpamānaṇ¹¹ orimatīrarukkhavimibad-
dharajjum¹² ālambitvā mātīkātikkamako¹³ vīya purimaṇ ca
nissayaṇ jahati,¹⁴ aparaṇ ca kammasamutthāpitaṇ nissayaṇ
assādayamānaṇ vā anassādayamānaṇ vā ārammanādīhi yeva
paccayehi pavattati¹⁵

Ettha ca purimaṇ cavanato cuti. Pacchimaṇ bhavan-
tarādi-patīsandhānato patīsandhi ti vuccati Tad etaṇ
nāpi purimabbhāvā idh' āgataṇ,¹⁶ nāpi tato kammasankhāra-
nāmīta-vīsayādi-hetuṇ¹⁷ vinā pātubhūtaṇ ti vedītabbaṇ

Sīyuj nīdassanān' ettha, patighosādīkā atha
santānabandhato n' atthi, ekatā nāpi nānatā

¹ P S R samāpanna°

³ P B. °sattānaṇ

⁵ Vm apasus°

⁷ Vm garukata-samā°

⁹ Vm nameti

¹¹ B H P khīppa°, R khīpaya°

¹³ P °nikkhamato

¹⁵ P idha āgataṇ

² R °paccanga-sambandhanac°

⁴ P S pakkhittaṇ

⁶ S R hadayasannissitaṇ

⁸ P saddāvasesa° sankhataṇ

¹⁰ R Vm nāmiya°

¹² R °baddhaṇ°, B H °bandha°

¹⁴ R pajahati

¹⁵ Vm °tīti

¹⁷ Vm °sankhāra natī-vīsa°.

Ettha c' etassa viññānassa purimabhavato idha anāgamane atītabhavapariyāpannahetūhi ca uppāde patighosa-padipamuddā-patibimbappakārā¹ dhammā nīdassanāni siyuṇṇa Yathā hi patighosapadipamuddā² chāyā-saddādihetukā aññatra agantvā³ honti, evam eva idaṇ cittaṇṇa Ettha ca santānabaddhato⁴ n' atthi ekatā nāpi nānatā Yađi hi santānabandhe satī ekantam ekatā bhavēyya, na khīrato dadhi sambhūtaṇṇa siyā Athāpi ekantanānatā bhavēyya, na khīrasādhīno dadhi siyā⁵ Esa nayo sabbahetu-hetusamuppannesu Evañ ca satī sabbalokavohāra-lopo siyā, so ca anītho, tasmā ettha na ekantam ekatā vā nānatā vā upagantabbā tī

Etth' āha nanu evaṇ asankanti-pātubhāve satī ye imasmīṇ manussattabhāve khandhā, tesāṇa niruddhattā phalapaccayassa ca kammassa tattha agamanato aññassa aññato ca taṇa phalaṇa siyā Upabhuñjake ca asatī kassa taṇa phalaṇa siyā² Tasmā na sundaram idaṇa vīdhānaṇa tī Tat' idaṇa vuccatī

Santāne yaṇa phalaṇa etaṇa, nāññassa na ca aññato
bījānaṇa abhisankhāro, etass' atthassa sādha ko⁶

Ekasantānasmīṇa hi phalam uppajjamānaṇa tattha ekantaṇa⁷ ekattanānattānaṇa patisiddhattā aññassā tī vā aññato tī vā na hotī Etassa ca pan' atthassa⁸ bījānaṇa abhisankhāro sādha ko Ambabījādīnaṇa hi abhisankhāresu katesu tassa bījassa santāne laddhapaccayā kālantare phalaviseso uppajjamāno na aññabījānaṇa, nāpi aññābhisankhārapaccayā uppajjatī, na ca tāni bījāni abhisankhārā vā phalatthānaṇa⁹ pāpunantī¹⁰ Evaṇa sampadam idaṇa veditabbaṇa Vijjā-sīposadhādīhi cāpi¹¹ bālasarīre upayutthehi kālantare vuddhasarīrādīsū phaladehi¹² ayam attho veditabbo Yam pi vuttaṇa upabhuñjake ca asatī kassa taṇa phalaṇa siyā² tī, tattha

Phalassuppattiyā eva, siddhā bhūñjakasammutī,
phaluppādena rukkhassa, yathā phalatī-sammutī

¹ P °kāra

² B P °muddac

³ Vm adda va

⁴ B H °bandhato, P °bandhanato, R °pabandhato

⁵ Vm om

⁶ P sāvako

⁷ Vm ekanta

⁸ Vm vacanatthassa

⁹ P thalatthānā

¹⁰ P vā gunantī

¹¹ R om

¹² Vm phalaṇa detitī

Yathā hi rukkkhasankhātānaṃ dhammānaṃ ekadesabhūtaṣṣa
rukkhaphalassa uppattiyā eva rukkho phalatīti vā phalito
ti vā vuccatī, tathā deva-manussa-sankhātānaṃ khandhānaṃ
ekadesabhūtaṣṣa upabhogasankhātassa sūkhadukkhaphalassa
uppāden' eva devo vā manusso vā upabhuñjatī ti vā, su-
khito, dukkhito ti vā vuccatī, tasmā na ettha aññena upa-
bhuñjakena nāma koci attho atthīti Yo pi vadeyya evaṃ
sante pi ete sankhārā vijjamānā vā phalassa paccayā siyūṇ,
avijjamānā vā? Yadi ca vijjamānā, pavattikkhane yeva nesarī
vipākena bhavittabbaṃ Atha avijjamānā, pavattito pubbe
ca pacchā ca niccaṃ phalāvahā siyūṇ ti? So evaṃ vattabbo

Katattā paccayā ete, na ca niccaṃ phalāvahā
pātibhogādikaṃ tattha, vedittabbaṃ nīdassanaṃ

Katattā eva hi sankhārā attano phalassa paccayā hontī, na
vijjamānattā vā avijjamānattā vā Yath' āha *kāmāvacca-*
rassa kusalassa kammassa katattā¹ upacitattā vipākaṃ cakkhu-
*viññānaṃ uppannaṃ hotī ti** ādi Yathārahassa² attano
phalassa ca³ paccayā hutvā na puna phalāvahā hontī, vipākka-
vipākattā⁴ Etassa c' atthassa vibhāvane idaṃ pātibhogā-
dikaṃ nīdassanaṃ vedittabbaṃ yathā hi loke yo kassaci at-
thassa niyyātanatthaṃ pātibhogō hotī, bhaṇḍaṃ vā kīṇatī,
inaṃ vā gaṇhātī, tassa taṃ kiriyākaranamattam eva tad' attha-
niyyātanādīmhi paccayo hotī, na kiriyāya vijjamānatā⁵ vā
avijjamānatā⁵ vā, na ca tadattha-niyyātanādito param pi
dhārako va hotī. Kasmā? Niyyātanādīnaṃ katattā Evaṃ
katattā va sankhārā pi attano phalassa paccayā hontī, na ca
yathārahaṃ phaladānato param pi phalāvahā hontīti Ettā-
vatā missāmissavasena dvidhā pi pavattamānassa patisandhi-
viññānassa sankhārapaccayā pavattī dīpītā hotī Idāni
sabbesv' etesu battiṇsa-viññānesu⁶ sammohaviḡhātattaṃ

Patisandhi-pavattīnaṃ, vasen' ete bhavādisu
vijānītābbaṃ sankhārā, yathā yesaṃ ca paccayā

* *Dhs* § 431

¹ P S R katattā

² S Vm add ca.

³ P R S om ca

⁴ Vm om vipākka

⁵ Vm 'mānattaṃ

⁶ Vm 'vipākaviññānesu, B H bāt²

Tattha tayo bhavā, catasso yonīyo, pañca gatiyo satta viññānatthitīyo, nava sattāvāsā tī ete bhavādayo nāma Etesu bhavādisu patisandhiyaṇ pavatte ca ete¹ yesaṇ vipākaviññānānaṇ paccāyā, yathā ca paccayā hontī, tathā vijānītabbā tī attho Tattha puññābhīsankhāre tāva kāmāvacara-atthacetanā-bhedo puññābhīsankhāro avisesena kāmabhāve sugatiyaṇ navannaṇ vipākaviññānānaṇ patisandhiyaṇ nānākkhaṇakakamma-paccayena ceva upanissaya-paccayena cāti dvīdhā² paccayo Rūpāvacara-pañca-kusalacetanā-bhedo puññābhīsankhāro rūpabhāve patisandhiyaṇ eva pañcannaṇ Vuttappabhedakāmāvacaro pana kāmabhāve sugatiyaṇ upekkhāsahagatāhetuka-manoviññānadhātu-vajānaṇ³ sattannaṇ parittavipākaviññānānaṇ vuttanāyena⁴ eva dvīdhā⁴ paccayo pavatte no patisandhiyaṇ Sv⁵ eva⁵ rūpabhāve pañcannaṇ vipākaviññānānaṇ tath⁶ eva paccayo pavatte, no patisandhiyaṇ Kāmabhāve pana duggatiyaṇ atthannam pi parittavipākaviññānānaṇ tath⁶ eva⁶ paccayo pavatte, no patisandhiyaṇ

Tattha niraye Mahāmoggallānattherassa⁷ narakacārikādisu⁸ itthārammanasamāyoge so paccayo hotī Tīracchānesu pana nāga-supanna-petamahiddhikesu ca itthārammanaṇ labbhatī yeva Sv⁶ eva kāmabhāve sugatiyaṇ solasannam pi kusala vipākaviññānānaṇ tath⁶ eva⁶ paccayo pavatte ca patisandhiyaṇ ca Avisesena⁹ puññābhīsankhāro rūpabhāve dasannaṇ vipākaviññānānaṇ tath⁶ eva⁶ paccayo pavatte ca patisandhiyaṇ ca

Dvādasākusalacetanā-bhedo apuññābhīsankhāro kāmabhāve duggatiyaṇ ekassa viññānassa tath⁶ eva⁶ paccayo patisandhiyaṇ, no pavatte Channaṇ pavatte, no patisandhiyaṇ Sattannam pi akusala vipākaviññānānaṇ pavatte ca patisandhiyaṇ ca Kāmabhāve pana sugatiyaṇ tesā yeva sattannaṇ tath⁶ eva⁶ paccayo pavatte, no patisandhiyaṇ Rūpabhāve catunnaṇ viññānānaṇ tath⁶ eva paccayo pavatte, no patisandhiyaṇ So ca kho kāmāvacare anītharūpadassana-

¹ S R c' ete² R Vm dvēdhā³ Vm om dhātu⁴ S R Vm dvēdhā⁵ P Dv' eva⁶ S R tatth' eva⁷ B °gālāna° P °gālāna°⁸ P °cāritādisu⁹ S R Vm add pana

saddasavana-vasena. Brahmaloce pana anitthā¹ rūpādayo nāma n' atthi Tathā kāmāvacaradevaloke pi.

Aneñjābhīsaṅkhāro arūpabhāve catunnaṃ vipākaviññānānaṃ tath' eva paccayo pavatte ca patisaṅdhiyaṃ ca. Kāmāvacarakusalākusalato pana sabbasangāhikanayena visatīcetanā-bhedo pi kāyasankhāro kāmabhāve dasannaṃ vipākaviññānānaṃ patisaṅdhiyaṃ nānākkhanīkakkammappaccāyena ceva upanissaya-paccāyena cāti dvīdhā² paccayo Sv' eva³ kāmabhāve terasannaṃ, rūpabhāve navannaṃ vipākaviññānānaṃ tath' eva⁴ paccayo pavatte, no patisaṅdhiyaṃ Sv' eva kāmabhāve tevisatīyā vipākaviññānānaṃ tath' eva⁴ paccayo pavatte ca patisaṅdhiyaṃ ca

Vacisaṅkhāre pi es' eva nayo Atthavīsati-ekūnatīṣa-cetanā-bhedo pi pana citta-sankhāro tīsu bhavesu ekūnavīsatiyā vipākaviññānānaṃ tath' eva⁴ paccayo patisaṅdhiyaṃ, no pavatte Sv' eva dvīsu bhavesu hetthā vuttānaṃ terasannaṃ ca navannaṃ cāti dvāvīsatiyā vipākaviññānānaṃ tath' eva⁴ paccayo pavatte, no patisaṅdhiyaṃ, tīsu pana bhavesu dvatīṣāya pi⁵ vipākaviññānānaṃ tath' eva paccayo pavatte ceva patisaṅdhiyaṃ ca

Evāṃ tāva bhavesu patisaṅdhi-pavattīnaṃ vasena te saṅkhārā yesaṃ paccayā yathā ca paccayā honti, tathā vijānītabbā Eten' eva nayena yonīdisu pi vedītabbā Tat' idaṃ ādito patthāya mukhamattappakāsaṇaṃ Imesu hi saṅkhāresu yasmā puññābhīsaṅkhāro tāva dvīsu bhavesu patisaṅdhiyaṃ datvā sabbāṃ attano vipākaṃ janeti, tathā andajādisu catusu yonīsu, devamanussa-saṅkhātāsu dvīsu gatisu, nānattakāya-nānattasaññī⁶ - nānattakāyaekattasaññī⁶ - ekattakāyanānattasaññī⁶ - ekattakāyaekattasaññī⁶ - saṅkhātāsu manussaṇaṃ ceva pathama-dutīya-tatīyajjhānabhūmīnaṃ⁷ ca vasena⁸ catūsu viññānatthitīsu, asaññasattāvāse pan' esa rūpamattam ev' ābhīsaṅkharotīti catūsu yeva sattāvāsesu ca patisaṅdhiyaṃ datvā sabbā⁹ attano vipākaṃ janeti, tasmā esa etesu dvīsu bhavesu, catūsu yonīsu, dvīsu gatisu, catūsu viññānatthitīsu,

¹ Vm. anittha

² R dvedhā

³ P Dv' eva.

⁴ S R tatth' eva

⁵ P om

⁶ Vm °kāyā°.

⁷ H S R °tatīya-catutthaj°, S R °bhumānaṃ

⁸ Vm om

⁹ S R. Vm sabbam

catūsu sattāvāsesu ca ekavīsatiyā vipākaviññānānaṃ vuttanayen' eva paccayo hoti yathāsambhavaṃ patisandhiyaṃ¹ pavatte ca

Apuññābhisankhāro pana yasmā ekasmiṃ yeva kāmabhava, catūsu yonīsu, avasesāsu tīsu gatīsu, nānattakāya-ekattasaññī-sankhātāya ekissā viññānatthitīyā, tādise yeva ca ekasmiṃ sattāvāse patisandhi-vasena vipaccati, tasmā esa ekasmiṃ bhava, catūsu yonīsu, tīsu gatīsu, ekissā viññānatthitīyā, ekamhi ca sattāvāse sattannaṃ, vipākaviññānānaṃ vuttanayen' eva paccayo hoti patisandhiyaṃ pavatte ca

Āneñjābhisankhāro pana yasmā ekasmiṃ² arūpabhava, ekissā opapātikayoniyā, ekissā devagatiyā, ākāsānañcāyatanādīsu tīsu viññānatthitīsu, ākāsānañcāyatanādīsu ca catūsu sattāvāsesu patisandhi-vasena vipaccati, tasmā esa³ ekasmiṃ yeva⁴ bhava, ekissā yoniyā, ekissā devagatiyā,⁵ tīsu viññānatthitīsu, catūsu sattāvāsesu, catunnaṃ viññānānaṃ vuttanayen' eva paccayo hoti patisandhiyaṃ pavatte ca

Kāyasankhāro pi yasmā ekasmiṃ kāmabhava, catūsu yonīsu, pañcasu gatīsu, dvīsu viññānatthitīsu,⁶ dvīsu sattāvāsesu patisandhiṃ datvā sabbaṃ⁷ attano vipākaṃ janeti, tasmā esa ekasmiṃ bhava, catūsu yonīsu, pañcasu gatīsu, dvīsu viññānatthitīsu, dvīsu ca⁸ sattāvāsesu, tevīsatiyā vipākaviññānānaṃ tath' eva paccayo patisandhiyaṃ pavatte ca Vacisankhāre pi es' eva nayo

Cittasankhāro pana yasmā ekaṃ sattāvāsaṃ thapetvā na katthaci na vipaccati, tasmā esa tīsu bhavesu, catūsu yonīsu, pañcasu gatīsu, sattasu viññānatthitīsu, atthasu sattāvāsesu yathāyogaṃ dvattiṃsāya vipākaviññānānaṃ tath' eva paccayo patisandhiyaṃ pavatte ca

Aviññānake pana sattāvāse sankhārapaccayā viññānaṃ n' atthi Apī ca puññābhisankhāro asaññasattesu katattā-rūpānaṃ nānākkhanīkakammappaccayena⁹ paccayo ti Evaṃ

Patisandhi-pavattīnaṃ vasen' ete⁹ bhavādīsu
vijānītabbā sankhārā, yathā yesaṃ ca paccayā ti

Sankhārapaccayā viññānaniddeso

¹ SR °dhiyā

² SR Vm add yeva

³ P eva

⁴ SR H Vm om

⁵ SR Vm om deva

⁶ SR pathamaviñ°

⁷ SR H °sabbam

⁸ P om

⁹ B P vasena te

[Viññānapaccayā nāmarūpaniddesa]

Viññānapaccayā nāmarūpaniddese

Desanā-bhedato sabba-bhavādisu pavattito
sangahā paccayanayā, viññātabbo vinicchayo

Desanā-bhedato ti *Tattha katamaṇ rūpaṇ* ² *Cattāro ca mahābhūtā catunnaṇ ca mahābhūtānaṇ upādāya-rūpan* ti* evaṇ tāva suttante ca idha ca rūpapadassa abhedato ekasadisā desanā katā Nāma-padassa pana bhedato Suttantasmiṇ hi [*Tattha*] *katamaṇ nāmaṇ* ² *Vedanā, saññā, cetanā, phasso, manasikāro* ti vuttaṇ* Idha vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho ti *Tattha* hi yam pi cak-khuviññānapaccayā nāmaṇ uppajjati, uppannaṇ ca cittassa thitī arūpīnaṇ dhammānaṇ āyū ti evaṇ aññadhammasan-nissayena agahetabbato pakataṇ, taṇ dassento cetanā-phassa-manasikāravasena sankhārakkhandhaṇ tīdhā bhunditvā dvīhi khandhehi saddhiṇ desesi Idha pana tattha vuttaṇ ca avuttaṇ ca sabbaṇ nāmaṇ sanganhanto *tayo khandhā, vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho* ti āha

Kiṇ pana ime tayo khandhā va nāmaṇ viññānaṇ nāmaṇ nāma¹ na hotīti ² No na hotī, tasmiṇ pana gayhamāne nāma-viññānassa ca² paccayaviññānassa cāti dvīnaṇ viññānaṇ sahabbhāvo āpajjati, tasmā viññānaṇ paccayatthāne thapetvā paccayanibbattaṇ nāmaṇ dassetuṇ tayo va³ khandhā vuttā ti Evaṇ tāva desanābhedato viññātabbo vinicchayo

Sabbabhavādisu pavattito ti ettha pana nāmaṇ ekaṇ sattāvāsaṇ thapetvā sabbabhava-yoni-gatī-viññānatthitī-sesa-sattāvāsesu pavattati Rūpaṇ dvīsu bhavesu, catesu yonīsu, pañcasu gatīsu, purimāsu catūsu viññānatthitīsu, pañcasu ca sattāvāsesu pavattati Evaṇ pavattamāne c' etasmiṇ nāmarūpe vasmā abhāvaka-gabbhaseyyakānaṇ andajānaṇ ca patisaṇdhikkhane vatthu-kāyavasena rūpato dve santatīsisāni tayo ca arūpīno khandhā pātubhavanti, tasmā tesāṇ vitthārena rūparūpato⁴ vīsatī-dhammā tayo ca arūpīno khan-

* S 11, 4; (*Dhs* § 1310)¹ P om² S om³ R om⁴ P rūpārūpato

dhā tī ete tevīsati-dhammā viññānapaccayā nāmarūpan tī veditabbā

Agahitaggahanena pana ekasantatisīso nava rūpadhamme apanetvā cuddasa ' Sabhāvakānaṃ bhāvadasakaṃ pakkhīpitvā tetthiṃsa Tesam pi agahitaggahanena santatisīsadva-yato atthārasa rūpadhamme apanetvā pannarasa Yasmā ca opapātikasattesu Brahmakāyikādīnaṃ¹ patisandhikkhane cakkhu-sota-vatthu-dasakānaṃ jīvitindriya-navakassa ca vasena rūparūpato² cattāri santati-sīsāni tayo ca arūpino khandhā pātubhavanti, tasmā tesāṃ vitthārena rūparūpato ekūnacattālīsa dhammā tayo ca arūpino khandhā tī ete dvācattālīsa dhammā viññānapaccayā nāmarūpan tī veditabbā

Agahitaggahanena pana santati-sīsattayato sattavīsati-dhamme apanetvā pannarasa Kāmaḥhave pana yasmā sesa-opapātikānaṃ saṃseda-jānaṃ vā sabhāvakaparipunnāyatanānaṃ patisandhikkhane rūparūpato² satta santati-sīsāni tayo ca arūpino khandhā pātubhavanti, tasmā tesāṃ vitthārena rūparūpato sattati dhammā tayo ca arūpino khandhā tī ete tesattati-dhammā viññānapaccayā nāmarūpan tī veditabbā

Agahitaggahanena pana santati³-sīsachakkato catupaññāsa dhamme apanetvā ekūnavīsati Esa ukkaṃsato Avakaṃsena⁴ pana taṃ-taṃ-rūpasantati-sīsavikalānaṃ tassa tassa vasena hāpetvā hāpetvā⁵ sankhepato ca vitthārato ca patisandhi-viññānapaccayā nāmarūpasankhā⁶ veditabbā Arūpīnaṃ pana tayo va⁷ arūpino khandhā Asaññīnaṃ rūpato jīvitindriyanavakam evāti esa tāva patisandhiyaṃ nayo

Pavatte pana sabbāttha rūpappavattidese patisandhi-cittassa thitikkhane patisandhi-cittena sahapavatta-ututo utusamutthānaṃ suddhatthakaṃ pātubhavati Patisandhi-cittaṃ pana rūpaṃ na samutthāpeti Taṃ hi yathā papāte patitapuriso parassa paccayo hotuṃ na sakkoti, evaṃ vatthudubbalatāya dubbalattā rūpaṃ samutthāpetuṃ na sakkoti Patisandhi-cittato pana uddhaṃ pathamabhavangato pabhūti

¹ H °kāyikānaṃ ² S R Vm rūpato ³ S R Vm rūpasantati

⁴ S R Avakaṃsavasena

⁵ S R Vm om

⁶ S R °rūpassa°, Vm °sankhyā, B P H °sankhātā

⁷ S R. qm

cittasamutthānakaṇ¹ suddhatthakaṇ, saddapātubhāvakāle patisandhikkhanato uddhaṇ pavatta-ututo ceva cittato ca saddanavakaṇ, ye pana kabalikārāhārūpaṇivino gabbasey-yakasattā, tesañ

*Yañ c' assa bhūṇjati mātā, annaṇ pānañ ca bhojanaṇ,
tena so tattha yāpeti, mātukucchagato naro ti**

vacanato mātara² ajjhoharītāhārena³ anugate sarīre, opapā-tikānaṇ sabbapathamaṇ attano mukhagataṇ⁴ kḥelaṇ ajjho-haranakāle āhārasamutthānaṇ suddhatthakan ti idaṇ āhāra-samutthānassa suddhatthakassa utucittasamutthānānaṇ⁵ ca ukkaṇsato dvinnaṇ navakānaṇ vasena chabbīsatividhaṇ, pubbe ekekacittakkhane tikkhattuṇ uppajjamānaṇ vuttaṇ⁶ kammamutthānaṇ⁷ sattatividhan ti channavutividhaṇ rū-pan, tayo ca arūpino khandhā ti samāsato navanavutidham-mā Yasmā vā saddo aniyato, kadācid' eva pātubhāvato, tasmā duvidham pi taṇ⁸ apānetvā ime sattanavutidhammā yathāsambhavaṇ sabbasattānaṇ viññānapaccayā nāma-rūpan ti veditabbā⁹ Tesañ hi suttānam pi pamattānam pi carantānam pi¹⁰ khādantānam pi pivantānam pi divā ca rattin ca ete viññānapaccayā pavattanti Tañ ca nesaṇ viññānapaccayabhāvaṇ parato vannayissāma

Yaṇ pan' etam ettha kammajarūpaṇ, taṇ bhava-yoni-gati-viññānatthitū¹¹-sattāvāsesu sabbapathamaṇ patittha-hantam pi ti-samutthānikarūpena anupatthaddhaṇ na sak-koti santhātū, nāpi ti-samutthānikaṇ tena anupatthaddhaṇ, atha kho vātabbhāhatā pi catuddisā-vavatthāpitā nalakālā-piyo¹² viya, ūmi-vegabbhāhatā pi mahāsamudde katthaci laddhapatitthā bhinnavāhanikā viya ca aññamaññupatthad-dhān' ev' etāni apatamānāni santhahitvā¹³ ekam pi vassaṇ dve pi vassāni pe vassasatam pi yāva tesāṇ sattānaṇ āyukkḥayo vā puññakkḥayo vā tāva pavattantitū evaṇ sab-bhavādisu pavattitū p' ettha viññātabbo vinnicchayo.

* S 1, 206

¹ Vm °thānaṇ

² S mātu, R mātuyā

³ S R ajjhohatāhārena

⁴ S °gata

⁵ P °samutthānañ

⁶ Vm. vutta

⁷ Vm adda ca

⁸ S. om

⁹ Vm °tabbaṇ

¹⁰ Vm om

¹¹ Vm om viññāna

¹² Vm °pino

¹³ P sangahitvā

Sangahā tī ettha ca yaṇ āruppe¹ pavatti-patisandhīsu, pañcavokārabhave ca pavattiyā viññānapaccayā nāma eva, yañ ca asaññīsu² sabbattha, pañcavokārabhave ca pavattiyā viññānapaccayā rūpā eva, yañ ca pañcavokārabhave sabbattha viññānapaccayā nāmarūpaṇ, taṇ sabbaṇ nāmañ ca rūpañ ca nāmarūpañ ca nāmarūpan tī evaṇ ekadesasarūpekasesaṇyena sangahetvā viññānapaccayā nāmarūpan tī vedītabbaṇ Aṣaṇñīsu² viññānābhāvā ayuttan tī ce³ N' āyutaṇ Idam pi³

Nāmarūpassa yaṇ hetu, viññānaṇ taṇ dvīdhā mataṇ,
vipākam avipākāñ ca, yuttam eva yato idaṇ

Yaṇ hī nāmarūpassa hetu viññānaṇ, taṇ vipākāvīpākabhedato dvīdhā⁴ mataṇ Idañ ca asaññāsattesu kamma samutthānatā pañcavokārabhave pavatta-abhisankhāraviññānapaccayā rūpaṇ, tathā pañcavokāre pavattiyaṇ kusalādi-cittakkhane kamma samutthānan tī yuttam eva idaṇ Evaṇ sangahato p' ettha viññātabbo vinicchayo

Paccayanā tī ettha hī

Nāmassa pākaviññānaṇ, navadhā hotī paccayo,
vatthu-rūpassa navadhā, sesarūpassa atthadhā
abhisankhāraviññānaṇ, hotī rūpassa ekadhā
tad' aññaṇ pana viññānaṇ, tassa tassa yathārahaṇ

Yaṇ h' etaṇ⁵ patisandhiyaṇ pavattiyaṇ vā vipākasankhātaṇ nāmaṇ, tassa rūpamissassa vā rūpa-amissassa⁶ vā patisandhi-kaṇ vā aññaṇ vā vipākaviññānaṇ saha-jāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-vipāka-āhāra-indriya-atthi-avigatapaccaye-
yehī navadhā paccayo hotī Vatthu-rūpassa patisandhiyaṇ saha-jāta-aññamañña-nissaya-vipāka-āhāra-indriya-vippayutta-atthi-avigatapaccaye-
yehī navadhā paccayo hotī Thapetvā pana vatthu-rūpaṇ sesarūpassa imesu navasu aññamañña-paccayaṇ apānetvā sesehī atthahī paccaye-
yehī paccayo hotī Abhisankhāraviññānaṇ pana asaññāsatta⁷-rūpassa vā pañcavokāre⁸ vā kammajassa⁹ suttantīkapaṇiyāyena¹⁰ upanissaya-

¹ H Vm arūpe

² Vm asaññesu

³ SR Imasmiṇ

⁴ Vm dvīdhā

⁵ P c' etaṇ

⁶ SR Vm om rūpa

⁷ SR °satte

⁸ Vm °kārabhave

⁹ Vm add's rūpassa

¹⁰ SR H Vm °paṇiyāyato

vasena ekadhā va¹ paccayo hoti Avasesaṇ pathamabha-
vangato pabhūti sabbam pi¹ viññānaṇ tassa tassa nāma-
rūpassa yathārahaṇ paccayo hotīti veditabbaṇ

Vitthārato pana tassa paccayanaye² dassiyamāne sabbā
pi patthānakathā vitthāretabbā hotīti na naṇ ārabhāma
Tattha sīyā, kathaṇ pan' etaṇ jānitabbaṇ patisandhi-nāma-
rūpaṇ viññānapaccayā hotīti³ Suttato yuttito ca Sutte
hi *Cuttānuparivattino dhammā* ti² ādinā nayena bahudhā ve-
danādīnaṇ viññānapaccayatā siddhā Yuttito pana

Cittajena hi rūpena, idha dīttkena sījhaṇ
adīttassa⁴ rūpassa, viññānaṇ paccayo itī

Citte hi pasanne³ appasanne vā tadanurūpāni rūpāni uppaj-
jamānāni dīttāni Dīttkena ca adīttassa anumānaṇ⁴ ho-
tīti iminā idha dīttkena cittajarūpena adīttassa⁴ patisan-
dhirūpassa viññānaṇ paccayo hotīti jānitabbam etaṇ Kam-
masamutthāna⁵ sīpi hi tassa citta⁴ samutthāna⁵ s' eva viññā-
napaccayatā Patthāne āgatā ti Evaṇ paccayanayato p'
ettha viññātabbo vīnicchayo

Ettha ca viññānapaccayā nāmarūpan ti bhāsamānena
Bhagavatā yasmā upaparikkhamānānaṇ paṇḍitānaṇ para-
matthato nāmarūpamattam eva pavattamānaṇ dissati, na
satto, na poso, tasmā appativattivaṇ⁵ samanena vā Brāh-
manena vā devena vā Mārena vā Brahmunā vā kenaci vā
loka⁶ smiṇ anuttaraṇ Dhammacakkaṇ pavattitaṇ hotīti

Viññānapaccayā nāmarūpaniddeso

[*Nāmarūpapaccayā salāyatananiddesa*]

Nāmarūpapaccayā salāyatananiddese,

Nāmaṇ khandhattayaṇ, rūpaṇ, bhūtavatthādikaṇ mataṇ
kateka⁷ esaṇ taṇ tassa, tādisass' eva paccayo

Yaṇ h' etaṇ salāyatanassa paccayabhūtaṇ nāmarūpaṇ,
tattha *nāman* ti vedanādi-khandhattayaṇ⁶ Rūpaṇ pana
sakasantatī⁷ pariāpannaṇ, niyamato cattāni bhūtāni, cha

¹ Vm om

² Dhs § 1199

³ S R add vā.

⁴ S R °ssānu°

⁵ S R appati°

⁶ B H P °dikkhan°

⁷ S R ekasantatī, Vm sasantatī

vatthūni, jīvītindriyaṃ ti evaṃ bhūtavatthādikaṃ matan ti vedītabbaṃ

Taṃ pana nāmaṃ ca rūpaṃ ca nāmarūpaṃ ca nāmarūpan ti evaṃ katekasesaṃ chaṭṭhāyatanaṃ ca salāyatanaṃ ca *salāyatanaṃ* ti evaṃ katekasesass' eva salāyatanaṃ paccayo ti vedītabbaṃ Kasmā ? Yasmā āruppe¹ nāmaṃ eva paccayo, taṃ ca chaṭṭhāyatanaṃ eva, na aññassa

Nāmapaccayā chaṭṭhāyatanaṃ ti hi avyākataṃ vakkhati Idha sangahitaṃ eva hi tattha vibhantaṃ ti vedītabbaṃ

Tattha siyā, kathaṃ paṇ' etaṃ jānītabbaṃ nāmarūpaṃ salāyatanaṃ paccayo ti ? Nāmarūpabhāve bhāvato Tassa tassa hi nāmaṃ rūpaṃ ca bhāve taṃ taṃ āyatanaṃ hoti, na aññathā Sā paṇ' assa tabbhāvaṃ bhāvībhāvatā paccāyanayasmū yeva āvibhavissati, tasmā

Patisandhiyaṃ pavatte vā, hoti yaṃ yassa paccayo, yathā ca paccayo hoti, tathā neyyaṃ vibhavinā

Tatrāyaṃ² attha-dīpanā³

Nāmaṃ eva hi āruppe, patisandhi-pavattisu paccayo sattadhā, chaddhā,⁴ hoti taṃ avakaṇṣato

Kathaṃ ? Patisandhiyaṃ tāva avakaṇṣato saha-jāta-añña-mañña - nissaya-sampayutta-vipāka-atthi-avigatapaccayehi sattadhā⁵ nāmaṃ chaṭṭhāyatanaṃ paccayo hoti Kiñci paṇ' ettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccayenāti evaṃ aññathā pi paccayo hoti, tassa vasena ukkaṇṣāvakaṇṣo vedītabbo Pavatte pi vipākaṃ vuttanayaṇ' eva⁶ paccayo hoti Itaraṃ pana avakaṇṣato-vuttappakāresu⁶ paccayesu vipāka-paccayavajjehi chahi⁷ paccayo hoti Kiñci paṇ' ettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccayenāti evaṃ aññathā pi paccayo hoti, tassa vasena ukkaṇṣāvakaṇṣo vedītabbo

Aññasmim pi bhāve nāmaṃ, tath' eṃ patisandhiyaṃ, chaṭṭhassa, itaresaṃ taṃ, chah' ākārehi paccayo

Āruppato hi⁸ aññasmim pi pañcavokārabhāve taṃ vipāka⁹-nāmaṃ hadayaṃ vatthuno sahāyaṃ hutvā chaṭṭhassa manā-

¹ S R H Vm arūpe

² Vm °yam

³ R om attha

⁴ B P H chaṭṭhā

⁵ S R sattahi

⁶ P utta°

⁷ H addh paccayehi

⁸ P ti, S R pi

⁹ B P H vipākaṃ

yatanassa yathā āruppe vuttaṇ, tath' eva avakaṇṣato satta-
dhā paccayo hoti Itaresaṇ pan' etaṇ pañcannaṇ cakkhāya-
tanādīnaṇ catumahābhūtasahāyaṇ hutvā saha-jāta-nissaya-
vipāka-vippayutta-atthi-avigatavasena chaḥ' ākārehi paccayo
hoti Kiñci pan' ettha hetupaccayena, kiñci āhārapaccaye-
nāti evaṇ aññathā pi paccayo hoti, tassa vasena ukkaṇṣā-
vakaṇso veditabbo

Pavatte pi tathā hoti, pākaṇ pākassa paccayo,
apākaṇ¹ avipākassa, chadhā chatthassa paccayo

Pavatte pi hi pañcavokārabhave yathā patisandhiyaṇ, tath'
eva vipākanāmaṇ vipākassa chatthāyatanassa avakaṇṣato
sattadhā paccayo hoti Avipākaṇ pana avipākassa chatthassa
avakaṇṣato va tato vipākapaccayaṇ apānetvā chadhā va
paccayo hoti Vuttanayaṇ' eva pan' ettha ukkaṇṣāvakaṇso
veditabbo

Tatth' eva sesapañcannaṇ, vipākaṇ paccayo bhava,
catudhā avipākam pi, evam eva pakāsitaṇ

Tatth' eva hi pavatte sesānaṇ cakkhāyatanādīnaṇ pañcannaṇ
cakkhupasādādi-vatthukam pi² itaram pi vipākanāmaṇ pac-
chājāta-vippayutta-atthi-avigatapaccayehi catudhā paccayo
hoti Yathā ca vipākaṇ, avipākam pi evam eva pakāsitaṇ
Tasmā kusalādi-bhedam pi tesāṇ catudhā paccayo hotīti
veditabbaṇ Evaṇ tāva nāmam eva patisandhiyaṇ pavatte
vā yassa yassa āyatanassa paccayo hoti, yathā ca³ hoti,
tathā veditabbaṇ

Rūpaṇ pan' ettha āruppa-bhave bhavati⁴ paccayo
na ekāyatanassāpi, pañcakkhandhabhave pana
rūpato sandhiyaṇ vatthu, chadhā chaṭṭhassa paccayo
bhūtāni catudhā honti, pañcannaṇ avisesato

Rūpato hi patisandhiyaṇ vatthurūpaṇ chatthassa manāya-
tanassa saha-jāta-aññamañña-nissaya-vippayutta-atthi-aviga-
tapaccayehi chadhā paccayo hoti. Cattāri pana bhūtāni
avisesato patisandhiyaṇ pavatte ca yaṇ yaṇ āyatanaṇ uppa-
jati, tassa tassa vasena pañcannam pi cakkhāyatanādīnaṇ

¹ S R apākam

³ Vm adds paccayo

² Vm om

⁴ B P bhava

sahajāta-nissaya-atthi-avigatapaccayehi catudhā paccayā honti

Tidhā jīvitam etesaṇ, āhāro ca pavattiyaṇ
tān' eva chaddhā chatthassa, vatthu tass' eva pañcadhā

Etesaṇ pana cakkhādīnaṇ¹ pañcannaṇ patisandhiyaṇ pavatte
ca atthi-avigata-indriyavasena rūpajīvitaṇ tidhā paccayo hoti

Āhāro cā ti² āhāro ca atthi-avigata-āhāravasena tidhā
paccayo hoti So ca kho ye sattā āhārūpajīvino, tesā āhā-
rānugate kāye pavattiyaṇ yeva, no³ patisandhiyaṇ Tāni
pana pañca cakkhāyatanādīni chatthassa cakkhu-sota-ghāna-
jīvhā-kāyaviññānasankhātassa manāyatanassa nissaya-pure-
jāta-indriya-vippayutta-atthi-avigatavasena chah' ākārehi⁴
paccayā honti pavatte, no patisandhiyaṇ Thapetvā pana pañ-
ca-viññānāni tass' eva avasesamanāyatanassa vatthurūpaṇ
nissaya-purejāta-vippayutta-atthi-avigatavasena⁵ pañcadhā
paccayo hoti pavatte, no patisandhiyaṇ

Evaṇ rūpam eva patisandhiyaṇ pavatte vā yassa yassa
āyatanassa paccayo hoti, yathā ca hoti, tathā veditabbaṇ

Nāmarūpaṇ pan' ubhayaṇ, hoti yaṇ yassa paccayo,
yathā ca tam pi sabbattha, viññātabbaṇ vibhāvina

Seyyathidaṇ⁶ Patisandhiyaṇ tāva pañcavokārabhave khan-
dhattaya-vatthurūpasankhātaṇ nāmarūpaṇ chatthāyatanassa
sahajāta-aññamañña-nissaya-vipāka-sampayutta-vippayutta-
atthi-avigatapaccayādīhi paccayo⁶ ti Idam ettha mukha-
mattaṇ Vuttanāyānusārena pana sakkā sabbaṇ yojetun
ti na ettha vitthāro dassito ti

Nāmarūpapaccayā salāyatanamiddeso

[*Salāyatanapaccayā phassamiddesa*]

Salāyatanapaccayā phassamiddese

Cha-l-eva⁷ phassā sankhepā, cakkhusamphassa-ādayo,
viññānam iva battiṇsa,⁸ vitthāreṇa bhavanti te

¹ P S R cakkhāyatanādīnaṇ

² Vm om

³ S. na

⁴ S R chahi ākārehi

⁵ S R 'vasen eva

⁶ P S R add hoti

⁷ R Vm Sa-l-eva

⁸ B H bāt° always

Sankhepato hi pāliyaṃ cakkhusamphasso ti ādayo cha-l-eva phassā āgatā Vitthārena pana cakkhusamphassādayo pañca kusalavipākā pañca akusalavipākā ti dasa, sesā bāvisati-lokiyavipākaviññāna-sampayuttā ca bāvisatīti evaṃ sabbe pi sankhārapaccayā vutta-viññānam iva battiṃsa honti Yaṃ pan' etassa battiṃsa-vidhassāpi phassassa paccayo salāyatanaṃ, tattha

Chatthena saha ajjhattaṃ, cakkhādiṃ bāhirehi pi salāyatanaṃ icchanti, chaḥi saddhiṃ vicakkhanā

Tattha ye tāva upādinnaka-pavattikathā ayan ti ekasantati¹-pariyāpannam eva paccayaṃ paccayuppannaṃ ca dīpentī, te *chatthāyatana-paccayā phasso* ti pālī-anusārato āruppe² chatthāyatanaṃ ca, aññattha sabbasangahato salāyatanaṃ ca phassassa paccayo ti ekadesasarūpekasesaṃ katvā chatthena saha ajjhattaṃ cakkhādiṃ³ salāyatanaṃ ti icchanti Taṃ hi chatthāyatanaṃ ca salāyatanaṃ ca salāyatanaṃ tv' eva sankhaṃ gacchatī Ye pana paccayuppannam eva ekasantati-pariyāpannaṃ dīpentī, paccayaṃ pana bhinnasantānaṃ pi, te yaṃ yaṃ āyatanaṃ phassassa paccayo hoti, taṃ sabbaṃ⁴ dīpentā⁵ bāhiraṃ pi pariggahetvā tad eva chatthena saha ajjhattaṃ, bāhirehi pi rūpāyatanādīhi saddhiṃ, salāyatanaṃ ti icchanti Tam pi hi chatthāyatanaṃ ca salāyatanaṃ ca salāyatanaṃ ti etesaṃ ekasese kate salāyatanaṃ tv' eva sankhaṃ gacchatī

Etth' āha na sabbāyatanehi eko phasso sambhoti, nāpi ekamhā āyatanā sabbe phassā, ayaṃ ca salāyatana-paccayā phasso ti eko va vutto, so kasmā ti? • Tatr' idaṃ vissajjanaṃ. saccam etaṃ, sabbehi⁶ eko, ekamhā vā sabbe na sambhoti; sambhoti pana anekehi eko Yathā cakkhusamphasso cakkhāyatanā, rūpāyatanā, cakkhuviññānasankhātā manāyatanā, avasesā sampayuttadhammāyatanā cātī, evaṃ sabbattha yathānūrūpaṃ yojetabbaṃ Tasmā eva hi

Eko pan' ekāyatanappabhavo itī dīpito
phasso 'yaṃ ekavacana-middesen' idha⁷ Tādinā.

¹ S R Vm saka°.

⁴ Vm *add* pi

² H arūpe.

⁵ Vm. dīpetvā.

⁷ B P. 'idha

³ S R. cakkhādi.

⁶ S R. *add* pi.

Ekavacananiddesenā ti salāyatanapaccayā phasso ti iminā
hī¹ ekavacananiddesena anekehi āyatanehi eko phasso hotīti
Tādinā dīpito ti attḥo Āyatanesu pana

Chadhā pañca, tato ekaṇ navadhā, bāhūrāni cha
yathāsambhavam etassa, paccayatthe² vibhāvaye

Tatrāyaṇ vibhāvanā cakkhāyatanādīni tāva pañca cakkhu-
samphassādi-bhedato pañcavidhassa phassassa nissaya-pure-
jāta-indriya-vippayutta-atthi-avigata-vasena chadhā pac-
cayā honti Tato paraṇ ekaṇ vipākamanāyatanaṇ³ aneka-
bhedassa vipākamanosamphassassa sahaajāta-aññamañña-
nissaya-vipāka-āhāra-indriya-sampayutta-atthi-avigatava-
sena navadhā paccayo hoti Bāhuresu pana rūpāyatanaṇ
cakkhusamphassassa ārammana-purejāta-atthi-avigatavasena
catudhā paccayo hoti. Tathā saddāyatanādīni sotasaṃphas-
sādīnaṇ. Manosaṃphassassa pana tāni ca dhammāyatanañ⁴
ca tathā va⁵ ārammanapaccayamatten' eva cāti evaṇ bāhi-
rāni cha yathāsambhavam etassa paccayatthe² vibhāvaye ti
Salāyatanapaccayā phassaniddeso

[*Phassapaccayā vedanāniddesa*]

Phassapaccayā vedanāniddese

Dvārato vedanā vuttā cakkhusamphassajādikā
cha-l-eva,⁶ tā pabbhedena ekūnanavutī matā

Cakkhusamphassajā vedanā ti ādinā hī nayena pāliyaṇ imā
cakkhusamphassajādikā dvārato cha-l-eva⁶ vedanā vuttā
Tā pana pabbhedena ekūnanavutiyā cittehi sampayuttattā
ekūnanavutīti matā.

Vedanāsu pan' etāsu idha battiṇsa vedanā
vipākacittayuttā⁷ va adhippetā ti bhāsītā
atthadhā tattha pañcannaṇ pañcadvāramhi paccayo,
sesānaṇ ekadhā phasso, manodvāre pi so tathā

Tattha hī pañcadvāre cakkhupasādādi-vatthukānaṇ pañcan-
naṇ vedanānaṇ cakkhusamphassādiko phasso sahaajāta-

¹ S R Vm om

² S R Vm °yatte

³ S R vipākaṇ

⁴ S R. Vm dhammārammanañ

⁵ S R om

⁶ S R Vm Sa-l-eva

⁷ Vm vipākasampayuttā.

aññamañña-nissaya-vipāka-āhāra-sampayutta-atthi-avigatavasena atthadhā paccayo hoti. Sesānaṃ pana ekekasmiṃ dvāre sampaticchana - santīraṇa - tadārammanavasena pavattānaṃ kāmāvacaravipākavedanānaṃ¹ cakkhusamphassādiko phasso upanissayavasena ekadhā va paccayo hoti.

Manodvāre pi so tathā ti² manodvāre pi hi tadārammanavasena pavattānaṃ kāmāvacaravipākavedanānaṃ so saha-jātamano-samphassasankhāto phasso tath' eva atthadhā paccayo hoti. Paṭisandhi-bhavanga-cutivasena ca pavattānaṃ³ tebhūmakavipākavedanānam⁴ pi. Yā pan' etā⁵ manodvāre tadārammanavasena pavattā kāmāvacaravedanā, tāsāṃ manodvāre āvajjanasampayutto manosamphasso upanissayavasena ekadhā paccayo hotīti.

Phassapaccayā vedanāniddeso.

[*Vedanāpaccayā taṇhāniddesa*]

Vedanā-paccayā taṇhāniddese:

Rūpatanḥādi-bhedena, cha taṇhā idha dīpitā.
ekekā tividhā tattha, pavattākārato matā.

Imasmiṃ hi vedanāpaccayā taṇhāniddese, seṭṭhipuṭṭo, brāhmaṇaputto ti pitito nāma-vasena putto viya imā rūpatanḥā . . . pe . . . dhammatanḥā ti ārammanato nāmavasena cha taṇhā dīpitā, pakāsītā kathitā ti attho. Tattha rūpe taṇhā rūpatanḥā ti iminā nayena padattho veditabbo. Tāsu ca⁶ pana taṇhāsu ekekā taṇhā pavatti-ākārato kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā ti evaṃ tividhā⁷ matā. Rūpatanḥā eva hi yadā cakkhussa āpāthagataṃ⁸ rūpārammaṇaṃ kāmāsādavasena assādayamānā pavattati, tadā kāmataṇhā nāma hoti. Yadā tad' ev' ārammaṇaṃ dhuvaṃ sassatan ti pavattāya sassatadiṭṭhiyā⁹ saddhiṃ pavattati, tadā bhavataṇhā nāma hoti. Sassatadiṭṭhi-sahagato hi rāgo bhavataṇhā ti vuccati. Yadā pana tad' ev' ārammaṇaṃ ucchijjati vinassati ti pavattāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṃ pavattati, tadā vibhavataṇhā nāma hoti. Uccchedadiṭṭhi-sahagato

¹ H. Vm. add so.

² B.P. pi.

³ Vm. adds tesāṃ.

⁴ S.R. om. vipāka.

⁵ Vm. pana tā.

⁶ Vm. om.

⁷ S.R. tidhā.

⁸ S.R. Vm. āpātham āgataṃ.

⁹ S.R. om. sassata.

hi rāgo vibhavatanhā tī vuccatī Es' eva¹ nayo saddatan-
hādisu pī tī etā atthārasa tanhā hontī

Tā² ajjhatarūpādisu atthārasa, bahiddhā atthārasā tī
chattiṇṣa Iti atītā chattiṇṣa, anāgatā chattiṇṣa, paccup-
pannā chattiṇṣatī atthasataṇ tanhā hontī Tā pana³ san-
khipamānā⁴ rūpādi-ārammanavasena cha, kāmatañhādivasena
vā tisso va tanhā hontīti veditabbā Yasmā pan' ime sattā
puttaṇ assādetvā putte mamattena dhātīyā viya rūpādi-
ārammanavasena uppajjamānaṇ vedanaṇ assādentvā veda-
nāya mamattena rūpādi-ārammanadāyakānaṇ citta-kāra-
gandhabba-gandhika - sūda - tantavāya - rasāyanaviddhāyaka-
vejjādīnaṇ mahāsakkāraṇ karontī, tasmā sabbā p' esā vedanā-
paccayā tanhā hotīti veditabbā

Yasmā c' ettha adhippetā vipākasukhavedanā,
ekā va⁵ ekadhā v' esā,⁶ tasmā tanhāya paccayo

Ekaḍhā tī upanissaya-paccayena⁷ paccayo hotī, yasmā vā

Dukkhī sukhaṇ patthayatī, sukhī bhūyo pī icchatī
upekkhā pana santattā sukham icc' eva bhāsītā
Tanhāya paccayā tasmā hontī tisso pī vedanā
vedanā-paccayā tanhā itī vuttā⁸ Mahesinā.

Vedanā-paccayā cāpī yasmā n' ānusayaṇ vinā
hotī, tasmā na sā hotī brāhmanassa vusīmato tī

Vedanāpaccayā tanhā-niddeso

[*Tanhāpaccayā upādānamiddesa*]

Tanhā-paccayā upādānamiddese

Upādānāni cattārī, tāni attha-vibhāgato,
dhammasankhepavittārā, kamato ca vibhāvaye

Pāhyaṇ hi upādānan tī kāmupādānaṇ . . . pe . . . attavā-
dupādānan tī imāni cattārī upādānāni¹ āgatāni

Tesaṇ ayaṇ attha-vibhāgo vatthusankhātāṇ kāmāṇ upā-
diyatīti kāmupādānaṇ Kāmo ca so upādānañ cātī pī kāmupā-
dānaṇ

¹ Vm esa, om eva

⁴ BP sankhippa^o

⁷ Vm. 'yen' eva.

² Vm sā

⁵ R ca

⁸ S R vuttaṇ

³ Vm puna

⁶ P c' esā

Upādānaṃ tī dalhaggahanaṃ Dalhattho¹ h' ettha upasaddo, upāyāsa-upakattādisu viya

Tathā dīttī ca sā upādānaṃ cāti *dīttīupādānaṃ* Dīttīṃ upādiyatīti vā dīttīupādānaṃ

Sassato attā ca loko cāti ādisu hi purimadīttīṃ² uttara-dīttī³ upādiyatī Tathā silabbataṃ upādiyatīti *silabbatupādānaṃ* Silabbataṃ ca taṃ upādānaṃ cāti pi silabbatupādānaṃ Gosila-govatādini hi evaṃ suddhiṃ tī abhinivesato sayam eva upādānānīti Tathā vadanti etenāti *vādo* Upādiyanti etenāti *upādānaṃ*⁴

Kiṃ vadanti, upādiyanti vā² Attānaṃ Attano vādupādānaṃ *attavādupādānaṃ* Attavādamattam eva vā attā tī upādiyanti etenāti attavādupādānaṃ Ayaṃ tava tesāṃ atthavibhāgo

Dhammasankhepavīthāre⁵ pana kāmupādānaṃ tava *Tattha katamaṃ kāmupādānaṃ*² *Yo kāmesu kāmaccando kāmārāgo kāmānandī kāmataṇhā kāmasneho*⁶ *kāmaparilāho kāmamuccā kāmāṃhosānaṃ idaṃ vuccati kāmupādānaṃ** tī āgatattāsankhepato tanhādallhattaṃ vuttaṃ⁷ Tanhādallhattaṃ nāma purimatanhā-upanissaya-paccayena dalhasambhūtā uttaratanhā eva Keci paṇ' āhu appattavīsaya-patthanā tanhā, andhakāre corassa hatthappasāraṇaṃ viya. Sampattavīsaya-gahanaṃ upādānaṃ, tass' eva bhandagahanaṃ viya Appicchatā-santutthi-⁸patipakkhā ca te dhammā Tathā pariyesanārakkhadukkhāmūlā tī

Sesupādānattayaṃ⁹ pana sankhepato dīttimattam eva. Vīthārato pana pubbe rūpādisu vuttāya¹⁰ atthasatappabhedāya pi tanhāya dalhabhāvo kāmupādānaṃ Dasavattukā micchādīttī dīttīupādānaṃ Yath' āha *Tattha katamaṃ dīttīupādānaṃ*² *Natthi dīnnaṃ, natthi yīttāṃ . . pe . . sacchikatvā pavedenti tī yā evarūpā dīttī pe . . . vipariyesagāho, idaṃ vuccati dīttīupādānaṃ* tī * *Sīlavatehi*¹¹ *suddhi-parāmasanaṃ*¹² pana silabbatupādānaṃ Yath' āha,

* Dhś §§ 1214 f

¹ Vm Dalhatthe

⁴ R. °nāni

⁷ Vm vuccati

¹⁰ Vm vutta

² S R °dīttī

⁵ S R °thāro

⁸ H °tītā

¹¹ Vm Silabbatehi

³ S R °dīttīṃ

⁶ S R °sneho

⁹ S R. sesam upā°.

¹² B P. °māsanaṃ

Tattha katamaṇ sīlabbatupādānaṇ ? Sīlena suddhī, vatena suddhī, sīlabbatena suddhī ti yā evarūpā ditthi pe vipariyesagāho, idaṇ vuccati sīlabbatupādānaṇ ti Visati-vatthukā sakkāyaditthi attavādupādānaṇ, yath' āha Tattha katamaṇ attavādupādānaṇ ? Idha assutavā puthujjano pe sappurisadhamme avinīto rūpaṇ attato samanupassati pe vipariyesagāho idaṇ vuccati attavādupādānaṇ ti ** Ayam ettha dhammasankhepavittihāro

Kamato ti ettha pana tividhe kamo uppattikkamo, pahānakkamo, desanākkamo ca Tattha anamatagge saṅsāre massa pathamaṇ uppatti ti abhāvato kilesānaṇ nīppariyāyena uppattikkamo na vuccati Pariyāyena pana yebhuyyena ekasmiṇ bhave attagāhapubbangamo sassatucchedābhīniveso Tato sassato ayaṇ attā ti gāhato attavīsuddhatthaṇ sīlabbatupādānaṇ, ucchiṇṇatī ti gāhato paralokanīrapekkhassa kāmupādānaṇ ti evaṇ pathamaṇ attavādupādānaṇ, tato ditthi-sīlabbatupādānānīti¹ ayam etesaṇ ekasmiṇ² bhave uppattikkamo

Ditthupādānādini c' ettha pathamaṇ pahīyanti, sotapattimaggaṇ jhātā, kāmupādānaṇ pacchā, arahattamaggaṇ jhātā ti ayam etesaṇ pahānakkamo Mahāvisayattā pana pākātattā ca etesu kāmupādānaṇ pathamaṇ desitaṇ Mahāvisayaṇ hi taṇ, atthacittasampayogā Appaviṣayaṇi itarāni, catucittasampayogā Yebhuyyena ālayarāmatāya pajāya pākataṇ kāmupādānaṇ, na itarāni Kāmupādānaṇ vā vatthukāmānaṇ samadhigamatthaṇ³ kotūhalamangalādi-bahulo hoti, na sassataditthīti⁴ tad anantaṇ ditthupādānaṇ Taṇ pabhijjamānaṇ sīlabbata-attavādupādānavasena duvidhaṇ hoti Tasmiṇ dvaye gokriyaṇ vā⁵ kukkurakriyaṇ vā disvā pi vedītabbato olārikan ti sīlabbatupādānaṇ pathamaṇ desitaṇ Sukhumattā ante attavādupādānaṇ ti ayam etesaṇ desanākkamo

*Tanhā ca purimass' ettha ekadhā hoti paccayo
Sattadhā atthadhā vā pi hoti sesattayassa sā*

* Dhs § 1216

¹ S R H Vm °bata-kāmupādā°

² R adds ekasmiṇ

³ S R °gamanatthaṇ

⁴ Vm sā 'ssa ditthīti

⁵ Vm om

Ettha ca evaṇ desite¹ upādānacatukke paṇimassa kāmupā-
dānassa² kāmataṇhā upanissayavasena ekadhā va paccayo
hoti, taṇhābhīnanditesu viśayesu uppaṭṭito Sesattayassa
pana sahaajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avigata-
hetuvāsena sattadhā vā upanissayena saha³ atthadhā vā pi
paccayo hoti Yadā ca sā upanissayavasena paccayo hoti,
tadā asahaajātā va hotīti

Taṇhā-paccayā upādānaṇḍeso

[*Upādānapaccayā bhavaṇḍeso*]

Upādānapaccayā bhavaṇḍese

Atthato dhammato c' eva sātthato⁴ bheda-sangahā,
yaṇ yassa paccayo c' eva, viññātabbo viñicchayo

Tattha bhavatīti bhavo

Duvidhenā ti dvīhi ākārehi pavattito ti attho. Atha vā
duvidhenā ti paccatte karanavacanāṇ, duvidho ti vuttaṇ hoti.

Atthi ti saṇvījjati

Kammam eva bhavo *kammabhavo*

Uppatti yeva bhavo *uppattibhavo* Ettha ca uppatti
bhavatīti bhavo Kammaṇ pana yathā sukhakāraṇattā
sukho Buddhānaṇ uppādo ti vutto,* evaṇ bhavakāraṇattā
phalavohārena bhavo ti veditaḅbaṇ

Tattha katamo kammabhavo ti tesu dvīsu bhavesu yo kamma-
bhavo ti vutto, so katamo ti attho Puññābhisaṅkhārādayo
vuttatthā eva⁵

Sabbā ti anavasesaṇ

Bhavaṇ gacchatī gameti cāti *bhāvagāmī* Imiṇā lokutta-
raṇ patikkhipatī Ayaṇ hi vattakathā Tañ ca vivatta-
nissītan ti Kariyatīti *kammaṇ*

Kāmasaṅkhāto⁶ bhavo *kāmabhavo* Esa nayo rūpārūpa-
bhavesu

Saññāvatāṇ⁷ bhavo, saññā vā ettha bhava atthi ti
saññābhavo

* *Dhp* 194

¹ Vm desito

² S R om

³ Vm °sayavasena

⁴ S R sādhyato

⁵ P yeva

⁶ R S H add Kāmabhavādisu

⁷ R saññāya sambhavo, Vm saññā ca taṇ bhavo

Vipariyāyena *asaññābhavo*

Olārikasaññāya bhāvā, sukhumāya ca bhāvā neva saññā,
nāsaññā asmiṃ bhāve ti *nevasaññānāsaññābhavo*

Ekena rūpakkhandhena vokinno bhavo *ekavokārabhavo*.
Eko vā vokāro assa bhavassāti ekavokārabhavo Esa¹ nayo
catuvokārapañcavokārabhavesu

Ayaṇ vuccati uppattibhavo ti esa navavidho pi uppatti-
bhavo nāma vuccati ti evaṇ tāv' ettha atthato viññātabbo
vinicchayo

Dhammato pana ettha hi puññābhisankhāro dhammato
terasa cetanā Apuññābhisankhāro² dvādasa Āneñjābhi-
sankhāro catasso *Sabbam pi bhavagāmīkamman* ti etena
sabbe p' ete³ dhammā cetanā-sampayuttā vā kammāsankhātā
ācayagāmino dhammā sangahitā Kāmabhavo pañca-upā-
dinnakkhandhā⁴ Tathā rūpabhavo Arūpabhavo cattāro
Saññābhavo catupañca Asaññābhavo eko upādinnak-
khandho Nevasaññānāsaññābhavo cattāro Ekavokāra-
bhavādayo ekacatupañcakkhandhā upādinnakkhandhehi ti
evam ettha dhammato pi viññātabbo vinicchayo

*Sāttthato*⁵ ti yathā ca bhavaniddese tath' eva⁶ kāmañ ca⁷
sankhāraniddese pi puññābhisankhārādayo va vuttā, evaṇ
sante pi purimā⁸ atitakammavasena idha patisandhiyā pacca-
yattā vuttā⁹ Ime⁹ paccuppannakammavasena āyatīṇ pati-
sandhiyā paccayattā ti punavacanaṇ sātthakam⁵ eva Pubbe
vā *Tattha katamo puññābhisankhāro*² *Kusalacetanā kāmā-*
vacarā ti evam ādinā nayena cetanā va sankhārā ti¹⁰ vuttā
Idha pana *sabbam pi bhavagāmī-kamman* ti vacanato cetanā
sampayuttā pi Pubbe⁷ ca viññānapaccayam eva kammaṇ
sankhārā ti vuttaṇ Idāni asaññābhavanibbattakam pi
Kiṇ vā bahunā² Avijjā-paccayā sankhārā ti ettha puñ-
ñābhisankhārādayo va kusalākusaladhammā vuttā Upā-
dānapaccayā bhavo ti idha pana uppatti-bhavassāpi
sangahitattā kusalākusalāvyākātā dhammā vuttā, tasmā

¹ P Es' eva

⁴ SR upādānak°

⁶ BP tatth' eva

⁸ H Vm purime

² B Puñ°.

⁵ SR Sādhya°

⁷ Vm om

⁹ H Idha

³ SR pi te

¹⁰ SR om

sabbathā 'pi sātthakam¹ ev' idaṇ puna vacānan ti evam ettha sātthato² pi viññātabbo vīnicchayo

Bhedasangahā ti upādānapaccayā bha³ssa bhedato ceva sangahato ca Yaṇ hi kāmupādānapaccayā kāmabhavanibbattaṇ kammaṇ kariyatī, so kammabhavo Tadabhinibbattā khandhā upapatti-bhavo Esa nayo rūpārūpabhavesu Evaṇ kāmupādānapaccayā dve kāmabhavā, tadantogadhā⁴ va³ saññābhava-pañcavokārabhavā Dve rūpabhavā, tadantogadhā va⁴ saññābhava-asaññābhava-ekavokārabhava-pañcavokārabhavā Dve arūpabhavā, tadantogadhā va⁴ saññābhava-nevasaññānāsaññābhava-catuvokārabhavā ti saddhiṇ antogadhehi cha bhavā Yathā ca kāmupādānapaccayā saddhiṇ antogadhehi cha,⁵ tathā sesupādānapaccayā pīti evaṇ upādānapaccayā bhedato saddhiṇ antogadhehi catuvīsati bhavā Sangahato pana kammabhavaṇ upapattibhavañ ca ekato katvā kāmupādānapaccayā saddhiṇ antogadhehi eko kāmabhavo, tathā rūpārūpabhavā ti tayo bhavā Tathā sesupādānapaccayā pīti evaṇ upādānapaccayā sangahato⁶ saddhiṇ antogadhehi dvādasa bhavā

Api ca avisesena upādānapaccayā kāmabhavūpagaṇ kammaṇ kammabhavo Tadabhinibbattā khandhā upapattibhavo Esa nayo rūpārūpabhavesu Evaṇ upādānapaccayā saddhiṇ antogadhehi dve kāmabhavā, dve rūpabhavā, dve arūpabhavā ti aparena pi⁷ pariāyena⁸ sangahato cha bhavā Kammabhava-upapattibhava**bhedan** vā anupagamma saddhiṇ antogadhehi kāmabhavādi-vasena tayo bhavā honti Kāmabhavādi-bhedañ cāpi⁹ anupagamma kammabhava-upapattibhava-vasena dve bhavā honti Kammupapattibhedañ ca¹⁰ anupagamma upādānapaccayā bhavo ti bhavavasena eko bhavo hotīti evam ettha upādānapaccayassa bhavassa bhedasangahā¹¹ pi viññātabbo vīnicchayo

Yaṇ yassa paccayo¹² evā ti yañ c' ettha upādānaṇ yassa paccayo¹³ hoti, tato pi viññātabbo vīnicchayo ti attho Kiṇ pan' ettha kassa paccayo hoti¹⁴ ? Yaṇ kiñci yassa kassaci

¹ S R sādhakam

² S R sādhyato

³ H ca

⁴ Vm. H ca

⁵ Vm adds bhavā

⁶ H adds pana

⁷ S Vm om

⁸ S adds pi

⁹ Vm °bhedam pi

¹⁰ R S Vm cāpi

¹¹ S °gahato

paccayo hoti yeva Ummattako viya hi puthujjano, so idaṇ yuttan,¹ idaṇ yuttan ti avicāretvā yassa kassaci upādānassa³ vasena yaṇ kiñci bhavaṇ patthetvā yaṇ kiñci kammaṇ karoti yeva, tasmā yad ekacce silabbatupādānena rūpārūpabhavā na hontī ti vadanti, taṇ na gahetabbaṇ Sabbhena pana sabbo hotīti gahetabbaṇ Seyyathidaṇ² Idh' ekacco anūssavavasena vā dīthānusārena vā kāmā nām' ete manus-saloke ceva khattiya-mahāsālādisu⁴ chakāmāvacaradevaloke ca samiddhā ti cintetvā tesaṇ adhigamattaṇ asaddhammasavanādihi vañcīto iminā kammena kāmā sampajjanti ti maññamāno kāmupādānavasena kāyaduccarītādini pi karoti, so duccarītapāripūriyā apāye upapajjati Sanditthike vā⁵ pana kāmā patthayamāno patiladdhe vā⁶ gopayamāno kāmupādānavasena kāyaduccarītādini⁷ karoti, so duccarītapāripūriyā apāye upapajjati⁸ Tatrāssa uppatti⁹-hetubhūtaṇ kammaṇ kammabhavo Kammābhiniḥhattā khandhā uppattibhavo Saññābhava-pañcavokārabhavā pana tadan-togadhā eva Aparo pana saddhammasavanādihi upabrūhita-ñāno iminā kammena kāmā sampajjanti ti maññamāno kāmupādānavasena kāyasucarītādini karoti, so sucarītapāripūriyā¹⁰ devesu vā manussesu vā upapajjati⁸ Tatrāssa uppatti⁹-hetubhūtaṇ kammaṇ kammabhavo Kammābhiniḥhattā khandhā uppattibhavo Saññābhava-pañcavokārabhavā pana tadan-togadhā eva Iti kāmupādānaṇ sap-pabhedassa sātogadhassa kāmabhavassa paccayo hoti Aparo rūpārūpabhavesu tato samiddhatarā kāmā ti sutvā vā parikkappetvā vā kāmupādānavasen' eva rūpārūpasamāpat-tiyo nibbattetvā samāpatti-balena rūpārūpabrahmaloke upa-pajjati¹¹ Tatrāssa uppatti¹²-hetubhūtaṇ kammaṇ kammabhavo Kammābhiniḥhattā khandhā uppattibhavo Saññā-asaññā-nevasaññānāsaññā-ekavokāra-catuvokāra-pañcavokārabhavā pana tadan-togadhā eva •Iti kāmupādānaṇ sap-pabhedānaṇ sātogadhānaṇ¹³ rūpārūpabhavānam pi paccayo

¹ S R H yuttam² S R H idam³ S R upādāna⁴ S R °mahāsārakulādisu, Vm °mahāsālakulādisu⁵ S R om⁶ Vm ca⁷ P adds pi⁸ P R uppajjati⁹ P R Vm uppatti¹⁰ P sucarata°¹¹ S R •Vm uppaj°¹² P R Vm uppatti°¹³ S R anto°

hoti Aparo ayaṇ attā nāma kāmāvacārasampatti-bhave
vā rūpārūpabhavānaṇ va aññatarasmiṇ¹ yēchinno su-ucchin-
no² hoti ti ucchedaditthiṇ upādāya tādupagaṇ kammaṇ
karoti, tassa taṇ kammaṇ kammabhavo, kammābhini-
battā khandhā uppattibhavo³ Saññābhavādayo pana ta-
dantogadhā eva Iti ditthupādānaṇ sappabhedānaṇ sānto-
gadhānaṇ⁴ tinnam pi kāmārūpārūpabhavānaṇ paccayo hoti
Aparo ayaṇ attā nāma kāmāvacarasampatti-bhave vā
rūpārūpabhavānaṇ va aññatarasmiṇ sukhī hoti, vigatapa-
rilāho hoti ti attavādupādānena tadupagaṇ kammaṇ
karoti, tassa taṇ kammaṇ kammabhavo Tadabhinibbattā
khandhā uppattibhavo Saññābhavādayo pana tadanto-
gadhā eva Iti attavādupādānaṇ sappabhedānaṇ sānto-
gadhānaṇ⁴ tinnāṇ bhavānaṇ paccayo hoti Aparo idaṇ
silabbataṇ nāma kāmāvacarasampatti-bhave vā rūpārū-
pabhavānaṇ va aññatarasmiṇ pūrentassa sukhaṇ pāripūriṇ
gacchatī ti silabbatupādānavasena tadupagaṇ kammaṇ
karoti, tassa taṇ kammaṇ kammabhavo Tadabhinibbattā
khandhā uppattibhavo Saññābhavādayo pana tadanto-
gadhā eva Iti silabbatupādānam pi⁵ sappabhedānaṇ sānto-
gadhānaṇ⁴ tinnāṇ bhavānaṇ paccayo hoti ti⁶ evam ettha yaṇ
yassa paccayo hoti, tato pi viññātabbo vinicchayo Kiṇ
pan' ettha kassa bhavassa kathaṇ paccayo hoti ti ce⁷

Rūpārūpabhavānaṇ, upanissayapaccayo upādānaṇ,
sahajātādīhi pi taṇ, kāmabhavassāti viññeyyaṇ

Rūpārūpabhavānaṇ⁷ hi kāmabhavapariyāpannassa ca kām-
mabhavass' kusalakammass' eva uppattibhavassa c' etaṇ catub-
bidham pi upādānaṇ upanissayapaccayena ekadhā paccayo
hoti Kāmabhavattaṇ attanā sampayutta-akusalakammabhava-
vassa⁹ sahajāta-aññamañña-nissaya-sampayutta-atthi-avi-
gata-hetupaccayappabhedehi sahajātādīhi paccayo hoti
Viprayuttassa pana upanissayapaccayen' evāti

Upādānapaccayā bhavamiddeso

¹ B P aññatarasmiṇ

² S R om

³ P R Vm uppatti

⁴ S R anto°

⁵ Vm om

⁶ Vm H hoti

⁷ S R °bhavassa

⁸ Vm kamma°

⁹ Vm °yuttā kusalā kam°

[³Bhavapaccayā jātī^auddesādisu jātī-ādīnaṃ viṇicchayo Sacca-

viḅhange vuttanayen' eva veditabbo

Bhavo ti pan' ettha¹ kammabhavo va adhippeto So hi jātīyā paccayo, na upapattibhavo So pana² kammapaccaya-upanissayapaccayavasena dvidhā³ va⁴ paccayo hotīti Tattha siyā, kathaṃ pan' etaṃ jānitabbāṃ bhavo jātīyā paccayo ti⁵ cē² Bāhīrapaccayasamatte pi hīnapanītātādi⁶-vīsesadassanato Bāhīrānaṃ hi janaka-janetti⁷-sukka-sonitāhārādīnaṃ paccayānaṃ samatte pi sattānaṃ yamakānam⁸ pi sataṃ hīnapanītātādi-vīseso dissati So ca na ahetu-ko, sabbadā ca sabbesaṇ ca abhāvato, na kammabhavato aññahetuko, tadabhinibbattakasattānaṃ ajjhattasantāne aññassa kāranassa abhāvato ti kammabhavaahetuko va Kammaṃ hi sattānaṃ hīnapanītātādi⁹-vīsesahetu¹⁰ Ten' āha Bhagavā kammaṃ satte vibhajaṇi yaḍidaṃ hīnapanītātāyā¹¹ ti * Tasmā jānitabbam etaṃ bhavo jātīyā paccayo ti Yas-mā ca asati jātīyā jarāmaranaṃ nāma sokādayo ca¹² dhammā na honti, jātīyā pana sati jarāmaranaṇ ceva jarāmarana-sankhāta-dukkhadhammaphuttassa ca bālassa jarāmaranā-bhisambandhā vā, tena tena dukkhadhammena phuttassa anabhisambandhā vā sokādayo ca dhammā honti, tasmā ayaṇ¹³ jātī jarāmaranassa ceva sokādīnaṇ ca paccayo hotīti veditabbā Sā pana upanissayakotiyaṃ ekadhā va paccayo hotīti

Bhavapaccayā jātī-ādinuddeso

Evam etassā ti ādīnaṃ attho uddesavāre vuttanayen' eva veditabbo

Sangati-ādīni samudaya-vevacanān' eva Yasmā pan' ettha sokādayo avasāne vuttā, tasmā yā sā avijjā¹⁴ avijjā-

* M m, 203 c

¹ S R o' ettha

³ S R Vm dvedhā

⁵ P hotīti, H tīti

⁷ Vm °jananī

⁹ P S R °panītādi.

¹¹ P hīnapanītāyāti

¹³ S R Vm ayam pi

² S R ca, H ca paṇṇa

⁴ P om va

⁶ S R °panītādi

⁸ S R sama°

¹⁰ S R Vm vīsesassa hetu.

¹² Vm vā

¹⁴ Vm om

paccayā sankhārā tī evam etassa bhavacakkassa ādimhi
vuttā, sā,

Sokādihi avijjā, -siddhā bhavacakkaṃ aviditādim idaṇ,
kāra-vedakarahitaṇ, -dvādasavidha-suññatāsuññāṇ,

satataṇ samitaṇ pavattatīti veditabbaṇ Kathaṇ paṇ' ettha
sokādihi avijjā siddhā² Katham idaṇ bhavacakkaṇ ayidi-
tādi² Kathaṇ kāravēdakarahaṇ² Kathaṇ dvādasā-
vidhasuññatā-suññāṇ tī ce² Ettha hi sokadukkhadomanas-
supāyāsā avijjāya aviyoginō Paridevo ca nāma mūlhassatī
tesu tāva siddhesu siddhā va hotī avijjā Apī ca Āsava-
mudayā avijjāsamudayo tī hi¹ vuttaṇ* Āsavasamudayā
c' ete sokādayo hontī Kathaṇ² Vatthukāma viyoge tāva
soko kāmāsavasamudayo hotī Yath' āha

Tassa ce kāmāyānassa, chandaṇātassa jantuno
te kāmā parihāyanti, sallaviddho va ruppatī tī †

Yathā c' āha kāmato jāyati soko tī Sabbe pī c' ete ditthā-
savasamudayā hontī Yath' āha *Tassa ahaṇ rūpaṇ, mama*
rūpaṇ tī pariyutthattāyino rūpaviparināmaññathābhāvā up-
paṇanti sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā tī ‡ Yathā
ca ditthāsavasamudayā, evaṇ bhavāsavasamudayā pī Ya-
thāha *Ye pī te devā dighāyukā vanna vanto sukhābhūtā uccesu*
vimānesu ciraṇ digham addhānaṇ tittanti, te pī Tathāgatassa
dhammadesanaṇ sutvā bhayaṇ santāsaṇ sayvegā āpaṇanti, §
pañca pubbanimittāni disvā maranabhayena² santaṇṇitānaṇ
devānaṇ viyā tī

Yathā ca bhavāsavasamudayā, evaṇ avijjāsavasamudayā pī
Yath' āha *Sa kho³ bhikkhave bālo ditth' eva dhamme tividhaṇ*
dukkhadomanassaṇ patisaṇvedetī tī ||

Iti yasmā āsavasamudayā ete hontī, tasmā ete sījhamānā⁴
avijjāya hetubhūte āsave sādheṇti, āsavesu ca siddhesu pac-
cayabhāve bhāvato² avijjā pī siddhā va hotī tī Evaṇ tāv'
etthā sokādihi avijjā siddhā hotīti veditabbā Yasmā pana
evaṇ paccayabhāve bhāvato avijjāya siddhāya puna avijjā-
paccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññānaṇ tī evaṇ

* M. 1, 55 † Sn 767. ‡ S III, 3 § Ibid 85 || M III, 163

¹ Vm om.

² S.R °bhaya

³ S.R H add so

⁴ P bhj°

hetuphalaparampaṇṇāya pariyoṣāṇaṇ n' atthi, tasmā taṇ
hetuphalasambanāḥavasena pavattaṇ dvādasangaṇ bhava-
cakkāṇ aviditādīti śuddhaṇ hoti

Evaṇ satī, avijjā-paccayā sankhārā tī idāṇ ādimattaka-
thanaṇ virujjhatīti ce² Na-y-idāṇ ādimattakathanaṇ, pa-
dhānadhammakathanaṇ¹ pan' etaṇ Tinnaṇ hī vattānaṇ
avijjā padhānā¹ Avijjāggahanena hī avasesaṇ kilesavattaṇ
ca kammādīni ca bālaṇ palivethenti, sappasiraggahanena
sesaṇ sappasārīraṇ viya bāhaṇ² Avijjā-samucchede pana
kate tehi vimokkho hoti, sappasiracchede³ kate palivethita-
bāhāvimokkho⁴ viya Yath' āha *Avijjāya' tv' eva asesavi-
rāgaṇrodhā sankhāraṇrodho* tī* ādi Iti yaṇ gāhato bandho,
muñcato⁵ ca mokkho⁶ hoti, tassa padhānadhammassa¹ katha-
nam idāṇ, na ādimattakathanaṇ tī evaṇ idāṇ bhavacakkāṇ
aviditādī tī veditabbaṇ

Ta-y-idāṇ yasmā avijjādihi kāranehi sankhārādīnaṇ pa-
vatti, tasmā tato aññena Brahmā Mahābrahmā, settho,⁷
sajjita⁸ tī evaṇ parikkappitena Brahmādīnā vā saṇsārassa
kārakena, *So kho pana me ayaṇ attā vado*⁹ *vedeyyo* tī
evaṇ parikkappitena attanā vā sukhadukkhaṇaṇ vedakena
rahitāṇ Iti kāravēdakarāhitā tī veditabbaṇ Yasmā
pan' ettha avijjā udayabbayadhammakattā¹⁰ dhuvaḥbhāvena,
saṇkīlīthattā saṇkilesikattā ca subhaḥbhāvena, udayabbaya-
patipīlītattā¹¹ sukhābhāvena, paccayāyattavuttittā vasavat-
tanābhūtena attābhāvena ca suññā, tathā sankhārādīni
pi āgāni, yasmā vā¹² avijjā na attā, na attano, na attani,
na attavati¹³, tathā sankhārādīni pi āgāni, tasmā dvādasa-
vidhasuññatā-suññam idāṇ¹⁴ bhavacakkāṇ tī veditabbaṇ
Evaṇ ca viditvā puna

Tassa avijjā¹⁵ tanhā, mūlam, atītādayo tayo kālā

Dve attha dve eva¹⁶ ca, sarūpato tesu āgāni

* S 11, 1 etc	† M 1, 8	c
¹ BH patthā°	² S bāhuṇ	³ H <i>add</i> s pana
⁴ Vm palibodhita°	⁵ Vm muccato	⁶ SR vimok°
⁷ BH setthena	⁸ BH sajjito, R sajito, P sañjita	¹⁰ SR °mayutta.
⁹ BH °vedo, SR Vm attavādo		¹³ B PH °vatīti
¹¹ Vm om pati	¹² SR <i>add</i> pan' ettha	¹⁶ H evaṇ
¹⁴ Vm etaṇ	¹⁵ SR Vm Tassāvijjā	

Tassa kho pan' etassa¹ bhavacakkassa avijjā tanhā cāti dve dhammā mūlan ti veditabbā Tad² etaṃ pubbantā-haranato avijjā-mūlaṃ vedanāvasānaṃ, aṇṇanta-sandhānato² tanhā-mūlaṃ jarāmaranāvasānaṃ ti duvidhaṃ hoti Tattha purimaṃ dīṭṭhacaritavasena vuttaṃ Pacchimaṃ tanhā-caritavasena Dīṭṭhacaritānaṃ hi avijjā, tanhācaritānaṃ tanhā saṅsāranāyikā. Ucchedadīṭṭhi-samugghātāya vā pa-thamaṃ, phalupattiyā hetūnaṃ anupacchedappakāsanato Sassatadīṭṭhi-samugghātāya dutiyaṃ, uppannānaṃ jarāma-ranappakāsanato Gabbhaseyyakavasena vā purimaṃ, anu-pubbapavattidīpanato Opapātikavasena pacchimaṃ, sa-huppatti-dīpanato Atītapaccuppannānāgatā c' assa tayo kālā Tesu pāliyaṃ sarūpato āgatavasena avijjā sankhārā cāti³ dve angāni atītakālāni Viññānādīni bhavāvasānāni attha paccuppannakālāni. Jāti ceva jarāmaranaṃ ca dve anāgatakālānīti veditabbāni Puna

Hetuphala-hetupubbaka-tisandhi-catubhedasangahaṇi c' etaṃ, Visatī-ākārānaṃ, tīvattam anavatthitaṃ bhamati

Iti pi veditabbaṃ Tattha sankhārānaṃ ca patisandhiviñ-ñānassa ca antarā eko hetuphalasandhi nāma. Vedanāya ca tanhāya ca antarā eko phalahetusandhi nāma Bhavassa ca jātiyā ca antarā eko hetuphalasandhīti⁴ evam idaṃ hetu-phala-hetupubbaka-tisandhīti veditabbaṃ Sandhīnaṃ ādi-pariyosāna-vavatthitā⁵ pan' assa cattāro sangahā honti. Seyyathidaṃ² Avijjāsankhārā eko sangaho Viññāna-nā-marūpa-salāyatana-phassa-vedanā dutiyo Tanhā-upādāna-bhavā tatiyo Jāti-jarāmaranaṃ caṭuttho ti evam idaṃ catubhedasangahaṇi ti veditabbaṃ.

Atīte hetavo pañca, idāni phalapañcakaṃ,

Idāni hetavo pañca, āyatinaṃ phalapañcakan ti

Etehi pana visatīyā ākārehi⁶ visatī-ākāraṇa⁷ ti veditabbaṃ. Tattha *utīte hetavo pañcāti* avijjā sankhārā cāti⁸ ime tāva dve

¹ Vm om etassa

² B H P R santānato

³ S R ti

⁴ P phala-hetu°, S R °sandhi nāmāti

⁵ P °vavatthā, S R pavattitā

⁶ S R ākārasankhātehi, Vm ākārasankhātehi arehi

⁷ Vm ākāraṇa.

⁸ R ti

vuttā eva¹ Yāsmā pana avidvā paritassatī, paritasito² upādriyati, tassa³ upādānapaccayā bhavo, tasmā tanhupādā-nabhavā pi gahitā, honti Ten' āha *Purimakammabhavasmīṃ moho aviṇṇā, āyūhanā sankhārā, nīkanti tanhā, upagamanāṃ upādānaṃ, cetanā bhavo* ti⁴ ime pañca dhammā purimakammabhavasmīṃ idha patisandhiyā paccayā ti * Tattha purimakammabhavasmīṃ ti purime kammabhavā Atītaajātiyaṃ kammabhavā kariyamāne ti attho *Moho aviṇṇā* ti yo tadā dukkhādisū moho yena mūlho kammaṃ karoti, sā aviṇṇā *Āyūhanā sankhārā* ti taṃ kammaṃ karoto purimacetanāyo,⁵ yathā dānaṃ dassāmi ti cittaṃ uppādetvā māsam pi saṃvaccharam pi dānupakaranāni sajjentassa uppannā purimacetanāyo Patiggāhakaṇaṃ pana hatthe dakkhinaṃ patitthāpayato cetanā bhavo ti vuccatī Ekāvajjanesu vā chasu javanesu cetanā āyūhanasankhārā nāma, Sattamā⁶ cetanā⁷ bhavo Yā kāci vā pana cetanā bhavo, taṃ⁷ sampayuttā āyūhanasankhārā nāma *Nīkanti tanhā* ti yā kammaṃ karontassa tassa phale upapattibhave nīkāmanā patthana, sā tanhā nāma *Upagamanāṃ upādānaṃ* ti yaṃ kammaṃ⁸ bhavassa paccayabhūtaṃ idaṃ katvā asukasmīṃ nāma thāne kāme sevissāmi, ucchiṃssāmi ti⁹ ādinā nayena pavattaṃ upagamanāṃ gahanaṃ¹⁰ parāmasanaṃ, idaṃ upādānaṃ nāma *Cetanā bhavo* ti āyūhanāvasāne vutta-cetanā¹¹ bhavo ti evam attho veditabbo

Idāni phalapañcakan ti viññānādi-vedanāvasānaṃ pāliyaṃ āgatam eva Yath' āha. *Idha patisandhi viññānaṃ, okkanti nāmarūpaṃ, pasādo āyatanaṃ, phuttho phasso, vedayitāṃ vedanā, itī ime pañca dhammā idhupattibhavasmīṃ pure katassa kamma paccayā* ti * Tattha *patisandhi viññānaṃ* ti yaṃ bhavantarapatisandhānavasena¹² uppannattā patisandhi ti vuccatī, taṃ viññānaṃ *Okkanti nāmarūpaṃ* ti yā gabbhe rūpārūpadhammānaṃ okkanti, āgantvā pavisaṇaṃ viya, idaṃ nāmarūpaṃ *Pasādo āyatanaṃ* ti idaṃ cak-

* Pts 1, 52.

¹ P yeva

² Vm °tassito

³ R Vm tass'

⁴ H itī

⁵ SR om purima

⁶ Vm °me

⁷ Vm om

⁸ Vm kamma

⁹ P uppaj°

¹⁰ S om

¹¹ Vm vuttā°

¹² R. bhavantare°

khādi pañcāyatana vasena vuttaṇ *Phuttho phasso* ti yo ārammaṇaṇ phuttho phusanto uppanno, ayaṇ phasso *Vedayitaṇ vedanā* ti yaṇ patisandhivīññānena vā salāyatana-paccayena vā phassena sahuppannaṇ vipākavedayitaṇ,¹ sā vedanā ti evaṃ attho veditabbo

Idāni hetavo pañcā ti tanhādayo pāliyaṇ āgatā va² tanhupādānabhavā Bhave pana gahite tassa pubbabhāgā taṇ-sampayuttā vā sankhārā gahitā va honti Tanhupādānag-gahanena ca taṇ-sampayuttā, yāya vā mūlho kammaṇ karoti, sā avijjā gahitā va hotīti evaṇ pañca Ten' āha *Idha paripakkattā āyatanānaṇ moho avijjā, āyūhanā sankhārā, nikkanti tanhā, upagamaṇaṇ upādānaṇ, cetanā bhavo* *Iti ime pañca dhammā idha kammabhavasmīṇ āyatiṇ patisandhīyā paccayā* ti * Tattha *idha paripakkattā āyatanānaṇ* ti paripakkāyatanassa kammakaraṇakāle sammoho dassito Sesaṇ uttānam eva.

Āyatiṇ phalapañcakan ti viññānādini pañca Tāni jātigga-hanena vuttāni Jarāmaranaṇ pana tesāṇ yeva jarāmaranaṇ Ten' āha *Āyatiṇ patisandhī vīññānaṇ, okkanti nāmarūpaṇ, pasādo āyatanaṇ, phuttho phasso, vedayitaṇ vedanā* *Iti ime pañca dhammā āyatiṇ uppatibhavasmīṇ idha katassa kam-massa paccayā* ti Evam idaṇ vīsati-ākāraṇ³ hoti Tattha purimabhavasmīṇ pañca kammāsambhārā, etarahi pañca vipākadhammā, etarahi pañca kammāsambhārā, anāgate pañca vipākadhammā ti dasa dhammā kammaṇ, dasa vipāko ti⁴ dvīsu thānesu kammaṇ kammaṇ nāma, dvīsu thānesu vipāko vipāko nāmāti sabbam p' etaṇ bhavacakkaṇ⁵ paccayā-kāravattaṇ kammañ ceva kammavipāko ca Tathā dvīsu thānesu kammaṇ kammāsankhepo, dvīsu thānesu vipāko vipākasankhepo ti sabbam⁶ p' etaṇ kammāsankhepo ceva vipākasankhepo ca. Dvīsu thānesu kammaṇ kammavattaṇ, dvīsu thānesu vipāko vipākavattaṇ ti sabbam p' etaṇ kamma-vattañ ceva vipākavattañ ca Tathā dvīsu thānesu kammaṇ kammabhavo, dvīsu vipāko vipākabhavo ti sabbam p' etaṇ kammabhavo ceva vipākabhavo ca. Dvīsu thānesu kammaṇ

* *Pts loc cit*

¹ H vipākayaṇ

² Vm om

³ Vm H °ākārāṇ

⁴ SR iti

⁵ SR °cakka

⁶ P sabbasam.

kammappavattaṇ, dvīsu vipāko vipākappavattan ti sabbam
p' etaṇ kammaṇ pavattaṇ ceva vipākappavattaṇ ca Tathā
dvīsu thānesu kammaṇ kammasantatī, dvīsu vipāko vipā-
kasantatīti sabbam p' etaṇ kammasantatī ceva vipākasantatī
ca Dvīsu thānesu kammaṇ kṛiyā nāma, dvīsu vipāko kṛiyā-
phalaṇ nāmātī sabbam p' etaṇ kṛiyā ceva kṛiyā-phalaṇ cātī

~ Evaṇ samuppannam idaṇ sahetukaṇ
dukkhaṇ aniccaṇ calam ittarādhuvaṇ
dhammehi dhammā pabhavantī hetuso,
na h' ettha attā va¹ paro va¹ vijjati
dhammā dhamme sañjanentī, hetusambhārapaccayā ²
hetūnaṇ ca nirodhāya, dhammo Buddhena desito
hetusu uparuddhesu, chinnaṇ vattaṇ na vattati
evaṇ dukkhaṇtakṛiyāya,³ brahmacariy' idha⁴ vijjati ⁵
satte c' anupalabbhante, nev' ucchedo na sassataṇ

Tivattam anavatthitaṇ bhamatī ti ettha pana sankhārabhavā
kammavattaṇ, avijjā-tanhupādānāni kilesavattaṇ, viññāna-
nāmarūpa-salāyatana-phassa-vedanā vipākavattan ti imehi
tihi vattehi tivattam idaṇ bhavacakkaṇ yāva kilesavattaṇ na
upacchiyyati, tāva anupacchinnaṇapaccayattā anavatthitaṇ pu-
nappunaṇ parivattanato⁶ bhamatī yevātī vedītabbaṇ Tay'
idam evaṇ bhamamānaṇ

Saccappabhavato kiccā, vāranā upamāhi ca,
gambhīranayabhedā ca, viññātabbaṇ yathārahaṇ

Tattha yasmā kusalākusalakammaṇ avisesena samudayasac-
can ti saccavibhange yuttaṇ, tasmā avijjā-paccayā sankhārā
ti avijjāya sankhārā⁷ dutiyasaccappabhavaṇ dutiyasaccaṇ.
Sankhārehi viññānaṇ dutiyasaccappabhavaṇ pathamasaccaṇ.
Viññānādīhi nāmarūpādīni vipākavedanā-pariyosānāni pa-
thamasaccappabhavaṇ pathamasaccaṇ Vedanāya tanhā pa-
thamasaccappabhavaṇ dutiyasaccaṇ⁸ Tanhāya upādānaṇ
dutyasaccappabhavaṇ dutiyasaccaṇ Upādānato bhavo du-
tyasaccappabhavaṇ pathamadutyasaccadvayaṇ Bhavato

¹ S ca ² P S R hetusankhāra°.

⁴ B H °cāriy' idha, P °cārīdha

⁶ B H P °vattanato

³ B H kṛiyāya

⁵ P S R vussati

⁷ S R om

jāti dutiyasaccappabhavaṇ pathamasaccaṇ Jātiyā jarāmaranaṇ pathamasaccappabhavaṇ pathamasaccaṇ tī evaṇ tāv' idaṇ saccappabhavato viññātabbaṇ yathārahaṇ

Yasmā paṇ' ettha avijjā vatthūsu ca satte sammoheti, paccayo ca hoti sankhārānaṇ pātubhāvāya, tathā sankhārā sankhatañ¹ ca abhisankharonti, paccayā ca honti viññānassa Viññānam pi vatthuñ ca pativijānāti,² paccayo ca hoti nāmarūpassa Nāmarūpaṇ pi aññamaññañ ca upatṭhambheti, paccayo ca hoti chālāyatanassa³ Salāyatanam pi sa-visaye ca vattati, paccayo ca hoti phassassa Phasso pi ārammanañ ca phusati, paccayo ca hoti vedanāya Vedanā pi ārammanarasañ ca anubhavati, paccayo ca hoti tanhāya Tanhā pi rajjanīye ca dhamme rajjati, paccayo ca hoti upādānassa Upādānam pi upādānīye ca dhamme upādiyati, paccayo ca hoti bhavassa Bhavo pi nānāgatīsu ca vikkhipati, paccayo ca hoti jātiyā Jāti pi khandhe ca janeti, tesaṇ abhinibbatti⁴-bhāvena pavattittā⁵ paccayo ca hoti jarāmaranassa Jarāmaranam pi khandhānaṇ pākabheda bhāvañ ca adhitṭhatī, paccayo ca hoti bhavantarapātubhāvāya, sokādināṇ adhitṭhānattā Tasmā sabbapadesu dvīdhā⁶ pavattakīccato⁷ pi idaṇ viññātabbaṇ yathārahaṇ

Yasmā c' ettha avijjā-paccayā sankhārā tī idaṇ kāra-kadassananivāraṇaṇ Sankhārapaccayā viññānaṇ tī at-tasankanti-dassana-nivāraṇaṇ Viññānapaccayā nāmarūpan tī attā tī parikkappita-vatthubheda-dassanato ghanasaññā-nivāraṇaṇ Nāmarūpapaccayā salāyatanan tī ādisu attā passati pe vijānāti,⁸ phusati, vedayati,⁹ tanhiyati, upādiyati, bhavati, jāyati, jiyati, mīyati tī evam ādi-dassana-nivāraṇaṇ Tasmā micchādassana-nivāranato p' etaṇ bhavacakkaṇ viññātabbaṇ yathārahaṇ

Yasmā paṇ' ettha salakkhana-sāmaññalakkhanavasena dhammānaṇ adassanato andho viya avijjā Andhassa upakkhalanaṇ viya avijjā-paccayā sankhārā Upakkhalitassa pa-

¹ S sankhātā-viññānañ, R adds viññānañ

² Vm patijānāti

⁴ SH Vm. °batta, R °battana

⁶ SR Vm dvēdhā

⁸ SR. jānāti

³ PSR Vm sajjā°

⁵ SR pavattattā

⁷ SR Vm pavatti°

⁹ SR Vm vediyati

tanaṇ viya sankhārapaccayā viññānaṇ Patitassa gandapā-
tubhāvo viya viññānapaccayā nāmarūpaṇ Gandabheda-
pilakā viya nāmarūpapaccayā salāyatanaṇ Gandapilakā-
ghattanaṇ viya salāyatanapaccayā phaso Ghattanaduk-
khaṇ viya phassapaṭcayā vedanā Dukkassa patikārā-
bhilāso¹ viya vedanāpaccayā tanhā Patikārābhilāsenā¹
asāppāya-gahanaṇ viya tanhā-paccayā upādānaṇ Upā-
dinnāsappāyālepanaṇ viya upādānapaccayā bhavo Asap-
pāyālepanena gandavikārapātubhāvo viya bhavapaccayā jāti
Gandavikārato gandabhedo viya jāti-paccayā jarāmaranaṇ

Yasmā² paṇ' ettha avijjā appatipatti-micchāpatipattibhā-
vena satte abhibhavatī, patalaṇ viya akkhimī Tad abhi-
bhūto ca bālo ponobbhavikehi³ sankhārehi attānaṇ vethetī,
kosakārakimī viya kosappadesehī Sankhārapariggahitaṇ
viññānaṇ gatīsu patitthaṇ labhatī, parināyakapariggahito
viya rājakumāro rajje Upapattinimittaṇ⁴ parikkappanato
viññānaṇ patīsandhiyaṇ anekappakāraṇ nāmarūpaṇ abhinib-
battetī, māyākāro viya māyaṇ Nāmarūpe⁵ patitthitaṇ
salāyatanaṇ vuddhiṇ virūhiṇ vepullaṇ pāpunātī, subhūmi-
yaṇ patitthito vanappagumbo viya Āyatana⁶-ghattanato
phasso jāyatī, arañī-sahitābhīmaddanato⁷ aggi viya Phas-
sena phutthassa vedanā pātubhavatī, agginā phutthassa
dāho⁸ viya Vedayamānassa⁹ tanhā vaddhatī,¹⁰ lonūdakaṇ¹¹
pivato pipāsā viya Tasito bhavesu abhilāsaṇ karotī, pi-
pāsito viya pāniye Tad' ass' upādānaṇ, upādānena bhavaṇ
upādiyatī, āmisalobhena maccho balisaṇ viya Bhava satī
jāti hotī, bīje satī ankuṇ viya Jātassa avassaṇ jarāmaranaṇ,
uppannassa rukkhassa patanaṇ viya Tasmā evaṇ upamāhi
p' etaṇ bhavacakkaṇ viññātabbaṇ yathārahaṇ

Yasmā ca Bhagavatā atthato pi dhammato pi desanāto
pi pativedhato pi gambhīrabhāvaṇ sandhāya gambhīro c' āyaṇ
*Ananda paticcasamuppādo gambhīrāvabhāso cā ti** vuttaṇ,

* D 11, 55, S 11, 92

¹ SH Vm pati°

² SR Vm add vā

³ P SR ponobha°, Vm punabbha°

⁴ P Vm uppat°, SR °nimitta.

⁵ SR °rūpa

⁶ SR °nassa

⁷ P SR Vm °manthanato

⁸ H Vm dāho

⁹ P R °edīya°.

¹⁰ Vm pavaḍ°

¹¹ S R. Vm lono°.

tasmā gambhīrabhedato p' etaṇ bhavacakkaṇ viññātabbaṇ yathārahaṇ

Tattha yasmā na¹ jātito jarāmaranaṇ na hoti, na ca jātiṇ vinā aññato hoti, itthañ ca jātito samudāgacchatīti evaṇ jātipaccaya-samudāgatattassa² duravabodhaniyato jarāmaranassa jātipaccayasambhūta-samudāgatatto² gambhīro, tathā jātiyā bhavapaccaya³ pe sankhārānaṇ aviyyā-paccayasambhūta-samudāgatatto² gambhīro, tasmā idaṇ bhavacakkaṇ attha-gambhīraṇ ti ayaṇ tāv' ettha attha-gambhīratā Hetuphalaṇ hi attho ti vuccati Yath' āha, *Hetuphale nānaṇ atthapatisambhūda* ti⁴ Yasmā pana yen' ākārena yad avatthā ca aviyyā tesā tesā⁵ sankhārānaṇ paccayo hoti, tassa duravabodhaniyato aviyyāya sankhārānaṇ paccayattho gambhīro Tathā sankhārānaṇ pe jātiyā jarāmaranassa paccayattho gambhīro, tasmā idaṇ bhavacakkaṇ dhammagambhīraṇ ti ayam ettha dhammagambhīratā⁶ Hetuno hi dhammo ti nāmaṇ Yath' āha. *Hetunhi nānaṇ dhammapatisambhūda* ti⁴

Yasmā c' assa tena tena kāranena tathā tathā pavatte-tabbattā desanā pi gambhīrā, na tattha sabbaññutaññānato aññaṇ nānaṇ patitthaṇ labhati, tathā h' etaṇ katthaci sutte anulomato, katthaci patilomato katthaci anulomapatilomato, katthaci vemaṇṇhato patthāya anulomato vā patilomato vā, katthaci tisandhi-catusankhepaṇ, katthaci dvīsandhi-tisankhepaṇ, katthaci ekasandhidvisankhepaṇ desitaṇ, tasmā idaṇ bhavacakkaṇ desanā-gambhīraṇ ti ayaṇ desanā-gambhīratā Yasmā pan' ettha⁷ yo⁸ aviyyādīnaṇ sabhāvo, yena patividdhena aviyyādayo dhammā⁹ salakkhanato patividdhā honti, so duppariyogāhattā¹⁰ gambhīro, tasmā idaṇ bhavacakkaṇ pativedhagambhīraṇ

Tathā h' ettha aviyyāya aññānādassana-saccāsampativedhattho¹¹ gambhīro • Sankhārānaṇ abhisankharanāyūhana-sarāga-rāgattho Viññānassa suññata-avyāpāra-asankanti-

¹ S R pana

² S R H °paccayā°, S R °gatattth°

³ S R H Vm °paccayā.

⁴ Vbh 293

⁵ S R om

⁶ S om dhamma

⁷ Vm c' ettha

⁸ S R H Vm add so

⁹ Vm sammā

¹⁰ P °gāhhattā

¹¹ B P °sappati°, S °saccāpati°

patīsandhi - pātubhāvattho Nāmarūpassa ekuppādaviniḃ-
bhogāvinibbhoga-namanaruppanattho Salāyatanassa adhi-
patī-loka-dvāra-khetta-vīsaya¹-vīsaiyibhāvattho Phassassa
phusana-sanghattana-sangati-sannipātāttho Vedanāya āram-
manarasānubhavana - sukhadukkhamajjhatabbhāva - niṇṇīva-
vedayitāttho Tanhāya abhinanditajjhosāna-sarītā-latā-na-
dī²-tanhāsamudda-duppūranattho Upādānassa ādānagaha-
nābhīnīvesaparāmāsaduratikkamanattho³ Bhavassa āyūha-
nābhīsanekharana-yoni-gati-thūti-nivāsesu khipanattho Jā-
tiyā jāti-sañjāti-okkanti-nibbatti-pātubhāvattho Jarāma-
ranassa khaya-vaya-bheda-vīparināmattho gambhīro ti ayam
ettha pativedhagambhīratā

Yasmā pan' ettha ekattanayo, nānattanayo, avyāpāranayo,
evaṇ-dhammatānayo ti cattāro atthanayā honti, tasmā na-
yabhedato p' etaṇ bhavacakkaṇ viññātabbaṇ yathārahaṇ
Tattha avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññā-
nan ti evaṇ bījassa ankurādibhāvena rukkhabhāvappatti
viya santānānupacchedo ekattanayo nāma Yaṇ sammā
passanto hetuphalasambandhena pavattamānassa⁴ san-
tānassa anupacchedāvabodhato ucchedaditthiṇ pajahati
Micchā passanto hetuphalasambandhena pavattamānassa
santānānupacchedassa ekattagahanato sassataditthiṇ upādi-
yati

Avijjādīnaṇ pana yathāsakaṇ lakkanavavattānaṇ nā-
nattanayo nāma Yaṇ sammā passanto nava-navānaṇ
uppādadassanato sassataditthiṇ pajahati Micchā passanto
ekasantānapatitassa bhīnnasantānass' eva nānattagahanato
ucchedaditthiṇ upādiyati

Avijjāya⁵ sankhārā mayā uppādetabbā, sankhārānaṇ
vā viññānaṇ amhehi ti evam-ādi-vyāpārābhāvo avyāpāra-
nayo nāma Yaṇ sammā passanto kārakassa abhāvāvabo-
dhato attaditthiṇ pajahati Micchā passanto yo asati pi
vyāpāre avijjādīnaṇ sabhāvanīyamasiddho hetubhāvō, tassa
agahanato akiriyaditthiṇ upādiyati

Avijjādīhi pana kāraṇehi sankhārādīnaṇ yeva sambhavo

¹ Vm om vīsaya

² B lalā°, P lalanādī

³ SR Vm °mattho

⁴ Vm om

⁵ SR add Tattha.

khirādihī dadhī-ādīnaṃ viya, na aññesan ti ayaṃ evaṃ-dhammatānayo nāma Yaṃ sammāpassanto paccayānurūpato phalāvabodhato¹ ahetukaditthiṃ ca² akiriya-ditthiṃ ca pajahati Micchā passanto paccayānurūpaṃ phalappavattiṃ agahetvā yato kutoci yassa kassaci asambhavagahanato ahetukaditthiṃ ceva niyatavādaṃ ca upādiyatīti evaṃ idaṃ bhavacakkaṃ

Saccappabhavato kiccā, vāranā upamāhi ca,
gambhīranayabhedā ca, viññātabbaṃ yathārahaṃ

Idaṃ hi gambhīrato³ agādhaṃ Nānāyagahanato durabhīyānaṃ Nānāsinaṃ samādhupavarasilāyaṃ sunisītena

Bhavacakkam apadāletvā, asani-vicakkam* iva niccannummathanaṃ

saṃsārabhayam atīto, na koci supinantare py' atthi

Vuttam pi c' etaṃ Bhagavatā gambhīro c' āyaṃ Ānanda paticca-samuppādo gambhīrāvabhāso ca Etassa c' Ānanda dhammassa aññānā ananubodhā appativedhā⁴ evaṃ ayaṃ paṇā tantākulakajātā gulāgunthikajātā⁵ muñjababbajabhūtā apāyaṃ duggatvā vinipātāṃ saṃsāraṃ nātvattatī ti † Tasmā attano vā paresaṃ vā hitāya sukhāya patipanno⁶ avasesakiccāni pahāya

Gambhīre paccayākārappabhede idha pandito
yathāgādhaṃ labheth' evaṃ anuyuñje sadā sato ti.

Suttantabhājanīyaṃ.

[*Abhidhammabhājanīya*]

Evaṃ mahāpathaviṃ pattharanto viya ākāsaṃ vitthārayanto⁷ viya ca sabbadhammesu appatīhatañño Satthā suttantabhājanīye nigganthiṃ nījjaṃ paccayākāraṃ nānācittavasena dassetvā idāni yasmā na kevalaṃ ayaṃ paccayākāro nānācīt-

* Mt asanīcakkam ti asanīmaṇḍalaṃ

† D loc cit, S loc cit

¹ R S. Vm °bodhā ² S Vm om ³ Vm atigam° ⁴ Vm. om

⁵ B H vunāgun°, P. vutāgundīkajātā, Mt Gunāya sakunīyā nīdaṃ gunāgundīkaṃ

⁶ P °ne

⁷ S R vitthārento.

tesu yeva hoti, ekacitte pi hoti yeva, tasmā abhidhammabhā-janīyavasena ekacittakkhanikaṇ paccayākāraṇ nānappa-kārato dassetuṇ avijjāpaccayā-sankhāro¹ tī ādinā nayena mātikaṇ tāva thapesi Evaṇ thapitāya pana mātikāya

Avijjādīhi mūlehi nava mūlapadā nava

nayā, tattha catukkāni, vārabhedan ca dīpaye

Tātrāyaṇ dīpanā ettha hi avijjā-sankhāra-viññāna-nāma-chatthāyatana - phassa - vedanā - tanhā - upādānappabhedehi² avijjādīhi navahi mūlapadehi avijjādiko sankhārādiko³ viññānādiko³ nāmadiko³ chatthāyatanādiko⁴ phassādiko³ vedanādiko³ tanhādiko³ upādānādiko³ tī ime nava mūlapadā nava nayā honti, tesu yo tāva ayaṇ avijjādiko nayo, tattha paccaya-catukkaṇ, hetucatukkaṇ, sampayuttacatukkaṇ, aññamaññacatukkan tī cattāri catukkāni honti Yathā c' ettha, evaṇ sesesu pīti ekekasmīṇ naye catunnaṇ catunnaṇ catukkānaṇ vasena chatthiṇsa catukkāni Tattha ekekena⁵ catukkena catunnaṇ catunnaṇ vārānaṇ sangahitattā catunnam pi catukkānaṇ vasena ekekasmīṇ naye solasa solasa vārā tī catucattālī-sādhikaṇ vārasataṇ hotitī vedītabbaṇ

Tattha yad etaṇ sabbapathame avijjā-mūlake⁶ naye paccayacatukkaṇ, tasmīṇ pathamo nāmarūpatthāne nāmassa, salāyatanatthāne chatthāyatanassa ca vuttattā aparipunnā-angadvayayutto⁷ dvādasangikavāro nāma Duttiyo nāmarūpatthāne nāmass' eva salāyatanatthāne ca na⁸ kassaci vuttattā⁹ aparipunnā-ekangayutto ekādasangikavāro nāma Tatiyo salāyatanatthāne chatthāyatanassa¹⁰ vuttattā paripunnā¹¹-ekangayutto dvādasangikavāro nāma Catuttho pana paripunnā-dvādasangiko yeva.

Tattha sīyā, ayam pi chatthāyatanapaccayā phasso tī vuttattā aparipunnēkangayutto yevāti² Na, tassa anangattā Phasso yeva h' ettha¹² angaṇ, na chatthāyatanāṇ Tasmā tassa anangattā n' āyaṇ aparipunnēkangayutto¹³ tī

Atthakathāyaṇ pana vuttaṇ pathamo sabbasangāhikat-

1 P °khārā

2 S R tanh' upā°

3 S R °dito 4 B chaḷā°

5 R ekeka

6 S R °laka

7 S R °na-ekangayutto

8 R om

9 S R avut°

10 S R salā°

11 P S R, apan°

12 S R hi ettha

13 S R °na-ekanga°

thena, dutiyo paccayavisesatthena, tatiyo gabbhaseyyaka-sattānaṇ vasena, catuttho opapātikasattānaṇ vasena gahito Tathā¹ pathamo² sabbasangāhikatthena, dutiyo paccayavisesatthena, tatiyo aparipunnāyatanavasena, catuttho paripunnāyatanavasena gahito Tathā pathamo sabbasangāhikatthen' eva, dutiyo mahānidānasuttantavasena,³ tatiyo rūpabhavavasena, catuttho kāmabhavavasena gahito ti Tattha pathamo imesu dutiyādisu vāresu na katthaci na pavasatīti sabbasangāhiko ti vutto Sesānaṇ viseso parato āvibhavisatī Tass' āvibhāvatthaṇ

Yaṇ yattha aññathā vuttaṇ, avuttañ cāpi yaṇ yaṇ,
yaṇ yathā paccayo yassa, taṇ sabbam upalakkhaye

Tatrāyaṇ nayo avisesena tāva catusu pi etesu suttanta-bhājanīye viya sankhārā ti avatvā sankhāro ti vuttaṇ, taṇ kasmā ti? Ekacittakkhanikattā Tatra hi nānācittakkhaniko paccayākāro vibhatto Idha ekacittakkhaniko āradhho Ekacittakkhane ca bahū cetanā ca santīti sankhārā ti avatvā sankhāro ti vuttaṇ Pathamavāre pan' ettha ekacittakkhana-pariyāpannadhamma-sangahanato sabbatthāna-sādhāranato ca rūpaṇ chaddetvā viññānapaccayā nāman tv' eva vuttaṇ Taṇ hi ekacittakkhanapariyāpannaṇ sabbatthānasādhāranañ ca, na katthaci viññānapavattitthāne na pavattatī Yasmā ca ekacittakkhanapariyāpanno eko v' ettha⁴ phasso, tasmā tass' anurūpaṇ⁵ paccaya-bhūtaṇ āyatanāṇ gahanto salāyatanatthāne nāma-paccayā chatthāyatanan ti ekaṇ manāyatanāṇ yeva āha Tañ hi ekassa akusalaphassassa anurūpaṇ⁶ paccayabhūtaṇ Kāmañ c' etaṇ sankhārapaccayā viññānan ti etthāpi vuttaṇ, hetuphalavisesadassanattaṇ pana angapunnatthañ⁶ ca puna idha gahitaṇ Tatra hi etassa visesena sankhāro hetu, avisesena nāmaṇ phalaṇ. Idha pan' assa avisesena nāmaṇ hetu, visesena phasso phalan ti Sokādayo pana yasmā sabbe ekacittakkhane na sambhavanti, sabbasmiñ ca cūṭṭappavattitthāne ceva citte ca na pavattanti, tasmā na gahitā Jāti-

¹ S R om² S R add ca³ B °nidhāna°⁴ S R va c' ettha⁵ S R °rūpa⁶ S R angaparipūranatthañ, H angapūranatthañ.

jarāmaranāni pana acittakkhanamattāni pi samānāni cittak-
khane antogadhattā angaparipūranatthaṇ gahitāni Evaṇ
tāv' ettha yaṇ aññathā vuttaṇ, yañ ca avuttaṇ, taṇ veditab-
baṇ Yaṇ pan' ettha ito parsesu vāresu vuttaṇ, tass' attho
vuttanayen' eva veditabbo Yasmiṇ yasmiṇ pana vāre yo
yo viseso āgato, taṇ taṇ tattha tatth' eva pakāsayissāma

'*Yaṇ yathā paccayo yassā* ti ettha pana sankhārassa avijjā
sampayuttadhammasādhāraṇehi sahaajāta-aññamañña-nissaya-
sampayutta-atthi-avigatapaccayehi chahi hetupaccayena cāti
sattadhā paccayo Tattha yasmā parato hetucatukkādini
tinīcatukkāni avigata-sampayutta-aññamañña-paccayavasena
vuttāni, tasmā idha tāni apanetvā avasesānaṇ vasena avijjā
sankhārassa catudhā paccayo ti¹ veditabbo Sankhāro
viññānaṇ sādharāṇehi chahi kammāhārapaccayehi cāti
atthadhā paccayo Idha pana te yeva tayo apanetvā pañca-
dhā Viññānaṇ nāmassa sādharāṇehi chahi indriyāhārā-
dhipatīhi cāti navadhā Idha pana² tayo apanetvā chadhā
Nāmaṇ³ chatthāyatanassa sādharāṇehi chahi. Kiñci pan' ettha
adhipatipaccayena, kiñci āhārapaccayādīhīti anekadhā Idha
pana te yeva tayo apanetvā tīdhā catudhā pañcadhā vā
Chatthāyatanāṇ phassassa yathā viññānaṇ nāmassa, evaṇ
phasso vedanāya sādharāṇehi chahi āhārapaccayena cāti satta-
dhā Idha pana te yeva yato apanetvā catudhā Vedanā
tanhāya sādharāṇehi chahi jhānindriyapaccayehi⁴ cāti attha-
dhā Idha pana te yeva tayo apanetvā pañcadhā Tanhā
upādānaṇ yathā avijjā sankhārassa, evaṇ upādānaṇ bhavassa
sādharāṇehi chahi maggapaccayena cāti sattadhā Idha pana
te yeva tayo apanetvā catudhā Bhavo jātiyā, yasmā jātīti
idha sankhatalakkaṇaṇ adhippetāṇ, tasmā pariyāyena upa-
nissayapaccayen' eva paccayo Tathā jāti jarāmaranassāti

Ye pana evaṇ vadanti imasmiṇ catukke sabbesam pi
sankhārādīnaṇ avijjādayo sahaajātapaccāyena paccayā honti,
sahaajātapaccayavasen' eva hi pathamavāro āraddhō ti, te
bhavādīnaṇ tathā abhāvaṇ sesapaccayānañ ca sambhavaṇ
dassetvā patikkhipitabbā Na hi bhavo jātiyā sahaajātapac-

¹ S R hotīti

³ H eḍḍa ca

² S parato yeva, H eḍḍa te yeva.

⁴ P cānin°

cayo hoti, na jāti jarāmaranassa Ye c' etesaṇ sankhārā-dīnaṇ avasesā paccayā vuttā, te pi sambhavanti yeva, tasmā na sakkā chaddetun ti Evaṇ tāva pathamavāre yaṇ yattha aññathā vuttaṇ, avuttaṇ cāpi yaṇ yaṇ, yaṇ ca yathā yassa¹ paccayo hoti, taṇ veditabbaṇ

Dutiyavārādisu pi es' eva nayo Ayaṇ pana viseso dutiyavāre nāma-paccayā phasso ti vatvā salāyatanatthāne na kiñci vuttaṇ, taṇ kimatthan ti² Paccayavisesadassanattathāñ ceva Mahānidānadesanāsangahatthañ ca Phassassa hi na kevalaṇ ca chatthāyatanam eva paccayo, vedanākkhandhādayo pana tayo khandhā pi paccayā yeva Mahānidānasuttante c' assa *Atthi idappaccayā phasso² Iti putthena sat' Ānanda atthi ti 'ssa vacanīyaṇ Kiṇ-paccayā phasso²² iti ce vadeyya, nāma-paccayā phasso ti cc' assa vacanīyaṇ** ti evaṇ salāyatanaṇ chaddetvā ekādasangiko paticca-samuppādo vutto, tasmā imassa paccayavisesassa dassanattathāṇ imissā ca Mahānidānasuttantadesanāya pariggahatthaṇ dutiyavāre nāmapaccayā phasso ti vatvā salāyatanatthāne na kiñci vuttan ti

Esa tāva dutiyavāre viseso Tatiyavāre pana viññāna-paccayā nāmarūpan ti suttantabhājanīye āgatam eva catuttham angaṇ vuttaṇ, taṇ ekacittakkhanikattā paccayākārassa idha ayuttan ti ce² Taṇ³ n' āyuttaṇ Kasmā² Salakkhane paccayabhāvato⁴ Sace pi hi tattha rūpaṇ cittakkhanato uddhaṇ titthati, tathā pi 'ssa taṇ viññānaṇ salakkhane paccayo hoti Kathaṇ² Purejātassa tāva cittasamutthānassa aññassa vā pacchā-jātapaccayena⁵ Vuttaṇ h' etaṇ⁶ *Pacchā-jātā cittacetasikā dhammā pure-jātassa imassa kāyassa pacchājātapaccayena paccayo† ti Sahajātassa pana cittasamutthānassa nissayapaccayena paccayo Yath' āha cit-tacetasikā dhammā cittasamutthānānaṇ rūpānaṇ nissayapaccayena paccayo ti ‡* Yadi evaṇ purimavāresu kasmā evaṇ na

* D ii, 56

† Tikap, 5

‡ Ibid 4

¹ S R yaṇ yassa yathā, P om yassa³ S R om⁵ Add paccayo (?)² S R add ti⁴ S R paccayā°⁶ P c' etaṇ

vuttan tī ? Rūpappavatti-desañ sandhāya desitattā Ayaṇ
hī paccayākāro rūpappavattidese kāmabhavē gabbhaseyya-
kānañ ceva aparipunnāyatana¹-opapātīkānañ ca rūpāvacara-
devānañ ca vasena desito Ten' ev' ettha nāmarūpapac-
cayā salāyatanaṇ tī avatvā chatthāyatanaṇ tī vuttaṇ
Tattha nāmaṇ hetthā vuttanayam eva Rūpaṇ pana hadaya-
rūpaṇ vedītabbaṇ Taṇ pan' etassa chatthāyatanaṇ nissa-
yapaccayena ceva purejātapaccayena cāti dvīdhā paccayo
hotīti Esa tatīyavāre viśeso

Catutthavāro pana yoni-vasena opapātīkānaṇ, āyatana-
vasena paripunnāyatanaṇ, bhavavasena kāmāvacarasattānaṇ
vasena vutto Ten' ev' ettha nāmarūpapaccayā salāya-
tanaṇ tī vuttaṇ Tattha nāmaṇ chatthāyatanaṇ² saha-jā-
tādīhi, cakkhāyatanaṇ pacchājātapaccayena Rūpe ha-
dayarūpaṇ chatthāyatanaṇ nissayapaccayapurejātapacca-
yehi, cattāri mahābhūtāni cakkhāyatanaṇ saha-jāta-
nissaya-atthi-avigatehi Yasmā pan' esa ekacittakkhamko
paccayākāro, tasmā ettha salāyatanaṇ paccayā tī avatvā
chatthāyatanaṇ paccayā phasso tī vutto tī ayaṇ catuttha-
vāre viśeso³

Evam etesaṇ nānākaraṇaṇ űatvā puna sabbesv' eva tesu
viśesena pathamakā dve vārā arūpabhavē paccayākāradassa-
natthaṇ⁴ vuttā tī vedītabbā Arūpabhavasmiṇ hī rūpeṇa
asammissāni patīccasamuppādaṇāni pavattanti Tatīyo
rūpabhavē paccayākāradassanatthaṇ vutto Rūpabhavas-
miṇ hī satī pi rūpasammissatte salāyatanaṇ na pavattati.
Catuttho kāmabhavē paccayākāradassanatthaṇ vutto Kā-
mabhavasmiṇ hī sakalaṇ salāyatanaṇ pavattati Tatīyo vā
rūpabhavē ceva kāmabhavē ca aparipunnāyatanaṇ⁵ akusa-
lappavattikkhanaṇ sandhāya vutto Catuttho vā kāmabhavē
paripunnāyatanaṇ Pathamo vā sabbatthagāmitaṇ⁶ san-
dhāya vutto So hī na katthaci cittappa⁷ attidese na pavattati.
Dutīyo paccayaviśesaṇ sandhāya vutto Ekādasangīkattaṇ
h' ettha⁸ phassassa ca nāmapaccayattaṇ⁸ paccayaviśeso Ta-
tīyo purīmayoni-dvayaṇ sandhāya vutto, purīmāsu hī dvīsu

¹ S R °yatanaṇaṇ

² S R saḷā°

³ H adds tī

⁴ H °kāradīpanatthaṇ

⁵ S pari°

⁶ R °mmaṇ

⁷ P c' ettha

⁸ S R om paccayattaṇ

yonīsu so sambhavatī, tattha sadā salāyatanassa asambhavato.
Catuttho pacchimayoni-dvayaṇ sandhāya vutto Pacchimā-
su hi so¹ dvisu yonīsu² sambhavatī, tattha sadā salāyatanassa
sambhavato tī Ettāvatā ca yaṇ vuttaṇ catūsū pi vāresu

Yaṇ yattha aññathā vuttaṇ, avuttañ cāpi yaṇ yaṇ,
yaṇ yathā paccayo yassa taṇ sabbam upalakkhaye tī
gāthāya attha-dīpanā katā³ hotī

Eten' evānusārena, sabbam etaṇ nayaṇ, ito
vīseso yo ca taṇ jaññā, catukkesu paresu pi

Tattha yo tāva idha vutto nayo, so sabbattha pākato
yeva Vīseso pana evaṇ vedītabbo hetucatukke tāva avijjā
hetu assatī avijjāhetuko Avijjā assa saḥavattanato⁴ yāva
bhaṅgā pavattikā gamikā tī vuttaṇ hotī Avijjāpaccayā
tī ca ettāvatā saḥajātādī-paccayavasena sādāhāranato san-
khāraassa avijjāpaccayo tī dassetvā puna avijjā-hetuko tī
eten' eva vīsesato avīgatapaccayatā dassitā Sankhāra-
paccayā vīññānaṇ sankhārahetukan tī ādisu pi es' eva nayo.

Kasmā pana bhavādisu hetukaggahanaṇ⁵ na katan tī? Avī-
gatapaccayaṇīyamābhāvato, abhāvato ca avīgatapaccayassa
Thapetvā upādānaṇ vedanākkhandho saññākkhandho sankhāra-
kkhandho vīññānakkhandho, ayaṇ vuccatī upādānapaccayā bhavo
tī vacanato upādānapaccayā⁶ catunnaṇ khandhānaṇ idha
bhavo tī nāmaṇ Sankhārakkhandhe ca jātī jarāmaranāni antogadhāni
Tattha yāva upādānaṇ tāva jātījarāmaranānaṇ anupalab-
bhanato⁷ upādānaṇ bhavassa na nīyamato avīgatapaccayo
hotī Yā tesāṇ tesāṇ dhammānaṇ jātī tī ādivacanato sankha-
talakkhanesu jātīyā⁸ jarāmaranasankhātassa bhavassa jā-
tikkhānamatte yeva abhāvato avīgatapaccayabhāvo na
sambhavatī Tathā jātīyā jarāmaranakkhāne abhāvato
Upaṇissayapaccayen' eva pana bhavo jātīyā, jātī jarāma-
nassa paccayo tī sabbathā pi avīgatapaccayaṇīyamābhāvato
abhāvato ca avīgatapaccayassa bhavādisu hetukaggahanaṇ⁵
na katan tī vedītabbaṇ

¹ S tā, R tāsu

² S R add so

³ P kathā

⁴ S R sahitatthānato

⁵ S R hetug°

⁶ S R H °yānaṇ

⁷ S R °laddhito

⁸ S R jātī

Keci pan' āhu bhavo duvādenā¹ ti vacanato uppattimissa-ko bhavo, na ca uppattibhavassa upādānaṃ avigatapaccayo hotīti upādānapaccayā bhavo upādānahetuko ti avatvā upādānapaccayā bhavo ti vutto Idha pacchinnattā¹ parato pi na vuttan ti Taṃ idha uppatti-missakassa bhavassa anadhippetattā ayuttaṃ Arūpakkhandhā hi idha bhavo ti āgatā

Bhavapaccayā jātī ti ettha ca thapetvā jātijarāmaranāni avaseso bhavo jātiyā paccayo ti veditabbo Kasmā² Jāti-ādīnaṃ jātiyā appaccayattā Yadi evaṃ thapetvā jātijarāmaranāni bhavo jātiyā paccayo ti vattabbo ti² Āma vattabbo, vattabbapadesābhāvato pana na vutto Dasa-manganiddese hi upādānapaccayasambhūto² bhavo vattabbo, ekādasamanganiddese jāti vattabbā, yo pana bhavo jātiyā paccayo, tassa vattabbapadeso n' atthī ti vattabbapadesābhāvato na vutto Avutto pi pana yuttito gahetabbo ti viññānapaccayā nāmarūpan ti ādisu ca viññānādīnaṃ avigatabhāva³-paccayabhāva-sambhavato viññānahetukādivacanaṃ katan ti Esa hetucatukke vaseso Sampayuttacatukke avijjāpaccayā ti ettāvatā saha-jātādi-paccayavasena sankhārassa avijjāpaccayataṃ dassetvā puna avijjā-sampayutto ti sampayuttapaccayatā dassitā

Sesapadesu⁴ pi es' eva nayo

Yasmā pana arūpīnaṃ dhammānaṃ rūpadhammehi sampayogo n' atthi, tasmā viññānapaccayā nāmarūpan ti ādisu tatīyacatutthavārapadesu viññānasampayuttaṃ nāman ti ādinā nayena yaṃ labbhati, tad eva gahitan ti Esa sampayuttacatukke vaseso Aññamaññacatukke pi avijjāpaccayā ti saha-jātādi-paccayavasena sankhārassa avijjāpaccayataṃ dassetvā sankhārapaccayā pi avijjā ti aññamaññapaccayatā dassitā

Sesapadesu pi es' eva nayo Yasmā pana bhavo nippadeso, upādānaṃ sappadesaṃ, sappadesadhammo ca nippadesadhammassa paccayo hoti, na nippadesadhammo sappadesadhammassa, tasmā ettha bhavapaccayā pi upādānaṃ ti na vuttaṃ Hetthā vā desanāya pacchinnattā¹ evaṃ na

¹ S R paric°

³ S R om bhāva

² S R °paccayā°

⁴ S R Sesesu padesu

vuttaṃ Yasmā ca nāmarūpapaccayā salāyatanāṃ atthi, salāyatanapaccayā ekacittakkhane nāmarūpaṃ natthi, yassa salāyatanāṃ aññamaññapaccayo bhaveyya, tasmā catutthavāre chatthāyatanapaccayā pi nāmarūpaṃ ti yaṃ labbhati, tad eva gahitaṃ ti esa aññamaññacatukke viseso

Avijjāmūlakanayaṃamātīkā

Idāni sankhārapaccayā avijjā ti sankhāramūlakanayo āradhho Tatthā¹ yathā avijjāmūlake, evaṃ cattāri catukkāni solasa ca vārā vedittabbā Pathamacatukke pana pathamavāram eva dassetvā desanā sankhittā Yathā c' ettha, evaṃ viññānamūlakādisu pi² Tattha sabbesv' eva tesu sankhāramūlakādisu atthasu navesu sankhārapaccayā avijjā ti ādinā nayena saha-jātādi-paccayavasena avijjāya sankhāradipaccayataṃ dassetvā puna avijjāpaccayā sankhāro ti ādinā nayena ekacittakkhane pi paccayākāraccakkassa pavatti dassitā Kasmā³ pana bhavamūlakā jāti-jarāmaranamūlakā vā nayā na vuttā⁴ Kiṃ bhavapaccayā avijjā na hotīti⁵ Na no hoti, Sankhārapaccayā avijjā ti evam ādisu pana vuccamānesu na koci bhavapariyāpanno dhammo avijjāya paccayo na vutto, tasmā apubbassa aññassa avijjāpaccayassa⁶ vattabbassa abhāvato bhavamūlako nayo na vutto Bhavaggahanena ca avijjā pi sangahaṃ gacehati, tasmā *bhavapaccayā avijjā* ti vuccamāne avijjāpaccayā avijjā ti pi vuttaṃ siyā Na ca ekacittakkhane avijjā avijjāya paccayo nāma hoti Tattha pacchinnattā⁷ va⁸ jāti-jarāmaranamūlakā pi nayā na gahitā Api ca bhava-jāti-jarāmaranāni pi antodaghāni Na c' etāni⁹ ekacittakkhane avijjāya paccayā hontīti bhavamūlakā jāti-jarāmaranamūlakā vā nayā na vuttā ti

Mātīkā-kathā

Idāni yathā hetthā cūṭṭupādakande kusallattikaṃ ādiṃ katvā nikkhittamātīkāya patipātīyā pathamaṃ kusalaṃ bhā-jitaṃ, tathā idha mātīkāya anikkhittattā pathamaṃ kusalaṃ anāmasitvā *avijjāpaccayā sankhāro* ti akusaladhammavasena mātīkāya nikkhittattā nikkhepapatipātīyā va avijjādini

¹ S R Tattha hi

² S ti

³ P Tasmā

⁴ H avijjāya°

⁵ S R paric°

⁶ S R H ca

⁷ S R ca tāni

pāṭiccasamuppādaṅgāṇi bhājetvā dassetuṃ *katame dhammā akusālā* ti¹ ādiṃ āha Tass' attho hetthā Cittuppādakande vuttanāyen' eva veditabbo

Yasmā pana ekacittakkhane tanhāya ca kāmupādānassa² sambhavo natthi, tasmā yaṃ ettha tanhāpaccayā upādānaṃ labbhati, tad eva dassetuṃ *ditthi ditthigatan* ti ādi vuttaṃ Bhavaniddese ca yasmā upādānaṃ sankhārakkhandhe³ saṅghaṃ gacchatī, tasmā *thapetvā upādānaṃ vedanākkhandho saññākkhandho sankhārakkhandho viññānakkhandho* ti vuttaṃ Evaṃ hi vuccamāne⁴ upādānassa upādānapaccayattaṃ āpaj-
jeyya Na ca tad eva tassa paccayo hoti Jātiādīniddesesu yasmā ete arūpadhammānaṃ jāti-ādayo, tasmā *khandiccaṃ pālissaṃ valittacatā, cuti cavanatā* ti na vuttaṃ

Evaṃ pathamavāraṃ nitthāpetvā puna dutiyavāre yasmiṃ samaye pathamavārena paccayākāro dassito, tasmīṃ yeva samaye aparena pi nayena paccayākāraṃ dassetuṃ viṣuṃ samayavavattānāvāraṃ avatvā *tasmīṃ samaye avijjāpaccayā saṅkhāro* ti ādinā va nayena desanā katā Tattha *thapetvā phassaṃ* ti idaṃ yasmā phasso pi nāma-pariyāpanno, tasmā phassassa nāmato nīharanattāṃ vuttaṃ Tatiyavāre yassa cittasamutthānarūpassa viññānaṃ paccayo, tasmīṃ pavattamāne⁵ yasmā ten' upatthaddhānaṃ cakkhāyatanaḍḍhānaṃ upa-
citattaṃ paññāyati, tasmā *cakkhāyatanaṃ upacayo* ti ādi vuttaṃ Yasmā ca kammajarūpassa pi tasmīṃ samaye vattamānassa viññānaṃ pacchājātapaccayena paccayo hoti, tasmā pi evaṃ vuttaṃ Tattha kiñcāpi kammajaṃ cittasamutthānaṃ ti dve 'va santatiyo gahitā, itarā pi pana dve santatiyo gahe-
tabbā Tāsaṃ pi hi viññānaṃ paccayo hoti yeva Catuttha-
vāre pana yasmā ekacittakkhane pi mahābhūtarūpapaccayā cakkhāyatanaḍḍhī,⁶ hadaya-rūpapaccayā chatthāyatanaṃ, nāma-paccayā ca pacchājātasahajātādi-vasena yathānūrūpaṃ sabbāni pi pavattanti, tasmā *tattha katamaṃ nāmarūpapaccayā salāyatanāṃ* ² *cakkhāyatanaṃ* ti ādi vuttaṃ

Pathamacatukkamiddeso

¹ Vbh 144-8, Dhs § 365 f

³ S R °khandha

⁵ S °vatta°

² H S add ca

⁴ H S ~~ma~~ vucc°

⁶ S R add pi.

Dutiyacatukke¹ sabbaṇ uttānam eva

Tatīyacatukke² yassa sampayuttapaccayabhāvo na hoti,
yassa ca hoti, taṇ viṣuṇ dassetuṇ idaṇ vuccati viññānapaccayā
nāmaṇ ūpaṇ viññānasampayuttaṇ nāmaṇ ti ādi vuttaṇ

*Tatīyacatukkamiddeso*³

Catutthacatukke⁴ phassapaccayā nāmaṇiddese kiñcāpi tha-
petvā phassaṇ vedanākkhandho pe viññānakkhandho,
idaṇ vuccati phassapaccayā nāmaṇ ti⁵ vuttaṇ, tathā pi anan-
tarātītapadaṇiddese thapetvā phassaṇ vedanākkhandho
pe viññānakkhandho ti vuttattā avuttam pi taṇ vut-
tam eva hoti Yad eva hi nāmaṇ phassassa paccayo, phasso
pi tass' eva paccayo ti

Catutthacatukkamiddeso

Yathā c' āyaṇ catutthacatukke solasavārapabbhedo avijjā-
mūlako pathamanayo etasmiṇ⁶ pathamākusalacitte pakāsito,
evaṇ sankhāramūlakādayo attha nayā pi vedītabbā Pāli
pana sankhittā Evam eva⁷ tasmiṇ pathamākusalacitte yeva
nava nayā, chaṭṭiṇsa catukkāni, catucattālīsādhikaṇ ca
vārasataṇ hotīti vedītabbaṇ

[*Akusalaniddesa*]

Idāni iminā va nayena sesākusalacittesu pi paccayākāraṇ
dassetuṇ *Katame dhammā akusālā* ti⁸ ādi āraddhaṇ Tattha
yasmā ditthivīppayuttesu tanhāpaccayā upādānaṇ n' atthi,
tasmā upādānatthāne upādānaṇ viya dalhanipātīnā adhimok-
khena padaṇ pūritaṇ Domanassa-sahagatesu ca yasmā
vedanāpaccayā tanhā pi n' atthi, tasmā tanhāthāne tanhā
viya balavakilesena patighena padaṇ pūritaṇ Upādānat-
thāne adhimokkhen' eva Vicikicchā-sampayutte pana yasmā
sannitthānābhāvato adhimokkho pi natthi, tasmā tanhāthāne
balavakilesabhūtāya vicikicchāya padaṇ pūritaṇ Upādā-
natthānaṇ parihīnaṇ eva Uddhaccasampayutte pana yas-
mā adhimokkho atthi, tasmā tanhāthāne balavakilesena
uddhaccena padaṇ pūritaṇ Upādānatthāne adhimokkhen'
eva. Sabbatth' eva ca viśesamattaṇ dassetvā pāli sankhittā.

¹ Vbh 148-53

² Vbh 153-8

³ S R om

⁴ Vbh. 158-64

⁵ H S R add na; Vbh 161.

⁶ S R ekasmiṇ

⁷ H evaṇ

⁸ Vbh 164

Yo c' āyaṇ viśeso dassito, tattha kevaḷaṇ adhimokkhaniddeso va aṇubbo, sesaṇ hetthā āgatam eva

Adhimokkhaniddese pana adhimuccanavasena *adhimokkho* Adhimuccatī vā tena ārammane cittaṇ, nibbīcīkicchātāya sannitthānaṇ gacchatī ti *adhimokkho* Adhimuccanākāro *adhimuccanā* Tassa cittaṇ, tasmīṇ vā¹ ārammane adhimuttatā ti *tadadhimuttatā* Sabbacittesu ca pathamacitte vuttanayen' eva nayacatukkavārappabhedo vedītabbo Kevaḷaṇ hī vicīkīcchā-sampayutte upādānamūlakassa nayassa² abhāva attha nayā, dvatīṇsa catukkānī, atthavisādhikāṇ ca vārasataṇ hotīti

Akusalaniddeso

[*Kusalaniddesa*]

Idānī iminā va³ nayena kusalacittādisu pī paccayākāraṇ dassetuṇ *Katame dhammā kusālā* ti⁴ ādi āradḍhaṇ Yathā pana akusale pathamaṇ mātīkaṇ nikkhīpītvā pacchā niddeso kato, na tathā idha Kasmā² Appanāvāre nānattasambhavato Lokiyakusalādisu hī tesāṇ dhammānaṇ dukkhasaccapaṇīyāpannattā *evam etassa kevalassa dukkhakkhandhassā* ti appanā hotī, lokuttarakusalādisu *evam etesaṇ dhammānaṇ* ti,⁵ tasmā ettha sādāhāranato mātīkaṇ thapetuṇ na sakkā ti pāṭiyekkaṇ tesāṇ tesāṇ kusalādīnaṇ mātīkaṇ uddisītvā va niddeso kato ti Tattha yasmā ekacittakkhane kusalasankhārena saddhīṇ avijjā natthī, tasmā taṇ avatvā avijjā viya akusalānaṇ kusalānaṇ mūlato kusalamūlaṇ, tanhupādānānaṇ ca abhāvato⁶ tanhāthāne tanhā viya ārammane ajjhogālho pasādo, upādānatthāne upādānaṇ viya dalhanīpātī nāma adhimokkho vutto Sesaṇ hetthā vuttanayen' eva vedītabban ti

Kusalaniddeso

[*Avyākataniddesa*]

Avyākataṇ hetthā cittuppādaḷakande āgatapatīpāṭīyā va vibhattaṇ Sabbavāresu ca avijjāmūlakā nayā pariḷhīnā Kasmā² Avijjāthāne thapetabbassa abhāvato Kusala-

¹ R c'

² SR om

³ R om

⁴ Vbh 169.

⁵ Vbh 172

⁶ vātā all MSS.

cittesu hi avijjāthāne thapetabbaṃ kusalamūlaṃ¹ atthi, cakkhuvīññānādisu² natthi Sahetukesu pana kiñcāpi atthi, evaṃ sante pi idha pacchinnattā³ tattha na gahitaṃ Pañcaviññānasote sotapatitā va hutvā desanā katā ti veditabbā. Visesto pan' ettha cakkhuvīññānādisu tanhāthānaṃ upādānatthānaṃ ca parihīnaṃ Kasmā? Tanhāthānārahassa balavadhammassa abhāvā, adhimokkharahitattā ca Sesāhetpakesu tanhāthānam eva parihīnaṃ Sahetukesu pasādasabbhāvato⁴ tanhāthāne pasādena padaṃ pūritaṃ. Evam ettha kusālākusalavipākesu cakkhuvīññānādisu sankhāra-viññānāma-chatthāyatana-phassa-vedanā-mūlakā cha cha, sesāhetukesu adhimokkhamūlakena saddhiṃ satta satta, sahetukesu pasādamūlakena saddhiṃ attha attha nayā veditabbā.

Tattha⁵ cakkhuvīññānādisu pi catunnam pi catukkānaṃ ādivāro va vutto Dutiyavāro paccayavisesatthena labbhamaṇo pi na vutto Tatiyacatutthavārā asambhavato yeva Rūpamissakā hi te, na ca cakkhuvīññānādini rūpaṃ samutthāpentī. Yathā ca pathamacatukke dve vārā labbhanti, evaṃ sesacatukkesu pi Tasmā pathamacatukke dutiyavāro, sesacatukkesu ca dve dve vārā avuttā pi vuttā va hontīti veditabbā. Sesāhetukāvākyāte sabbacatukkesu sabbe pi vārā labbhanti. Idha pacchinnattā³ pana parato na gahitā Sotapatitā va hutvā desanā katā ti Sesa-sahetukavipākesu pi es' eva nayo, aññatra arūpāvacaravipākā Arūpāvacaravipākasmīṃ hi vāradvayam eva labbhatīti.

Avyākatamiddeso

5
[Avijjāmūlakakusalamiddesa]

Idāni aparena pariāyena ekacittakkhane paccayākāraṃ dassetuṃ puna *Katame dhammā kusalā* ti ādi āradhāṃ⁶ Tattha avijjāpaccayā ti upanissayapaccayataṃ sandhāya vuttaṃ Ten' eva niddesavāre *tattha katamā avijjā* ti avibhajitvā *tattha katamo avijjāpaccayā sankhāro* ti vibhattaṃ Kusala-

¹ S R °mūlakaṃ

³ S R paric°

⁵ P. tassa; R. om.

² S R add avyākatamūlaṃ

⁴ S R phassādisambhavato

⁶ Vbh 184.

cetanā-sankhāto hi sánkhāro yeva tasmiṃ samaye cittaṇa sahaajāto hoti, na avijjā Tattha lokiyakuselassa hetthā suddantabhājanīye vuttanayen' eva avijjā paccayo hoti Yasmā pana appahīnāvijjo avijjāya pahānatthaṃ lokuttaraṃ bhāveti, tasmā tassāpi samatikkamavasena paccayo hoti Avijjāvato yeva hi kusalāyūhanaṃ hoti, na itarassa Tattha tebhūmakakusale sammohavasena pi samatikkamabhāvanāvasena pi āyūhanaṃ labbhati Lokuttare samuccheda-bhāvanāvasenāti

Sesaṃ vuttanayam eva Ayaṃ pana viśeso. yathā hetthā ekekakusale catunnaṃ catukkānaṃ vasena nava solasakā laddhā, tathā idha na labbhanti Kasmā² Avijjāya avigata-sampayutta-aññamaññapaccayābhāvato Upanissayavase-na pan' ettha pathamacatukkam eva labbhati Tam pi pathamavāram eva dassetvā sankhittaṃ, niharitvā pana dassetabban ti

Avijjāmūlakakusalamūladeso

Idāni avyākatesu pi aparen' eva nayena paccayākāraṃ dassetuṃ *Katame dhammā avyākatā* ti¹ ādi āradhāṃ Tattha kusalamūlapaccayā ti idam pi upanissayapaccayataṃ sandhāya vuttaṃ Kusala vipākassa hi kusalamūlaṃ, akusalavipākassa ca akusalamūlaṃ upanissayapaccayo hoti Nānākkhanīkakammapaccaye pana vattabbam eva natthi Tasmā esa upanissayapaccayena ceva nānākkhanīkakammapaccayena ca paccayo hoti Ten' eva niddesavāre *tattha katamaṃ kusalamūlaṃ* ti avibhajitvā *Tattha katamo kusalamūlapaccayā sankhāro* ti vibhattaṃ, ākusala vipāke² pi es' eva nayo Avijjāmūlakakusalamūladeso viya ca imasmim pi vipākaniddese pathamaṃ paccayacatukkam eva labbhati Tam pi pathamavāraṃ dassetvā sankhittaṃ Tasmā ekekasmiṃ vipākacitte ekam-ekass' eva catukkassa vasena kusalamūlake akusalamūlake ca naye vārapabbhedo veditabbo

Kiriya-dhammānaṃ pana yasmā neva avijjā, na kusalā-kusalamūlāni upanissayapaccayataṃ labhanti, tasmā kiriyavāseṇa paccayākāro na vutto ti

Evam esa :

Akusalakusalāvyākata¹-dhammesu anekabhedato vatvā
 kusalākusalānaṃ pana, vipāke ca upanissayavasena
 puna ekadhā va vutto, vādippavarena paccayākāro
 dhammapaccayabhede, ñānassa pabhedaḥjananatthaṃ
 pariyatti-savana-cintana-patipattikkamavivaḍḍitānañ ca
 yasmā ñānapabhedo, na kadāci pi hoti etasmiṃ,
 pariyatti-savana-cintana-patipattikkamato sadā dhiro
 tattha kayirā, na h' aññaṃ, karaṇīyatarāṃ tato atthi ti.
Abhidhammabhājanīyaṃ.

*Ayaṃ pana Paccayākāro Suttanta-Abhidhammabhājanīya-
 vasena dve-parivattam eva nīharitvā bhājetvā dassito hoti*

Paṭṭucasamuppādavibhanganiddeso.

¹ P R °lavvyākata

SATIPATTHĀNAVIBHANGA

Idāni tadanantare Satipatthānavibhange *cattāro* ti ganana-paricchedo. Tena na tato hetthā, na uddhan ti satipatthāna-paricchedaṇ dipeti

Satipatthānā ti tayo satipatthānā satigocaro pi, tīdhā patipannesu sāvakesu Satthuno patighānuna-yavītivattatā pi, satī pi *Catunnaṇ bhikkhave satipatthānānaṇ samudayaṇ ca atthagamaṇ ca desessāmi, taṇ sunātha, sādhukaṇ manasikarotha . . . pe Ko ca bhikkhave kāyassa samudayo?* *Āhārasamudayo*¹ *kāyassa samudayo** ti ādisu hi satigocaro satipatthānaṇ ti vuccati Tathā *Kāyo upatthānaṇ, no satī Satī upatthānaṇ ceva satī cātī*† ādisu.

Tass' attho patitthāti asmiṇ² ti patthānaṇ Kā patitthāti² Satī Satiyā patthānaṇ satipatthānaṇ Padhānaṇ³ thānaṇ ti vā patthānaṇ, satiyā patthānaṇ satipatthānaṇ, hatthitthāna-assatthānādini viya

*Tayo satipatthānā yad ariyo sevatī, tad ariyo sevamāno sathā ganaṇ*⁴ *anusāsītum arahatī* ti† ettha tīdhā patipannesu sāvakesu Satthuno patighānuna-yavītivattatā satipatthānaṇ ti vuttā Tass' attho patthapetabbato patthānaṇ; pavat-tayitabbato ti attho Kena patthapetabbato ti² Satiyā satiyā patthānaṇ satipatthānaṇ *Cattāro satipatthānā bhāvitā Sahulīkatā satta bojjhange paripūrentī*⁵§ ti ādisu pana satī yeva satipatthānaṇ ti vuccati

Tass' attho patitthātīti patthānaṇ Upatthāti, okkantitvā pakkhanditvā pavattatīti attho Satī yeva patthānatthēna⁶ satipatthānaṇ Atha vā saranatthēna satī, upatthānat-

* *S* v, 184, *with* sādhukaṇ manasikarotha omitted

† *Pts* i p 183, ii p 232, 233

‡ Not traced

§ *S* v, 73

¹ *S* R °dayo.

² *S* R tasmiṇ

³ *BH* Patthānaṇ

⁴ *S* R ganaṇ

⁵ *S* R °pūressanti

⁶ *PR* patthānaṇ

thena patthānaṃ, itī satī ca sā patthānañ cāti pi satipatthānaṃ. Idam idha adhippetāṃ Yadi evaṃ, kasmā satipatthānā ti bahuvacanaṃ katan ti ? satiyā bahuttā, ārammanabhedena hi bahudhā katā satīyo ti

Kasmā pana Bhagavatā cattāro va satipatthānā vuttā anūnā anadhikā ti ? Veneyya-hitattā, tanhācaritaditthi-carita-samathayānika-vipassanāyānikesu hi manda-tikkhāvasena dvidhā pavattesu mandassa tanhācaritassa olārikaṃ kāyānupassanā-satipatthānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa sukhumaṃ vedanānupassanā-satipatthānaṃ Dittthicaritassa pi mandassa nātipabbhedagataṃ cittānupassanā-satipatthānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa atippabbhedagataṃ dhammānupassanā-satipatthānaṃ Samathayānikassa ca mandassa akicchena adhigantabbhānimittaṃ pathamaṃ satipatthānaṃ visuddhimaggo, tikkhassa olārikārammane asanthahanato dutiyaṃ Vipassanāyānikassāpi mandassa nātipabbhedagatārammanaṃ tatiyaṃ, tikkhassa atippabbhedagatārammanaṃ catutthaṃ Iti cattāro va vuttā anūnā anadhikā ti

Subha - sukha - nicca - attabhāva vipallāsappahānatthaṃ vā Kāyo hi asubho ¹ Tattha subhaviṃṣasavipallāṭṭhā ² satta. Tesā tattha asubhabhāvadassanena tassa vipallāsassa pahānatthaṃ pathamaṃ satipatthānaṃ vuttaṃ Sukhaṃ niccaṃ attā ti gahitesu pi ca vedanādisu vedanā dukkhā, cittaṃ aniccaṃ, dhammā anattā Etesu ca nicca-attabhāva ³-vipallāsa-vipallāṭṭhā ² sattā, tesā tattha dukkhādibhāvadassanena ⁴ tesā ⁵ vipallāsānaṃ pahānatthaṃ sesāni tīni vuttānīti evaṃ subha-sukha-nicca-attabhāva vipallāsappahānatthaṃ vā cattāro va vuttā anūnā anadhikā ti vedītabbā

Na kevalaṃ ca vipallāsappahānattham eva, atha kho caturogga - yogāsava - gantha - upādāna - agatippahānattham pi catubbidhāhārapariññatthaṃ ca cattāro va vuttā ti pi vedītabbā

Ayaṃ tāva pakarananayo Atthakathāyaṃ pana sara-
navasena ceva ekatta ⁶-samosaranavasena ca ekam eva satipatthānaṃ ārammanavasena cattāro ti etad eva vuttaṃ.

¹ S R add va

² B H P °latthā

³ S R om bhāva

⁴ S R. °nen' ev'

⁵ S R esaṃ

⁶ P ekattha

Yathā hi catudvāre nagare pācīnato āgacchantā pācīnadīsāya utthānakaṇ¹ bhaṇḍaṇ gaheṭvā pācīnavārena nagaram eva pavisaṇti, dakkhinato, pacchimato, uttarato āgacchantā uttaradīsāya utthānakaṇ¹ bhaṇḍaṇ gaheṭvā uttaradvārena nagaram eva pavisaṇti, evaṇ sampadam idaṇ veditabbaṇ Nagaṇaṇ viya hi nibbāna-mahānagaṇaṇ Dvāraṇ viya atthangiko lokuttaramaggo. Pācīnadīsādayo viya kāyādayo Yathā pācīnato āgacchantā pācīnadīsāya utthānakaṇ bhaṇḍaṇ gaheṭvā pācīnavārena nagaram eva pavisaṇti, evaṇ kāyānupassanā-mukhena āgacchantā cuddasavidhena kāyānupassanaṇ bhāvetvā kāyānupassanā-bhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṇ nibbānam eva osaraṇti Yathā dakkhinato āgacchantā dakkhinadīsāya utthānakaṇ bhaṇḍaṇ gaheṭvā dakkhinadvārena nagaram eva pavisaṇti, evaṇ vedanānupassanā-mukhena āgacchantā navavidhena vedanānupassanaṇ bhāvetvā vedanānupassanā-bhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṇ nibbānam eva osaraṇti. Yathā pacchimato āgacchantā pacchimidīsāya utthānakaṇ bhaṇḍaṇ gaheṭvā pacchimadvārena nagaram eva pavisaṇti, evaṇ cittānupassanā-mukhena āgacchantā solasavidhena cittānupassanaṇ bhāvetvā cittānupassanā-bhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṇ nibbānam eva osaraṇti Yathā uttarato āgacchantā uttaradīsāya utthānakaṇ bhaṇḍaṇ gaheṭvā uttaradvārena nagaram eva pavisaṇti, evaṇ dhammānupassanā-mukhena āgacchantā pañcavidhena dhammānupassanaṇ bhāvetvā dhammānupassanā-bhāvanānubhāvanibbattena ariyamaggena ekaṇ nibbānam eva osaraṇti evaṇ saranavasena ceva ekattasamosaranavasena² ca ekam eva satipatthānaṇ ārammanavasena cattāro ti vuttā ti vedītabbā.

Idha bhikkhū ti ettha kiñcāpi Bhagavatā devaloke nisīditvā ayaṇ satipatthānavibhango kathito, ekabhiṅkhu³ pi tattha Bhagavato santike nisinnako nāma natthi⁴, evaṇ sante pi yasmā ime cattāro satipatthāne bhikkhū bhāventi, bhikkhugocārā hi ete, tasmā idha bhikkhū ti ālapati Kiṇ pan' ete satipatthāne bhikkhū yeva bhāventi, na bhikkhunī-ādayo ti ?

¹ S R. °naka² P ekattha°³ H eko bhikkhu⁴ S R natthi.

Bhikkhunī-ādayo pi bhāventi, bhikkhū pana aggaparisā. Iti aggaparisattā idha bhikkhū ti ālapati. Paṭipattiyā vā bhikkhu-bhāvadassanato evam āha. Yo hi idaṇ paṭipattiṇ paṭipajjati, so bhikkhu nāma hoti. Paṭipannako hi devo vā hotu, manusso vā, bhikkhū ti sankhyaṇ gacchati yeva. Yath' āha:

*Alankato ce pi samaṇ careyya
Santo danto niyato brahmacārī,
Sabbesu bhūtesu nīdhāya dandaṇ,
So brāhmaṇo, so samaṇo, sa bhikkhū ti.**

Ajjhattan ti niyakajjhattaṇ adhippetāṇ. Tasmā *ajjhattan kāye* ti attano kāye ti attho.

Tattha *kāye* ti rūpakāye; rūpakāyo hi idha angapaccangānaṇ kesādīnaṇ ca dhammānaṇ samūhaṭṭhena hatthikāya-assakāya-rathakāyādayo¹ viya kāyo ti adhippeto. Yathā ca² samūhaṭṭhena, evaṇ kucchitānaṇ āyanaṭṭhena³; kucchitānaṇ hi paramajegucchānaṇ so āyo ti pi kāyo. Āyo ti uppatti-deso. Tatrāyaṇ vacanatto: āyanti tato ti āyo. Ke āyanti? Kucchitā kesādayo. Iti kucchitānaṇ kesādīnaṇ āyo ti kāyo. *Kāyānupassī* ti kāyānupassanasīlo,⁴ kāyaṇ vā anupassamāno. Kāye ti ca vatvā pi puna kāyānupassī ti dutiyaṇ kāyaggaḥaṇaṇ asammissato vavatthāna-ghanavinibbhogādi-dassanattaṇ katan ti veditabbaṇ. Tena na kāye yeva⁵ vedanānupassī, cittadhammānupassī vā; atha kho kāye kāyānupassī yevāti kāyasankhāte vatthusmiṇ kāyānupassanākārass' eva dassanena asammissato vavatthānaṇ dassitaṇ hoti. Tathā na kāye angapaccangavinimutta-ekadhammānupassī, nāpi kesalomādi-vinimutta-itthi-purisānupassī; yo pi c' ettha kesalomādiko bhūtopādāyasamūhasankhāto kāyo, tatthāpi na bhūtopādāyavinimutta-ekadhammānupassī, atha kho rathasambhārānupassako viya angapaccangasangamūhānupassī. Na garāvayaṇvānupassako viya kesalomādi-samūhānupassī. Kadallikkhandhapattavatti-vinibhuñjako⁶ viya rittamuṭṭhi-vini-

* For third line cf. S-N. ver. 629.

¹ S.R. om. assakāya-rathakāya.

² S.R. om.

³ H. āyattṭhena.

⁴ S.R. kāyaṇ anu°.

⁵ S. om.

⁶ H. °bhujjako.

vethako viya ca bhūtipādāyasamūhānupassī yevāti nā-nappakārato samūhavasena¹ kāyasankhātassa vatthuno dassanena ghanavinibbhogo dassito hoti Na h' ettha yathāvutta-samūhavinimutto kāyo vā itthī vā puriso vā añño vā koci dhammo dissati, yathāvutta-dhammasamūhamatte yeva pana tathā tathā sattā micchābhinivesaṇ karonti Ten' āhu Porāṇā

Yaṇ passati na taṇ dītthaṇ, yaṇ dītthaṇ taṇ na passati
Apassaṇ bajjhate mūlho, bajjhamāno na muccatīti

Ghanavinibbhogādi-dassanatthan tī vuttaṇ, ādi-saddena c' ettha ayam pi attho vedītabbo Ayaṇ hī etasmiṇ kāye kāyānupassī yeva, na aññadhammānupassī Kiṇ² vuttaṇ hoti ? Yathā anudakabhūtāya pi marīciyā udakānupassino honti, na evaṇ aniccadukkhānatta-asubhabbhūte yeva imasmiṇ kāye nicca-sukha-atta-subhabbhāvānupassī,³ atha kho kāyānupassī, anicca-dukkhānatta-asubhākāra-samūhānupassī yevāti vuttaṇ hoti

Athavā y' vāyaṇ Mahāsatiṭṭhāne *Idha bhikkhave bhikkhu araṇṇagato vā pe so sato va assasati* ti* ādinā nayena assāsapassāsādi cunnakajāta⁴-atthikapariyosāno kāyo vutto, yo ca *Idh' ekacco pathavīkāyaṇ aniccato anupassati*, tathā *āpokāyaṇ, tejokāyaṇ, vāyokāyaṇ, kesakāyaṇ, lomakāyaṇ, chavīkāyaṇ, cammakāyaṇ, maṇsakāyaṇ, ruhīrakāyaṇ, nahārukāyaṇ, atthīkāyaṇ, atthimūṇakāyaṇ*† tī Patīsammbhīdāyaṇ kāyo vutto, tassa sabbassa imasmiṇ yeva kāye anupassanato kāye kāyānupassī tī evam pi attho datthabbo

Athavā kāye ahan tī vā, maman tī vā evaṇ gahetabbassa kassaci ananupassanato pi tassa tass' eva pana kesalomādi-kassa nānādhammasamūhassa anupassanato⁵ kāye kesādi-dhammasamūha-sankhāte kāyānupassī tī evam attho datthabbo Api ca *Imasmiṇ kāye aniccato anupassati, no miccato*‡ tī ādinā anukkamena Patīsammbhīdāyaṇ āgatanayaṁsa sabbass' eva aniccalakkhanādino ākārasamūhasankhātassa kā-

* D ii, 291

† Pts ii p 232

‡ Ibid

¹ S R add ca, H °vasen' eva² S R °passī tī³ S R om bhāva⁴ H °cunnika°⁵ R dassanato,

yassa anupassanato pi kāye kāyānupassī ti evam pi attho datthabbo Tathā hi ayaṇ¹ kāye kāyānupassanā-patipadaṇ patipanno bhikkhu imaṇ kāyaṇ aniccānupassanādīnaṇ sat-tannaṇ²anupassanānaṇvasena aniccato anupassati, no niccato, dukkhato anupassati, no sukhato, anattato anupassati, no attato, nibbindati, no nandati, virajjati, no rajjati, nirodheti, no samudāneti, patinissajjati, no ādiyati. So taṇ aniccato anupassanto niccasaññaṇ pajahati Dukkato anupassanto sukhasaññaṇ pajahati Anattato anupassanto attasaññaṇ pajahati Nibbindanto nandiṇ pajahati Virajjanto rāgaṇ pajahati Nirodhento samudayaṇ pajahati Patinissajjento ādānaṇ pajahatīti vedītabbo

Viharaṭī ti catusu iriyāpathavīhāresu aññataravīhāra³-samāyoga-paridīpanam etaṇ Ekaṇ iriyāpathabādhanāṇ aparena⁴ iriyāpathena vicchinditvā apatamānaṇ⁵ attabhāvaṇ haratī pavattetīti attho

Bahiddhā kāye ti parassa kāye

Ajjhattabahiddhā kāye ti kālena attano kāye, kālena parassa kāye Pathamanayena hi attano kāye kāyapariggaho vutto Dutīyanayena parassa kāye Tatīyanayena kālena attano kālena parassa kāye Ajjhatabahiddhā pana ghatitāram-maṇaṇ nāma natthi Pagunakammattānassa pana aparā-parāṇ sañcaranakālo ettha kathito

Ātāpī ti kāyapariggāhakavīriya-samāyoga-paridīpanam etaṇ So hi yasmā tasmīṇ samaye yaṇ taṇ vīriyaṇ tīsu bhavesu kilesānaṇ ātāpanato ātāpo ti vuccati, tena samannā-gato hoti, tasmā ātāpī ti vuccati

Sampajāno ti kāyapariggāhakena sampajāññasankhātena ñānena samannāgato

Satimā ti kāyapariggāhikāya satiyā samannāgato

Ayaṇ pana yasmā satiyā ārammaṇaṇ pariggahetvā paññāya anupassati, na hi satī-vīrahitassa anupassanā nāma atthi, ten'ev'āha *Satiṇ ca khvāhaṇ bhikkhave sabbatthikaṇ vadāmī* ti,* tasmā ettha *kāye kāyānupassī viharatī* ti ettāvata kāyānu-

* S v, 115

¹ S R. om

² S R atthannaṇ

³ S R aññatarassa

⁴ S R aññatarena

⁵ B apatha°

passanā-satipatthānakammatthānaṃ vuttaṃ hoti Athavā yasmā anātāpino anto-sankhepo antarāyakaro hoti, asampajāno upāyapariggāhe anupāyaparivajjane ca sammuyhati, mutthassatī upāyāpariccāge anupāyapariggāhe ca asamattho va hoti, ten' assa taṃ kammatthānaṃ na sampajjati Tasmā yesaṃ dhammānaṃ ānubhāvena taṃ sampajjati, tesaṃ dassaṃ patthaṃ *ātāpi sampajāno satimā* ti idaṃ vuttaṃ ti veditabbaṃ

Iti kāyānupassanā-satipatthānaṃ sampayogangaṃ ca dassetvā idāni pahānangaṃ dassetuṃ *vineyya loke abhiññhādomanassaṃ* ti vuttaṃ

Tattha *vineyyā* ti tadangavinayena vā vikkhambhanavinayena vā vinayitvā

Loke ti ettha¹ y' vāyaṃ ajjhataḍi-bhedo kāyo pariggahito, sv' eva idha loko nāma. Tasmīṃ loke abhiññhādomanassaṃ vinayitvā ti attho Yasmā paṇ' ettha abhiññhāgahaneṇa kāmaccando, domanassaggahaneṇa vyāpādo sangahaṃ gacchati, tasmā nīvaranapariyāpanna-balavadhammadvayadassanena nīvaranappahānaṃ vuttaṃ hotīti veditabbaṃ Visesena c' ettha abhiññhāvinayena kāyasampatti-mūlakassa anurodhassa, domanassavinayena kāyavipatti-mūlakassa virodhassa, abhiññhāvinayena ca kāye abhiratīyā, domanassavinayena kāyabhāvanāya anabhiratīyā, abhiññhāvinayena kāye abhūtānaṃ subhasukhabhāvādīnaṃ pakkhepassa², domanassavinayena kāye bhūtānaṃ asubhāsukhabhāvādīnaṃ apanayanassa ca pahānaṃ vuttaṃ Tena yogāvacarassa yogānubhāvo yogasamatthatā³ ca dīpitā hoti Yogānubhāvo hi esa yad ayaṃ⁴ anurodhavirodha-vippamutto aratīratisaho abhūtapakkhepa-bhūtāpanayana-virahito ca hoti Anurodhavirodhavippamutto c' esa aratīratisaho abhūtaṃ apakkipanto bhūtaṃ ca anapanento yogasamattho hotīti

Aparo nayo *kāye¹ kāyānupassī* ti ettha anupassanāya kammatthānaṃ vuttaṃ *Viharaṭi* ti ettha vutta-vihāreṇa kammatthānikassa kāyapariharanaṃ *Ātāpi* ti ādisu ātāpeṇa sammappadhānaṃ, satisampajaññena sabbatthakakammatthānaṃ, kammatthānapariharanūpāyo vā, satiyā vā kāyānupassanā-vasena patiladdha-samatho, sampajaññena

¹ S R om

² S R pekkhanassa

³ S R yogasampattitā

⁴ B P hadayaṃ, H yvāyaṃ

vipassanā, abhijjhādomanassavinayena bhāvanāphalaṃ vuttan
ti vedittabbaṃ Ayaṃ tāva kāyānupassanāsati patthānū-
desassa¹ attha-vannanā.

Vedanānupassanā-sati patthānūddesādīsu pi ajjhātādīni
vuttanāyena' eva vedittabbāni. Etesu pi hi attano vedanādīsu,
parassa vedanādīsu, kālena attano kālena parassa vedanādīsūti
tividho pariggaho vutto

Vedanāsu vedanānupassī ti ādīsu ca vedanādīnaṃ puna
vacane payojanaṃ kāyānupassanāyaṃ² vuttanāyena' eva vedi-
tabbaṃ *Vedanāsu vedanānupassī, citta cittānupassī, dham-
mesu dhammānupassī* ti ettha pana vedanā ti tisso vedanā
Tā ca lokiyā eva Cittam pi lokiyaṃ, tathā dhammā
Tesā vibhāgo niddesavāre pakato bhavissati Kevalaṃ
pan' idha yathā vedanā anupassitabbā, tathā anupassanto
vedanāsu vedanānupassī ti vedittabbo Esa nayo citta-
dhammesu.

Kathaṃ ca vedanā anupassitabbā ti³ Sukhā tāva vedanā
dukkhato, dukkhā sallato, adukkhamasukhā aniccato
Yathāha

*Yo sukhaṃ dukkhato adda⁴, dukkham addakkhi sallato,
Adukkhamasukhaṃ santaṃ, addakkhi⁵ naṃ aniccato
Sī ve sammadaso⁶ bhikkhu, upasanto carissatī ti **

Sabbā eva c' etā dukkhā ti pi anupassitabbā Vuttaṃ h' etaṃ⁷
Yaṃ kiñci vedayantaṃ, sabbā taṃ dukkhasmin ti vadāmī ti †
Sukhadukkhato⁸ pi ca anupassitabbā, yathāha *Sukhā vedanā
thitī-sukhā viparināma⁹-dukkhā* ti ‡ saḅbaṃ vitthāretabbaṃ
Api ca aniccādi-satta-anupassanā-vasena pi anupassitabbā
Sesaṃ niddesavāre yeva pakataṃ bhavissati.

Cittadhammesu pi cittaṃ tāva ārammanādhipatī-sahajāta-
bhūmi-kamma-vipāka-kriyādi-nānattabhedānaṃ aniccādi-
anupassanānaṃ⁹ niddesavāre āgatasarāgādi-bhedānaṃ ca va-

* S iv, 207, but ending pariṇānāti vedanā

† S ii, 53

‡ M i, 303

¹ S R. °nuddesa

² S R. °nāya

³ P °ddakkhi.

⁴ B adakkhi, P addakkhiṃ

⁵ P saccadaso.

⁶ P S R c' etaṃ

⁷ S R Sukhā.

⁸ B H °nāmā

⁹ B P. °ādinupas°

sena anupassitabbaṃ Dhammā salakkhana-sāmaññalak-
khanānaṃ, suññatā-dhammassa aniccādi-sattānupassanānaṃ
niddesavāre āgata-santāsantādi-bhedānaṃ c' eva vasena anu-
passitabbā Sesaṃ vuttanayam eva

Kāmaṇ c' ettha yassa kāyasankhāte loka abhijjhādomanas-
saṃ pahīnaṃ, tassa vedanādi-lokesu pi taṃ pahīnam eva
Nānāpuggalavasena pana nānācittakkhanika-satipatthāna-
bhāvaṇā-vasena ca sabbattha vuttaṃ Yato vā ekattha
pahīnaṃ sesesu pi pahīnaṃ hoti, ten' ev' assa tattha pahāna-
dassanattham pi evaṃ vuttan ti veditabban ti.¹

Uddesavārakathā natthitā

Idāni seyyathāpi nāma cheko vilivakārako² thūlakilañja-
sanhakilañja-cangotaka³-pelā-putādini upakaranāni kattu-
kāmo ekaṃ mahāveluṃ labhivā catudhā bhinditvā tato
ekekaṃ velukhandaṃ gahetvā phāletvā taṃ taṃ upakaranāṃ
kareyya, yathā vā pana cheko suvannakāro nānāvihitaṃ
pilandhanavikatiṃ kattukāmo supariśuddhaṃ suvannagha-
tikaṃ labhivā catudhā chinditvā tato ekekaṃ kotthāsaṃ
gahetvā taṃ taṃ pilandhanaṃ kareyya, evam eva Bhagavā
satipatthānadesanāya sattānaṃ anekappakāraṃ visesādhiga-
maṃ kattukāmo ekam eva sammāsatiṃ *Cattāro satipatthānā
idha bhikkhu ajjhataṃ kāye kāyānupassī viharatī* ti ādinā
nayena ārammanavasena catudhā bhinditvā⁴ tato ekekaṃ
satipatthānaṃ gahetvā vibhajanto *Kathaṃ ca bhikkhu ajjhat-
taṃ kāye* ti ādinā nayena niddesavāraṃ vattum āraddho

Tattha *kathaṃ cā* ti ādi vitthāretuṃ kathetukamyatā puc-
chā Ayaṃ pan' ettha sankhepattho kena ca ākārena
kenappakārena bhikkhu ajjhataṃ kāye kāyānupassī viha-
ratīti? Sesapucchā-vāresu pi es' eva nayo

Idha bhikkhū ti imasmiṃ sāsane bhikkhu Ayaṃ h' ettha⁵
idha-saddo ajjhataṃdi-vasena sabbappakārakāyānupassanā⁶-
nibbattakassa puggalassa sannissayabhūta-sāsanaparidīpano
aññasāsanassa tathābhāvapatīsedhano ca. Vuttaṃ h' etaṃ
Idh' eva bhikkhave samano pe suññā parappavādā

¹ S R om ti

² B vilippa°, H vilhba°, S R kilañja°

³ B H °cankotaka

⁴ S R chun°.

⁵ P c' ettha

⁶ S R °pakārena°

*samanehi*¹ *aññe*² ti * Tena vuttaṃ imasmiṃ sāsane bhikkhū ti *Aṃhataṃ kāyaṃ* ti attano kāyaṃ *Uddhaṃ pādatalā* ti pādatalato upari *Adho kesamatthakā* ti kesaggato hetthā *Tacaparīyantaṃ* ti tiriyaṃ tacaparicchinnaṃ *Pūraṃ nānappakārassa asucino paccavekkhatī* ti nānappakārakesādi-asucibharito³ ayaṃ kāyo ti passati *Kathaṃ* ² *Atthi* imasmiṃ kāye kesā . . pe . . muttan ti *Tattha atthi* ti saṃvijjanti *Imasmiṃ* ti y' vāyaṃ uddhaṃ pādatalā adho kesamatthakā tiriyaṃ tacaparīyanto pūro nānappakārassa asucino ti vuccati

Tasmiṃ kāye ti sarīre Sarīraṃ hi asucisañcayato kucchitānaṃ kesādīnaṃ c' eva cakkhurogādīnaṃ ca rogasatānaṃ āyabhūtaṃ kāyo ti vuccati.

Kesā lomā ti ete kesādayo dvattiṃsākārā *Tattha atthi* imasmiṃ kāye kesā, atthi imasmiṃ kāye lomā ti evaṃ sambandho veditabbo *Imasmiṃ* hi pādatalato patthāya upari, kesamatthakā patthāya hetthā, tacato patthāya tiriyaṃ tato⁴ ti ettake vyāmamatte kalebare sabbākārena pi vicinanto na koci kiñci muttaṃ vā maṇiṃ vā veluriyaṃ vā agaruṃ vā kunkumaṃ vā kappūraṃ vā vāsacunnādiṃ vā anumattam pi suci-bhāvaṃ passati, atha kho paramaduggandhajaḡucchaṃ assirīkadassanaṃ nānappakāraṃ kesalomādi-bhedaṃ asuciṃ yeva passati *Tena vuttaṃ Atthi imasmiṃ kāye kesā lomā* pe . . muttan ti *Ayam ettha padasambandhato vannaṇā*

*Imaṃ*⁵ pana kammattānaṃ bhāvetvā arahattaṃ pāpunitukāmena kulaputtēna ādito va⁶ catubbidhaṃ sīlaṃ sodhetvā supariśuddhasīle patitthitena y' vāyaṃ dasasu palibodhesu palibodho⁷ atthi, taṃ upacchinditvā patikkūlamanasikāra-kammattāna-bhāvanāya pathamajjhānaṃ nibbattetvā jhānaṃ pādaṃ katvā vipassanaṃ patthapetvā⁸ arahattaṃ anāgāmiṃ phalādisu vā aññataṃ pattassa sabbantimena paricchedena sātthakathā-pāliya⁹ kataparicayassa tanti-ācariyas-sāpi kalyāṇamittassa* santike uggahetabbaṃ *Visuddhaṃ*

* M 1, 63

¹ B °nehi

⁴ H parito

⁷ R om

² H aññehi

⁵ H Idaṃ

⁸ H pattha°

³ SR °cipūrito.

⁶ SR om

⁹ SR H °kathāya°.

tathārūpaṇ kalyānamittaṇ ekavihāre alabhantena tassa vasa-
natthānaṇ gantvā uggahetabbaṇ

Tattha catubbidhasīlavīsodhanañ¹ c' eva palibodho² ca,
palibodhupacchedo ca, ācariyassa santikaṇ upasankamana-
vidhānañ ca, sabbam pi Visuddhimagge vitthārito kathitaṇ,³
tasmā taṇ tattha kathitanayen' eva veditabbaṇ Ācariyena
pana kammattthānaṇ kathentena tividhena kathetabbaṇ
eko bhikkhu pakatīyā uggahitakammattthāno hoti, tassa ekaṇ⁴
dve nisajjavāre sajjhāyaṇ kāretvā kathetabbaṇ Eko santike
vasitvā ugganhitukāmo hoti, tassa āgatāgatavelāya kathetab-
baṇ Eko ugganhitvā aññattha gantukāmo hoti, tassa
nātipapañcaṇ⁵ nātisankhepaṇ katvā niyyataṇ nigganthikaṇ
kammattthānaṇ kathetabbaṇ Kathentena kiṇ ācikkhitabbaṇ
ti² Sattadhā⁶ uggahakosallaṇ dasadā ca manasikārako-
sallaṇ ācikkhitabbaṇ

Tattha vacasā, manasā, vannato, santhānato, disato,
okāsato, paricchedato ti evaṇ sattadhā uggahakosallaṇ
ācikkhitabbaṇ Imasmiṇ hi patikkūlamanasikārakammatt-
thāne⁷ yo pi tūpitako hoti, tenāpi manasikārakāle pathamaṇ
vācāya sajjhāyo kātabbo Ekassa hi sajjhāyaṇ karontass'
eva kammattthānaṇ pākataṇ hoti, Malayavāsī-Mahādevatthe-
rassa santike ugghitakammattthānānaṇ dvīnaṇ therānaṇ
viya Thero kira tehi kammattthānaṇ yācito cattāro māse
maṇ eva⁸ sajjhāyaṇ karoṭhā ti dvattiṇṣākārapāliṇ adāsī
Te kiñcāpi tesāṇ⁹ dve tayo nikāyā pagunā, padakkhinaggāhi-
tāya¹⁰ pana cattāro māse dvattiṇṣākāraṇ sajjhāyantā va
sotāpānā ahesuṇ Tasmā kammattthānaṇ kathentena āca-
riyena antevāsiko vattabbo pathamaṇ tāva vācāya sajjhāyaṇ
karohi ti

Karontena ca tacapañcakādīni paricchinditvā anuloma-
patilomavasena sajjhāyo kātabbo Kesā, lomā, nakhā, dantā,
taco ti hi vatvā puna patilomato tacco, dantā, nakhā, lomā,
kesā ti vattabbaṇ Tad anantaraṇ vakkapañcake maṇsaṇ,
nhāru,¹¹ atthi, atthimūṇaṇ,¹² vakkan ti vatvā puna patilomato

¹ SR °sīlasodhanañ ² SR dasapah° ³ Vism 89 f.

⁴ SR eka ⁵ P °ca ⁶ SR add ca ⁷ BH patikkūla° always

⁸ BPH evaṇ, Vm yeva ⁹ R nesaṇ

¹⁰ B °gāhikāya ¹¹ P SR nahāru always ¹² SR °jā

vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru, maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā tī vattabbaṇ Tato papphāsaṇaṇ hadayaṇ, yakanaṇ, kilomakaṇ, pihakaṇ, papphāsaṇ tī vatvā puna patilomato papphāsaṇ, pihakaṇ, kilomakaṇ, yakanaṇ, hadayaṇ, vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru, maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā tī vattabbaṇ Tato imaṇ tantuṇ anārūlham pi Patisaṃbhidaṃmagge āgataṇ matthalungaṇ* karisaṇaṇ tantuṇ āropetvā imasmiṇ matthalungapaṇṇaṇ antaṇ, antagunaṇ udariyaṇ, karisaṇ, matthalungaṇ tī vatvā puna patilomato matthalungaṇ, karisaṇ, udariyaṇ, antagunaṇ antaṇ, papphāsaṇ, pihakaṇ, kilomakaṇ, yakanaṇ, hadayaṇ, vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru, maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā tī vattabbaṇ Tato medachakke pittaṇ, semhaṇ, pubbo, lohitaṇ, sedo, medo tī vatvā puna patilomato medo, sedo, lohitaṇ, pubbo, semhaṇ, pittaṇ, matthalungaṇ, karisaṇ, udariyaṇ, antagunaṇ, antaṇ, papphāsaṇ, pihakaṇ, kilomakaṇ, yakanaṇ, hadayaṇ, vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru, maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā tī vattabbaṇ Tato muttachakke assu vasā, khelo, singhānikā, lasikā, muttan tī vatvā puna patilomato muttaṇ, lasikā, singhānikā, khelo, vasā, assu, medo, sedo, lohitaṇ, pubbo, semhaṇ, pittaṇ, matthalungaṇ, karisaṇ, udariyaṇ, antagunaṇ, antaṇ, papphāsaṇ, pihakaṇ, kilomakaṇ, yakanaṇ, hadayaṇ, vakkaṇ, atthimiṇṇaṇ, atthi, nahāru maṇsaṇ, taco, dantā, nakhā, lomā, kesā tī evaṇ kālasatam pi kālasahassam pi kālasatasahassam pi vācāya sajjhāyo kātabbo

Vacasā sajjhāyena hi kammatthānatan tī pagunā hoti, na ito c' ito ca cittaṇ vidhāvati, kottāsa¹ pākātā honti, hatthasankhalikā viya khāyanti,¹ vatipādapan tī viya ca khāyanti

Yathā ca pana vacasā, tath' eva manasā pi sajjhāyo kātabbo. Vacasā sajjhāyo pi¹ hi manasā sajjhāyassa paccayo hoti. Manasā sajjhāyo lakkhanapativedhassa paccayo hoti. Lakkhanapativedho maggaphalapativedhassa paccayo hoti.

Vannato tī kesādīnaṇ vanno vavattthapetabbo.

Santhānato tī tesāṇ yeva² santhānaṇ vavattthapetabbaṇ.

* ? Pts cf 1, 137

¹ Vm om

² H. adds kesādīnaṇ

Disato ti imasmī¹ sarīre nābhito uddhaṇ uparimā² disā, adho hetthimā² disā Tasmā ayaṇ kotthāso imissā nāma disāyāti disā vavatthapetabbā

Okāsato ti ayaṇ kotthāso imasmī nāma okāse patitthito ti evaṇ tassa tassa okāso vavatthapetabbo

Paricchedato ti sabhāgaparicchedo visabhāgaparicchedo ti dve paricchedā Tattha ayaṇ kotthāso hetthā ca upari ca tiriyaṇ ca iminā nāma paricchinnō ti evaṇ sabhāgaparicchedo veditabbo Kesā na lomā, lomā pi na kesā ti evaṇ amissika-tavasena³ visabhāgaparicchedo veditabbo

Evaṇ sattadhā uggahakosallaṇ ācikkhantena pana idaṇ kammatthānaṇ asukasmīṇ sutte patikūlavasena⁴ kathitaṇ, asukasmīṇ dhātuvasenāti űatvā ācikkhitabbaṇ Idaṇ hi Mahāsatiṇpatthāne⁵ patikūlavasen' eva⁴ kathitaṇ, Mahāhatthipadūpama⁵-Mahārāhulovāda-Dhātuvibhangesuṇ dhātuvasena kathitaṇ Kāyagatāsati-sutteṇ pana yassa vannato upatthāti, taṇ sandhāya cattāri jhānāni vibhattāni Tattha dhātuvasena kathitaṇ vipassanākammatthānaṇ hoti Patikūlavasena⁴ kathitaṇ samathakammatthānaṇ Tad etaṇ idha samathakammatthānaṇ Avisesato sabbasādhārana-vasena kathitaṇ ti vadanti yevāti⁶

Evaṇ sattadhā uggahakosallaṇ ācikkhitvā anupubbato, nātisīghato, nātisanikato, vikkhepapatibāhanato, pannattisamatikkamanato,⁷ anupubbamuñcanato, appanāto, tayo ca suddantā ti evaṇ dasadhā manasikāra-kosallaṇ ācikkhitabbaṇ

Tattha *anupubbato* ti idaṇ hi sajjhāyakaranato patthāya anupatipātīyā⁸ manasikātabbaṇ, na ekantarikāya, ekantarikāya hi manasikaronto yathā nāma akusalo puriso dvattiṇṣa-padaṇ nissenīṇ ekantarikāya ārohanto kilantakāyo patati, na ārohanaṇ sampādeti, evam eva bhāvanā-sampattivasena adhigantabbassa assādassa anadhigamā kilantacitto patati, na bhāvanaṇ sampādeti Anupubbato manasikarontenāpi ca nātisīghato manasikātabbaṇ Atisīghato manasikaroto⁹

* *D* II, 292-8

† *M* I, 185-90, 421-3, II, 239 42

‡ *Ib* III, 90 2

¹ *Vm adds* hi

² *SR* °ma

³ *Vm amissakatā°.*

⁴ *PSR patikūla° always*

⁵ *Vm °padopama, B °padupama*

⁶ *Vm om from Avisesato*

⁷ *SR °mato*

⁸ *SR anupubbapati°*

⁹ *P °kārato*

hi yathā nāma tiyojanaṇ¹ maggaṇ patipajjtvā okkamana-vissajjanaṇ asallakkhetvā sīghena javena sattakkhattum² pi gamanāgamaṇ³ karoto purisassa kiñcāpi addhānaṇ parikkhayaṇ gacchatī, atha kho pucchitvā va gantabbaṇ hotī, evam eva kevalaṇ kammattthānaṇ pariyosānaṇ pāpunāti, avibhūtaṇ pana hotī, na visesaṇ āvahaṇ, tasmā nātisīghato manasikātabbaṇ Yathā ca nātisīghato, evaṇ nātisanikato pr Atisanikato manasikaroto hi yathā nāma tadahe va tiyojanaṇ maggaṇ gantukāmaṇ purisassa antarāmagge ruk khapabbatagahanādisu⁴ vilambamānaṇ maggo parikkhayaṇ na gacchatī, dviha-tīhena⁵ pariyosāpetabbo hotī, evam eva kammattthānaṇ pariyosānaṇ na gacchatī, visesādhigamassa paccayo na hotī

Vikkhepapatibāhanato ti kammattthānaṇ vissajjetvā bahiddhā puṭhuttārammaṇ cetaso vikkhepo patibāhitabbo Appatibāhato hi yathā nāma ekapadikaṇ papātamaṇ maggaṇ patipannassa purisassa akkamaṇapadaṇ asallakkhetvā⁶ ito cito ca vilokayato padavāro virajjhaṇ, tato sataporise papāte patitabbaṇ hotī. evam eva bahiddhā vikkhepe satī kammattthānaṇ parihāyaṇ, paridhaṇsaṇ, tasmā vikkhepapatibāhanato manasikātabbaṇ

Pannattisamatikkamanato ti yā ayaṇ kesā lomā ti ādikā pannatti, taṇ atikkamitvā patikūlaṇ ti cittaṇ thapetabbaṇ Yathā hi udakadullabhakāle manussā araṇṇe udapānaṇ disvā tattha tālapannādikaṇ kiñcid eva saṇṇānaṇ bandhitvā tena saṇṇānena āgantvā nahāyanti ceva pivanti ca, yadā pana tesā abhinhasaṇcārena āgatāgatapadaṇ pākataṇ hotī, tadā saṇṇānena kiccaṇ na hotī, icchiticchitakkhane gantvā nahāyanti ceva pivanti ca, evam eva pubbabhāge kesā, lomā ti pannattivasena manasikaroto patikūlabhāvo pākato hotī Atha kesā, lomā ti pannattiṇ samatikkamitvā patikūlabhāve yeva ca cittaṇ thapetabbaṇ

Anupubbamuñcanato ti yo yo kotthāso na upatthāti taṇ taṇ muñcantena anupubbamuñcanato manasikātabbaṇ Ādikammikassa hi kesā ti manasikaroto manasikāro gantvā

¹ S R °jana

² V m satak°

³ S R gamaṇ

⁴ V m °bata talākādisu

⁵ S R °hen' eva

⁶ P °lakhetvā

muttan tī imaṇ¹ pariyoṣānakotthāsam eva āhacca tittḥatī
Muttan tī ca manasīkaroto manasīkāro gantvā kesā tī imaṇ²
ādikotthāsam eva āhacca tittḥatī Ath' assa³ manasīkaroto⁴
keci kotthāsā upatthahanti, keci na upatthahanti Tena ye
ye upatthahanti, tesu tesu tāva kammaṇ kātappaṇ Yāva
dvīsu upatthitesu tesam pi eko sutthutaraṇ upatthahatī, evaṇ
upatthitaṇ pana tam eva punappunaṇ manasīkarontena
appanā-uppādetabbā

Tatrāyaṇ upamā yathā hi dvattiṇṣatālake tālavane va-
santaṇ makkataṇ gahetukāmo luddo ādimhi thitātālassa
pannaṇ sarena vijjhivā ukkutṭhiṇ kareyya, atha so⁵ makkato
patipātiyā tasmīṇ tasmīṇ tāle pativā pariyaṇta-tālam eva
gaccheyya, tattha pi gantvā luddena tath' eva kate puna ten'
eva nayena āditālaṇ āgaccheyya, so evaṇ punappunaṇ
patipātiyā gacchamāno⁶ ukkutṭhukutthattḥāne⁷ yeva uttha-
hivā puna anukkamena ekasmīṇ tāle nīpativā tassa vemaṇjhe
makulatālapannasūciṇ dalhaṇ gahetvā vijjhiyamāno pi na
utthaheyya, evaṇ sampadam idaṇ datthabbaṇ

Tatr' idaṇ opammasaṇsandanaṇ yathā hi tālavane dvat-
tiṇṣa tālā, evaṇ imasmīṇ kāye dvattiṇṣa kotthāsā Makkato
viya cittaṇ Luddo viya yogāvacaro. Makkatassa dvattiṇṣa-
tālake tālavane nivāso viya yogino cittassa dvattiṇṣa-kot-
thāsake kāye ārammanavasena anusaṇcaranaṇ Luddena
ādimhi thita-tālassa pannaṇ sarena vijjhivā ukkutṭhiyā
katāya makkatassa tasmīṇ tasmīṇ tāle pativā pariyaṇta-
tālagamanaṇ viya yogino kesā tī manasīkāre āraddhe pati-
pātiyā gantvā pariyoṣānakotthāse eva cittassa santhānaṇ⁸
Puna paccāgamane pi es' eva nayo Punappunaṇ pati-
pātiyā gacchamānassa⁹ makkatassa ukkutṭhukutthattḥāne¹⁰
utthānaṇ viya punappunaṇ manasīkaroto kesuci kesuci
upatthitesu anupatthahante vissajjetvā upatthitesu parikam-
makaranaṇ Anukkamena ekasmīṇ tāle nīpativā tassa
vemaṇjhe¹¹ makulatālapannasūciṇ dalhaṇ gahetvā vijjhiya-

¹ P S R idaṇ² S R idaṇ³ H adds manasmīṇ⁴ Vm adds manasīkaroto⁵ B P H kho⁶ Vm paripātiyamāno⁷ B P H °ukkutṭhitṭhāne⁸ S R santhāhanaṇ⁹ Vm. paripātiyamānassa¹⁰ B H. °thittḥāne¹¹ Vm. maṇjhe

mānassa pi anutthānaṃ viya avasāne dvīsu upatthitesu yo sutthutaraṃ upatthāti, tam eva punappunaṃ manasikarītvā appanāya uppādanaṃ

Aparā pi upamā yathā nāma pīnapātiko bhikkhu dvattiṃsa-kulaṃ gāmaṃ upanissāya vasanto pathamagehe eva dve bhikkhā labhītvā parato ekaṃ vissajjeyya, puna-divase tisso labhītvā parato dve vissajjeyya, tatiyadivase ādimhi yeva pattapūraṃ labhītvā āsanāsālaṃ gantvā paribhuñjeyya, evaṃ sampadam idaṃ datthabbaṃ Dvattiṃsa-kula-gāmo viya hi dvattiṃsākāro Pīnapātiko viya yogāvacaro Tassa taṃ¹ gāmaṃ upanissāya vāso viya yogino dvattiṃsākāre parikammakaraṇaṃ Pathamagehe dve bhikkhā labhītvā parato ekissā vissajjanaṃ² viya, tatiyadivase tisso labhītvā parato dvīnaṃ vissajjanaṃ viya ca manasikaroto manasikaroto anupatthahante anupatthahante³ vissajjetvā upatthitesu upatthitesu yāva kotthāsadvaye⁴ parikammakaraṇaṃ Tatiyadivase ādimhi yeva pattapūraṃ labhītvā āsanāsālaṃ nisīdītvā paribhogo viya dvīsu yo sutthutaraṃ upatthahati,⁵ tam eva punappunaṃ manasikarītvā appanāya uppādanaṃ

Appanāto ti appanā-kotthāsato, kesādisu ekekasmīṃ kotthāse appanā hotīti vedītabbā⁶ ti ayam ettha adhippāyo

Tayo ca suttantā ti Adhīcittaṃ, Sītībhāvo, Bojjhangakosallaṃ ti ime tayo suttantā* viriyasamādhī-yojanattāṃ vedītabbā ti ayam ettha adhippāyo Tattha Adhīcittam anuyuttēna bhikkhave bhikkhunā tīṃ nimittāni kālena kālāṃ manasikātabbāni Kālena kālāṃ samādhīnimittāṃ manasikātabbaṃ, kālena kālāṃ paggaṇānimittāṃ manasikātabbaṃ, kālena kālāṃ upekkhānimittāṃ manasikātabbaṃ Sāce bhikkhave adhīcittam anuyutto bhikkhu ekantaṃ samādhīnimittāṃ yeva manasikareyya, thānaṃ taṃ cittaṃ kosajjāya saṇvatteyya, sace bhikkhave adhīcittam anuyutto bhikkhu ekantaṃ paggaṇānimittāṃ yeva manasikareyya, thānaṃ taṃ cittaṃ uddhaccāya saṇvatteyya Sace bhikkhave adhīcittam anuyutto bhikkhu ekantaṃ upekkhānimittāṃ yeva manasikareyya, thānaṃ taṃ cittaṃ na sammā

* See below

¹ SR om

⁴ So all MSS

² B °jaṇ

⁵ Vm upatthāti

³ Vm om

⁶ B °tabbo

samādhīyati¹ āsavānaṃ khayāya Yato ca kho bhikkhave
 adhicitam anuyutto bhikkhu kālena kālaṃ samādhinimittañ,
 paggahanimittañ, upekkhānimittañ manasīkarotī, taṃ hotī
 cittaṃ mudu ca kammanīyañ² ca pabhassaraṇ ca, na ca pa-
 bhangu, sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya Seyyathāpi
 bhikkhave suvannakāro vā suvannakārantevāsī vā ukkaṃ ban-
 dhātī, ukkaṃ bandhīvā ukkāmuḥhaṃ ālīmpetī, ukkāmuḥhaṃ ālīm-
 petvā sandāsena jātārūpaṃ gahetvā ukkāmuḥhe pakkhipitvā
 kālena kālaṃ abhidhamatī, kālena kālaṃ udakena paripphosetī,
 kālena kālaṃ aṇṇupekkhatī Sace bhikkhave suvannakāro vā
 suvannakārantevāsī vā taṃ jātārūpaṃ ekantaṃ abhidhamēyya,
 thānaṃ taṃ jātārūpaṃ dayheyya³ Sace⁴ bhikkhave suvannakāro
 vā suvannakārantevāsī vā taṃ jātārūpaṃ ekantaṃ udakena
 paripphoseyya, thānaṃ taṃ jātārūpaṃ nibbāyeyya Sace bhik-
 khave suvannakāro vā suvannakārantevāsī vā taṃ jātārūpaṃ
 ekantaṃ aṇṇupekkheyya, thānaṃ taṃ jātārūpaṃ na sammā
 paripākāṃ gaccheyya Yato ca kho bhikkhave suvannakāro
 vā suvannakārantevāsī vā taṃ jātārūpaṃ kālena kālaṃ abhidha-
 matī, kālena⁵ kālaṃ udakena paripphosetī, kālena kālaṃ aṇṇu-
 pekkhatī, taṃ hotī jātārūpaṃ mudu⁶ ca kammanīyañ² ca pabhas-
 saraṇ ca, na ca pabhangu, sammā upetī kammanīya Yassā yassā
 ca pīlandhanavakatīyā ākankhatī, yadī patikāya, yadī kunda-
 lāya, yadī gīveyyakāya,⁷ yadī suvannamālāya, tañ c' assa atthaṃ
 anubhotī, evam eva kho bhikkhave adhicitam anuyuttēna
 pe sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya Yassa yassa
 ca abhīññā-sacchīkaraṇīyassa dhammassa cittaṃ abhininnāmetī
 abhīññā-sacchīkriyāya, tatra tatr' eva sakkhī bhabbatāṃ pā-
 punāti satī satī āyatane* tī idaṃ suttāṃ Adhicittān tī vedī-
 tabbaṃ

Chahi bhikkhave dhammehi samannāgato bhikkhu bhabbo
 anuttaraṃ sītibhāvaṃ sacchīkātvaṃ Katamehi chahi² Idha
 bhikkhave bhikkhu yasmiṃ samaye cittaṃ niggahetabbaṃ,
 tasmiṃ samaye cittaṃ nigganhātī, yasmiṃ samaye cittaṃ
 paggahetabbaṃ, tasmiṃ samaye cittaṃ pagganhātī, yasmiṃ

* A 1, 256 f

¹ Vm °hiyeyya

² Vm kammanīyañ.

³ P daheyya

⁴ R addṣ pi

⁵ P addṣ kālena

⁶ P muduñ

⁷ Vm gīveyyāya

*samaye cittaṃ sampahaṃsitaḥḥaṇṇaṃ, tasmīṇaṃ samaye cittaṃ sampahaṇṇe, yasmīṇaṃ samaye cittaṃ aṇṇhupekkhitaḥḥaṇṇaṃ, tasmīṇaṃ samaye cittaṃ aṇṇhupekkhate, paṇṇādhimuttiko ca hoti, nibbānābhiraṭṭo Imehi llo bhikkhave chaṇṇaṃ dhammehi samanāgato bhikkhu bhabbo anuttaraṇaṃ sītibhāvaṇaṃ sacchikātun ti** idaṇaṃ suttaṇaṃ Sītibhāvo ti veditaḥḥaṇṇaṃ

Bojjhangakosallaṇaṃ pana *Evam eva llo bhikkhave yasmīṇaṃ samaye līnaṇaṃ cittaṃ hoti, akālo tasmīṇaṃ samaye passaddhisambojjhangassa bhāvanāyā* ti† Saṇyutta-Mahāvagge Bojjhangasaṇyutte āgataṃ eva

Iti idaṇaṃ sattavidaṇaṃ uggahakosallaṇaṃ suggaḥḥitaṇaṃ katvā mañ ca dasavidaṇaṃ manasikāraḥḥakosallaṇaṃ sutthu vavattapetvā tena yoginā ubhayakosallavasena kammaṭṭhānaṇaṃ sādhuḥḥaṇṇaṃ uggahetaḥḥaṇṇaṃ Sace paṇ' assa ācariyena saddhuṇaṃ ekavihāre yeva phāsu hoti, evaṇaṃ vitthārena akathāpetvā kammaṭṭhānaṃ anuyūḥḥjantena viṣesaṇaṃ labhivā uparūpaṇaṃ kathāpetabbaṇaṃ Aññattha vaṣitukāmena yathā-vuttena vidhīṇā vitthāraṭṭo kathāpetvā punappunaṇaṃ parivattetvā sabbaṇaṃ gaṇṇhitthānaṇaṃ¹ chindivā kammaṭṭhānaḥḥaṇṇaṃ ananurūpaṇaṃ senāsaṇaṃ paḥāya mahāvāsaṭāḥḥaṇṇaṃ-atthārasaḥḥaṇṇaṃ anurūpe vihāre viharantena khuddakapalibodhupacchedaṇaṃ katvā yo tāva rāgaḥḥaṇṇaṃ hoti, tena yasmā rāgo paḥātaḥḥaṇṇaṃ, tasmā paṭikūlaṃ manasikāre paṇikamaṇaṇaṃ kātaḥḥaṇṇaṃ Karontena pana kesesu tāva nimittaṇaṃ gaḥḥetaḥḥaṇṇaṃ

Kathaṇaṃ² Ekaṇaṃ vā dve vā kese luñcivā hatthatale thapetvā vanna tāva vavattapetaḥḥaṇṇaṃ Chinnatthāne pi kese oloketuṇaṃ vattati Udakapatte vā yāgupatte vā oloketuṃ pi vattati yeva Kālakaḥḥaṇṇaṃ dīsvā kālakaḥḥaṇṇaṃ ti manasikāḥḥaṇṇaṃ, setakaḥḥaṇṇaṃ setā ti, missakakaḥḥaṇṇaṃ pana ussaḥḥaṇṇaṃ manasikāḥḥaṇṇaṃ honti Yathā ca kesesu, evaṇaṃ sakale pi tacapañcake dīsvā va nimittaṇaṃ gaḥḥetaḥḥaṇṇaṃ, evaṇaṃ nimittaṇaṃ gaḥḥetvā sabbakotthāsaḥḥaṇṇaṃ vanna-santhāna-dīsaḥḥaṇṇaṃ-paricchedaḥḥaṇṇaṃ vavattapetvā vanna-santhāna-gandha-āsaḥḥaṇṇaṃ pañcadhā paṭikūlaḥḥaṇṇaṃ² vavattapetaḥḥaṇṇaṃ

* A m, 435

† S v, 112

¹ B gandit°.

² S R Vm paṭikūlatā, P. adds va

Tatrāyaṇ sabbakotthāsesu anupubbakathā kesā* tāva pakati-vannena kālakā addāritthakavannā, santhānato dighavattalikā¹ tulādanda-santhānā, disato uparimadisāya jātā, okāsato ubhosu passesu kannacūlikāhi, purato nalā-tantena, pacchato galavātakena paricchinnā Sīsakatā-havethanaṇ allacammaṇ kesānaṇ okāso Paricchedito ti² kesā sisavethanacamme vīhaggamattaṇ pavisitvā patitthitena hetthā attano mūlatalena,³ upari ākāsena, tiriyaṇ añña-maññena paricchinnā Dve kesā ekato natthi ti ayaṇ sabhāgaparicchedo Kesā na lomā. lomā na kesā ti evaṇ avasesehi⁴ ekatiṇṇsa-kotthāsehi amissikatā kesā nāma pāti-yekko kotthāso ti ayaṇ visabhāgaparicchedo Idaṇ kesānaṇ vannādito vavattthāpanaṇ

Idaṇ pana nesaṇ vannādivasena pañcadhā patikūlato⁵ vavattthāpanaṇ kesā ca nām' ete vannato pi patikūlā,⁵ santhānato pi,⁶ gandhato pi,⁶ āsayato pi, okāsato pi patikūlā.⁵ Manuññe pi hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavannaṇ kiñci disvā kesamissakam idaṇ, haratha nan ti jigucchanti, evaṇ kesā vannato patikūlā⁵ Rattiṇ bhuñjantā pi kesa-santhānaṇ akkavākaṇ vā makacivākaṇ vā chupitvā⁷ pi tath' eva jigucchanti, evaṇ santhānato patikūlā⁵ Telamak-khana-puppha-dhūmādi⁸-sankhāra-virahitānañ ca kesānaṇ gandho paramajjeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaṇ

Kesā hi vannasanthānato appatikūlā⁵ pi siyuṇ, gandhena pana patikūlā⁵ eva⁹ Yathā hi daharassa kumārassa vaccaṇ vannato haliddivannaṇ, santhānato pi haliddipindasanthānaṇ, sankāratthāne chādditañ ca uddhumātaka-kālasunakhasarīraṇ vannato tālapakkavannaṇ, santhānato vattetvā visattha-mudingasanthānaṇ, dāthā pi 'ssa sumanamakulasa-

* With the following anatomical disquisition of Vism 353 f, and
Khp Comy 38 f

¹ SR Vm °vatta

⁴ SR Vm avasesa

⁶ SR add patikkūlā

⁸ SR Vm °dhūpādi.

² HSR Vm om

⁵ P SR patikkū° always

⁷ P phusitvā, B supitvā.

⁹ HSR Vm yeva

³ S mūlena

disā tī ubhayam pi vannasanthānato siyā appatikkūlaṇ¹,
gandhena pana patikkūlam¹ eva Evaṇ kesā pi siyuṇ
vannasanthānato appatikkūlā,¹ gandhena pana patikkūlā¹
evāti Yathā pana asucitthāne gāmanissandena jātāni
sūpeyyapannāni nāgarikamanussānaṇ jegucchāni honti² apa-
ribhogāni, evaṇ kesā pi pubba-lohita-mutta-karisa-pitta-
semhādi-nissandena jātattā atijegucchā tī idaṇ nesaṇ
āsayato patikkūlyaṇ¹ Ime ca kesā nāma gūtharāsīmhi
utthitakannikaṇ³ viya ekattiṇsa⁴-kotthāsarāsīmhi jātā Te
susānasankāratthānādisu jāta-sākaṇ viya parikhādisu⁵ jāta-
kamalakuvālayādipupphaṇ viya ca asucitthāne jātattā para-
majegucchā tī idaṇ nesaṇ okāsato patikkūlyaṇ⁶

Yathā ca kesānaṇ, evaṇ sabbakotthāsānaṇ vannasanthā-
nagandhāsayaokāsavasena pañcadhā patikkūlatā⁷ vavattha-
petabbā Vannasanthānadisokāsaparicchadavasena pana
sabbesu pi visuṇ visuṇ vavatthapetabbā Tattha lomā
tāva pakati-vannato na kesā viya asambhinnakālākā, kāla-
pingalā pana honti, santhānato⁸ onataggatālamūlasanthānā⁹,
disato dvīsu disāsu jātā, okāsato thapetvā kesānaṇ patitthito-
kāsaṇ ca hatthapādatalāni ca yebhuyyena avasesasarīra-
vethanacamme jātā Paricchedata sarīravethanacamme lik-
khāmattaṇ¹⁰ pavisitvā patitthitena hetthā attano mūlatalena,
uparī ākāseṇa, tiriyaṇ aññamaññeṇa paricchinnā Dve
lomā ekato natthi ayaṇ nesaṇ¹¹ sabhāgaparicchedo Visa-
bhāgaparicchedo pana kesasadiṣo yeva

Nakhā tī vīsatiyā nakhapattānaṇ¹² nāmaṇ Te sabbe pi
vannato setā, santhānato macchasakalīkasanthānā, disato
pādanakhā hetthimadisāya jātā¹³, hātthanakhā uparima-
disāyāti¹⁴ dvīsu disāsu jātā Okāsato angulīnaṇ aggapiṭ-
ṭhesu patitthitā Paricchedata dvīsu disāsu angulīkotimaṇ-
sehi, anto angulipitthimaṇseṇa, bahi ceva agge ca ākāseṇa,
tiriyaṇ aññamaññeṇa paricchinnā Dve nakhā ekato natthi

¹ BH patikū° always² S om³ SR °nikā⁴ B ekattiṇsa°⁵ BH parikkhā°⁶ P SR patikkūlaṇ⁷ P adda va⁸ P santā°⁹ S Vm onataggā°¹⁰ Vm lkhā°¹¹ P tesāṇ¹² SR °pattānaṇ¹³ Vm om¹⁴ P uparidissā°

Ayaṇ nesaṇ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva

Dantā ti paripunnadantassa dvattiṇsa dantatthikāni Te pi vannato setā, santhānato anekasanthānā. Tesaṇ hi hetthimāya tāva dantapāliyā majjhe cāttāro dantā matikā-punde¹ patipātiyā thapita-alābubijasanthānā Tesaṇ ubhosu passesu ekeko ekamūlako ekakotiko mallikāmakula-santhāno Tato ekeko dvi-mūlako dvi-kotiko yānaka-upatthambhanika-santhāno² Tato dve dve ti-mūlā ti-kotikā Tato dve dve catumūlā catukotikā ti Uparimapāliyā pi es' eva nayo Disato uparimadisāya jātā Okāsato dvīsu hanukatthikesu patitthitā Paricchedato hetthā hanukatthike patitthitena attano mūlatalena, upari ākāseṇa, tiriyaṇ aññamaññeṇa paricchinnā Dve dantā ekato natthi Ayaṇ nesaṇ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva

Taco ti sakalasarīraṇ vethetvā thitacammaṇ Tassa upari kālasāmapītādī-vannā

Chavi nāma yā³ sakalasarīrato pi sankaddhiyamānā badaratthimattā hoti Taco pana vannato seto yeva So c' assa setabhāvo aggyālābhighāta-paharanappahārādīhi viddhaṇṣitāya chaviyā pākato hoti Santhānato sarīra-santhāno va hoti Ayam ettha sankhepo Vitthārato pana pādangulittaco kosakārakakosasanthāno Pitthipādattaco putabaddha⁴-upāhanasanthāno Janghattaco bhattaputakātālappannasanthāno Ūruttaco tandulabharita-dīghatthavīkasanthāno Āṇisadattaco udakapūrita-pataparissāvana-santhāno Pitthittaco phalakonaddha-cammasanthāno Kucchittaco vīṇādomikonaddha-cammasanthāno Urattaco yebhuyyena caturassasanthāno Ubhayabāhuttaco tūñiro-naddhacammasanthāno Pitthihatthattaco khurakosaka-santhāno, phalakatthavīkasanthāno⁵ vā Hatthangulittaco kuñcika⁶-kosakasanthāno Gīvattaco galakañcukasanthāno Mukhattaco chiddāvacchiddo⁷ kitakulāvakasanthāno Sittattaco pattatthavīkasanthāno ti

Tacaparigganhakena ca yogāvacarena uttarotthato pat-

¹ P mattika°

² Vm °thambhinīsan°

³ B P H nām' esā

⁴ B H P °bandha

⁵ H Vm phanatttha°

⁶ P kuñjuka°

⁷ Vm °chidda.

thāya uparimukhaṇ ñānaṇ pesetvā pathamaṇ tāva mukhaṇ
pariyonandhitvā thitacammaṇ vavatthapetabbaṇ Tato na-
lātathicammaṇ Tato thavikāya pakkhittapattassa ca¹
thavikāya² antarena hattham iva sīsattthikassa ca sīsacamma-
sa ca antarena ñānaṇ pesetvā atthikena saddhiṇ cammassa
ekābaddhabhāvaṇ viyojenta sīsacammaṇ vavatthapetab-
baṇ Tato khandhacammaṇ Tato anulomena patilomena
ca dakkhiṇahatthacammaṇ Atha ten' eva nayeṇ vā-
mahatthacammaṇ Tato pitthacammaṇ Taṇ³ taṇ³ va-
vatthapetvā anulomena ca patilomena ca dakkhiṇapāda-
cammaṇ Atha ten' eva nayena vāmapādacammaṇ Tato
anukkamen' eva vatthi-udara-hadaya-gīva-cammāni⁴ va-
vatthapetabbāni Atha gīvācammānantaraṇ hetthima-
hanucammaṇ vavatthapetvā adharotthapariyosānaṇ pā-
petvā nitthapetabbaṇ⁵ Evaṇ olārikolārikaṇ parigganhan-
tassa sukhumam pi pākataṇ hoti Disato dvisu disāsu
jāto Okāsato sakalasāriraṇ pariyonandhitvā thito Paric-
chedato hetthā patitthitatalena, upari ākāseṇa paricchinnā
Ayam assa sabbhāgaparicchedo Visabbhāgaparicchedo pana
kesasadiso yeva

Maṇsaṇ ti nava-maṇsapesisatāni Taṇ sabbam pi
vannato rattaṇ kṇṇsukapupphasadisaṇ Santhānato jangha-
pindikamaṇsaṇ tālapannaputabhattasanthānaṇ⁶ Ūramaṇ-
saṇ nisadapotakasanthānaṇ Ānisadamaṇsaṇ uddhana-
kotisanthānaṇ Pitthimaṇsaṇ tālagulapatalasanthānaṇ
Phāsukadvayamaṇsaṇ kotthalikāya⁷ kucchiyaṇ tanumatti-
kālepana⁸-santhānaṇ Thanamaṇsaṇ vattetvā⁹ avakkhitta-
mattikāpindasanthānaṇ Bāhudvayamaṇsaṇ digunaṇ katvā
thapita-niccamma-mahāmūsikasanthānaṇ Evaṇ olārikolā-
rikaṇ maṇsaṇ parigganhantassa sukhumam pi pākataṇ hoti.
Disato dvisu disāsu¹⁰ jātaṇ Okāsato dasādhikāni tīni atthi-
satāni anulimpetvā¹¹ thitaṇ Paricchato hetthā atthi-
sanghāte¹² patitthitatalena, upari tacena, tiriyaṇ aññamañ-

¹ SR om² H SR Vm add ca³ SR Vm om., H. once.⁴ H Vm °gīvā°⁵ H nitthā°⁶ Vm tālapatta°⁷ R Vm pottha°⁸ Vm °lepa°⁹ Vm thatvā¹⁰ P. disā¹¹ B H. °pitvā¹² P H °ghāte,

ñena paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

*Nahārū*¹ tī nava-nhārusatānī¹ Vannato² sabbe pi nahārū¹ setā, santhānato nānāsanthānā Etesu hi gīvāya uparibhāgato patthāya³ pañca mahānahārū sarīraṃ vinaddhamānā⁴ hadayassa⁵ purimāpassena otinnā, pañca pacchimāpassena, pañca dakkhiṇāpassena, pañca vāmapassena, pañca⁶ dakkhiṇahatthaṃ vinaddhamānā pi hatthassa purimāpassena, pañca pacchimāpassena⁷ Tathā vāmahatthaṃ vinaddhamānā pi Dakkhinapādaṃ vinaddhamānā pi pādassa purimāpassena pañca, pacchimāpassena pañca Tathā vāmapādaṃ vinaddhamānā pīti evaṃ sarīradhāraṇā⁸ nāma satthimāhānahārū kāyaṃ vinaddhamānā otinnā Ye kandarā tī pi vuccanti Te sabbe pi kandalamakulasanthānā⁹ Aññe pana taṃ taṃ padesaṃ ajjhottharivā thitā¹⁰ Tato sukhumatarā suttarajjuka-santhānā Aññe tato sukhumatarā pūtilatā-santhānā Aññe tato sukhumatarā mahāvīnātanti-santhānā Aññe thūlasuttaka-santhānā Hatthapādapitthiyaṃ¹¹ nahārū sakunapāda-santhānā Sīsanahārū¹² dāraḥānaṃ sīsajālakasanthānā Pitthinahārū¹³ ātape pasārita-allajālasanthānā Avasesā taṃ-taṃ-angapaccangānugatā nhārū sarīre patimukka-jālakañcuka-santhānā Disato dvīsu disāsu jātā Okāsato sakalasārīre atthīni ābandhivā¹⁴ thitā Paricchedato hetthā tinnāṃ atthīsātānaṃ uparī patitthītatalehi, uparī maṃsacammāni āhacca thītapadesehi, tīriyaṃ aññamaññena paricchinā Ayaṃ nesaṃ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso yeva

Atthī tī thapetvā¹⁵ dvattiṃsa dantatthīni avasesāni catu-satthi hatthatthīni, catusatthi pādattthīni, catusatthi maṃsa-nissitāni mudu-atthīni, dve panhikatthīni, ekekasmīṃ pāde dve¹⁶ gopphakatthīni, dve janghatthīni, dve jannukatthīni,¹⁶

¹ B H nhā° *always*

² P *adds* pi

³ P *om*

⁴ Vm vinandha° *always*

⁵ H Vm *om*

⁶ H *om*

⁷ H *adds* pañca

⁸ SR Vm °dhāraḥā

⁹ B P H kaṇḍala°

¹⁰ H *adds* aññe

¹¹ Vm °thīsu

¹² Vm sīse°.

¹³ Vm pitthiyaṃ°, H pitthiyā°

¹⁴ SR, ban°

¹⁵ H Vm dve dve

¹⁶ R Vm ekaṃ jannukatthi

dve ūrutthīni,¹ dve katitthīni, atthārasa pitthikantakatthīni, catuvīsati phāsukatthīni, cuddasa uratthīni,² ekaṇ hadayatthi, dve akkhakatthīni, dve kotthatthīni,³ dve bāhatthīni,⁴ dve dve aggabāhatthīni,⁵ satta gīvatthīni, dve hanukatthīni, ekaṇ nāsikatthi, dve akkhutthīni, dve kannatthīni, ekaṇ nalātatti, ekaṇ muddhatthi, nava sīsakapālatthīnīti⁶ evaṇ tīmatthāni atthīsatāni Tāni sabbāni pi vannato setāni, santhānato nā-nāsanthānāni Tattha hi aggapādangulitthīni katakāḍḍi-
santhānāni Tadanantarāni majjhapabbatthīni panasatthi-
santhānāni Mūlapabbatthīni panavasanthānāni Pitthipā-
datthīni kottitakandalakandarāsisanthānāni⁶ Panhikatthi
ekatthitālaphalabījasanthānaṇ Gopphakatthīni baddhakīlā-
golakasanthānāni⁷ Janghatthīnaṇ⁸ gopphakatthīsu patitthi-
tatthānaṇ apanītataca - sindikalīrasanthānaṇ⁹ Khuddaka-
janghatthikaṇ dhanukadandasanthānaṇ Mahantaṇ milāta-
sappapitthisanthānaṇ Jannukatthi ekato parikkhīna-phena-
kasanthānaṇ Tattha janghatthikassa¹⁰ patitthitatthānaṇ atī-
khinagga¹¹-gosingasanthānaṇ Ūrutthi¹²-duttacchita-vāsiṇṇa-
rasudandakasanthānaṇ¹³ *Tassa katitthimhi patitthitatthā-
naṇ kilāgolakasanthānaṇ Tena katitthino patitthitatthānaṇ
aggacchinna - mahāpunnāgaphalasanthānaṇ Katī - atthīni¹⁴
dve pi ekābaddhāni¹⁵ hutvā kumbhakāraka-uddhanasanthā-
nāni Pāṭiyekkaṇ kammārakūtayottasanthānāni¹⁶ Koti-
yaṇ thita¹⁷-ānīsadatthi adhomukhaṇ katvā gahitasappapha-
nasanthānaṇ¹⁸ sattatthānesu¹⁹ chiddāvachchidaṇ Pitthikan-

- mesāṇ dvīnaṇ lakkhanānaṇ antare dussamānā pāthā 1902-
me vasse Marammaratthe Pyi Gyī Mandine yānte muddāpita potthake
ceva Lankāyaṇ 1910 me vasse muddita pathama bhāge ca na
dissanti

¹ Vm R om ekaṇ ūrutthi, P °ūrat°

² P udaratthīni • ³ B H kottat° ⁴ B H P °bāhut°

⁵ Vm °sīsakapālānīti ⁶ B P °kandalakandararāsī°

⁷ B H P bandha° ⁸ B °thīni na

⁹ B °tacaṇ bhunditvā ka.īra°

¹⁰ B H °atthi tassa ¹¹ S R atikhinagga, Vm atitikhinagga

¹² P ūratthīni ¹³ P B °nāni ¹⁴ Vm H Katitthīni

¹⁵ R °bandhāni ¹⁶ Vm °yottaka° ¹⁷ Vm H thitaṇ

¹⁸ R om santhānaṇ ¹⁹ Vm sattasu thānesu, H sattatthatthā°

takatthīni abbhantarato uparūparithapita - sisakapattave-
thakasanthānāni,^{1†} bāhīrato vattanāvalisanthānāni, tesañ
antarantarā kakacadanta-sadisā dve tayo kantakā honti
Catuvīsatiyā phāsukatthīsu² aparipunnāni aparipunna-asī-
tasanthānāni,³ paripunnāni paripunnāsitasanthānāni³, sab-
bāni pi odātakukkutassa pasāritapakkkhasanthānāni Cud-
dasa uratthīni jūna-sandamānikapañjarasanthānāni⁴ Ha-
dayatthi dabbiphalā-santhānañ Akkhakatthīni khudda-
ka-lohavāsīdandasanthānāni⁵ Kottatthīni⁶ ekato parik-
khīna-sīhalakuddālasanthānāni Bāhutthīni ādāsadandaka-
santhānāni Aggabāhutthīni yamakatālākanda⁷-santhānāni
Manubandhatthīni ekato aliyāpetvā thapita - sisaka - pat-
tavethasanthānāni^{8*} Pitthihatthatthīni kottita-kandala-
kandarāsisanthānāni⁹ Hatthangulīsu mūlapabbatthīni pa-
navasanthānāni Majjhapabbatthīni aparipunna-panasatthi-
santhānāni Aggapabbatthīni katakabijasanthānāni Satta
gīvatthīni dandena vijjhutvā patipātiyā thapita-vaṇṣakālī-
racakkalīkasanthānāni¹⁰ Hetthimahanukatthi kammārānañ
ayokūtayottakasanthānañ, uparīmañ avalekhanasatthaka-
santhānañ Akkhikūpanāsakūpatthīni apānitamñjataruna-
tālatthi-santhānāni Nalātatthi adhomukhathapitasankha-
thālakakapālasanthānañ¹¹ Kannacūlikatthīni nahāpitakhura-
kosakasanthānāni Nalātakannacūlikānañ uparī pattaban-
dhanokāse¹² atthi sankutīta-ghatapunna¹³-patalakhandasan-
thānañ Muddhatthi¹⁴ mukhacchinna-vankanālīkerasanthā-
nañ¹⁵ Sīsattīni sībbetvā thapita-jajjara-lābukatāhasanthā-
nāni

Disato dvisu disāsū jātāni Okāsato avisesena sakalasa-

† Mt Vethetvā thapita sisamaya pattakañ

* See p 237

¹ R °sikattha°, S °sivatta, H sīsavethaka°, SR °vethana°

² H pāsu° ³ H °asīsan° ⁴ SR °pañjaradanda°

⁵ SR om from Hadayatthi ⁶ S Vm Kotthat°

⁷ SR yamakatāladanda om, B °thālaka

⁸ SR °vethaka° ⁹ B P H °kandalakandaraāsī°

¹⁰ SR °cakkalīsan° ¹¹ SR °thālakapāla°, H °sankhatthā°

¹² SR °bandhokāse ¹³ B SR °ghata°, P °ghatī°

¹⁴ SR °dhanatthi ¹⁵ SR °na mahānālīkera°

rīre thitāni Visesena pan' ettha sīsattthīni gīvattthisu patitthitāni Gīvattthīni pitthikantakattthisu Pitthikantakattthīni katitthīsu Katitthīni ūrutthīsu Ūrutthīni¹ jannukattthisu Jannukattthīni janghatthīsu Janghatthīni goppakattthisu Goppakattthīni pitthipādattthisu patitthitāni Paricchedato anto atthimiṇṇena, upari² maṇsena, agge mūle ca aññamaññena paricchinnāni Ayaṇ nesaṇ sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Atthimiṇṇaṇ ti tesaṇ tesaṇ atthinaṇ abbhantaragataṇ miṇṇaṇ Taṇ vannato setaṇ, santhānato mahanta-mahantānaṇ atthinaṇ abbhantaragataṇ velunāhyaṇ pakkhitta - sedita - mahāvettaggasanthānaṇ Khuddānukhuddakānaṇ abbhantara-gataṇ veluyatthipabbesu pakkhitta - sedita - tanu - vettagga santhānaṇ Disato dvisu disāsu jātaṇ Okāsato atthinaṇ abbhantare patitthitaṇ Paricchedato atthinaṇ abbhantara-talehi paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Vakkaṇ ti ekabandhanā dve maṇsapindā Taṇ vannato mandarattaṇ³ pālibhaddaka-atthi-vannaṇ Santhānato dā-rakānaṇ yamakakilāgolakasanthānaṇ, ekavantapatibaddha⁴-ambaphaladvayasanthānaṇ vā Disato uparimāya disāya jātaṇ Okāsato galavātakā nikkhantena ekamūlena thokaṇ gantvā dvedhā bhinnena thūlanahārunā vimibaddhaṇ⁵ hutvā hadayamaṇsaṇ parikkhipitvā thitaṇ Paricchedato vakkaṇ vakkabhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Hadayaṇ ti hadayamaṇsaṇ Taṇ vannato rattaṇ⁶ paduma-pattapitthivannaṇ, santhānato bāhiraṇṇaṇ apanetvā adho-mukhatthapita - padumamakulasanthānaṇ, bahi matthaṇ,⁷ anto kosātakīphalassa⁸ abhantarasadisaṇ Paññavantaṇaṇ thokaṇ vikaṣitaṇ, mandapaññānaṇ makulam⁹ eva Anto c' assa punnāgatthi-paṭitthānamatto āvātakō hoti, yattha addhapaṇṇasatamattaṇ lohitaṇ santhāti, yaṇ nissāya mano-dhātū¹⁰ manoviññānadhātu ca vattanti Taṇ pan' etaṇ rāga-

¹ P Ūratthīni ² Vm uparito

³ SR om manda

⁴ SR Vm °vantūpanibaddha

⁵ BHP °bandhaṇ

⁶ Vm ratta ⁷ Vm matthaṇ

⁸ P SR kosātakī⁹

⁹ SR Vm. mukulitaṇ

¹⁰ H Vm add ca

caritassa rattañ hoti Dosacaritassa kālakaṇ Mohacaritassa maṇṣadhovanudakasadisañ Vitakkacaritassa kulathayūsavannaṇ Saddhācaritassa kaṇṇkārappupphavannaṇ Paññācaritassa acchaṇ vip̐pasannaṇ¹ anāvilaṇ pandaraṇ parisuddhaṇ middhotaṇjātimaṇ viya jūtimantaṇ khāyati Disato uparimāya disāya jātaṇ Okāsato sarirabbhantare dvinnāṇ thanānaṇ majjhe patatthitaṇ Paricchedato² hada-yabbhāgena paricchinnaṇ, ayam assā sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Yakanan ti yamakamaṇṣapatalaṇ Taṇ vannato ratta-pandukadhātukaṇ,³ nātirattaṇ⁴ kumudassa pattapitthivannaṇ, santhānato mūle ekaṇ agge yamakaṇ kovilārapattasanthānaṇ Tañ ca dandhānaṇ ekam eva hoti mahantaṇ Paññāvantānaṇ dve vā tīni vā khuddakāni Disato uparimāya disāya jātaṇ Okāsato dvinnāṇ thanānaṇ abbhantare dakkhīnapassaṇ nissāya thitaṇ Paricchedato yakanāṇ yakanabhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Kilomakan ti paticchannāpaticchannabhedato duvidhaṇ pariyonahanamaṇṣaṇ⁵ Taṇ duvidham pi vannato setaṇ dukūlapilotikavannaṇ Santhānato attano okāsasanthānaṇ Disato paticchannakilomakaṇ uparimāya disāya jātaṇ⁶ Itaraṇ dvīsu disāsu jātaṇ Okāsato paticchannakilomakaṇ hadayañ ca vakkañ ca paticchādetvā thitaṇ⁶ Appaticchannakilomakaṇ sakalasarire cammassa hetthato maṇṣaṇ pariyonandhitvā thitaṇ Paricchedato hetthā maṇṣena, upari cammena, tīriyaṇ kilomakabhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va⁷

Pihakan ti udarajivhāmaṇṣaṇ Taṇ vannato nīlaṇ, nigundikapupphavannaṇ Santhānato sattangulappamānaṇ abandhanaṇ kālavacchakajivhā-santhānaṇ Disato uparimāya disāya jātaṇ Okāsato hadayassa vāmapasse udarapatalassa matthakapassaṇ nissāya thitaṇ yasmiṇ pahara-nappahārena bahu nikkhante sattānaṇ jīvitakkhayo hoti

¹ R Vm °nam

³ H Vm rattañ°.

⁵ S R pariyosānahadayamaṇṣaṇ

² Vm adds hadayaṇ

⁴ S Vm nātiratta

⁶ Vm om ⁷ Vm yeva

Paricchedato pīhakabhāgena paricchinnāṇaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasādiso va

Papphāsaṇa ti dvattisa-maṇṣakhandappabhedā¹ papphāsamaṇṣaṇaṃ Taṇaṃ vannato rattaṇaṃ nātipakka-udumbaraphalavannaṇaṃ Saṇṭhānato visamacchinna-bahalapūvakhandasanthānaṇaṃ Abbhantare asitapītānaṇaṃ abbhāve uggatena kammajatejusmānā abbhāhatattā sankhāditapalālapindamaṇṣaṇaṃ nirojaṇaṃ Disato uparimāya disāya jātaṇaṃ Okāsato sarīrabbhantare dvinnaṇaṃ thanānaṃ antare hadayaṇaṃ ca yakanaṇaṃ ca paticchādetvā olambantaṇaṃ thitaṇaṃ Paricchedato papphāsabhāgena paricchinnāṇaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasādiso va

Antan ti purisassa dvattisa-hatthā, itthiyā atthavīsati-hatthā ekavīsatiyā thānesu obhaggā antavatti Tad etaṇaṃ vannato setaṇaṃ sakkarasudhāvannaṇaṃ Saṇṭhānato lohita-donīyaṇaṃ ābhujitvā thapita-sīsacchinna-sappasanthānaṇaṃ Disato dvīsu disāsu jātaṇaṃ Okāsato upari galavātake hetthā ca karisamagge vimabaddhattā² galavātakakarisamaggapariyante sarīrabbhantare thitaṇaṃ Paricchedato antabhāgena paricchinnāṇaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasādiso va

Antagunaṇa ti antabhogathānesu bandhanaṇaṃ Taṇaṃ vannato setaṇaṃ dakasīṭalīkamūlavannaṇaṃ Saṇṭhānato dakasīṭalīkamūlasanthānaṃ eva Disato dvīsu disāsu jātaṇaṃ Okāsato kuddālapharasu³-kammādīni karontānaṇaṃ, yantākaddhanakāle yantasuttamaṇṣaṇaṃ yantaphalakāni, antabhoge ekato agalante⁴ ābandhitvā pādapuñchanarajjumaṇḍalakassa antarā taṇaṃ sibbetvā thitarajjukā vīya ekavīsatiyā thānesu⁵ antabhogaṇaṇaṃ antarā thitaṇaṃ Paricchedato antagunabhāgena paricchinnāṇaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasādiso va

Udāriyaṇa ti udare bhavaṇaṇaṃ asita-pīta-khāyita-sāyitaṇaṃ Taṇaṃ vannato ajjhoatāhāravannaṇaṃ Saṇṭhānato parissāvane sīṭhīlabaddhatandulasanthānaṇaṃ⁶ Disato uparimāya disāya jātaṇaṃ Okāsato udare thitaṇaṃ Udaṇaṇaṃ nāma ubhato nup-

¹ B H °khandhap° ² B H P °bandhattā. ³ B kudāla°

⁴ B H P aggalantena ⁵ H S R Vm om ⁶ B H P °bandha°

pīlyamānassa allasātakassa majjhe sañjātaphotakasādisaṃ antapatalaṃ, bahū matthaṃ, anto maṃsakasambukapali-
vethana - kīlithapāvārapupphakasādisaṃ Kudhītapana-
satacassa¹ abbhantarāsādisaṃ tū pi vattuṃ vattati Yathā
takkotakā, ganduppādakā, tālahīrakā, sūcimukhakā, pa-
tatantusuttakā² icc' evamādi - dvattiṇṣa - kulappabhedā ki-
mayo ākulavyākulā sandasandacārīno hutvā nivasanti Ye
pāṇabhōjanādīmhi aviṃṇamāne ullanghītvā³ viravantā hada-
yamāsaṃ abhihananti, pāṇabhōjanādi⁴ ajjho haranavelāya
ca uddhaṃ-mukhā hutvā pathamaṃjjhohate dve tayo ālope
turiyaturiyā vilumpanti,⁵ yaṃ tesāṃ kumīnaṃ sūtiḡharaṃ, vac-
cakutī, glānasālā, susānaṃ ca hoti Yathā seyyathāpi
nāma candālagāmadvāre candanikāya nidāghasamaye thūla-
phusitadeve⁶ vassante udakena vuyhamānaṃ mutta-karīsa-
camma-atthi-nahārukhandā-khela-singhānkā⁷ lohītapabbhūti-
nānākunapajātaṃ nīpatitvā kaddamodakālulitaṃ dvīhati-
haccayena sañjātakimikulaṃ suriyātapavegasantāpakudhitaṃ⁸
uparī phenabubbulake⁹ muñcantaṃ abhinīlavannaṃ parama-
duggandhājegucchaṃ neva upagantaṃ na datthuṃ araharūpa-
taṃ āpajjītvā tīttati, pageva ghāyitaṃ vā sāyitaṃ vā, eva-
eva nānappakārapāṇabhōjanādi dantamusalasañcunnitaṃ
jivhāhatthaparivattitaṃ¹⁰ khelalālā-palibuddhaṃ tankhanavi-
gatavannagandharasādi-sampadaṃ tantavāya-khālī-suvānava-
mathusādisaṃ nīpatitvā pitta-semha-vātapalivethitaṃ hutvā
udaraggisantāpavegakudhitaṃ kimikulākulaṃ uparīparī phena-
bubbulakāni¹¹ muñcantaṃ paramakasambuduggandhājeguccha-
bhāvaṃ āpajjītvā tīttati Yaṃ sutvā pi pāṇabhōjanādisu
amanuññatā santhāti, pageva pana¹² cakkhunā avaloketvā
Yathā ca patitaṃ pāṇabhōjanādi pañcadhā vibhāgaṃ¹³ gac-
chatī, ekaṃ bhāgaṃ pāṇakā khādanti, ekaṃ bhāgaṃ udaraggi-
jhāpeti, eko bhāgo muttaṃ hoti, eko karīsaṃ, eko¹³ rasabhāvaṃ
āpajjītvā sonitamaṃsādīmī upabrūhayati Paricchedato uda-

¹ S Kuthita° always

² B H S R °tanta°

³ B H °lūghitvā

⁴ S °nāni

⁵ B H viluppanti

⁶ S R °take deve

⁷ B P °nika

⁸ S R P °kuthitaṃ

⁹ B H °pupphula° always

¹⁰ B H P °tita

¹¹ B P paññā

¹² Vm vivekaṃ

¹³ Vm adds bhāgo

rapatalena ceva udariyabhāgena ca paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va.

Karīsan ti vaccaṃ Taṃ vannato yebhuyyena ajjhohatā-hāravannam eva hoti Santhānato okāsasanthānaṃ Disato hetthimāya disāya jātaṃ Okāsato pakkasaye thitaṃ Pakkāsayo nāma hetthā nābhi-pitthikantakamūlānam antare antāvasāne ubbedhena atthagulamatto velunālikasadiso. Yattha seyyathāpi nāma uparūpari¹ bhūmibhāge paṭitaṃ vassodakaṃ ogalivā hetthā bhūmibhāgaṃ pūretvā tittathati, evam eva yaṃ kiñci āmāsaye paṭitaṃ pānabhojanādikaṃ udaragginā phenuddehakaṃ pakkaṃ pakkaṃ² nīsadāya pīṣitaṃ iva sanhabhāvaṃ āpajjivā antabīlena ogalivā ogalivā³ mad-ditvā velupabbe pakkipamānapandumatikā viya sannicitaṃ hutvā tittathati Paricchedato pakkāsapatalena ceva karī-sabhāgena ca paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Matthalungaṃ ti sīsakatāhabbhantare thita-mūṇjarāsī Taṃ vannato setaṃ ahicchattakapundikavannaṃ Dadhibhāvaṃ asampatta⁴-dutthakhīravannaṃ ti pi vattaṃ vattati Santhānato okāsasanthānaṃ Disato uparimāya disāya jātaṃ Okāsato sīsakatāhabbhantare cattāro sībbanimagge nissāya samodhānetvā thapitā cattāro pitthapindā viya samohitaṃ tittathati Paricchedato sīsakatāhassa abbhantaratalehi c' eva matthalungabhāgena ca paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Pittāṇ ti dve pītṭāni baddhapittāṇi ca abaddhapittāṇi ca Tattha baddhapittaṃ vannato bahala-madhukatelavannaṃ Abaddhapittaṃ mīlāta-ākulītapupphavannaṃ⁵ Taṃ santhānato ubhayam pi okāsasanthānaṃ Disato baddhapittaṃ uparimāya disāya jātaṃ Itaraṃ dvīsu disāsu jātaṃ Okāsato abaddhapittaṃ thapetvā kesa-loma-danta-nakhānaṃ maṇsavīnimuttatthānaṃ c' eva thaddhasukkhacammaṇi ca udakam iva telabindu⁶ avasesasarīraṃ vyāpetvā thitaṃ Yamhi kupite akkhinī pītākāni honti, bhamanti, gattaṃ kampati, kandūyati⁷ Baddhapittaṃ hadayapapphāsānam antare ya-

¹ Vm upari

⁴ B H P °pattaṃ

⁶ B P H °binduṃ

² S R Vm om

⁵ Vm °ākulīpup°

⁷ B P kaṇḍāyati

³ Vm om.

kanamaṇṣaṇ nissāya patitthite mahākosātakīkosakasadi¹
pittakosake thitaṇ Yamhi kupite sattā ummattakā honti,
vipallatthacittā,² hirottappaṇ chaddetvā akattappaṇ karonti,
abhāsitaḥṇaṇ bhāsanti, acintetappaṇ cintenti Paricche-
dato pittabhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicche-
chedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadi³ so va

Semhan ti sarirabbhantare ekapattapūrapamāṇaṇ⁴ sem-
han⁵ Taṇ vannato setaṇ nāgabalaṇṇarasavannaṇ⁶ San-
thānato okāsasanthānaṇ Disato uparimāya disāya jātaṇ
Okāsato udarapatale thitaṇ Yaṇ pānabhojanādin⁷ ajjho-
haranakāle seyyathāpi nāma udae sevālapanaṇaṇ katthe vā
kathale⁸ vā patante chujjivā dvidhā hutvā puna ajjhotthari-
tvā titthati, evam eva pānabhojanādimhi nīpatante chujjivā
dvidhā hutvā puna ajjhottharivā titthati Yamhi ca man-
dibhūte pakkagando viya pūtikukkutandam iva ca udaraṇ
paramajegucchaṇ⁹ kunapagandhaṇ hoti Tato uggatena¹⁰
gandhena uddeko¹¹ pi mukham pi duggandhaṇ pūtikunapasadi-
saṇ hoti So ca puriso apehi duggandhaṇ vāyasiti vattab-
bataṇ āpajjati Yaṇ ca vaddhivā bahalattam āpannaṇ
pidhānaphalakam iva vaccaṇṇatīyā udarapatalassa abbhantare
yeva kunapagandhaṇ sannirujjhitvā¹² titthati Paricchedato
semhabhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo
Visabhāgaparicchedo pana kesasadi¹³ so va

Pubbo ti pūtilohitavasena pavatta-pubbaṇ, taṇ¹⁴ vanna-
to pandupalāsavanno Matasarire¹⁵ pana pūtibahalācāma-
vanno hoti Santhānato okāsasanthāno Disato dvīsu di-
sāsu jāto¹⁶ Okāsato pana pubbassa okāso nāma nibaddho
natthi, yattha so sannicito tittheyya, yatra yatra pana
khānu-kantakapaharanaggaṇṇālādīhi abhihate sarirappadesa
lohitaṇ santhahitvā paccati, gandapilakādayo vā uppajjanti,
tatra tatr' eva¹⁷ titthati Paricchedato pubbhāgena paric-

¹ B H °sātakī°² B vipallatta°³ B H °pattha°⁴ B H R nāgabala°⁵ Vm °nādi⁶ B H P kapāle⁷ Vm °cha⁸ H P Vm add ca⁹ P uggāro, S R udehako¹⁰ P °rundhitvā, S R Vm. °rumbhitvā¹¹ B H P om¹² B H P mataka°¹³ Vm hoti¹⁴ H Vm om eva

chinno Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparic-
chedo pana kesasadiso va

Lohitaṇ ti dve lohitāni sannicitalo hitaṇ ca saṅsaranalohitāṇ ca Tattha sannicitalo hitaṇ vannaṭo nīpakka bahala-lākha ra-savannaṇ Saṅsaranalohitaṇ accha-lākha rasavannaṇ San-thānato ubhayam pi okāsasanthānaṇ Disato sannicita-lo hitaṇ uparimāya disāya jātaṇ Itaraṇ dvīsu disāsu jātaṇ Okāsato saṅsaranalohitaṇ thapetvā kesa-loma-danta-nak-kā-
naṇ maṇsavini muttatthānaṇ c' eva thaddhasukkhacammaṇ ca dhamanījālānusārena sabbaṇ upādinnakasariṇaṇ pharitvā
thutaṇ Sannicitalo hitaṇ yakanatthānaṇa he tthābhāgaṇ pūretvā ekapattapūramattaṇ¹ hadaya-vakka-papphāsānaṇ
upari tho kaṇ tho kaṇ paggharaṇaṇ va kka-hadaya-yakana-papphāse temayamānaṇ thutaṇ Tasmiṇ hi vakkahadayādiṇi
atemante² satta pipāsītā honti Paricchedito lohita bhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāga-paricchedo pana kesasadiso va

Sedo ti lomakūpādihi paggharanaka-āpodhātu So van-
nato vippasannatīlatelavanno Santhānato okāsasanthāno
Disato dvīsu disāsu jāto Okāsato sedass’ okāso nāma nibad-
dho natthi, yattha so lohitaṇ vīya sadā titttheyya , yadā
pana aggisantāpasuriyasantāpa-utuvikārādihi sariraṇ santap-
pati, tadā udakato abbhūlhamatta-visamacchinna-bhisa-
mulālakumudanālakalāpo³ vīya sabbakesalomakūpavivarehi
paggharati, tasmā tassa santhānam pi⁴ kesalomakūpavivarā-
naṇ yeva vasena vedītabbaṇ Sedaparigganhakena ca yoginā
kesalomakūpavivare pūretvā thita-vasen’ eva sedo manasi-
kātabbo Paricchedato sedabhāgena paricchīno Ayam assa
sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Medo ti thinasneho So vannato phālitaḥaliddivanno
 Santhānato thūlasarirassa tāva camma-maṇsantare thapita-
 ḥaliddivanna-dukūlapilotukasanthāno hoti Kūsasarirassa jaṇ-
 ghamāṇsaṇ,⁵ ūrumāṇsaṇ, piṭṭhikantakanissitaṇ piṭṭhamaṇ-
 saṇ, udaravattimaṇsaṇ ti etāni nissāya dīgumaṇ⁶ tīgumaṇ
 katvā thapitaḥaliddivanna-dukūlapilotukasanthāno.⁷ Disato

¹ B H °pattha°

³ B P °nālīkalāpo

⁶ Vm diguna $^2 \text{HSR } V_m \text{ atemente}$

4 S R om

७ H °pilotikā°

5 P janghā°

dvīsu dīsāsu jāto Okāsato thūlassa sakalasarīraṇ pharitvā, kisassa jaṅghamaṇṣādīni nissāya thito Yaṇ sinehasankhyaṇ¹ gatam pi paramajegucchattā neva muddham telatthāya, na nāsatelādīnaṇ² atthāya gahanti Paricchato hetthā maṇṣena, upari cammena, tīriyaṇ medabhāgena paricchinnno Ayam assa sabhāgapariccheto Visabhāgapariccheto pana kesasadiso va

Assū ti akkhīhi paggharanaka-āpodhātu Taṇ vannato vipasanna-tīlatelavannaṇ Santhānato okāsasanthānaṇ Disato uparimāya dīsāya jātaṇ Okāsato akkhikūpakesu thitaṇ, na c' etaṇ pīttakosake pīttam iva akkhikūpakesu sadā sanicitaṇ tīttatī, yadā pana sattā somanassajātā mahāhasitaṇ hasanti, domanassajātā rodanti, paridevanti, tathārūpaṇ visabhāgāhāraṇ³ āharanti, yadā ca nesaṇ akkhīni dhūma-raja-paṇsukādīhi abhihaññanti,⁴ tadā etehi somanassadomanassa-visabhāgāhāra-utūhi samutthahitvā akkhikūpake pūretvā tīttatī vā paggharati vā Assuparigganakena pana yoginā akkhikūpake pūretvā thitavaseṇ⁵ eva parigganhitabbaṇ Paricchato assubhāgena paricchinnaṇ Ayam assa sabhāgapariccheto Visabhāgapariccheto pana kesasadiso va

Vasā ti vilīnasneho Sā vannato nālikeratelavannā Ācāme āsittatelavannā ti pi vattuṇ vattatī Santhānato nahānakāle pasanna-udakassa upari paribbhamanta-sinehabinduvisatasanthānā⁶ Disato dvīsu dīsāsu jātā Okāsato yebhuyyena hatthatala-hatthapitthi-pādatala-pādapitthi-nāsāputa-nalāta-aṇsakūtesu thitā Na c' esā etesu okāsesu sadā vilīnā va hutvā tīttatī Yadā pana aggisantāpa-suriyasantāpa-utuvisabhāga-dhātuvisabhāgehi te padesaṇ usmājātā honti, tadā tattha, nahānakāle pasanna-udakūpari sinehabinduvisato⁷ viya ito cito ca saṇsarati Paricchato vasābhāgena paricchinnā Ayam assa⁸ sabhāgapariccheto Visabhāgapariccheto pana kesasadiso va

Khelo ti anto-mukhe phenamissā āpodhātu So vanna to seto phenavanno Santhānato okāsasanthāno Phenā-

¹ P om °sankhaṇ

² H nāsā°

³ Vm vā visamāhāraṇ

⁴ Vm adhi°

⁵ S-R paribbhamana°, P S R °visarasan°, H °vissata°

⁶ P S R °visaro, H °vissato

⁷ B.P assa

santhāno ti pi vattuṇ vattati Disato uparimāya disāya jāto Okāsato ubbohi kapolapassehi oruyha jivhāya thito Na c' esa ettha sadā sannicito hutvā titthati. Yadā pana sattā tathārūpaṇ āhāraṇ passanti vā, saranti vā unha-tittakataka-lonambilānaṇ vā kiñci mukhe thapenti, yadā vā nesaṇ hadayaṇ ākilāyati, kismiñcid eva vā jigucchā uppajjati, tadā khelo uppajjivā ubbohi kapolapassehi oruyha jivhāya santhāti Aggaṇivhāya c' esa tanuko hoti Mūlaṇivhāya¹ ba-halo Mukhe pakkhittaṇ ca puthukaṇ vā tandulaṇ vā aññaṇ vā kiñci khādaniyaṇ nadī-puline khatakūpakasaliṇaṇ viya parikkhayaṇ agacchanto va temetuṇ samattho hoti Paricchato khelabhāgena paricchinnō Ayam assa sabhāgapariccheto Visabhāgapariccheto pana kesasadiṣo va

Singhānikā ti matthalungato paggharanaka-asuci Sā vannato tarunatālatthimiṇṇjavannā Santhānato okāsasanthānā Disato uparimāya disāya jātā Okāsato nāsāpute¹ pūretvā thitā Na c' esā ettha sadā sannicitā hutvā titthati, atha kho yathā nāma puriso padumīnipattena dadhiṇ bandhivā hetthā kantakena vijjheyya, atha tena chiddena dadhimatthu galivā² bahi pateyya, evam eva yadā sattā rodanti vā, visabhāgāhāra-utuvaseṇa vā saṇjāta-dhātukkabhā honti, tadā anto-sisato pūṭisemhabhāvaṇ āpannaṇ matthalungaṇ galivā tālumatthakavivareṇa otarivā nāsāpūte pūretvā titthati vā, paggharati vā Singhānikā-pariggaṇhakena pana yoginā nāsāpute pūretvā thita-vasen' eva pariggaṇhitabbā Paricchato singhānikābhāgena³ paricchinnā Ayam assā⁴ sabhāgapariccheto Visabhāgapariccheto pana kesasadiṣo va

Lasikā ti sarīrasandhīnaṇ abbhantare picchilakunapaṇ Sā vannato kanikāraṇṇyāsavannā Santhānato okāsasanthānā Disato dvīsu disāsu jātā Okāsato atthiṣandhīnaṇ abbhāṇjanakiccaṇ sādhaṇamānā asītisatasandhīnaṇ abbhantare thitā Yassa c' esā mandā⁵ hoti, tassa utthahantassa nisīdantassa abhikkāmantassa patikkāmantassa sammūṇjantassa⁶ pasārentassa atthikāṇi katakatāyanti, accharasaddaṇ⁶ karonto viya vicarati, ekayoṇa-dvīyoṇanamattam pi addhānaṇ

¹ B P nāsāpute *always*

² S R *add* galivā, B galivā

³ B P °nika° ⁴ B P assa

⁵ B samañchan° ⁶ P accharā°

gatassa vāyodhātu kuppati, gattāni dukkhanti Yassa pana bahulā hoti, tassa utthāna-nisajjādīsu na atthīni katakatāyanti, dīgham pi addhānaṃ gatassa na vāyodhātu kuppati, na gattāni dukkhanti Paricchedato lasikābhāgena paricchinnā Ayam assā sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Muttan ti vannato māsakhārodakavannaṃ Santhānato ~~adhomukhatthapita~~¹-udakakumbhantaragata²-udakasanthānaṃ Disato hetthimāya disāya jātaṃ Okāsato vatthissa abbhantare thitaṃ Vatthi nāma vatthi-puto vuccati Yattha seyyathāpi nāma candanikāya pakkhitte amukhe³ ravanaghate⁴ candanikāraso⁵ pavisati, na c' assa pavisanamaggo paññāyati, evam eva sarīrato muttaṃ pavisati, na c' assa pavisanamaggo paññāyati, nikkhamanamaggo pana pākato hoti Yamhi ca muttassa bharite passāvaṃ karomāti satthānaṃ āyūhanaṃ hoti Paricchedato vatthi-abbhantarena c' eva muttabhāgena ca paricchinnaṃ Ayam assa sabhāgaparicchedo Visabhāgaparicchedo pana kesasadiso va

Evaṃ hi kesādi ke kotthāse vannasanthānadisokāsaparichedavasena vavattthapetvā anupubbato, nātisighato ti ādinā nayena vanna-santhāna-gandhāsavokāsavasena pañcadhā patikkulā⁶ ti manasikaroto pannattisamatikkamavasena seyyathāpi cakkhumato purisassa dvattisavannānaṃ kusumānaṃ ekasuttaganthitaṃ mālaṃ olokontassa sabbapupphāni apubbāpariyam iva pākātāni honti, evam eva atthi imasmīṃ kāye kesā ti imaṃ kāyaṃ olokontassa sabbe te dhammā apubbāpariyam iva pākātāni honti Tena vuttaṃ manasikārakosallakathāyaṃ ādikamīkassa hi kesā ti manasikaroto manasikāro gantvā muttan ti imaṃ pariyosānakotthāsam eva āhacca tittatī ti

Sace pana bahiddhā pi manasikāraṃ upasaṃharatī, ath' assa evaṃ sabbakotthāsesu pākātībhūtesu āhindantā manussatiracchānādayo sattākāraṃ vijahitvā kotthāsārāsivasen' eva upatthahanti, tehi ca ajjhoariyamānaṃ pānabhojanādi kotthāsārāsīmhi pakkhipiyamānam⁷ iva upatthātī Ath' assa

¹ B amukhat°

³ P S R. adhomukhe

⁶ Vm H add patikkulā

² S R Vm °kumbha abbhantaragata

⁴ So all MSS ⁵ B P °nika°

⁷ Vm pakkhippa°, P °manam

anupubbamuñcanādivasena patikkulā patikkulā ti punappunaṇ¹ manasikaroto anukkamena appanā uppajjati

Tattha kesādīnaṇ vannasanthānadisokāsaparicchedavasena upatthānaṇ uggahanimittaṇ Sabbākārato patikkulavasena upatthānaṇ patibhāganimittaṇ Taṇ punappunaṇ¹ āvajjentassa² manasikarontassa takkāhataṇ vitakkāhataṇ karontassa cattāro khandhā patikkulārammanā honti Paṭhamajjhānavasena appanā pavattati Pubbabhāge kamma-upacāracittāni savitakka-savicārāni, sappītikāni, somanassasahagatāni, patikkulanimittārammanāni Appanā pi savitakkasavicārā, sappītikā, somanassasahagatā va Bhūmantarena pana mahaggaṭā rūpāvacarā honti Patikkulē pi ca etasmiṇ ārammane ānisaṇsadassāvitāya somanassaṇ uppajjati, ekattārammanabalen' eva vā taṇ uppajjati Dutiyajjhānādīni pan' ettha na nibbattanti Kasmā² Olārīkattā Idaṇ hi ārammanaṇ olārīkaṇ, vitakkabalen' ev'ettha³ citttekaggaṭā jāyati, na vitakkasamatikkamenāti Ayaṇ tāva samathavasena kammatthānakathā

Avisesato pana sādharānavasena evaṇ vedittabbaṇ, idaṇ hi kammatthānaṇ bhāvetukāmena kammatthānaṇ uggahetvā sajjhāyakāle eva kesādīnaṇ vannanimitta-santhānanimittadisānimitta-okāsanimitta-paricchedanimittāni vācāya pothetvā⁴ pothetvā⁴ ekekakotthāse ayaṇ eta⁵-sankkhako ti tividhena sajjhāyo kātabbo Kathaṇ² Tacapañcake tāva hetthā vuttanayen' eva anulomato pañcāhaṇ, patilomato pañcāhaṇ, anuloma-patilomato pañcāhan ti addhamāsaṇ⁶ sajjhāyo kātabbo Tato ācariyassa santikaṇ gantvā vakkapañcakaṇ ugganhitvā tath' eva addhamāsaṇ⁶ sajjhāyo kātabbo Tato te⁷ dasa⁸ pi kotthāse ekato katvā addhamāsaṇ⁶ puna papphāsa pañcakādīsu pi ekekaṇ ugganhitvā addhamāsaṇ⁶ tato te pañcadasa pi kotthāse addhamāsaṇ⁶ Matthalungapañcakaṇ addhamāsaṇ⁶ tato te vīsatikotthāse addhamāsaṇ⁶ medachakkaṇ addhamāsaṇ⁶ tato te chabbīsati pi kotthāse ekato katvā addhamāsaṇ⁶ muttachakkaṇ addhamāsaṇ⁶ tato sabbe

¹ P punappunappunaṇ

² B °jantassa

³ P °kavaseṇ'

⁴ H sodhetvā

⁵ B H etaṇ

⁶ P addha'

⁷ S R dve

⁸ S R om.

pī dvattiṃsa kotthāse ekato katvā addhamāsan¹ ti evaṃ
cha māse sajjhāyo kātabbo

Tattha upanissayasampannassa sappaññabhikkhuno kam-
matthānaṃ ugghanhantass' eva kotthāsā upatthahanti Ekac-
cassa na upatthahanti, tena na upatthahantīti viriyaṃ na
vissajjetabbaṃ Yattakā kotthāsā upatthahanti, tattake
gahetvā sajjhāyo kātabbo Evaṃ kammattthānaṃ kathentena
paṇa neva paññavato, na mandapaññassa vasena kathetab-
baṃ, majjhimapaññassa vasena kathetabbaṃ Majjhimapañ-
ñassa hi vasena ācariyā chaḥi māsehi paricchinditvā tantīṃ
thapayisū

Yassa pana ettāvatā pī kotthāsā pakatā na honti, tena tato
param pī sajjhāyo kātabbo eva, no ca kho aparicchinditvā,
cha cha māse paricchinditvā va kātabbo Sajjhāyaṃ karon-
tena vanno na paccavekkhitabbo, na lakkhanaṃ manasikā-
tabbaṃ, kotthāsavasena' eva sajjhāyo kātabbo Ācariyenāpi
vannavasena sajjhāyaṃ karohīti nyametvā na kathetabbaṃ
Niyametvā kathite ko doso ti² Sampattiyam pī vipatti-
saññā-āpajjanaṃ Sace hi ācariyena vannavasena sajjhāyaṃ
karohīti vutte imassa bhikkhuno tathā karontassa kammatt-
thānaṃ vannato na upatthāti, patikkūlavasena vā dhātuvasena
vā upatthāti, ath' esa na idaṃ kammattthānaṃ, vilakkhanaṃ
ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva kappetvā gāhāti
Patikkūlavasena sajjhāyaṃ karohīti vutte pī sace tassa tathā
karontassa patikkūlato na upatthāti, vaunavasena vā dhātu-
vasena vā upatthāti, ath' esa nay' idaṃ kammattthānaṃ, vilak-
khanan ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva kappetvā gā-
hāti Dhātuvasena taṃ sajjhāyaṃ² karohīti vutte pī sace
tassa tathā karontassa dhātuto na upatthāti, vannavasena
vā patikkūlavasena vā upatthāti, ath' esa nay' idaṃ kammatt-
thānaṃ, vilakkhanan ti saññī hoti, ācariyena kathitam eva
kappetvā gāhāti Ayaṃ ācariyena nyametvā kathite doso
Kiṃ ti pana vattabbo³ ti² Kotthāsavasena sajjhāyaṃ karo-
hīti vattabbo Kathaṃ² Kesakotthāso lomakotthāso ti
sajjhāyaṃ karohīti vattabbo

Sace paṇ' assa evaṃ kotthāsavasena sajjhāyaṃ karontassa

¹ P. addha°

² S R om

³ P H add hoti

vannato upatthāti, athānena ovādācariyassa ācikkhitab-
baṇ ahaṇ dvattiṇṣākāraṇ kotthāsavasena sajjhāyaṇ karomī,
mayhaṇ pana vannato upatthātīti Ācariyena kammattthā-
naṇ viya akammattthānaṇ vilakkhanaṇ etan ti na viṣaṇvā-
detabbaṇ, sādhu sappurisa¹ pubbe tayā vannakasine parikam-
maṇ katapubbaṇ bhavissati, etad eva kammattthānaṇ tuyhaṇ
sappāyaṇ, vannaṇvasen' eva sajjhāyaṇ karohīti vattaḷbo
Tena pi vannaṇvasen' eva sajjhāyo kātabbo So evaṇ kaṇṇto
ajjhattaṇ nīlakaṇ, pītakaṇ, lohitaṇ, odātan¹ ti cattāri
vannakasinaṇ labhati Kathaṇ² Tassa hi kesa-loma-piṭ-
tesu c' eva akkhinaṇ ca kālakatthāne vannaṇ nīlaṇ nīlan ti
manasikarontassa catukkapañcakaṇjjhānaṇ uppaṇṇanti, jhā-
naṇ pādakaṇ katvā vipassanaṇ patthapetvā² arahattaṇ pā-
punāti Medasmaṇ pana akkhinaṇ ca pītakatthāne vannaṇ
pītakaṇ pītakan ti manasikarontassa catukkapañcakaṇjjhā-
naṇ uppaṇṇanti, jhānaṇ pādakaṇ katvā vipassanaṇ pattha-
petvā² arahattaṇ pāpunāti Maṇsalohitesu pana akkhinaṇ
ca rattatthāne vannaṇ lohitaṇ lohitaṇ ti manasikaron-
tassa catukkapañcakaṇjjhānaṇ uppaṇṇanti, jhānaṇ pādakaṇ
katvā vipassanaṇ patthapetvā² arahattaṇ pāpunāti Na-
kha danta-camma-atthīsu pana akkhinaṇ ca pandaratthāne
vannaṇ odātaṇ odātan ti manasikarontassa catukkapañca-
kaṇjjhānaṇ uppaṇṇanti, jhānaṇ pādakaṇ katvā vipassanaṇ
patthapetvā² arahattaṇ pāpunāti Idaṇ vannaṇvasena abhi-
nivittassa bhikkhuno yāva arahattā nigamanaṇ

Aparassa kotthāsavasena sajjhāyaṇ karontassa patikkūlato
upatthāti Ath' ānena ovādācariyassa ācikkhitabbaṇ Āca-
riyena kammattthānaṇ viya akammattthānaṇ vilakkhanaṇ
etan ti na viṣaṇvādetabbaṇ, sādhu sappurisa¹ pubbe tayā
patikkūlamanasikāre yogo kato bhivissati, etad eva kam-
matthānaṇ tuyhaṇ sappāyaṇ, patikkūlavasen' eva sajjhāyaṇ
karohīti vattabbo Tena pi patikkūlavasena sajjhāyo kātab-
bo Tassa kesā nāma ajaññā duggandhā jegucchā patik-
kūlā ti evaṇ patikkūlavasena sajjhāyaṇ karontassa patikkū-
lārammane³ pathamajjhānaṇ nibbattati So jhānaṇ pāda-
kaṇ katvā vipassanaṇ patthapetvā arahattaṇ pāpunāti.

¹ P S R odātakan

² B H pattha°

³ S R. °naṇ.

Idaṇ patikkūlavasena abhinivittassa bhikkhuno yāva arahattā nigamanāṇ

Aparassa kotthāsavasena¹ sajjhāyaṇ karontassa dhātuto upatthāti Dhātuto upatthahantaṇ kidaṇ hutvā upatthā-tīti² Kesā tāva vammikamatthake jātakunthatinakāni² viya hutvā upatthahanti Lomā purānagāmatthāne jāta-dabbatinakāni viya Nakhā dandakesu thapitamadhuka-phālatthikosakā viya Dantā mattikāpīnde pavesetvā thapita-alābubijāni viya Taco vināpabbake pariyaonaddha-alla-gocammaṇ viya Maṇsaṇ bhittiyaṇ anulittamatthikā viya Nahārū dabbasambhārabaddhavallī viya Atthi ussāpetvā thapita-bhittidabbasambhāro viya Atthimiṇṇaṇ mahāvenumhi pakkhitta-sedita-vettaggaṇ viya Vākkaṇ, hadayaṇ yakaṇaṇ, kilomakaṇ, piḥakaṇ papphāsaṇ ti ime cha kotthāsā sūnakāragharaṇ³ viya hutvā upatthahanti Dvatiṇṣa-hatthaṇ antaṇ lohitaḍaṇṇaṇ saṇvelltā⁴ thapita-gharasappo viya Antagunaṇ pādapuñchanake sabbitarajjukā viya Udaṇṇaṇ parissāvane sithilabaddhatandulaṇ⁵ viya Karisaṇ venupabbe⁶ pakkhittapandumatthikā viya Matthalungaṇ omadditvā thapitā cattāro tandulapittapindā viya Dvādasaviḍhā āpodhātu patipātiyā thapitesu dvādasasu udakasārāvakesu pūrita-udakaṇ viya hutvā upatthāti Ath' ānena ovādācariyassa ācikkhitaḥṭṭaṇ Ācariyena kammattānaṇ viya akammattānaṇ vilakkhanaṇ etan ti na viṣaṇ vādetabbaṇ, sādhu sappurisa¹ pubbe tayā dhātumanasikāre yogo kato bhavissati etad eva kammattānaṇ tuyhaṇ sappāyaṇ, dhātuvaseṇ' eva sajjhāyaṇ karohīti vattabbo Tena pi dhātuvaseṇa sajjhāyo kātabbo

Tatr' idaṇ manasikāramukheṇ' eva sajjhāyaviḍhānaṇ, idha bhikkhu kesā sīsaṇ pariyaonandhitvā thita-camme jātā Te na jānanti mayaṇ sīsaṇ pariyaonandhitvā thitacamme jātā ti Sīsaṇ pariyaonandhitvā thita-cammaṇ pi na jānāti kesā mayi jātā ti Acetanā ete avyākātā suññā thaddhā patthinnā pathaviḍhātu esā ti manasikaroti Lomā sariraṇ⁷ pariyaonahanacamme jātā Te na jānanti mayaṇ sariraṇ⁷ pariyaon-

¹ S R om

³ P sūnāgharaṇ

⁶ P velu°

² P S R °kuntha°, S R °tinakā

⁴ P S R saṇvelltā

⁷ S sarīra

⁵ B P H °bandha°

hanacamme jātā ti Sarīraṇ¹ pariyonahanacammam pi na jānāti lomā mayi jātā ti Ete pi acetanā Nakhā angulināṇ aggesu jātā Te na jānanti mayaṇ angulināṇ aggesu jātā ti Angulināṇ aggāni pi na jānanti nakhā amhesu jātā ti Te² pi acetanā Dantā hanukatthike jātā Te na jānanti mayaṇ hanukatthike jātā ti Hanukatthikam pi na jānāti dantā mayi jātā ti Ete pi acetanā Taco na jānāti sarīraṇ mayā pariyonaddhan ti Sarīram pi na jānāti ahaṇ tacenā pariyonaddhan ti Ayam pi acetano Maṇsaṇ na jānāti mayā sarīraṇ anuluttan ti Sarīram pi na jānāti ahaṇ maṇsena anuluttan ti Idam pi acetanaṇ Nahāru na jānāti ahaṇ atthipuññaṇ ābandhivā thītan ti Atthipuñño pi na jānāti nahārujālen' āhaṇ ābaddho³ ti Idam pi acetanaṇ Sīsatti na jānāti ahaṇ gīvattike patitthitan ti Gīvattikam pi na jānāti mayi sīsattikaṇ patitthitan ti Gīvatti na jānāti ahaṇ pitthikantake thītan ti Pitthikantatthiko pi, katitthikaṇ, ūrutthikaṇ,⁴ janghatthikaṇ, goppakatthikaṇ na jānāti ahaṇ panhikatthike patitthitan ti Panhikatthikam pi na jānāti ahaṇ goppakatthikaṇ ukkhipivā thītan ti pe . gīvattikaṇ na jānāti ahaṇ sīsattiṇ⁵ ukkhipivā thītan ti

Patipātiyā⁶ atthiṇi thitāni kotiyā, anekasandhiyamito⁷
na kehi ci

baddho nahārūhi jarāya codito, acetano katthakalinga-
rūpamo

Atthumīṇaṇ, vakkaṇ pe matthalungaṇ acetanaṇ avyākataṇ suññaṇ thaddhaṇ⁸ patthinnaṇ pathavidhātū ti manasikaroti Pittaṇ, semhaṇ pe muttaṇ acetanaṇ avyākataṇ suññaṇ yūsagataṇ āpodhātū ti manasikaroti Ime dve mahābhūte parigghanantassa udare ussādā tejodhātu pākātā hoti Nāsāya ussādā vāyodhātu pākātā hoti Ime cattāro mahābhūte parigghanantassa upādārūpaṇ pākataṇ hoti Mahābhūtaṇ nāma upādārūpena paricchinnaṇ Upādārūpaṇ mahābhūtena Yathā ātapo nāma chāyāya paricchinno, chāyā ātapena, evam eva mahābhūtaṇ upādārūpena

¹ S sarīra

² H Ete

³ B H ābandho

⁴ P ūraṇ^o

⁵ S R °thikaṇ

⁶ S R °tiy'

⁷ Anekehi sandhīhi yamito sambaddho (Mt)

⁸ P tad^o

paricchinnaṃ, upādārūpaṃ mahābhūtena Ath' assa evaṃ cattāri mahābhūtāni tevīsati upādārūpāni rūpakkhando ti rūpakkhandaṃ parigganhantassa āyatanadvārasena arūpino khandhā pakatā honti Iti rūpārūpapariggaho pañcak-khandhā honti Pañcakkhandaṃ dvādasāyatanāni honti Dvādasāyatanāni atthārasa dhātuyo hontīti khandhāyatana-dhātuvaseṇa yamakatālakandaṃ¹ phārento viya dve kotthāse katvā nāmarūpaṃ vavatthapeti

So idaṃ nāmarūpaṃ na ahetu na appaccayā nibbattaṃ, sa-
hetu-sappaccayā nibbattaṃ Ko paṇ' assa hetu² Ko pana
paccayo³ ti upaparikkhanto avijjāpaccayā tanhāpaccayā
kammappaccayā āhārapaccayā cāti tassa paccayaṃ vavattha-
petvā atīte pi paccayā c' eva paccayasammuppannadhammā
ca, anāgate pi etarahi pi paccayā c' eva paccayasamuppanna-
dhammā ca, tato uddhaṃ satto vā puggalo vā natthi, suddha-
sankhārapuñño evāti⁴ tiṣu addhāsu kankhaṃ vitarati Ayaṃ
pana vipassanā-sankhārasallakkhanā ñātapaṇiññā nāma

Evaṃ sankhāre sallakkhetvā thitassa pana bhikkhussa
Dasabalassa sāsaṇe mūlaṃ otinnaṃ nāma hoti, patitthā
laddhā nāma Cūlasotāpanno nāma hoti, miyatagatiko
Tathārūpaṃ³ pana utusappāyaṃ puggalasappāyaṃ bhojana-
sappāyaṃ dhammasavanasappāyaṃ⁴ labhivā ekāsane ekapa-
lankavaragato tiṇi lakkhanāni āropetvā vipassanā-paṭi-
pātiyā sankhāre sammāsanto arahattaṃ gāhātīti idaṃ dhātu-
vasena abhinivittassa bhikkhuno yāva arahattā nigamaṇaṃ

Yassa pana neva vannato upatthāti, na patikkūlato, na
suññato, tena me na upatthātīti na kammattānaṃ viśajjetvā
nisīditabbaṃ, kotthāsamanasikāre yeva pana yogo kātabbo
Porānakattherā kira kotthāsamanasikāro va pamānaṃ ti
āhaṃsu Icc' assa punappunaṃ kotthāsavaseṇa sajjhāyaṃ
karontassa kotthāsā pagunā honti Kadā pana pagunā nāma
hontīti² Yadā kesā ti āvajjītamatte manasikāro gantvā
matthalungaṃ ti antīmakotthāse patitthātīti, matthalungaṃ
ti āvajjītamatte manasikāro āgantvā kesā ti ādikotthāse
patitthātīti Ath' assa yathā nāma cakkhumato purisassa

¹ P. °tālakkhandhaṃ

³ S R °rūpānaṃ

² P adds evaṃ

⁴ S R om

dvattiṅsa-vannaṇaṇ pupphānaṇ ekasuttaganthitaṇ mālaṇ olokontassa, paṭipāṭiyā vā pana nikhāte dvattiṅsa vatipāde paṭikkamitvā olokontassa paṭipāṭiyā va dvattiṅsa-vannaṇi pupphāni vatipādā vā pākāṭā honti, evam eva dvattiṅsa koṭṭhāsā upaṭṭhahanti. Vicarantā tiracchānagatā pi manussā pi sattā ti na upaṭṭhahanti, koṭṭhāsā ti upaṭṭhahanti; khādanīya-bhojaniyaṇ koṭṭhāsantare¹ pakkipamānaṇ viya hoti; koṭṭhāsānaṇ paguṇakālato paṭṭhāya tisu mukhesu ekena mukhena vimuccissati; kammaṭṭhānaṇ vaṇṇato vā paṭikkūlato vā suññato vā upaṭṭhāti. Yathā nāma pūve pacitukāma itthi madditvā ṭhapita-piṭṭhato yaṇ yaṇ icchatī, taṇ taṇ pacati; yathā vā pana same bhūmippadese ṭhapitaṇ udaka-pūraṇ kumbhaṇ yato yato āviñjanti,² tato tato va udakaṇ nikkhamati; evam eva koṭṭhāsānaṇ paguṇakālato paṭṭhāya tisu mukhesu ekena mukhena vimuccissati. Ākankhamānassa vaṇṇato, ākankhamānassa paṭikkūlato, ākankhamānassa suññato, kammaṭṭhānaṇ upaṭṭhahissati yeva. Ayaṇ ettako uggahasandhi nāma. Imasmiṇ uggahasandhismiṇ ṭhatvā arahattaṇ pattā bhikkhū gaṇanapathaṇ vītivattā.

Yassa pana uggahasandhismiṇ kammaṭṭhānaṇ na upaṭṭhāti, tena kammaṭṭhānaṇ uggahetvā sace yattha ācariyo vasati, so āvāso sappāyo hoti, icc' etaṇ kusalaṇ. No ce, sappāyaṭṭhāne vasitabbaṇ. Vasantena aṭṭhārasa vihāradose vajjetvā pañcangasamannāgate senāsane vasitabbaṇ. Sayam pi pañcangasamannāgatena bhavitabbaṇ. Tato pacchābhattaṇ piṇḍapātaṇ paṭikkantaṇ rattiṭṭhānaṇ vā divaṭṭhānaṇ vā pavisitvā kammaṭṭhānaṇ manasikātabbaṇ. Kathaṇ? Ādito tāva heṭṭhā vuttanayen' eva anupubbato manasikātabbaṇ, na ekan tarikā.³ Anupubbato manasikaronto hi dvattiṅsa-padaṇ nissenṇi padapaṭipāṭiyā⁴ akkamanto pāsādaṇ āruya pāsādānisaṇsaṇ anubhavanakapuriso viya kesā, lomā ti paṭipāṭiyā kammaṭṭhānaṇ manasikaronto kammaṭṭhānato ca na parihātai; pāsādānisaṇsasadiṇ ca nava lokuttaradhamme anubhavati.

Anupubbato manasikarontenāpi ca nātisīghato nātisaṇi-

¹ H. °sabbhantare.

² P. āviñjanti; S.R. āvajjenti; B.H. āviñchanti.

³ H.S.R. °kāya.

⁴ S.R. om. pada.

kato manasikātabbaṇ Atisīghato manasikarontassa hi kiñcāpi kammatthānaṇ pagunaṇ hoti, avibhūtaṇ pana hoti Tattha opammaṇ hetthā vuttam¹ eva Atisanikato manasikarontassa kammatthānaṇ pariyosānaṇ na gacchati, antarā va osakkītabbaṇ hoti Yathā hi puriso tuyojanaṇ maggaṇ sāyaṇ² kacchaṇ bandhivā patipanno nikkhantatthānato³ patthāya sītalacchāyaṇ disvā vissamati, ramanīyaṇ vālikātalaṇ⁴ disvā pitthiṇ pasāreti, vanapokkharaniṇ disvā pānīyaṇ pivati, nahāyati, pabbataṇ disvā āruya pabbatarāmaneyyaṇ passati, taṇ antarā yeva sīho vā vyaggho vā dīpi vā hanati, corā vā pana vilumpanti c' eva hananti ca, evam eva atisanikaṇ manasikarontassa kammatthānaṇ pariyosānaṇ na gacchati, antarā va osakkītabbaṇ hoti Tasmā nātisīghaṇ nātisanikaṇ ekadivasaṇ tiṇsa vāre manasikātabbaṇ Pāto va dasa vāre, majjhanhike⁵ dasa vāre, sāyanhe dasa vāre sajjhāyo kātabbo, no kātuṇ na vattati Khādaniyaṇ bhojaniyaṇ no khādituṇ no bhuñjituṇ na vattati, etaṇ⁶ pana⁷ vatteyya, idam eva ekantena no kātuṇ na vattati Karonto mahantaṇ atthaṇ gahetvā titthati

Yathā hi ekassa purisassa tīni khettāni, ekaṇ khettaṇ attha-kumbhaṇ⁸ deti, ekaṇ solasa, ekaṇ dvattiṇsa Tena tīni pi khettāni patijaggituṇ asakkontena dve chaddetvā ekaṇ dvattiṇsa-kumbhadāyakam eva patijaggītabbaṇ Tatth' eva kasana-vapana-niddānādīni⁹ kātabbāni Tad ev' assa itaresu dvīsu utthānakadāyaṇ¹⁰ dassati, evam eva sesaṇ mukhadhovanādīkammaṇ chaddetvā pi etth' eva kammaṇ kātabbaṇ, no kātuṇ na vattati Karonto mahantaṇ atthaṇ ganhitvā titthatīti ettāvataṇ majjhimā patipadā nāma kathitā Evaṇ patipannenaṇ vikkepo patibāhītabbo Kammatthānaṇ hi vissajjetvā citte bahiddhā vikkepaṇ gacchante¹¹ kammatthānato parihāyati, vattabhayaṇ samatikkamituṇ na sakkoti

Yathā hi eko puriso sahasuddhāraṇ sādhetvā¹² vaddhiṇ labhivā addhānaṇ patipanno antarāmagge kumbhila-ma-

¹ S R vutta nayam

² P sayan

³ S R °takalāto

⁴ B P vālika°

⁵ H P S R majjhantike

⁶ S R evaṇ.

⁷ S R na

⁸ S R H °kumbhe

⁹ H B °niddāyaṇā°

¹⁰ B °dākayaṇ, H °dāyakaṇ

¹¹ B H P S °anto

¹² S R sādhetvā

kara-gāharakkhasamutthāya¹ gambhīragirikandarāya upari atthataṇ ekapadikaṇ dandakasetuṇ āruyha gacchanto akkamanapadaṇ vissajjetvā ito c' ito ca olovento paripatitvā² kumbhīlādi-bhattaṇ hoti, evam eva ayam pi kammatthānaṇ vissajjetvā sacitte³ bahiddhā vikkhepaṇ gacchante kammatthānato parihāyati vattabhayaṃ atikkamituṇ na sakkoti Tatr' idaṇ opammasaṇsandanaṇ, purisassa sahasuddhāraṇ sādhetvā⁴ vaddhiṇ⁵ laddhakālo viya hi massa bhikkhuno ācariyasantike kammatthānassa ugghatākālo Antarā gambhīragirikandarā viya saṇsāro Tassa kumbhīlādīhi datthakālo viya vattamūlakā⁶ Ekapadikadandakasetu viya imassa bhikkhuno sajjhāyavīthi Tassa purisassa ekapadikaṇ dandakasetuṇ āruyha akkamanapadaṇ vissajjetvā ito c' ito ca olokentassa paripatitvā kumbhīlādīnaṇ bhattabhāvaṇ āpannakālo viya imassa bhikkhuno kammatthānaṇ vissajjetvā bahiddhā vikkhittacittassa kammatthānato parihāyitvā vattabhayaṇ samatikkamituṇ asamatthabhāvo veditabbo

Tasmā kesā manasikātabbā Kese manasikaritvā cittupādassa bahiddhā vikkhepaṇ patibāhītvā suddhacitten' eva lomā, nakhā, dantā, taco ti manasikātabbaṇ Evaṇ manasikaronto kammatthānato na parihāyati, vattabhayaṇ samatikkamati Opammaṇ pan' ettha tad eva parivattetvā veditabbaṇ Sahassuddhāraṇ sādhetvā⁴ vaddhiṇ labhitvā chekassa purisassa dandakasetuṇ āruyha nivāsanapārūpanaṇ saṇvidhāya dhātupatthaddhakāyaṇ⁷ katvā sotthinā paratīragamaṇaṇ viya chekassa bhikkhuno kese manasikaritvā cittupādassa bahiddhā vikkhepaṇ patibāhītvā suddhacitten' eva lomā, nakhā, dantā, taco ti manasikarontassa kammatthānato aparihāyitvā vattabhayaṇ⁸ samatikkamaṇaṇ veditabbaṇ Evaṇ bahiddhā vikkhepaṇ patibāhantenāpi hetthā vuttanayen' eva pannattī⁹ samatikkamanato manasikātabbaṇ. Kesā, lomā ti pannattīṇ vissajjetvā patikkūlaṇ patikkūlaṇ ti satī thāpetabbā Pathamaṇ yeva pana patikkūlato na

¹ S om makara, P, R °radakarakkhasa-samutthitāya, H °khasa-dutthāya.

² B aparī°.

³ H citte

⁴ S R sodhetvā

⁵ S R vaddhi

⁶ H P S R °mūlakāni, add mahābhikkhāni

⁷ S R °thaddhaṇ°

⁸ P H °bhaya

⁹ B H °nattiṇ

upatthāti, yāva na upatthāti, tāva pannatti na vissajjetabbā
Yadā upatthāti, tadā pannattijjā vissajjetvā patikkūlan tī
manasikātabbā Karontena ca hetthā vuttanayen' eva
pañcah' ākārehi patikkūlato manasikātabbā

Tacapañcakasmijjā hī vannasanthānagandhāsayaokāsavasen'
eva¹ pañcavidham pi patikkūlyā² labbhati³ Sesesu pi yañ
yañ⁴ labbhati,³ tassa tassa⁴ vasena manasikāro pavattetabbo
Tattha kesādayo pañca kothhāsā subhanimittā, rāgatthāni-
yañ, itthārammanan tī sankhyañ gatā Ye keci rajjanaka-
sattā nāma, sabbe te imesu pañcasu kothhāsesu rajjanti
Ayañ pana bhikkhu mahājanassa rajjanatthāne patikkūlan
tī appanañ pāpeti Tattha⁴ appanāppattito patthāya parato
akīlamanto va appanañ pāpunāti

Tatr' idañ opammañ yathā hī cheko dhanuggaho rājānañ
ārādhettvā satasahassutthānakañ⁵ gāmavarañ labhivā san-
naddhapañcāvudho tattha gacchanto antarāmagge dvattijsa
core disvā tesu pañca corajettake ghāteyya, tesāñ ghātita-
kālato patthāya tesu dve ekamaggañ patipajjamānā nāma
na honti, evañ sampadam idañ datthabbañ Dhanugga-
hassa rājānañ ārādhettvā gāmavarañ laddhakālo viya hī
imassa bhikkhuno ācariyasantike kammattthānañ uggahettvā
thitakālo Dvattijsa corā viya dvattijsa kothhāsā Pañca
corajettakā viya kesādayo pañca Corajettakānañ ghā-
titakālo viya imassa bhikkhuno sabbasattānañ rajjanatthāne
tacapañcake patikkūlan tī appanāya pāpitakālo Sesacorānañ
pānippahāren' eva palāyitakālo viya sesakothhāsesu akīla-
mantass' eva appanāppatti veditabbā

Evañ pannattijjā samatikkamantena ca anupubbamuñ-
canato manasikāro pavattetabbo Kesse manasikarontena
manasikaronten' eva kesesu sāpekkhena hutvā lomesu satī
pesetabbā⁶ Yāva lomā na upatthahanti, tāva kesā kesā tī
manasikātabbā Yadā pana lomā upatthahanti, tadā kesse
vissajjetvā lomesu satī upatthapetabbā⁶ Evañ⁶ nakhādīsu
pi manasikāro pavattetabbo

Tatr' idañ opammañ yathā hī jalūkā gacchamānā yāva

¹ SR om eva ² P pātik°

⁵ SR °hassagghanakañ

³ B labhati ⁴ SR om.

⁶ H patthapetabbā

purato patitthaṇaṇa na labhati, tāva pacchato nangutthena gahitathānaṇa na muñcati, yadā pana purato patitthaṇaṇa labhati, tadā nangutthaṇaṇa ukkhipitvā mukhena gahitathāne thapeti¹, evam eva² kese manasikarontena³ manasikaronten' eva kesesu sāpekkhena hutvā lomesu satī pesetabbā⁴ Yāva lomā na upatthahanti, tāva kesā kesā ti manasikātabbā Yadā lomā upatthahanti, tadā kese vissajjetvā lomesu satī upatthapetabbā⁴ Evaṇ nakhādisu pi⁵ manasikāro pavattetabbo Evaṇ pavattentena⁵ appanā hotīti vutta-manasikāra-kosallaṇa sampādetabbaṇa Kathaṇa² Idaṇa hi appanā-kammattathānaṇa manasikarontassa appanaṇa pāpunāti, pathamaṇa yeva tāva na upatthāti Anamataggasmiṇa hi saṅsāravatte ca³ nānārammanesu vaddhitaṇa cittaṇa kesā ti āviññitamatte sajjhāyasotānusārena gantvā⁶ matthalunge patitthāti Matthalungaṇa ti āviññitamatte sajjhāyasotānusārena āgantvā kesesu patitthāti Manasikarontassa manasikarontassa pana so so kothhāso upatthāti Satī samādhinā³ patitthahamānā⁷ pavattati Tena yo yo kothhāso adhikataṇa upatthāti, tattha tattha digunena yogaṇa katvā appanā pāpetabbā Evaṇ appanāya pāpitakālati patthāya sesakothhāsesu akālamanto appanaṇa pāpeti

Tattha tālavanamakkato va opammaṇa Api c' ettha evam pi yojanā veditabbā dvattiṇṇasatālakasmiṇa hi tālavane makkato pativasati,⁸ taṇa gahetukāmo luddo kotiyaṇa thita-tālamūle thatvā ukkutthim akāsi Māna-jātiko makkato taṇa taṇa tālaṇa langhitvā pariyaṇatātāle atthāsi Luddo tattha pi gantvā ukkutthim akāsi Makkato puna tathā² eva purimatāle patitthāsi So aparāparaṇa anubandhiyamāno kāmanto tassa tassā² eva tālassa mūle thatvā ukkutthukkutthakāle⁹ utthahitvā gacchanta gacchanta atikālamanto¹⁰ ekassa tālassa makulapannasūciṇa dalhaṇa gahetvā dhanukotiyā vijjhitvā ganhante pi na palāyati¹¹

Tatthā² dvattiṇṇa tālā viya dvattiṇṇa kothhāsā Makkato viya cittaṇa Luddo viya yogāvacaro Luddena tālamūle

¹ H patthapeti² S R H evaṇ³ S R om⁴ H patthapetabbā⁵ P adds na⁶ H P āgantvā⁷ P pi tittha°, B pi titthaha°⁸ S R vasati⁹ B P °thakāle¹⁰ B P H °lamanto¹¹ H palāyittha

thatvā ukkutthakāle¹ mānājātikassa makkatassa palāyitvā
 pariyaṇtakotiyaṇ thūta-kālo viya anamatagge saṅsāravatte
 ca² nānārammanesu vaddhitacittassa kesā ti āvajjitamatte
 sajjhāyasotānusārena gantvā matthalunge patitthānaṇ, pari-
 yantakotiyaṇ thatvā ukkutthe³ ormakoti-āgamanakālo viya
 matthalungan ti āvajjitamatte⁴ sajjhāyasotānusārena gantvā
 kesesu patitthānaṇ Aparāparaṇ anubandhiyamānassa kila-
 mantassa⁵ ukkutthukkutthatthāne⁶ utthānakālo viya mana-
 sikarontassa manasikarontassa tasmiṇ tasmiṇ kotthāse upat-
 thahante satiyā patitthāya patitthāya gamanaṇ Dhanuko-
 tiyā vijjhutvā gahantassāpi apalāyanakālo viya yo kotthāso
 adhikatarāṇ upatthāti, tasmiṇ digunaṇ manasikāraṇ katvā
 appanāya pāpanaṇ Tattha appanāya pāpitakālato patthāya
 sesakotthāsesu akilamanto va appanaṇ pāpessati,⁷ tasmā
 patikkūlaṇ patikkūlan ti punappunaṇ āvajjitabbaṇ, saman-
 nāharitabbaṇ, takkāhataṇ vitakkāhataṇ kātabbaṇ Evaṇ
 karontassa cattāro khandhā patikkūlārammanā honti, appa-
 naṇ pāpunāti Pubbhāgacittāni parikamma-upacārasan-
 khātāni savitakkasavicārānīti sabbaṇ hetthā vuttasadisam
 eva Ekaṇ pana kotthāsaṇ manasikarontassa ekam eva
 pathamajjhānaṇ nibbattati, pātiyekkaṇ manasikarontassa
 dvattiṇsa pathamajjhānāni nibbattanti Hatthe gahita-
 pañha⁸-vatthu pākātikam eva *

So taṇ nimittan ti so bhikkhu taṇ kammattthānanimittan

Āsevatī ti sevati bhajati

Bhāvetī ti vaddheti

Bahulīkarotī ti puṇappunaṇ karoti

Svāvattthitaṇ⁹ vavattthapetī ti suvavatthitaṇ karoti

Bahiddhā kāye cittaṇ upasaṇharatī ti evaṇ katvā bahiddhā
parassa kāye attano cittaṇ upasaṇharati, thapeti,¹⁰ peseti

Atthi 'ssa kāye ti atthi assa kāye

Ajjhattabahiddhā kāye cittaṇ upasaṇharatī ti kālena attano
kālena paresaṇ kāye cittaṇ upanāmeti¹¹

* *Vism* p 245 f

¹ B P H ukkutthi°

⁵ S R kilantassa

⁸ B.P °pañhā

¹¹ P. upatthāpeti

² S R om

⁶ B P °thitthāne

⁹ S R suvavat°

³ H °thiyā

⁷ S R pāpeti

¹⁰ H gameti

⁴ P āvi°

Atthi kāye ti idaṇ yasmā na ekantena attano kāyo, nāpi parass' eva kāyo adhippeto, tasmā vuttaṇ Ettha pana attano jīvamānakasarīre patikkūlan ti parikammaṇ karontassa appanā pi upacāram pi jāyati Parassa jīvamānakasarīre patikkūlan ti¹ manasikarontassa neva appanā jāyati, na upacāraṇ

Nanu ca dasasu asubhesu ubhayam p' etaṇ jāyatīti² Āma jāyati Tāni hi anupādinna kapakkhe thitāni, tasmā tattha appanā pi upacāram pi jāyati Idaṇ pana upādinna kapakkhe thitaṇ, ten' ev' ettha ubhayam p' etaṇ na jāyati, asubhānupassanā-sankhātā pana vipassanā-bhāvanā hotīti veditabbā

Imasmiṇ pabbe kiṇ kathitan ti³ Samathavipassanā kathitā Idān' ettha evaṇ² sabbāṇ³ manasikārasādhāraṇaṇ pakinnakaṇ veditabbā Etesaṇ hi

Nimittato lakkhanato, dhātuto atha suññato,
khandhādito ca viññeyyo, kesādīnaṇ vīnicchayo

Tattha *nimittato* ti dvattiṇṣākāre satthiṣataṇ nimittāni, yesaṇ vasena yogāvacaro dvattiṇṣākāraṇ kotthāsato pariggaṇhāti Seyyathidaṇ² Kesassa⁴ vannanimittaṇ, santhānanimittaṇ, disānimittaṇ, okāsanimittaṇ, paricchedanimittan ti pañca nimittāni hontī Lomādisu pi es' eva nayo

Lakkhanato ti dvattiṇṣākāre atthavīṣati-sataṇ lakkhanāni hontī, yesaṇ vasena yogāvacaro dvattiṇṣākāraṇ lakkhanato manasikaroti Seyyathidaṇ² Kese thaddhattalakkhanaṇ,⁵ ābandhattalakkhanaṇ,⁶ unhattalakkhanaṇ, vitthambhanalakhanan ti cattāri lakkhanāni hontī Lomādisu pi es' eva nayo.

Dhātuto ti dvattiṇṣākāre *Catudhātuko*⁷ āyaṇ bhikkhu puriso* ti vuttāsu dhātūsu atthavīṣati-sataṇ dhātuyo hontī, yasaṇ vasena yogāvacaro dvattiṇṣākāraṇ dhātuto pariggaṇhāti Seyyathidaṇ² Kese kakkhalatā pathavīdhātu, ābandhanatā āpodhātu, unhatā tejodhātu, vitthambhanatā vāyodhātūti catasso dhātuyo hontī Lomādisu pi es' eva nayo

Suññato ti dvattiṇṣākāre channavutī suññatā hontī, yasaṇ

* M iii, 238, reading Chadhāturo

¹ S R add parikammaṇ ² S R etth' eva ³ S R H sabba

⁴ P S R kesesu ⁵ H thaddhalak° ⁶ H ābandhanalak°

⁷ B P °dhāturo, H catasso dhātuyo, S R chadhāturo

vasena yogāvacaro dvattiṇṣākāraṇ suññato vipassati Seyya-
thidaṇ² Kesā suññā attena vā attaniyena vā¹ niccena vā²
dhuvena vā¹ sassatena vā¹ aviparināmadhammena vā ti kese
tāva attasuññatā, attaniyasuññatā nīcābhāvasuññatā ti
tisso suññatā honti Lomādisu pi es' eva nayo

Khandhādato ti dvattiṇṣākāre kesādisu khandhādivasena
pariggayhamānesu kesā katū khandhā honti, katū āyatanāni,
katū dhātuyo, katū saccāni, katū satipatthānānīti ādinā nayena
p' ettha vimicchayo viññātabbo

Evaṇ ajjhattādi-bhedato tividhena kāyānupassanaṇ vitthā-
rato dassetvā idāni *kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno* ti
ādin padāni bhājetvā dassetuṇ *anupassī* ti ādi āraddhaṇ
Tattha yāya anupassanāya kāyānupassī nāma hoti, taṇ
dassetuṇ *Tattha katamā anupassanā* ² *Yā paññā pajānanā* ti³
ādi vuttaṇ *Ātāpī* ti ādisu pi es' eva nayo Tattha *paññā*,
pajānanā ti ādin hetthā Cittuppadakandavannanāyaṇ vutta-
nayan' eva vedītabbāni ⁴ *Upeto* ti ādin sabbāni aññamañña-
vevacanāni Api ca āsevanāvasena *upeto*, bhāvanāvasena
sutthu upeto ti *samupeto Upāgato samupāgato, upapanno*
sampanno ti imesu pi⁵ dvīsu dukesu ayam eva nayo Ba-
hulikāravasena pana *samannāgato* ti evam ettha yojanā
vedītabbā *Iminā ātāpena upeto* ti ādisu pi es' eva nayo

Viharati ti pade tattha katamo vihāro ti pucchāṇ akatvā
puggalādhītthānāya desanāya desento *iriyati* ti ādim āha
Tass' attho catunnaṇ iriyāpathānaṇ aññatarasamangibhāvato
iriyati Tehi iriyāpathacatukkehi kāyasakatavattanena
vattati Ekaṇ iriyāpathadukkhaṇ aparena iriyāpathena bā-
hītvā⁶ cīratthītikabhāvena sarīrarakkhanato *pāpeti* Ekasmiṇ
iriyāpathe asanthahītvā sabbiriyāpathavattanato *yāpeti* ⁷
Tena tena iriyāpathena tathā tathā kāyassa yāpanato *yāpeti*
Cīrakālavattāpanato *carati* Iriyāpathena iriyāpathaṇ vic-
chindītvā jīvitaharanato *viharati*

Sv' eva kāyo loko ti yasmīṇ kāye kāyānupassī *viharati*,
sv' eva kāyo lujjanapalujjanatthena loko Yasmā pan' assa
kāye pahīyamānaṇ abhujjhādomanassaṇ vedanādisu pi pahī-
yati eva, tasmā *pañca pi upādānakkhandhā loko* ti vuttaṇ

¹ P om •² B P H om³ Vbh 194⁴ Dhś § 16⁵ SR om⁶ P bādhītvā⁷ P yāpeti

Santi ti ādisu pi nirodhavasena santatāya *santi* Bhāva-nāya samitattā *santi* Vatthu-pariññāya appavatti-vūpa-samavasena *vūpasanti* Nirodhasankhātaṃ atthaṃ gatā ti *atthangatā* Punappunaṃ nibbattiya patibāhitaṃ ativiya atthangatā ti *abbhatthangatā* *Appitā* ti vināsita Appa-vattiyaṃ thapitā ti pi attho *Vyappitā*¹ ti suvināsita Ati-viya appavattiyaṃ thapitā ti pi attho Yathā puna² na anvās-savanti, evaṃ sositaṃ *sosita* Sutthu sosita ti *visosita*, sukkhāpita ti attho Vigatanta³ katā ti *vyantīkatā* Ettha ca anupassanāya kammattānāvihārena kammattānikassa kāyapariharanaṃ, ātāpena⁴ sammappadhānaṃ, satī-sam-pajaññaṃ kammattānapariharanūpāyo, satiyā vā kāyānu-passanā-vasena patiladdho samatho, sampajaññaṃ vipas-sanā, abhiyjhā-domanassavināyena bhāvanā-phalaṃ vuttan ti vedītabbaṃ

Kāyānupassanāniddeso

Vedanānupassanāniddese pi hetthā vutta-sadisaṃ vutta-nayen' eva vedītabbaṃ *Sukhaṃ vedanaṃ vedayamāno*⁵ ti ādisu pana *sukhaṃ vedanaṃ* ti kāyikaṃ vā cetasikaṃ vā sukhaṃ vedanaṃ vedayamāno ahaṃ sukhaṃ vedanaṃ vedayāmīti pajānātīti attho Tattha kāmaṃ uttānaseyyakā pi dārakā thaññaṃ pīvanādi-kāle sukhaṃ vedayamānā sukhaṃ vedanaṃ vedayāmīti pajānanti, na pan' etaṃ evarūpaṃ jānanaṃ sandhāya vuttaṃ Evarūpaṃ hi jānanaṃ sattupaladdhiṃ nappa-jahati, satta-saññaṃ na ugghāteṭi, kammattānaṃ vā satīpat-thānabhāvanā vā na hoti Imassa pana bhikkhuno jānanaṃ sattupaladdhiṃ pajahati, satta-saññaṃ ugghāteṭi, kammattānaṃ c' eva satīpatthānabhāvanā ca hoti Idaṃ hi ko vedayati, kassa vedanā, kiṃkāranā vedanā ti evaṃ sampajā-avedīyanaṃ⁶ sandhāya vuttaṃ

Tattha ko vedayati? Na koci satto vā puggalo vā vedayati Kassa vedanā ti? Na kassaci sattassa vā puggalassa vā ve-danā. Kiṃkāranā vedanā ti? Vatthu-ārammanā ca⁷ pan' esā vedanā Tasmā esa evaṃ pajānāti taṃ taṃ⁸ sukhādīnaṃ vatthūṃ ārammanaṃ katvā vedanā va vedayati Taṃ pana

¹ B byattitā

² SR om

³ SR vīantaṃ

⁴ H atāpena

⁵ P SR vedīya° *always*, *Vbh* 195

⁶ H °vedayamānaṃ

⁷ P va

⁸ SR tattha

vedanāpavattiṃ upādāya ahaṃ vedayāmiti vohāramat-
taṃ hotīti Evaṃ vatthuṃ ārammaṇaṃ katvā vedanā veda-
yatīti sallakkhento¹ esa sukhaṃ vedanaṃ vedayāmiti pajā-
nātīti veditabbo, Cittalapabbate aññataro thero viya
Thero kira aphāsukakāle balavavedanāya nitthunanto² apa-
rāparaṃ parivattati Tam eko daharo āha katarāṃ vo³
bhante thānaṃ rujaṭīti Āvuso, pāṭiyekkaṃ rujanatthānaṃ⁴
nāma natthi. vatthuṃ ārammaṇaṃ katvā vedanā va vedaya-
tīti Evaṃ jānanakālato patthāya adhivāsetuṃ vattati no
bhante ti Adhivāseṃ āvuso ti Adhivāsanaṃ bhante seyyo
ti Thero adhivāsesi Vāto yāva hadayā phālesi Mañcake
antāni rāsikatāni ahesuṃ Thero daharassa dassesi. Vattat'
āvuso ettakā adhivāsanaṃ ti Daharo tunhī ahosi Thero
viriyasamataṃ⁵ yojetvā saha patisambhidāhi arahattaṃ
pāpunitvā samasīsī hutvā parinibbāyi

Yathā ca sukhaṃ, evaṃ *dukkhaṃ* pe *nirāmisāṃ*
adukkhamasukhaṃ vedanaṃ vedayamāno nirāmisāṃ adukkha-
masukhaṃ vedanaṃ vedayāmiti pajānāti.

Iti Bhagavā rūpakammatthānaṃ kathetvā arūpakammat-
thānaṃ kathento vedanā-vasena kathesi Duvidhaṃ hi
kammatthānaṃ rūpakammatthānaṃ arūpakammatthānaṃ ca
Rūpapariggaho arūpapariggaho ti pi etad eva vuccati Tattha
Bhagavā rūpakammatthānaṃ kathento sankhepamanasikā-
ravasena vā vitthāramanasikāravasena vā catudhātu-vavat-
thānaṃ kathesi Tad ubhayam pi Visuddhimagge sabbā-
kāro dassitam eva Arūpakammatthānaṃ⁶ kathento ye-
bhuyyena vedanāvasena kathesi Tividho hi arūpakammat-
thāne abhiniveso phassavasena, vedanāvasena, cittavāsenāti
Kathaṃ⁷ Ekaccassa⁷ hi sankhittena vā vitthārena vā
pariggahite rūpakammatthāne⁸ tasmiṃ ārammane cittaceta-
sikanāṃ pathamābhiniṇṇāto taṃ ārammaṇaṃ phusanto uppaj-
jamāno phasso pākato hoti Ekaccassa taṃ ārammaṇaṃ
anubhavanti uppajjamānā vedanā pākataṃ hoti Ekaccassa
taṃ ārammaṇaṃ pariggahetvā vijānantaṃ uppajjamānaṃ
viññānaṃ pākataṃ hoti

¹ BH °khanto⁴ BH ruja°⁶ P adds pana² PSR nittha°⁵ BH SR °samādhū, P °samathaṃ⁷ R ekassa³ BH kho⁸ SR om rūpa.

Tattha yassa phasso pākato hoti, so pi na kevalaṇ phasso va uppajjati, tena saddhiṇ tad ev' ārammanaṇ anubhavamānā vedanā pi uppajjati, sañjānamānā¹ saññā pi, cetayamānā cetanā pi, vijānamānaṇ¹ viññānam pi uppajjatīti phassapañcamake yeva pariggaṇhāti Yassa vedanā pākataṇ hoti, so pi na kevalaṇ vedanā va uppajjati, tāya saddhiṇ tad ev' ārammanaṇ phusamāno phasso pi uppajjati, sañjānamānā¹ saññā pi, cetayamānā cetanā pi, vijānamānaṇ¹ viññānam pi uppajjatīti phassapañcamake yeva pariggaṇhāti Yassa viññānaṇ pākataṇ hoti, so pi na kevalaṇ viññānam eva uppajjati, tena saddhiṇ tad ev' ārammanaṇ phusamāno phasso pi uppajjati, anubhavamānā vedanā pi, sañjānamānā¹ saññā pi, cetayamānā cetanā pi uppajjatīti phassapañcamake yeva pariggaṇhāti

So ime phassapañcamakā dhammā kiṇ-nissitā ti upadhārento vatthu-nissitā² ti pajānāti Vatthu nāma karaṇakāyo Yaṇ³ sandhāya vuttaṇ *Idaṇ ca pana me⁴ viññānaṇ ettha sītaṇ,⁵ ettha patibaddhaṇ* ti So atthato bhūtāni ceva upādārūpāni ca Evam ettha vatthu rūpaṇ, phassapañcamakā nāmaṇ ti nāma-rūpaṇ eva passatī Rūpaṇ c' ettha rūpakkhandaṇ, nāmaṇ cattāro arūpīno khandhā ti pañcakkhandhamattaṇ hoti Nāmarūpavinimuttā⁶ hi pañcakkhandhā pañcakkhandhavinimuttaṇ⁶ vā nāmarūpaṇ natthi So ime pañcakkhandhā kiṇ-hetukā ti upaparikkhanto avijjādi-hetukā ti passatī Tato paccayo c' eva paccayuppannaṇ ca idaṇ, añño satto vā puggalo vā natthi, suddhasankhārapuñjamattam evāti sappaccayanāmarūpavasena tilakkhanaṇ āropetvā vipassanāpatipātīyā aniccaṇ, dukkhaṇ, anattā ti sammāsanto vicarati So ajja, ajjā ti pativedhaṇ ākankhamāno tathārūpe divase utusappāyaṇ puggalasappāyaṇ bhojanasappāyaṇ dhammasavanasappāyaṇ vā labhītvā ekapallankena nisinno va vipassanaṇ matthakaṇ pāpetvā arahatte patitthāti⁷ Evaṇ imesaṇ tinnam piṇaṇaṇ yāva arahattā kammattānaṇ kathitaṇ hoti.*

Idha pana Bhagavā arūpakammattānaṇ kathento vedanā-

* D 1, 76, M 11, 17

¹ BH °jānana°

² B vatthuy°

³ P Taṇ

⁴ SR om

⁵ SR nissitaṇ

⁶ PSR °nimmut°

⁷ BH °thasi

vasena kathesi Phassavasena vā¹ hi viññānavasena vā² kathiyamānaṃ na pākataṃ hoti, andhakāraṃ viya khāyati Vedanā-vasena pana pākataṃ hoti Kasmā³ Vedanānaṃ uppattipākataṭṭhāya Sukhadukkhavedanānaṃ hi uppatti pākataṃ Yadā sukhaṃ uppajjati, sakalasarīraṃ khobhentaṃ maddantaṃ pharamānaṃ abhisandayamānaṃ,⁴ satadhotasapiṇṇaṃ khādāpayantaṃ viya, satapākataṇaṃ makkhāpayamānaṃ⁵ viya, udakaghatasahassena parilāhaṃ nibbāpayamānaṃ⁶ viya, aho sukhaṃ, aho sukhaṃ ti vācaṃ nicchārayamānam eva uppajjati Yadā dukkhaṃ uppajjati, sakalasarīraṃ khobhentaṃ maddantaṃ pharamānaṃ abhisandayamānaṃ, tattaphālaṃ⁷ pavesentaṃ⁸ viya, vīlinatambalohena āsūcantaṃ viya, sukhatinavanappatimhi⁹ araṇṇe dāru-ukkākalāpaṃ pakkhīpamānaṃ viya aho dukkhaṃ, aho dukkhaṃ ti vipplāpayamānam eva uppajjati Iti sukhadukkhavedanānaṃ uppatti pākataṃ hoti

Adukkhamasukhā pana duddīpanā andhakārā avibhūtā Sā sukhadukkhānaṃ apagame sātāsātapatikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkkhamasukhā vedanā ti nayato gāhantaṃ pākataṃ hoti Yathā kiṃ¹⁰ Antarā pitthipāsānaṃ āruhitvā¹¹ palāyantaṃ mīgassa anupathaṃ gacchantaṃ mīgaluddako pitthipāsānaṃ orabhāge¹² aparabhāge¹³ pi padaṃ dīsvā majjhe apassantaṃ pi ito ārūlho, ito orūlho, majjhe pitthipāsāne iminā padesena gato bhavissatīti nayato jānāti Evaṃ ārūlhatthāne padaṃ viya hi sukhāya vedanāya uppatti pākataṃ hoti Orūlhatthāne padaṃ viya dukkhāya vedanāya uppatti pākataṃ hoti Ito ārūlho, ito orūlho,¹⁴ majjhe eva¹⁵ gato ti nayato gāhantaṃ viya sukhadukkhānaṃ apagame sātāsātapatikkhepavasena majjhattākārabhūtā adukkkhamasukhā vedanā ti nayato gāhantaṃ pākataṃ hoti

Evaṃ Bhagavā pathamaṃ rūpakammatthānaṃ kathetvā pacchā arūpakammatthānaṃ kathento vedanā-vasena vivattetvā¹⁶ dassesi Na kevalaṃ ca idh' eva evaṃ dassesi, Dīghanikāyamhi Mahānidāne, Sakkapaṇṇe Mahāsattipattihā-

¹ P S R om ² P adds ca ³ R °damānaṃ ⁴ P °piya°
⁵ P R S tattakapālaṃ ⁶ B H °santaṃ ⁷ P S °vanaspatimhi
⁸ S R āruhitvā ⁹ P R add pi ¹⁰ P para°, S R pāra°
¹¹ H āruyha ¹² P S R evaṃ ¹³ °vattetvā (?)

ne,* Majjhimanikāyamhi Satipatthāne ca, Cūlatanhāsankhaye, Mahātanhāsankhaye, Cūlavedalle, Mahāvedalle, Ratthapālasutte, Māgandhiyasutte, Dhātuvibhange, Āneñjasappāye,† Saṅyuttanikāyamhi Cūlanidānasutte, Rukkhopame, Parivīmaṇṣanasutte, sakale Vedanā-Saṅyutte ti‡ evaṇ anekesu suttesu pathamaṇ rūpakammatthānaṇ kathetvā pacchā arūpakammatthānaṇ vedanā-vasena vimivattetvā¹ dassesi Yathā ca tesu tesu, evaṇ imasmim pi Satipatthānavibhange pathamaṇ rūpakammatthānaṇ kathetvā pacchā arūpakammatthānaṇ vedanāvasena vimivattetvā dassesi

Tattha sukhaṇ vedanaṇ ti ādisu ayaṇ aparo² pi pajānana-pariyāyo sukhaṇ vedanaṇ vedayāmīti pajānāti ti sukhavedanākkhane dukkhāya vedanāya abhāvato sukhaṇ vedanaṇ vedayamāno sukhaṇ vedanaṇ vedayāmīti pajānāti Tena yā pubbe bhūtapubbā dukkhā³ vedanā, tassā idāmi abhāvato imassā ca sukhāya ito pathamaṇ abhāvato vedanā nāma aniccā adhuvā viparināmadhammā ti itiha tattha sampajāno hoti Vuttam pi c'etaṇ Bhagavatā Yasmīṇ Aggivesana samaye sukhaṇ vedanaṇ vedeti,⁴ neva tasmīṇ samaye dukkhaṇ vedanaṇ vedeti, na adukkhamasukhaṇ vedanaṇ vedeti, sukhaṇ yeva tasmīṇ samaye vedanaṇ vedeti⁴ Yasmīṇ⁵ Aggivesana samaye dukkhaṇ pe adukkhamasukhaṇ vedanaṇ vedeti, neva tasmīṇ samaye sukhaṇ vedanaṇ vedeti, na dukkhaṇ vedanaṇ vedeti, adukkhamasukhaṇ yeva tasmīṇ samaye vedanaṇ vedeti Sukhā pi kho⁶ Aggivesana vedanā aniccā sankhatā paticcasamuppannā khayadhammā vayadhammā virāgadhammā nirodhadhammā Dukkhaṇ pi kho pe adukkhamasukhā pi kho Aggivesana vedanā aniccā sankhatā pe nirodhadhammā ti evaṇ passaṇ Aggivesana sutavā ariyasāvako sukhāya⁷ vedanāya nibbindati, dukkhāya pi vedanāya nibbindati, adukkhamasukhāya pi vedanāya nibbindati, nibbindaṇ virājati, virāgā vimuccati, vimuttasmiṇ vimutti⁸ aṇhīti⁸ nānaṇ hoti, khīnā jāti, vusitaṇ brahmacariyaṇ, kataṇ karanīyaṇ, nāparaṇ itthattāyā ti pajānāti ti §

* D ii, 55, 263, 290

† M i, 55, 251, 256, 299, 212, ii, 54, i, 501, iii, 257, ° ii, 228

‡ S ° ii, 92, ° v, 191, ii, 80, iv, 204 f § M i, 500

¹ °vattetvā (°) ² B P paro ³ S R dukkha ⁴ S R vediyati

⁵ B H Parasmīṇ ⁶ S R om ⁷ P S H add pi ⁸ P vimuttam itti

Sāmisāṇ vā sukhaṇ ti¹ ādisu sāmisā sukhā nāma pañca-kāmaguṇāmisa-nissitā cha gehasitasomanassavedanā Nirāmisā sukhā nāma cha nekkhammanissita²-somanassavedanā Sāmisā dukkhā nāma cha gehasitadomanassavedanā Nirāmisā dukkhā nāma cha nekkhammanissita²-domanassavedanā³ Sāmisā adukkhamasukhā nāma gehasita-upekkhāvedanā Nirāmisā adukkhamasukhā nāma cha nekkhammanissita⁴-upekkhāvedanā Tāsaṇ vibhāgo Uparipannāse pāhiyaṇ āgato yeva

So taṇ mmittan ti so taṇ vedanānimmittan *Bahiddhā vedanāsū* ti parapuggalassa vedanāsu *Sukhaṇ vedanaṇ vedayamānaṇ* ti parapuggalaṇ sukhavedanaṇ vedayamānaṇ *Aṇṇhattabāhiddhā* ti kālana attano kālana parassa vedanāsu cittaṇ upasaṇharatī Imasmiṇ vāre yasmā neva attā na paro niyamito, tasmā vedanāpariggahamattam eva dassetuṇ *Idha bhikkhu sukhāṇ vedanaṇ sukhā vedanā* ti ādi vuttaṇ Sesam ettha uttānam⁵ eva Imasmiṇ pana pabbe suddhavi-passanā va kathitā ti

Vedanānupassanāniddeso

Cittānupassanāniddese pi hetthā vutta-sadisaṇ vuttanayen' eva veditabbaṇ *Sarāgaṇ vā cittaṇ* ti⁶ ādisu pana *sarāgaṇ* ti atthavidhaṇ lobhasahagataṇ

Vītarāgaṇ ti lokiyakusalāvyākataṇ Idaṇ pana yasmā sammasanaṇ, na dhammasamodhānaṇ,⁷ tasmā idha ekapade pi lokuttaraṇ na labbhatī Yasmā pahānekattavasena rāgādihi saha vattanti, pahiyanti tasmā dvisu padesu nippariyāyena na labbhanti⁸ na gahitāni Sesāni cattāni akusala-cittāni neva purimapaḍaṇ, na pacchimapaḍaṇ bhajanti

Sādosan ti duvidhaṇ domanassasahagataṇ

Vītadosan ti lokiyakusalāvyākataṇ Sesāni dasa akusala-cittāni neva purimapaḍaṇ, na pacchimapaḍaṇ bhajanti

Samohan ti vicikicchā-sahagataṇ c' eva uddhaccasāhagataṇ cāti duvidhaṇ Yasmā pana moho sabbākusalesu uppajjati,

¹ Vbh 196

² S R °masita

³ S R om domanassa

⁴ S R °masitā

⁵ P vut°

⁶ Vbh 197

⁷ S R sammasanadhamme samodhānaṇ

tasmā sesāni pi idha vattanti eva Imasmīṃ yeva hi duke dvādasākusalacittāni pariyādimnānīti

Vītamohan ti lokiyakusalāvyākataṃ

Sankhittan ti thīnamiddhānupatitaṃ, etaṃ hi sankutita-cittaṃ nāma

Vikkhittan ti uddhaccasahagataṃ, etaṃ hi pasatacittaṃ¹ nāma

Mahaggatan ti rūpāvacaraṃ arūpāvacaraṃ ca

Amahaggatan ti kāmāvacaraṃ

Sa-uttaran ti kāmāvacaraṃ

Anuttaran ti rūpāvacaraṃ ca arūpāvacaraṃ ca Tatrāpi sa-uttaraṃ rūpāvacaraṃ, anuttaraṃ arūpāvacaram² eva

Samāhītan ti yassa appanāsamādhī upacārasamādhī vā atthi

Asamāhītan ti ubhayasamādhī-rahitaṃ³

Vimuttan ti tadangavikkhambhanavimuttīhi vimuttaṃ⁴

Avimuttan ti ubhayavimuttirahitaṃ Samuccheda-patip-passaddhi-nissaranavimuttīnaṃ pana idha okāso va natthi

Sarāgam assa cittaṃ ti sarāgaṃ assa cittaṃ Sesāṃ hetthā vuttanayattā uttānattham⁵ eva Imasmim pi pabbe suddha-vipassanā va kathitā ti.

Cittānupassanānīddeso

Ettāvātā yasmā kāyānupassanāya rūpakkhandhapariggaho va kathito, vedanānupassanāya vedanākkhandhapariggaho va, cittaṇupassanāya viññānakkhandhapariggaho va, tasmā idāni sampayuttadhammasīse, saññā-sankhārakkhandhapariggaham pi kathetuṃ dhammānupassanaṃ dasento *kathaṃ ca bhikkhū* ti ādīm āha Tattha *santaṃ* ti⁶ abhinhasamudācāravasema saṃvijjamānaṃ

Asantaṃ ti asamudācāravasena vā pahīnattā vā avijjamānaṃ

Yathā cū ti yena kāraṇena kāmaccchandassa uppādo hoti

Taṇ ca pajānātī ti taṇ ca kāraṇaṃ pajānātī Imiṇā nayena sabbapadesu attho vedītabbo Tattha subhanūmitte ayoniso

¹ P SR visata°

² B. anupā°

³ P °vīrahitaṃ

⁴ B P vimuttan

⁵ P vut°

⁶ Vbh 199

manasikārena kāmacchandassa uppādo hoti Subhanimittaṇṇāma subham pi subhanimittaṇṇ, subhārammanañ pi subhanimittaṇṇ Ayoniso manasikāro nāma anupāyamanasikāro uppathamanasikāro, anicce niccan ti vā dukkhe sukhan ti vā anattani attā ti vā asubhe subhan ti vā manasikāro Taṇṇ tattha bahulaṇṇ pavattayato kāmacchando uppajjati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave subhanimittaṇṇ, tattha ayoniso manasikārabahulikāro, ayam āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa uppādāya, uppannassa vā kāmacchandassa bhvyyobhāvāya, vepullāyā ti **

Asubhanimitte pana yoniso manasikāren' assa pahānaṇṇ hoti Asubhanimittaṇṇ nāma asubham pi asubhanimittaṇṇ, asubhārammanam pi asubhanimittaṇṇ Yoniso manasikāro nāma upāyamanasikāro pathamanasikāro, anicce aniccan ti vā dukkhe dukkhan ti vā anattani anattā ti vā asubhe asubhan ti vā manasikāro Taṇṇ tattha bahulaṇṇ¹ pavattayato kāmacchando pahiyati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave asubhanimittaṇṇ Tattha yoniso manasikārabahulikāro, ayam āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa anuppādāya,² uppannassa vā kāmacchandassa pahānāya, na bhvyyobhāvāya, na vepullāyā ti †*

Api ca cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saṇvattan ti asubhanimittassa uggaho, asubhabhāvanānuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyānamittatā, sappāyakathā ti Dasavidhaṇṇ hī asubhanimittaṇṇ ugghan-tassāpi kāmacchando pahiyati, bhāventassāpi, indriyesu pihitadvārassāpi, caṭunnaṇṇ pañcannaṇṇ ālopānaṇṇ okāse satī udakaṇṇ pivitvā, yāpanasīlatāya bhojane mattaññuno pi Tena vuttaṇṇ

Cattāro pañca ālope, abhuttvā udakaṇṇ pive,
ālaṇṇ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno ti ‡

Asubhakammika-Tissattherasadise asubhabhāvanārate kalyānamitte sevantassāpi³ kāmacchando pahiyati, thāna-sajjādīsu dasa asubhanissitasappāyakathāya pi pahiyati

* S v, 105

† Ibid

‡ Thag ver 983

¹ S R om

² B anupā°

³ B sentassapi

Tena vuttaṇ cha dhammā kāmaccchandassa pahānāya saṇvattanti tī Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa kāmaccchandassa arahattamaggena āyatuṇ anuppādo hotīti pajānāti

Patighaṇimutte ayoniso manasikārena pana vyāpādassa uppādo hotī Tattha patighaṇaṃ pi patighaṇimuttaṇ nāma,¹ patighārammanam pi patighaṇimuttaṇ Ayoniso manasikāro sabbattha ekalakkhano va Taṇ tasmīṇ nimitte bahulaṇ pavattayato vyāpāpo uppajjati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave patighaṇimuttaṇ Tattha ayoniso manasikārahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā vyāpādassa uppādāya, uppannassa vā vyāpādassa bhīyyobhāvāya vepullāyā* tī * Mettāya pana cetovimuttiyā yoniso manasikāren' assa pahānaṇ hotī Tattha mettā tī vutte appanā pi upacāro pi vattati Cetovimuttiṃ appanā va Yoniso manasikāro vuttalakkhano va Taṇ tattha bahulaṇ pavattayato vyāpādo pahiyati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave mettā cetovimutti Tattha yoniso manasikārahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā vyāpādassa anuppādāya, uppannassa vā vyāpādassa pahānāya, na bhīyyobhāvāya, na vepullāyā* tī *

Api ca cha dhammā vyāpādassa pahānāya saṇvattanti mettānimittassa uggaḥo, mettābhāvanānuyogo, kammassakatā-paccavekkhanā, patisankhānabahulatā² kalyāṇamittatā, sappāyakathā tī Odissakānodissaka-disāpharanānaṇ hī aññataravasena mettaṇ ugghantassāpi vyāpādo pahiyati, odhiso anodhiso disāpharanavasena³ mettaṇ bhāventassāpi Tvaṇ etassa kuddho kiṇ karissasī⁴ Kim assa silādini vināsetuṇ sakkhissasī⁵ Nanu tvaṇ attanō kammena āgantvā attano kammen' eva gamissasī⁶ Parassa kujjhaṇaṇ nāma⁷ vitaccikangāra⁸-tatta-ayosalāka-gūthādini gahetvā parassa paharītukāmatā-sadisaṇ hotī Eso pi tava kuddho kiṇ karissasī⁹ Kin te silādini vināsetuṇ sakkhissasī¹⁰ Esa attano kammen' āgantvā attano kammen' eva gamissasī Appaticchitaṇ¹¹ pahenakaṇ viya, pativātakhitta-rajomutthi

* S 7, 103

¹ P om

² BH °bahulikātā

³ H dīsāya°

⁴ SR pana

⁵ B vitaccita°

⁶ P SR Apa°, H Asampaticchita

viya ca etass' ev' esa kodho matthake patissatīti evaṇ attano ca parassa ca kammassakataṇ paccavekkhato pi, ubhaya-kammassakataṇ paccavekkhitvā patisankhāne thitassāpi, Assaguttattherasadise mettābhāvanā-rate kalyānamitte sevantassāpi vyāpādo pahīyati, thānaniṣajjādisu mettāniṣṣita-sappāyakathāya pi pahīyati Tena vuttaṇ cha dhammā vyāpādassa pahānāya saṇvattanti ti Imehi pana chahi dhammehi pahinassa vyāpādassa anāgāmmaggena āyatūṇ anuppādo hotīti pajānāti

Aratī ti¹ ādisu ayoniso manasikārena thīnamiddhassa uppādo hoti

Aratī nāma ukkanthitā²

Tandī nāma kāyālasīyatā

*Vijambhitā*³ nāma kāyavināmanā

Bhattasammado nāma bhattamucchā bhattaparilāho

Cetaso līnattaṇ nāma cīttassa līnākāro

Imesu aratī-ādisu ayoniso manasikāraṇ bahulaṇ pavattayato thīnamiddhaṇ uppajjati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave aratī tandī vijambhitā bhattasammado cetaso līnattaṇ Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā thīnamiddhassa uppādāya, uppannassa vā thīnamiddhassa bhīyyobhāvāya vepullāyā* ti *

Ārambhadhātu-ādisu pana yoniso-manasikāren' assa⁴ pahānaṇ hoti *Ārambhadhātu*⁵ nāma pathamārambhavīriyaṇ⁵ *Nikkamadhātu* nāma kosajjato nikkhantattā tato balavataṇ Parakkamadhātu nāma paraṇ paraṇ thānaṇ akkamanato tato pi balavataṇ Imasmīṇ tippabhede vīriye yoniso-manasikāraṇ bahulaṇ pavattayato thīnamiddhaṇ pahīyati Ten' āha Bhagavā *Atthi bhikkhave ārambhadhātu,*⁵ *nikkamadhātu, parakkamadhātu Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā⁶ thīnamiddhassa anupādāya, uppannassa vā⁶ thīnamiddhassa na bhīyyobhāvāya, na vepullāyā* ti *

Api ca cha dhammā thīnamiddhassa pahānāya saṇvattanti

* S v, 105

¹ P S R Aratī

² B H S R °thitā

³ P S R °bhukā

⁴ S °sīkārasa.

⁵ H S. °rabbha°

⁶ S om

atibhojane nimittagāho, iriyāpathasamparivattanatā, āloka-saññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyānamittatā, sappāya-kathā ti Āharahatthaka¹ - bhuttavamitaka - tatthavattaka-alaṅsātaka-kākamāsakabhojanaṅ bhuñjitvā rattitthānadivā-thāne² nisinnassa hi samanadhammaṅ karoto thīnamiddhaṅ mahāhatthi viya ottharantaṅ āgacchatī Catupañca-ālopa-okāsaṅ pana thapetvā pāṇiyaṅ pivitvā yāpanasīlassa bhikkhuno taṅ na hotīti atibhojane nimittaṅ gahantassāpi thīnamiddhaṅ pahiyatī Yasmīṅ iriyāpathe thīnamiddhaṅ okkamati, tato aññaṅ parivattentassāpi³ rattiṅ candāloka-dipāloka-ukkāloke, divā suriyālokaṅ manasikarontassāpi, abbhokāse vasantassāpi, Mahākassapattherasadise pahīnathīnamiddhe kalyānamitte sevantassa pi thīnamiddhaṅ pahiyatī Thānani-sajjādisu dhutanganissitasappāyakathāya pi pahiyatī Tena vuttaṅ Cha dhammā thīnamiddhassa pahānāya saṅvattantī ti Imehi pana चाहि dhammehi pahīnassa thīnamiddhassa arahattamaggena āyatiṅ anuppādo hotīti pajānāti

Cetaso avūpasame ayoniso-manasikārena uddhaccakukkuccassa uppādo hotī Avūpasamo nāma avūpasantākāro Uddhaccakukkuccam eva taṅ atthato Tattha ayoniso-manasikāraṅ bahulaṅ pavattayato uddhaccakukkuccaṅ up-pajjati Ten' āha Bhagavā⁴ *Atthi bhikkhave cetaso avūpasamo Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa uppādāya, uppannassa vā uddhaccakukkuccassa bhīyyobhāvāya vepullāyā ti* * Samādhī-sankhāte pana cetaso vūpasame yoniso manasikārena pan' assa⁵ pahānaṅ hotī Ten' āha Bhagavā⁴ *Atthi bhikkhave cetaso vūpasamo Tattha yoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa anuppādāya, uppannassa vā uddhaccakukkuccassa na bhīyyobhāvāya, na vepullāyā ti* †

Api ca cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saṅvattantī Bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññutā,

* S v, 103

† Ibid 106.

¹ B H Āhāra°

² S R °vāthāne

³ B °vattan°.

⁴ S om

⁵ S om pan'.

vuddhasevitatā,¹ kalyānamittatā, sappāyakathā tī Bāhusaccena² pi hi ekaṇ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā Nīkāye pāhivasena ca atthavasena ca ugghanantassāpi uddhacacakkuccaṇ pahiyatī, kappiyākappiyaparipucchā-bahulasāpi, Vinayapaññattiyaṇ cinnavasībhāvatāya pakataññuno pi, vuddhe¹ mahallakatthere upasankamantassāpi, Upālittherasadise Vinayadhare kalyānamitte sevantassa pi uddhacacakkuccaṇ pahiyatī Thānanissajjādisu kappiyākappiyānissitasappāyakathāya pi pahiyatī Tena vuttaṇ Cha dhammā uddhacacakkuccassa pahānāya saṇvattantī tī Imehi pana chahi dhammehi pahīne uddhacacakkucca uddhacassa arahattamaggena, kukkuccassa anāgāmmaggena āyatī anuppādo hotīti pajānāti

Vicikicchāthānīyesu dhammesu ayoniso manasikārena vicikicchāya uppādo hotī Vicikicchāthānīyā dhammā nāma punappunaṇ vicikicchāya kāranattā vicikicchā yeva³ Tattha ayoniso manasikāraṇ bahulaṇ pavattayato vicikicchā uppajjati Ten' āha Bhagavā Atthi bhikkhave vicikicchāthānīyā dhammā Tattha ayoniso manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannāya vā vicikicchāya uppādāya, uppannāya vā vicikicchāya bhīyyobhāvāya vepullāyā tī * Kusalādidhammesu yoniso manasikārena pan' assā⁴ pahānaṇ hotī Ten' āha Bhagavā Atthi bhikkhave kusalākusalā dhammā, sāvaṇṇānavajjā dhammā, sevtabbāsevitabbā dhammā, hīnapanītā dhammā, kanhasukkasappatibhāgā dhammā Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannāya vā vicikicchāya anuppādāya, uppannāya vā vicikicchāya na bhīyyobhāvāya, na vepullāyā tī †

Api ca cha dhammā vicikicchāya pahānāya saṇvattantī. bahussutatā, paripucchakatā, vināye pakataññūtā, adhimokkhabahulatā, kalyānamittatā, sappāyakathā tī Bāhusaccena² pi hi ekaṇ vā pe pañca vā nīkāye pāhivasena ca atthavasena ca ugghanantassāpi vicikicchā-pahiyatī, tīni ratanāni ārabha paripucchā-bahulassāpi, vināye cinnavasībhāvassāpi, tīsu ratanesu okappanīyasaddhāsankhātā-

* S v, 103

† Ibid 106

¹ B H vuddh°² B H Bāhussac°.³ S. va⁴ H °ssa

Nīvaranapabbhaṇ

Asantan ti appatīlābhavasena avijjamānaṃ

Apī ca cattāro dhammā satisambojjhangassa uppādāya
 saṅvattanti satisampajaññaṃ, mutthassati-puggalaparivaj-
 janatā, upatthitassati-puggalasevanatā, tad adhimuttatā ti
 Abhikkantādisu hi sattasu thānesu satisampajaññena
 bhattanikkhittakākasadise mutthassati-puggale parivajjane-
 na, Tissadattatthera-Abhayatthera-sadise upatthitassati-
 puggale sevanena, thānaniṣajjādisu satisamutthāpanatthaṃ
 ninnaponapabbhāracittatāya ca satisambojjhango uppajjati
 Evaṃ catūhi kāranehi uppannassa paṇ' assa arahattamaggena
 bhāvanā pāripūri hotīti pañānāti

Dhammavicayasambojjhangassa pana *Atthi bhikkhave kusālākusalā dhammā . pe kanha-sukkasappatibhāga dhammā* Tattha *yoniso-manasikārabahulikāro, ayam āhāro anuppannassa vā dhammavicayasambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā dhammavicayasambojjhangassa bhuyyobhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṇvattatī* ti¹ evaṃ uppādo hoti.

† *Ibid.* 104

² S adds ca

Api ca satta dhammā dhammavicayasambojjhangassa uppādāya saṅvattanti paripucchakatā, vatthu-visadakīriyā, indriyasamattapatipādanā, duppaññapuggalaparivajjanaṇ,¹ paññavantapuggalasevanā,¹ gambhīraññanacariyapaccavekkhanā, tad-adhimuttatā ti

Tattha paripucchakatā ti khandha-dhātu-āyatana-indriya² bala - bojjhanga - magganga - jhāna - samatha - vipassanānaṇ³ atthasannissita⁴-paripucchābahulatā

Vatthuvīsadakīriyā ti ajjhattikabāhīraṇaṇ vatthūnaṇ viśadabhāvakaranaṇ Yadā hi 'ssa kesa-nakha-lomāni⁵ dīghāni honti, sarīraṇ vā ussannadosaṇ ceva sedamalamakkhitaṇ ca, tadā ajjhattikaṇ vatthu avisaḍaṇ hoti aparisuddhaṇ Yadā pana cīvaraṇ jīnaṇ kīṭṭhaṇ duggandhaṇ hoti, senāsanaṇ vā uklāpaṇ, tadā bāhīraṇ vatthu avisaḍaṇ hoti, aparisuddhaṇ, tasmā kesādicchedanena uddhaṇ-virecana-adhovirecanādīhi sarīraṇ⁶ sallahukabhāvakaranena ucchādana-nahāpanena ca ajjhattikavatthu viśaḍaṇ kātabbaṇ Sūcikkamma-dhovana-rajana-paribhandakaranādīhi bāhīravatthu viśaḍaṇ⁷ kātabbaṇ Etasmiṇ hi ajjhattikabāhīravatthumhi⁸ avisaḍe uppannesu cittacetāsikesu ñānam pi avisaḍaṇ hoti aparisuddhaṇ, aparisuddhāni dīpakapallīka-vatti-telāni nissāya uppanna-dīpasikhāya obhāso viya Visade pana ajjhattikabāhīravatthumhi⁹ uppannesu cittacetāsikesu ñānam pi viśaḍaṇ hoti, parisuddhāni dīpakapallīka-vatti-telāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya Tena vuttaṇ vatthu viśadakīriyā dhammavicayasambojjhangassa uppādāya saṅvattati ti

Indriyasamattapatipādanā nāma saddhādīnaṇ indriyānaṇ samabhāvakaranaṇ Sace hi 'ssa saddhindriyaṇ balavaṇ hoti, itarāni mandāni, tato viriyindriyaṇ paggahakīccaṇ, satindriyaṇ upatthānakīccaṇ, samādhindriyaṇ avikkhepakīccaṇ, paññindriyaṇ dassanakīccaṇ kātuṇ na sakkoṭi, tasmā taṇ dhammasabhāvapaccavekkhanena vā, yathā vā¹⁰ manasikaroto balavaṇ¹¹ jātaṇ, tathā amanasikārena hāpetabbaṇ Vakkalītttheravatthu¹² c' ettha nīdassanaṇ Sace pana viriyyin-

¹ S °natā ² H °driyā ³ S °sanā ⁴ S °sitā ⁵ H °lomādīni

⁶ S sarīra ⁷ H sadan ⁸ S °bāhīre ca vatthumhi

⁹ S °bāhīre° ¹⁰ S om ¹¹ S balava

¹² Pss of the Brethren, p 197 f

driyaṃ balavaṇ hoti, atha neva saddhindriyaṃ adhimokkha-
kiccaṃ kātuṃ sakkoti, na itarāṇi itarakiccabhedā, tasmā
taṃ passaddhādibhāvanāya¹ hāpetabbaṃ Tatrāpi Sonat-
theravatthu dassetabbaṃ² Evaṃ sesesu pi Ekassa bala-
vabhāve satī itaresaṃ attano kiccesu asamatthatā veditabbā
Visesato pan' ettha saddhā-paññānaṃ samādhi-viriyaṇaṃ ca
samataṃ pasaṇsanti Balavasaddho hi mandapañño mud-
dhappasanno³ hoti, avatthusmiṃ pasīdati Balavapañño
mandasaddho kerāṭikapakkhaṃ bhajati, bhesajjasamutthito
vīya rogo atekiccho hoti Cittuppādamatten' eva kusalaṃ
hoti ti atidhāvītvā dānādīni puññāni akaronto nīraye uppaj-
jati Ubhinnaṃ pana samatāya vatthusmiṃ yeva pasīdati.
Balavasamādhi⁴ pana mandaviriyaṃ samādhissa kosajjapak-
khattā kosajjaṃ adhibhavati Balavaviriyaṃ mandasamā-
dhi⁴ viriyassa uddhaccapakkhattā uddhaccaṃ adhibhavati
Samādhi pana viriyena saṃyojito⁵ kosajje patitū na labbhati.
Viriyaṃ samādhinā saṃyojitaṃ⁵ uddhacce patitū na labbhati
Tasmā tad⁶ ubhayam pi samaṃ katabbaṃ Ubhayasamatāya
hi appanā hoti Api ca samādhikammikassa⁷ balavatī pi
saddhā vattatī⁸, evaṃ so saddahanto okappento appanaṃ
pāpunissati Samādhi-paññāsu pana samādhikammikassa
ekaggatā⁹ balavatī vattatī¹⁰, evaṃ hi so appanaṃ pāpunāti
Vipassanākammiṃkassa paññā balavatī vattatī¹⁰, evaṃ hi so
lakkhanapativedhaṃ pāpunāti Ubhinnaṃ pana samatāya¹¹
appanā hoti yeva Satī pana sabbattha balavatī vattatī¹⁰
Satī hi cittaṃ uddhaccapakkhikānaṃ saddhāviriyaapaññānaṃ
vasena uddhaccapātato, kosajjapakkhikena ca samādhinā
kosajjapātato rakkhati Tasmā sā¹² lonadhūpanaṃ vīya sab-
bavyañjanesu sabbakammika-amacco vīya ca sabbarājakic-
cesu sabbattha icchitabbā Ten' āha *Satī ca pana sabbatthikā*
vuttā Bhagavatā * Kiṃ kārānā² Cittaṃ hi satipatisaranaṃ.

* Cf S v, 115

¹ B °dhāvibhāva°

² There were three Pss of the Brethren 143, 202 (Dhp Comy iv, 101 f), 275

³ B mudhap°

⁴ B H °dhiṃ

⁵ S R sampayojo°

⁶ S R pana

⁷ S R add hi

⁸ H vattatī.

⁹ S R add va

¹⁰ S om

¹¹ S adds pi

¹² H sa

Ārakkhapaccupatthānā ca satī Na vinā satiyā cittassa pag-
gahaniggaho hotī ti

Duppaññapuggalaparivaḷḷanaṇ¹ nāma khandhādibhede ano-
gālhapaññānaṇ dummedhapuggalānaṇ² ārakā parivaḷḷanaṇ

Paññavantapuggalasevanā nāma samapaññāsa-lakkhana-
pariggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgatapuggalase-
vanā

Gambhiraññanacariyapaccavekkhanā nāma gambhiresu
khandādisu pavattāya gambhīrapaññāya pabhedapaccavek-
khanā

Tad-adhimuttatā nāma thānamisaṃjādisu dhammavicaya-
sambojjhangasamutthāpanatthaṇ ninnaponapabbhāracittatā
Evaṇ uppannassa pan' assa² arahattamaggena bhāvanā pāri-
pūri hotīti pajānāti

Vīriyasambojjhangassa *Atthi bhikkhave ārambhadhātu*,³ *nik-
kamadhātu*, *parakkamadhātu* *Tattha yoniso-manasikāraba-
hulikāro, ayam āhāro anuppannassa vā vīriyasambojjhangassa
uppādāya, uppannassa vā vīriyasambojjhangassa bhīyyobhā-
vāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṇvattatī* ti* evaṇ
uppādo hotī Apī ca ekādasa dhammā vīriyasambojjhangassa
uppādāya saṇvattanti apāyabhayapaccavekkhanatā,⁴ āni-
saṇsadassāvitā, gamanavidhupaccavekkhanatā,⁵ pīṇapātāpa-
cāyanatā,⁶ dāyajjamahattapaccavekkhanatā, Satthu-mahat-
tapaccavekkhanatā, jāti-mahattapaccavekkhanatā, sabrah-
macārī-mahattapaccavekkhanatā, kusītapuggalaparivaḷḷanatā,
āradhāvīriyapuggalasevanatā, tadadhimuttatā ti

Tattha nirayesu pañcavidhabandhanakammakāranato⁷ pat-
thāya mahādukkhaṇ anubhavanakāle pī, tiracchānayoniyā
jālakkhipakumīnādīhi⁸ gahītakāle pī, pājanakantakādippa-
hārābhivīritunnassa⁹ pana sakatavahanādī-kāle pī, pettivīsaye
anekāni pī vassasahassāni ekaṇ Buddhantaram pī khuppi-
pāsāhi āturibhūtakāle¹⁰ pī, Kālakañjika-asuresu satthūhattha-

* S v, 104

¹ S °janā

² S om

³ H ārabha°

⁴ S °khanā

⁵ B H S R °vīthipacca°

⁶ H °cāyanapaccavekkhanatā

⁷ S R °kharanato

⁸ H °khipana°, B H °kumīnā°

⁹ S R pācanakandakādippahārābhīritunnassa

¹⁰ B H atūribhūta°

asīti hatthappamānena atthicammamatten' eva attabhāvena vātātapādi-dukkhānubhavanakāle pi na sakkā viriyasambojjhangaṇ uppadetuṇ Ayam eva te bhikkhu kālo viriyakaranāyā ti evaṇ apāyabhayaṇ paccavekkhantassa pi viriyasambojjhango uppajjati

Na sakkā kusitena nava lokuttaradhammā laddhuṇ, āradhaviṇyen' eva sakkā, ayam ānisaṇso viriyassā ti evaṇ ānisaṇsadassāvino pi uppajjati

Sabba-Buddha-Pacceka-buddha-mahāsāvakeh' eva te¹ gamatamaggo gantabbo So ca na sakkā kusitena gantun ti evaṇ gamanavidhuṇ² paccavekkhantassāpi uppajjati Ye taṇ pindapātādīhi upatthahanti, ime te manussā neva ñātakā, na dāsakammakarā, nāpi taṇ nissāya jīvissāmā ti te paṇitāni pindapātādīni denti, atha kho attano kārānaṇ³ mahapphalataṇ paccāsiṇsamānā denti Satthārā pi ayaṇ ime paccaye paribhuñjitvā kāyadalhībahulo sukhaṇ viharissatī ti na evaṇ ca⁴ sampassatā tuyhaṇ paccayā anuññātā, atha kho ayaṇ ime paribhuñjamāno samanadhammaṇ katvā vattadukkhato mucchissatī ti te paccayā anuññātā So dāni tvaṇ kusīto viharanto na taṇ pindapātaṇ apacāyissasī Āradhaviṇyass' eva hi pindapātāpacāyanaṇ nāma hotī ti evaṇ pindapātāpacāyanaṇ paccavekkhantassāpi uppajjati, Mahāmittattherassa viya

Thero kira Kassakalene nāma pativasatī Tassa ca go-caragāme ekā mahā-upāsikā therāṇ puttaṇ katvā patijaggatī Sā ekadivasaṇ araṇṇaṇ gacchantī dhītaṇ āha Amma, asukasmīṇ thāne purāna-tandulā, asukasmīṇ khīraṇ, asukasmīṇ sappī, asukasmīṇ phāntaṇ, tava bhātīkassa Ayyamittassa āgatakāle bhattaṇ pacitvā khīra-sappī-phānitehi siddhuṇ dehi, tvaṇ ca bhuñjeyyāsīti⁵ Tvaṇ pana kiṇ bhuñjissasī ammatī⁶ Ahaṇ pana hiyyo pakkaṇ pārvāsīkabhattaṇ kañjiyena bhuttamhī ti Divā kiṇ bhuñjissasī amma ti⁷ Sāka-pannaṇ⁸ pakkhupitvā kanatandulehi ambilayāguṇ pacitvā thapehi⁸ amma ti Thero cīvaraṇ pārupitvā pattaṇ nīharanto va taṇ saddaṇ sutvā attānaṇ ovadī mahā-upāsikā kira kañji-

¹ H om² B H S.R. °vīthiṇ³ H pakārānaṇ⁴ S om.⁵ S. om ti⁶ S om. from Tvaṇ⁷ B H °pakkaṇ⁸ H thapehi

yena pārīvāsikabhattaṇ bhuñji, divā pi kanapannambīlayā-guṇ bhuñjissatī Tuyaṇ atthāya pana purānatandulādīnī ācikkhatī Taṇ mīssāya kho pan' esā neva khettaṇ, na vatthuṇ, na bhattaṇ, na vatthaṇ paccāsiṇsatī Tisso pana sampattiyo patthayamānā detī Tvaṇ etiṇsā tā sampattiyo dātuṇ sakkhissasī, na sakkhissasīti² Ayaṇ kho pana pīnapāto tayā sarāgena sadosena samohena na sakkā bhuñjitun ti pattaṇ thavikāya¹ pakkhipitvā ganthikaṇ muñcitvā nivattitvā² Kassakalenam eva gantvā pattaṇ hetthā-mañce cīvaraṇ cīvaravaṇse thapetvā arahattaṇ apāpunitvā na nikkhamissā-mī ti vīriyaṇ aditthahitvā nīsīdi Digharattaṇ appamatto hutvā nivutthabhiṅkhu vipassanaṇ vaddhetvā purebhattam eva arahattaṇ patvā vīkassamānam iva padumaṇ mahākhīnā-savo sitaṇ karonto va nīsīdi Lenadvāre rukkhamaṇ adhi-vatthā devatā

Namo te purisājañña, namo te purisuttama,
yassa te āsavā khīnā, dakkhineyyo 'sī mārīsā ti

udānaṇ udānetvā bhante, pīndāya pavittānaṇ tumhādisā-naṇ arahantānaṇ bhikkhaṇ datvā mahallakittiyo dukkhā muccissanti ti āha Thero utthahitvā dvāraṇ vivaritvā kā-līṇ olokento pāto yevāti ñatvā pattacīvaraṇ ādāya gāmaṇ pāvīsī Dārikā pi bhattaṇ sampādetvā idāni me bhātā āga-missatī, idāni āgamissatī ti dvāraṇ vivaritvā olokayamānā nīsīdi Sā there gharadvāraṇ sampatte pattaṇ gahetvā sap-piphānitayojitassa khīrapīnapātassa pūretvā hatthe thapesī Thero sukhi³ hotū ti anumodanaṇ katvā pakkāmi⁴ Sā pi taṇ olokayamānā atthāsī Therassa hi tadā atīviya parisud-dho chavivanno ahoṇ, vipassannāni indriyāni, mukhaṇ bandhanā muttātālapakkaṇ vīya atīviya virocittha Mahā-upāsikā arañña āgantvā kiṇ amma bhātiko te āgato ti pucchi Sā sabbaṇ taṇ pavattī ārocesi Upāsikā ajja me puttassa pabbajitakiccaṇ matthakaṇ pattaṇ ti ñatvā abhiramati te amma bhātā Buddhasāsane, na ukkanthati ti āha

Mahantaṇ kho pan' etaṇ Satthu dāyajjaṇ yaḍ' idaṇ satta ariyadhaṇāni nāma, taṇ na sakkā kusītena gahetuṇ Yathā

¹ B pattatthavi°

² BH °tetvā

³ S sukhaṇ

⁴ BH pakkāmi

hi vippatipannaṃ puttaṃ mātāpitaro ayaṃ amhākaṃ aputto
ti paribāhiraṃ karonti, so tesāṃ accayena dāyajjaṃ na labhati,
evaṃ kusīto pi idaṃ ariyadhaṇadāyajjaṃ na labhati, ārad-
dhaviriyo va labhati ti dāyajjamahattaṃ paccavekkhato pi
uppaṃjati

Mahā kho pana te Satthā Satthuno hi te mātukucchiṣṣiṇ¹
patisandhigahanakāle² pi abhinikkhamane pi abhisambo-
dhiyam pi dhammacakkappavattana-yamakapātihāriya-de-
vorohana-āyusankhāravossajjanesu pi parinibbānakāle pi
dasasahassilokadhātu kampittha, yuttaṃ nu te evarūpassa
Satthuno sāsane pabbajitvā kusītena bhavitun ti evaṃ Sat-
thu-mahattaṃ paccavekkhato pi uppaṃjati

Jātiyā pi tvaṃ idāni na lāmakajātiko 'si,³ asambhinnāya
Mahāsammatapaveniyā āgate Okkākarājayaṃse jāto Siri-
suddhodanamahārājassa⁴ ca Mahāmāyādeviyā ca nattā,
Rāhulabhaddassa kamittho Tayā nāma evarūpena Jinaput-
tena hutvā na yuttaṃ kusītena viharitun ti evaṃ jāti-mahat-
taṃ paccavekkhato pi uppaṃjati

Sāriputta-Moggallānā⁵ c' eva asīti Mahāsāvaka ca viriyeṇ'
eva lokuttaradhammaṃ pativijjhīṇsu, tvaṃ etesaṃ sabrahma-
cārīnaṃ maggaṃ patipajjasi, na patipajjasi ti⁶ evaṃ sabrahma-
cārī-mahattaṃ paccavekkhato pi uppaṃjati

Kucchiṃ pūretvā thita-ajagarasadiṣe vissattha-kāyika-
cetasikaviriye kusītapuggale parivajjentassāpi āraddhaviriye
pahitatte puggale sevantassāpi thānaniṣajjādisu viriyyuppā-
danatthaṃ ninnaponapabbhāracittassāpi uppaṃjati Evaṃ
uppannassa paṇ' assa⁶ arahattamaggena bhāvanā pāripūri
hotīti pajānāti

Pītisambojjhangassa *Atthi bhikkhave pītisambojjhangatthā-
niyū dhammā Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam
āhāro anuppannassa vā pītisambojjhangassa uppādayā, uppan-
nassa vā pītisambojjhangassa bhūyo bhāvāya vepullāya bhā-
vanāya pāripūriyā saṃvattatī* ti* evaṃ uppādo hoti Tattha
pīti yeva pītisambojjhangatthāniyā dhammā nāma Tassā

* S v, 104

¹ S °kucchi

² B H S °ganhana°

³ S om 'si

⁴ S R om Sīri

⁵ B H °galānā

⁶ S om

uppādakamanasikāro yoniso-manasikāro nāma Api ca ekādasa dhammā pītisambojjhangassa uppādāya saṅvattanti Buddhānussati, dhamma-saṅgha-sīla-cāga-devatānussati, upa-samānussati, lūkhapuggalaparivajjanatā, sīṃddhapuggala-sevanatā, pasādanīyasuttantapaccavekkhanatā, tad-adhimuttatā ti

Buddhagune anussarantassāpi hi yāva upacārā sakalasāriraṇ pharamāno pītisambojjhango uppajjati Dhamma-Saṅhagune anussarantassāpi, dīgharattaṇ akhandan¹ katvā rakkhitaṇ catupārisuddhisīlaṇ paccavekkhantassāpi, gihino dasasīlaṇ pañcasīlaṇ paccavekkhantassāpi, dubbhikkhabhayādisu panītaṇ bhojanaṇ sabrahmacārīnaṇ datvā evaṇ nāma adamhā ti cāgaṇ paccavekkhantassāpi, gihino pi eva-rūpe kāle silavantānaṇ dinnadānaṇ paccavekkhantassāpi, yehi gunehi samannāgatā devatā² devattaṇ pattā, tathā-rūpānaṇ gunānaṇ attanaṇ atthitaṇ paccavekkhantassāpi, sam-āpattiyā vikkhambhite kilese satthi pi sattati pi vassāni na samudācarantīti paccavekkhantassāpi, cetiyadassana-bodhidassana-theradassanesu asakkaccakīriyāya saṅsūcitalūkhabhāve³ Buddhādisu pasādasinehābhāvena gadrabhapitthe rajasadise* lūkhapuggale parivajjentassāpi, Buddhādisu pasādabahule muducitte sīṃddhapuggale sevantassāpi, ratanattayaḡunaparidīpake pasādanīyasuttante paccavekkhantassāpi, thānaṇisajjādisu pīti-uppādanatthaṇ nīnnapona-pabbhāracittassāpi uppajjati Evaṇ uppannassa pan' assa arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti

Passaddhisambojjhangassa Atthi bhikkhave kāyapassaddhi cuttapassaddhi Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā passaddhisambojjhangassa uppādāya, uppannassa vā passaddhisambojjhangassa bhīryyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṅvattatī ti† evaṇ uppādo hoti. Api ca satta dhammā passaddhisambojjhangassa uppādāya saṅvattanti panītabhojanasevanatā, ūtusukha-

* Mt Gadrabhapitthe lūkharajo lūkhataro hutvā dissatīti atilūkhatāya taṇ-sadise

† S v. 10

¹ H akkhandan

³ B saṅsūcika°; S sankucitasukhabhāve

² S om

sevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhattapayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivaḷḷanātā, passaddhakāyapuggalasevanatā,¹ tadadhimuttatā tī Panītaṇ hi sūmuddhaṇ sappāya-bhojanaṇ bhuñjantassāpi sītunhesu utūsu thānādisu ca iriyāpathesu sappāyaṇ utuñ ca iriyāpathaṇ ca sevantassāpi passaddhi uppaḷḷati Yo pana mahāpurisaḷḷatiko sabba-utū-iriyāpathakkhamo va hoti, na taṇ sandhāy' etaṇ vuttaṇ Yassa sabhāgavīsabhāgatā atthi, tass' eva vīsabhāge utū-iriyāpathe vaḷḷetvā sabhāge sevantassāpi uppaḷḷati Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakataṇ² paccavekkhanā Iminā majjhattapayogena uppaḷḷati Yo leddu-dandādīhi paraṇ vihetthayamāno va vicarati, evarūpaṇ sāraddhakāyaṇ puggalaṇ parivaḷḷentassāpi, saṇyatatapāda-pāniṇ passaddhakāyaṇ³ puggalaṇ sevantassāpi, thānamisaḷḷatiko passaddhi-uppādanatthāya nūnāponapabbhāracittas-sāpi uppaḷḷati Evaṇ uppannassa paṇ' assa arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotitī paḷḷanāti

Samādhīsamboḷḷhangassa Atthi bhikkhave samathanimittaṇ avyaggaṇimittaṇ Tattha yonaso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā samādhīsamboḷḷhangassa uppādāya, uppannassa vā samādhīsamboḷḷhangassa bhīyyo bhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṇvattatī tī* evaṇ uppādo hoti. Tattha samatho va samathanimittaṇ Avikkhepatthena⁴ ca avyaggaṇimittan tī Api ca ekādasa dhammā samādhīsamboḷḷhangassa uppādāya saṇvattanti vatthuvisadakīriyatā, indriyasamattapātīpādanatā, nimittakusalatā, samaye cīttassa paggahanatā,⁵ samaye cīttassa niggahanatā,⁵ samaye sampahaṇsanatā, samaye aḷḷhupekkhanatā, asamāhītapuggalaparivaḷḷanātā, samāhītapuggalasevanatā, jhānavimokkha-paccavekkhanatā, tad-adhimuttatā tī

Tattha vatthuvisadakīriyatā ca indriyasamattapātīpādanatā ca vuttanāyena' eva veditabbā

Nimittakusalatā nāma kasīnanimittassa uggahanakusalatā⁵

Samaye cīttassa paggahanatā⁵ tī yasmiṇ samaye atisīthila-

* S v, 105, v l avyaggha°

¹ B H S °saddhi°

² S °katā

³ B H passaddhi°

⁴ H S °khepanat°

⁵ S °ganhana°

viriyatādīhi linaṇ cittaṇ hoti, tasmīṇ samaye dhammavica-
ya-virīya-pīṭisambojjhangassa¹ samutthāpanena tassa pag-
ganhanaṇ

Samaye cittaṇ niggahanatā ti yasmīṇ samaye accārad-
dhaviriyatādīhi uddhatacittaṇ² hoti, tasmīṇ samaye passad-
dhi-samādhī-upekkhāsambojjhangassa¹ samutthāpanena tassa
nigganhanaṇ

Samaye sampahaṇsanatā ti yasmīṇ samaye cittaṇ paññā-
payogamandatāya vā upasamasukhānadhigamena vā niras-
sādaṇ hoti, tasmīṇ samaye attha saṇvegatthu-paccavekkha-
nena saṇvejeti.

Attha saṇvegavatthūni nāma jāti-jarā-vyādhī-maranāni
cattāri, apāyadukkhaṇ pañcamaṇ, atīte vattamūlakaṇ duk-
khaṇ, anāgate vattamūlakaṇ dukkhaṇ, paccuppanne āhā-
rapariyettumūlakaṇ dukkhaṇ ti Ratanattayagunānussara-
nena ca pasādaṇ janeti Ayaṇ vuccati samaye sampahaṇsa-
natā ti.

Samaye ajjupekkhanatā nāma yasmīṇ samaye sammā-
patipatiṇ āgamma alinaṇ anuddhataṇ³ anirassādaṇ⁴ āram-
mane samappavattaṇ samathavīthipatipannaṇ cittaṇ hoti,
tadā 'yaṇ⁵ paggaha-niggaha-sampahaṇsanesu na vyāpāraṇ
āpajjati, sārathī viya samappavattesu assesu Ayaṇ vuccati
samaye ajjupekkhanatā ti

Asamāhitapuggalaparivaḷḷanāti nāma upacāraṇ vā appa-
naṇ vā appattānaṇ vikkhittacittānaṇ puggalānaṇ ārakā
parivaḷḷanaṇ.

Samāhitapuggalasevanatā nāma upacārena vā appanāya
vā samāhitacittānaṇ sevanā, bhajanā, payirupāsana

Tad-adhimuttatā nāma thānaniṣajjādisu samādhī-uppāda-
natthaṇ yeva ninnaponapabbhāracittatā Evaṇ hi patipajja-
nato⁶ esa⁷ uppajjati Evaṇ uppannassa pan' assa arahatta-
maggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānāti

Upekkhāsambojjhangassa Atthi bhikkhave upekkhāsamboj-
jhangatthānīyā dhammā Tattha yoniso-manasikārabahulī-
kāro, ayam āhāro anuppannassa vā upekkhāsambojjhangassa

¹ S °jhangā

³ B H °dhaṭṭaṇ

⁶ S °jato

² B uddhata°, S uddhataṇ°, H uddhataṇ°

⁴ S anassādaṇ

⁷ S eva

⁵ S tad' assa

uppadāya, uppannassa vā upekkhāsambojjhangassa bhūyyo-
bhāvāya, vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṅvattatī ti* evaṇ
uppadō hoti Tattha upekkhā va upekkhāsambojjhangat-
thāniyā dhammā nāma Api ca pañca dhammā upekkhā-
sambojjhangassa uppadāya saṅvattantī sattamajjhattatā,
sankhāramajjhattatā, sattasankhāra kelāyana-puggalaparivaj-
janatā, sattasankhāramajjhattapuggalasevanatā, tad-adhi-
muttatā ti

Tattha dvih' ākārehi sattamajjhattataṇ samutthāpeti
tvaṇ attano kammena āgantvā attano va kammena gamis-
sasi,¹ eso pi attano kammena āgantvā attano va kammena
gamissati,² tvaṇ kaṇ kelāyāsī ? ti evaṇ kammassakatāpaccavekkhanena³ ca,
paramatthato satto yeva natthi, so tvaṇ kaṇ kelāyāsī ? ti evaṇ nissattapaccavekkhanena ca Dvih'
ev' ākārehi sankhāramajjhattataṇ samutthāpeti Idaṇ cī-
varaṇ anupubbena vannaṇikāraṇ c' eva jinnabhāvaṇ ca
upagantvā pādapuñchanacolakaṇ hutvā yatthikotiyaṇ chad-
danīyaṇ bhavissati, sace paṇ' assa sāmiko bhavēyya, nāssa
evaṇ vīnassitūṇ dadeyyā ti evaṇ assāmikabhāvapaccavekkhanena⁴ ca,
anaddhaniyaṇ idaṇ tāvakālīkaṇ ti evaṇ tāvakālikabhāvapaccavekkhanena ca
Yathā⁵ cīvare, evaṇ pat-
tādisu pi yojanā kātābbā

Satta-sankhāra kelāyanapuggalaparivajjanatā ti ettha yo
puggalo gihī vā attano va⁶ puttadhītādike, pabbajito vā attano
va⁶ antevāsika-samānupajjhāyakādike mamāyati Sahatthen'
eva nesaṇ kesacchedana-sūcīkamma-cīvaradhovana-rajana-
pattapacanādini karoti, muhuttam pi apassanto asuko
sāmanero kuhiṇ ? Asuko daharo⁷ kuhiṇ ? ti bhantamigo
vīya ito cito ca āloketi,⁸ aññena kesacchedanādinaṇ⁹ atthāya
muhuttaṇ tāva asukaṇ pesethā ti yāciyamāno pi amhe pi
taṇ attano kammaṇ na kārema, tumhe naṇ gahetvā kīla-
messathā¹⁰ ti na deti Ayaṇ sattakelāyano nāma Yo pana

* S v, 105

¹ BH °sati

² H °sasi

³ BH °katapac°.

⁴ BH °paccakkhenena

⁵ H adds ca

⁶ SR om

⁷ H hadaro

⁸ S oloketi.

⁹ S °chedādinaṇ

¹⁰ BH °mssa°.

cīvara-patta-thālaka-kattarayatthiādīnī¹ mamāyati, aññassa hatthena parāmasitum pi na deti, tāvakālikaṃ yācīto pi mayam pi imaṃ mamāyantaṃ na paribhuñjāma, tumhākaṃ kiṃ dassāma tī vadati,² ayaṃ sankhāra-kelāyano nāma Yo pana tesu dvīsu pi vatthūsu majjhatto udāsīno, ayaṃ satta-sankhāramajjhatto nāma Iti ayaṃ upekkhāsambojjhango evarūpaṃ satta-sankhāra-kelāyanapuggalaṃ ārakā parivaj-jentassāpi satta-sankhāramajjhatappuggale sevantassāpi thānanisajjādīsu taduppādanatthaṃ ninnaponapabbhāracittas-sāpi uppajjati Evaṃ uppannassa pan' assa² arahattamaggena bhāvanā pāripūri hotīti pajānātīti Sesāṃ sabbattha uttānattham evāti

Bojjhangapabbhaṃ

Imesu pi² dvīsu pabbesu suddhavipassanā va kathitā Iti ime cattāro satipatthānā pubbabhāge nānācittesu labbhanti Aññen' eva hi cītena kāyaṃ parigganhāti, aññena vedanaṃ, aññena cittaṃ, aññena dhamme parigganhāti Lokuttaramagga-kkhanē pana ekacitte yeva labbhanti Adīto hi kāyaṃ parigganhitvā āgatassa vipassanāsampayuttā satī kāyānupassanā nāma Tāya satiyā samannāgato puggalo kāyānupassī nāma³ Vipassanaṃ ussukkāpetvā ariyamaggaṃ pattassa magga-kkhanē maggasampayuttā satī kāyānupassanā nāma Tāya satiyā samannāgato puggalo kāyānupassī nāma Vedanaṃ parigganhitvā, cittaṃ parigganhitvā, dhamme parigganhitvā āgatassa vipassanāsampayuttā satī dhammānupassanā nāma Tāya satiyā samannāgato puggalo dhammānupassī nāma Vipassanaṃ ussukkāpetvā ariyamaggaṃ pattassa magga-kkhanē maggasampayuttā satī dhammānupassanā nāma Tāya satiyā samannāgato puggalo dhammānupassī nāma Evaṃ tāva desanā puggale tittḥati Kāye pana subhan tī vipallāsappahānā kāyapariggāhikā satī maggena samijjhatīti kāyānupassanā nāma Vedanāya sukhan tī vipallāsappahānā vedanā-pariggāhikā satī maggena samijjhatīti vedanānupassanā nāma Cītte nīccan tī vipallāsappahānā cītapariggāhikā satī maggena samijjhatīti cīttānupassanā nāma Dhammesu attā tī vipallāsappahānā dhamma-

¹ S °thukādīni

² S om

³ S adda kāyānupassanā

pariggāhikā satī maggena samijjhatīti dhammānupassanā
nāma Iti ekā va maggasampayuttā satī catukiccasādhā-
natthena cattārī nāmāni labhati Tena vuttaṃ lokuttara-
maggakkhane pana ekacitte yeva labbhanti ti

Suttantabhājanīyaṃ.

Abhidhammabhājanīye¹ lokuttarasatipatthānavasena de-
sanāya āradhatta yathā kāyādi-ārammanesu lokiyasatī-
patthānesu tantī thapitā, evaṃ atthapetvā² sabbāni pi kāyā-
nupassanādīni satipatthānāni Dhammasanganyāṃ vibhattassa
desanānāyassa mukhamattam eva dassentena nidditthāni
Tattha nayabhedo vedītabbo Kathanā³ Kāyānupassanāya
tāva sotāpattimagge jhānābhīnivese suddhikapatīpadā, sud-
dhikasūññatā, suññatapatīpadā, suddhika-appanīhitaṃ, appa-
nīhitapatīpadā ti imesu pañcasu thānesu⁴ dvīnaṃ dvīnaṃ
catukkapañcakanāyānaṃ vasena dasa nayā honti Evaṃ
sesesu pi ti vīsatiyā abhīnivesesu dve nayasatāni, tāni catūhi
adhipatīhi catugunitāni attha Iti suddhikāni dve, sādhi-
patīni⁴ atthā ti sabbam pi nayasahassaṃ hoti Tathā veda-
nānupassanādisu suddhikasatipatthāne cāti sotāpattimagge
pañcanāyasaḥassāni Yathā ca sotāpattimagge, evaṃ sesa-
maggesu pi ti kusale vīsati-sahassāni Suññatāppanīhitāni-
mittādi-bhedeṣu pana tato tiguṇe vipāke satthi-nayasahas-
sānīti evam eva sakīccasādhakānaṃ c' eva saṃsiddhikakīc-
cānaṃ⁵ ca kusalavīpākasatipatthānānaṃ niddesavasena du-
vidho, kāyānupassanādi-vasena ca suddhikavasena ca kusale
pañcannaṃ, vipāke pañcannaṃ ti dasannaṃ niddesavārānaṃ
vasena dasappabhedo, asītīnāyasaḥassapaṭimandito Abhi-
dhammabhājanīyaniddeso

Pañhapucchake⁶ pālī-anusāren' eva satipatthānānaṃ kusa-
lādībhāvo vedītabbo Ārammanattikesu pana sabbāni pi
etāni appamānaṃ nibbānaṃ ārabha pavattito⁷ appamānā-
rammanān' eva, na māgārammanāni Sahajātahetuvasena
pana maggaḥetukāni Viriyaṃ vā vīmaṇsaṃ vā jettakaṃ
katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni Chanda-citta-

¹ Vbh 202, S adds pana

² B H attha°

³ Dhs §§ 505-27

⁴ B H °patīhi

⁵ H bahusaṃsid°

⁶ Vbh 205

⁷ H pavattanato

jetthakāya maggabhāvanāya na vattabbāni maggādhupatī-
 nīti, phalakāle pi na vattabbān' eva Atitādisu ekāramma-
 nabhāvena¹ pi na vattabbāni Nibbānassa pana bahiddhā-
 dhammattā bahiddhārammanāni nāma hontīti evam etasmīṃ
 pañhapucchake nabbattitalokuttarān' eva satipatthānāni
 kathitāni Sammāsambuddhena hi Suttantabhājanīyasmīṃ
 yeva lokīyalokuttaramissakā satipatthānā kathitā, Abhi-
 dhammabhājanīya-Pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti
 Evam ayaṃ Satipatthānavibhango pi teparivattaṃ nīharitvā
 bhājetvā dassito ti

Satipatthānavibhanganiddeso.

¹ S °bhāve

SAMMAPPA DHĀNAVIBHANGA

Idāni tadanantare Sammappadhānavibhange *cattāro* ti¹ gananapariṇchedo Tena na tato hetthā, na uddhan ti sam-
mappadhānapariṇchedaṇ dīpeti

Sammappadhānā ti kāranaṃ padhānā, upāyapaṭhānā, yo-
niso paṭhānā

Idha bhikkhū tī imasmīṃ sāsane patipannako bhikkhu

Anuppannānan ti anibbattānan

Pāpakānan tī lāmākānan

Akusalānaṃ dhammānaṃ ti akosallasambhūtānaṃ dham-
mānaṃ

Anuppadāyā ti na uppādanatthāya

Chandaṇ jaṇetī ti kattukamyatā-sankhātāṇ kusalacchan-
daṇ jaṇetī uppādeti

Vāyamatī ti payogaṇ parakkamaṇ karoti

Vīriyaṃ ārabhatī ti kāyācetasikaṃ vīriyaṃ karoti

Cittañ pagganhātī ti ten' eva saha-jātavīriyena cittañ
ukkhīpati

Padahatī ti padhānaviryaṇ karoti Patipātiyā pan' etāni
cattāri pi padāni āsevanā²-bhāvanā-bahulīkamma-sātacca-
kiriyaṇi vojetabbāni

*Uppannānaṃ pāpakānaṃ ti anuppannānaṃ ti avattabbataṃ
āpannānaṃ pāpadhammānaṃ* ³

Pahānāyā ti pajahanatthāya

Anuppannānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ ti aññabbattānaṃ
kosallasambhūtānaṃ dhammānaṃ

Uppādāgā ti uppādanatthāya.

Uppannānan ti nibbattānan

Thitryā ti thitatthāya

Asammosāyā ti anassanatthan

Bhṛyobhāvāyā tī punappunaṇ bhāvāya

¹ *Vbh* 208

² R S āsevana.

³ R S pāpakānaṃ dhammānaṃ

Viriyaṇ karonto yeva ca āsevati bhāveti nāma ¹

Punappunaṇ karonto bahulīkaroti ²

Ādito va karonto ārabhati Punappunaṇ karonto samārabhati Bhāvanāvasena bhajanto³ āsevati Vaddhento bhāveti Sabbakiicesu tad eva bahulīkaronto bahulīkaroti ti veditabbo

Cittapaggahaniddese viriyapaggahena yojento cittaṇ pagganhāti ukkhipatīti attho

Punappunaṇ pagganhanto sampagganhāti

Evaṇ sampaggaḥitaṇ yathā na patati tathā naṇ viriyupatthambhena upatthambhento upatthambheti

Upatthambhitam pi thirabhāvatthāya punappunaṇ upatthambhanto paccupatthambheti nāma

Thitvā ti padassa niddese sabbesam pi asammosādināṇ thiti-vevacanabhāvaṇ dassetuṇ yā thiti, so asammoso ti ādi vuttaṇ Ettha hi hetthimahetthimaṇ padaṇ uparimassa uparimassa padassa¹ attho Uparimaṇ uparimaṇ hetthimassa hetthimassa attho ti pi vattuṇ vattati Sesaṇ sabbattha⁴ uttānattham⁵ evāti

Ayaṇ tāva pālivananā

Ayaṇ pan' ettha vinicchayakathā Ayaṇ hi sammappadhānakathā nāma duvidhā lokiyā lokuttarā ca Tattha lokiyā sabbapubbabhāge hoti Sā Kassapasaṇyuttapariyāyena lokiyamaggakkhane veditabbā Vuttaṇ hi tattha Cattāro me āvuso sammappadhānā Katame cattāro² Idh' āvuso bhikkhu anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppaṇṇamānā anattāya saṇvatteyyun ti ātappaṇ⁶ karoti, uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anattāya saṇvatteyyun ti ātappaṇ⁶ karoti, anuppannā me kusalā dhammā anuppaṇṇamānā anattāya saṇvatteyyun ti ātappaṇ⁶ karoti, uppannā me kusalā dhammā nirojḥhamānā anattāya saṇvatteyyun ti ātappaṇ⁶ karoti ti *

Ettha ca anuppannā kusalā dhammā ti samathavipassanā ceva maggo ca

* Cf S ii, 196 f, D iii, 221, M. ii, 11, 26, S iii, 96, v, 244, A ii, 15, 74

¹ R om

² R S add nāma

³ S R bhāvento

⁴ S R ettha

⁵ S R uttānam

⁶ B ātappaṇ

Uppannā kusalā nāma samathavipassanā va Maggo pana sakiṇṇ uppaṇṇitvā nirujjhamāno anattāya saṇvattanako nāma natthi, so hi phalassa paccayaṇṇ datvā va nirujjhati Purimasmiṇṇ vā samathavipassanā va gahetabbā ti vuttaṇṇ Taṇ pana na yuttaṇṇ

Tattha uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṇvattantīti atthassa āvibhāvattaṇṇ idaṇṇ vatthu Eko kira khināsavattthero Mahācetiyaṇ ca Mahābodhiṇ ca vandissāmīti samāpattilābhīnā bhandagāhakasāmanerena saddhiṇṇ jana-padato Mahāvihāraṇ āgantvā Piṅgapariṇevaṇ¹ pāvasi Sāyanhasamaye mahābhikkhusanghe cetiyaṇ vandamāne cetiyaṇ vandanattāya na nikkhami Kasmā² Khināsavaṇṇ hi tīsu ratanesu mahantaṇ gāraṇṇ hoti, tasmā bhikkhusanghe vanditvā patikkante manussānaṇ sāyamāsabhuttavelāya² sāmaneram pi ajānāpetvā cetiyaṇ vandissāmīti ekako va nikkhami Sāmanero kiṇ nu kho thero avelāya ekako va gacchati, jānissāmī ti upajjhāyassa padānupadiko va nikkhami Thero anāvaṇṇanena tassa āgamaṇṇ ajānanto dakkhinadvārena Mahācetiyaṇaṇ ārūho Sāmanero pi anupadaṇ yeva ārūho Mahāthero Mahācetiyaṇ oloketvā Buddhārammaṇṇ pīṇṇ gahetvā sabbaṇ cetaso samannāhāritvā hatthapahattho mahācetiyaṇ vandati Sāmanero therassa vandanākāraṇ dūsvā upajjhāyo me ativiya pasannacitto vandati, kiṇ nu kho pupphāni labhitvā pūjaṇ kareyyā ti cintesi There vanditvā utthāya siraṇṇ³ añjaliṇṇ thapetvā mahācetiyaṇ ulloketvā⁴ thite sāmanero ukkāsītva attano āgatabhāvaṇ jānāpesi Thero parivattitvā olokeno kadā āgato, si ti pucchi Tumhākaṇ cetiyaṇ vandanakāle bhante, ativiya pasanno cetiyaṇ vandittha, kiṇ nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti² Āma sāmanera, imasmiṇṇ cetiye viya aññatra ettakaṇ dhātunidhānaṇ nāma natthi Evarūpaṇ asadisaṇ mahāthūpaṇ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyā ti Tena hi bhante adhivāsetha, āharissāmī ti tāvad-eva jhānaṇ samāpajjitvā iddhiyā Himavantaṇ gantvā vannagandhasampannāni pupphāni gahetvā parissāvaṇṇ pūretvā mahā-

¹ S R Cingaparivēvaṇṇ

² S R siraṇṇ

² S R sāyamāsaṇṇ bhattavelāyaṇ

⁴ S R oloketvā

there dakkhiṇamukhato pacchimamukhaṇ asampatte yeva āgantvā pupphaparissāvanaṇ hatthe ṭhapetvā pūjetha bhante ti āha.

Thero : atimandāni no sāmaṇera pupphāni ti āha. Gacchatha bhante, Bhagavato guṇe āvajjetvā pūjethā ti. Thero pacchimamukhanissitena sopāṇena āruyha kucchivedikābhūmiyaṇ pupphapūjaṇ kātuṇ āraddho. Veditābhūmi paripunnā. Pupphāni patitvā dutiyabhūmiyaṇ janṇuppannāna odhinā pūrayiṇsu. Tato otaritvā pādapiṭhikāpantiṇ pūjesi.¹ Sā pi paripūri. Paripunnabhāvaṇ ṇatvā heṭṭhimatale vikiranto agamāsi. Sabbacetiyaṇaṇ² paripūri. Tasmiṇ paripunṇe sāmaṇera, pupphāni na khīyanti ti āha. Parissāvanaṇ bhante adhomukhaṇ karoṭhā ti. Adhomukhaṇ katvā cālesi; tadā pupphāni khīṇāni. Thero parissāvanaṇ sāmaṇerassa datvā saddhiṇ hatthipākārena³ cetiyaṇ tikkhatuṇ padakkhiṇaṇ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā parivenaṇ gacchanto cintesi: yāva mahiddhiko vatāyaṇ sāmaṇero, sakkhissati nu kho imaṇ iddhānubhāvaṇ rakkhituṇ⁴ ti. Tato na sakkhissati ti disvā sāmaṇeraṇ āha: sāmaṇera tvaṇ idāni mahiddhiko, evarūpaṇ pana iddhiṇ nāsetvā pacchimakāle kānapesakāriyā hatthena madditaṇ kaṇṇiyaṇ pivissasi ti. Daharakabhāvassa nām' esa doṣo, yaṇ so upajjhāyassa kaṭhāya saṇvejitvā⁵ kammaṭṭhānaṇ me bhante ācikkhathā ti na yāci. Amhākaṇ upajjhāyo kiṇ vadatīti taṇ pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero Mahācetiyaṇ ca Mahābodhiṇ ca vanditvā sāmaṇeraṇ pattacīvaraṇ gāhāpetvā anupubbena Kuṭelitissamahāvihāraṇ agamāsi. Sāmaṇero upajjhāyassa paḍānupadiko hutvā bhikkhācāraṇ na gacchati. Katarāṇ gāmaṇ pavisatha bhante ti pucchitvā pana⁶: idāni me upajjhāyo gāmadvāraṇ⁷ sampatto bhavissati ti ṇatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaraṇ gahetvā ākāsen' āgantvā therassa pattacīvaraṇ

¹ B. pūjeti.

² S.R. sabbaṇ°.

³ B. satṭhihatthapākārena. (Duppāṭho 'yaṇ, na tattha satṭhi-hatthopākāro vijjati. Hatthirūpāni iṭṭhakāhi māpetvā cetiyassa samantā kata-pākāro hatthipākāro nāma. Tena lakkhitaṇ dutiyamālakaṇ Sihaḷa Gajanmaluva iti voharanti).

⁴ S.R. add no.

⁵ B. °jetvā.

⁶ B. puna.

⁷ S. °dvāre.

datvā pindāya pavīsati Thero sabbakālaṃ ovadatī sāmānera, mā evam akāsi, puthujjaniddhi nāma calā anibaddhā, asappāyaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ labhītvā appamattaken' eva bhujjati Santāya samāpatiyā parihīnā brahmacariyavāse santhambhitaṃ na sakkonti ti Sāmanero kiṃ katheti mayhaṃ upajjhāyo ti sotuṃ na icchati, tath' eva karoti Thero anupubbena cetiyavandanaṃ karonto Kabupelandavihāraṃ¹ nāma gato Tattha vasante pi there sāmānera tath' eva karoti Ath' ekadivasaṃ ekā pesakāradhītā abhirūpā pathamavaye thitā Kabupelandagāmato¹ nikkhamītvā padumassaraṃ oruyha gāyamānā pupphāni bhañjati Tasmīṃ samaye sāmānera padumassaramatthakena gacchati² Gacchanto pana sālāsikāya³ kānamakkhikā viya tassā gītasadde bajjhī Tāvad-ev' assa⁴ iddhi antarahitā, chinnapakkho kāko viya ahoṣi Santasamāpattibalena pana tatth' eva udakapitthe apatītvā simbaliṭṭhaṃ viya patamānaṃ anupubbena padumassaratīre atthāsi So vegena gantvā⁵ upajjhāyassa patta-cīvaraṃ datvā nivatti Mahāthero pagev' etaṃ mayā ditthaṃ, nivāriyamāno pi na nivattissati ti kiñci avatvā pindāya pāvīsi Sāmanero gantvā padumassaratīre atthāsi, tassā paccuttaraṇaṃ āgamayamāno Sā pi sāmāneraṃ ākāseṇa gacchantaṃ ca pun' āgantvā thitaṃ ca disvā addhā esa maṃ nissāya ukkanthito ti ñatvā patikkama sāmānerā ti āha So pi patikkama Itarā paccuttarītvā sātakaṃ nivāsetvā taṃ upasankamītvā kiṃ bhante ti pucchī So tam atthaṃ ārocesi Sā bahūhi kāranehi gharāvāse ādīnaṃ Brahmācariyavāse ānisaṃsaṃ ca dassetvā ovadamānā pi tassa ukkanthaṃ vinodetuṃ asakkonti āyaṃ mama kārānā evarūpāya iddhiyā parihīno, na dāni yuttaṃ pariccajituṃ ti idh' eva tittthāti vatvā ghaṇaṃ gantvā mātāpīṭṭhaṃ taṃ pavattaṃ ārocesi Te pi āgantvā nānappakāraṃ ovadamānā vacanaṃ aganhanthaṃ āhaṃsu Tvaṃ amhe uccākulā⁶ ti sallakkhesi⁷ Mayaṃ pesakāra, sakkhissasi pesakārakammaṃ kātun ti⁷ Sāmanero āha Upāsaka, gihībhūto nāma pesakārakammaṃ vā kareyya, nalakārakammaṃ vā, kiṃ iminā, mā sātakamatte⁷ lobhaṃ

¹ B Kammupenda°, S Kapupelanda°, R Kampupelanda°

² SR om ³ B sakka°, SR salasikāya ⁴ BS om assa

⁵ SR 'vegen' āgantvā ⁶ R uccākulhā ⁷ SR °mattena

karothā ti Pesakārako udare baddhasātakaṇ¹ datvā gharañ netvā dhītarañ adāsi

So pesakārakammaṇ uggaṇhītvā pesakārehi saddhiṇ sā-lāya kammaṇ karoti Aññesaṇ itthiyo pāto va bhattaṇ sampādetvā āhariṇsu Tassa bhariyā na tāva āgacchati So itaresu kammaṇ vissajjetvā bhuñjamānesu tasaraṇ² vat-tento nisīdi Sā pacchā agamāsi Atha naṇ so aticirena āgatā' sī ti tajjesi Mātugāmo ca nāma api cakkavatturājānaṇ attani patibaddhacittaṇ ñatvā dāsaṇ viya sallakkhetu, tasmā sā evam āha aññesaṇ ghare dāru-panna-lonādini sannihītāni, bāhurato āharitvā dāyakā pesakārakā pi atthi, ahaṇ pana ekikā, tvam pi mayhaṇ ghare idaṇ atthi, idaṇ n' atthi ti na jānāsi Sace icchasi bhuñja, no ce icchasi mā bhuñjā ti. So na kevalaṇ ussūre bhattaṇ āharasi, vācāya pi maṇ ghat-tesī ti kujjhītvā aññaṇ paharanaṇ apassanto tam eva tasara-dandakaṇ³ tasarato³ luñcītvā khīpi Sā taṇ āgacchantaṇ disvā isakaṇ parivatti Tasaradandakassa³ ca koti nāma tikkhinā hoti, sā tassā parivattamānāya akkhikotiyaṇ pavī-sītvā atthāsi Sā ubhohi hatthehi vegena akkhiṇ aggahesi Bhinnatthānato lohitaṇ pagghari⁴ So tasmīṇ kāle upajjhā-yassa vacanaṇ anussari idaṇ sandhāya maṇ upajjhāyo anāgate kāle⁵ kānapesakāriyā hatthena madditaṇ kañjiyaṇ pivissasī ti āha Idaṇ therena dītthaṇ bhavissati Aho dīgha-dassī ayyo ti mahāsaddena roditaṇ ārabhi Tam enaṇ aññe-alāṇ āvuso mā rodi, akkhi nāma bhinnaṇ na sakkā rodanena patipākatikaṇ kātun ti āhaṇsu So nāhaṇ etam atthaṇ rodāmi, api ca kho idaṇ sandhāya rodāmi ti sabbaṇ patipātiyā kathesi Evaṇ uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṇvattanti

Aparam pi vatthu Tiṇsamattā bhikkhū Kalyāṇiyaṇ ma-hācetiyaṇ vanditvā atavimaggena mahāmaggaṇ otaramānā antarāmagge jhāmakhette kammaṇ katvā āgacchantaṇ ekaṇ manussaṇ addasaṇsu⁶ Tassa sarīraṇ masamakkhitaṇ⁶ hoti Masamakkhitaṇ⁶ eva ca ekaṇ kāsāvaṇ kacchaṇ pīletvā nivat-thaṇ Olokiyamāno jhāmakhānu⁷ viya khāyati So divasa-

¹ S bandhana

² B vāsaraṇ

³ B vāsara°

⁴ B paggharati

⁵ S R om

⁶ B maṇsi°

⁷ S R °khānuko

bhāge kammaṃ katvā upaddhajhāmakānaṃ dārūnaṃ kalāpaṃ ukkhipitvā pīthiyaṃ vippakīnnehi kesehi kummaggena āgantvā bhikkhūnaṃ sammukhe atthāsī Sāmanerā disvā aññaamaññaṃ olokayamānā āvuso tuyhaṃ pitā, tuyhaṃ¹ mahāpitā, tuyhaṃ mātulo ti hasamānā gantvā² ko nāmo si tvaṃ upāsakā ti nāmaṃ pucchisū So nāmaṃ pucchito vipatīsārī hutvā dārūkalāpaṃ chaddetvā vatthaṃ saṃvidhāya nivāsetvā mahāthere vanditvā titthatha tāva bhante ti āha. Mahātherā atthaṃsu Daharasāmanerā āgantvā mahātherānaṃ sammukhā pi parihāsaṃ karonti Upāsako āha bhante, tumhe maṃ passitvā parihasatha, ettaken' eva matthakaṃ pattamhā ti sallakkhetha³ Aham pi pubbe tumhādiso va samano ahoṣiṃ Tumhākaṃ pana cittekaggatā-mattam pi natthi Ahaṃ imasmiṃ sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahoṣiṃ, ākāsaṃ gahetvā pathaviṃ karomi, pathaviṃ ākāsaṃ dūraṃ ganhitvā santikaṃ karomi, santikaṃ dūre.⁴ Cakkavālasahassaṃ⁵ khanena nibbijjhāmi Hatthe me passatha, idāni pana¹ makkatahatthasadisā, ahaṃ imeh' eva hatthehi idha nisinno va candasuriye⁵ parāmasiṃ, imesaṃ yeva pādānaṃ candasuriye⁵ pādakathalikaṃ katvā nisīdiṃ Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā Tumhe mā pamajjittha. Pamādena hi evarūpaṃ vyasaṇaṃ pāpunanti Appamattā viharantā jāti-jarāmaranassa antaṃ karonti, tasmā⁶ tumhe maṃ yeva ārammaṇaṃ karitvā appamattā hotha bhante ti tajjetvā ovādam adāsi Te tassa kathentass' eva saṃvegaṃ āpajjitvā vipassamānā tiṇsa janā tatth' eva arahattaṃ pāpuniṣṣū ti Evam pi uppannā samatha-vipassanā nirujjhamānā anattāya saṃvattantīti veditabbā

Ayaṃ tāva lokiyasammappadhānakathāya vimucchayo

Lokuttaramaggakkhane paṇ' etaṃ ekam eva viriyaṃ catukiccāsādhanaavasena cattāri nāmāni labhati

Tattha *anuppannānaṃ* ti asamudācāravasena yā ananubhūtārammanavasena yā anuppannānaṃ Aññāthā hi anamatagge saṃsāre anuppannā pāpakā akusalā dhammā nāma natthi Anuppannā pana uppajjamānā pi ete yeva

¹ R S om

² S R vatvā

³ S R dūraṃ

⁴ S R °saṭṭasahassaṃ

⁵ S R candima°

⁶ S R om

uppañjanti, pahiyamānā pi ete yeva pahiyanti Tattha ekacassa vattavasena kilesā na samudācaranti Ekaccassa gantha - dhutanga-samādhī-vīpassanā-navakamma-bhavanā¹ aññataravasena Kathaṇ² Ekacco hi vattasampanno hoti Tassa dvāsīti³ khuddakavattāni, cūddasa mahāvattāni, cetiyangana-bodhiyangana-pāṇiyamāla⁴-uposathāgāra-āgantukagamikavattāni ca karontass' eva kilesā okāsaṇ na labhanti Aparabhāge pan' assa vattaṇ vissajjetvā bhinnavattassa carato ayoniso manasikāraṇ ceva sativossaggaṇ ca āgemma uppañjanti Evam pi asamudācāravasena anuppannā uppañjanti nāma

Ekacco ganthayutto hoti ekam pi nikāyaṇ ganhāti, dve pi, tayo pi, cattāro pi, pañca pi Tass' evaṇ tepitakaṇ⁴ Buddhavacanaṇ⁵ atthavasena pāḷivasena⁵ anusandhivasena pubbāparavasena ganhantassa sajjhāyantassa cintentassa vācentassa desetassa pakāsentassa kilesā okāsaṇ na labhanti Aparabhāge pan' assa ganthakammaṇ pahāya kusītassa carato⁶ ayoniso-manasikāra-sativossagge āgemma uppañjanti Evam pi asamudācāravasena anuppannā uppañjanti nāma

Ekacco pana dhutangadharo hoti terasa dhutagune⁷ samādhāya vattati Tassa dhutagune⁷ pariharantassa⁸ kilesā okāsaṇ na labhanti Aparabhāge pan' assa dhutangāni vissajjetvā bāhullāya āvattassa⁹ vicarato ayoniso-manasikāra-sativossagge āgemma uppañjanti Evaṇ pi asamudācāravasena anuppannā uppañjanti nāma

Ekacco pana atthasamāpattīsu¹⁰ cinnavasī hoti Tassa pathamajjhānādisu āvajjanavasī-ādīnaṇ¹¹ vasena viharantassa kilesā okāsaṇ na labhanti Aparabhāge pan' assa parihīnājjhānassa vā vissatthajjhānassa vā bhassādisu anuyuttassa viharato ayoniso manasikāra-sativossagge āgemma uppañjanti Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppañjanti nāma

Ekacco pana vipassāko hoti Sattasu¹² anupassanāsu¹³

¹ B °navakammikānaṇ ² S R dve asīti ³ S R °mālaka

⁴ B Tass' eva tipitakaṇ, S R Tassa tepitakaṇ ⁵ S R om

⁶ S R vicarato ⁷ B dhutangagune ⁸ B pariharantassa

⁹ B āvattassa ¹⁰ S R atthasu° ¹¹ S R āvajjanā°

¹² R S add vā ¹³ B vipassanāsu

atthārasasu vā mahāvīpassanāsu kammaṃ karonto viharatī
Tass' evaṃ viharato kilesā okāsaṃ na labhanti Aparabhāge
pan' assa vipassanākammaṃ pahāya kāyadalhūbahulassa vi-
harato ayoniso-manasikāra-sativossagge āgama uppaṃjanti
Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppaṃjanti
nāma

Ekacco¹ navakammiko hoti, uposathāgāra-bhojanasālādīni
karoti, tassa tesāṃ upakaranāni cintentassa kilesā okāsaṃ
na labhanti Aparabhāge pan' assa navakamme nitthite vā
vissatthe vā ayoniso-manasikāra-sativossagge āgama uppa-
janti, evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppa-
janti nāma Ekacco pana Brahmāloka āgato suddhasatto
hoti, tassa anāsevanāya kilesā okāsaṃ na labhanti Apa-
bhāge pan' assa laddhāsevanassa² ayoniso-manasikāra-sati-
vossagge āgama uppaṃjanti Evam pi asamudācāravasena
anuppannā kilesā uppaṃjanti nāma Evaṃ tāva asamudā-
cāravasena anuppannatā veditabbā

Kathaṃ ananubhūtārammanavasena³ Idh' ekacco an-
anubhūtapubbaṃ manāpiyādi-bhedaṃ ārammaṇaṃ labhati
Tassa tattha ayoniso-manasikāra-sativossagge āgama rā-
gādayo kilesā uppaṃjanti Evaṃ ananubhūtārammanavasena
anuppannā uppaṃjanti nāma Lokuttaramaggakkhane pana
ekam eva vīryaṃ ye evaṃ anuppannā uppaṃjeyyaṃ, te yathā
neva uppaṃjanti, evaṃ nesaṃ anuppādakiccaṃ, uppannānaṃ ca
pahānakiccaṃ sādheti

Tasmā uppannānaṃ pāpakānaṃ ti ettha pana catubbidhaṃ
uppannaṃ vattamānuppannaṃ, bhutvā⁴ vigatuppannaṃ,⁵ okā-
sakatuppannaṃ, bhūmiladdhuppannaṃ ti

Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamangino, idaṃ
vattamānuppannaṃ nāma Kamme pana javite āram-
manarasaṃ anubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataṃ⁵
nāma Kammaṃ pana⁶ uppaṃjtvā niruddhaṃ bhavitvā⁷
vigataṃ⁵ nāma Tad ubhayam pi bhūtvā vigatuppannaṃ ti
sankhyaṃ⁸ gacchati Kusalākusalakammaṃ aññassa kam-
massa vipākaṃ patibhūtvā attano vipākassa okāsaṃ karoti,

¹ S R add pana

² S R om

³ hutvā (?)

⁴ Vm bhūtāpagato

⁵ B vigatuppannaṃ

⁶ B om.

⁷ B bhutvā.

⁸ S R sankhaṃ

evaṃ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaranato patthāya uppanno ti vuccati Idan okāsatuppannaṃ nāma Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma Te atītādi-bhedā honti Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā Atitakkhandhesu anusayitā pi hi appahīnā va honti, anāgatakkhandhesu paccuppan-nakkhandhesu anusayitā pi appahīnā va honti Idan bhūmiladdhuppannaṃ nāma Ten' āhu Porānā tāsū bhūmisu asamugghātītā kilesā bhūmiladdhuppannā ti sankhyaṃ¹ gacchanti ti

Aparam pi catubbidhaṃ uppannaṃ samudācāruppannaṃ, ārammanādhiggaḥituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ, asamugghātītuppannaṃ ti Tattha sampatī vattamānaṃ yeva samudācāruppannaṃ nāma Sakiṃ cakkhūni ummīletvā ārammane nimitte gahite anussantānussaritakkhane kilesā nupparjissantīti² na vattabbā Kasmā² Ārammanassa adhiggaḥitattā Yathā kiṃ² Yathā³ khīrarukkhassa kuthāriyā⁴ āhatāhatatthāne khīraṃ na nikkhamissatīti na vattabbaṃ, evaṃ idan ārammanādhiggaḥituppannaṃ nāma Samāpattiyā avikkhambhitakilesā pana imasmiṃ nāma thāne nupparjissantīti na vattabbā Kasmā² Avikkhambhitattā Yathā kiṃ² Sace khīrarukkhāṃ kuthāriyā⁴ āhaneyya,⁵ imasmiṃ nāma thāne khīraṃ na nikkhameyyāti na vattabbaṃ Evaṃ idan avikkhambhituppannaṃ nāma Maggena asamugghātītakilesā pana bhavagge nibbattassāpi nupparjissantīti² purīmanayen' eva vitthāretabbaṃ Idan asamugghātītuppannaṃ nāma

Imesu uppannesu vattamānuppannāṃ, bhutvā vīgatuppannaṃ, okāsatuppannaṃ, samudācāruppannaṃ ti catubbidhaṃ uppannaṃ na maggavajjaṃ Bhūmiladdhuppannaṃ, ārammanādhiggaḥituppannaṃ, avikkhambhituppannaṃ, asamugghātītuppannaṃ ti catubbidhaṃ maggavajjaṃ Maggo hi uppajjamāno ete kilese pajahatī So ye kilese pajahatī, te atītā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā Vuttam pi c' etaṃ hañci atīte kilese pajahatī, tena hi khīnaṃ khepetī,

¹ S R sankhaṃ² S R na uppaṃ^o³ B om⁴ B kudhāriyā⁵ R S āhaneyyaṃ

niruddhaṃ nirodheti, vigataṃ vyantīkaroti,¹ *atthangataṃ atthaṃ gameti, atītaṃ yaṃ natthi taṃ pajahati* *Hañci anāgate kilese pajahati, tena hi ajātaṃ taṃ*² *pajahati, anibbattaṃ anuppannaṃ apātubhūtaṃ pajahati, anāgataṃ yaṃ natthi taṃ pajahati* *Hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgaṃ pajahati, duttho dosaṃ, mūlho mohaṃ, vimbaddho mānaṃ, parāmattho dutthiṃ, vikkhepagato uddhaccaṃ, amittāgato*³ *vici-kiccaṃ, thāmagato anusayaṃ pajahati* *Kaṇhasukkadhammā*⁴ *yuganandhā vattanti* *Sankilesikā maggabhāvanā hoti* *Tena*⁵ *hi natthi maggabhāvanā, natthi phalasacchakiriyā, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhīsamayo ti*² *Atthi maggabhāvanā pe atthi dhammābhīsamayo ti* *Yathā kathaṃ vya*² *Seyyathā pi taruno rukkhho pe apātubhūtāṃ*¹ *eva na pātubhavanti** *iti pāliyaṃ ajātaphalarukkho āgato*

Jātaphalarukkheṇa pana dīpetabbaṃ Yathā hi saphalo taruna-ambarukkho, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyūṃ, sesāni pātetvā pacchiyo pūreyyūṃ Ath' añño puriso taṃ⁶ pharasunā chindeyya Ten' assa neva atītāni phalāni nāsītāni honti, na anāgata-paccuppannāni ca nāsītāni⁷ Atītāni hi manussehi paribhuttāni, anāgataṃ anibbattaṃ na sakkā nāsetuṃ. Yasmiṃ pana⁶ samaye so chinno tadā phalāni yeva natthī ti paccuppannāni pi anāsītāni Sace pana rukkhho acchinno assa, ath' assa pathavīrasaṃ ca āporasaṃ ca āgamma yāni phalāni nibbatteyyūṃ, tāni nāsītāni honti Tāni hi ajātāṃ¹ eva na jāyanti, anibbattāṃ¹ eva na nibbattanti, apātubhūtāṃ¹ eva na pātubhavanti, evam eva maggo nāpi atītādi-bhede kilese pajahati, nāpi na pajahati Yesaṃ hi kilesānaṃ maggena khandhesu aparīññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānaṃ pariññātattā te kilesā ajātā va na jāyanti, anibbattā va na nibbattanti, apātubhūtā va na pātubhavanti Tarunaputtāya itthiyā puna avijāyanatthaṃ,

* *Pts* II, 217 f, cf *Vism* 686

¹ B byantiṃ karoti, P T S *ed* vigameti.

² S R *om*

³ S anitthangato

⁴ S R °sukkā°

⁵ S *om*

⁶ R.S *om* °

⁷ S R *add* na ca anāsītāni

vyādhītānaṃ rogavūpasamatthaṃ pītabhesajjehi cāpi ayam
 attho vibhāvetabbo Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te
 atitā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā Na ca
 maggo kilese na pajahati Ye pana maggo kilese pajahati, te
 sandhāya *uppannānaṃ pāpakānaṃ* ti ādi vuttaṃ Na kevalaṃ
 ca maggo kilese yeva pajahati, kilesānaṃ¹ pana appahinattā
 ye uppajjeyyūṃ upādinnakkhandhā, te pi pajahati yeva
 Vuttam pi c' etaṃ sotāpattimaggañānena abhisankhāraviñ-
 ñānassa nirodhena satta bhava thapetvā anamatagge saṃsāre
 ye uppajjeyyūṃ nāmaṃ ca rūpaṃ ca, etth' ete nirujjhanti ti²
 vitthāro Iti maggo upādinnato anupādinnato ca vutthāti
 Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vutthāti
 Sakadāgāmi-maggo sugatibhavekadesato Anāgāmmaggo
 sugatikāmaggaṃ³ vutthāti⁴ Arahattamaggo rūpārūpa-
 bhavato vutthāti Sabbabhavehi vutthāti yevāti pi vadanti
 Atha maggakkhane kathaṃ anuppannānaṃ uppādāya bhā-
 vanā hoti⁵ kathaṃ vā uppannānaṃ thituyā ti⁶ Maggappa-
 vattiyā eva Maggo hi pavattamāno⁷ pubbe anuppannapub-
 battā anuppanno nāma vuccati Anāgatapubbaṃ⁸ hi thā-
 naṃ gantvā ananubhūtapubbaṃ vā ārammanaṃ anubhavitvā
 vattāro bhavanti anāgatatthānaṃ āgatamha, ananubhūtaṃ
 ārammanaṃ anubhavāmā ti⁹ Yā c' assa¹⁰ pavatti, ayam eva¹¹
 thiti nāmāti thituyā bhāvetīti vattuṃ vattati Evam eva¹²
 tassa¹³ bhikkhuno idaṃ lokuttaramaggakkhane vīriyaṃ anup-
 pannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā
 ti ādīni¹⁴ cattāri nāmāni labhati Ayaṃ lokuttaramaggak-
 khane sammappadhānakathā. Evam ettha lokiyalokutta-
 ramissakā sammappadhānā nidditthā ti¹⁵

Suttantabhājanīyaṃ.

Abhidhammabhājanīye¹² sabbāni pi sammappadhānāni
 Dhammasaṅganīyaṃ vibhattassa desanānā-nayassa mukha-
 mattaṃ eva dassenteṇa nidditthāni

Tattha nayabhedo vedītabbo Kathaṃ² Pathamasammap-

¹ B kilesā (duppātho)

² *Asl* 236, 357

³ S R om sugatā

⁴ R S om

⁵ B vattamāno

⁶ S agatapubbaṃ

⁷ anubhavimhāti (?)

⁸ S R ca sā

⁹ R adds hi

¹⁰ R S etassa

¹¹ B ādīnā

¹² *Vbh* 211

padhāne tāva sotāpattimagge jhānābhīnivese suddhikapa-
tipadā, suddhikasūññatā, suññatapatipadā, suddhika-appa-
nihitā, appanihitapatipadā ti imesu pañcasu thānesu dvinnāṇ
dvinnāṇ catukka-pañcakanayānaṇ vasena dasa nayā honti
Evaṇ sesesu pīti vīsatiyā abhīnivesesu dve nayasatāni, tāni
catūhi adhipatīhi catugunitāni attha Iti suddhikāni dve,
sādhīpatīni atthāti sabbam pi nayasahassaṇ hoti Tathā
dutiya-sammappadhānādisu suddhikasammappadhāne cāti so-
tāpattimagge pañca nayasahassāni Yathā¹ sotāpattimagge,
evaṇ sesamaggesu pīti kusalavasena² eva vīsati nayasahassāni
Vipāke pana sammappadhānehi kattabbakiccaṇ n' atthi ti
vipākavāro na gahito ti

Abhidhammabhājanīyaṇ.

Sammappadhānāni pan' ettha nibbattitalokuttarān' eva
kathitānīti vedītabbāni Pañhapucchake² pālī-anusāren' eva
sammappadhānānaṇ kusalādi-bhāvo vedītabbo Āramma-
nattikesu pana sabbāni pi etāni appamānaṇ nibbānaṇ āra-
bha pavattito appamānārammanān' eva, na³ maggāramma-
nāni³ Sahajātahetuvāsena pana magga-hetukāni Vīmaṇsaṇ
jetthakaṇ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni Chan-
dacittajetthakāya⁴ pana⁵ maggabhāvanāya na vattabbāni
maggādhipatīnīti Viriyajetthakāya⁴ pana aññassa viri-
yassa abhāvā na vattabbāni maggādhipatīnīti vā na maggā-
dhipatīnīti vā, atītādisu ekārammanabhāvena⁶ pi na vattab-
bāni Nibbānassa pana bahiddhā-dhammattā bahiddhāram-
manāni nāma hontīti Evam etasmiṇ pañhapucchake nibbat-
titokuttarān' eva sammappadhānāni kathitāni

Sammāsambuddhena hi suttantabhājanīyasmiṇ yeva loki-
yalokuttaramissakā sammāppadhānā kathitā, Abhidham-
mabhājanīya-pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti evam
ayaṇ sammappadhānavibhango pi tēparivattaṇ nīharitvā
va bhājetvā dassito ti.

Sammappadhānavibhanganiddeso.

¹ R S *add* ca

⁴ S R. °jetthakāya

² Vbh 214

⁵ B *om*

³ S *om.*

⁶ S R. °bhāve

IDDHIPĀDA-VIBHANGA

Idāni tadanantare Iddhipādavibhange *cattāro* tī¹ ganana-paricchedo

Iddhipādā tī ettha ijjhatīti iddhi, samijjhatī nippajjatīti² attho Ijjhantī vā etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṇṇasagatā hontīti pi iddhi Pathamen' atthena iddhi eva pādo tī iddhipādo Iddhi-kotthāso tī attho Dutiyen' atthena iddhiyā pādo tī iddhipādo *Pādo* tī patitthā, adhigamūpāyo tī attho Tena hi yasmā uparūpari vīsesasankhātāṇ iddhiṇṇaṇ pajjantī pāpunantī, tasmā pādo tī vuccatī Evaṇ tāva *cattāro iddhipādā* tī ettha attho veditabbo

Idāni te bhājetvā dassetuṇ *Idha bhikkhū* tī ādi āraddhaṇ Tattha *idha bhikkhū* tī imasmiṇ sāsane bhikkhu

Chandasamādhīpadhānasankhārasamannāgatan tī ettha chandahetuko chandādhiko³ vā samādhī *chandasamādhī*. Kattukamyatā-chandaṇ adhipatiṇ karitvā⁴ patiladdhasamādhiss' etaṇ adhiṇvacaṇaṇ Padhānabhūtā sankhārā padhānasankhārā Catukkasādhakassa sammappadhāna-vīriyass' etaṇ adhiṇvacaṇaṇ

Samannāgatan tī chandasamādhinā ca padhānasankhārehi ca upetaṇ

Iddhipādan tī nippattipariyāyena⁵ vā ijjhanatthena, ijjhantī etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṇṇasagatā hontīti iminā vā pariyāyena iddhīti sankhyaṇ⁶ gatāṇaṇ upacāraṇ jhānādi-kusalacittasampayuttāṇaṇ chandasamādhīpadhānasankhārāṇaṇ adhitthānatthena pādabhūtaṇ sesacittacetasi-karāsīti attho Yaṇ⁷ hi parato *iddhipādo tī tathābhūtaṇ vedanākkhandho . pe vinnānakkhandho* tī vuttaṇ,⁷ taṇ iminā atthena yujjati Iminā nayena sesesu pi attho veditabbo Yath' eva hi chandaṇ adhipatiṇ karitvā pati-

¹ *Vibh* 216 ² B R nippajjatīti, S nippajjati ³ S chandādhiko.

⁴ S R katvā ⁵ B nibbatti° ⁶ S R sankhyaṇ ⁷ *Vibh.* 217

laddhasamādhī chandasamādhī vutto, evaṃ viriyaṃ .
pe . cittaṃ, vīmaṇsaṃ adhipatīṃ karitvā patiladdhasamā-
dhī vīmaṇsāsamādhī vuccati

Idāni chandasamādhī-ādīni padāni bhājetvā dassetuṃ
Kathaṃ ca bhikkhū ti ādi āradḍhaṃ

Tattha chandaṃ ce bhikkhu adhipatīṃ karitvā ti yadi bhikkhu
chandaṃ adhipatīṃ chandaṃ jettakaṃ chandaṃ dhuraṃ
chandaṃ pubbangamaṃ katvā samādhīṃ patilabhati nibbat-
teti, evaṃ nibbattito ayaṃ samādhī chandasamādhī nāma
vuccatīti attho

Viriyāṇ ce ti ādisu pi es' eva nayo

Ime vuccanti padhānasankhārā ti ettāvatā chandiddhipā-
daṃ bhāvayamānassa bhikkhuno padhānābhisankhārasan-
khātaṃ catukiccaśādhakaṃ viriyaṃ kathitaṃ

Tad ekaṃ ayaṃ abhisanyūhitvā ti taṃ sabbaṃ¹ ekato rāsiṃ katvā
ti attho *Sankhyaṃ*² *gacchatī* ti ekaṃ³ vohāraṃ gacchatīti
veditabban ti attho

Idāni chandasamādhī-padhānasankhāro ti etasmīṃ pada-
samūhe chandādi-dhamme bhājetvā dassetuṃ *Tattha katamo*
chando ti ādi āradḍhaṃ Taṃ uttānattham eva

Upeto hotī ti⁴ iddhipāda-sankhāto dhammarāsi upeto
hoti

Tesaṃ dhammānaṃ ti tesaṃ sampayuttānaṃ chandādi-
dhammānaṃ

Iddhi samiddhī ti ādīni sabbāni nupphattu-vevacanān'⁵ eva
Evaṃ sante pi ijjhanakatthena iddhi Sampunnā iddhi
samiddhi Upasaggena vā padaṃ vaddhitaṃ

Ijjhanākāro *ijjhanā* *Samijjhanā* ti upasaggena padaṃ
vaddhitaṃ

Attano santāne pātubhāvavasena labhanaṃ lābho Pari-
hīnānam pi viriyārambhavasena puna lābho *patilābho*
Upasaggena vā padaṃ vaddhitaṃ

Pattī ti adhigamo Aparihānavasena sammā pattīti sam-
patti

Phusanā ti patilābhaphusanā.

¹ R S add. pi

² S R sankhya.

³ S R evaṃ.

⁴ Vibh 217

⁵ B S R nibbatti°

Sacchikiriya ti patilābhasacchikiriya va
Upasampadā ti¹ patilābha-upasampadā evāti veditabbā
Tathā-bhūtassāti tena ākārena² bhūtassa Te chandādi-
 dhamme patilabbhivā thitassāti attho

Vedanākkhandho ti ādhi chandādayo anto katvā cattāro
 pi khandhā kathitā

Te dhamme ti te cattāro arūpakkhandhe, chandādayo³
 dhamme ti pi vuttaṇ

Āsevatī ti ādini vuttatthān' eva

Sesa-iddhipādaniddesesu pi iminā va nayena attho vedi-
 tabbo

Ettāvatā kiṇ kathitan ti ? Catunnaṇ bhikkhūnaṇ mattha-
 kappattaṇ kammattānaṇ kathitaṇ Eko hi bhikkhu chandaṇ
 avassayaṇi kattukamyatākusaladhammacchandena atthanip-
 phattiyaṇ⁴ satī ahaṇ lokuttaradhammaṇ nibbattessāmi, nat-
 thi mayhaṇ etassa nibbattane bhāro ti chandaṇ jettahaṇ
 chandaṇ dhuraṇ chandaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttara-
 dhamme⁵ nibbatteti Eko vīriyaṇ avassayaṇi Eko cittaṇ
 Eko paññaṇ avassayaṇi paññāya atthanipphattiyaṇ⁴ satī
 ahaṇ lokuttaradhammaṇ nibbattessāmi, natthi mayhaṇ
 etassa nibbattane bhāro ti paññaṇ jettahaṇ paññaṇ dhuraṇ
 paññaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbatteti
 Kathaṇ ? Yathā hi catusu amaccaputtesu thānantaraṇ
 patthetvā vicarantesu eko upatthānaṇ avassayaṇi,⁶ eko sūra-
 bhāvaṇ, eko jātiṇ, eko mantaṇ Kathaṇ ? Tesu hi pathamo
 upatthāne appamāda-kāntāya atthanipphattiya⁷ satī lab-
 bhamānaṇ lacchām' etaṇ thānantaraṇ ti upatthānaṇ avassayaṇi
 Duttiyo upatthāne appamatto pi ekacco sangāme paccupa-
 thite santhātuṇ na sakkoti, avassaṇ kho pana rañño paccanto
 kuppissati, tasmiṇ kupite rathadhure kammaṇ katvā rājā-
 naṇ ārādhetvā āharāpessām' etaṇ thānantaraṇ ti sūrabhāvaṇ
 avassayaṇi Tatiyo sūrabhāve pi satī ekacco hīna-jātiko hoti;
 jātiṇ soḍhetvā thānantaraṇ dento⁸ mayhaṇ dassatitū⁹ jātiṇ
 avassayaṇi Catuttho jātimā pi eko amantaṇyo hoti, mantena
 kattabbakicce uppanne āharāpessām' etaṇ thānantaraṇ ti

¹ R S pi

² S R ten' ākārena

³ S R add vā tayo

⁴ B R °nibbattiyaṇ

⁵ S R °dhammaṇ

⁶ S R avassayaṇi.

⁷ B R °nibbattiya

⁸ S R dentā

⁹ S R dassantitū

mantañ avassayī. Te sabbe pi attano attano¹ avassayabalena thānantarāni pāpunīsu

Tattha upatthāne appamatto hutvā thānantaraṇ patto viya chandaṇ avassāya kattukamyatākusaladhammacchandenā atthamipphattiyaṇ² satī ahaṇ lokuttaradhammaṇ nibbattessāmi, natthi mayhaṇ etassa nibbattane bhāro ti chandaṇ jetthakaṇ chandaṇ dhuraṇ chandaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammanibbattako datthabbo, Ratthapālathero viya³ So hi āyasmā chandaṇ dhuraṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbattesi Sūrabhāvena rājānaṇ ārādhe-tvā thānantaraṇ patto viya viṇyaṇ jetthakaṇ viṇyaṇ dhuraṇ viṇyaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammanibbat-tako datthabbo, Sonatthero viya⁴ So hi āyasmā viṇyaṇ dhuraṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbattesi Jāṭisampat-tiya thānantaraṇ patto viya cittaṇ jetthakaṇ cittaṇ dhuraṇ cittaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammanibbattako datthabbo, Sambhūtattthero viya⁵ So hi āyasmā cittaṇ dhuraṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbattesi Mantañ avas-sāya thānantarappatto viya vīmaṇsaṇ jetthakaṇ vīmaṇsaṇ dhuraṇ vīmaṇsaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammanib-battako datthabbo, thero Mogharājā viya⁶ So hi āyasmā vīmaṇsaṇ dhuraṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbattesi

Ettha⁷ tayo chandasamādhī-padhānasankhārasankhātā dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi Sesā pana sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva Viṇyacittavīmaṇ-sāsamādhī-pādhānasankhārasankhātā pi tayo dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi Sesā pana sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva. Ayaṇ tāva abhedato kathā

Bhedato pana chando iddhi nāma Chandadhurena bhā-vitā cattāro khandhā chandiddhipādo nāma Samādhī padhānasankhāro ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena chandiddhipāde pavīsaṇti Pāde payitthā ti pi vattuṇ vat-tatī eva. Tatth' eva samādhī iddhi nāma Samādhī-dhu-rena bhāvitā cattāro khandhā samādhiddhipādo nāma

¹ R S om

² Pss of the Brethren, 302 f

³ Ibid 182

⁴ Ibid 151, 424

⁵ B S R nibbattiyaṇ

⁶ Ibid 275 f, (Vin 1, 179 f)

⁷ S R. add ca.

Chando padhānasankhāro ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena samādhiddhipāde pavīsanti Pāde pavitthā ti pi vattuṇ vattati eva Tatth' eva padhānasankhāro iddhi nāma Padhānasankhārabhāvitā cattāro khandhā padhānasankhāridhipādo nāma Chando samādhī ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena padhānasankhāridhipāde pavīsanti Pāde pavitthā ti pi vattuṇ vattati eva Tatth' eva¹ viriyaṇ iddhi nāma, cittaṇ iddhi nāma, vīmaṇsā iddhi nāma pe pāde pavitthā ti pi vattuṇ vattati eva Ayaṇ bhedato kathā nāma

Ettha pana abhinavaṇ natthi, gaḥitaṃ eva vibhūṭadhātukaṇ² kataṇ Kathaṇ² Chando samādhī padhānasankhāro ti ime tayo dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi Sesā sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva Ime hi tayo dhammā ijjhamānā sampayuttakehi catūhi khandhehi saddhiṇ yeva ijjhanti, na vinā Sampayuttakā pana cattāro khandhā ijjhanakatthena iddhi nāma honti³ Patitthānatthena pādo nāma Iddhi ti vā iddhipādo ti vā na aññassa kassaci adhivacanaṇ, sampayuttakānaṇ catunnaṇ khandhānaṇ yeva adhivacanaṇ Viriyacittavīmaṇsā samādhī padhānasankhāro ti tayo dhammā pe catunnaṇ khandhānaṇ yeva adhivacanaṇ

Api ca pubbabhāgo iddhipādo nāma Patilābho iddhi nāmāti vedītabbo Ayam attho upacārena vā vipassanāya vā dīpetabbo Pathamajjhānaparīkammaṇ hi iddhipādo nāma Pathamajjhānaṇ iddhi nāma Dutīya-tatīya-catuttha - ākāsañāñcāyatana - viññānañcāyatana - ākiñcaññāyatana-nevasaññānāsaññāyatana-parīkammaṇ iddhipādo nāma Nevasaññānāsaññāyatanaṇ iddhi nāma Sotāpattimaggassa vipassanā iddhipādo nāma Sotāpattimaggo iddhi nāma Sakadāgāmi - anāgāmi - arahattamaggassa vipassanā iddhipādo nāma Arahattamaggo iddhi nāma Patilābhenāpi dīpetuṇ vattati yeva pathamajjhānaṇ hi iddhipādo nāma, dutīyajjhānaṇ iddhi nāma Dutīyajjhānaṇ iddhipādo nāma, tatīyajjhānaṇ iddhi nāma . . . pe . . . anāgāmmaggo iddhipādo nāma; arahattamaggo iddhi nāma

¹ S R Tathā² B vibhūṭaṇ³ S R om

Ken' atthena iddhi² Ken' atthena pādo ti² Ijjanakatthen' eva iddhi, patitthānatthen' eva pādo Evam idhāpi iddhi ti vā pādo¹ ti vā na aññassa kassaci adhivacanaṇ, sam-payuttakānaṇ catunnaṇ khandhānaṇ yeva adhivacanaṇ ti

Evaṇ vutte pana idam āhaṇsu Catunnaṇ khandhānam eva adhivacanaṇ bhaveyya yaḍi Satthā parato Uttara-cūlabhā-janiyaṇ² nāma na āhareyya, Uttara-cūlabhājaniye² pana chando yeva chandiddhipādo, viriyam eva, cittaṃ eva, vīmaṇsā va vīmaṇsiddhipādo ti kathitaṇ ti³

Keci pana iddhi nāma anipphannā, iddhipādo nipphanno ti vadhiṇsu Tesāṇ⁴ vacanaṇ⁵ patikkhipitvā iddhi pi iddhipādo pi nipphanno tilakkhanabbhāhato ti sannitthānaṇ kataṇ Iti masmaṇ Suttantabhājaniye lokiyalokuttaramisakā iddhipādā kathitā ti

Suttantabhājaniyaṇ.

Abhidhammabhājaniyaṇ⁶ uttānattham eva Nayā pan' ettha ganetabbā Chandasamādhīpadhānasankhārasamannā-gataṇ iddhipādāṇ bhāveti ti vuttatthānasmiṇ hi lokuttarāni cattāri nayasahassāni vibhattāni Viriyasamādhī-ādisu pi es' eva nayo Tathā Uttara-cūlabhājaniye² chandiddhipāde cattāri nayasahassāni vibhattāni, viriyacittavīmaṇsiddhipāde cattāri cattārīti sabbāni pi atthannaṇ catukkānaṇ vasena dvattiṇsa nayasahassāni vibhattāni

Evam etaṇ nibbattita-lokuttarānaṇ yeva iddhipādānaṇ vasena dvattiṇsa-nayasahassapatimanditaṇ Abhidhammabhājaniyaṇ kathitaṇ ti veditabbaṇ

Pañhapucchake⁷ pāli-anusāren' eva iddhipādānaṇ kusalādi-bhāvo veditabbo Ārammanattakesu pana sabbe p' ete appamānaṇ nibbānaṇ ārabba pavattito appamānārammaṇā eva, na maggārammaṇā Saṃjāta hetuvasena pana magga hetukā, na maggādhīpatino Cattāro hi adhipatayo aññamaññaṇ garuṇ na karonti Kasmā² Sayāṇ jettakattā. Yathā hi samajātikā samavayā samathāmā samasippā cattāro rājaputtā attano attano jettakattāyā añña-

¹ S R. iddhipādo

² S R °culla°

³ B S R om

⁴ R S te

⁵ R. S. om.

⁶ Vibh. 220.

⁷ Ibid 224

maññaṣṣa apacitiṃ na karonti, evaṃ ime pi cattāro adhipatayo pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ jettakadhammatāya añña-maññaṃ gaṇaṃ na karontīti ekanten' eva na maggādhīpatino Atitādisu ekārammanabhāvena¹ pi na vattabbā Nibbānaṣṣa pana bahiddhā-dhammatā bahiddhārammanā nāma hontīti Evam etasmīṃ pañhapucchake nibbattitalokuttarā va iddhipādā kathitā

Sammāsambuddhena hi Suttantabhājanīyasmiṃ yeva lokiyalokuttaramissakā iddhipādā kathitā, Abhidhammabhājanīya-pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti evaṃ ayaṃ Iddhipādavibhaṅgo pi teparivattaṃ nīharitvā va dassito ti

Iddhipādavibhaṅganiddeso.

¹ S R °bhāve

BOJJHANGAVIBHANGA

Idāni tadanantare Bojjhangavibhange *sattā* ti¹ ganapanaricchedo

Bojjhangā ti bodhiyā, bodhissa vā angā ti bojjhangā
Idaṇ vuttaṇ hoti yā esā dhammasāmaggi yāya lokutta-
ramaggakkhane uppajjamānāya linuddhacca-patitthānāyū-
hana - kāmasukhattakīlamathānuyoga - ucchedasassatābhini-
vesādināṇ anekesaṇ upaddavānaṇ patipakkhabhūtāya satī-
dhammavācaya-viriya-pīti-passaddhi-samādhi-upekkhā-san-
khātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujhatīti katvā
bodhīti vuccati, bujhatī² kilesasantānamiddāya utthahati,
cattāri vā ariyasaccāni pativijjhati, nibbānam eva vā sac-
chikaroti, tassā dhammasāmaggi-sankhātāya bodhiyā angā
ti pi bojjhangā, jhānanga-maggangādīni viya Yo pan' esa³
yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujhatīti
katvā ariyasāvako bodhīti vuccati, tassa bodhissa angā
ti pi bojjhangā, senanga-rathangādayo viya Ten' āhu
Atthakathācariyā Bujjhanakassa puggalassa angā ti boj-
jhangā ti

Api ca *Bojjhangā ti ken' atthena bojjhangā?* *Bodhāya*
saṇvattantīti bojjhangā Bujjhanīti bojjhangā Anubuj-
jhanīti bojjhangā Patibujjhanīti bojjhangā Sambujjhan-
tīti bojjhangā ti iminā Patīsambhidānāyena^{*} pi bojjhangattho
vedītabbo

Satisambojjhango ti ādisu pasattho sundaro ca bojjhango
sambojjhango Satī yeva sambojjhango satisambojjhango
Tattha upatthānalakkhano satisambojjhango Paṇḍicaya-
lakkhano viriyasambojjhango Pharaṇalakkhano pītisamboj-
jhangō Upasamalakkhano passaddhisambojjhango Avik-
khepalakkhano samādhisambojjhango Patīsankhānalak-

* *Pts* II, 115

¹ *Vbh.* 22⁴

² S R bujhatīti

³ R S p' esa

khano upekkhāsambojjhango Tesu *Satiñ ca khvāhañ bhikkhave sabbatthikañ vadāmī* ti* vacanato sabbesañ bojjhangānañ upakārakattā satisambojjhango pathamañ vutto Tato parañ *So tathā sato viharanto tañ dhammañ paññāya pavicinatī* ti† ādinā nayena evañ anukkamen' eva nikkhepapayojanañ pāliyañ āgatam eva

Kasmā pan' ete satt' eva vuttā anūnā anadhikā ti? Li-nuddhaccapatipakkhato, sabbatthikato ca Ettha hi tayo bojjhangā linassa patipakkhā Yath' āha *Yasmañ ca kho bhikkhave samaye tinañ cittañ hoti, kālo tasmañ samaye dhammavcayasambojjhangassa bhāvanāya, kālo viriyasambojjhangassa bhāvanāya,*¹ *kālo pītisambojjhangassa bhāvanāyā* ti ‡

Tayo uddhaccassa patipakkhā Yath' āha *Yasmañ ca kho bhikkhave samaye uddhatañ cittañ hoti, kālo tasmañ samaye passaddhisambojjhangassa bhāvanāya, kālo samādhisambojjhangassa bhāvanāya, kālo upekkhāsambojjhangassa bhāvanāyā* ti §

Eko pan' ettha lonadhūpanañ viya sabbavyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca sabbesu rājakicesu² sabbabojjhangesu icchitabbato sabbatthiko Yath' āha *Satiñ ca khvāhañ bhikkhave sabbatthikañ vadāmī* ti* Sabbatthakan ti pi pāli Dvinnam pi sabbattha icchitabban ti attho Evañ linuddhaccapatipakkhato sabbatthikato ca satt' eva vuttā ti veditabbā

Idāni nesañ ekasmiñ yev' ārammane attano attano kicca-vasena nānākaraṇaṇ dassetuñ *Tattha katamo sati-sambojjhango* ti ādi āraddhañ

Tattha idha bhikkhū ti imasmiñ sāsane³ bhikkhu

Satimā hotī ti paññāya paññavā, yasena yasavā, dhanena dhanavā viya satiyā satimā hoti Satisampanno ti attho

Paramenā ti uttamaṇa Tañ hi paramatthasaccassa nibbānassa ceva maggassa ca anulomato paramaṇ nāma hoti uttamañ setthañ

Sati-nepakkenā ti nepakkañ vuccatī paññā Satiyā ceva

* Cf S v, 115

† Ibid 68

‡ Ibid 113

§ Ibid 114

nepakkena cāti attho Kasmā pana imasmīṃ satubhājanīye paññā sangahitā ti? Satiyā balavabhāvadīpanatthaṃ Sati hi paññāya saddhim pi uppajjati, vinā pi Paññāya saddhiṃ uppajjamānā balavatī hoti, vinā uppajjamānā dubbalā Ten' assā balavabhāvadīpanatthaṃ paññā sangahitā Yathā hi dvisu disāsu dve rājamahāmattā titttheyyūṃ, tesu eko rājaputtaṃ gahetvā titttheyya, eko attano dhammatāya ekako va, tesu rājaputtaṃ gahetvā thito attano pi tejena rājaputtassa pi tejena tejavā hoti, attano dhammatāya thito na tena samatejo hoti¹ Evam eva rājaputtaṃ gahetvā thito² mahāmatto viya paññāya saddhiṃ uppannā satī Attano dhammatāya thito viya vinā paññāya uppannā Tattha yathā rājaputtaṃ gahetvā thito attano pi tejena rājaputtassa pi tejena tejavā hoti, evaṃ paññāya saddhiṃ uppannā satī balavatī hoti Yathā attano dhammatāya thito na tena samatejo hoti, evaṃ vinā paññāya uppannā dubbalā hotīti balavabhāvadīpanatthaṃ paññā gahitā ti

Cirakatam pi ti attano vā parassa vā kāyena cirakataṃ vattaṃ vā kasinamandalaṃ vā kasinaparikkammaṃ vā

Cirabhāsitaṃ pi ti attanā vā parena vā vācāya cirabhāsitaṃ bahukam pi, vattasīse thatvā dhammakathaṃ vā kammattāhanavimicchayaṃ vā, vimuttāyatanasīse vā thatvā dhammakatham eva

Sarītā hotī ti taṃ kāyaviññattaṃ vacīviññattaṃ ca samutthāpetvā pavattaṃ arūpadhammakotthāsaṃ evaṃ uppajjitvā evaṃ niruddho ti sarītā hoti *Anussarītā* ti punappunaṃ sarītā

Ayaṃ vuccati sattsambojjhango ti ayaṃ evaṃ uppannā sesabojjhangasamutthāpikā vipassanā-sampayuttā satī sattsambojjhango nāma kathiyati.

So tathā sato viharanto ti so bhikkhu ten' ākārena uppannāya satīyā sato hutvā viharanto

Taṃ dhamman ti taṃ cirakataṃ cirabhāsitaṃ hetthā Vuttappakāraṃ dhammaṃ.

Paññāya pavicinati ti paññāya aniccaṃ dukkhaṃ anattā ti pavicinati

Pavīcaratī tī¹ aniccaṃ dukkhaṃ anattā tī tattha paññaṃ carāpento pavīcaratī

Parivīmaṇsaṃ āpaṇṇatī tī olokaṇaṃ gavesanaṃ āpaṇṇatī

Ayaṃ vuccatī tī idaṃ vuttappakārabojjhangasamutthāpakaṃ² vipassanāñānaṃ dhammavicayasambojjhango nāma vuccatī

Tassa taṃ dhammaṃ tī tassa bhikkhuno taṃ hetthā vuttappakāraṃ dhammaṃ

Āraddhaṃ hotī tī paripunnaṃ hotī paggaḥitaṃ³ *Asallīnaṃ* tī āraddhattā yeva asallīnaṃ *Ayaṃ vuccatī* tī idaṃ bojjhangasamutthāpakaṃ vipassanā-sampayuttaṃ viriyaṃ viriyasambojjhango nāma vuccatī

Nirāmisā tī kāmāmisa-lokāmisa-vattāmisaṇaṃ abhāvena nirāmisā parisuddhā

Ayaṃ vuccatī tī ayaṃ bojjhangasamutthāpikā⁴ vipassanā-sampayuttā pīti pītisambojjhango nāma vuccatī

Pītiṃmanassā tī pītisampayuttacittassa

Kāyo pi passambhatī tī khandhattayasankhāto nāmakāyo kilesadarathapatippassaddhiyā passambhatī

Cittam pī tī viññānakkhandho pi tath' eva passambhatī *Ayaṃ vuccatī* tī ayaṃ bojjhangasamutthāpikā vipassanā-sampayuttā passaddhi passaddhisambojjhango nāma vuccatī

*Passaddhakāyassa*⁵ *sukkhino* tī passaddhakāyatāya⁶ uppanna-sukhena sukhītassa

Samādhīyatī tī sammā ādhīyatī, niccalaṃ hutvā ārammane thapīyatī, appanāppattaṃ viya hotī

Ayaṃ vuccatī tī ayaṃ bojjhangasamutthāpikā vipassanā-sampayuttā cittekkaggatā samādhisaṃbojjhango nāma vuccatī

Tathā samāhītan tī tena appanāppattena viya samādhinā samāhītaṃ

Sādhukaṃ ajjhupekkhīyā hotī tī sutthu ajjhupekkhitā hotī, tesā dhāmmānaṃ pāpanavaddhane⁷ avyāvato⁸ hutvā ajjhupekkhatī

¹ B pavīcinatīti

³ R S pariggahitaṃ

⁵ B passaddhi°

⁷ S R pahāna°

² R S vuttappakāraṃ°

⁴ S R sambojjhanga°

⁶ R S °kāyattā

⁸ B R avāvato

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ channaṇ bojḡhangānaṇ anosakkana-
anativattanabhāvasādhako majḡhattākāro upekkhāsamboj-
ḡhango nāma vuccatī

Ettāvataṇ kiṇ kathitaṇ nāma hoti ? Apubbaṇ acarimaṇ
ekacittakkhane nānārasalakkhanā pubbabhāgavipassanāboj-
ḡhangā kathitā hontīti

Pathamo nayo

Idāni yena pariyāyena satta bojḡhangā cuddasa hontī,
tassa pakāsanatthaṇ dutiyanayaṇ dassento puna *satta boj-
ḡhangā* ti ādim āha

Tatrāyaṇ anupubbapadavannanā *aḡḡhattadhammesu satī* ti¹
aḡḡhattikasankhāre² parigghanhantassa uppannā satī

Bahiddhā-dhammesu satī ti bahiddhā sankhāre pariggan-
hantassa uppannā satī³

Yad apī ti yā pī, *tad apī* ti sā pī⁴

Abhiññāyā ti abhiññeyyadhamme abhiḡānanatthāya

Sambodhāyā ti sambodhi vuccatī maggo, maggatthāyāti
attho

Nībbānāyā ti vānaṇ vuccatī tanhā Sā tattha natthī ti
nībbānaṇ tadatthāya, asankhatāya amatadhātuyā sacchi-
kriyatthāya saṇvattatīti attho

Dhammavīcayasambojḡhange pī es' eva nayo

Kāyikaṇ ti caṇkamaṇ adhiṭṭhahantassa uppannavīriyaṇ

Cetasikaṇ ti na tāvāhaṇ imaṇ pallankaṇ bhindissāmi, yāva
me na anupādāya āsavehi cittaṇ vimuccissatīti evaṇ kāyap-
payogaṇ vinā uppannavīriyaṇ

Kāyapassaddhī ti tinnāṇ khandhānaṇ darathapassaddhi

Cittapassaddhī ti viññānakkhandhassa darathapassaddhi
Upekkhāsambojḡhange satisambojḡhangasadiso va vimic-
chayo

Imasmaṇ naye satta bojḡhangā, lokiyalokuttaramissakā
kathitā Porānakattherā pana ettakena pākataṇ na hotīti
vibhajitvā dassesuṇ⁵ Etesu hi aḡḡhattadhammesu satī
pavīcayo upekkhā ti ime attano khandhārammanattā lokiyā⁶
va hontī, tathā maggaṇ appattaṇ kāyikavīriyaṇ Avitakka-

¹ *Vbh* 228

² S R aḡḡhattike°

³ S R om

⁴ *Vbh* P T S ed Yādā

tadā ⁵ S R dassetuṇ

⁶ S R lokikā.

avicārā pana pīti-samādhayo lokuttarā honti Sesā lokiya-lokuttaramissakā tī Tattha ajjhataḍḍhammesu¹ satī-pavīcaya-upekkhā ajjhataḍḍhammanā Lokuttarā pana bahiddhārammanā tī tesāṃ lokuttarabhāvo mā yujjittha Cankamappayogena nibbattavīriyam pi lokīyaṃ tī vadanto na kīlāmatī

Avitakka-avicārā pana pīti-samādhayo kadā² lokuttarā hontīti? Kāmāvacare tāva pītisambojjhango labbhati, avitakka-avicārā pīti na labbhati Rūpāvacare avitakka-avicārā pīti labbhati, pītisambojjhango pana na labbhati Arūpāvacare sabbenā sabbaṃ na labbhati Ettha pana³ alabbhamānaṃ upādāya labbhamānakā pi patikkhittā Evam ayaṃ avitakka-avicāro pītisambojjhango⁴ kāmāvacarato pi nikkhanto rūpāvacarato pi arūpāvacarato pīti nibbattita-lokuttarā⁵ yevāti kathito Tathā kāmāvacare samādhī-sambojjhango labbhati, avitakka-avicāro pana samādhī na labbhati Rūpāvacara-arūpāvacaresu avitakka-avicāro samādhī labbhati, samādhī-sambojjhango pana na labbhati Ettha pana alabbhamānaṃ upādāya labbhamānako pi patikkhittito Evam ayaṃ avitakka-avicāro samādhī³ kāmāvacarato pi nikkhanto rūpāvacarato pi arūpāvacarato pīti nibbattitalokuttaro yevāti kathito Api ca lokīyaṃ gahe tvā lokuttaro kātabbo Lokuttaraṃ gahe tvā lokīyo kātabbo Ajjhataḍḍhammesu hi satī-pavīcaya-upekkhānaṃ lokuttarabhāvanākālo pi atthī Tatī idāṃ suttāṃ *Ajjhattavimokkhaṃ khvāhaṃ āvuso sabbupādānakkhayaṃ vadāmi, evam ass' ime āsavā nānusevī* tī* iminā suttēna lokuttarā honti Yādā pana cānkamappayogena nibbatte kāyīkavīriye avupāsante yeva vipassanā maggena ghatīyati, tadā taṃ⁶ lokuttaraṃ hotī Ye pana therā kasīnajjhāne ānāpānajjhāne brahmavīhārajjhāne ca bojjhange⁷ uddharanto na vāre tābbo tī vadanti, tesāṃ vāde avitakka-avicārā, pīti-samādhī-sambojjhangā lokīyā hontīti

Dutṭyanāyo

* Not traced

¹ S R ajjhataṃ tāva dhammesu

² S R kadāci

³ S R om

⁴ S om

⁵ S R lokuttaro

⁶ B om

⁷ B bojjhango

Idāni bojḡhangānaḡ bhāvanāvasena pavattaḡ tatīyanayaḡ dassento puna satta bojḡhangā¹ tī ādim āha Tatthāpi ayaḡ apubbapadavannanā

Bhāvetī tī vaddhetī, attano santāne punappunaḡ janeti abhinibbatteti

Vivekanissitaḡ tī viveke² nissitaḡ Viveko tī vivittatā So c' āyaḡ³ tadangaviveko, vikkhambhana-samuccheda-patippassaddhi-nissaranaviveko tī pañcavidho Tattha tadangaviveko nāma vipassanā Vikkhambhanaviveko nāma attha samāpattiyo Samucchedaviveko nāma maggo Patippassaddhiviveko nāma phalaḡ Nissaranaviveko nāma sabbanimittanissatiḡ nibbānaḡ Evaḡ etasmiḡ pañcavidhe viveke nissitaḡ vivekanissitaḡ tī,⁴ tadangavivekanissitaḡ samucchedavivekanissitaḡ nissaranavivekanissitaḡ ca sati-sambojḡhangaḡ bhāvetīti ayam attho veditabbo

Tathā hi ayaḡ satisambojḡhanga⁵-bhāvanānuyogam anuyutto yogī vipassanākkhane kiccato tadangavivekanissitaḡ, ajjhāsayato nissaranavivekanissitaḡ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaḡ, ārammanato nissaranavivekanissitaḡ satisambojḡhangaḡ bhāveti Pañcavidha-vivekanissitam pīti eke Te hi na kevalaḡ balavavipassanā-magga-phalakkhanesu eva bojḡhangaḡ uddharanti, vipassanāpādakakasaḡjjhāna-ānāpānāsubha-brahmavihārajjhānesu pi uddharanti, na ca patisiddhā atthakathācariyehi, tasmā tesāḡ matena etesaḡ jhānānaḡ pavattikkhane kiccato eva vikkhambhanavivekanissitaḡ Yathā ca vipassanākkhane ajjhāsayato nissaranavivekanissitaḡ tī vuttaḡ, evaḡ patippassaddhivivekanissitam pi bhāvetīti vattaḡ vattati Esa nayo virāganissitādisu Vivekattā⁶ eva hi virāgādayo Kevalaḡ h' ettha⁷ vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca pakkhandana-vossaggo cāti Tattha pariccāgavossaggo tī vipassanākkhane ca tadangavasena maggakkhane ca samucchedavasena kilesappahānaḡ Pakkhandanavossaggo tī vipassanākkhāne taninnabhāvena, maggakkhane pana ārammanakaranena nibbānapakkhandanaḡ Tadubhayam pi imasmiḡ lokiyalokut-

¹ Vbh 229

² S R vivekaḡ

³ S R Svāyaḡ

⁴ S R om

⁵ S R 'bojḡhanga'.

⁶ S R vivekaṭṭhā

⁷ S R c' ettha

taramissake atthavannanānaye vattati Tathā hi ayaṇṇ
satisambojjhango yathāvuttēna pakārena kilese pariccajati
nibbānaṇ ca pakkhandati

Vossaggaparimāṇin ti iminā pana sakalena vacanena¹
vossaggatthaṇ parimamanāṇ,² parimataṇ ca paripaccantaṇ,
paripakkaṇ cāti Idaṇ vuttaṇ hoti ayaṇṇ hi bojjhanga-
bhāvanam anuyutto bhikkhu yathā satisambojjhango kilesa-
pariccāgavossaggatthaṇ nibbānapakkhandanavossaggatthaṇ
ca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naṇ bhāveti.

Esa nayo sesambojjhangesu pi Imasmim pi naye lokiyalo-
kuttaramissakā va bojjhangā kathitā ti

Suttantabhājanīyaṇ.

Abhidhammabhājanīye satta pi bojjhange ekato pucchitvā
vissajjanassa ca pāṭiyekkaṇ pucchitvā vissajjanassa ca
vasena dve nayā Tesāṇ atthavannanā hetthā vuttanāyen'
eva veditabbā

Upekkhāsambojjhangamiddese³ pana upekkhanavasena
upekkhā Upekkhanākāro *upekkhanā* Upekkhitabbayutte
samappavatte dhamme ikkhati na codeti *upekkhā*

Puggalaṇ upekkhāpeti *upekkhanā* Bojjhangabhāva-
pattiyā lokiya-upekkhanāya adhikā upekkhanā *aṇṇhupek-
khanā*

Vyāpādānāpajjanena⁴ majjhatabhāvo *majjhattatā*. Sā
pana cittassa, na sattassāti dīpetuṇ *majjhattatā* *cittassā* ti
vuttan ti ayam ettha apubbapadavannanā

Nayā pan' ettha ganetabbā Sattannam pi hi bojjhan-
gānaṇ ekato pucchitvā vissajjane ekekamagge nayasahassaṇ
nayasahassan ti cattāri nayasahassāni vibhattāni Pāṭi-
yekkaṇ pucchitvā vissajjane ekeka-bojjhangavasena cattāri
cattārīti satta catukkā atthavīsati Tāni purimēhi catūhi
saddhiṇ dvattiṇsā ti sabbāni pi Abhidhammabhājanīye dvat-
tiṇsanayāsahassāni vibhattāni kusalan' eva Yasmā pana
phalakkhane pi bojjhangā labbhanti, kusalahetukāni ca
sāmaññaphalaṇi, tasmā tesu pi bojjhangadassanattaṇ kusa-
laniddesapubbangamāya eva tantiyā vipākanayo āradhho

¹ S R om

² B parimāmanāṇ, S R parimāmanāṇ

³ Vbh 230

⁴ S R. avyāpādāpajjanena

So pi ekato pucchitvā vissajjanassa ca pāṭiyekkaṃ pucchitvā
vissajjanassa ca vasena duvidho hoti Sesam ettha hetthā
vuttanayen' eva veditabbaṃ Vipāke pana kusalato tiguṇā
nayā kātabbā ti

Abhidhammabhājanīyaṃ

Pañhapucchake¹ pāli-anusāren' eva bojjhangānaṃ kusa-
lādibhāvo veditabbo Ārammanattikesu pana sabbe p' ete
appamānaṃ nibbānaṃ ārabba pavattito appamānārammanā
eva, na maggārammanā Sahajātahetuvasena pan' ettha
kusalā maggahetukā Viriyaṃ vā vīmaṇsaṃ vā jettakaṃ
katvā maggabhāvanākāle maggādhipatino Chandacittajet-
thakāya² maggabhāvanāya na vattabbā maggādhipatino ti,
phalakāle pi na vattabbā³ Atītādisu ekārammanabhāve pi
na vattabbā Nibbānassa pana bahiddhādhammattā bahid-
dhārammanā nāma hontīti Evam etasmiṃ pañhapucchake
pi⁴ nibbattitalokuttarā va bojjhangā kathitā Sammāsam-
buddhena hi Suttantabhājanīyass' eva pathamanayasmaṃ
lokiyā.⁵ dutiya-tatīyesu lokiya lokuttaramissakā bojjhangā
kathitā, Abhidhammabhājanīyassa pana catūsu pi nāyesu
imasmiṃ ca Pañhapucchake lokuttarā yevāti Evam ayaṃ
Bojjhangavibhango pi teparivattaṃ niharitvā va bhājetvā
dassito ti

Bojjhangavibhanganiiddeso.

¹ Vbh 232

² S R °jettikāya

³ S R add eva

⁴ R S om

⁵ R S lokikā

MAGGAVIBHANGO

Idāni tadanantare Maggangavibhange *ariyo atthangiko maggo* ti¹ ādi sabbaṇ Saccavibhange dukkhanīrodhagāminī-patipadāniddese vuttanayen' eva veditabbaṇ

Bhāvanāvasena pāṭiyekkaṇ² dassite dutiyanaye pi *sam-māditthiṇ bhāveti vvekanissitan* ti ādi sabbaṇ Bojjhanga-vibhange vuttanayen' eva veditabbaṇ Evam idaṇ dvinnam pi nayānaṇ vasena Suttantabhājanīyaṇ lokiyalokuttaramis-sakam eva kathitaṇ

Abhidhammabhājanīye ariyo ti avatvā *atthangiko maggo* ti vuttaṇ evaṇ avutte pi ayaṇ ariyo eva Yathā hi muddhā-bhāsittassa rañño muddhābhāsittāya deviyā kucchismin jāto putto rājaputto ti avutte³ pi rājaputto yeva hoti, evam ayam pi ariyo ti avutte³ pi ariyo evāti veditabbo Sesam idhāpi Saccavibhange vuttanayen' eva veditabbaṇ Pañcangika-vāre pi atthangiko ti avutte³ pi atthangiko eva veditabbo Lokuttaramaggo hi pañcangiko nāma natthi Ayam ettha ācariyānaṇ samānatthakathā

Vitandavādi pan' āha lokuttaramaggo atthangiko nāma natthi, pañcangiko yeva hotīti So suttaṇ āharāhīti vutto addhā aññaṇ apassanto idaṇ⁴ Mahāsalāvatanato* suttapadesaṇ āharissati. *Yā tathābhūtaṇ dūtthi, sāssa hoti sammā-dūtthi Yo tathābhūtaṇ sankappo, vāyāmo, satī, yo tathābhūtaṇ sammādhī, svāssa hoti sammāsammādhī Pubbe va kho pan' assa kāyakammaṇ vacīkammaṇ ājīvo supariśuddho hoti* ti Tato etassa anantaraṇ suttapadaṇ āharāti vattabbo Sace āharati, cc' etaṇ kusalaṇ, no ce āharati, sayaṇ āharitvā *evam ass' āyaṇ ariyo atthangiko maggo bhāvanāpāripūriṇ gacchaṇ* ti

cf A iii, 124, Vism 11

¹ Vbh 235

² SR om

³ SR avutto

⁴ R*S imaṇ

minā te Satthusāsane vādo bhinno, lokuttaramaggo pañcangiko nāma natthi, atthangiko va hotīti vattabbo

Imāni pana tīni angāni pubbe parisuddhāni vattanti,¹ lokuttaramaggakkhane parisuddhatarāni honti Atha pañcangiko maggo ti idaṃ kīmatthaṃ gahitaṃ ti² Atireka-kiccadassanattaṃ Yaśmiṃ hi samaye micchāvācaṃ pajahati, sammāvācaṃ pūreti, tasmīṃ samaye sammākammanta-sammā-ājivā natthi Imāni pañca kārāpakangāṇ' eva micchāvācaṃ pajahanti Sammāvācā pana sayāṃ virativasena pūraṭi³ Yaśmiṃ samaye micchākammantaṃ pajahati, sammākammantaṃ pūreti, tasmīṃ samaye sammāvācā-sammā-ājivā natthi Imāni pañca kārāpakangāṇ' eva micchākammantaṃ pajahanti Sammākammanto pana⁴ sayāṃ virativasena pūraṭi² Yaśmiṃ samaye micchā-ājivaṃ pajahati, sammā-ājivaṃ pūreti, tasmīṃ samaye sammāvācā-sammākammantā natthi Imāni pañca kārāpakangāṇ' eva micchā-ājivaṃ pajahanti Sammā-ājivo pana sayāṃ virativasena pūraṭi² Imaṃ etesaṃ pañcannaṃ kārāpakangānaṃ kiccātirekataṃ dassetuṃ pañcangiko maggo ti gahitaṃ Lokuttaramaggo pana atthangiko va hoti, pañcangiko⁴ natthi Yadi sammāvācādihi saddhiṃ atthangiko ti vadatha, catasso sammāvācācetanā, tisso sammākammantacetanā, satta sammā-ājivacetanā ti imamhā cetanābahuttā kathaṃ muccissatha² Tasmā pañcangiko va lokuttaramaggo ti Cetanābahuttā ca⁵ pamuccissāma, atthangiko va lokuttaramaggo ti ca vakkhāma Tvaṃ tva Mahācattālīsakabhānako hosi na hosīti pucchitabbo Sace na homīti vadati, tvaṃ abhānakattā na jānāsīti vattabbo Sace bhānakosmīti vadati, suttaṃ āharāti⁶ vattabbo Sace suttaṃ āharati, ice' etaṃ kusalaṃ, no ce āharati, sayāṃ Uparipannāsato āharitabbaṃ Katamā* ca bhikkhave sammāvācā² Sammāvācā 'haṃ bhikkhave dvaṃyaṃ vadāmi atthi bhikkhave sammāvācā, sāsavaṃ puññabhāgyā upadhivepakkā, atthi bhikkhave sammāvācā ariyā anāsava lokuttarā maggaṃ Katamā ca bhikkhave sammāvācā s-

* Cf S v, 35

¹ S R vattanti

² B pūreti

³ B pi na

⁴ R S add nāma

⁵ B va

⁶ B om

savā puññabhāgryā upadhvepakkā² Musāvādā veramanī, pisunavācāya veramanī, pharusavācāya veramanī, samphappalāpā veramanī, ayaṇ bhikkhave sammāvācā sāsavā puññabhāgryā upadhvepakkā Katamā ca bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangā¹? Yā kho bhikkhave ariyacittassa anāsavacittassa ariyamaggasamangino ariyamaggaṇ bhāwayato catūhi vacīduccaritehi āratī viratī pativiratī veramanī, ayaṇ bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangā¹ Katamo ca bhikkhave sammākammanā² Sammākammani³ āhaṇ bhikkhave dwayaṇ vadāmi pe . . . upadhvepakkā Katamo ca bhikkhave sammākammanā ariyo anāsavo lokuttaro² pe Katamo ca bhikkhave sammā-ājīvo² Sammā-ājīvāhaṇ bhikkhave dwayaṇ vadāmi pe upadhvepakkā Katamo ca bhikkhave sammā-ājīvo ariyo anāsavo lokuttaro maggangā¹? Yā kho bhikkhave ariyacittassa anāsavacittassa ariyamaggasamangino ariyamaggaṇ bhāwayato micchā-ājīvā āratī viratī pativiratī veramanī, ayaṇ bhikkhave sammā-ājīvo ariyo anāsavo lokuttaro maggangā¹ ti * Evam ettha catūhi vacīduccaritehi tīhi kāyaduccaritehi micchājīvato cāti ekekā va viratī ariyā anāsavā lokuttarā maggangen ti vuttā. Kuto ettha cetanābahuttaṇ² kuto pañcangiko maggo² Idan te suttaṇ akāmakassa lokuttarāmaggo atthangiko ti dipeti Sace ettakena sallakheti, iccetaṇ kusaḷaṇ, no ce sallakheti, aññāni pi kāraṇāni āharitvā saññāpetabbo Vuttaṇ h' etaṇ² Bhagavatā Yasmaṇ kho Subhadda dhammavinaye ariyo atthangiko maggo na upalabbhati, samano pi tattha na upalabbhati pe . . . masmiṇ kho Subhadda dhammavinaye ariyo atthangiko maggo upalabbhati Idh' eva Subhadda samano pe suññā parappavādā samanehi aññe ti † Aññesu pi anekesu suttasatesu atthangiko va maggo āgato Kathāvatthupakarane pi vuttaṇ †

Maggānatthangiko settho, saccānaṇ caturo padā,
virāgo settho dhammānaṇ, dvipadānaṇ ca cakkhumā ti §

* M iii, 73 f

† D ii, 151.

‡ Kvu xx, 5

§ Dhṛ ver 273

Atth' eva suttanto ti? Amantā Tena hi atthangiko maggo ti
 Sace pana ettakenāpi paññattij na gacchati, gaccha
 vihāraṇ pavasitvā yāguṇ pivāhīti uyyojetabbo Uttari pana
 kāraṇaṇ vakkhatīti atthānam etaṇ Sesam ettha uttānat-
 tham eva

Nayo¹ pan' ettha ganetabbo² Atthangikamaggasmij hi
 ekato pucchitvā ekato vissajjane catūsu maggesu cattāri na-
 yasahassāni vibhattāni Pañcangikamagge ekato pucchitvā
 ekato vissajjane cattāri, pāṭiyekkaṇ pucchitvā pāṭiyekkaṇ
 vissajjane cattāriti pañcasu angesu vīsati Iti purimāni
 attha imāni ca vīsati sabbāni pi maggavibhange atthavīsati
 nayasahassāni vibhattāni Tāni ca kho nibbattitalokut-
 tarāni kusalān' eva Vipāke pana kusalo tiguṇā nayā
 kātabbā ti

Abhidhammabhājanīyaṇ.

Pañhapucchake³ pāli-anusāren' eva maggangānaṇ kusa-
 lādibhāvo veditabbo Ārammanattikesu pana sabbāni p'
 etāni appamānaṇ nibbānaṇ ārabha pavattito appamānā-
 rammanān' eva na maggārammanāni Neva hi maggo na
 phalaṇ maggaṇ ārammanaṇ karoti Sahaajātahetuvaseṇa
 pan' ettha kusalāni maggaḥetukāni Viriyaṇ⁴ vīmaṇsaṇ vā
 jettakaṇ katvā maggabhāvanākāle maggādhīpatīni Chan-
 dacittajettikāya⁵ maggabhāvanāya na vattabbāni maggā-
 dhīpatīni Phalakāle pi na vattabbān' eva Atītādisu
 ekārammanabhāvena⁶ pi na vattabbāni Nibbānassa pana
 bahiddhādhammattā bahiddhārammanāni nāma hontīti evam
 etasmij pañhapucchake pi nibbattitalokuttarān' eva mag-
 gangāni kathitāni Sammasambuddhena hi Suttantabhā-
 janiyasmiññ' eva lokiyalokuttarāni⁷ maggangāni kathitāni,
 Abhidhammabhājanīye pana Pañhapucchake ca lokuttarān'
 evāti Evam ayaṇ Maggavibhango pi teparivattaṇ niharitvā
 va bhājetvā dassito ti

Maggavibhanganiiddeso.

¹ SR nayā ² SR ganetabbā ³ Vbh 241 ⁴ SR add vā.

⁵ SR °jettakāya ⁶ SR °bhāve ⁷ RS °lokuttara

JHĀNAVIBHANGO

Idāni tadanantare Jhānavibhange yā tāva ayaṇ sakalassāpi Suttantabhājanīyassa pathamaṇ Mātikā thapitā, tattha *idhā* ti¹ vacanaṇ pubbabhāgakaraniyasampadāya sampannassa sabbappakārajjhānanibbattakassa puggalassa sannissayabhūta-sāsanaparidīpanaṇ, aññasāsanassa ca tathābhāvapatīsedhanaṇ Vuttaṇ h' etaṇ *Idh' eva bhikkhave samano pe suññā parappavādā samanehi aññe* ti *

Bhikkhū ti tesā jhānānaṇ nibbattakapuggalaparidīpanaṇ
Pātimokkhasaṇḍavasaṇḍavuto ti idam assa pātimokkhasaṇḍavare patitthitabhāvaparidīpanaṇ

Viharatī ti idam assa tadanurūpa-vihārasamangībhāvaparidīpanaṇ

Ācāragocarasaṃpanno ti idam assa hetthā pātimokkhasaṇḍavassa upari jhānānuyogassa ca upakāradhammaparidīpanaṇ

Anumattesu vaṇṇesu bhayadassāvī ti idam assa pātimokkhato acavanadhammatā-paridīpanaṇ

Samādāyā ti idam assa sikkhāpadānaṇ anavasesato ādānaparidīpanaṇ

Sikkhatī ti idam assa sikkhāya samangībhāvaparidīpanaṇ

Sikkhāpadesū ti idam assa sikkhitabba-dhammaparidīpanaṇ

Indriyesū ti idam assa guttadvāratāya bhūmiparidīpanaṇ.
Rakkhitabbokāsaparidīpanaṇ ti pi vadanti eva

Guttadvāro ti idam assa chasu dvāresu saṇvhitārakkhabhāvaparidīpanaṇ.

Bhojanā mātāññū ti idam assa santosādi-guṇaparidīpanaṇ

Pubbarattāpararattaṇ ṇāgarīyānuyogam anuyutto ti idam assa kārakabhāvaparidīpanaṇ ²

* A ii, 238

¹ Vbh 244

² B kāranabhāva°

Sātaccan nepakkan ti idam assa paññāpariggahitena viriyena
sātaccakāritā¹-paridīpanaṇ

Bodhipakkhuyānaṇ dhammānaṇ bhāvanānuyogam anuyutto
ti idam assa patipattiyā nibbedhabhāgiyatta-paridīpanaṇ

So abhikkante pe tunhībhave sampajānakārī hotī
ti idam assa sabbattha satisampajāññasamannāgatatta-
paridīpanaṇ

So vivuttaṇ senāsanaṇ bhajati ti idam assa anurūpa-senāsana-
pariggahaparidīpanaṇ ²

Araññaṇ pe patisallānasāruppan ti idam assa
senāsanappabhedanirādīnavatānisaṇsaparidīpanaṇ

So araññagato vā ti idam assa vuttappakārena senāsanaena
yuttabhāvaparidīpanaṇ

Nisīdatī ti idam assa yogānurūpa-iriyāpathaparidīpanaṇ

Parimukhaṇ satīṇ upatthapeti vā ti idam assa yogārambha-
paridīpanaṇ

So abhyyhaṇ loke pahāyā ti ādi pan' assa kammatthānānu-
yogena nīvaranappahānaparidīpanaṇ

Tass' eva³ pahīnanīvaranassa vivacc' eva kāmehī ti ādīpati-
pātiyā jhānuppatti-paridīpanaṇ

Api ca idha bhikkhū ti imasmiṇ sāsane jhānuppādako
bhikkhu.

Idāni yasmā jhānuppādakena bhikkhunā cattāri silāni
sodhetabbāni *Tasmā 'ssa pātimokkhasaṇvarasaṇvuto* ti
iminā pātimokkhasaṇvarasilavisuddhiṇ upadīsatī

Ācāragocarasaṃpanno ti ādinā ājīvapārisuddhisīlaṇ

Samādāya sikkhati sikkhāpadesū ti iminā tesāṇ dvīnaṇ
silānaṇ anavasesato ādānaṇ

Indriyesu guttadvāro ti iminā indriyasaṇvarasīlaṇ

Bhojane mattaññū ti iminā paccayasannissitasīlaṇ

Pubbarattāpararattan ti ādinā sīle patitthitassa jhāna-
bhāvanāya upakārake dhamme

So abhikkante ti ādinā tesāṇ dhammānaṇ aparīhānāya,
kammatthānassa ca asammosāya satisampajāññasamāyogaṇ.

So vivuttaṇ ti ādinā bhāvanānurūpasenāsanapariggahaṇ

¹ S R, ° kārībhāva

² R S yogānurūpasenāsanassa paridīpanaṇ.

³ S R evaṇ.

So araññagato vā ti ādinā taṇ senāsanaṇ upagatassa jhānā-nurūpaṇ¹ iriyāpathaṇ ceva jhānabhāvanārambhaṇ ca

So abhijjhan ti ādinā jhānabhāvanārambhena² jhānapaccanikadhammapahānaṇ

So ime pañca nīvarane pahāyā ti ādinā evaṇ pahīnaṇ jhānapaccanikadhammassa sabbajjhānānaṇ uppattikkamaṇ upadisatīti

Mātikā-vannanā

Idāni yathānikkhittaṇ³ mātikaṇ patipātīyā bhājetvā dasetuṇ *idhā ti imissā dīttīyā* ti⁴ ādi āradhhaṇ

Tattha *imissā dīttīyā* ti ādīhi dasaḥi padehi sikkhāttaya-sankhātaṇ Sabbaññubuddhasāsanaṇ eva kathitaṇ Taṇ hi Buddhena Bhagavatā dītthattā dīttīti vuccati

Tass' eva khamanavasena *khanṭi*, ruccanavasena *ruci*, gahanavasena *ādāyo*, sabhāvatthena *dhammo*, sikkhitabbatthena *vinayo*, tadubhayenāpi *dhammavinayo*, pavuttavasena *pāvacaṇaṇ*, setthacariyatthena *brahmacariyaṇ*, anusīthīdānavasena *Satthusāsanaṇ* ti vuccati

Tasmā *imissā dīttīyā* ti ādisu imissā Buddhadīttīyā, imissā Buddhakhanṭīyā, imissā Buddharuciya, imasmiṇ Buddha-ādāye, imasmiṇ Buddhadhamme, imasmiṇ Buddha-vinaye *Ye ca kho tvaṇ Gotamī dhamme jāneyyāsi ime dhammā sarāgāya saṇvattanti, no virāgāya, saṇyogāya saṇvattanti, no visaṇyogāya, ācāyāya saṇvattanti, no apacāyāya, upādānāya⁵ saṇvattanti, no patinissaggīyā,⁶ mahicchatāya saṇvattanti, no appicchatāya, asantutthitāya⁷ saṇvattanti, no santutthīyā, saṇganikāya saṇvattanti, no pavivekāya, kosajjāya saṇvattanti, no viriyārambhāya, dubbharatāya saṇvattanti, no subhara-tāyāti, ekaṇsena hi Gotamī dhāreyyāsi n' eso dhammo n' eso vinayo, n' etaṇ Satthusāsanaṇ ti* *Ye ca kho tvaṇ Gotamī dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saṇvattanti, no sarāgāya pe subharatāya saṇvattanti, no dubbhara-tāyāti, ekaṇsena hi⁸ Gotamī dhāreyyāsi eso dhammo, eso vinayo, etaṇ Satthusāsanaṇ ti,** evaṇ vutte imasmiṇ Buddha-

* Vin 11, 258 f

¹ R S °rūpa

² R S om jhāna

³ S R. °nikkhitta

⁴ Vbh 245

⁵ B upādāya, S upādānāya upādiniyā.

⁶ S R patinissaggāya

⁷ R S asantutthīyā

⁸ B om

dhammavinaye, imasmīṇ Buddhapāvacane, imasmīṇ Buddha-brahmacariye, imasmīṇ Buddha-satthusāsane¹ ti evam attho veditabbo

Api c' etaṇ sikkhāttaya-sankhātaṇ sakalaṇ sāsaṇaṇ Bhagavatā dīthattā sammādīthipaccayattā sammādīthipubbangamattā ca dīthi Bhagavato khamanavasena khanti Ruccanavasena ruci Gahanavasena ādāyo Attano kāraṇaṇ apāyesu apatamānaṇ dhāretīti dhammo Tass' eva² saṅkilesapakkhaṇ vinetīti vinayo Dhammo ca so vinayo cāti dhammavinayo Kusaladhammehi ca akusaladhammānaṇ esa vinayo ti dhammavinayo Ten' eva³ vuttaṇ *Ye ca kkhavaṇ Gotamī dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virūgāya saṇvatanti, no sarāgāya . pe ekaṇsena Gotamī dhāreyyāsi eso dhammo, eso vinayo, etaṇ Satthusāsanaṇ ti* * Dhammena vā vinayo, na dandādīhīti dhammavinayo Vuttam pi c' etaṇ

*Danden' eke damayanti, ankusehi kasāhi ca,
Adandena asatthēna, nāgo danto mahesinā ti †*

Tathā Dhammena nīyamānānaṇ, kā usūyā vijānatan ti † Dhammāya vā vinayo dhammavinayo Anavajjadhammatthaṇ h' esa vinayo, na bhavabhogāmīsatthaṇ⁴ Ten' āha Bhagavā *Na idaṇ bhikkhave brahmacariyaṇ vussati janakukhanatthan ti* ‡ vitthāro. Punnatthero pi āha *Anupādā parinibbānatthaṇ kho āvuso Bhagavati brahmacariyaṇ vussati ti* § Visitthaṇ vā nayatīti vinayo Dhammato vinayo dhammavinayo Saṅsāradhammato hi⁵ sokādi-dhammato vā esa visitthaṇ nibbānaṇ nayati Dhammassa vā vinayo na tithakarānaṇ ti dhammavinayo Dhammabhūto hi Bhagavā, tass' eva vinayo Yasmā vā dhammā yeva abhiññeyyā pariññeyyā pahātābbā bhāvetābbā sacchikātabbā ca, tasmā esa dhammesu vinayo, na sattesu na jīvesu cāti dhammavinayo Sāttha-savyañjanatādīhi aññesaṇ vacanato padhānaṇ vacanaṇ ti pavacanaṇ Pavacanam eva pāvacanaṇ. Sabbacariyāhi visitthacariyabhāvena brahmacariyaṇ De-

* Vin 11, 258 f † Ibid 196. ‡ M 1, 148 § A 11, 26.

¹ SR satthusāsane

² B So va

³ SR Tena

⁴ SR °bhogādīatthaṇ

⁵ B ti

vamanussānaṃ satthubhūtaṃ Bhagavato sāsanaṃ ti Satthusāsanaṃ Satthubhūtaṃ vā sāsanaṃ ti pi Satthusāsanaṃ *So vo maṃ' accayena satthā ti** hi dhammavinayo va satthā ti vutto ti Evam etesaṃ padānaṃ attho veditabbo

Yasmā pana imasmiṃ yeva sāsane sabbākārajjhānaṃ battako¹ bhikkhu dīssati, na aññatra, tasmā tattha tattha imissā ti ca imasmiṃ ti ca ayaṃ nīyamo kato ti veditabbo ti Ayaṃ *idhā ti* Mātīkāpadaniddesaṃ attho

Bhikkhuniddese *samaññāyā ti* paññattiyā, vohārenāti attho Samaññāyā eva hi ekacco bhikkhū ti paññāyati Tathā hi nimantanādimhi bhikkhūsu gāṇiyamānesu sāmanere pi gahe-tvā sataṃ bhikkhū, sahaṃsaṃ bhikkhū ti vadanti

Patīṇṇāyā ti attano patijānana Patīṇṇāyā pi hi ekacco bhikkhū ti paññāyati Tassa Ko etthā ti? Ahaṃ āvuso bhikkhū ti evam ādisu sambhavo datthabbo Ayaṃ pana Ānanda-attherena vuttattā dhammikā patīṇṇā Rattabhāge pana dussilā² pi patipathaṃ āgacchantā³ Ko etthā ti vutte adham-mikāya patīṇṇāya abhūtattāyā⁴ Mayaṃ bhikkhū ti vadanti

Bhikkhatī ti yācati Yo hi koci bhikkhaṃ esati gavesati, so taṃ labhatu vā mā vā, atha kho bhikkhatīti bhikkhu

Bhikkhako ti vyañjanaṃ padaṃ vaddhitaṃ Bhikkhana-dhammatāya bhikkhū ti attho

Bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti Buddhādīhi ajjhupagataṃ bhikkhācariyaṃ ajjhupagatattā bhikkhācariyaṃ ajjhupagato nāma Yo hi koci appaṃ vā mahantaṃ vā bhogakkhandhaṃ pahāya agārasmā anagāriyaṃ pabbajito kaṣi-gorakkhādīhi jīvita-kappanaṃ⁵ hitvā lingasampaticchanena⁶ bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu* Parapatibaddhājīvikattā vā vihā-ramajjhe kājabhattaṃ bhuñjamāno pi bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu* Pīṇḍiyālopa-bhojanaṃ nissāya pabbajjāya ussāhajātattā vā bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu*

Aggha-phassa-vanna-bhedena bhinnāṃ patāṃ dhāretīti *bhin-napata-dhāro* Tattha satthakacchedanaṃ agghabhedo veditabbo Sahassagghanako pi hi pato satthakena khandā-

* D 11, 154

¹ S R sabbappakāra°

² B dussile

³ S R gacchantā

⁴ S R abhūtattāya

⁵ S R jīvikākappanaṃ

⁶ R S °sampaticchanen' eva

khandikaṇ chinno bhinnaggho hoti, purimagghato upaddham pi na agghati Sutta-saṅsibbanena phassabhedo veditabbo, sukkhasamphasso pi hi pato suttehi saṅsibbito bhinnaphasso hoti, kharasamphassataṇ pāpunāti Sūcimalādihi vanna-bhedo veditabbo. Suparisuddho pi hi pato sūcikkammato patthāya sūcimalena, hatthasedamalaḷalikkādihi, avasāne rajana-kappakaranehi ca bhinnavanno hoti, pakativannaṇ vijahati Evaṇ tih' ākārehi bhinnapatadhāranato *bhinnapatadharo ti bhikkhu* Gihivattha-vissabhāgānaṇ vā kāsāvānaṇ dhāranamatten' eva bhinnapatadharo ti bhikkhu

Bhīdati pāpake akusale dhamme ti bhikkhū ti¹ sotāpattimaggena pañca kilese bhīdatīti bhikkhu, sakadāgāmmaggena cattāro, anāgāmmaggena cattāro, arahattamaggena attha kilese bhīdatīti bhikkhu Ettāvatā cattāro maggatthā dassitā Bhīnattā ti iminā pana cattāro phalatthā Sotāpanno hi sotāpattimaggena pañca kilese bhīditvā thito. Sakadāgāmi sakadāgāmmaggena cattāro, anāgāmi anāgāmmaggena cattāro, arahā arahattamaggena attha kilese bhīditvā thito Evam ayaṇ catubbidho phalattho bhīnattā pāpakānaṇ akusalānaṇ dhammānaṇ bhikkhu nāma

Odhiso kilesānaṇ pahānā ti ettha dve odhī maggodhi ca kilesodhi ca Odhi nāma sīmā, mariyādā Tattha sotāpanno maggodhinā odhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu Tassa hi catūsu maggesu² ekena³ odhinā kilesā pahīnā, na sakalena maggacatukkena Sakadāgāmi-anāgāmiṣu pi es' eva nayo Sotāpanno ca kilesodhinā pi odhiso kilesānaṇ pahānā⁴ bhikkhu Tassa hi pahātabbakilesesu odhinā va kilesā pahīnā, na sabbena sabbaṇ

Arahā pana *anodhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu* Tassa hi maggacatukkena anodhinā⁵ va kilesā pahīnā, na ekāya maggasīmāya Pahātabbakilesesu ca anodhiso va kilesā pahīnā. Ekā pi hi kilesasīmā thitā nāma natthi. Evaṇ so ubhayathā pi anodhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu

Sekkho it puthujjanakalyāṇakena saddhiṇ satta ariyā tisso sikkhā sikkhantīti sekkhā. Tesu yo koci sekkho bhikkhū ti veditabbo

¹ B om² SR om³ R adds eva⁴ SR pahīnattā⁵ R S. anodhiso

Na sikkhatitī *asekkho* Sekkhadhamme atikkamma agga-phale thito tato uttari sikkhitabbābhāvato khināsavo asekko ti vuccati

Avaseso puthujjanabhikkhu tisso sikkhā neva sikkhati, na sikkhitvā thito ti *neva sekkho*¹ *nāsekkho* ti veditabbo

Silaggaṇ samādhaggaṇ² paññaggaṇ vimuttaggaṇ ti idaṇ aggaṇ patvā thitattā *aggo bhikkhu* nāma

Bhaddo ti apāpako Kalyānaputhujjanādayo hi yāva arahā tāva bhadrēna sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñānadassanena ca samannāgatattā *bhaddo bhikkhū* ti sankhyaṇ³ gacchati

Mando bhikkhū it pasanno bhikkhu, sappimando viya anāvilo vippasanno ti attho

Sāro ti tehi yeva silasārādīhi samannāgatattā nīlasaman-nāgadena nīlo pato viya *sāro bhikkhū* ti veditabbo Vigata-kilesapheggubhāvato vā khināsavo va sāro ti veditabbo

Tattha ca *bhūdati pāpake akusale dhamme ti bhikkhu, odhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu, sekkho bhikkhū* ti imesu tīsu thānesu satta sekkhā kathitā *Bhinnattā pāpakānaṇ akusālānaṇ dhammānaṇ*⁴ *bhikkhu, anodhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu, asekkho bhikkhu, aggo bhikkhu, mando bhikkhū* ti imesu pañcasu thānesu khināsavo kathito *Neva sekkhanā-sekkho*⁵ ti ettha puthujjano⁶ va kathito⁷ Sesatthānesu puthujjanakalyānako, satta sekkhā, khināsavo ti ime sabbe pi kathitā

Evāṇ samaññādīhi bhikkhuṇ dassetvā idāni upasampadāvasena dassetuṇ *Samaggena saṅghenā* ti ādim āha Tattha *Samaggena saṅghenā* ti sabbantimena pañcavaggakaraniye kamme yāvatikā bhikkhū kammappattā, tesāṇ āgatattā chandārahānaṇ chandassa āhatattā sammukhibhūtānaṇ ca appatikkosanato ekasmiṇ kamme sammag-gabhāvaṇ upagatena

Natti-catutthenā ti tīhi anussāvanāhi ekāya ca ñattiyā kātābbena

Kammenāti dhammikenā vinayakammena

¹ B sekkha

³ S R sankhaṇ

⁶ S R janā

⁴ B add's ti

² B samādhuggaṇ

⁵ S R Vibh neva sekkho^o

⁷ S R kathitā

Aluppenā ti vatthu-ñatti-anusāvana-sīmā-parisa-sampatti-sampannattā akopetabbataṇ appatikkositabbataṇ upagatena *Thānārahena* ti kāranārahena, Satthusāsānārahena

Upasampanno nāma uparibhāvaṇ samāpanno patto ti attho

Bhikkhubhāvo hi uparibhāvo Tañ c' esa yathāvuttena kammena samāpannattā upasampanno ti vuccati Etena yā imā ehi-bhikkhūpasampadā, saranagamanūpasampadā, ovādaṭṭiggahanūpasampadā, pañhavyākaranūpasampadā,¹ garudhammapatiggahanūpasampadā, dūtenupasampadā,² atthavācīkūpasampadā,³ ñatticatutthakammūpasampadā ti attha upasampadā vuttā, tāsaṇ ñatticatutthakammūpasampadā, dūtenupasampadā,² atthavācīkūpasampadā⁴ ti imā tusso va thāvarā Sesā Buddhe dharmāne yeva ahesuṇ Tāsu upasampadāsu imasmīṇ thāne ayaṇ ñatticatutthakammūpasampadā va adhippetā

Pātimokkhasaṇvaraniddese⁵ *pātimokkhan* ti sikkhāpada-sīlaṇ Taṇ hi yo naṇ pāti rakkhati, taṇ mokkheti mocayati āpāyikādīhi dukkhehi, tasmā pātimokkhan ti vuttaṇ

Sīlaṇ patitthā ti ādini tass' eva vevacanāni Tattha *sīlaṇ* ti kāmāñ c' etaṇ saha kammavācāpariyosānena ijjhanakassa pātimokkhasa vevacanaṇ Evaṇ sante pi dhammato etaṇ sīlaṇ nāma pānātipātādīhi vā viramantassa vattapatipattiṇ⁶ vā pūrentassa cetanādayo dhammā veditabbā Vuttaṇ h' etaṇ Paṭisambhidāyaṇ *Kiṇ⁷ sīlaṇ ti ? Cetanā sīlaṇ, cetasiṇaṇ sīlaṇ, saṇvaro sīlaṇ, avitikkamo sīlaṇ* ti * Tattha cetanā sīlaṇ nāma pānātipātādīhi vā viramantassa vattapatipattiṇ⁶ vā pūrentassa cetanā Cetasiṇaṇ sīlaṇ nāma pānātipātādīhi viramantassa virati Apī ca cetanā sīlaṇ nāma pānātipātādīni pajahantassa satta kammavācācetanā Cetasiṇaṇ sīlaṇ nāma *Abhiyyaṇaṇ pahāya vigaṭābhīyyhena cetasā viharatī* ti ādinā nayena Saṇyuttamahāvaggeṭ vuttā anabhiyyhā-avyāpāda-sammāditthi-dhammā Saṇvaro sīlaṇ ti ettha pañca-vidhena saṇvaro veditabbo pātimokkhasaṇvaro, satsaṇvaro,

* Pts 1, 44

† S v, 1 62 — e g 30 f , 46 f

¹ B. pañhā°

² SR dūtena upa°

³ SR °vācīkā upa°.

⁴ SR °vācīkā°

⁵ Vbh 246

⁶ °pativattaṇ (?)

⁷ SR om

ñāṇasaṅvaro, khantisāṅvaro, viriyasaṅvaro ti. Tassa nāṇa-karaṇaṅ Visuddhimagge vuttaṅ. Avitikkamo silaṅ ti samā-dinnasīlassa kāyikavācasiko avitikkamo. Ettha ca saṅvara-sīlaṅ avitikkamasīlaṅ ti idam eva nippariyāyato sīlaṅ. Cetanā-sīlaṅ cetasikasīlaṅ ti pariyāyato sīlaṅ ti veditabbaṅ.

Yasmā pana pātimokkhasaṅvarasīlena bhikkhu sāsane patiṭṭhāti nāma, tasmā taṅ patiṭṭhā ti vuttaṅ. Patiṭṭhahati vā ettha bhikkhu, kusala-dhammā eva vā ettha patiṭṭhahantīti patiṭṭhā. Ayam attho:

*Sīle patiṭṭhāya naro sapañño, cittaṅ paññaṅ ca bhāvayaṅ,
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaṅ vijataye jatan ti.**

Patiṭṭhā mahārāja sīlaṅ sabbesaṅ kusala-dhammānaṅ¹ ti ca Sīle patiṭṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na pari-hāyanā ti† ca ādisuttavasena veditabbo.

Tad etaṅ pubbuppatti-atthena ādi. Vuttam pi c' etaṅ: Tasmā ti ha tvaṅ Uttiya² ādim eva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko c' ādi kusalānaṅ dhammānaṅ? Sīlaṅ ca suvisuddhiṅ, ditṭhi ca ujukā ti.‡ Yathā hi nagaravaḍḍhakī nagaraṅ māpetukāmo paṭhamaṅ nagaraṭṭhānaṅ sodheti, tato aparabhāge vīthi-catukka-singhātakādi-paricchedena³ vibhajitvā nagaraṅ māpeti, evam eva yogāvacaro ādito va sīlaṅ visodheti, tato aparabhāge samathavipassanā⁴-maggaphalanibbāṇāni sacchikaroti. Yathā vā pana rajako paṭhamaṅ tīhi khārehi vatthaṅ dhovitvā parisuddhe vatthe yadicchakaṅ rangajātaṅ upaneti, yathā vā pana cheko citta-kāro rūpaṅ likhitukāmo ādito va bhittiparikammaṅ karoti, tato aparabhāge rūpaṅ samuṭṭhāpeti, evam eva⁵ yogāvacaro ādito va sīlaṅ visodhetvā aparabhāge samathavipassanādayo dhamme sacchikaroti; tasmā sīlaṅ āditi vuttaṅ.

Tad etaṅ caraṇasarikkhatāya caraṇaṅ. Caraṇā ti hi pādā vuccanti. Yathā hi chinna-caraṇassa purisassa disaṅ⁶ gamanābhisaṅkhāro na jāyati, paripunṇapādass' eva jāyati; evam eva yassa sīlaṅ bhinnaṅ hoti khaṇḍaṅ aparipunṇaṅ, tassa

* S. i, 13, 165; cf. Vism. 1. † Mil. 33. ‡ S. v, 166; cf. 165.

¹ S.R. kusalānaṅ dhammānaṅ.

² R.S. Udāyi.

³ R.S. °singhātaparicchedena.

⁴ R.S. samādhī°.

⁵ R.S. evaṅ.

⁶ disā (?).

nibbānagamanāya ñānagamanāṇaṃ na sampajjati Yassa pana taṇaṃ abhinnaṇaṃ hoti akhandaṇaṃ paripunnaṇaṃ, tassa nibbānagamanāya ñānagamanāṇaṃ sampajjati, tasmā sīlaṇaṃ caranaṇaṃ ti vuttaṇaṃ

Tad etaṇaṃ¹ saṇḍamavasena² *saṇḍamo* Saṇḍavanasena *saṇḍaro* Ubhayenāpi sīlasaṇḍamo³ ceva sīlasaṇḍaro³ ca kathito Vacanatto pan' ettha saṇḍameti vītikkamaṇaṃ vipphandaṇaṃ, puggalaṇaṃ vā saṇḍameti, vītikkamavasena tassa vipphanditaṇaṃ na detīti *saṇḍamo* Vītikkamassa pavasādvāraṇaṃ saṇḍarati pīdāhatīti *saṇḍaro*

*Mukhaṇaṃ*⁴ ti uttamaṇaṃ, mukhabhūtaṇaṃ vā Yathā hi satānaṇaṃ catubbidho āhāro mukhena pavasitvā angamangāni pharati, evaṇaṃ yogino pi catubbhūmakakusalaṇaṃ sīlamukhena pavasitvā atthasiddhiṇaṃ sampādeti Tena vuttaṇaṃ *mukhaṇaṃ*⁴ ti

Pamukhe sādhiṭi *pāmokkhaṇaṃ*,⁵ pubbangamaṇaṃ setthaṇaṃ padhānaṇaṃ ti attho

Kusalānaṇaṃ dhammānaṇaṃ samāpattiyā ti catubbhūmakakusalānaṇaṃ patilābhatthāya pāmokkhaṇaṃ pubbangamaṇaṃ setthaṇaṃ padhānaṇaṃ ti vedītabbaṇaṃ

Kāyiko avītikkamo ti tividhaṇaṃ kāyasucaritaṇaṃ *Vācasiko* ti catubbidhaṇaṃ vacīsucaritaṇaṃ *Kāyikavācasiko* ti tadubhaṇaṇaṃ Imiṇaṃ ājīvatthamakasīlaṇaṃ pariyādāya dasseti

Saṇḍvuto ti pīhito, saṇḍvutindriyo pīhītindriyo ti attho Yathā hi saṇḍvadāraṇaṃ gehaṇaṃ saṇḍvutaṇaṃ gehaṇaṃ ti⁶ vuccati, evaṃ idha saṇḍvutindriyo saṇḍvuto ti vutto

Pāmokkhasaṇḍavareṇā ti pāmokkkena ca saṇḍavareṇa ca, pāmokkhasaṇḍavareṇa vā saṇḍavareṇa

Upeto ti ādini vuttatthāṇaṃ' eva

Iryatī ti ādhiṇi sattaṃ pi padehi pāmokkhasaṇḍavareṇa sīle tītassa bhikkhuno iriyāpathavīhāro kathito

Ācāragocaramiddese kiṇcāpi Bhagavā samānācāraṇaṃ samānagocaraṇaṃ kathetukāmo *ācāragocarasampanno ti atthi ācāro atthi anācāro* ti padaṇaṃ⁷ uddharī Yathā pana maggakusalo puriso maggaṇaṃ ācikkhanto vāmaṇaṃ muñca, dakkhiṇaṇaṃ gahā ti pathamaṇaṃ muñcītabbaṇaṃ sabhayamaggaṇaṃ uppathamaggaṇaṃ

¹ S R eva

² S R saṇḍamana°

³ B sīlaṇa°

⁴ B mokkhaṇa

⁵ Vibh pamukhaṇa

⁶ S R saṇḍvutagehaṇaṃ pīhītagehaṇaṃ ti pi

⁷ S R om

ācikkhatī, pacchā gahetabbaṃ khemamaggaṃ ujumaggaṃ, evam eva maggakusalapurisasadiso Dhammarājā pathamaṃ pahātabbaṃ Buddhapatikutthaṃ anācāraṃ ācikkhitvā pacchā ācāraṃ ācikkhitukāmo *Tattha katamo anācāro* ti ādīm āha Purisena hi ācikkhitamaggo sampajjeyya vā na vā, Tathāgatenā ācikkhitamaggo apannako Indena vissatthaṃ vajiraṃ viya avirajjhanako nibbānanagaraṃ yeva samosarati Tena vuttaṃ *Puriso maggakusalo ti kho Tissa Tathāgatass' etaṃ adhvacaṇaṃ Arahato Sammāsambuddhassā* ti * Yasmā vā sasīsaṃ nahānena pahīnasedamalajallikassa mālāgandhavilepanādivibhūsana-vidhānaṃ¹ viya pahīnapāpadhammassa kalyāṇadhammasamāyogo sampannarūpo hoti, tasmā sedamalajallikaṃ viya pahātabbaṃ pathamaṃ anācāraṃ ācikkhitvā pahīnasedamalajallikassa mālāgandhavilepanādivibhūsanavi-
dhānaṃ² viya pacchā ācāraṃ ācikkhitukāmo pi *Tattha katamo anācāro* ti ādīm āha

Tattha kāyiko vitikkamo ti tividhaṃ kāyaduccaritaṃ

Vācasiko vitikkamo ti catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ

Kāyikavācasiko vitikkamo ti tadubhayaṃ Evaṃ ājivatthamakasilass' eva vitikkamaṃ dassesi Yasmā pana na kevalaṃ kāyavācāhi eva anācāraṃ ācarati, manasā pi ācarati eva, tasmā taṃ dassetuṃ *sabbam pi dussīlyaṃ anācāro* ti vuttaṃ

*Tattha ekaccassa*³ anācāraṃ vibhajtvā dassento *Idh' ekacco veludānenā* ti ādīm āha *Tattha veludānenā* ti paccaya-
yāhetukena veludānena Vihāre utthitaṃ hi araṇṇiāto vā āharitvā rakkhitaḥ opitaṃ veluṃ evaṃ me paccayaṃ dassanti upatthākānaṃ dātuṃ na vattati Evaṃ hi jīvitaṃ kappento anesanāya micchājīvena jīvati So ditthe va dhamme garahaṃ pāpunāti, samparāye ca apāya-paripūrako hoti. Attano puggalikaveluṃ kulasangahatthāya dadanto kuladū-sakadukkatam⁴ āpajjati Parapuggalikaṃ theyyacittena dadamāṇo bhandagghena kāretabbo Sanghike pi es' eva nayo Sace pana taṃ issaravatāya deti, garubhandavissajjanaṃ

¹ B °vibhūsaṇaṃ vidhānaṃ

³ S ekavidhaṃ, R ekacciyaṃ

² B °vibhūsaṇādi°.

⁴ R S °dūsāna°.

āpajjati Kataro pana velu garubhandaṇ hoti² kataro na hotīti² Yo tāva aropimo sayañ-jātako, so sanghena paricchinnatthāne yeva garubhandaṇ, tato paraṇ na garubhandaṇ Ropitattthāne sabbenā sabbaṇ garubhandaṇ So pana pamānena paricchinnō telanāhippamāno hi¹ garubhandaṇ na tato hetthā Yassa pana bhikkhuno telanāhiyā vā kattaradandena vā attho, tena phātīkammaṇ katvā gahetabbo Phātīkammaṇ tadagghanakaṇ vā atirekaṇ vā vattati, ūnakaṇ na vattati Hatthakammam pi udakāharanamattaṇ vā appaharītakaranamattaṇ vā na vattati, thāvaraṇ kātuṇ vattati, tasmā pokkharanito vā paṇsuṇ uddharitvā sopānaṇ vā attharāpetvā visamatthānaṇ vā samaṇ katvā gahetuṇ vattati Phātīkammaṇ akatvā gahito tattha vasanten⁷ eva paribhuñjitabbo Pakkamantena sanghikaṇ katvā thapetvā gantabbaṇ Asatiyā gahetvā gatena yattha gato sarati, tato paccāharitabbo Sace antarā bhayaṇ hoti, sampattavihāre thapetvā gantabbaṇ Manussā vihāraṇ gantvā veluṇ yācanti, bhikkhū sanghiko ti dātuṇ na visahanti Manussā punappunaṇ yācanti vā tājenti vā, tadā bhikkhūhi dandakammaṇ katvā ganhatthāti vattuṇ vattati, veludānaṇ nāma na hoti Sace te dandakammattthāya vāsipharasu-ādīni vā khādaniya²-bhojaniyaṇ vā denti, gahetuṇ na vattati Vinayatthakathāyaṇ pana daddhagehā³ manussā gahitvā gacchantā na vāretabbā ti vuttaṇ Sace sanghassa velugumbe veludūsakā⁴ uppajjanti, taṇ akottāpentānaṇ⁵ velu nassati, kiṇ kātābbaṇ ti² Bhikkhācāre manussānaṇ ācikkhitabbaṇ Sace kottetuṇ na icchanti, samabhāgaṇ labhissathāti vattabbā Na icchanti yeva, dve kotthāse⁶ labhissathāti vattabbā Evam pi anicchantesu natthena attho natthi, tumhākaṇ khane satī dandakammaṇ karissatha, kottetvā ganhatthāti vattabbā, veludānaṇ nāma na hoti Velugumbe aggmhi utthite⁶ pi udakena vuyhamānavelūsu pi es⁷ eva nayo

Rukkhesu pi ayam eva kathāmaggo Rukkho pana sūcidandakappamāno garubhandaṇ hoti Sanghike rukke kottāpetvā sanghaṇ anāpucchitvā pi sanghikaṇ āvāsaṇ

¹ B pi ² R khādaniyaṇ vā ³ B °gehe.

⁵ B ākotāpentānaṇ, S R ākotāpentānaṇ

⁴ S R °dūsikā

⁶ R upatthite

kātuṇ labhati¹ Vacanapathacchedanatthaṇ pana āpucchitvā va kātabbo Puggalikāṇ kātuṇ labhati² na labhatīti² ? Na labhati² Hatthakammasisena pana ekasmiṇ gehe mañcattānamattaṇ labhati Tisu gehesu ekaṇ gehaṇ labhati Sace dabbasambhārā puggalikā honti, bhūmi sanghikā, ekaṇ gehaṇ katvā samabhāgaṇ labhati Dvīsu gehesu ekaṇ gehaṇ labhati Sanghikarukkhe sanghikaṇ āvāsaṇ bādhente sanghaṇ anāpucchā³ hāretuṇ vattatī na vattatīti² Vattatī Vacanapathacchedanatthaṇ⁴ pana⁵ āpucchitvā va hāretabbo Sace rukkaṇ nissāya sanghassa mahanto lābho hoti, na hāretabbo Puggalīkarukkhe sanghikaṇ āvāsaṇ bādhente rukkasāmikassa ācikkhitabbaṇ Sace harituṇ na icchatī, chedāpetvā hāretabbo Rukkaṇ me dethātī codentassa rukkaṇ agghāpetvā mūlaṇ dātābaṇ Sanghike rukke puggalikāvāsaṇ, puggalike ca puggalikāvāsaṇ bādhente pi es' eva nayo Vallīyam pi ayam eva kathāmaggo Vallī pana yattha vikkayati⁶ dullabhā hoti, tattha garubhandaṇ Sā ca kho upaddhabāhuppamānato patthāya, tato hetthā vallikhandāṇ garubhandaṇ na hoti

Pattadānādisu pi *pattadānenāti paccayahetukena pattadānenā* ti ādi sabbāṇ veludāne vuttanayen' eva veditabbaṇ Garubhandatāya pan' ettha ayaṇ vīnicchayo pattam pi hī yattha vikkayati,⁶ gandhikādayo⁷ gandhapalivethanādīnaṇ⁸ atthāya ganhanti, tādise dullabhatthāne yeva garubhandaṇ hoti Esa tāva kiṇṣukapatta-kannapīlandhanatālapattādisu vīnicchayo Tālapannam pi imasmiṇ yeva thāne kathe-tabbaṇ Tālapannaṇ pi hī sayaṇ-jāte tālavane sanghena paricchinnaatthāne yeva garubhandaṇ, na tato paraṇ Ropī-matālesu⁹ sabbam pi garubhandaṇ Tassa pamānaṇ hetthi-makotiya atthangulappamāno pi rittapotthako Tinam pi etth' eva pakkhipitvā kathetabbaṇ Yattha pana tīnaṇ natthi, tattha muṇja-palāla-nālīkerapannādīhi⁵ pi chādentī Tasma' tāni pi tīnen' eva sangahitāni¹⁰ Iti muṇjapalālādīsu yaṇ kiṇci mutthippamānaṇ tīnaṇ nālīkerapannādisu ca eka-

¹ R S labbhati² B S R labbhati³ S R anāpucchitvā⁴ S. °pacchedanatthaṇ⁵ R S om⁶ B vikkāyati⁷ B. gandhikādayo⁸ B ganda°⁹ R S Ropita°¹⁰ B sangahitā ti

pannam pi sanghassa dinnanā vā tattha jātakāṇā vā bahi ārāme sanghassa tinavatthumhi jātatinaṇā vā rakkhitaḡopitaṇā garubhandaṇā hoti Taṇā pana sanghakamme ca cetiyakamme ca kate atrekaṇā puggalikakamme dātuṇ¹ vattati Hetthā vutta-velumhi pi es' eva nayo

Pupphadāne ettakesu rukkhesu pupphāni vissajjetvā yāgubhattavatte upanentu, ettakesu senāsana-patisankharane² upanentūti evaṇā nīyamitattāne³ eva pupphāni garubhandāni honti. Saratīre⁴ sāmanerā pupphāni ocimtvā rāsīṇā karonti, pañcangasamannāgato pupphabhājako bhikkhusanghaṇā ganetvā kotthāse karoti, so sampattaparīsāya sanghaṇā anāpucchitvā va dātuṇ labhati Asammatena pana āpucchitvā va dātabbaṇā Bhikkhu pana kassa pupphāni dātuṇ labhati kassa na labhatīti⁵ Mātāpitūnaṇā gehaṇā haritvā pi gehato pakkosāpetvā pi vatthupūjaṇā karothā ti dātuṇ labhati Pīlandhanatthāya dātuṇ na labhati Sesañātinaṇā pana haritvā na dātabbaṇā, pakkosāpetvā pūjaṇā karothā ti dātabbaṇā Sesajanassa pūjanatthānaṇā sampattassa apaccāsīṇsantena dātabbaṇā, pupphadānaṇā nāma na hoti Vihāre bahūni pupphāni pupphanti, bhikkunā pīndāya carantena manusse disvā vihāre bahūni pupphāni, pūjethāti vattabbaṇā, vacanamatte doso natthi Manussā khādāniya⁶-bhojanīyaṇā ādāya āgamissantīti cīttena pana na vattabbaṇā Sace vadati, khādāniya-bhojanīyaṇā na paribhuñjītabbaṇā Manusā attano dhammatāya vihāre pupphāni atthi it pucchitvā asukadivase vihāraṇā āgamissāma, sāmanerānaṇā pupphāni ocimtuṇ mā dethāti vadanti Bhikkhū⁷ sāmanerānaṇā kathetuṇ pamuttā⁸ Sāmanerehi pupphāni ocimtvā thapitāni Manusā bhikkhū upasankamitvā bhante mayaṇā tumhākaṇā asukadivase yeva ārocayimha⁹ sāmanerānaṇā pupphāni ocimtuṇ mā dethāti, kasmā na vārayitthā ti? Sati me pamuttā, pupphāni ocitamattān' eva¹⁰, tāva na¹⁰ pūjā katā ti vattabbaṇā Ganhatha pūjethāti na vattabbaṇā 'Sace vadati, āmisaṇā na paribhuñjītabbaṇā Aparo bhikkhu sāmanerānaṇā ācikkhati asukagāmavāsīno pupphāni mā ocimittā ti āhaṇsūti.

¹ B kātuṇ ² R S °kharanesu ³ S R °thānesu ⁴ B Paratīre

⁵ R S °nīyaṇ

⁶ S R. bhikkhu

⁷ S R pamuttho

⁸ S R ārocayimhā

⁹ S R ocimta°.

¹⁰ R S na tāva

Manussā pi āmisaṇ āharitvā dānaṇ datvā vadanti amhākaṇ manussā na bahukā. sāmanere pi¹ amhehi saha pupphāni ocinituṇ ānāpethāti Sāmanerehi bhikkhā laddhā, ye bhikkhācāraṇ na gacchanti, te sayam eva jānissanti upāsakā ti vattabbaṇ Ettakaṇ nayaṇ labhitvā sāmanere putte vā bhātike vā katvā pupphāni ocināpetuṇ² doso natthi, pupphadānaṇ nāma na hoti

Phaladāne phalam pi pupphaṇ viya niyamitam eva garubhaṇaṇ hoti Vihāre bahukamhi phalāphale satū aphāsukamanussā āgantvā yācanti Bhikkhū sanghikaṇ ti dātuṇ na ussahanti, manussā vippatissārino akkosanti paribhāsanti, tattha kiṇ kātābbanti³ Phalehi vā rukkhehi vā paricchin-ditvā katikā kātābbā asukesu⁴ ca rukkhesu⁴ ettakāni phalāni ganhantā, ettakesu vā rukkhesu phalāni ganhantā na vāretābbā ti Corā pana issarā vā balakkārena ganhantā na vāretābbā. Kuddhā hi te sakalavihāram pi nāseyyuṇ, ādinavo pana kathetabbo ti

Snānadāne snānacunnāni kottitāni na garubhandāni. Akottito rukkhattaco va garubhaṇaṇ Cunnāṇ pana aglānassa rajananipakkaṇ⁵ vattati Gilānassa yaṇ kiñci cunnāṇ vattati yeva Mattikā pi etth' eva pakkhipitvā kathetābbā. Mattikā pi yattha dullabhā hoti, tatth' eva garubhaṇaṇ Sā pi hetthimakotiyaṇ tiṇsa-pala⁶-gulapindappamānā va. Tato hetthā na garubhandan ti

Dantakatthadāne dantakatthaṇ acchinnakam eva garubhaṇaṇ Yesaṇ sāmanerānaṇ sanghato dantakatthavāro pāpunāti, te attano ācariyupajjhāyānaṇ pātiyekkaṇ dātuṇ na labhanti, Ye⁷ pana ettakāni dantakatthāni āharitābbāni paricchin-ditvā vāraṇ gahitā,⁸ te attekāni ācariyupajjhāyānaṇ dātuṇ labhanti⁹ Ekena bhikkhunā dantakatthamālakato bahūni dantakatthāni na gahetābbāni Deva-sikaṇ ekekam eva gahetabbaṇ Pātiyekkaṇ vasantenāpi bhikkhesanghaṇ gantvā yattakāni attano pāpunanti, tattakān' eva gahetvā gantabbaṇ Antarā āgantukesu vā

¹ B S R sāmanerehi² ocināpentu (*)³ S R asuke⁴ S R rukkhe⁵ S R rajanaṇ pakkaṇ⁶ R S °phala.⁷ B yehi⁸ B gahitāni⁹ B. labbhanti.

tipindakammaṃ sanghuppādaceti yuppādupatthāpana¹ - kamman ti evarūpānaṃ vā micchājīvena jīvitakappanakakamānaṃ² yena kenaci

Buddhapatikkutthenā ti Buddhehi garahitena patisiddhena

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ sabbo anācāro nāma kathyatī

Ācāramiddeso vuttapatipakkhanayen' eva veditabbo

Gocaramiddese³ pi pathamaṃ agocarassa vacane kāraṇaṃ hetthā vuttanayen' eva veditabbaṃ

Ettha ca *gocaro* ti pindapātādīnaṃ atthāya upasankamituṃ yuttatthānaṃ Ayuttatthānaṃ *agocaro*

Vesiyā gocaro assā ti *vesiyāgocaro*⁴ Mittasanthavavasena upasankamitatthānaṃ ti attho Tattha vesiyā⁵ nāma rūpūpajīvinīyo, yena kenaci deva sulabhajjhācāratā-mittasanthavasinehavasena upasankamanto vesiyāgocaro⁴ nāma hotī, tasmā evaṃ upasankamituṃ na vattatī Kiṃ kāraṇā² Ārakkhavipattito Evaṃ upasankamantassa hi ciraṃ rakkhitaḡopito pi samanadhammo katipāhen' eva nassatī Sace pi na nassatī, garaṇaṃ labhatī Dakkhināvasena⁶ pana upasankamantena satī⁷ upatthāpetvā upasankamitabbaṃ

Vidhava vuccantī⁸ matapatikā vā pavutthapatikā⁹ vā

Thullakumārīyo ti mahallikā anivittakumārīyo¹⁰

Pandakā ti lokāmisaniṣṣitakathābahulā ussannakilesā avupasantaparilāhā napuṇsakā Tesāṃ sabbesam pi upasankamane ādinavo vuttanayen' eva veditabbo Bhikkhunīsu pi es' eva nayo Apī ca bhikkhū nāma ussanna-brahmacariyā hontī Tathā bhikkhunīyo Te aññamaññaṃ¹¹ santhavavasena katipāhen' eva rakkhitaḡopitaṃ¹² samanadhammaṃ nāsenti Gīlānapucchakena pana gantuṃ vattatī Pupphānī labhitvā pūjanatthāya pi ovādādānatthāya pi gantuṃ vattatī yeva

Pāṇāgāraṇ ti surāpānagharāṃ¹³ Taṃ brahmacariyanta-rāyakarehi surāsondehi avivittaṃ hotī. Tattha tehi saddhīṃ

¹ S R °patthapana-

³ I bh 247

⁶ B. dakkhina°

⁹ B pavutta°.

¹¹ R S °mañña

² S R micchājīvikākappanaka°

⁴ B.S.R vesiyagocaro

⁷ B satī

¹⁰ B anividdha°, R S abhivittita°

¹² B °gopita

⁵ S R vesīyo.

⁸ R vuccatī

¹³ S R surāgāraṃ

sahasandavasena upasankamituṇ na vattati, brahmacariyantarāyo hoti

Sanṣattho viharati rājūhī ti ādisu rājāno ti abhisittā vā hontu anabhisittā vā, ye rajjaṇ anusāsanti

Rājamahāmattū ti rājūnaṇ issariyasadisāya mahatīyā issariyamattāya samannāgatā

Tutthiyā ti viparītadassanā bāhīraparibbājakā *Tutthiya-sāvaka* ti bhattivasena tesañ paccayaḍāyakā Etehi saddhiṇ saṇsaggajāto hotiti attho

Ananulomikena saṇsaggenā ti ananulomikasaṇsaggo nāma tussannaṇ sikkhānaṇ ananulomo paccanikasasaṇsaggo, yena brahmacariyantarāyaṇ paññatti-vitikkamaṇ sallekha-parihāṇi ca pāpunāti Seyyathidaṇ² rāja-rājamahāmattehi saddhiṇ sahasokitā,¹ sahananditā,² samasukhadukkhata,³ uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā vā yogaṇ āpajjanatā,⁴ titthiya-tutthiyasāvakehi saddhiṇ *ekacchandarucisamācārata, ekacchandarucisamācārābhāvo va hoti* sinehabahumānasanthavo Tattha rāja-rājamahāmattehi saddhiṇ saṇsaggo brahmacariyantarāyaṇ karoti, itarehi⁵ tesañ laddhig-gahanaṇ Tesañ pana vādaṇ bhinditvā attano laddhiṇ ganhāpetuṇ samatthena upasankamituṇ vattati

Idāni aparena pi pariyaṇena agocaraṇ dassetuṇ *yāni vā pana tāni kulāni* ti ādi āradhaṇ

Tattha *assaddhānī* ti Buddhādisu saddhāvrahitāni, Buddho sabbaññū, dhammo niyyāniko, sangho supatipanno ti na saddahanti

Appasannāni ti cittaṇ pasannaṇ anāvilaṇ kātuṇ na sakkonti⁶

Akkosakaparibhāsakāni ti akkosakāni ceva paribhāsakāni ca, coro 'si, bālo 'si, mūlho 'si, ottho 'si, gono 'si, gadrabho 'si, āpāyiko 'si, nerayiko 'si, tiracchānagato 'si, natthi tuyhaṇ sugati, duggati yeva tuyhaṇ⁷ pātubānkā ti evaṇ dasahi akkosavatthūhi akkosanti Hotu, idāni taṇ paharissāma,

— R S ekacchanda-ruci-samācāribhāvāvaho vā

¹ S R °sokikā

² S °nandikā

³ S samānasukhadukkhakā, R samāna°

⁴ S āpajjantā

⁵ S R ādā titthiyasāvakehi

⁶ sakkontāni (?)

⁷ B om

bandhissāma,¹ vadhissāmāti evaṇ bhayadassanena paṇibhā-santi cāti attho

Anatthakāmānī ti atthaṇ na icchanti, anattham eva icchanti

Ahitakāmānī ti ahitam eva icchanti, hitaṇ na icchanti

Aphāsukakāmānī ti phāsukaṇ na icchanti, aphāsukam eva icchanti

Ayogakkhemakāmānī ti catūhi yogehi khemaṇ nibbhayaṇ na icchanti, sabhayam eva icchanti

Bhikkhūnan ti ettha sāmanerā pi sangahaṇ gacchanti

Bhikkhunīnan ti ettha sikkhamāna-sāmaneriyo pi Sabbesam pi hi Bhagavantaṇ uddissa pabbajitānañ ceva sarana-gatānañ ca catunnam pi parisānaṇ tāni anatthakāmāni yeva

Tathārūpāni kulānī ti evarūpāni khattiyakulādini kulāni

Sevatī ti nissāya jīvati

Bhajatī ti upasankamatī

Payrupāsati ti punappunaṇ upasankamatī

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ vesiyādigocarassa vesiyādiko, rājā-disaṇsatthassa rājādiko, assaddhakulādi-sevakassa assaddhakulādiko cāti tippakāro pi ayuttagocarō agocarō² ti veditabbo Tassa iminā pariyāyena agocaratā veditabbā vesiyādiko tāva pañcakāmagunanissayato agocarō veditabbo Yath' āha: *Ko ca bhikkhave bhikkhuno agocarō paravisayo?* *Yadidaṇ pañca kāmāgunā* ti * Rājādiko jhānānuyogassa anupanissayato lābhasakkārāsaniccakanipphādanato ditthi-vipattihetuto ca Assaddhakulādiko saddhāhāni-cittasantā-sāvahanato³ agocarō ti

Gocaramiddese *na vesiyagocarō* ti ādini vuttapatipakkhavasena veditabbāni

Opānabhūtāni ti ādisu pana *opānabhūtānī* ti udapāna-bhūtāni, bhikkhusaṅghassa cātummahāpathe⁴ khatapokkharāni viya yathāsukhaṇ ogāhanakkhamāni, Cittamahāmatassa gehasadisāni Tassa kira gehe kālathambho

* S v, 147

¹ S R om ² B om ³ B S R °santosāvahanato (pamādo)

⁴ B R catummahāpathe

yutto yeva Gharadvāraṇ sampattānaṇ bhikkhūnaṇ pac-cayavekallaṇ nāma natthi Ekadivasaṇ bhesajjavattam¹ eva satthikahāpanāni nikkhamanti

Kāsāva-paṇṇotānī ti bhikkhu-bhikkhunīhi nivatthapārutānaṇ kāsāvānaṇ yeva pabhāya ekobhāsāni, Bhūtapālasatthi-kulasadisāni

Isivātapaṭvātānī ti gehaṇ pavisantānaṇ nikkhamantānaṇ ca bhikkhu-bhikkhunī-sankhātānaṇ isinaṇ cīvaravātena ceva sammāñjanapasāraṇādi²-janitasariravātena ca pativātāni pavāyitāni,³ viniddhūtakibbisāni vā

Anumattesu vajjesu bhayadassāvītāniddese anumattā⁴ ti anuppamānā

Vaṇṇā ti dosā *Yāni tāni vaṇṇānī* ti yāni tāni garahitabattthena vaṇṇāni

Appamattakānī ti parittamattakāni khuddakappamānāni

Oramattakānī ti parittato pi orimappamānattā oramattakāni

Lahusānī ti lahukāni

Lahusammatānī ti lahūti sammatāni

Sanjyamakaraṇīyānī ti sanjyameṇa kattabbapatikammāni

Sanjvaranakaraṇīyānī ti sanjvaranteṇa kātābbāni, sanjvarena kattabbapatikammāni

Cittuppadakaraṇīyānī ti cittuppadamattena kattabbapatikammāni

Manasikārapatibaddhānī ti manasā āvajjītamatten' eva kattabbapatikammāni Kāni pana tānīti² Dībbavīhāravāsi⁵ Summatthero tāva āha anāpattigamanīyāni cittuppadamattakāni yāni' na puna evarūpaṇ karissāmiti manasā āvajjītamatten' eva sujjhanti, adhittānāvīkammaṇ nām' etaṇ kathitaṇ' ti Antevāsiko pan' assa Tīpitakacūlanā-gatthero pan' āha idaṇ pātimokkhasaṇvarasīlass' eva bhājanīyaṇ, tasmā sabbalahukaṇ dukkatadabbhāsitaṇ idhaṇ vajjan ti veditabbaṇ, vutthānāvīkammaṇ nām' etaṇ kathitaṇ ti.

Iti imesū ti evaṇ pakāresu imesu

Vajjadassāvī ti vajjato dosato dassanasīlo

¹ S bhesajjamattakam, R °mattam; bhesajjattam (?)

² B samañchana°

³ S R add pativāyitāni

⁴ B añumattāni.

⁵ S R Devīvīhāravāsi

Bhayadassāvī ti catubbidhassa bhayassa kāranattā bhayato dassanasilo

Ādinavadassāvī ti idha nindāvahanato, āyatū dukkhavi-pākato, uparī gunānaṃ antarāyakaranato, vippatisārajanato ca etena nānappakārena ādinavato dassanasilo

Nissaranadassāvī ti yaṃ tattha nissaranaṃ, tassa dassana-silo Kim pan' ettha nissaranan ti? Ācariyattheravāde tāva anāpattigamanīyatāya satī adhiṭṭhānāvīkammaṃ nissaranan ti kathitaṃ Antevāsikattheravāde tāva āpattigamanīyatā-ya¹ satī vutthānāvīkammaṃ nissaranan ti kathitaṃ

Tattha tathārūpo² bhikkhu anumattāni vajjāni vajjato bhayato passatī nāma Taṃ dassetuṃ ayaṃ nayo kathito Paramānu nāma, anu nāma, tajjārī nāma, ratharenu nāma, likkhā nāma, ūkā nāma, dhaññamāso nāma, angulaṃ nāma, vidatthī nāma, ratanaṃ nāma, yaṭṭhī nāma, usabhaṃ nāma, gāvutaṃ nāma, yojanaṃ nāma

Tattha paramānu nāma ākāsakotthāsiko maṇṣacakkhussa āpāthaṃ nāgacchatī, dībacakkhuss' eva āgacchatī Anu nāma bhitticchidda-tālacchiddehi pavittha-suriyasmīsu vattī vattī hutvā paribbhamanto paññāyati Tajjārī nāma gopatha-manussapatha-cakkapathesu chijjutvā³ ubhosu pas-sesu uggantvā tittathati Ratharenu nāma tattha tatth' eva alliyati Likkhādayo pākātā eva Etesu pana chattiṃsa paramānavo ekassa anuno pamānaṃ Chattiṃsa anū⁴ ekāya tajjāriyā pamānaṃ Chattiṃsa tajjāriyo eko ratharenu Chattiṃsa ratharenū ekā likkhā Satta likkhā ekā ūkā Satta ūkā eko dhaññamāso Sattadhaññamāsappamānaṃ ekaṃ angulaṃ Ten' angulena dvādasangulāni vidatthī Dve vidatthiyo ratanaṃ Satta ratanāni yaṭṭhī Tāya⁵ yaṭṭhiyā⁵ vīsati yaṭṭhiyo usabhaṃ Asīti usabhāni gāvutaṃ Cattāri gāvutāni yojanaṃ Tena yojanena atthasatthi-yojanasata-sahassubbedho (?) sīnerupabbatarājā Yo bhikkhu anumattāni vajjāni atthasatthi-yojanasatasahassubbedha-sīnerupabbatasadisaṃ (?) katvā datthuṃ sakkoti, ayaṃ bhikkhu anumattāni vajjāni bhayato passatī nāma Yo pi bhikkhu

¹ B. °gamanīyatā

² yathārūpo (?)

³ R S bhijjutvā.

⁴ S R anūni

⁵ R S om

sabbalahukaṇ dukkatadubbhāsitaṃ mattaṇ pathamapārājika-sadisañ katvā datthuṇ sakkoti, ayaṇ anumattāni vajjāni vajjato¹ bhayato passatī nāmāti veditabbo

Samādāya sikkhatī sikkhāpadesū ti padaniddese² bhikkhu-sikkhā ti bhikkhūhi sikkhitabbasikkhā Sā bhikkhunīhi sādharanā pi asādharanā pi bhikkhusikkhā eva nāma

Bhikkhunī-sikkhā ti bhikkhunīhi sikkhitabbasikkhā Sā pi bhikkhūhi sādharanā pi asādharanā pi bhikkhunī-sikkhā eva nāma Sāmanera-sikkhamāna-sāmanerīnaṇ sikkhā pi etth' eva pavittā

Upāsakasikkhā ti upāsakehi sikkhitabbasikkhā Sā pañca-sīla-dasasilavasena vattatī *Upāsikasikkhā*³ ti upāsikāhi sikkhitabbasikkhā Sā pi pañcasiladasasilavasena vattatī. Tattha bhikkhu-bhikkhunīnaṇ sikkhā yāva arahattamaggā vattatī Upāsaka-upāsikānaṇ sikkhā yāva anāgāmiaggā. Tatrāyaṇ bhikkhu attanā sikkhitabbasikkhāpadesu eva sikkhatī Sesasikkhā pana atthuddhāravasena sikkhāpadassa atthadassanattaṇ vuttā

Iti imāsu sikkhāsū ti evaṇ pakārāsu etāsu sikkhāsu

Sabbena sabban ti sabbena sikkhāsamādānena sabbaṇ⁴ sikkhaṇ

Sabbathā sabban ti sabbena sikkhitabbākārena sabbaṇ sikkhaṇ

Asesaṇ nissesaṇ ti sesābhāvato asesaṇ Satisammosena bhinnassa pi sikkhāpadassa puna pakatīkakaranato nissesaṇ

Samādāya vattatī ti samādiyitvā gahetvā vattatī

Tena vuccatī ti yena kāranena etaṇ sabbaṇ sikkhāpadaṇ sabbena sikkhitabbākārena samādiyitvā sikkhatī pūreti, tena vuccatī samādāya sikkhatī sikkhāpadesūti

Indriyesu guttadvāro, bhojane mattaññū ti padadvayassa⁵ niddese kanhapakkhassa pathamavacane payojanaṇ ācāra-niddese vuttanāyen' eva veditabbaṇ •

Tattha katamā indriyesu aguttadvārātā ti ādisu pana yaṇ vattabbaṇ, taṇ sabbaṇ Nikkhepakandavannāyaṇ vuttam eva⁶

¹ S R om

⁴ R sabba

² Vbh 248

⁵ R S °dvaya

³ B R upāsikasikkhā.

⁶ Dhs §§ 1345 f

Jāgariyānuyoganiddese *pubbarattāpararattan* ti ettha ad-dharattisankhātāya¹ rattiyā pubbe pubbarattaṇ Iminā pathamayāmañ ceva pacchābhattañ ca ganhātū Rattiyā pacchā apararattaṇ Iminā pacchimayāmañ ceva purebhattañ ca ganhātū Majjhimayāmo pan' assa bhikkhuno niddākīlamathavinodanokāso ti na gahito

Jāgariyānuyogan ti jāgariyassa asupana-bhāvassa anuyogaṇ

Anuyutto hoti ti taṇ anuyogasankhātaṇ āsevanaṇ bhāvanaṇ anuyutto hoti sampayutto²

Niddese pan' assa *Idha bhikkhu divasan* ti³ pubbanho, majjhanho, sāyanho ti tayo pi divasakotthāsā gahitā

Cankamena nisaṇṇāyā ti sakalam pi divasaṇ iminā iriyā-pathadvayen' eva⁴ viharanto cittaśa āvaranato āvaranīyehi dhammehi pañcahi pi nīvaranehi sabbākusaladhammehi vā cittaṇ paṇisodhetī, tehi dhammehi viśodhetī parimocetī Thānaṇ pan' ettha kiñcāpi na gahitaṇ, cankama-nisaṇṇā-sannissitaṇ pana katvā gahetabbam eva

*Pathamayāman*⁵ ti sakalasmim pi pathamayāme

*Majjhimayāman*⁶ ti rattindivassa⁷ chatthakotthāsasankhāte⁸ majjhimayāme

Sīhaseyyan ti ettha kāmabhogīseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, Tathāgataseyyā ti catasso seyyā Tattha *Yebhuyyena bhikkhave kāmabhogī sattā vāmena passena sayantī* ti^{9*} ayaṇ kāmabhogī-seyyā Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno¹⁰ nāma natthi *Yebhuyyena bhikkhave petā uttānā sayantī* ti^{9*} ayaṇ petaseyyā Appamañsalohitattā hi atthi sanghātajatitā¹¹ ekena passena sayitū na sakkonti, uttānā vā sayanti¹² *Sīho bhikkhave mgarājā dakkhiṇena passena seyyaṇ kappeti pe . attamano hoti* ti^{*} ayaṇ sīhaseyyā Tejussadattā hi sīho mgarājā dve purimāpāde ekasmiṇ thāne¹³ dve pacchimapāde ekasmiṇ thāne ahapetvā nangutthaṇ antarasatthumhi

* A ii, 244 f

¹ R S °ratta°

⁴ S R °dvāren' eva

⁶ Vbh Majjhimān°

⁹ S R senti

¹² S R senti

² R S payutto

⁵ S R Vbh Pathamaṇ°.

⁷ B rattidivasa-

¹⁰ S R sayanto

¹³ S R om

³ Vbh 249

⁸ B chakotthāsa°

¹¹ S R °jatikā

pakkhipitvā purimapāda-pacchimapāda-nangutthānaṃ thito-kāsaṃ sallakkhetvā dvinnāṃ purimapādānaṃ matthake sīsaṃ thapetvā sayatī, divasam pi sayitvā pabujjhamāno na uttasanto pabujjhatī, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimapādā-dīnaṃ thitokāsaṃ sallakkhetī Sace kiñci thānaṃ vijahitvā thitaṃ hotī na-y-idaṃ tuyhaṃ jātīyā, na sūrabhāvassa anurūpaṃ ti anattamano hutvā tatth' eva sayatī, gocarāya na¹ pakkamatī Avijahitvā thite² pana tuyhaṃ jātīyā ca sūrabhāvassa ca anurūpaṃ idan ti hatthatuttho utthāya sīhaviṃjambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhūnitvā tik-khattuṃ sihanādaṃ naditvā gocarāya pakkamatī Catutthaj-jhānaseyyā³ pana Tathāgataseyyā ti vuccatī Tāsu idha sīhaseyyā āgatā Ayaṃ hi tejussada-iriyāpathattā uttama-seyyā nāma

Pāde⁴ pādan ti dakkhinapāde vāmapādaṃ

Accādhāyā ti⁵ atī ādhāya,⁶ isakaṃ atikkamma thāpetvā Gopphakena hi gopphake jānunā vā jānumhi sanghattiya-māne abhūhaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hotī, seyyā aphāsukā hotī Yathā pana na sanghatteti, evaṃ atikkamma thāpīte vedanā nuppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hotī, seyyā phāsukā hotī Tena vuttaṃ *pāde pādaṃ accādhāyā* ti⁵

Sato sampajāno ti satiyā ceva sampajānapaññāya ca samannāgato hutvā Iminā supariṅgāhakaṃ⁷ satisampajāññaṃ kathitaṃ

Uttānasaññaṃ manasīkaritvā ti asukavelāya nāma utthahissāmīti evaṃ utthānavelā-paricchedakaṃ utthānasaññaṃ citte thapetvā Evaṃ katvā nīpanno hi yathāparicchinna-kāle yeva utthātuṃ yutto

Sātaccaṃ nepakkaṇ ti satataṃ pavattayitabbato sātacca-sankhātāṃ vīriyaṃ ceva paripākagatatā nepakkasankhātā paññaṃ ca yutto anuyutto pavattayamāno yeva jāgariyā-nuyogaṃ anuyutto viharatīti attho „Ettha ca vīriyaṃ lokiyalokuttaramissakaṃ kathitaṃ Pañña pi vīriyagatikā eva vīriye lokiyamhi lokiyā, lokuttare lokuttarā ti attho

Bodhpakkhīyānaṃ⁸ dhammānaṃ ti catusaccabodhi-san-

¹ R S na gocarāya

² B thito

³ S R catutthaseyyā

⁴ Vibh pādena

⁵ B accādhāyāti

⁶ B R S ādhāya.

⁷ S R. pariṅgāhaka-

⁸ R S Bodha°

khātassa maggañānassa pakkhe bhavānaṃ dhammānaṃ
Ettāvatā sabbe pi sattatiṇṣa bodhipakkhiyadhamme samū-
hato gahetvā lokiyāya¹ pi bhāvanāya ekārammane ekato
pavattanasamatthe bojjhange yeva dassento *satta bojjhangā*
ti ādim āha Te lokiyalokuttaramissakā va kathitā ti vedi-
tabbā Sesam ettha hetthā vuttanayattā uttānattham eva

Abhikkante ti ādiniddese² *abhikkante patikkante* ti ettha
tāva abhikkantaṃ vuccati purato gamanaṃ³ Patikkantaṃ ti
nivattanaṃ Tadubhayam pi catusu iriyāpathesu labbhati
Gamane tāva purato kāyaṃ abhiharanto abhikkamati nāma
Patīnivattanto⁴ patikkamati nāma Thāne pi thitako va
kāyaṃ purato onamanto abhikkamati nāma Pacchato
apanāmento patikkamati nāma Nisajjāya pi nisinnako va
āsanassa purima-angābhimukho⁵ saṅsaranto abhikkamati
nāma Pacchima-angapadesaṃ⁶ paccosaranto patikkamati
nāma Nipajjāya pi es' eva nayo

Sampajāṇakārī hoti ti sampajāññena sabbakiccakārī, sam-
pajāññass' eva vā kārī So hi abhikkantādisu sampajāññaṃ
karot' eva, na katthaci sampajāññavirahito⁷ hoti Taṃ pana
sampajāññaṃ yasmā satī-sampayuttam eva hoti,⁸ ten' assa
niddese *sato sampajāṇo abhikkamati, sato sampajāṇo patik-
kamati* ti vuttaṃ Ayaṃ hi abhikkamanto patikkamanto vā
na mutthassatī asampajāṇo hoti, satiyā pana samannāgato
paññāya ca sampajāṇo yeva abhikkamati ceva patikkamati
ca, sabbesu abhikkamādisu catubbidhaṃ sampajāññaṃ
otāreti

Catubbidhaṃ hi sampajāññaṃ sātthakasampajāññaṃ, sap-
pāyasampajāññaṃ, gocarasampajāññaṃ, 'asammohasampa-
ajāññaṃ ti Tattha abhikkamanacitte uppanne cītavasen'
eva agantvā kiṃ nu me ettha gatena attho atthi, natthi ti
atthānatthaṃ pariggahetvā⁹ atthapariggaṇhanaṃ¹⁰ sātthaka-
sampajāññaṃ Tattha, ca¹¹ attho ti cetiyadassana-bodhi-
dassana-saṅghadassana-theradassana-asubhadassanādivasena
dhammato vaddhi Cetiyaṃ vā bodhiṃ vā disvā pi hi Bud-

¹ S R lokikāya² Vbh 250³ S R kamaṇaṃ⁴ B °nivattento⁵ R °mukhaṃ⁶ S R pacchimaṃ°⁷ R S °rahito⁸ R S om⁹ R S pariggaṇhitvā.¹⁰ R S °gahanaṃ¹¹ R S om

dhārammanañ pītiṃ¹ sanghadassanena saṅghārammanañ pītiṃ uppādetvā tad eva khayato² sammāsanto arahattaṃ pāpunāti There disvā tesañ ovāde patitthāya asubhaṃ disvā tattha pathamajjhānaṃ uppādetvā tad eva khayato sammāsanto arahattaṃ pāpunāti Tasmā etesaṃ dassanaṃ sātthaṃ Keci pana āmisato pi vaddhi attho yeva, taṃ nissāya brahmacariyānuggahāya patipannattā ti vadanti Tasmīṃ pana gamane sappāyāsappāyaṃ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṃ sappāyasampajaññaṃ Seyyathidaṃ? Cetiyadassanaṃ tāva sātthaṃ Sace pana cetiyassa mahatiyā pūjāya dasadvādasayojanantare³ parisā sannipatati, attano vibhavanurūpaṃ itthiyo pi purisā pi alankatapatiyattā cīttakammārūpakāni viya sañcaranti, tatra c' assa itthe ārammane lobho, anitthe patigho, asamapekkhane⁴ moho uppajjati, kāyasaṃsaggāpattiṃ vā⁵ āpajjati, jīvita-brahmacariyānaṃ vā antarāyo hoti, evaṃ taṃ thānaṃ asappāyaṃ hoti Vuttapakāra-antarāyābhāve sappāyaṃ

Bodhidassane pi es' eva va nayo Sanghadassanam pi sātthaṃ Sace pana anto gāme mahāmandapaṃ kāretvā sabbarattiṃ dhammasavanaṃ karontesu manussesu vuttappakāren' eva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṃ taṃ thānaṃ asappāyaṃ Antarāyābhāve sappāyaṃ hoti Mahāparisaparivārānaṃ⁶ therānaṃ dassane pi es' eva nayo

Asubhadassanam pi sātthaṃ Tadattadhipanattāñ ca idaṃ vatthu Eko kira daharabhikkhu sāmaneraṃ gahetvā dantakatthattāya gato Sāmanero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaṃ disvā pathamajjhānaṃ nibbattetvā tad eva pādakaṃ katvā sankhāre sammāsanto tīni phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammattānaṃ pariggahe-tvā atthāsi Daharo taṃ apassanto sāmaneraṃ ti pakkosi So mayā pabbajitadivasato patthāya bhikkhunā saddhiṃ dve kathā nāma na kathitapubbā, aññasmiṃ divase upari visesaṃ nibbattessāmīti cintetvā kiṃ bhante ti pativacanaṃ adāsi Ehīti ca vutto ekavacanen' eva āgantvā bhante, iminā tāva maggena gantvā mayā thitokāse muhuttaṃ purat-

¹ R S om² S R add vayato³ R S °yojanabbhantare⁴ S R °pekkhanena⁵ S R om⁶ S Mahāparivārānaṃ

thābhūmukho thatva olokethā ti āha So tathā katvā tena pattavisesam eva¹ pāpunī Evaṇ ekaṇ asubhaṇ dvinnāṇ janānaṇ atthāya jātaṇ Evaṇ sāttham pi pan' etaṇ purisassa mātugāmāsuhāṇ asappāyaṇ, mātugāmassa ca purisāsubhaṇ Sabhāgam² eva sappāyaṇ ti evaṇ sappāyapariggaṇhānaṇ³ sappāyasampajāññaṇ nāma

Evaṇ pariggahita-sātthasappāyassa pana atthatiṇsāya kammatthānesu attano cīttaruciṇaṇ⁴ kammatthānasankhātāṇ gocaṇaṇ uggahetvā bhikkhācāragocare taṇ gahetvā va gamanaṇ gocarasampajāññaṇ nāma Tass' āvibhāvatthaṇ idaṇ catukkaṇ vedītabbaṇ idh' ekacco bhikkhu haratī na paccāharatī, ekacco na haratī paccāharatī, ekacco pana neva haratī na paccāharatī, ekacco haratī ca paccāharatī ca

Tattha yo bhikkhu divasaṇ cankamena nisajjāya āvaranīyehī dhammehī cittaṇ parisodhetvā, tathā rattiyā patha-mamajjhīmāyāme seyyaṇ kappetvā, pacchimāyāme⁵ pi nisajjācankamehī vitināmetvā, pageva cetiyanganabodhiyangana-vattaṇ katvā, bodhirukkhe udakaṇ āsīcītvā, pāniyaṇ paribhojaniyaṇ paccupatthāpetvā, ācariyupajjhāyavattādīni sabbāmi khandhavattāmi⁶ samādāya vattatī; so sarīraparikammaṇ katvā senāsanaṇ pavasītvā dve tayo pallanke usumaṇ gāhāpento kammatthānam anuyuñjītvā bhikkhācāra-velāya utthahītvā kammatthānasīsen' eva pattacīvaram ādāya senāsanato nikkhamītvā kammatthānaṇ manasīkaronto va cetiyanganaṇ gantvā sace Buddhānussatikammatthānaṇ hotī, taṇ avissaṇṇetvā va cetiyanganaṇ pavasīti, aññaṇ ce kammatthānaṇ hotī, sopānamūle thatvā hatthena gahītabbhaṇ daṇ viya taṇ thapetvā Buddhārammaṇaṇ pītiṇ gahetvā cetiyanganaṇ āruyha mahantaṇ cetiyaṇ ce⁷ tikkhattūṇ padakkhinaṇ katvā catūsu thānesu vandītabbaṇ Khuddakaṇ ce tath' eva padakkhinaṇ katvā atthasu thānesu vandītabbaṇ Cetiyaṇ vandītvā bodhiyanganaṇ pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nīpaccākāraṇ dassetvā bodhi vandītabbā So evaṇ cetiyaṇ ca bodhiṇ ca vandītvā patīsāmitatthānaṇ gantvā patīsāmitaṇ⁸ bhandakaṇ hatthena

¹ R S om² B Sabhāvam³ R S °pariggahanaṇ⁴ B SR cīttaruciyaṇ⁵ °yāmaṇ (?)⁶ B khandhaka°⁷ SR om⁸ SR °sāmita-

ganhanto viya nikkhattakammatthānaṃ gahe tvā gāmasamīpe kammatthānasīsen' eva cīvaraṃ pārupitvā gāmaṃ pindāya pavīsati Atha naṃ manussā disvā ayyo no āgato ti paccugantvā pattaṃ gahe tvā āsanasālāya vā gehe vā nisīdāpetvā yāguṃ datvā yāva bhattaṃ na nitthāti, tāva pāde dhovitvā telena¹ makkhetvā purato nisīditvā pañhaṃ vā pucchanti, dhammaṃ vā sotukāmā honti Sace pi na kathāpentī, jana-sangahatthaṃ dhammakathā nāma kātābbā yevāti Atthakathācariyā vadanti Dhammakathā hi kammatthānavinimuttā² nāma natthī, tasmā kammatthānasīsen' eva dhammakathaṃ kathetvā kammatthānasīsen' eva³ āhāraṃ paribhuñjitvā anumodanaṃ vatvā⁴ nivattiyamānehi⁵ pi manussehi anugato va⁶ gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaṃ patipajjati Atha naṃ puretaraṃ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaneradaha rabhikkhū disvā paccugantva pattacīvaram assa gahanti Porānakabhikkhū kira amhākaṃ upajjhāyo ācariyo ti na mukhaṃ oloketvā vattaṃ karonti, sampattapariuccheden' eva karonti Te taṃ pucchanti bhante, ete manussā tumhākaṃ kiṃ honti, mātīpakkhato sambandhā, pitīpakkhato ti⁷ Kiṃ disvā pucchathāti⁸ Tumhesu etesaṃ⁹ pemaṃ bahumānaṃ ti Āvuso yaṃ mātāpitūhi pi dukkaraṃ, taṃ ete manussā amhākaṃ karonti, pattacīvaram pi no etesaṃ santakam eva, etesaṃ ānubhāvena neva bhaye bhayaṃ, na chātake chātakaṃ jānāma, edisā nāma amhākaṃ upakārino natthī ti tesāṃ guṇe kathento gacchatī Ayaṃ vuccati harati na paccāharatī

Yassa pana pageva vuttappakāraṃ vattapativattaṃ⁸ karontassa kammajatejo pajjalati, anupādinnaṃ muñcitva upādinnaṃ gahāti, sarīrato sedā muccanti, kammatthānaṃ⁹ vīthiṃ nārohati, so pageva pattacīvaram ādāya vegasā va cetiyaṃ vanditvā gorūpānaṃ nikkhamanavelāyam eva gāmaṃ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṃ labhitvā āsanasālaṃ gantvā pivati Ath' assa dvattikkhattaṃ ajjhoharanamatten' eva kammajatejodhātu¹⁰ upādinnaṃ muñcitvā

¹ SR telaṃ² SR °vimuttā³ B om⁴ SR katvā⁵ B °māno, SR nivattaya°⁶ SR om⁷ R tesāṃ⁸ B vattāpatipattiṃ⁹ B kammatthāna-¹⁰ R S °ejo

anupādinnaṅ gaṇhāti Ghatasatena nahāto¹ viya tejo-
dhātuparilāhanūbānaṅ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṅ
paribhuñjivā pattaṅ ca mukhaṅ ca dhovivā antarābhatte
kammaṭṭhānaṅ manasikatvā avasesatthāne pindāya caritvā
kammaṭṭhānasīsena āhāraṅ paribhuñjivā tato patthāya
pōṅkhānupōṅkhaṅ upatthahamānaṅ kammaṭṭhānaṅ gaheṭvā
va āgacchati Ayaṅ vuccati paccāharati na haratīti Edisā
ca bhikkhū yāguṅ pivivā vipassanaṅ ārabhitvā Buddhasā-
sane arahattaṅ pattā nāma gananaṭṭhaṅ vītivattā Sīha-
ladīpe yeva tesu tesu gāmesu āsanāsālāya na taṅ āsanaṅ atthi
yattha yāguṅ pivivā arahattaṅ pattā bhikkhū² natthi ti

Yo³ pamādavaharī hoti nikkhattadhuro sabbavattāni bhin-
ditvā pañcavidhacetovīnibaddhacitto viharanto kammaṭṭhā-
naṅ nāma atthi ti pi saññaṅ akatvā gāmaṅ pindāya pavisitvā
ananulomikena gihisaṅsaggena saṅsattho caritvā ca bhuñji-
tvā ca tuccho nikkhamati, ayaṅ vuccati neva harati na
paccāharatīti

Yo pan' āyaṅ harati ca paccāharati cāti vutto, so gata-
paccāgatikavattavasena vedītabbo Atthakāmā hi kula-
puttā sāsane pabbajitvā dasa⁴ pi vīsam pi tiṇṣam^(?) pi cattā-
lisam⁵ pi paññāsam pi satam pi ekato vasantā katikavattaṅ
katvā viharanti āvuso tumhe na mattā, na bhayattā, na
jīvitapakatā⁶ pabbajitā, dukkhā muñcitukāmā pan' ettha
pabbajitā, tasmā gamane uppannakilesaṅ gamane yeva nig-
ganhatha Thāne, nisaṅṇāya, sayane uppannakilesaṅ sayane
yeva nigganhathāti Te evaṅ katikāvattaṅ⁷ katvā bhik-
khācāraṅ gacchantā addhausabha-usabha-addhagāvuta-gā-
vutantaṅtesu pāsānā honti, tāya saññā⁸ kammaṭṭhānaṅ
manasikarontā va gacchanti Sace kassaci gamane kilesa
uppajjati, tatth' eva nigganhati Tathā asakkonto titthati
Ath' assa pacchato āgacchanto pi titthati So ayaṅ
bhikkhu tuyhaṅ uppannaṅ⁸ vitakkaṅ jānāti, ananuccha-
vikaṅ te etan ti attānaṅ patīcodetvā vipassanaṅ vaddhe-
tvā ariyabhūmiṅ okkamati Tathā asakkonto nisīdati
Ath' assa pacchato āgacchanto nisīdatīti so eva nayo Ariya-

¹ S R. °satenānūsitto² S patta-bhikkhu³ R S add pana⁴ B dasam⁵ S R om⁶ S R. jīvika°⁷ B S R katika°⁸ R S uppanna

bhūmiṃ okkamituṃ asakkonto pi taṃ kilesaṃ vikkhambhetvā kammatthānaṃ manasikaronto va gacchati, na kammatthānavippayuttena cittaena pādaṃ uddharati Uddharati ce, patinivattitvā purimāpadesaṃ yeva eti, Ālindakavāsī¹ Mahāphussadevatthero viya So kira ekūnavīsati vassāni gata-paccāgatavattaṃ pūrento eva vihāsi Manussā pi² antarāmagge kassantā³ ca vapantā⁴ ca maddantā kammāni karontā therāṃ tathā gacchantaṃ disvā ayaṃ thero punappunaṃ nivattivā gacchati, kiṃ nu kho maggamūlho udāhu kiñci pamuttho ti samullapanti So taṃ anādiyitvā kammatthānayuttacittē⁵ eva samanadhammaṃ karonto vīsativassabbhantare arahattaṃ pāpuni Arahattappattadivase c' assa cankamana-kotiyaṃ adhivattā devatā angulīhi dīpaṃ ujjaletvā atthāsi Cattāro pi⁶ Mahārājāno Sakko ca devānamindo Brahmā ca Sahampati upatthānaṃ āgamiṃsu Tañ ca obhāsaṃ disvā Vanavāsī Mahātissatthero taṃ dutiyadivase pucchi rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiṃ so obhāso ti⁷ Thero vikkhepaṃ karonto obhāso nāma dīpobhāso pi hoti manibhāso pīti evam ādīm āha Tato paticchādettha tumhe ti nibaddho⁸ āmāti patijānitvā ārocesi Kālavallimandapavāsī Mahānāgattthero viya ca So pi kira gata-paccāgatavattaṃ pūrento pathamaṃ tāva Bhagavato mahāpadhānaṃ pūjessāmiti sattavassāni thānacankamam eva adhitthāsi Puna solasa vassāni gata-paccāgatavattaṃ pūretvā arahattaṃ pāpuni So kammatthānayuttē⁹ eva cittaena pādaṃ uddharanto vippayuttēna cittaena uddhate patinivattanto¹⁰ gāmasamīpaṃ¹¹ gantvā gāvi nu kho, pabbajito nu kho ti āsankaniyapadesē thatvā cīvaraṃ pārupitvā Kacchakadahato¹² udakena pattaṃ dhovitvā udakagandūsaṃ karoti Kiṃ kāraṇaṃ¹³ Mā me bhikkhaṃ dātuṃ vā vandituṃ vā āgate manusse dīghāyukā hothāti vacanamattenāpi kammatthānavikkhepo¹⁴ ahoṣīti Ajja bhante katamī¹⁵ ti divasaṃ vā bhikkhugānaṃ vā pañhaṃ vā pucchito pana udakaṃ gūlitvā ārocesi Sace ūvasādi-pucchakā na honti, nikkhamanavelāyaṃ gāmadvāre nitthu-

¹ S Ālindavāsī² S R add sudan³ S R om⁴ B vappantā⁵ B nibbaddho⁶ B patinivattento⁷ R S °sīmaṃ⁸ B Kacchakarandato⁹ S R Kammatthānā°¹⁰ B katmī

hūtvā¹ va yāti Galambutitthavihāre² vassūpagatā paññāsa
bhikkhū viya ca Te kira Āsābhīpunnamāya katikavattaṇ
akaṇṣu arahattaṇ appatvā aññamaññaṇ nālapissāmāti Gā-
mañ ca pindāya pavisantā udakagandūsaṇ katvā pavisiṇṣu
Divasādisu pucchitesu vuttanayena patipajjuṇsu Tattha
manussā nitthuhanatthānaṇ³ disvā jāniṇṣu ajja eko āgato,
ajja dve ti Evañ ca cinṭesuṇ kiṇ nu kho ete amheh' eva sad-
dhiṇ na sallapanti, udāhu aññamaññaṇ pi⁴ ? Yadi aññamañ-
ñaṇ pi na sallapanti, addhā vivāda-jātā bhavissanti, etha⁴ ne⁵
aññamaññaṇ khamāpessāmāti sabbe vihāraṇ gantvā paññā-
sāya bhikkhūsu dve pi bhikkhū ekokāse nāddasaṇsu Tato
yo tesu cakkhumā puriso, so āha na bho kalahakārakānaṇ
vasanokāso idiso hoti, susammatthaṇ cetiyanganabodhi-
yanganāṇ,⁶ sunikkhittā⁷ sammajjanīyo, sūpatthāpitaṇ⁸ pā-
niyaparibhojaniyaṇ ti Te tato va nivattā Te pi⁹ bhikkhū
anto-temāse yeva arahattaṇ patvā mahāpavāraṇāya visuddhi-
pavāraṇaṇ pavāresuṇ

Evaṇ Kālavallimandapavāsī Mahānāgattthero viya, Galam-
bhutitthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammatthāna-
yutten' eva cittaena pādaṇ uddharanto gāmasamīpaṇ gantvā¹⁰
udakagandūsaṇ katvā vithīyo sallakketvā yattha surāsonda-
dhuttādayo kalahakārakā canda-hatthi-assādayo vā natthi,
taṇ vithiṇ patipajjati. Tattha pindāya caramāno na turita-
turito viya javena gacchati Na hi javanapindapātikadhū-
tanaṇ nāma kiñci atthi Visamabhūmibhāgappattaṇ para
udakasakataṇ viya niccalo hūtvā gacchati Anugahaṇ
pavittho¹¹ ca dātukāmaṇ¹² vā adātukāmaṇ¹² vā sallakkhetuṇ
tadanurūpaṇ kālaṇ āgamento bhikkhaṇ gahetvā antogāme
vā bahigāme vā vihāram eva vā āgantvā yathāphāsuke pa-
tirūpe okāse nisīditvā kammatthānaṇ manasikaronto āhāre
patikkūlasaṇñaṇ upatthapetvā akkhabbhaṇjana-vanālepana-
puttamaṇṣūpamavasena, paccavekkhanto atthangasamannā-
gataṇ āhāraṇ āhāreti, neva davāya, na madāya, na manda-
nāya, na vibhūsanāya Bhuttāvi ca udakakiccaṇ katvā mu-

¹ S nitthubhūtvā² S R Galamba°³ S R nitthubhanaṇ⁴ S R atha kho⁵ R te⁶ S R cetiyanganāṇ°⁷ S R sunihittā⁸ B R suppatitthitaṇ⁹ B R om.¹⁰ R S patvā¹¹ B pavitthā¹² °kāmatāṇ (?)

huttaṃ bhattakīlamathaṃ patippassambhetvā yathā pure-
bhattaṃ, evaṃ pacchābhattaṃ purimayāmaṃ pacchimayāmaṃ¹
ca kammaṭṭhānam eva manasikaroti Ayaṃ vuccati harati
ca pacchāharati cāti

Imaṃ pana haranapacchāharanasankhātāṃ gatapaccā-
gataavattaṃ pūrento yaḍi upanissayasampanno hoti, patha-
mavaye eva arahattaṃ pāpunāti No ce pathamavaye pā-
punāti, atha majjhīmavaye No ce majjhīmavaye pāpunāti,²
atha pacchimavaye No ce pacchimavaye pāpunāti,² atha
maranasamaye No ce maranasamaye pāpunāti, atha deva-
putto hutvā No ce devaputto hutvā pāpunāti, anuppanne
Buddhe nibbatta paccekabodhiṃ sacchikaroti No ce pacce-
kabodhiṃ sacchikaroti, atha Buddhānaṃ sammukhibhāve
khippābhīṇo vā hoti, seyyathā pi therō Bāhiyo Dāruciṇiyo
Mahāpaṇṇo vā, seyyathā pi therō Sāriputto Mahiddhiko
vā, seyyathā pi therō Mahāmoggallāno Dhutangadharo³
vā, seyyathā pi therō Mahākassapo Dibbacakkhuko vā,
seyyathā pi therō Anuruddho Vinayadharo vā, seyyathā
pi therō Upālī Dhammakathiko vā, seyyathā pi therō
Punno Mantāniputto Āraṇṇako⁴ vā, seyyathā pi therō
Revato Bahussuto vā, seyyathā pi therō Ānando Sikkhā-
kāmo vā, seyyathā pi therō Rāhulo Buddhaputto ti⁵ Iti
imasmiṃ catukke yvāyaṃ harati ca paccāharati ca, tassa
gocarasaṃpajjaṇṇaṃ sikkhāpattaṃ hoti

Abhikkamādisu⁶ pana asammuyhanaṃ asammohasampajaṇ-
ṇaṃ, taṃ evaṃ vedītabbaṃ Idha bhikkhu abhikkamanto vā
patikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādisu .
attā abhikkamati,⁷ attanā abhikkamo nibbattito ti vā, ahaṃ
abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito ti vā sammuyhanti,
tathā asammuyhanto abhikkamāmiti citte uppajjamāne ten'
eva cittaena saddhiṃ cittasamutthāna-vāyodhātu viññatṭi
janayamānā uppajjati. Iti cittakīriya-vāyodhātu⁸-vipphāra-
vasena ayaṃ kāyasammato atthi-saṅghāto⁹ abhikkamati
Tass' evaṃ abhikkamato ekeka-pāduddharane pathavi-dhātu
āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve

¹ S R majjhīmayāmaṃ² S R om³ S R dhutadharo⁴ R S Araṇṇako⁵ A 1, 24 f⁶ Sum V 1, 192-202.⁷ S abhikkamī⁸ B cittakīriyā°⁹ B °saṅghāto

adhimattā honti balavatiyo Tathā atiharana-vītharanesu Vossajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā, itarā dve adhimattā honti balavatiyo Tathā sannikkhepanasannirumbhanesu ¹ Tattha uddharane pavattā rūpārūpadhammā atiharanaṃ na pāpunanti Tathā atiharane pavattā vītharanaṃ, vītharane pavattā vossajjanaṃ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṃ, sannikkhepane pavattā sannirumbhanaṃ² na pāpunanti, tattha tatth' eva pabbaṃ³ pabbaṃ, sandhi sandhi, odhi odhi hutvā tattakapāle pakkhitatilā⁴ viya katakatayantā⁵ bhijjanti

Tattha ko eko abhikkamatī ² Kassa vā ekassa abhikkamaṃ² Paramatthato hi dhātūnaṃ yeva gamanaṃ, dhātūnaṃ thānaṃ, dhātūnaṃ nisajjā, dhātūnaṃ sayanaṃ Tasmiṃ tasmiṃ hi kothhāse saddhiṃ rūpehi

Aññaṃ uppajjati⁶ cittaṃ, aññaṃ cittaṃ nirujjhati

Avicim anusambandho, nadīsoto va vattatī ti ⁷

Evaṃ abhikkamādisu asammuyhanaṃ asammohasampajaññaṃ nāmāti

Nitthito *abhikkante patikkante sampajānakaṃ* hotī ti padassa attho

Ālokite vilokite ti ettha pana ālokitaṃ⁸ nāma purato pekkhanaṃ. Vilokitaṃ nāma anudisā pekkhanaṃ Aññāni pi hetthā, upari, pacchato pekkhanavasena olokita-ullokita-palokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni Sāruppavasena pana imān' eva dve gahitāni Iminā vā mukhena sabbāni pi tāni gahitān' evāti

Tattha ālokessāmīti citte uppanne cittavaren' eva anoloke tvā atthaparigganhanaṃ sātthakasampajaññaṃ āyasmantaṃ Nandaṃ kāyasakkhin katvā veditabbaṃ Vuttaṃ h' etaṃ Bhagavatā *Sace bhikkhave Nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṃ cetaso samannāharitvā Nando puratthimaṃ disaṃ āloketi, evaṃ me puratthimaṃ disaṃ ālokeyato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāsavissanti* ti^{9*} iti

* A iv, 167

¹ B °sannirujjhanesu ² B sannirujjhanaṃ ³ S pabba-

⁴ B °tilaṃ ⁵ SR tatatatāyanti ⁶ SR uppajjate

⁷ B pavattitī ⁸ B ālotitaṃ ⁹ SR anvāsavāntīti

sāttthakasampajāno¹ hoti Sace bhikkhave Nandassa pacchimaṃ dīśā, uttarā dīśā, dakkhiṇā dīśā, uddhaṃ, adho, anudīśā āloketabbā hoti, sabbaṃ cetaso samannāharitvā Nando anudīśaṃ āloketi, evaṃ me anudīśaṃ ālokeyato pe sampajāno hoti ti * Apī cā idhā pi pubbe vutta-cetiyadassanādivasen' eva sāttthakatā ca sappāyatā ca veditabbā

Kammatthānassa pana aviyaṇaṇaṃ² eva gocarasampajānaṃ Tasmā khandha-dhātu-āyatanakammatthānikhehi attano kammatthānavasen' eva, kasinādi-kammatthānikhehi vā pana kammatthānasisen' eva ālokanavilokanaṃ kātappaṃ Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi Ālokesāmiti pana citte uppaṃjāmaṇe ten' eva cittena sadhū cittaśamutthānā vāyodhātu viññattū janayamānā uppaṃjati Iti citta-kriyā³-vāyodhātu-vipphāravasena hetthiṃ akkhidānaṃ adhosīdati, uparimaṃ uddhaṃ langheti, koci yantakena vivaranta nāma natthi, tato cakkhuvīññānaṃ dassanakiccaṃ sādheṇaṃ uppaṃjati evaṃ pajānaṃ paṇ' ettha asammohasampajānaṃ nāma Apī ca mūlapariññā-āgantuka-tāvakkābhāvavasena paṇ' ettha asammohasampajānaṃ veditappaṃ Mūlapariññāvasena tāva

Bhavaṅgāvajjanaṃ ceva, dassanaṃ sampaticchanaṃ, santīraṇaṃ votthapaṇaṃ,⁴ javanaṃ bhavati sattamaṃ

Tattha bhavaṅgaṃ uppatibhavassa angakiccaṃ sādhamānaṃ pavattati Taṃ āvattetvā⁵ kriyāmanodhātu⁶ āvajjanakiccaṃ sādhamānā Taṃ-nirodhā cakkhuvīññānaṃ dassanakiccaṃ sādhamānaṃ Taṃ-nirodhā vipākamanodhātu sampaticchanakiccaṃ sādhamānā Taṃ-nirodhā vipākamanovīññānadhātu santīranakiccaṃ sādhamānā Taṃ-nirodhā kriyāmanovīññānadhātu votthapanakiccaṃ sādhamānā Taṃ-nirodhā sattakkhattū javanaṃ javati⁷ Tattha pathamajavane pi ayaṃ itthi, ayaṃ puriso ti rajjana-dussana-muyhanavasena ālokitavilokitaṃ na hoti Duṭṭijavane pi pe sattamajavane pi Etesu pana yuddha-

* A iv, 167

¹ S tattha sampajāno

² SR aviyaṇitaṃ eva

³ B °kriyā

⁴ B votthabbanāṃ

⁵ BR āvattetvā

⁶ B kriyamānodhātu

⁷ Cf Compendium, pt iv, § 3

mandale yodhesu viya hetthūpariyavasena bhujitvā patitesu ayaṇ itthi, ayaṇ puriso ti rajjanādi-vasena ālokitavilokitaṇ hoti Evaṇ tāv' ettha mūlapariññāvasena asammohasam-pajaññaṇ veditabbaṇ

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate bhavangacalanato uddhaṇ saka-sakakiccanipphādanavasena āvajjanādisu uppajjtvā niruddhesu avasāne javanaṇ uppajjati Taṇ pubbe uppannānaṇ āvajjanādinaṇ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso¹ viya hoti Tassa² yathā paragehe kiñci yācituṇ pavitthassa āgantukapurisassa gehasāmikesu pi tunhīmāsinesu ānākaranaṇ na yuttaṇ, evaṇ āvajjanādinaṇ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādisu arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjana-dussana-muyhanaṇ ayuttan ti evaṇ āgantukabhā-vavasena asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ

Yāni pan' etāni cakkhudvāre votthapanapariyosānāni³ cittāni uppajjanti, tāni saddhiṇ sampayuttadhammehi tattha tatth' eva bhujanti, aññamaññaṇ na passantīti ittarāni tāvakālikāni honti Tattha yathā ekasmiṇ ghare sabbesu mānusa-kesu matesu avasesassa ekakassa⁴ tankhanaṇ yeva marana-dhammassa na yuttā naccagītādisu abhirati nāma, evam eva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādisu tattha tatth' eva matesu avasesassa tankhanaññi eva maranadhammassa javanassāpi rajjana-dussana-muyhanavasena abhirati nāma na yuttā ti evaṇ tāvakālikabhāvavasena asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ

Api ca khandhāyatana-dhātu-paccaya-paccavekkhanavasena p' etaṇ veditabbaṇ Ettha hi cakkhu ceva rūpāni ca rūpakkhando Dassanaṇ viññānakkhandho Taṇ-sampayuttā vedanā vedanākkhandho Saññā saññākkhandho Phassādiko sankhārakkhandho Evam etesaṇ pañcannaṇ khandhānaṇ samavāye ālokanavilokanaṇ paññāyati Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu cakkhāyatanaṇ, rūpaṇ rūpāyatanaṇ, dassanaṇ manāyatanaṇ, vedanādayo taṇ-sampayuttā dhammā dhammāyatanaṇ Evam etesaṇ catunnaṇ āyatanānaṇ sam-

¹ B āgantupuriso

³ B votthabbana^o

² SR Tattha

⁴ R ekassa

avāye ālokanavilokanaṇ paññāyati Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu¹ cakkhudhātu, rūpaṇ rūpadhātu, dassanaṇ cakkhuvīññānadhātu, taṇ-sampayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu 'Evam etesaṇ catunnaṇ dhatūnaṇ samavāye ālokanavilokanaṇ paññāyati Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu nissayapaccayo, rūpaṇ ārammanapaccayo, āvajjanaṇ anantara-samanantara-anantarūpanissaya-natthi-vigatapaccayo, āloko upanissayapaccayo, vedanādayo saha-jātāpaccayā Evam etesaṇ paccayānaṇ samavāye ālokanavilokanaṇ paññāyati Tattha ko eko āloketi, ko viloketi? evam ettha khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhanavasenāpi asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ

*Sammūḍḍite*² *pasārete* ti pabbānaṇ sammūḍḍjanapasāraṇe³ 'Tattha cīttavasen' eva sammūḍḍjanapasāraṇaṇ⁴ akatvā hatthapādānaṇ sammūḍḍjanapasāraṇapaccayā⁵ atthānatthaṇ parigganhitvā tattha attha-parigganhanaṇ sāttakāsampajaññaṇ Tattha hatthapāde aticiraṇ sammūḍḍitvā⁶ pasāretvā eva vā thitassa khane khane vedanā uppajjanti, cittaṇ ekaggataṇ⁷ na labhati, kammattthānaṇ paripatati, viśesaṇ nādhigacchati Kāle sammūḍḍiantassa⁸ kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṇ ekaggaṇ hoti, kammattthānaṇ phātiṇ gacchati, viśesaṇ adhigacchatīti evaṇ atthānattha-parigganhanaṇ veditabbaṇ

Atthe pana satī pi sappāyāsappāyaṇ parigganhitvā sappāyaparigganhanaṇ sappāyasampajaññaṇ Tatrāyaṇ nayo Mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṇ gāhanti, tesāṇ piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammaṇ sunanti Tatr' eko daharo hatthaṇ pasārento kāyasaṇsaggaṇ patvā ten' eva kāraṇena gihī jāto Aparo bhikkhu pādaṇ pasārento aggimhi pasāresi Atthiṇ āhacca pādo jhāyi Aparo bhikkhu⁷ vammike pasāresi, so āsīvisena dattho. Aparo bhikkhu cīvarakutidandake pasāresi, taṇ maṇisappo dasi⁸ Tasmā

¹ B om.

⁴ B samañchitvā,

⁷ R. om.

² B samañchite

⁵ SR ekaggaṇ

⁸ B. daṇsi.

³ B samañchana^o

⁶ B samañchantassa

evarūpe asappāye appasāretvā sappāye pasāretabbaṃ Idam ettha sappāyasampajaññaṃ

Gocarasampajaññaṃ pana Mahātheravatthunā dīpetabbaṃ Mahāthero kira divāthāne nisinnō antevāsikehi saddhiṃ kathayamāno sahasā hatthaṃ sammiñjtvā¹ puna yathāthāne thapetvā sanikaṃ sammiñjesi¹ Taṃ antevāsikā pucchisū kasmā bhante sahasā hatthaṃ sammiñjtvā¹ puna yathāthāne thapetvā sanikaṃ sammiñjathāti² Yato patthāya mayā² āvuso kammatthānaṃ manasikātuṃ āraddho, na me kammatthānaṃ muñcivā hattho sammiñjitapubbo¹ Idāni pana me tumhehi saddhiṃ kathayamānena kammatthānaṃ muñcivā sammiñjito,¹ tasmā puna yathāthāne thapetvā sammiñjāmīti¹ Sādhu bhante bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbaṃ ti. Evam etthāpi kammatthānāvijāhanam eva gocarasampajaññaṃ ti veditabbaṃ

Abbhantare attā nāma koci sammiñjento³ vā pasārento vā natthi Vuttappakāracittakriyavāyodhātuvipphārena pana suttākaddhanavasena dāruyantassa hatthapādacalanāṃ viya sammiñjanapasāraṇaṃ hotīti pariājanāṃ pan' ettha asammohasampajaññaṃ ti veditabbaṃ

Sanghātīputtacīvaradhārane ti ettha sanghātīcīvarānaṃ nivāsanaṃ pārupanavasena, pattassa bhikkhāpatiggahanādivasena paribhogō dhāraṇaṃ nāma Tattha sanghātīcīvaradhārane tāva nivāsetvā pārupitvā ca pindāya carato āmisalābho, sītassa patighātāyāti ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāro yeva ca attho attho⁴ nāma Tassa vasena sātthakasampajaññaṃ veditabbaṃ Unhapakatīkassa pana dubbalassa ca cīvaraṃ sukhumaṃ sappāyaṃ Sītālukassa ghaṇaṃ⁵ dupattaṃ Viparītaṃ asappāyaṃ Yassa kassaci jinnaṃ asappāyam eva Aggalādīdānena hi 'ssa taṃ palibhodhakaṇaṃ hoti Tathā Pattunna-dukūlādī-bhedaṃ corānaṃ lobhaniyacīvaraṃ Tādisaṃ hi araññe ekakassa nivāsantarāyakaṇaṃ jīvitantarāyakaṇaṃ cāpi hoti Nīppariyāyena pana yaṃ nimittakammādimicchājīvasena uppannaṃ, yaṃ c' assa sevamānassa akusalā dhammā abhivaddhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ

¹ B samañch°

² R S ahaṃ.

³ S R sammiñjanto, B samañchanto

⁴ R S om

⁵ S R kharāṇaṃ.

asappāyaṇ¹ Viparītaṇ sappāyaṇ Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṇ Kammatthānāvijāhanavasen' eva² ca gocarasampajaññaṇ vedītabbaṇ Abbhantare attā nāma koci cīvaraṇ pārūpanto natthi, vuttappakāra-cittakīriyavāyodhātuvipphāren' eva³ pana cīvarapārūpanaṇ hoti Tattha cīvaram pi acetanaṇ, kāyo pi acetano Cīvaraṇ na jānāti mayā kāyo pāruto ti, kāyo pi na jānāti ahaṇ cīvarena pāruto ti, dhātuyo va dhātusamūhaṇ paticchādentī patapilotikāya potthakarūpapaticchādane viya Tasmā neva sundaraṇ cīvaraṇ labhītvā somanassaṇ kātabbaṇ Na asundaraṇ labhītvā domanassaṇ Nāgavammika-cetiyaṇ rukkhaḍḍisu hi keci mālā-gandha-dhūma⁴-vatthādīhi sakkāraṇ karonti, keci gūtha-mutta-kaddama-danda-satthappahārādīhi asakkāraṇ Na te nāgavammika-rukkhādayo somanassaṇ vā domanassaṇ vā karonti, evam eva neva sundaraṇ cīvaraṇ labhītvā somanassaṇ kātabbaṇ, na asundaraṇ labhītvā domanassaṇ ti Evaṇ pavattappatisankhānavasen' ettha asammohasampajaññaṇ vedītabbaṇ

Pattadhāraṇe pi pattaṇ sahasā va agahetvā imaṇ gahetvā pīḍāya⁵ caramāno bhikkhaṇ labhissāmīti evaṇ pattagahanapaccayā patilabhitabba-atthavasena sātthakasampajaññaṇ vedītabbaṇ Kīsadubbalasarīrassa pana garupatto asappāyo Yassa kassaci catupañcaganthikāhato dubbisodhaniyo asappāyo va Duddhotapatto hi⁶ na vattati Taṇ dhovantass' eva c' assa⁷ palibodho hoti Manivannapatto pana lobhaniyo cīvare vuttanayen' eva asappāyo Nīmittakammādivasena pana laddho,⁸ yañ c' assa sevamānassa akusalā dhammā abhivaddhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṇ ckantāsappāyo va Viparīto sappāyo Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṇ, kammatthānāvijāhanavasen' eva gocarasampajaññaṇ vedītabbaṇ Abbhantare attā nāma koci pattaṇ⁹ ganhanto natthi, vuttappakāra-cittakīriyavāyodhātuvipphāravasen' eva pana pattagahanaṇ nāma hoti

Tattha patto pi acetano, hatthā pi acetanā Patto na jānāti ahaṇ hatthehi gahito ti; hatthā pi na jānanti patto

¹ R S ekanta-asappāyaṇ

² B Kammatthāna^o

³ S R °vipphāravasen' eva

⁴ S R °dhūpa-

⁵ S R bhikkhāya

⁶ R S pi

⁷ S R om

⁸ S R laddho pana

⁹ R S taṇ

amhehi gahito ti, dhātuyo va dhātusamūhaṇ gahanti sandā-sena aggivannapattagahane viyāti evaṇ pavattapatisan-khānavasen' ettha asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ Api ca yathā chinnahatthapāde vanamukhehi paggharītapub-balohītakimikule nilamakkhikasamparikūṇṇe anāthasālāyaṇ¹ anāthamanusse disvā dayālukā purisā tesāṇ vanapattacola-kāni² ceva kapālādīhi ca bhesajjāni upanāmenti Tattha colakāni pi kesañci sanhāni, kesañci thūlāni pāpunanti, bhesajjakapālakāni pi kesañci susanthānāni, kesañci dussanthānāni pāpunanti Na te tattha sunanā vā honti dummanā vā Vanapatichchādanamatten' eva hi colakena bhesajja-patiggahanamatten'³ eva ca kapālakena tesāṇ attho Evam eva yo bhikkhu vanacolakaṇ viya cīvaraṇ, bhesajjakapāla-kaṇ viya ca pattāṇ, kapāle bhesajjam iva ca patte⁴ laddha-bhikkhaṇ sallakkhetī, ayaṇ sanghātīpattacīvaradhārane asammohasampajaññaṇ uttamasampajānakārī ti veditabbo

Asitādisu *asite* ti pīnapātādī-bhojane

Pīte ti yāgu-ādīpāne

Khāyite ti pīthakhañjakādī-khādane

Sāyite ti madhuphānitādisāyane

Tattha neva davāyāti ādinā nayena vutto atthavidho pi attho attho nāma Tassa vasena sātthakasampajaññaṇ veditabbaṇ Lūkha-panīta-titta-madhurādisu pana yena bhojanena yassa aphāsu hoti, taṇ tassa asappāyaṇ Yaṇ pana nimittakammādivasena patiladdhaṇ, yañ c' assa bhuñjato akusalā dhammā abhivaddhanti, kusalā dhammā pariḥāyanti, taṇ ekantaṇ⁵ asappāyam eva Viparītaṇ sappāyaṇ Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṇ, kammattānāvijāhanavasen' eva ca gocarasampajaññaṇ veditabbaṇ Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi, vuttappakāracittairiyavāyodhātuvipphāren' eva pana pattapatiggahanāṇ nāma hoti Cittakīriyavāyodhātuvipphāren' eva hatthassa patte otara-naṇ nāma hoti Cittakīriyavāyodhātuvipphāren' eva ālo-pakaranāṇ ālopa-uddharanaṇ mukhavivaranañ ca hoti Na koci kuñcikāya na yantakena hanukatthiṇ vivarati, citta-

¹ R S °sālāya

² S R °vanabandhana°

³ B S R °pariggahana°

⁴ B patto (pamādo)

⁵ R S ekanta

kīryavāyodhātuvipphāren' eva ālopassa mukhe thapanāṇ, uparī dantānaṇ musalakīccasādhanaṇ, hetthā dantānaṇ udukkhalakīccasādhanaṇ, jivhāya hatthakīccasādhanaṇ ca hoti Iti naṇ tattha aggajivhāya tanukakhelo mūlajivhāya bahalakhelo makkhetī Taṇ hetthā danta-udukkhale jivhā-hatthaparivattitaṇ, khela-udaka-temitaṇ, uparī dantamusala-sañcunṇitaṇ koci katacchunā vā dabbīyā vā anto pavesento¹ nāma natthi, vāyodhātuyā va² pavisati Pavitthaṇ pavitthaṇ koci palālasantharaṇ³ katvā dhārento nāma natthi Vāyodhātuvasen' eva titthati Thitaṇ thitaṇ⁴ koci uddhanaṇ katvā aggaṇ jāletvā pacanto nāma natthi, tejodhātuyā va paccati Pakkaṇ pakkaṇ koci dandakena vā yatthiyā vā bahi nīhārako nāma natthi, vāyodhātu yeva nīharati. Iti vāyodhātu atiharati ca, vītharati ca, dhāretī ca, parivatteti ca, sañcunṇeti ca, visoseti ca, nīharati ca Pathavīdhātu dhāretī ca, parivatteti ca, sañcunṇeti ca, visoseti⁴ ca, nīharati ca Āpodhātu sneheti⁵ ca, allattaṇ ca anupāleti Tejodhātu anto pavitthaṇ paripāceti Ākāsadhātu añjaso hoti Viññānadhātu tattha tattha sammāpayogam anvāya ābhujatīti evaṇ pavattapatisankhānavasen' ettha asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ Apī ca gamanato, pariyesanato, paribhogato, āsayato, nīdhānato, aparipakkato, paripakkato, phalato, mīssandato, sammakkhanato ti evaṇ dasaviḍhaṇ patikkūlabhāvaṇ paccavekkhanato p' ettha asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ Vitthārakathā pan' ettha Visuddhimagge Āhārapatikkūlasaññānīdesato gahetabbā

Uccārapassāvakaṃme ti uccārassa ca passāvassa ca karane Tattha pakkakāle uccārapassāvaṇ akarontassa sakalasārīrato sedā muccanti, akkhinī bhamanti, cittaṇ na ekaggaṇ hoti, aññe ca rogā uppajjanti Karontassa pana sabbaṇ taṇ na hotīti ayam ettha attho Tassa vasena sātthakasampajaññaṇ veditabbaṇ Atthāne uccārapassāvaṇ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vaddhati, jīvitantarāyo hoti Pātirūpe⁶ thāne² karontassa sabbaṇ taṇ na hotīti idam ettha sappāyaṇ Tassa vasena sappāyasampajaññaṇ, kammattānāvījahana-

¹ B pavisanto² B om³ R S °santhāraṇ⁴ R S om⁵ B. seneheti⁶ B Pātirūpena

vasen' eva gocarasampajaññaṇ veditabbaṇ Abbhantare attā nāma uccārapassāvakammaṇ¹ karonto natthi, cittakiriya-vāyodhātuvasen' eva² pana uccārapassāvakammaṇ hoti Yathā vā³ pana pakke gande gandabhedena pubbalohitaṇ akāmatāya nikkhamati, yathā ca atibharitā udakabhājanā udakaṇ akāmatāya nikkhamati, evaṇ pakkāsaya-muttavattāthisu sannicita uccāra-passāvā vāyuvegasamuppilitā akāmatāya pi nikkhamanti So pan' āyaṇ evaṇ nikkhamanto uccārapassāvo neva tassa bhikkhuno attano hoti, na parassa, kevalaṇ pana sarīraṇissando va hoti Yathā kiṇ⁴ ? Yathā⁵ udakatumbato purāna-udakaṇ chaddentassa neva taṇ attano hoti, na paresaṇ, kevalaṇ patijagganamattam⁴ eva hoti evaṇ ti, evaṇ pavattapatisankhānavasen' ettha asammoha-sampajaññaṇ veditabbaṇ

Gatādisu *gate* ti gamane.

Thite ti thāne

Nissinne ti nissajjāya

Sutte ti sayane

Tattha abhikkamantādisu⁵ vuttanayen' eva sampajāna-kāritā veditabbā Ayaṇ pan' ettha aparo pi nayo Eko hi bhikkhu gacchanto aññaṇ cintento aññaṇ vitakkento gacchati Eko kammatthānaṇ avissajjetvā va gacchati Tathā eko tittanto, nisīdanto, sayanto aññaṇ cintento aññaṇ vitakkento sayati Eko kammatthānaṇ avissajjetvā va sayati Ettakena pana na pākataṇ hoti ti cankamena dīpa yijṇsu Yo hi bhikkhu cankamaṇaṇ otarivā cankamanako tiyaṇ thito pariggaṇhāti Pācīnacankamanakotiyaṇ pavattā rūpārūpadhammā pacchīmacankamanakotiṇ appatvā etth eva niruddhā; Pacchīmacankamanakotiyaṇ pavattā pi pācīnacankamanakotiṇ appatvā etth' eva niruddhā Cankamanavemajjhe pavattā ubho kotiyo appatvā etth' eva⁶ niruddhā Cankamane pavattā rūpārūpadhammā thānaṇ appatvā etth' eva niruddhā Thāne pavattā nissajjaṇ, nissajjāya pavattā sayanaṇ appatvā etth' eva niruddhā ti evaṇ pariggaṇhanto pariggaṇhanto yeva bhavangaṇ otāreti⁷ Uttha-

¹ S R °passāvaṇ

³ B om ⁴ B patijaggamattam

⁶ R S tatth' eva

² S R °dhātuvipphāren' eva

⁵ R S abhikkantādisu

⁷ S R otarati

hanto kammatthānaṃ gahetvā va utthāti Ayaṃ bhikkhu gatādisu sampajānakārī nāma hotīti

Evaṃ pana sutte kammatthānaṃ avibhūtaṃ hoti, kammatthānaṃ avibhūtaṃ na kātabbaṃ Tasmā yo bhikkhu yāva sakkoti, tāva cankamitvā thatvā nisīditvā sayamāno evaṃ pariggahetvā sayati Kāyo acetano, mañño acetano Kāyo na jānāti ahaṃ maññe sayito ti Mañño pi na jānāti mayaṃ kāyo sayito ti Acetano¹ kāyo acetane maññe sayito ti evaṃ pariggaṇhanto pariggaṇhanto yeva cittaṃ bhavangaṃ otāreti Pabujjhamāno kammatthānaṃ gahetvā va pabujjhatīti ayaṃ sutte sampajānakārī nāma hoti

Jāgarite ti jāgarane Tattha kiriyāmayapavattassa² appavattiyā satī jāgaritaṃ³ nāma na hoti Kiriyāmayapavattavalaṇṇe² pavattante jāgaritaṃ nāma hotīti pariggaṇhanto bhikkhu jāgarite sampajānakārī nāma hoti

• Api ca rattidivaṃ⁴ cha kothhāse katvā pañca kothhāse jagganto pi jāgarite sampajānakārī nāma hoti

Bhāsīte ti kathane Tattha upādārūpassa saddāyatanassa appavatte satī bhāsitaṃ nāma na hoti, tasmiṃ pavattante hotīti pariggāhako bhikkhu bhāsīte sampajānakārī nāma hoti Vimuttāyatanasīsena dhammaṃ desento pi battiṃsa tiracchānakathā pahāya dasakathāvattthu-nissitakathaṃ⁵ kathento pi bhāsīte sampajānakārī nāma hoti

Tunhībhāve ti akathane Tattha upādārūpassa saddāyatanassa pavattiyaṃ satī tunhībhāvo nāma natthi, appavattiyaṃ hotīti pariggāhako bhikkhu tunhībhāve sampajānakārī nāma hoti Atthatiṇṣāya⁶ ārammanesu cittaruciyaṃ kammatthānaṃ gahetvā nissinno pi⁷ dutiyajjhānaṃ samāpanno pi tunhībhāve sampajānakārī yeva nāma hoti⁸

Ettha ca eko iriyāpatho dvisu thānesu āgato So hetthā abhikkante patikkante ti ettha bhikkhācāragāmaṃ gacchato ca āgacchato ca addhānagamanavasena kathito

Gate thūte nissinne ti ettha vihāre cunnikapāduddhāra-iriyāpathavasena kathito ti vedītabbo

Tattha katamā satī ti ādi sabbaṃ uttānattham eva

¹ B na acetano

² SR kiriyā°

³ R S jāgarīyaṃ

⁴ B rattidivaṃ

⁵ R S °nissitaṃ°

⁶ SR atthatiṇṣa

⁷ S viya

⁸ SR om

So *vivattan* ti iminā kiṇ dasseti² Etassa bhikkhuno upāsanatthānaṇ yogapathaṇ¹ sappāyasenāsaṇ dasseti Yassa hi abbhantare ettakā gunā atthi, tassa anucchaviko araṇṇāvāso Yassa paṇ' ete natthi, tassa ananucchaviko Evarūpassa hi araṇṇāvāso kālamakkata-accha-taraccha-dīpimigādīnaṇ atavivāsaṇ adiso hoti Kasmā² Icchāya thatvā pavitthattā Tassa hi araṇṇāvāsamūlako koci attho natthi. Araṇṇāvāsaṇ ceva āraṇṇake² ca dūseti, sāsane appasādaṇ uppādeti Yassa pana abbhantare ettakā gunā atthi, tass' eva anucchaviko So hi araṇṇāvāsaṇ nissāya vipassaṇaṇ patthapetvā arahattaṇ ganhitvā parinibbāti, sakala-araṇṇāvāsaṇ upasobhetu, āraṇṇakānaṇ² sīsaṇ dhovati, sakalasāsaṇaṇ pasādeti,³ tasmā Satthā evarūpassa bhikkhuno upāsanatthānaṇ yogapathaṇ sappāyasenāsaṇ dassento so *vivattaṇ senāsaṇaṇ bhajati* ti⁴ ādim āha Tattha *vivattan* ti suṇṇaṇ appasaddaṇ appanigghosaṇ

Etam eva hi atthaṇ dassetuṇ *taṇ ca anākinnaṇ* ti ādi vuttaṇ Tattha *anākinnaṇ* ti asaṇkinnaṇ, asambādhaṇ Tattha yassa senāsaṇassa samantā gāvutam pi addhayojanam pi pabbatagahanaṇ vanagahanaṇ nadīgahanaṇ hoti, na koci avelāya upasankamituṇ sakkoti, idaṇ santike pi anākinnaṇ nāma Yaṇ pana addhayojanaṇ vā yojanaṇ vā hoti, idaṇ dūratāya eva anākinnaṇ nāma hoti

Seti ceva āsati ca etthāti *senāsaṇaṇ*

Tassa pabhedhaṇ dassetuṇ *mañco, pīthan* ti ādi vuttaṇ Tattha *mañco* ti cattāro mañcā masārako, bundikābaddho,⁵ kulirapādako, āhaccapādako ti Tathā pithaṇ

Bhisī ti pañca bhisīyo unnabhisi,⁶ colabhisi, vākabhisi, tinabhisi, pannabhisi ti

*Bimbohanaṇ*⁷ ti sīsūpadhānaṇ⁸ vuttaṇ Taṇ vitthārato vidatthi-caturangulaṇ vattati Dīghato mañcavitthārappamānaṇ⁹

Vihāro ti samantā parihārapathaṇ anto yeva rattitthāna-divāthānāni dassetvā katasenāsaṇaṇ

¹ S R yogapatha-

² S R araṇṇa°

³ B pasāreti

⁴ Vbh 251

⁵ B phundikā°

⁶ B unnā°

⁷ B bimbohanaṇ

⁸ B R sīsappamānaṇ (duppātho)

⁹ B pañca° (duppātho)

Addhayogo ti supannavankagehaṇ

Pāsādo ti dve kannikāni gahetvā kato dighapāsādo

Atto ti patirājādi-patibāhanatthaṇ itthakāhi kato bahala-bhittiko catupañcabhūmiko patissaya-viseso

Mālo ti bhojanasālāsadi¹ mandalamālo Vinayattha-kathāyaṇ pana² ekakūtasangahito caturassapāsādo ti vuttaṇ

Lenan ti pabbataṇ khamtvā vā pabbhārassa appahonakatthāne kuddaṇ³ utthāpetvā vā katasenāsanaṇ

Guhā ti bhūmidari vā, yattha rattuṇḍivaṇ⁴ dīpaṇ laddhuṇ vattati, pabbataguhā vā bhūmiguḥā vā

Rukkhamūlan ti rukkhassa hetthā parikkhittaṇ vā aparikkhittaṇ vā

Velugumbo ti velugaccho

Yattha vā pana bhikkhū patikkamanī ti thapetvā vā etāni mañcādini yattha bhikkhū sannipatanti, yaṇ tesaṇ sannipātārahathānaṇ, sabbam etaṇ senāsanaṇ

Bhajatī ti upeti *Sambhajatī* ti tattha abhirativasena anukanthito sutthu upeti

Sevatī ti nivasanavasena sevati *Nisevatī* ti anukkanthamāno sannissito hutvā sevati *Sansevatī* ti senāsanavattaṇ sampādentō sammā sevati

Idāni yaṇ taṇ vivittan ti vuttaṇ, tassa pabhedaṇ dassetuṇ araṇṇaṇ *rukkhamūlan* ti ādi āradhaṇ

Ettha *araṇṇan* ti vinayapariyāyena tāva thapetvā gāmaṇ ca gāmūpacāraṇ ca avasesaṇ araṇṇan ti āgataṇ Suttantapariyāyena āraṇṇakaṇ⁵ bhikkhuṇ sandhāya āraṇṇakaṇ nāma senāsanaṇ pañcadhanusatikaṇ pacchiman ti āgataṇ Vinaya-suttantā pana ubhō pi pariyāyadesanā nāma Abhidhammo nippariyāyadesanā ti Abhidhammapariyāyena araṇṇaṇ dassetuṇ *nikkhamtvā bahi indakhilā* ti vuttaṇ Indakhilato bahi nikkhamtvā ti attho

Rukkhamulādinaṇ pakatiyā ca suvaṇṇeyyabhāvato *rukkhamūlan* yeva *rukkhamūlan* ti ādi vuttaṇ Api c' ettha *rukkhamūlan* ti yaṇ kiñci sitacchāyaṇ⁶ vivittaṇ rukkhāmūlan

Pabbatan ti selaṇ Tattha hi udakasondisu udakakiccaṇ

¹ B °sālasadiso

² B om

³ B kuttaṇ

⁴ B rattuḍivaṇ.

⁵ S R āraṇṇaka-

⁶ R S sandacchāyaṇ

katvā sitāya rukkhacchāyāya nisinna nānādisāsu khāya-mānāsu sītena vātena vijjyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti

Kandaran ti kaṇ vuccati udakaṇ, tena daritaṇ,¹ udakena bhinnaṇ pabbatappadesaṇ Yaṇ nitamban² ti pi nadikuñjaṇ³ ti pi vadanti Tattha hi rajatapattasadisā vālikā honti, matthake manivītanaṇ viya vanagahanaṇ, manikkhandhasadisā udakaṇ sandati Evarūpaṇ kandaṇ oruyha pāniyaṇ pivitvā gattāni sītaṇ katvā vālikaṇ ussāpetvā paṇsukūlacīvaraṇ paññāpetvā nisinna samanadhammaṇ karoto cittaṇ ekaggaṇ hoti

Girigūhan ti dvīnaṇ pabbatānaṇ antaraṇ Ekasmiṇ yeva vā ummaggasadisāṇ⁴ mahāvīvaraṇ

Susānalakkhanaṇ Visuddhimagge vuttaṇ⁵ *Vanapatthan* ti gāmanāṇ atikkamitvā manussānaṇ anupacāratthānaṇ,⁶ yattha na kasanti na vapanti Ten' ev' assa niddese *vanapatthan* ti *dūrānam etaṇ senāsānānaṇ adhvācānaṇ* ti ādi vuttaṇ Yasmā vā rukkhamūlādisu idam ev' ekaṇ bhājetvā dassitaṇ, tasmā 'ssa nikkhepapatipātiyā niddesaṇ akatvā sabbapariyante niddeso kato ti veditaḥho

Abbhokāsan ti acchannaṇ Ākankhamāno pan' ettha cīvarakutij katvā vasati

Palālapuñjaṇ ti palālarāsi Mahāpalālapuñjato hi palālaṇ nikkaddhitvā pabbhāralenasadise ālaye karonti Gacchagumbādīnam pi upari palālaṇ pakkhāpitvā hetthā nisinna samanadhammaṇ karonti Taṇ sandhāy' etaṇ vuttaṇ

Vanapatthanidde *salomahaṇsānaṇ* ti yattha pavitthassa lomahaṇso uppajjati, evarūpānaṇ bhiṇsanakasenāsānānaṇ⁷

Pariyantānaṇ ti dūrabhāvena pariyante-thitānaṇ.

Na manussūpacārānaṇ ti kasana-vapanavasena⁸ manussehi upacaritabbaṇ vanantaṇ atikkamitvā thitānaṇ.

Durabhisaṃbhavānaṇ ti aladdhāvivekassādehi abbhībhūya⁹ vasituṇ na sakkuneyyānaṇ

Appasaddādīnidde *appasaddaṇ* ti vacanasaddena appasaddaṇ

Appanigghosaṇ ti nagaranigghosasaddena appanigghosaṇ

¹ R S dāritaṇ

² B nitumban

³ nikuñjaṇ (*)

⁴ B umanga°

⁵ F₁ 76

⁶ S anupajānatthānaṇ

⁷ B bhisāka°

⁸ B kassanavappana°

⁹ S R abhībhūya

Yasmā pana ubhayam p' etaṇ saddatthena ekaṇ, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṇ appasaddaṇ tad eva taṇ appanigghosaṇ* ti vuttaṇ

Vijānavātaṇ ti anusañcaranajanassa sariravātena virahitaṇ *Vijānavādaṇ* ti pi pātho *Anto-jānavādena* rahitaṇ ti attho

Yasmā pana yaṇ appanigghosaṇ, tad eva janasañcaranena ca jānavādena ca virahitaṇ hoti, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṇ appanigghosaṇ tad eva taṇ vijānavātaṇ* ti vuttaṇ

Manussarāhaseyyakaṇ ti manussānaṇ rahassakiriyaṭṭhāniyaṇ Yasmā pana taṇ janasañcaranarahitaṇ hoti, ten' assa niddese *yad eva taṇ vijānavātaṇ, tad eva taṇ manussarāhaseyyakaṇ* ti vuttaṇ

Paṭisallānasārappaṇ ti vivekānurūpaṇ Yasmā pana taṇ niyamen' eva manussarāhaseyyakaṇ hoti, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṇ manussarāhaseyyakaṇ tad eva taṇ paṭisallānasārappaṇ* ti vuttaṇ

Araññagatādi-niddese araññaṇ vuttam eva Tathā rukhamūlaṇ Avasesaṇ pana sabbam pi senāsanaṇ suññāgārena sangahitaṇ

Pallankaṇ ābhutvā ti samantato ūrubaddhāsanaṇ bandhivā

Ujūṇ kāyaṇ paṇidhāyā ti uparimaṇ sariraṇ ujūṇ thapetvā, atthārasa piṭṭhikantake kotiyā kotiṇ paṭipādetvā Evaṇ hi nisinnassa camma-maṇsa-nhārūni na panamanti Ath' assa yā tesāṇ panamanapaccayā khane khane vedanā uppajjeyyūṇ, tā nuppajjanti, tāsu na uppajjamānāsu cittaṇ ekaggaṇ hoti, kammattāhānaṇ na¹ paṭipatati, vuddhiṇ phātūṇ upagacchati

Ujuko hoti kāyo thito paṇihito ti idam pi hi imam ev' atthaṇ sandhāya vuttaṇ.

Parimukhaṇ satīṇ upatthapetvā ti kammattāhānābhimukhaṇ satīṇ thapayitvā, mukhasamīpe vā¹ katvā tī attho Ten' eva vuttaṇ *ayaṇ satī upatthitā hoti, sūpatthitā, nāsikagge vā mukhammitte vā* ti *Mukhanimittan* ti c' ettha uttarotthassa vemaṇṇhappadeso datthabbo, yattha nāsikāvato² paṭihaññati

¹ B om

² B. nāsika°.

Atha vā: *Parī ti pariggahattho. Mukhan ti niyyānattho. Satī ti upatthānattho. Tena vuccati parimukhaṇ satī ti.* Evaṇ Paṭisambhidāyaṇ vuttanayena* p' ettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṇ sankhepo: pariggahitaniyyānaṇ satīṇ katvā ti.

Abhijjhāniddeso uttānattho yeva. Ayaṇ pan' ettha sankhepavaṇṇanā: *abhijjhaṇ loke pahāyā* ti lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko; tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṇ pahāya kāmacchandaṇ vikkhambhetvā ti ayam ettha attho. *Vigatābhijjhena* ti vikkhambhānavasena pahinattā vigatābhijjhena, na cakkhuvīññāpasadise-nāti attho.

Abhijjhāya cittaṇ parisodheti ti abhijjhāto cittaṇ parisodheti.¹ Yathā naṇ sā muñcati ceva muñcitvā ca na puna gaṇhāti, evaṇ karotīti attho. Niddesapade² pan' assa āsevanto *sodheti*, bhāvento *visodheti*, bahulikaronto *parisodheti* ti evam attho veditabbo.

Mocetī ti ādisu pi es 'eva nayo.

Vyāpādapadosaṇ pahāyā ti ādinam pi iminā va upāyena attho veditabbo. Vyāpajjati iminā cittaṇ, pūtikummāsādayo viya pakatiṇ jahatīti vyāpādo. Vikārapattiyā padussati, paraṇ vā padūseti vināsetīti padoso. Ubhayam etaṇ ko-dhass' evādhivacanaṇ. Ten' eva vuttaṇ *yo vyāpādo so padoso, yo padoso so vyāpādo* ti. Yasmā c' esa sabbasangāhikavasena niddiṭṭho, tasmā sabbapāṇabhūtahitānukampī ti avatvā *avyāpannacitto* ti ettakam eva vuttaṇ.

Thīnaṇ cittagelaṇṇaṇ; middhaṇ cetasikagelaṇṇaṇ. Thīnaṇ ca middhaṇ ca *thīnamiddhaṇ*.³

Santā honī ti ime dve pi dhammā nirodhasantatāya santā honti. Idaṇ sandhāy' ettha vacanabhedo kato.

Ālokasaṇṇī ti rattim pi divā pi diṭṭha-ālokasaṇṇānana-samatthāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saṇṇāya saman-nāgato.

Sato sampajāno ti satiyā ca ṇāpena ca samannāgato. Idaṇ ubhayaṇ ālokasaṇṇāya upakārakattā vuttaṇ.

* Pts. i, 176.

¹ S.R. parimoceti.
1.

² R.S. °padesu.

³ Fbh. 253.
24

Vigatathīnamiddhatāya pana ālokasaññāya niddesapadesu *cattattā* ti ādini aññamaññavevacanān' eva Tattha *cattattā* ti cattakāranā Sesapadesu pi es' eva nayo Cat-tattā ti idaṃ pan 'ettha sakabhāvapariccajanavasena vuttaṃ

Vantattā ti idaṃ puna anāḍiyanabhāvadassanavasena

Muttattā ti idaṃ santatito vinimocanavasena

Pahīnattā ti idaṃ muttassāpi katthaci thānābhāvavasena

Patimissattattā ti idaṃ pubbe ādinnaṃpubbassa nissagga-dassanavasena, patimuñcato vā nissattattā, bhāvanāba-lena abhibhuyya nissattattā ti attho *Pahīnapatimissat-tattā* ti yathā vikkhambhanavasena pahānaṃ hoti, puna-punaṃ santatuṃ na ajjhāruhati, tathā patinissattattā ti

Āloko hoti ti sappabhā hoti

Nirāvaranattathena *vivatā*

Nirupakkilesattathena *parisuddhā*

Pabhassarattathena *pariyodātā*

Uddhaccakukkuccan ti¹ ettha uddhatākāro uddhaccaṃ Ārammane anicchayatāya vatthujjhācāro kukkuccaṃ

Idhāpi *santā hontī* ti purimanayen' eva vacanabhedo veditabbo

Tinnavicikicchō ti vicikicchāṃ taritvā atikkamitvā thito Niddese pi 'ssa *tinno* ti idaṃ vicikicchāya anumuggabhāva-dassanavasena² vuttaṃ

Uttinno ti idaṃ tassā atikkamadassanavasena

Nutinno ti idaṃ bhāvanābalena abhibhuyya upaddave³ tinnabhāvadassanavasena

Pāraṇ gato ti nibbīcīcicchābhāvasankhātāṃ vicikicchāpāraṇ gato

Pāram anuppatto ti tad eva pāraṇ bhāvanānuyogena patto ti Evam assa patipattiyā saphalataṃ dasseti

Ākathaṇkathī ti katham idaṃ katham idan ti evaṃ pavattāya kathaṇkathāya virahito

Kusalesu dhammesū ti anavajjadhammesu

Na kanhathī ti ime nu kho kusalā ti kankhaṇaṃ na uppādeti. *Na vicikicchathī* ti te dhamme sabhāvato vimicchetuṃ na kic-chati, na kīlamati *Ākathaṇkathī hoti* ti kathaṇaṃ nu kho ime

¹ Vbh. 254

² B anumuggabhāvaṃ

³ R S upaddava

kusalā ti kathaṅkathāya rahito hoti *Nikkathaṅkathā viga-*
taluthaṅkatho ti tass' eva vevacanaṅ Vacanattho pan'
ettha kathaṅkathāto nikkhanto ti nikkathaṅkatho Vigatā
kathaṅkathā assāti vīgatakaṭṭhā

Upakkīlese ti upakkīlesabhūte Te hi cittaṅ upagantvā
kīlissanti (?), tasmā upakkīlesā ti vuccanti

Paññāya dubbhalikarane ti yasmā ime nīvaranā uppaṇṇamānā
anuppaṇṇāya lokiyalokuttarāya paññāya uppaṇṇitūṇa na denti,
uppaṇṇā¹ api attha samāpattiyo pañca vā abhiññā upacchin-
ditvā pātentī, tasmā paññāya dubbhalikarānā ti vuccanti

Anuppaṇṇā ceva paññā na uppaṇṇatī, uppaṇṇā ca paññā
niruppaṇṇatī ti² idam pi hi imam ev' atthaṅ sandhāya vuttaṅ.
Sesam ettha sabbaṅ hetthā tattha tattha pakāsītattā uttā-
nattham eva

Vivicc' eva kāmehī ti ādisu pi niddesesu yaṅ vattabbaṅ siyā,
taṅ hetthā Cittuppadakande Rūpāvacaraniddese idh' eva ca
tattha tattha vuttam eva³ Kevalaṅ hi dutiyatatiyacatut-
thajjhānamiddesesu yathā tāni jhānāni hetthā *tiwangikaṅ*
jhānaṃ hoti, durangikaṅ jhānaṃ hoti ti vuttāni,⁴ evaṅ avatvā
ajjhataṅ sampasādanā ti ādi-vacanato pariyāyena sampa-
sādādihi saddhiṅ tāni angāni gahetvā jhānaṃ ti sampasādo
pīti sukhaṅ cittass' ekaggatā ti ādinā nayena taṅ taṅ jhānaṅ
nidditthan ti ayam ettha viseso *Yaṅ taṅ ariyā ācikkhanti* ti⁵
padaniddese pana kiñcāpi *ācikkhanti desenti* ti ādini sabbān'
eva aññamañña-vevacanāni, evaṅ sante pi *upekkhako sa-*
tīmā sukhavīhārī ti ādi-uddesavasena *ācikkhanti*, niddesa-
vasena *desenti*, patiniddesavasena *paññāpentī*, tena tena
pakārena atthaṅ thapetvā⁶ *patthapenti*, taṣsa tass' atthassa
kāraṇaṅ dassentā *viaranti*, vyañjanavibhāgaṅ dassentā
vibhajanti, nikkujjitabhāvaṅ gambhīrabhāvaṃ ca haritūṇa vā
sotūṇaṅ nānassa patitthaṅ janayantā *uttānīkaronti*⁷ Sab-
behi pi imehi ākārehi sotūṇaṅ aññānandhakāraṅ vidhamentā
*pakāseṇī*⁸ ti evam attho datthabbo. Samatikkamaniddese⁸
pi tattha tattha tehi tehi dhammehi vuttitattā *atikkanto*,

¹ S R add pana

² Vbh 256

³ Dhs §§ 160 f

⁴ Vbh 263, 264

⁵ Ibid 259

⁶ thapentā (?)

⁷ B uttāniṅ karonti

⁸ Vbh 261, S R Samatikkamāna°

uparibhūmippattiyā *vitikkanto*, tato aparhānibhāvena *sam-*
atikkanto ti evam attho datthabbo.

Suttantabhājanīyaṇ.

Abhidhammabhājanīye¹ hetthā Cittuppādakande āga-
tanayen' eva tanti thapitā Tasmā tattha sabbesam pi
kusalavipākakīriyavasena nidditthānaṇ jhānānaṇ tattha vut-
tanayen' eva attho veditabbo Suddhikanavakādi-bhedo pi
sabbo tattha vuttasadiso yevāti

Abhidhammabhājanīyaṇ

Pañhapucchake² pāli-anusāren' eva jhānānaṇ kusalādi-
bhāvo veditabbo Ārammanattikesu pana tūnaṇ jhānānaṇ
nimittārammanattā parittārammanādi-bhāvena na-vattab-
batā veditabbā Lokuttarā pan' ettha maggakāle phala-
kāle vā syā appamānārammanā

Catutthajjhānaṇ syā parittārammanan ti ettha kusalato
terasa catutthajjhānāni sabbattha-pādakacatutthaṇ, iddhi-
vidhacatutthaṇ, dibbasotañānacatutthaṇ,³ cetopariyañāna-
catutthaṇ, pubbenivāsañānacatutthaṇ, dibbacakkhuñānaca-
tutthaṇ, yathākammūpagañānacatutthaṇ, anāgataṇsañāna-
catutthaṇ, ākāsañācāyatanādicatutthaṇ, lokuttaracatut-
than ti

Tattha sabbattha-pādakacatutthaṇ na-vattabbāramma-
nam eva hoti Iddhividhacatutthaṇ cītavasena kāyaṇ
parināmentassa, adissamānena kāyena pātihāriyakarane kā-
yārammanattā parittārammanan, kāyavasena cittaṇ pari-
nāmentassa, adissamānena kāyena pātihāriyaṇ katvā brah-
malokaṇ gacchantassa, samāpatticittārammanattā mahag-
gatārammanan Dibbasotañānacatutthaṇ saddārammanattā
parittārammanan Cetopariyañānacatutthaṇ kāmāvacaracit-
tājānanakāle parittārammanan, rūpāvacarārūpāvacaracitta-
jānanakāle mahaggatārammanan, lokuttaracittajānanakāle
appamānārammanan

Cetopariyañānalābhī pana puthujjano puthujjanānaṇ yeva
cittaṇ jānāti, na ariyānaṇ Sotāpanno sotāpannassa ceva
putthujjanassa ca Sakadāgāmī sakadāgāmīno ceva hetthi-

¹ *Vbh.* 263

² *Ibid* 269

³ S R dibbasotacatutthaṇ

maggārammanañ hoti Na vattabbañ maggañhetukañ maggādhīpatīti vā Lokuttaracatutthañ maggārammanañ na hoti Maggākāle pana sahaajātañhetuvaseṇa maggañhetukañ, viriya - vīmaṇṣājetthikāyamaggabhāvanāya maggādhīpatī, chandacittajetthikāya ceva maggabhāvanāya phalākāle ca na-vattabbañ Kiriyato pi dvādasasu jhānesu ayam eva nayo *Tīṇi jhānāni na vattabbā* ti atitādisu ekadhammam pi ārabba appavattito na vattabbā ti veditabbā

Catutthajjhāna ti kusalo terasasu catutthajjhānesu sabbatthapāḍakacatutthañ na-vattabbārammanam eva Iddhi-vidhacatutthañ kāyavasena citta-parināmane samāpatticittārammanattā atitārammanañ, anāgate imāni pupphāni mā milāyīṇsu, dīpā mā nibbāyīṇsu, eko aggikkhandho samutthātu, pabbato samutthātūti adhitthānakāle anāgatārammanañ, citta-vasena kāyaparināmane kāyārammanattā pac-cuppannārammanañ Dibbasotacatutthañ saddārammanattā paccuppannārammanañ Cetopariyañānacatutthañ atite sattadivasaḥbhantare uppajjivā niruddhacittajānanakāle atitārammanañ, anāgate sattadivasaḥbhantare uppajjana-kacittajānanakāle¹ anāgatārammanañ *Yathā imassa bhoto manosankhārā pañhūtā, tathā imassa cittassa anantaṇā asukaṇṇāma vitakkaṇṇaṇṇa vitakkessatīti so bahuṇ ce pi ādisati,*² *tath' eva taṇ hoti, no aññathā* ti* iminā hi sutteṇa cetopariyañāness' eva pavatti pakāsītā Addhāpaccuppanna-santatipaccuppannavasen' eva paccuppannaṇ³ ārabba pavattikāle paccuppannārammanañ

Vitthāra-kathā paṇ' ettha hetthā Atthakathākandavannanāyaṇ vuttanāyaṇ' eva veditabbā Pubbenivāsañānacatutthañ atitakkhandhānussaranakāle atitārammanañ, nāmagottānussaranakāle na-vattabbārammanañ Dibbacakkhuñānacatutthañ vannārammanattā paccuppannārammanañ *Yathā kammūpagañānacatutthañ atitakammam*⁴ *eva āraṇṇmanañ karotīti atitārammanañ Anāgataṇṇsañānacatutthañ anāgatakkhandhānussaranakāle anāgatārammanañ, nāmagottānus-*

* D iii, 104

¹ S R uppajjamāna°

² B ādisati

³ R S Addhānapaccuppannavaseṇa santatipaccuppannaṇ

⁴ S R atitārammanañ

saranakāle navattabbārammanañ Ākāsānañcāyatana-ākāñ-
caññāyatana-catutthañ navattabbārammanam eva Viññā-
nañcāyatana-nevasaññānāsaññāyatana-catutthañ atitāram-
manam eva Lokuttaracatutthañ navattabbārammanam
eva Kiriyaṭo pi dvādasasu catutthajjhānesu es' eva nayo

Tin jhānāni bahiddhārammanā ti ajjhattato bahiddhā-
bhūtañ nimittañ ārabba pavattito bahiddhārammanā

Catuṭṭhacchānan ti idhāpi kusalo terasasu catutthajjhā-
nesu sabbatthapāḍakacatutthañ bahiddhārammanam eva.
Iddhividhacatutthañ kāyavasena citta-parināmane pi citta-
vasena kāyaparināmane pi attano va kāyacittārammanattā
ajjhattārammanañ, bahiddhā hatthim pi dasseti ādinā
nayena pavattakāle bahiddhārammanañ

Dibbasotaññācatutthañ¹ attano kucchigatasaddāram-
manakāle ajjhattārammanañ, parassa saddārammanakāle
bahiddhārammanañ, ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhāram-
manañ Cetopariyaññācatutthañ bahiddhārammanam eva

Pubbenivāsaññācatutthañ attano khandhānussarana-
kāle ajjhattārammanañ, parassa khandhānañ ceva nāma-
gottassa ca anussaranakāle bahiddhārammanañ Dibbacak-
khuññācatutthañ² attano rūpārammanakāle ajjhattāram-
manañ, parassa rūpārammanakāle bahiddhārammanañ, ubha-
yavasenāpi ajjhattabahiddhārammanañ Yathākamūpaga-
ññācatutthañ attano kammajānanakāle ajjhattārammanañ,
parassa kammajānanakāle bahiddhārammanañ, ubhayava-
senāpi ajjhattabahiddhārammanañ

Anāgatañsaññācatutthañ attano anāgate nibbatijā-
nanakāle ajjhattārammanañ, parassa khandhānussaranakāle
ceva nāma-gottañ³ samanussaranakāle ca bahiddhārammanañ,
ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammanañ Ākāsānañcā-
yatana-catutthañ bahiddhārammanañ Ākāñcaññāyatana-
catutthañ navattabbārammanañ Viññānañcāyatana-neva-
saññānāsaññāyatana-catutthañ ajjhattārammanañ Lokutta-
racatutthañ bahiddhārammanam eva Kiriyaṭo pi dvāda-
sasū jhānesu ayam eva nayo ti

Pañhapucchakañ.

¹ S R Dibbasotacatutthañ

² R S Dibbacakkhucacatutthañ

³ S °gotta

Imasmīṇ paṇa Jhānavibhange Sammāsambuddhena Suttaṇṭabhājanīye pi lokīyalokuttaramissakāṇ' eva jhānāṇi kathitāni, Abhidhammabhājanīye pi, Pañhapucchake pi Tayo pi hi ete nayā tebhūmakadhammamissakattā ekaparicchedā eva Evam ayaṇ Jhānavibhango pi teparivattaṇ nīharitvā va bhājetvā dassito ti

Jhānavibhangamiddeso.

APPAMAÑÑĀVIBHAṄGA

Idāni tadanantare Appamaññāvivhange *catasso* ti¹ ganana-paricchedo, *appamaññāyo* ti pharana-appamānavasena appamaññāyo Etāyo hi ārammanavasena appamāne vā satte pharanti, ekasattam pi vā anavasesapharanavasena² pharantīti pharana-appamānavasena appamaññāyo ti vucanti

Idha bhikkhū ti imasmīṇ sāsane bhikkhu

Mettāsahagatenā ti mettāya samannāgatena

Cetasā ti cittena

Ekam dīsaṇ ti ekissā disāya Pathamapariggahitaṇ sattam³ upādāya ekadīsāpariyāpannasattapharanavasena³ vuttaṇ

Pharitvā ti phusitvā, ārammanaṇ katvā

Viharatī ti brahmavīhārādhittitaṇ iriyāpathavīhāraṇ pavatteti

Tathā dutiyaṇ ti yathā puratthimādisu disāsu yaṇ kiñci ekaṇ dīsaṇ pharitvā viharati, tath' eva tadanantaraṇ dutiyaṇ tatiyaṇ catutthaṇ cāti attho

Iti uddhan ti ten' eva⁴ ca nayena uparimaṇ dīsaṇ ti vuttaṇ hoti

Adho tiriyaṇ ti adho disam pi tiriyaṇ disam pi evam eva Ettha ca *adho* ti hetthā *Tiriyaṇ* ti anydisā Evaṇ sabbadisāsu assamandale assam iva mettāsahagataṇ cittaṇ sāreti pi paccāsāreti pīti⁵ Ettāvatā ekam ekaṇ dīsaṇ pariggahetvā odhiso mettāpharanaṇ dassitaṇ

Sabbadhī ti ādi pana anodhiso dassanattaṇ vuttaṇ Tattha *sabbadhī* ti sabbattha *Sabbattatāyā* ti sabbesu hīnamajjhimukkattha-mitta-sapatta-majjhattādiṇṇapabbhedesu attatāya, ayaṇ parasatto ti vibhāgaṇ akatvā attasamatāyā ti vuttaṇ hoti Atha vā sabbattatāyā ti sabbena cittabhāvena,

¹ *Vbh* 272

³ B ekadisa°

⁴ R S eten' eva

² S R anavasesaṇ

⁵ S R pi

isakam pi bahi avikkhipamāno ti vuttaṇ hoti *Sabbāvantan*
ti sabbasattavantaṇ, sabbasattayuttan ti attho

Loka ti sattalokaṇ

Vipulenāti evamādi-pariyāyadassanato pan' ettha puna
mettāsahagatenā ti vuttaṇ Yasmā vā ettha odhiso pharane
viya puna tathā-saddo, iti-saddo vā na vutto, tasmā puna
mettāsahagatena cetasā ti vuttaṇ Nigamanavasena vā etaṇ
vuttaṇ *Vipulenā* ti ettha ca pharanavasena vipulatā dat-
thabbā

Bhūmivasena pana taṇ *mahaggataṇ*

Pagunavasena *appamānaṇ* Sattārammanavasena ca *ap-
pamānaṇ*

Vyāpādapaccatthikappahānena *averaṇ* Domanassappahā-
nato *avyāpajjaṇ*,¹ muddukkhan ti vuttaṇ hoti Ayaṇ tāva
mettāsahagatena cetasā ti ādinā nayena thapitāya mātikāya
attho

Idāni yad etaṇ *Kathaṇ ca bhikkhave mettāsahagatena cetasā* ti
ādinā nayena vuttaṇ padabhājanīyaṇ tattha yasmā idaṇ
kammattāhānaṇ dosacaritassa sappāyaṇ tasmā yathārūpe
puggale ayaṇ mettā appanaṇ pāpunāti, taṇ mettāya vatthu-
bhūtaṇ² puggalaṇ tāva dassetaṇ *seyyathā pi nāma ekaṇ pu-
galaṇ* ti ādi vuttaṇ Tattha *seyyathā pi nāmā* ti opammatthe
nipāto Yathā ekaṇ puggalaṇ ti attho

Piyaṇ ti pemaṇiyaṇ

Manāpan ti hadayavuddhikaraṇ³ Tattha⁴ pubbe va san-
nivāseṇa paccuppannahitena vā piyo nāma hoti Silādi-gu-
nasamāyogena manāpo nāma Dāna-samānattatāhi vā piyatā,
piyavacana-atthacāriyatāhi⁵ manāpatā veditabbā Yasmā
c' ettha piyatāya imassa vyāpādassa pahānaṇ hoti, tato
mettā sukhaṇ pharati, manāpatāya udāsinatā na santhāti,
hirottappaṇ ca paccupatthāti, tato hirottappānupālitā mettā
na pariḥāyati, tasmā taṇ upamaṇ katvā idaṇ vuttaṇ
piyaṇ manāpan ti

Mettāyeyyā ti mettāya phareyya Tasmiṇ puggale mettaṇ
kareyya pavatteyyāti attho

¹ S R *avyāpajjaṇ*

² S R *cakkhu°*.

³ S R °karaṇaṇ

⁴ S Tatth' assa

⁵ B °caritāhi

*Evam evaṇ sabbe satte*¹ ti yathā piyaṇ puggalaṇ mettāyeyya, evaṇ tasmīṇ puggale appanāppattāya vasībhāvaṇ upagatāya mettāya majjhattaveri-*ankhāte* pi sabbe satte anukkamena pharaṭīti attho

Metthi mettāyaṇā ti ādīni vuttatthān' eva

Vūdisaṇ vā ti padaṇ *tiṇiyaṇ vā* ti etassa atthavibhāvanatthaṇ vuttaṇ *Pharutā* ti ārammanakaranavasena phusitvā

*Adhūmuccitvā*² ti adhikabhāvena muccitvā³ Yathā muttaṇ sumuttaṇ hoti suppasāritaṇ suvitthataṇ,⁴ tathā muñcitvā ti attho

Sabbadhi-ādīniddese⁵ yasmā tīni pi etāni padāni sabbasangāhikāni, tasmā nesaṇ ekato va atthaṇ dassetuṇ *sabbena sabbān* ti ādi vuttaṇ Tass' attho hetthā vutto yeva

Vipulādi-middese yasmā vaṇ appanāppattaṇ hutvā ananta-sattapharanavasena vipulaṇ, taṇ niyamato bhūmivasena mahaggataṇ hoti Yañ ca mahaggataṇ, taṇ appamānagocāra-vasena appamānaṇ Yaṇ appamānaṇ, taṇ paccatthakavighā-tavasena averaṇ Yañ ca averaṇ, taṇ vihatavyāpajjātāya⁶ avyāpajjaṇ⁷ Tasmā *yaṇ vipulaṇ taṇ mahaggataṇ* ti ādi vuttaṇ Avero avyāpajjo⁸ ti c' ettha lingavipariyāvena vuttaṇ Manena vā saddhiṇ yojanā kātābbā Yaṇ appamānaṇ cittaṇ, so avero mano, vo avero, so avyāpajjo⁸ ti Api c' ettha hetthimaṇ hetthimaṇ padaṇ uparimassa uparimassa, uparimaṇ vā uparimaṇ hetthimassa hetthimassa attho ti pi veditabbo

Seyyathā pi *ekaṇ puggalaṇ duggataṇ durupetaṇ* ti idam pi karuṇāya vatthubhūtaṇ puggalaṇ dassetuṇ vuttaṇ Eva-rūpasmiṇ hi puggale balavakāruṇiṇaṇ uppajjati

Tattha *duggataṇ* ti dukkhena samangībhāvaṇ gataṇ

Durupetaṇ ti kāyaduccaritādihi upetaṇ Gati-kula-bhogā-divasena vā tamabhāve thito puggalo duggato Kāyaduc-caritādihi upetattā tana-parāyanabhāve thito durupeto ti evam ettha attho veditabbo

Ekaṇ puggalaṇ piyaṇ manāpan ti⁹ idam pi muditāya vatthubhūtaṇ puggalaṇ dassetuṇ vuttaṇ

¹ B sabbasatte

² B S Adhūmuñcitvā

³ B S muñcitvā

⁴ S R sumuttaṇ

⁵ Fbh 273

⁶ S R °vyāpajjhatāya

⁷ S R avyāpajjhaṇ

⁸ S R avyāpajjho

⁹ I bh° 274

Tattha gati-kula-bhogādivasena jotubhāve thito piyo

Kāyasucantādihi upetattā jotiparāyanabhāve thito manāpo ti datthabbo

Neva manāpaṇa na amanāpan ti¹ idam pi upekkhāya vatthubhūtaṇa puggalaṇa dassetaṇa vuttaṇa Tattha mittabhāvaṇa asampattatāya *neva manāpo* Amittabhāvaṇa asampattatāya *na amanāpo* ti veditabbo Sesam ettha yaṇa vattabbaṇa sīyā, taṇa sabbaṇa hetthā Cittuppadakande vuttam eva

Bhāvanāvīdhanam pi etesaṇa kammatthānānaṇa Visuddhi-magge² vitthārato kathitam evāti

Suttantabhājanīyaṇa

Abhidhammabhājanīyaṇa kusalato pi vipākato pi kiriyato pi³ hetthā Cittuppadakande bhāṇitanayaṇa' eva bhāṇitaṇa Attho pi 'ssa tattha vuttanayaṇa' eva veditabbo

Pañhapucchake⁴ pāli-anusārena' eva mettādīnaṇa kusalādi-bhāvo veditabbo Ārammanattikesu pana sabbā pi tīsu tikesu na-vattabbārammanā eva, ajjhattārammanattike bahiddhārammanā ti

Pañhapucchakaṇa.

Imasmaṇa pana Appamaññāvibhange Sammāsambuddhena Suttantabhājanīye pi lokiyā eva appamaññāyo⁵ kathitā, Abhidhammabhājanīye pi Pañhapucchake pi Tayo pi hi ete nayā lokiyattā⁶ ekaparicchedā eva Evam ayaṇa Appamaññāvibhango pi teparivattaṇa niharitvā va bhājetvā dassito ti

Appamaññāvibhanganiddeso.

¹ Vbh 275

² Visṃ ch ix

³ Vbh 281 f

⁴ Ibid 282

⁵ S R appamaññā

⁶ R S lokikattā